

Prof. Dr. Gönül Tankut Anısına Sempozyum

KORUMA

Geçmiş | Bugün | Gelecek Arasındaki Diyalog

26-27-28 Ekim 2017
TED Üniversitesi

Genişletilmiş Bildiri Özetleri

TMMOB
Şehir Plancıları Odası
Ankara Subesi

İletişim:
TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi
Atatürk Bulvarı No: 219 K: 2 D: 8
Kavaklıdere - Ankara
Tel: 0312 418 61 43
Faks: 0312 418 61 96
e-posta: spoankara@spo.org.tr
www.spoankara.org

Yayına Hazırlık
Elif Simay Dağ, Emre Sevim, Ender İplikci, Özlem Yalçınkaya

Grafik ve Baskıya Hazırlık
Leda Ajans
M. Gürbüz Fehim

Baskı
Aydan Yayıncılık

ISBN: 978-605-??????????????

Ankara, Ekim 2017

İÇİNDEKİLER

Çağrı Metni.....	X
Program.....	XV

1A Oturumu

HABİTAT İÇİNDE DİYALOG I

26 Ekim 2017 Perşembe

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Mahmut Özer

<i>800. Yılında Carta Foresta'dan Günümüze: Değişen Bir Şey Yok.....</i>	3
B. Sina Güneş	
<i>Çevre Etiği Bağlamında Rachel Carson.....</i>	10
Görkem Saylan Hızarcıoğlu, Prof. Dr. Nesrin Çobanoğlu	
<i>Bir Koruma Etiği Ütopuyla Gerçeklik Arasındaki Devasa Boşluğu Doldurabilir mi?.....</i>	16
Öğr. Gör. Hatice Çıvgın	
<i>Antroposentrik Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ya da Bazıları Sıcak Sever.....</i>	22
Önder Alagedik, B. Sina Güneş	

1B Oturumu

PAYDAŞLAR ARASI DİYALOG I

Oturum Başkanı: Dr. Ege Yıldırım

<i>Koru ve pazarla: UNESCO Dünya Miras Listesi'nin Politik Coğrafyası.....</i>	33
Arş. Gör. Nihan Oya Memlük Çobanoğlu - Arş. Gör. Görsev Argın	
<i>Güç İlişkilerinin Bir Ürünü Olarak Kültürel Miras: GEEAYK (1951-1960).....</i>	39
Mesut Dinler	
<i>Kültürel Miras Alanlarının Karşılaştığı Riskleri Diyalog(suzluk) Üzerinden Tanımlamak.....</i>	47
Arş. Gör. Aynur Uluç - Yrd. Doç. Dr. Meltem Şenol Balaban	

2A Oturumu

TOPLUM VE MEKAN ARASINDAKİ DİYALOG - I

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Adile Nuray Bayraktar

- Dönüşüm ve Koruma Ekseninde Bir Mahallenin Tarihsel Topografyası:*
Ahi Çelebi Sıbyan Mektebi ve Çevresi.....57
Yrd. Doç. Dr. Sibel Gürses Söğüt
- Modern Mirasın Korunması ve Sürekliliği Üzerine Bir Tartışma:*
TED Üniversitesi Yerleşkesi Örneği.....66
Arş. Gör. Irmak Yavuz - Arş. Gör. Azize Elif Yabacı
- Dönüşüm Sürecindeki Tarihi Kent Merkezlerinde Kullanıcı Profiline Kültürel Miras Üzerindeki Değerlendirmeleri:*
İzmir Örneği.....76
Duygu Eral Kavraloğlu - Yrd. Doç. Ayşegül Altınörs Çırak

2B Oturumu

DİSİPLİNLER ARASI DİYALOG

Oturum Başkanı: Ömer Hamdi Kırıl

- Arkeolojik Alanların Korunmasında Disiplinlerarası Diyalogun Olanaklılığı: Yalvaç Pisidia Antiocheia Örneği*.....89
Öğr. Gör. Gökçe Kuzey - Yrd. Doç. Dr. Pervin Şenol
- Korumada Mutlak Konsültasyon Şartı: Diyalog-Hukuk-Bilim*.....95
Av. Mustafa Kemal Turan - Av. Selma Turan
- Çok Katmanlı Değerler Sistemine Sahip Koruma Alanlarında Disiplinlerarası Diyalog: Atatürk Orman Çiftliği Deneyimi*.....104
Arş. Gör. Dr. Selin Çavdar Sert

3A Oturumu

TOPLUM VE MEKAN ARASINDAKİ DİYALOG II

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Aliye Emel Göksu

<i>Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında "Korunan" Tarihi Yapıların "Değişen" Adları.....</i>	117
Öğr. Gör. Dr. Esra Özkan Yazgan - Arş. Gör. Fatma Sinem Akbulut	
<i>Diyaloğu Kamusal Açık Alanlar Üzerinden Okumak: Antalya Kaleiçi Örneği.....</i>	123
Arş. Gör. Aynur Uluç - Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz	
<i>İnsanların Mekanla Kurduğu Diyalogun Ürünü Olarak "Anı"ları Ortaya Çıkarmak Ve Korumak: Milas Örneği.....</i>	131
Esra Nur Usta - Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz	
<i>Bütüncül Korumada Bellek ve Yapılı Çevre Arasındaki Diyalog: Ankara Atatürk Bulvarı Örneği.....</i>	138
Günce Uzgören - Dr. Nimet Özgönül	

3B Oturumu

PAYDAŞLAR ARASI DİYALOG II

27 Ekim 2017 Cuma

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Deniz Özkut

<i>Bursa'daki Öncü Koruma Faaliyetlerinde Paydaş ve Aktörler.....</i>	147
Yrd. Doç. Dr. Sermin Çakıcı Alp	
<i>Çatışma ve/veya Katılımcılık? Novara Tarihi Kentinin Korunması ve Yeniden Canlandırılması Süreçlerinde Yerel Halk ve Kurumların Değişen Rollerini.....</i>	153
Prof. Giuseppe Cinà - Merve Demiröz - Qi Mu	
<i>Tarihi Alanların Korunmasının Tartışmalarında Şehir Planlama Alanı İçin Diyalog Çabalarından Tarihçesine Giden Süreç.....</i>	162
Doç. Dr. Savaş Zafer Şahin	
<i>Küçükyalı ArkeoPark: Mahalle İçinde Bir Arkeolojik Sit Alanı, Zorluklar Konuşarak Aşılır mı?.....</i>	178
Esra Ekşi Balcı	

4A Oturumu

TOPLUMLAR VE KÜLTÜRLER ARASI DİYALOG

27 Ekim 2017 Cuma

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Zeynep Gül Ünal

"Öteki"nin Mirasına Bakış:

*Türkiye'deki Bizans ve Yunanistan'daki Osmanlı Eserlerinin
Korunmasına Yönelik Yaklaşım ve Müdahaleler Üzerine*

Bazı Gözlemler.....185

Ceren Özcan

19. Yüzyıl Ankara'sında Kent Kültürü, Farklı Kültürlerin

Birlikte Yaşaması ve Çokkültürlülük.....194

Akın Atauz

*Erken Hristiyanlık Dönemi'nden Mübadeleye Kayseri'de Kültürel
Süreklilik: Develi'nin Çok Katmanlı Kimliğini Oluşturan 'İzler'*

Üzerine Bir İnceleme.....204

Arş. Gör. Seda Nehir Akgün - Arş. Gör. Özlem Kevseroğlu Durmuş

4B Oturumu

HABİTAT İÇİNDE DİYALOG II

27 Ekim 2017 Cuma

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İclal Dinçer

2018 Troia Yılı Öncesi'nde; Troya Tarihi Milli Parkı'nın Koruma

Açısından Güncel Durumu Üzerine Bir Değerlendirme.....215

Dr. Erdem Salcan

Paydaşlar-Arası Diyalog Arayışı Olarak Alan Yönetimi:

Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Bütünleşik

Miras Alanı Örneği.....225

Prof. Dr. Koray Özcan - Arş. Gör. Şaziye Bal

Karmaşık Diyaloglar Ortamı Olarak

Kültürel Peyzajlar ve Korunmaları:

Gölyazı (Apolyont)/ Bursa Örneği.....233

Arş. Gör. Gökhan Okumuş - Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz

<i>Miras Koridorlarının Sürdürülebilir Koruma ve Gelişiminde Kırsal Demografik Risk Değerlendirmesi: Kapadokya Bölgesi Vadileri Kırsal Yerleşimleri</i>	243
Doç. Dr. Seda Çalışır Hovardaoğlu	

5A Oturumu

DİYALOG ARACI OLARAK TASARIM VE UYGULAMALAR I

28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Namık Günay Erkal

<i>Tasarım Koruma Diyalektiğinin Politik Boyutu: Diyarbakır Suriçi Örneği</i>	249
Didem Türk – Duygu Kalkanlı – Berçem Kaya	
<i>Kültürel Miras Yönetiminde İnsan-Odaklı Koruma Politikaları: Mersin, Yumuktepe Höyüğü Koruma-Geliştirme Projesi</i>	252
Doç. Dr. Nida Naycı - Yrd.Doç.Dr. Yasemin Sarıkaya Levent Yrd. Doç. Dr. Ali Cenap Yoloğlu - Yrd. Doç . Dr. Meltem Uçar	
<i>Modern Miras ile Yakınlaşmanın Kültürel Ajansı; Müzecilik</i>	257
Yrd. Doç. Dr. Hikmet Eldek Güner	

5B Oturumu

HABİTAT İÇİNDE DİYALOG III

28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Anlı Ataöv

<i>Bir Ekolojik Müşterek Olarak Mera Alanının Dönüşümü</i>	267
Arş. Gör. Dalya Hazar	
<i>Doğal Çevre ve Rüzgar Enerjisi Çatışması – Çatışan Perspektifler ve Diyalog Olasılıkları</i>	274
Zeynep Özçam	
<i>Tarihi Kırsal Peyzaj Alanlarında ‘Habitat’</i>	280
Emine Çiğdem Asrav	
<i>Tarımsal Üretimde Ölçek Meselesi: Küçük Ölçekli Üretim Neden Önemli?</i>	285
Arş. Gör. Dr. Emel Karakaya - Ekrem Ayalp	

5C Oturumu**KORUMADA DİYALOĞUN YENİ ARAÇLARI**

28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Dr. Fuat Gökçe

- 'Sayısal Kent Tarihi' Yöntemi İle Tarihi Alanlarda
Kentsel Dönüşümü Anlamak:
Kentin Bittiği Yer'den Taksim - Maçka Vadisi'ne*295
Pelin Bolca
- Kültür Mirası Üzerinden Hesaplaşmanın Dayanılmaz Hafifliği*.....302
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Önge
- Bir Diyalog Okuması: İktidarın Propaganda Araçları Üzerinden
Kentın Gelecek Tasavvurunun Aktarımı:
1943 Güzelleşen İstanbul Kataloğu'nun Çözümlemesi*.....308
Prof. Dr. Gülşen Özaydın
- Kıyı Kenar Çizgisi: Koruma ve Kentsel Coğrafya Arasında*312
İstanbul Kıyısının Değişimleri Üzerine Haritalar
Gökçen Erkılıç - Doç. Dr. İpek Akpınar

6A Oturumu**DİYALOG ARACI OLARAK TASARIM VE UYGULAMALAR II**

28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Dr. Nimet Özgönül

- Endüstriyel Miras Alanlarının
İnsan Odaklı Mekanlara Dönüşümü*.....323
Dilara Hakyemez
- Kararsız (K)Alan: Adana Millî Mensucat Fabrikası*333
Gözde Güldal
- Bir Diyalog Olarak Koruma: Politik Öneme Sahip
Cezaevlerinin Yeniden İşlevlendirilmeleri*.....340
Arş Gör. Melih Emre Acar
- Bir Diyalogsuzluk Süreci Olarak Rekonstrüksiyon Uygulamaları:
TC Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü Yapısı Üzerinden Bir
Değerlendirme*.....342
Yrd. Doç. Dr. Elvan Ebru Omay Polat - Arş. Gör. Elifnaz Durusoy

6B Oturumu

DİYALOG ARAYIŞI OLARAK KORUMA MÜCADELELERİ

28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Gül Köksal

<i>Kadıköy Yeldeğirmeni'nde Soylulaşmanın Etkilerine Karşı Mahalle Kültürünü Koruma Sürecinde; Paydaşlar Arası Etkileşim ve Örgütlenme Modeli</i>	351
Arş. Gör. Büşra Gezer	
<i>Kültürel Miras Olarak Bostanlar: Mücadeleden Müzakereye</i>	358
Yiğit Ozar - Yrd. Doç. Dr. Yıldız Salman	
<i>Mimar-Halk-Meslek Örgütlülükleri Arası Diyalog Arayışları Bağlamında Bir Kentsel Koruma Fikri: Küçük Armutlu Yarışması Deneyimi</i>	365
Yrd. Doç. Dr. Hatice Senem Doyduk	

6C Oturumu

POSTER SUNUMLAR

28 Ekim 2017 Cumartesi

Tuğba Aktuğ Başoğlu, Prof. Dr. Elif Özlem Aydın	373
Ayşe Demir Ünlü	374
Feride Öykü Çallı, İpek Özbek Sönmez	375
Ar. Gör. İzzettin Kutlu, Ahmet Sever	377
Yrd. Doç. Dr. Ali Akın Akyol, Prof. Dr. Bekir Eskici.....	379
Yrd. Doç. Dr. Öncü Başoğlan Avşar	381
Mehmet Nazım Özer, Gamze Özer	383
Yrd. Doç. Dr. Can Karagülle	386
Samiye Simge Duğa	390
Yrd. Doç. Dr. Fernaz Öncel.....	391
Kübra Yanmaz, Yrd. Doç. Dr. A. Esra Cengiz	393
Arş. Gör. Başak Kalfa	395
Bilge Nur Bektaş.....	396
Arş. Gör. Dr. Emel Karakaya, Sıla Özkavaf.....	398

Çağrı Metni

Diyalog:

Karşılıklı taraflar arasında çatışmaları çözmeye, anlaşmaya, uyum sağlamaya yönelik çalışma.

İnsanın çevresi ile kurduğu ilişki, belirli bir zaman ve mekan algısı çerçevesinde şekillenir. İnsanın geçmişten geleceğe uzanan zaman algısı ise yalnızca bilgi birikiminin aktarımı ile değil, aynı zamanda doğal ve yapılı çevre deneyimleri aracılığıyla da kurulur. Geçmişle gelecek arasındaki bağın kurulması ve toplum bilincinin oluşması ancak bu deneyimlerin aktarımı ile mümkündür. Modern insan, kimi zaman bunun bilincine varmış ve geçmişten gelen izleri bir değer olarak korumuş, kimi zaman da geleceğin tasarımı için bir engel olarak görmüş ve tahrip etmiştir. Doğal ve yapılı çevreye ait değerlerin aktarımı ya da aktarılamaması koruma kuramında ve uygulamalarında farklı diyalog biçimleri üzerinden tartışılmış ve tarihsel süreçte yerlerini almışlardır.

Günümüzde, ekonomik faydacılığın değerleri arka plana atması ve etkin diyalog kanallarının kurulamaması neticesinde ortaya çıkan engeller, mekan deneyiminin geleceğe aktarımında problemlere yol açmaktadır. Bu süreçte, mekana ilişkin tarihi, kültürel ve çevresel değerler hızla metalaştırılmakta ve ardından tüketilmektedir. Terkedilen geçmişin mekanları ise yıpranarak bağlamından kopmakta, 'bize ait olmayan' mekanlar halini almaktadır.

Buna karşın 'koruma' geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki diyalogun inşasında bir fırsat olarak ortaya çıkmaktadır. Korumada diyalogun kurulabilmesi ise ancak, bilimsel ve etik ilkeler ışığında demokratik, etkin ve katılımcı süreçlerin inşası ile mümkündür. Bu nedenle korumada diyalog, üzerinde dikkatle durulması ve tüm boyutlarıyla disiplinlerarası bir yaklaşım ile ele alınması gereken bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, TED Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ve ODTÜ Kültürel Mirası Koruma Lisansüstü Programı iş birliğinde 2005 yılında kaybettiğimiz Prof. Dr. Gönül Tankut anısına gerçekleştirilecek olan bu Sempozyum, korumada diyalog arayışları üzerine odaklanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde "koruma"nın felsefi, hukuki, sosyolojik, politik ve ekonomik pek çok boyutu çerçevesinde süreç, sınır, ölçek, çelişki, araç, paydaş, müdahale ve mücadele kavramları üzerinden kurulmuş ya da kurulamamış diyalog örneklerinin ve geleceğe yön verecek diyalog arayışlarının ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda sempozyumda tartışılmak üzere aşağıdaki konu başlıkları belirlenmiştir;

Habitat İçinde Diyalog

Yaşam için gereken tüm ilişkilenmelerin zemini olan “Habitat”ın tüm bileşenleri ile ele alınması ve bütüncül, sürdürülebilir bir koruma çerçevesi çizilebilir adına bu bileşenlerin aralarındaki diyalogun irdelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda doğa, yapılı çevre ve insan arasında oluşan gerilim alanlarının çevresel boyutlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Kapitalizmin girdiği ekonomik krizler, doğal ve kültürel varlıkların tehdit altında kalmasına ve ardılı olarak ekolojik krizlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Daha çok güncel tartışmalar özelinde 1970 sonrasında ülkemiz ve dünya ölçeğinde ekonomik alanda yaşanan tartışmaların karşısında ekoloji alanında ortaya çıkan hassasiyetin ve bunun neticesinde de idari, politik ve ideolojik alanda ortaya çıkan tartışmalar eşliğinde koruma kavramına bakışın ortaya konulması ve günümüze etkilerinin tartışılması gerekmektedir. Bu kapsamda, ekonomik fayda ve ekolojik değerler arasında dengeyi kuracak “sürdürülebilir” etkin koruma yaklaşımlarına ilişkin olarak yaratılabilecek diyalog kanallarının tartışılması hedeflenmektedir.

Paydaşlar Arası Diyalog

Günümüzde koruma, yerelden ve ulusaldan küresele, farklı sınırlarda ve ölçeklerde ele alınması gereken bir kavram haline gelirken korumaya değer varlıklara ilişkin müdahale ve mücadelelerde değişen ölçeklerde farklı paydaşların bir araya gelerek ortak karar alma mekanizmalarını geliştirmesi ve bunun için gereken katılımcı düzenin oluşturulabilmesi için yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapılması büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda korumada değişen ölçeklerde paydaşlar arası diyalog arayışlarının tartışılması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, koruma alanında paydaşlar arası diyalogu düzenliyor olması gereken ulusal/uluslararası mevzuatın son yıllarda yapılan değişikliklerle birlikte kazandığı yeni içerik ve anlam da tartışılması gereken bir diğer güncel konu olarak ön plana çıkmaktadır. Korumaya ilişkin mevzuat ve uygulamaların tarafı ya da uygulayıcısı olan ve kimi zaman yetki karmaşasının görüldüğü kurumlar arası diyalogun geliştirilmesi tartışılacak olan bir diğer güncel meseledir.

Disiplinlerarası Diyalog

Korumanın değişen sınırlarındaki ve ölçeklerindeki tartışmalarda ve uygulama pratiklerinde farklı meslek gruplarının görüşlerine ve çalışmalarına yer verilmektedir. Çok disiplinli bir alan olarak karşımızda duran koruma deneyiminde disiplinlerarası diyalogun araştırılması, yeniden kurulması ve artırılmasının yolları aranacaktır. Bu kapsamda disiplinlerarası diyalog kanallarının önündeki engeller ve diyalogu güçlendirecek olası mekanizmaların tartışılması hedeflenmektedir.

Toplumlar, Kültürler Arası Diyalog

Ulaşım ve iletişim ağlarının genişlemesiyle gönüllü olarak ve savaş, mübadele, zorunlu göç gibi nedenlerle zorunlu olarak birbirine karışan, etkileşim içinde bulunan toplumların

ve farklı sosyal grupların doğal ve yapılı çevre içerisinde yaşam alanlarının ve ortaklaşma alanlarının oluşturulması ve güçlendirilmesi günümüz koşulları içerisinde bir problem alanı olarak durmaktadır. Toplumlar ve kültürler arası diyalogu özellikle kamusal alanlarda güçlendirecek araçların araştırılması ve geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, farklı toplumların/kültürlerin tarih içinde bir araya/karşı karşıya geldikleri mekanların araştırılması, aynı mekanı paylaşan farklı kültürlere ait yapılar/yaşam biçimleri üzerinden diyalog kanallarını kurgulamaya ve geliştirmeye ön ayak olacak örneklerin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Diyalog Arayışı Olarak Koruma Mücadeleleri

Ülkemizde özellikle son yıllarda, kentte moderni kırdı doğayı korumak mekana ilişkin yaşanan mücadelelerin başat konuları haline gelmiştir. Yaşanan bu mücadele pratiklerinde kullanılan yöntemlerin ve karşılaşılan sorunların kayıt altına alınması ve gelecekte yürütülmesi olası mücadelelere yol göstermesi bağlamında önem kazanmıştır. Bu doğrultuda, özellikle ulusal ölçekte ortaya konan güncel koruma mücadelelerinin tartışılması hedeflenmektedir.

Korumada Bir Diyalog Aracı Olarak Tasarım

Yaratıcı süreç ve mekânın “fiziksel” olarak tasarımı farklı sınırlarda ve ölçeklerde geçmiş, bugün ve gelecek arasında etkin bir diyalog aracıdır. Tasarımı, korumada bir diyalog aracı olarak irdelerken korumanın sürecini, ölçeğini, sınırlarını ve araçlarını mekânın fiziki boyutları içinde tartışmak gerekmektedir. Çevre sorununun küresel ölçekte geleceğimizi tehdit eden boyutlara ulaşması, dünya üzerinde ortak kültür mirası sayılan alanların sayısı her geçen gün artarken yapılı çevre ve kültürel bağlamda korumaya yönelik ölçek sorununun tıpkı çevre alanında olduğu gibi küresel ölçeği kapsayacak şekilde genişlemesi ve bu sebeple korumaya ilişkin etkin sınırın nasıl ele alınacağı, farklı sınırlarda ve ölçeklerde kullanılan korumaya ilişkin tasarım yöntem ve yaklaşımlarının değerlendirilmesi temel hedeflerden biridir. Özellikle planlama, mimarlık ve peyzaj alanlarında karşımıza çıkan mekansal yaklaşımları irdelemek ve diyalogu güçlendirecek ortaklaşmaların mekânı tasarlayabilmek temel hedeflerden biridir.

Diyalog Aracı Olarak Koruma Uygulamaları

Korunmaya değer görülen tarihi, kültürel ve çevresel değerler dönemlerinin ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarına göre belirlenirken, koruma uygulamaları da yine dönemin sanatsal ve estetik anlayışının yaklaşımları temelinde şekillenir. Eski ile yeni, doğal ile yapayı ve tüm bu yaratılan değerler ile insan arasındaki diyalogu kurma çabası içerisinde koruma uygulamalarının tartışılması amaçlanmaktadır.

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Adile Nuray Bayraktar Başkent Üniversitesi Mimarlık
Yrd. Doç. Dr. Akın Ersoy Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji
Prof. Dr. Ali Cengizkan TED Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Aliye Emel Göksoy Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Doç. Dr. Anlı Ataöv Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Prof. Dr. Aykut Çoban TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi
Doç. Dr. Ayşe Güeliz Bilgin Altınöz Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Ayşegül Mengi Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Prof. Dr. Aysıl Yavuz Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Baykan Günay TED Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Doç. Dr. Bülent Duru TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi
Prof. Dr. Cevat Erder Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Çağatay Keskinok Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Prof. Dr. Deniz Burcu Erciyas Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Dr. Ege Yıldırım Mudurnu Kültürel Miras Alan Yönetimi
Dr. Fuat Gökçe Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Güven Arif Sargın Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık
Dr. H. Perihan Kiper Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Prof. Dr. İclal Dinçer Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Prof. Dr. Mehmet Cengiz Can Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Mehmet Tunçer Çankaya Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Prof. Dr. Musa Kadioğlu Ankara Üniversitesi Arkeoloji
Prof. Dr. Mustafa Halim Perçin Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı
Doç. Dr. Namık Günay Erkal TED Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Neriman Şahin Güçhan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Nesrin Algan Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Doç. Dr. Nilgün Görür Tamer Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Dr. Nimet Özgönül Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Doç. Dr. Osman Balaban Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Ömer Hamdi Kiral Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Doç. Dr. Savaş Zafer Şahin Atılım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Prof. Dr. Tomris Elvan Altan Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık
Doç. Dr. Ufuk Serin Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık
Prof. Dr. Yalçın Memlük Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı
Prof. Dr. Zekiye Yenen Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama
Prof. Dr. Zeynep Enlil Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama

Yürütme Kurulu

Aynur Uluç
Azize Elif Yabancı
Berçem Kaya
Çağrım Koçer
Deniz Kimyon
Dilara Hakyemez
Duygu Kalkanlı
Elif Simay Dağ
Elifnaz Durusoy
Emre Sevim
Ender İplikci
Gencay Serter
Gökhan Okumuş
Gözde Güldal
Hakan Ünlü
Irmak Yavuz
Kadir Karşigil
Murat Aydınoglu
Necati Uyar
Nihan Oya Memlük Çobanoğlu
Nurşah Cabbar
Özgün Özçakır
Özlem Yalçınkaya
Sezen Savran Aslan

Organizasyon Komitesi

Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz
Aynur Uluç
Azize Elif Yabancı
Emre Sevim
Ender İplikci
Gözde Güldal
Irmak Yavuz
Özgün Özçakır

Program

26 Ekim 2017 Perşembe

- 09.00 Kayıt
- 09.30 Açılış Konuşmaları – *Çok Amaçlı Salon*
- 10.30 Doğal Miras, Kültürel Miras, Toplum ve Koruma – *Çok Amaçlı Salon*
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Prof. Dr. Aykut Çoban
Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz
- 13.30 1A Oturumu: Habitat İçinde Diyalog I – *DB-18 Amfisi*
1B Oturumu: Paydaşlar Arası Diyalog I – *DB-16 Amfisi*
- 15.45 Korumada Bir Diyalog Aracı Olarak Medya – *Çok Amaçlı Salon*
Ömer Erbil - Gazeteci, Hürriyet Gazetesi
Özcan Yüksek - Magma Dergisi Editörü
- 17.00 Paydaşlar Arası Diyalog - Yerel Yönetimler – *Çok Amaçlı Salon*
Mansur Yavaş - Eski Beypazarı Belediye Başkanı
Dr. Osman Gürün - Muğla Büyükşehir Belediye Başkanı
Dr. Veysel Tiryaki - Altındağ Belediye Başkanı
- 20.00 Sergi Açılışı ve Kokteyl

27 Ekim 2017 Cuma

- 09.00 2A Oturumu: Toplum ve Mekan Arasındaki Diyalog I – *DB-18 Amfisi*
2B Oturumu: Disiplinlerarası Diyalog – *DB-16 Amfisi*
- 11.15 3A Oturumu: Toplum ve Mekan Arasındaki Diyalog II – *DB-18 Amfisi*
3B Oturumu: Paydaşlar Arası Diyalog II – *DB-16 Amfisi*
- 14.15 4A Oturumu: Toplular ve Kültürler Arası Diyalog – *DB-18 Amfisi*
4B Oturumu: Habitat İçinde Diyalog II – *DB-16 Amfisi*

16.30 Paydaşlar Arası Diyalog

Ulusal ve Uluslararası Sivil Toplum – *Çok Amaçlı Salon*

Prof. Dr. İclal Dinçer - ICOMOS Türkiye

Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy - EUROPA NOSTRA Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Elvan Ebru Omay Polat - DOCOMOMO_TR

Emin Koramaz - TMMOB

Salih Usta - Kırsal Çevre Derneği

28 Ekim 2017 Cumartesi

09.00 5A Oturumu: Diyalog Aracı Olarak Tasarım ve Uygulamalar I – *DB-18 Amfisi*

5B Oturumu: Habitat İçinde Diyalog III – *DB-16 Amfisi*

5C Oturumu: Korumada Diyalogun Yeni Araçları– *DB-14 Amfisi*

11.15 6A Oturumu: Diyalog Aracı Olarak Tasarım ve Uygulamalar II – *DB-18 Amfisi*

6B Oturumu: Diyalog Arayışı Olarak Koruma Mücadeleleri – *DB-16 Amfisi*

6C Oturumu: Poster Sunumları – *DB-14 Amfisi*

14.15 Ankara – *Çok Amaçlı Salon*

Prof. Dr. Baykan Günay

Prof. Dr. Aydan Balamir

Prof. Dr. Mehmet Tunçer

Prof. Dr. Jale Erzen

Prof. Dr. Musa Kadioğlu

17.00 Forum - Koruma: Geçmiş I Bugün I Gelecek Arasındaki Diyalog

Çok Amaçlı Salon

Prof. Dr. Ruşen Keleş

Prof. Dr. Ali Cengizkan

Prof. Dr. Aliye Emel Göksu

Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz

1A OTURUMU
HABİTAT İÇİNDE DİYALOG I

26 Ekim 2017 Perşembe

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Mahmut Özer

800. Yılında Carta Foresta'dan Günümüze: Değişen Bir Şey Yok

B. Sina Güneş

Çevre Etiği Bağlamında Rachel Carson

Görkem Saylan Hızarcıoğlu - Prof. Dr. Nesrin Çobanoğlu

Bir Koruma Etiği Ütopuyla Gerçeklik Arasındaki

Devasa Boşluğu Doldurabilir mi?

Öğr. Gör. Hatice Çıvgın

Antroposentrik Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ya da Bazıları Sıcak Sever

Önder Alagedik, B. Sina Güneş

800. Yılında Carta de Foresta'dan Günümüze: Değişen Bir Şey Yok

B. Sina Güneş

Ankara Üniversitesi, Sosyal Çevre Bilimleri
beingsina@gmail.com

Giriş

Dünya Altıncı Kitlesel Yokoluş olarak da tanımlanan ekolojik bir yıkımla karşı karşıya... Bu yıkıma olağanlık, tanrının isteği, kıyamet gibi farklı yaklaşımlar getirilse de asıl sorumlunun bir tür olan insan olduğu ekonomi-politik içinde olmasa da ekolojik-politik içinde kabul edilen bir durumdur. Ancak sorumluluğun tüm insanlığa eşit dağıtılmaya çalışılması yeni bir sorunu gündeme getirirken unutturulmaya çalışılan bir mücadeleyi yeniden görünür kılmıştır: Sınıf Mücadelesi.

1215 yılında İngiltere kralı John ve derebeyleri arasında imzalanan Magna Carta Libertatum ya da Büyük Özgürlükler Sözleşmesi hak ve adalet arayışının ve mücadelesinin metni olarak tanımlanır. Bu sözleşmenin tam olarak uygulanması her ne kadar sağlanamamış olsa da demokrasi düşüncesine öncülük ettiği yadsınamaz. Magna Carta'ya yaklaşımlar ve referanslar da genel olarak bu minvalde yürütülür. Oysa öncelikle Magna Carta'da sonrasında da yine Magna Carta ile bağlantılı devam eden ve 1217 yılında İngiltere kralı III. Henry ve derebeyleri arasında imzalanan Carta de Foresta yani Orman Sözleşmesi'nde hak ve özgürlüklerin özel de ormanların kullanımı genelde ise tüm ortak alanların kullanımıyla ne kadar bağlantılı olduğu ve birbirini tamamladığı yeterli önemi görmemiştir.

Carte Foresta'nın 800. yılına girildiği şu günlerde insan-doğa ilişkisindeki bağımlılık hatırlanacağına, insanlığın karşı karşıya kaldığı ekolojik-kıyım (eko-kıyım) ve buna bağlı olarak yaşanan biyolojik çeşitliliğin kaybı, ölümler, göçler gibi sorunlar düşünüldüğünde ders alınmadığı görülmektedir. Doğanın taşıma kapasitesinin üzerine çıkılması yetmezmiş gibi son dayanaklar olarak da tanımlanabilecek ortak alanların

planlı ve sistemli olarak özel sektöre devredilmesi ve ekonomik metalara dönüştürülmesi ve bunun tarihsel olarak da yapılmış olağan durumlar olarak tanımlanması geriye dönük, doğru bir okumayı zorunlu kılmaktadır.

Eko-kıyımın ekonomi-politik içinde gerekli önemi görmemesi, gerekli önlemlerin alınmaması ya da eko-kıyımı önlemeye dönük çalışmaların yapılmaması ekolojik sorunların her yerde aynı derecede etki göstermemesi gibi sunulmakla beraber asıl sorunun Kuzey-Güney arasındaki etki eden/etkilenen ve buna bağlı sorumluluktan kaçınma ya da bu sorumluluğu da Güney'e yükleme çabası gibi görünmektedir. Dolayısıyla her ne kadar ekoloji ve ekonomi arasında ilişkinin belirginleşmesi istenirse de eko-kıyımın sebep olduğu yoksulluk ve yoksunluk, eko-kıyımı sınıfsal bir sorun haline getirmektedir.

Eko-kıyımı engellemeye dönük adımların atılmaması, insanın inorganik bedeni olan doğanın önce bir tür olan insanın refah ve çıkarlarına da uygun olarak ortak müşterekler olarak tanımlanırken sonrasında tamamen ekonomik alana hapsedilmek suretiyle bireysel zenginlik kaynağına dönüştürülmesi, özel mülkiyete konu edilmesi ve insan-doğa ilişkisinde metabolik yarılmaya sebep olunmasıdır. İnsanın doğaya yabancılaşması ve doğanın baş eğdirilmesi gereken bir rakip olarak algılanması süreçlerini ekonomik çıkarlar doğrultusunda kazanım ve başarı olarak tanımlanması da süreci yeniden üreterek özellikle son 200 yılda hız kazanan eko-kıyımına sebep olmaktadır. Bununla birlikte tarihin insan-merkezli okuması insan-doğa ilişkisinin aşamalı olarak yok edilmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda Magna Carta'nın devamlılığı niteliğinde ve Van Bueren'in Magna Carta'nın "kız kardeşi" dediği (Van Bueren, 2015: 194-211) Carta de Foresta'nın (Charter of the Forest) söz konusu nedenleri açıklamada iyi bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Bu çalışma, Carta de Foresta'nın Magna Carta'nın gölgesinde bırakılarak tarihin sisli alanına terk edilmesinin nedenlerini Carta de Foresta'nın ruhundan başka bir değişle insan-doğa bağımlılığını yeniden hatırlatmasından kaynaklandığı düşüncesiyle hazırlanmıştır. Bu doğrultuda şartın maddeleri temelinde yeni ve doğru bir okumanın gerekli olduğu söylenebilir.

1. İnsan Merkezli Tarih Anlayışı

1.1. İnsan Merkezli

Üzerinde yaşam olduğu bilinen yegâne gezegen olan Dünya 4,6 milyar yaşındadır (Lloyd, 2008: 16). Bilinen ilk canlı formuna ait en eski fosiller ise yaklaşık 3,5 milyar yıl öncesine aittir. Dünya'nın oluşumundan bu yana sonuncusu, daha çok dinozorların

yokoluşu ile bilinen ve 65 milyon yıl önce gerçekleşmiş, beş kitlesel yokoluş gerçekleşmiştir. Big Five (Büyük Beşli) da denilen (Erwin, 2001: 5399) bu kitlesel yokoluşlarda Dünya’da günümüze değin var olmuş tüm organizmaların %90’ından fazlası yok olmuştur (National Geographic, 2017). Bilinci insanın türsel özelliği (Marx, 2013: 81) olarak alırsak bugünün insanına en yakın türün –*Homo Sapiens*- ortaya çıkışı 150-250 bin yıl öncesine dayanmaktadır (Leakey,1998: 107; Harari, 2015: 27). Modern insandan çok maymunlara benzeyen ilk hominidlerin (insangiller) ortaya çıkışı bile en fazla 2,5 milyon geriye götürülebilmektedir. Buna rağmen Dünya tarihi insanlık tarihi olarak okunmakta ve insandan önceki tüm tarih insanlık tarihinde sadece giriş olarak görülerek geçiştirilmektedir.

Büyük yokoluşların hiçbirini yaşamayan insanlık, özellikle son 200 yıldır sebep olunan doğa yıkımı nedeniyle Altıncı Kitlesel Yokoluş (The Six Mass Extinction) olarak tanımlanan eko-kıym ile karşı karşıyadır. Bu yıkıma doğanın olağanlığı, tanrının isteği, kıyamet gibi farklı yaklaşımlar getirilse de (Roser-Renouf, vd. 2016) asıl sorumlunun bir tür olan insan olduğu ekonomi-politik içinde olmasa da ekoloji-politik içinde kabul edilen bir durumdur (Flannery, 2005: 46; ; IPCC Fourth Assessment Report, 2007). Son dönemde yapılan araştırma ve çalışmalar, Altıncı Kitlesel Yokoluşun diğer kitlesel yokoluşlardan farkının sürecin normalden çok daha hızlı işlemesi ve bu hıza sebep olanın gezegende yaşayan bir türün, insanın faaliyetleri olduğunu ortaya koysa da (Ceballos vd. 2015: 1-5; Kolbert, 2016) bu durum yüksek siyasette bir karşılık görememekte ya da sorumluluk genelleştirilerek tüm insanlığa yüklenmektedir.

1.2. Sınıflı Merkezli

Kapitalizmin ortaya çıkışı ve egemen sosyo-ekonomik yapıya dönüşme süreciyle insan merkezli tarih okumasında bir kırılma oluşmuştur. Bu kırılma kapitalizmin en son ifade ediliş şekli olan neoliberalizm ile en üst seviyeye çıkmış sınıf merkezli (class-centric) bir yapıya bürünmüştür.

Eko-kıymın sebep olduğu yıkımın giderilmesi için sorumluluğun tüm insanlığa yıkılması ve sebep olanlar ile etkilenenlere aynı sorumlulukların yüklenmesi sınıf-merkezli yaklaşımın en iyi göstergesidir. Başka bir ifade ile 1972’de BM öncülüğünde düzenlenen Stockholm İnsan Çevresi Konferansı’ndan sonra literatüre giren ve AB’nin Birinci Çevre Eylem Programında (1973-1976) da yer alan “kirleten öder” ilkesi (Duru, 2007: 174) “kirletmeyende öder” şeklinde değiştirilmiş gibidir. Böylece kapitalizmin büyüme ve sürekli kar hırsının sebep olduğu eko-kıymın faturası etkilenenlere de eşit pay edilmekte ve kapitalizmin giderlerinin dışsallaştırılarak karının yeniden üretilmesi sağlanmaktadır.

Kapitalizmin, canlı-cansız her şeyi ekonomik metalara dönüştürmesi sınıfsal çıkarları gereğidir. Doğanın metalaştırılması ve sömürüsü de bu yaklaşımın ürünüdür. Bu nedenle doğanın korunması salt ekolojik kaygılarla sağlanamaz. Bunun için her alanın sömürüye açılması gibi sömürülen herkesin mücadeleye dâhil olması gerekir. Bu da ancak insan ve doğa ayrımı yapmayan, insan ve doğayı birbirini bütünleyen bir metabolizma (Marx, 2004: 283-290) olduğunu yeniden hatırlayarak bir arada hareket etmek ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda tarihin yeniden ve doğru okunması zorunlu görünmektedir.

2. Magna Carta'dan Carta de Foresta'ya: Görünmez Doğa

İnsanlık tarihi insan-doğa ilişkisinin tarihidir. 4,6 milyar yaşındaki Dünya için insan türü aslında bir son saniye ürünüdür. Dünyanın oluşumu 24 saat yani bir gün olarak ele alınırsa Algan'ın¹ (2014) da belirtti üzere insanın ortaya çıkış saati 23:59:59² olarak not edilecektir. Buna karşın modern insan (*Homo Sapiens Sapiens*) Dünya tarihini insanlık tarihi olarak okumakta hiçbir sakınca görmemektedir. Bu yaklaşım insan-doğa arasındaki zorunlu bağın görünmezleşmesine sebep olurken, insan dışındaki bütün canlı ya da cansız varlıklar insan için önemli oldukları ölçüde önemli görünmesine sebep olmaktadır. Bu insan merkezli (anthropocentric) okuma elbette bir sürecin ürünüdür. Ancak bu yanlış okuma bugün insanlığı geri dönülemez bir yola sürüklemektedir. Sadece bu gerçek bile tarihin yeniden ve doğru okumasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda insanlık tarihinin mihenk taşlarından birini oluşturan Magna Carta ve devamlılığı niteliğindeki Carta de Foresta'nın da yeniden incelenmesi ve değerlendirilmesi zorunlu görünmektedir.

2.1. Magna Carta

Magna Carta Libertatum ya da Büyük Özgürlükler Sözleşmesi 1215 yılında İngiltere kralı John ve derebeyleri arasında imzalanan hak ve adalet arayışının ve mücadelesinin metni olarak tanımlanır (Chomsky, 2015). Özgür anayasaların modeli ve öncüsü olarak görülen sözleşmenin tam olarak uygulanması sağlanamamış olsa da demokrasi düşüncesine öncülük ettiği yadsınmaz. Magna Carta'ya yaklaşımlar ve referanslar da genel olarak bu minvalde yürütülür.

1 Nesrin Algan (2014) Yayınlanmamış Ders Notları. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

2 Christopher Lloyd bu süreyi 23:59:57 olarak belirtmiştir. Buna karşın incelenen çalışmalar genelde saat analoğu üzerinden olmasa da bir tür olarak insanın varlığını 23:59:59 olarak tanımlamaktadır.

Magna Carta'nın önemi Ömer Madra'nın (2015) da belirttiği üzere özgür insanlar için hukukun üstünlüğünü ilkesini esas almaktadır. Söz konusu hakkın ifade edildiği 39. Madde şu şekilde kaleme alınmıştır:

“Özgür bir kişi kendi zümresinin [eşitlerinin] yasal hükmü olmadan veya ülkenin ilgili yasalarına göre muhakeme edilmeden tutuklanamaz ya da hapse atılamaz; o kişinin malına el konulamaz; o kişi yasal haklarından yoksun bırakılamaz; sürgün edilemez ya da başka bir şekilde kötü muameleye maruz bırakılamaz, zarara uğratılamaz.” (<http://www.constitution.org>)

Maddede de açıkça ifade edildiği üzere yasa yalnızca özgür kişileri (freeman) kapsamaktadır. Serfliğin hüküm sürdüğü ortaçağ İngiltere'sinde bu söyleminin çok fazla kimseyi kapsamadığı açıktır. Dolayısıyla Raynolds'ın (2010:2) belirttiği üzere Magna Carta topluma hak vermekten ziyade kralın haklarını kısıtlayan bir sözleşmedir.

Magna Carta'ya yüklenen hukukun üstünlüğü belgesi vurgusunun gölgesinde bırakılsa dahi; toprağın doğru ve sağlıklı kullanımını (Md 4-5), gelecek kuşak hakkını (Md 4), Nehirdeki balıkların özel mülkiyete konu edilmesini engellemeyi (kıyılarda kurulan yapay havuzlar dışında) (Md 33), ormanların (kralın özel mülkiyeti olan) özel orman statüsünden çıkarılması, yine nehir yataklarının herkesin kullanımına açılmasını (Md 47) gibi insan-doğa arasındaki karşılıklı ilişkinin devamlılığını sağlayacak maddeleri de içerdiğini hatırlatmak gerekir (<http://www.constitution.org>). Magna Carta'nın uygulanamamasının bu maddelerin görünmesini engellediği düşünülebilir. Bu nedenle devamlılığı niteliğindeki Carta de Foresta'nın incelenmesi yerinde olacaktır.

2.2. Carta de Foresta

Magna Carta'da sonrasında da yine Magna Carta ile bağlantılı devam eden ve 1217 yılında İngiltere kralı III. Henry ve derebeyleri arasında imzalanan Carta de Foresta yani Orman Sözleşmesi'nde hak ve özgürlüklerin özel de ormanların kullanımı genelde ise tüm ortak alanların kullanımıyla ne kadar bağlantılı olduğu ve birbirini tamamladığı görülmekle beraber tarihsel anlamda yeterli önemi görmemiştir.

1217 yılında imzalanan Orman Sözleşmesi, ormanların kullanımını düzenleyen bir sözleşme görülmektedir. Ancak bu kullanım Magna Carta'da kendini belli eden üst ve ayrıcalıklı sınıfları değil tüm halkı kapsamaktaydı (Hill, 2015). Orman sözleşmesinin ilk maddesi kralın el koyup ormanlaştırdığı ortak alanları yeniden halkın kullanımına açmasıdır (<http://www.bsswebsite.me.uk/>). Bunun dışında ortak alanların korunması ve herkesin kullanımına açılmasına karşın bu kullanım diğer insanlara zarar vermeden yapılması yönünde maddeleri de içinde barındırmaktadır. Orman sözleşmesi

incelendiğinde ormanların günümüzde tanımlandığı şekliyle sadece ormanları değil ortak alanları ve bunların kullanımını da düzenlediği görülmektedir. Çünkü ortak alanlar genel nüfusu ayakta tutan her şeyin kaynağıydı: sadece gıda, yakıt, inşaat malzemeleri değil, sosyal yardımlaşmayı da öngören yaşam için gerekli olan her şeyi barındırmaktaydı (Chomsky, 2015). Özellikle krallık ormanları olarak tanımlanan alanlar köyleri, sağlıklı tarım alanları, ağaçlık alanlar, çiftlikleri de içine alacak şekilde genişletilmişti (Hill, 2015).

Orman Sözleşmesi, sadece adında orman sözcüğünü taşıdığı için ve ormanlar ve onunla beraber ortak alanların korunmasını savunduğu için önemli değildir. Orman Sözleşmesi aynı zamanda (insanların geneli için) ortak alanların özel mülkiyete konu edilemeyecek kadar yaşamsal öneme sahip olduğunu göstermiştir. Krallık ormanlarının tüm halkın kullanımına açılması bu durumdan doğrudan etkilenen kullanıcıların yeniden yaşam alanlarına dönmesi ve hayatlarını kendi emekleri ile idame ettirmelerini sağlamıştır (Md 12). Bu geri dönüş sağlıklı ve uzun vadeli gerçekleşebilseydi, insanların feodal sistem içinde sömürülmesini engellerken, hem insanın (dolayısıyla emeğin) metalaşmasını hem de insan-doğa ilişkisindeki Marx'ın (1997: 687-714; 2000: 1046-1089) kavramları kullanılırsa metabolik yarılmanın ortaya çıkışını ve kalıtsallaşmasını engelleyecekti. Bu durum kaçınılmaz olarak komünal yaşamı yeniden üretecek ve (belki) özel mülkiyetin ve özel mülkiyetin merkezi öneme sahip olduğu sınıflı toplumsal yapı bu denli güçlenmeyecek ve insanlar arasındaki ekonomik dengeyi bu denli tahrip etmeyecekti. Güç dengesinin merkezden yerele doğru kayması da merkezi otoritelerin bu denli güçlenmesi engelleyecek ve merkezden yönetilen topluluklar yerine kendi ihtiyaçlarını daha iyi bilen ve ona göre bir yaşam ve çözüm üreten yerel toplulukların varlığı ve devamlılığı sağlanacaktı (Hill, 2015).

Orman Sözleşmesi'nin uygulanması durumunda yaşamın ne şekilde devam edeceği üzerinden çok şey söylenebilir. Ancak, bugün dünyayı yönetenlerin söz ettiği Carta de Foresta değil de Magna Carta'dır. Bunun en önemli nedeni iki sözleşmenin yukarıda içerikleri ortaya konan sınıfsal yapısından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Marx ve Engels (1994: 104) Komünist Manifesto'da "Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir. Özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, lonca ustası ile kalfa, tek sözcükle, ezen ile ezilen birbirleriyle sürekli karşı-karşıya gelmişler, kesintisiz, kimi zaman üstü örtülü, kimi zaman açık bir savaş, her keresinde ya toplumun tümüyle devrimci bir yeniden kuruluşuyla, ya da çatışan sınıfların birlikte mahvolmalarıyla sonuçlanan bir savaş sürdürmüşlerdir" der. İçinde

bulduğumuz çağda bu savaşın unutulduğu yönünde genel bir kanı oluşmuş gibidir. Karşı propagandalarla ve karşı devrimler toplumun devrimci kesimleri yontulmuş ve toplumsal hassasiyetlerin hepsi egemen ideolojince siyasal alanın dışına itilmiştir. Ekoloji bunlardan yalnızca biridir. Fakat kuşku yok ki büyük resmi görmeleri bakımından en büyük savunucuların bu alanda çıkması beklenmektedir.

Gezi İsyanı bu alanın, yani doğa koruma ile insan yaşamının ne denli önemli olduğunu hatırlatmışsa da yeni bir örgütlenmenin gerekliliğini de çok net biçim de göstermiştir. Bu örgütlenme ortak mücadelenin sağlanması ile mümkündür. Ortak mücadelenin kurulması bugün bir gereklilik olmaktan öte zorunluluğa dönüşmüştür. Bu zorunluluk kendini “çevreci” olarak tanımlayan birçok kişinin söylediğinin aksine hayvanların, ağaçların, akarsuların, okyanusların, toprağın, havanın, buzulların varlıklarını sürdürmek için bize ihtiyaç duymasından kaynaklanmamakta aksine bir tür olan insan yaşar-kalmak için tüm bunlara ihtiyaç duymasından ve doğanın bütünselliğinden kaynaklanmaktadır. Biri olmadan diğerrinin olduğu gibi kalmasının mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu ortak mücadelenin sağlanamaması doğa için bir kayıp değildir, Aristoteles’in de dediği gibi “Doğa boşluğu sevmez” ve yok oluşu bile yeni bir yaratımdır aslında. Ama bugüne kadar var olan dokuz milyon türden biri olan insan için bir son olması muhtemeldir. Ortada artık yalnızca iki seçenek bulunuyor: doğa kırımına sebep olan kesimlere karşı ortak mücadele ile inorganik bedenini onarımı ya da “adalet yoksa barışta yok” şiarıyla doğa korumacılığından vazgeçilerek bu kırımın ekolojik kırımı dönüşmesine izin verilmesi ve doğanın gereğini yapmasını geciktirmekten vazgeçme. Ancak bu şekilde doğanın vericiliğinin uyumlulukla olduğu ve düşmanlaştırılmış bir doğanın ne kadar acımasız bir düşman olduğu anlaşılır.

Çevre Etiği Bağlamında Rachel CARSON

Görkem Saylam Hızarcıoğlu

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

gorkemsh@gmail.com

Prof. Dr. Nesrin Çobanoğlu

Gazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Etiği ve Tıp Tarihi Bölümü

nesrinc@gazi.edu.tr

Özet

Bu çalışma, Amerikalı bilim insanı, biyolog ve yazar Rachel Carson 'un (1907-1964) çevre aktivisti, biyolog, yazar, ve bilim insanı olarak öneminden bahsetmektedir. Habitat koruma konusundaki çalışmaları ile çevre ile diyalog içinde olması konusunu ilk farkındalık yaratan bilim kadını olarak tarihteki yerini almıştır. Rachel Carson bir biyolog olarak, doğa bilimleri, ekoloji ve koruma konusundaki en önemli figürlerden biriydi. DDT ve benzeri kimyasal pestisitlerin zararları konusunda farkındalık yaratmaya çalıştı. Yazdığı birçok makale ve kitap içinde 'Silent Spring', Sessiz Bahar (1962), çevreye bakış açısında farklılık yaratarak öncü oldu. Bu süreç, 1960'larda Amerika'da başlayan 'Çevre Etiği' felsefesinin başlangıcı olarak kabul edilir.

Çalışma için kullanılan 'Silent Spring', modern çevre hareketinin başlangıcı ve disiplinler arası bir kaynak kitap olarak kabul edilmektedir. Çevreye bütüncül yaklaşan kitap, bilimsel bir bakış açısı ile çevre felsefesine öncülük yapmaktadır. Kitabın 30. Yıl baskısı için eski Amerikan Başkan Yardımcısı Al Gore tarafından yazılan önsözde 'tarihin gidişatını değiştiren' eser olarak tanıtılmaktadır. Eser, bilimsel bir kaynak olarak çevrenin ve insan bedeninin ekolojisini birlikte ele almıştır. Carson, kitapta, sadece çevreyi ve doğal hayatı etkileyen yıkımı değil, insanların yakalanabilecekleri ölümcül hastalıkları da incelemiş, kendisi de bu kitabı yazarken yakalandığı hastalıktan kurtulamamıştır.

İnsanın doğal çevre ile olan ilişkisinin temelinde toplumsal, kültürel, ahlaki ve siyasi anlamlar yüklenmiş, insan merkezci bir bakış açısına dayalı düşünce üretilmesine başlangıç olmuştur. İnsanın doğal çevreden ayrı olarak algılanmasına yol açan bu düşünce, zamanla doğanın aleyhine olacak bir şekle dönüşmüş, bu da doğal olarak algılanmaya başlamıştır. Bu ikili karşıtlık, Batı düşünce tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen doğal çevre ve kültür arasında bir ayırım oluşturmuştur. İnsan her zaman daha üstün olarak görülmüş, diğer tüm canlılar ikinci öneme sahip durumdadır. İnsanın çevreye olan ihtiyacı ise doğal değildir, kültürel, siyasi ve ekonomik ihtiyaçlar söz konusudur. İnsanın doğayı kendi ihtiyaçları doğrultusunda yok etmesi de giderek doğal olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Giderek artan çevre yıkımı, ekolojik çevre açısından geriye dönülmez bir noktaya gelmiş, insan ve çevre arasındaki etkileşim giderek azalmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde, Endüstri Devriminden sonra, fosil yakıt tüketimi, şehirleşme, ormansızlaşma ve kimyasal madde kullanımı gibi insan kaynaklı süreçler çevre üzerinde baskı yaratmaya başladı. Bu sürecin sonunda hava kirliliği, doğal kaynakların tükenmesi ve biyolojik çeşitliliğin yok olması idi.

Çevre bilincinin gelişmeye başladığı 1960'lardan itibaren, doğa ve insan arasındaki ilişkinin yeniden bütüncül olarak ele alınmaya başlanması, arada diyalog ve etkileşim kurulması açısından önem kazanmıştır. Bu düşünce ekoloji bilimi açısından holistik düşünce olarak kabul edilir. Bu düşünceye göre, ekolojik sistemin parçası olan tüm canlılar birbirleri ile etkileşim içindedir, karşılıklı olarak diyalog önemlidir. Sistemi insan merkezci değil, eko merkezci bir bakış açısı ile incelemek önem kazanmıştır.

Amerikan toplumundaki çevre hareketleri ile ilgili değişim ve dönüşüm hareketleri II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen Refah toplumu ile ortaya çıktı. Eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesi ile birlikte doğal alanların korunması ile ilgili sosyal değerler ortaya çıkmaya başladı. Rachel Carson'un çok satan kitabı Sessiz Bahar, doğanın kendi içinde dengesi olduğunu ve insanların doğayı tahrip ederek aslında kendi sonlarını hazırladıklarını hatırlattı. Sessiz Bahar, toksik ve sessiz yeni bir Amerika imgesi ile büyük yankı yarattı.

19. ve 20. Yüzyılda doğa odak noktası olmasına rağmen, Çevre Etiği, akademik bir disiplin olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Öncelikle insanı odak noktası olarak gören anlayış sorgulanmış, diğer yaşayan varlıkların da kendi değerleri olduğu dikkate alınmaya başlamıştır. Doğadaki tüm varlıkların değeri olduğu içsel değer kavramı, ekolojik yeni bir felsefe konusu ile önem kazanmıştır. Rachel Carson kitabında kimyasal maddelerin çevre ve insan sağlığı konusunda zararları incelemiş, pestisitlere dair tehlikeyi ortaya çıkararak çevre ile ilgili bir uyarıda bulunmuştur. 1968 yılında

Science dergisinde yayınlanan ‘*The Tragedy of Commons*’ eseri ile Harrett Gardin insanların kendi çıkarları ve artan nüfus ile çevrenin bozulacağı ve kaynakların tükeneceği uyarısında bulundu. Paul Ehrlich’in aynı yıl yayınlanan ve yine Best seller olan ‘*Population Bomb*’ ise önümüzdeki yıllarda artan nüfus ile yiyecek kaynakların sona ereceği ve dünya üzerinde ölümlerin olacağı öngörüsünde bulundu.

Rachel Carson’un kitabı, sadece bilimsel bir eser olarak değil, aynı zamanda halkın rahat olarak anlayabileceği bir şekilde yazılmıştı. Daha sonra bu kitabı takip ederek, ekolojik krizin sebepleri ve çözümleri konusunda farklı bilim insanları ve felsefeciler önerilerde bulunmuşlardır. Henry David Thoreau ve Rachel Carson’nun eserlerinden etkilenen Norveç’li Arne Naess, Derin Ekoloji (Deep Ecology) hareketi konusunda öncü olmuştur. 1973 yılında yayınlanan eserinde Naes, doğada var olan her canlının doğuştan gelen bir değeri olduğunu ve her canlının doğanın bir parçası olduğunu iddia eder. Derin ekoloji felsefesi, insan merkezli yaklaşımı reddederek, merkeze doğayı koyar. Derin ekolojiye göre doğadaki canlı veya cansız her bir parça, varlığının değeri açısından aynı haklara sahiptir. Derin ekoloji felsefesinden sonra, eko feminizm ve toplumsal ekoloji hareketleri de Çevre Etiği felsefesine farklı bakış açıları getirmişlerdir.

Eko feminizm doğa sömürsünün sona ermesini kadın sömürsü ile ilişkilendirirken, toplumsal ekoloji hareketi çevre sorunlarının çözümüne katılımcı ve eşitlikçi bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Eko eleştiri ise, çevresel sorunların insanlar tarafından fark edilmesi ve çevre bilincinin edebiyat yolu ile edinilmesini hedeflemektedir.

Sessiz Bahar kitabı, büyüyen endüstrinin insan, hayvan ve bitkilerin sağlığını tehdit ettiğine dair endişeleri dile getirdi. Çalışmanın adı da tehlikenin devamı halinde çevre yıkımı ile kuşların yok olacağı öngörüsünden kaynaklanıyordu. Ekolojik mesaj veren kitap, insanların doğal çevrelerini yok ettiğini, kendilerini endüstriyel tehlikelerden korumak için yol bulmaları gerektiği fikri ile sona erer. Carson’un temel fikri, pestisitlerin çevreye verdiği zararlarla ilgilidir. DDT bunların içinde en önemlisidir, ama diğer pestisitler hakkında da araştırma yapılmıştır. Kitabın araştırma konusu, pestisitlerin doğal ekosistemleri nasıl etkilediği ile ilgilidir. 4 Bölüm ayrıntılı şekilde pestisitlerin insanlar üzerinde kanser ve diğer hastalıklara yol açtığını anlatır.

Rachel Carson, Sessiz Bahar kitabında DDT’nin gıda zincirine nasıl girdiği ve insan ve hayvanların yağ dokularında toplandıkları ve kanser ile genetik hasara yol açtığını anlatır. Tarlalarda tek bir uygulama bile böcekleri haftalarca öldürür ve çevrede yağmur suları ile çevreye karışarak toksik etki yaratır. Carson, DDT ve diğer pestisitlerin hayvanlara verdiği zararı ve gıda zincirini zehirlenme konusunu araştırmıştır. Kitap Yarının Masalı bölümü ile başlar. Bir Amerikan kasabasında tüm doğal hayat- balık,

kuş, elma tomurcukları ve insanlar- pestisitlerin tehlikeli etkileri ile sessizleşmişlerdir. Rachel Carson, Olga Owens Huckins isimli bir arkadaşından bir mektup almıştır. Bu mektupta Huckins, DDT'nin (pestisitlerin) kuşları öldürdüğünden bahseder. Carson bu duygu ile kitabı yazmaya karar verir ve kitabın girişi etkileyici bir öykü ile başlar:

'Bir zamanlar Amerika'nın kalbinde bütün yaşamın çevresiyle uyum içerisinde gördüğü bir kasaba varmış. Bu kasaba, ilkbaharda yeşil tarlaların üzerinde beyaz çiçek bulutlarının gezindiği, yamaçlarında meyve bahçeleri ve yeşil buğday tarlalarının oluşturduğu bir satranç tahtasının tam ortasındaymış. Sonbaharda, meşe, akçaağaç ve huş ağaçları çamların arkasından yanıp parıldayan bir renk cümbüşü yaratmış. Tepelerde tilkiler ulur, geyikler sonbahar sabahlarının sislerinde yarı kaybolmuş halde, tarlalardan sessizce geçerlermiş. Gel zaman git zaman bölgeyi bir acayip afetin karanlığı sarar ve herşey değişmeye başlar. Toplumun üzerine uğursuz bir büyü çöker. Tavuk sürülerini esrarengiz hastalıklar kırıp geçirir, sığır ve koyunlar hastalanıp ölürlür. Her yerde ölümün gölgesi vardır. Söz gelimi kuşlar, nereye gitmiş olabilirler... Bahçelerdeki kuş yemlikleri terkedilmişti. Sessiz bir bahardır bu bahar.' (2004, s.1-2)

Carson'nun kitabı bu öykü ile başlar. Kurgusal kasaba, pestisit kullanımı ile sessiz bir bahara mahkûm olur. Sessiz Bahar, bilimsel dokümantasyonla, insanların, hayvanların, böceklerin ve bitkilerin ölümünü gözler önüne serer. Pestisitler, bitki ve diğer hayvanlarla beslenen hayvanların vücutlarında birikir. Besin zincirinin içinde yer alan insan da bu süreç içerisinde pestisitlere maruz kalır. Kanada'nın en kuzeyinde bulunan Baffin Adasında bile insan bedenlerinde PCB, DDT ve gibi sentetik kimyasal maddelere rastlanmaktadır. Bu durum gelecek nesillerin de sağlıklarını tehlikeye atmaktadır. Bu deliller ile birlikte Carson şu sonuca ulaşacaktır: Yaşam ağı, artık ölüm ağı haline dönüşmüştür

'Biz karaağaçları ilaçlarız ve sonra ilkbaharda saka kuşlarının şarkıları kesilir. Sadece saka kuşlarını doğrudan ilaçladığımız için değil, zehir adım adım artık çok iyi bildiğimiz, karaağaç yaprağı – yer solucanı- saka kuşu döngüsünde ilerlemesi nedeniyledir. Bunlar belgelenmiş, gözlenebilir şeylerdir ve çevremizdeki görünür dünyanın bir parçasıdır. Bunlar bilim adamlarının ekoloji dediği yaşam – ya da ölüm – ağını gösterir. Ancak vücutlarımızda da bir ekoloji dünyası vardır. Bu görünmeyen dünyada, minicik nedenler çok büyük etkiler yapar, daha da ötesi, sıklıkla nedenle ilgisiz görünür, başlangıçtaki orijinal zedelenmenin olduğu vücut bölgesinden uzaktaki bir vücut bölgesinde ortaya çıkar. Tıbbi araştırmaların günümüzde vardığı sonucu özetleyen bir yazıda, bir noktadaki, hatta bir moleküldeki bir değişiklik, görünüşte ilişkisiz organ ve dokularda değişiklikleri başlatacak biçimde bütün sistem boyunca yankılanabilir denmektedir. ' (2004, s.189)

Sessiz Bahar ilk olarak The New Yorker dergisinde 1962 yılında basılmaya başlar. Kitap Amerika’da okuyucuları alarma geçirir. Başkan John P. Kennedy Başkanlık Danışmanlık Komitesini konuları araştırması ile görevlendirir. DDT sonuç olarak yasaklanır. Daha sonra Amerikan EPA Örgütü 1970 yılında kurulur.

Carson’dan sonra, Paul Ehrlich’in Nüfus Bombası adlı 1968 tarihli kitabı insan nüfusunun yıkıcı etkileri üzerine kamuoyunu uyarmıştır. Bu farkındalıktan sonra hava kirliliği, iklim değişikliği, bitki ve hayvan biyoçeşitlilik kaybı ve yaban hayatın yok olması konuları **yeşil** gündeme gelmiştir.

Rachel Carson ve Sessiz Bahar kitabı, Çevre Etiği felsefesi konusunda toplumda bir aydınlanma yaratmış, çevre ile ilgili farklı bir düşünme açısı yaratmıştır. Etikçiler ve bilim insanları çevreyi ilgilendiren konularda daha sorumlu hareket etmeye başlamışlardır. Hükümetler de Kyoto Protokolü gibi yasal düzenlemeler ile sürece dahil olmuşlardır.

‘Biz şimdi iki yol ayırımında duruyoruz.. Uzun süredir seyahat ettiğimiz yol aldatıcı şekilde kolay görünen, bizim büyük bir hızla ilerlediğimiz ancak sonunda felaket olan dümdüz bir süper otopan. Ayrılan ikinci yol – az gidilen yol- dünyamızı korumamızı garantileyen hedefe ulaşmamız için tek şansımız. ‘ (2004, s.277).

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Etiği, Rachel Carson, Sessiz Bahar, Koruma

Kaynakça

- Alpagut, B.(1997) .’Doğal Çevre ve İnsanın Evrimi ‘, *İnsan, Çevre, Toplum*, Yay. Haz. R. Keleş,(s.113-119) , Ankara: İmge
- Aydın, H.A. (2008). Sosyal Çevre –Doğal Çevre İlişkisi Bağlamında Bireyin Doğal Çevreye Etkisi Konusunda Bir Görüş Geliştirme Çabası, *Yerel Siyaset*, (s.7-11).
- Bookchin, M. (1994) . ‘ *Özgürlüğün Ekolojisi* ‘ ,Çev. A.Türker, İstanbul: Ayrıntı.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, Çev. A.Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Carson, R. (2004). *Sessiz Bahar*, (Ç. Güler, Çev.), Ankara : Palme . (Orijinal eser yayın tarihi 1962)
- Çobanoğlu, N. (2010). *Tıbbi Araştırma ve Yayın Etiği*, Ankara : İmge.
- Des Jardins, J.R. (2006). ‘*Çevre Etiği- Çevre Felsefesine Giriş*’, Ruşen Keleş (Çev). Ankara : İmge
- Ehrlich, Paul R. (1968) . *The Population Bomb* , New York : Buccaneer
- Elliot, R. (1995) . ‘*Introduction to Environmental Ethics* ‘ , Oxford : Oxford University.

- Ertan, B. (2004). ‘2000’li Yıllarda Çevre Etiği Yaklaşımları ve Türkiye ‘, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (1:3).
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of The Commons, *Science*, Vol.162, Issue 3859, pp.1243-1248.
- Hourdequin, M.(2015). *Environmental Ethics, From Theory to Practice*, Londra : Bloomsbury.
- Kayaer, M. (2013). ‘Çevre ve Etik Yaklaşımlar ‘, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2.
- Keleş R. (1997). *İnsan, Çevre, Toplum*, Ankara: İmge.
- Keleş R.(2012). Hamamcı C. Ve Çoban A., *Çevre Politikası*, Ankara : İmge.
- Keller, R.K.(2010). *Environmental Ethics, An Introduction*, UK: Wiley- Blackwell.
- Kılıç,S.. (2013). *Çevre Etiği*, Ankara : Orion.
- Naess, A. (1973). The Shallow and The Deep, Long Range Ecology Movement, *Inquiry*, 16: 95-100.
- Özdağ, U. (2005). *Edebiyat ve Toprak Etiği : Amerikan doğa yazınında Leopold’cu düşünce* , Ankara : Ürün.
- Özdağ, U. (2011) . Aldo Leopold ve Toprak Etiği, Toprak Topluluğunun Sade Bir Üyesi ve Vatandaşı Olmak, *Bilim ve Aklın Aydınlanışında Eğitim*, S. 134, (s.25-33).
- Özdağ, U. (2011). Sessiz Bahar’dan Sonra Ses Getiren Elli Yıl : Kadın. Çevre, Sağlık , Fifty Vocal Years After Silent Spring : Woman, Environment, Health. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 2, 179-199
- Özdağ, U.(2014). *Çevreci Eleştiriye Giriş, Doğa, Kültür, Edebiyat*, Ankara: Ürün.
- Taylor, Paul W.(2002). ‘The Ethics of Respect for Nature ‘, *Environmental Ethics*, David Schmidtz and Elizabeth Willott (ed.), New York : Oxford s. 84
- Thoreau, H. David. (1965). ‘Walden ,1854’, *The Portable Thoreau*, Ed. Carl Bode, 1947, New York : Viking, (258-572).
- Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi Etik ve Metafizik Görüşler*, Ankara: Doruk.
- Wallace, D. (2013) .*Yeşil Politika*, Çev. İ.U. Kelso, İstanbul: Yeni İnsan.

Bir Koruma Etiği Ütopuyla Gerçeklik Arasındaki Devasa Boşluğu Doldurabilir mi?

Öğr. Gör. Hatice Çıvgın

Mardin Artuklu Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

hcankurtuncu@yahoo.fr

Masanabu Fukuoka (2016), budamak, yani sözde düzen vermek amacıyla bir ağacın yalnızca bir dalını kestiğimizde elimize geçecek şeyin kaos olduğunu, bütün dalların birbirine dolaşacağını ve her şeyi kaybedeceğimizi söylüyordu. Söylemek istediği, sınırlı bilimsel bilimizle doğaya çeki düzen vereceğimizi sanmamızın bir yanılısına olduğuydu. Ağacın bozulmaması gereken mükemmel bir simetrisi olduğu, en verimli, en güzel ve en besleyici sonucun bu simetriye duyulan saygıyla elde edileceğiydi. İlla ki bilimsel olmak isteniyorsa herhalde Fukuoka'nın yaptığı gibi ağaç davranışlarını daha yakından bir Japon sabıyla izlemeye, ağacın, türünün henüz insan eli değmeden önceki "özünü" bulmaya çalışmaktı.

Aynı olgu başka bir meslek alanında, orman korumacılığında, günümüze ışık tutan bir filozofa dönüşen Aldo Leopold'ün (1970) neredeyse hepimizin bildiği, dişi kurtla olan deneyiminde açığa çıkar. Ölen kurdun gözünde sönen yaşam ışığının Leopold'e malum ettiği, doğanın iyi ya da kötü, yararlı ya da zararlı olmadığı, korunması gerekenin bizatili o keşmekeşin, bitip tükenmeyen yaşam mücadelesinin kendisi olduğudur. Fukuoka ve Leopold'ün öğretilerinden çıkan doğa etiği, insanın geçerli bir nedeni olmaksızın yerdeki bir taşı bulunduğu yerden başka yere götürmemesi gerektiğidir. Doğa, nasıl olması gerekiyorsa öyledir, insan eliyle yapılacak değişiklikler bu olması gerekeni bozmayla, imha etmeye yönelmemelidir.

Oysa modern kent doğa olmayan, insan yapıları ve yalıtılmış ilişkileriyle, kültürün alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Kentlerimizde bitkiler rekreasyon alanlarında, hayvanlar da hayvanat bahçesine ya da evcil hayvanlar evlere hapsedilerek yer

bulabilmektedir. Acaba kentin, bitki ve hayvanlar için bu sınırların dışına çıkan bir yaşam ortamında kurulması mümkün müdür? Vahşi yaşamı içinde barındıran bir medeniyete dönüşebilir miyiz?

Aldo Leopold Bir *Kum Yöresi Almanagi*'nda toplumun sınırlarını, onu oluşturan insanlardan araziye, suya, bitki ve hayvanlara, hepsini kapsayan toprağa/ yeryüzüne genişletiyordu. Thierry Paquot da bu toprak etiği tanımından ilhamla bir kent etiği arayışına başlıyor. Bu etik, bütün kentlileri, pratikte ise bütün Dünyalıları ilgilendiriyor. Artık gezegen düzeyinde olan kentleşme, sadece kentte ya da kırdaki yaşayan nüfusa göre ölçülemez. Çünkü kenti tanımlamak, 2 bin nüfuslu bir yerleşimle 15 milyon nüfuslu bir megalopol arasında bağlantı kurmak zor olduğu gibi kırsal da ne olduğunu söylemek eskisi kadar kolay değildir. Paquot için bu okulla, kitle turizmiyle, internette alışverişle, göçle gerçekleşen *ahlakın kentleşmesinin* sonucudur. Her kentin ayrı bir davranış tipi vardır, ayrı toplumsal değerleri, ayrı giyim, beslenme, ilişki kurma alışkanlıkları, ayrı sembolleri vardır. Uygulayıcılar ve politikacılar kent etiğinin bir parçası olamazlar, dolayısıyla Paquot'ya göre politika yurttaşların kollaması gereken bir şeydir. Yurttaşlar, ekomerkezli bir politikanın göz önüne alınması, doğal ekosistemleri tehlikeye atan politikaların reddedilmesi yönünde tavır almalıdır. Kentleşmede insanla canlıyı bağlayan zincir, bütün alanlarda ortaçağdaki ruhtan farklıdır. Çünkü yoğun tarım kimyasal maddelerle zehirlenmiştir. Artık doğal olan da yetiştirilmiş olandır. Öyle ki bazı yerde kentsel yaşam çeşitliliği, kır, orman ya da dağdaki yaşam çeşitliliğinden daha zengindir. Paquot'ya göre çeşitliliğin bir dengede olduğu durumlar nadirdir, ancak, çeşitlilik hem canlılar hem de insanlarda uyumu içerir. Kent etiği, biyosferin sağlığını uzun vadede garanti eden, koruyan kuralları getirir. Kural koymakla yetinmez, insanla doğa arasındaki ilişkileri oluşturan akılcı bir dünyanın idealleri, değerleri ve ilkelerini de içerir. Böylelikle kent tüketilen değil, öğrenilen, tanınan, sevilen, saygı gösterilen ve tutumla kullanılan bir yer haline gelecektir. Burada yeşil alanın yalnızca metrajı değil insanın doğayla bütün çeşitliliğiyle yoğun ilişki kurması da önemlidir. Kendini yöneten biyobölgeler oluşturmaktadır (Paquot, 2012: 81-85).

Chapuis ve Brossard, Paquot'nun kenti kenti yapan, kırsal kırsal yapan özellikler hakkında şüpheye düşmesini Fransa üzerine yaptıkları çalışmada haklı çıkarıyorlar. Fransa'da nüfusun kente yönelmesi 1975'ten sonra yavaşladıysa bile durmadı. Günümüzde Fransa'da kent nüfusu %80'e yaklaşırken, kırsal nüfusu da çiftçi olmaktan çıkmaya başladı (Chapuis, Brossard, 1986: 137; statista.com, 2017). Daha 1986'da kırsal kesimde yaşayan beş kişiden biri tarımla uğraşırken bir o kadarı hizmetler alanında, 3 kişiden bir de endüstri işçisi olarak çalışıyordu (Chapuis, Brossard, 1986: 137). Yani kırsal anladığımız, insanların tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları, kentin de endüstriyel

faaliyetlerle hizmetlerin organize edildiği yerler olduğu devir artık en azından Fransa için geride kalmış bulunuyor. Kırsal alan da endüstrinin hâkimiyeti altına çoktan girdi.

Dünyaya baktığımızda kentsel nüfus 1960'ta %34'ün altındayken, 2015'te % 54'ü geçti. Türkiye'de ise % 32'den % 74'e fırladı (World Bank, 2017). İnsan nüfusunun büyük çoğunluğunu barındıran bu alanların yaşam çeşitliliğinden büyük oranda arındırılmış olması daha fazla sürdürülemez bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanın, toprakla, bitki ve hayvanlarla temas etmesi beden ve ruh sağlığı için gerekli olduğu kadar, gıda ve ekonomik gereksinimler için de ister kent içinde isterse erişilebilir bir mesafede bu gereksinimin karşılanması artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Arrif ve arkadaşları çözüm olarak kentteki yeşil kuşakları, kırsal alanla kent arasında bir tampon bölge, hayvan ya da bitki türlerinin geçişine olanak sağlayan alanlar olarak düşünüyorlar. Yeşil kuşaklarla amaçlanan yaşam çeşitliliğini korumak ve teşvik etmek, bu alanın toplumsal ve çevresel kalitesini iyileştirmektir. Bu kuşak şehir sakinlerinin doğa talebine cevap vermenin bir aracıdır, kentin yoğunlaşmasının yarattığı bir zorunluluktur. Yeşil kuşaklar ekolojik kentleşmeyi bir çok bakımdan zenginleştirir, bölgesel süreklilikler sağlayarak, dinamik doğal döngüleri koruyarak, yaşam çeşitliliğini koruma görevini üstlenerek. Hatta, kentin merkezinde vahşi alanlar yaratmaya bile imkan verebilir (Arrif ve ark., 2011; NCC, 1980; Donadieu, 2013).

İngiliz Doğa Koruma Konseyi, "Doğa için sınır yok!" sloganıyla, kentlerde yeşili bir peyzaj, bir düzenleme ve güzellik unsuru olmanın ötesine taşımının bayraktarlığını yapıyor. Doğa korumacılar, Arif ve arkadaşlarının öngördüğü vahşi ortamın, demiryolu, havaalanı ve otoyolları çevreleyen alanlarda, terkedilmiş, henüz dokunulmamış alanlarda yaratılabileceğini, çünkü gerekli koşullar oluştuğunda bitki ve hayvan türlerinin % 85'inin kentsel alanlarda da yaşayabileceğini savunuyorlar. Göçmen kuşların kente su sağlayan rezervlerde konaklayabileceği belirtilen çalışmada, eski çöp dökme alanları, girilemeyen bombalanmış alanlar, eski madenler ve enerji santrallerinin çevrelerinin hep vahşi yaşam için beklenmedik çoğalma olanaklarının varlığı belirtiliyor. Ağaçlık alanların peyzaj projeleriyle önce yok edilip tekrar yaratılmasındansa varolan bitki örtüsünden hareket ederek yaşam çeşitliliğinin artırılması öneriliyor. Evlerin, okulların bahçeleri, yol kenarları, boş, terk edilmiş araziler gibi olanaklar kullanıldığında %45'e kadar kentsel alanın yaşam barındırır hale gelebileceği savunulan yazıda, yabanıl hayvanların da yaşama olanağı bulacağı bu yerlerin, eğitim amaçlı, çocuk oyun alanı, gezi, koşu, bisiklet sporları veya hoş zaman geçirme, özel mülkler için tarımsal, tecimsel işlevlerle de kullanılmasının önünde bir engel bulunmadığı belirtiliyor (NCC, 1980: 3; Donadieu, 2013).

Rensburg ve Mill ise özel mülkiyet gerçeğiyle koruma gerekliliği ilişkisine dikkat çekiyorlar. Dünyanın önemli bir kısmı insan eliyle yönetilen, tarım, orman ve kentsel

araziye dönüştüğünü, bu yüzden yaşam çeşitliliğini sürdürmek için koruma alanları kadar özel mülkiyete konu olan alanlara da önem vermek gerektiğine işaret ediyorlar. Bu alanlarda üretime devam etmek önemli olsa da etkinliklerin yaşam çeşitliliği kaybına yol açmasına izin vermemek gerektiğini savunuyorlar (Rensburg, Mill, 2010: 108).

Tarımsal kentlilik kavramını geliştiren Pierre Donadieu, yaşam çeşitliliğinin kente taşınması konusunda en kapsamlı yaklaşımı da ortaya koymuştur. Dünyada günümüze 800 milyon insanın gıda üretiminin % 15-20 kadarını kentsel alanlarda gerçekleştirildiği saptamasını yapan Donadieu, gıda güvenliği konusunu, şimdiye kadar saydığımız doğa-insan iletişimi gerekçelerinin başına yerleştirmektedir. Donadieu, kamusal tarımsal alanın kaybına yönelik direnişin Avrupa ve güney ülkelerindeki örnekleri üzerinde durmaktadır. Güney ülkelerinde yoksulluk ve toplumsal-coğrafi yapıların kendiliğinden doğurduğu bu olgu Avrupa’da bilinçli olarak ekokentler oluşturmaya yöneldi. Yirmi yıldan uzun bir süredir hem ağaçlık, hem tarımsal hem de sulak alanlarda oluşturulan doğa parkları Lyon’da, Barcelona’da, Berlin’de hayata geçirildi. Paris, Montpellier, Bourdaeux ve Reims’te bağlık ve tarımsal alanlar uzun ömürlü olacak biçimde korunarak kent merkezlerine dâhil edildiler. Donadieu iki güzel soru soruyor:

“Acaba kenti şu iki amaçla düşünebilir miyiz? Kentlileri yakında üretilenle doyurmak ve yaşanabilir bir kentin şartlarını oluşturmak. İnsan ve doğa kaynaklı riskleri sınırlamak, eğlence ve boş zaman etkinlikleri için yeşil alanı artırmak. Gıdayı yakında üretmek kentin yaşanabilirliğini artıracak bir koşul olamaz mı?” (Donadieu, 2103, 85).

Endüstriyel toplumla birlikte gelişen, her şeye insani bir biçim verme ve her şeyi ranta tahvil etme fikriyatından önce, insanın kent diye inşa ettiği, işlevsellik kadar güzelliğinin de önem taşıdığı çağın, günümüz kenti içinde yitip gidişini ise hepimiz bulunduğu yerden izlemekteyiz. Biz bunu en keskin biçimde Mardin’den izlemekteyiz. Bilindiği gibi iki Mardin var. Biri tarihi kent merkezi, daha önce geçirdiği birçok eleştiri alan bazı restorasyonların, düzenlemelerin sancılarını çekmektedir. Kent taşa ve betona teslim olmuş, yeşilin yokluğu genelleşmiş bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Yine de güzelliğinin, taş işçiliğinin, mimarinin insanın yaşamının bir parçası olduğu eski Mardin’in sokakları ile yeni Mardin arasında, binaları ve yayılımı ile her türlü teorik tahayyülün ötesine taşınan, eski ile yeninin gece ile gündüz kadar birbirinden farklılaştığı, “herhalde, başka bir, çok zevksiz bir evrenden bir gecede yeni kente ışınlanan birileri yaşıyordur” dedirten bir karşıtlık hüküm sürmektedir. Betonun saldırısı eski kenti çeviren yeşil kuşağa doğru, eski kentin içinde her çeşit yenilenme girişiminde sürmekte, eskiyi, güzelliği, estetik ve mimari tarzı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Kent, mimari ve restorasyon konuları bu kadarlık bir sunuşun ve sunanın boyutlarını aşmaktadır. Mardin için geliştirebileceğimiz öneriler ise yeşilin, gıda üretiminin, doğa içinde spor, eğlence ve dinlenme etkinliklerinin, ağaç, çalı ile yabancı bitki ve hayvanların kente adapte edilmesine ilişkindir:

- Tarihi kent merkezinde damlar eskiden yazın uyumak için kullanılırdı. Kent turizme açıldıktan sonra damlar kafelerden, restoranlardan görülebilir hale geldiğinden uyuma amacıyla kullanılmaz hale geldi. Sokakları kayrak taşı döşeli, bahçeleri betondan toprağa uzak eski kent merkezinde damlar artık teras bahçe olarak düzenlenebilirler.
- Tarihi kent merkezinde cephe düzenlemesine konu olan binalarda yapılan bütün Fransız balkonları çiçekle bezenabilir.
- Belediyenin karşısında içinde 40-50 yaşında ağaçların olduğu park ihale edilip yerine konut sitesi dikilen Yenişehir için bir şey söyleme gücünü kendimizde bulamıyoruz. Ancak iki kent arasında ya da kıyıda kalan bazı alanlar var ki “doğal denilebilecek bazı etkinlik ve ilişki biçimlerini Mardin’e taşıyabilir.
- Meydanbaşı, mezarlık, şehirlerarası otobüs terminali ve Konservatuar arasında kalan ve iki kenti birleştiren geniş alan bir yamaçta yer alıyor. Bu alanda kayalar, ağaçlar ve baharda çimen var. Mülkiyet konusu çok karışık, bir mesire alanı, bir mezarlık ve özel mülklerden oluşuyor. Bu alana belediyenin imar planı aracılığıyla müdahale etmesi söz konusu olabilir. Bu alanda yörede yetişen meşe, zeytin, kiraz gibi ağaçların yanı sıra, üzüm bağı da dikilebilir. Halk için koşu ve yürüyüş parkurları ile bisiklet yolları açılabilir. Buradan alınan ürünlerin tüketilebildiği kafeler, çay bahçeleri açılabilir.
- Kasımiye Medresesi'nin alt kısmı sarp bir kayalık olarak ağaçlandırılarak, tırmanma ve dağcılık spor alanı olarak kullanılabilir. Yıl boyunca rüzgar erozyonu görülen ve çıplak olduğu için de yağışlardan etkilenen yamaçtaki aşınmayı önlemek, kalan toprağı tutabilmek için (bölgede kendiliğinden yetişen bir bitki olan) kapari ekilmelidir.
- Aynı biçimde Kızıltepe'ye inen Türkmen Bulvarı'nın üst kısmı ağaçlandırılarak okullar ve gençler için dağcılık eğitim merkezi olarak kullanılabilir.
- Yine Yenişehir merkezde bulunan Zınar diye adlandırılan, okula ve yerleşimlerle çevrelenen kayalık bölgede, mağaralar bulunmaktadır. Buranın doğal özellikleri korunarak bir vadi park olarak düzenlenmesi fikri ortaya atılmıştır.
- Eski Mardin ile Yenişehir arasında bulunan ve artık merkezin içinde kalan Yalınköy'de bir kısım arazi kent bahçeciliği amacıyla tahsis edilebilir.

Anahtar kelimeler: *ekokent, tarımsal kentlilik, Mardin’de doğa koruma.*

Kaynakça

Arrif, T., Blanc, N. et P.Clergeau (2011) “Trame verte urbaine, un rapport Nature – Urbain entre géographie et écologie” , *Cybergeo : European Journal of Geography* [En ligne], Environnement, Nature, Paysage, document 574, mis en ligne le 08 décembre 2011, consulté le 25 septembre 2017. URL : <http://cybergeo.revues.org/24862> ; DOI : 10.4000/cybergeo.24862

Chapuis, R.; Brossard, T. (1986) “Les ruraux français”, *Espace, populations, sociétés*, 1986-3. Populations rurales et populations agricoles - Rural populations and agricultural populations. pp. 137-145. doi : 10.3406/espos.1986.1174. http://www.persee.fr/doc/espos_0755-7809_1986_num_4_3_1174 (13.09.2017)

Donadieu, P. (2013) “L’Agriurbanité: Trois modèles, del la ville agricole à la ville jardin”, Anna Lambertini (ed.) *The Role of Open Spaces in the Transformation of Urban Landscape*, Bologna: Editrice Compositori, pp. 84-100.

Fukuoka, M. (2016 [1975]) *Ekin Sapı Devrimi*, (Aykut İstanbullu), İstanbul: Kaos.

Leopold, A. (1970) *A Sand Conty Almanac: With Essays on Conservation from Round River*, New York: Ballantine Books.

NCC- Nature Conservation Council (1980) “Nature dans l’espace urbaine en Grande- Bretagne”, *Aménagement et Nature*, No:60, ISSN papier: 0044- 7463, pp. 18- 21.

Paquot, T. (2012) “Pour une éthique de l’environnement urbain. Prolégomènes.” *Les ateliers de l’éthique*, 7: 3, pp. 81–88.

World Bank (2017) “Population urbaine”, <https://donnees.banquemonde.org/indicateur/SP.URB.TOTL.IN.ZS> (23.09.2017)

van Rensburg, T. M. and Mill, G. A. (2010) “Biodiversity conservation in managed landscapes”, Lovett, Jon C. and Ockwell, David G., (eds.) *A handbook of environmental management*, Edward Elgar, pp. 75-118.

Antroposentrik Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ya da Bazıları Sıcak Sever

Önder Algedik

Tüketiciyi ve İklimi Koruma Derneği
onder.algedik@rocketmail.com

B. Sina Güneş

Ankara Üniversitesi, Sosyal Çevre Bilimleri
beingsina@gmail.com

*“Filozoflar dünyayı yalnızca değişik biçimlerde yorumladılar,
sorun onu değiştirmektir.”
Marx ve Engels (2004: 4)*

*“Doğada hiçbir şey ayrı ayrı oluşmaz...
Çok yönlü ve karşılıklı etkiler her zaman vardır.”
Engels (1996:195)*

Giriş

Dünya tarihi aynı zamanda bir iklimler tarihidir (Tanuro, 2011: 31). Dolayısıyla iklim ile ilintili bir durumun görmezden gelinmesi gibi bir durumun söz konusu olmayacağı düşünülebilir. Buna karşın tarihin akışı özellikle iklimin bir sorunsal olarak algılandığı süreçten buna yana bu durumun tersini ortaya koyan verilerle doludur.

İklim değişikliği meselesi çevre ile ilintili tüm diğer konulardan farklılık arz eder. Zira her şeyden önce varlığı konusunda bilimsel verileri kabul etmeyen bir kesimin halen olduğunu söylemek gerekir. Buna karşın eninde sonunda yüzleşmek zorunda kalınacak bir durum olduğu konusunda tartışma yoktur. Yine de ne devletlerin, ne de insanların bu duruma topyekûn tarafsız olarak yaklaşması zor görünmektedir. Çünkü iklim değişikliği ya da değişimi arasında ciddi bir kavramsal uçurum vardır ve kabule göre davranılması gerekmektedir. Bu da çok ciddi sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve

endüstriyel açılımlar ile beraber toplumsal formasyonun sosyolojik olarak yeni bir değerlendirmesini içermeye zarureti anlamına gelmektedir. Dolayısıyla durum temelde çıkar ilişkilerine ve bu ilişkilerin kurulum şekliyle ilintilidir.

İklim sorunu farklı kılan bir diğer nokta uluslararası bağlamda ilk defa ele alınan çevre sorunlarının başında geliyor olmasıdır. Özellikle 1970’li yıllarla beraber çevre sorunları bütün ülkelerin gündemine girmiş ve uluslararası konferansların yapılmasına zemin hazırlamıştır. Yapılan çalışmalar ve ortaya çıkan veri ve görüntüler çevre sorunlarının görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaştığını göstermiş ve küresel bir mücadele ve eylem zarureti ortaya koymuştur.

Bu çalışma, doğa(l) korumanın gezegeni korumak anlamına geldiği düşüncesiyle hazırlanmıştır. Buna paralel olarak, iklim değişimi ve iklim değişikliği kavramlarının farklılığını ortaya koyma noktasında değişimi kabul etmekle beraber değişikliğin önemini ortaya koymaya ve yeniden tanımlama çabasıdır. Bu nedenle de iklim değişikliğinin temel faktörleri irdelenerek sırf iklim için değil iklimi de içine katan çözüm ve bir insan doğa ilişkisi öneri yapılacaktır.

1. İklim

İklim sorunsalı üzerine yapılan tartışmalara geçmeden önce iklimin tanımının yapılması yararlı olacaktır. Bu bağlamda iklim ile havayı (durumunu) ayırmak gerekmektedir. Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli iklimi genel olarak ortalama hava olayları olarak ifade edip iklim değişikliği ile hava olaylarının birbirine geçmiş kavramlar olduğunu ve “Gözlemler hava olaylarında değişim olduğunu ve bunun zaman içinde değişimine iklim değişikliği olarak tanımlandığını”(IPCC, 2007: 94) ifade eder. Ayrıca, zaman içinde değişim kavramı burada önemlidir ve zaman tanımı belirleyicidir. İklimi tanımlarken zaman aralığı aylardan milyon yıllara kadar değişir. En sık kullanılan aralık 30 yıllık periyodlar şeklindedir. IPCC’nin 2007 tarihli 4. Değerlendirme Raporunda iklimi uzun dönemli hava olayları olarak ortaya koyar ve etkilerine kendi iç faktörleri ve dış faktörler diye ikiye ayırmaktadır. Dış faktörler arasında insanlık tarafından başlatılmış (induced) ifadesini kullanmaktadır.

Dış faktörler arasında sayılan insan kaynaklı iklim değişikliği için BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin girişinde “insan faaliyetlerinin atmosferdeki sera gazları yoğunluklarını arttırmakta olduğu, bu artışların doğal sera etkisini yükselttiği ve bunun dünya yüzeyinde ve atmosferde ek bir ortalama sıcaklık artışı ile sonuçlanacağı ve diğer ekolojik sistemlere ve insanla zarar verebileceği” (TBMM, 2003) ifadesi yer almaktadır.

Genel olarak havanın kendi iç faktörleri iklimi belirlerken, bu faktörlerden kaynaklı iklim değişimi yaşanır. İnsan kaynaklı faaliyetler nedeniyle ortaya çıkan iklim değişikliği ise, esas olarak geçmiş yıllarda gerçekleşen hava olaylarının ortalamaları temel alındığında, ortalamaların çok üstünde hava olaylarının gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Modern olarak tanımlayabileceğimiz yukarıdaki ifade bir anlamda ekstrem olayların çoğalması ve görmezden gelinememesi, geçmiş bilimsel çalışmaların geçmişte, bugün yaşanan olayların ise bugünlerde dikkate alınmamasının sonucudur.

1.1. İklim Değişimi mi İklim Değişikliği mi?

İklim sorunsalı üzerinde tartışmaların genel perspektifi bir değişimin mi yoksa bir değişikliğin mi olduğu noktasındadır. İklim konusundaki ilk tartışmalara bakıldığında da durumun benzer şekilde çözümden ziyade kavramlara yönelik tartışmalar etrafında döndüğü görülmektedir (Flannery, 2007: 20). Bunun yanında iklimdeki değişikliği olumlu bulan ve durumu olumlulaştıran araştırmacılar da yok değildir.

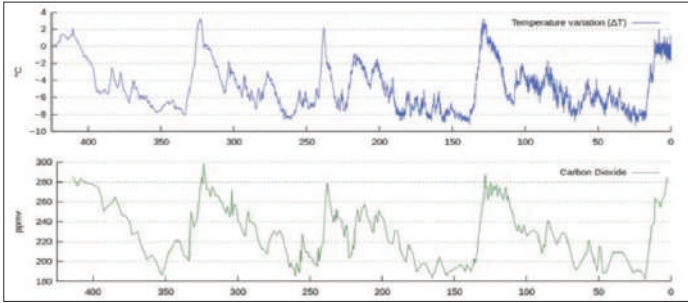
İklim sorunsalına tarihin akışı içinde olağan bir durum olarak bakan ve durumu bir değişim olarak algılayan ve bu yönde görüş ortaya koyan çalışmaların ve araştırmacıların temel argümanlarından biri, bunun bir döngü olduğu bir diğeri ise insanlar gibi küçük varlıkların “büyük hava okyanusu” üzerinde bir değişiklik yaratmasının olası görülmemesidir (Flannery, 2007: 40). Amerika’da yapılan bir araştırmaya (PRRI, 2012) göre ise, (araştırmaya katılanların %58’i) iklim değişikliği Tanrı’nın yarattığı bir durum olarak görmektedir.

İklim değişikliği, çevre ile ilintili tüm diğer konulardan farklılık arz eder. İklim değişikliği başlı başına kirlilik kaynaklı bir sorun değildir. Antartika’da Vostok buzulunda yapılan ölçümler (CDIAC, 2017) sanayileşme öncesi atmosferde karbondioksit miktarının 190-280 parçacık aralığında olduğunu göstermektedir (Algedik, vd., 2016: 10). Büyük hava okyanusu güvenli sınır olarak belirlenen 350 parçacığı 1988 yılında geçerken (Hansen 2008), 2015’de ise 400 parçacığı geçmiş durumdadır (NOAA, 2017). Temmuz 2017’de bu oran 407,07 ppm (parts per milllion/milyonda bir birim) olarak ölçülmüştür (NOAA 2017). İklim değişikliğinde en belirleyici gaz olan karbondioksitin atmosferdeki milyon molekül arasında 120 parçacıktan fazla artması basit bir olay olarak görünse de yarattığı sıcaklık farkı ve arttırdığı iklim olaylarının sıklığı ve şiddeti belirleyici olmaktadır. Veriler bu oranın, 120 sınırını geçerek, 190-280 parçacık arasında değiştiğini ortaya koymaktadır. İklim değişimi denilen sanayileşme öncesi olan bu süreç, bugün yakılan fosil yakıtlar, ormansızlaştırma gibi bir dizi insan faaliyetleri nedeniyle atmosferde karbondioksit yoğunluğunun %40, metan yoğunluğunu %150, diazotmonoksit yoğunluğunun ise %20 arttığını bilimsel çalışmalar ortaya koymaktadır (Algedik, vd., 2016: 7).

Sanayileşme öncesi gezegende yaşanan iklim değişimi ile sanayileşme ile başlayan iklim değişikliği bilimsel raporlarda insan faaliyetleri kaynaklı ifadesini barındırması, akla sanayileşme öncesi ve sonrası da var olan insanın neden sorun olduğu sorusunu getirmektedir.

1.2. Neden Antroposen Deniyor?

Vostok buzulunda alınmış örneklerle yapılan ölçümler son 420 bin yıl içinde sıcaklık ve karbondioksit miktarı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Bkz. Şekil 1). Doğal olarak gerçekleşen bu iklim değişikliği, insan faktörünün hemen hemen ihmal edilebilir olduğu bir dönemin sonucudur. Bu anlamıyla sanayileşme öncesi doğal bir iklim değişikliği söz konusudur.

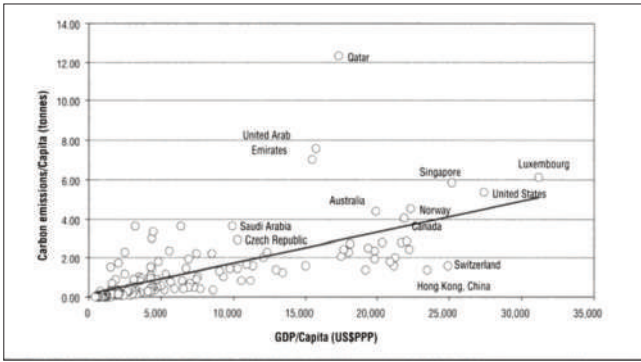

Şekil 1- Vostok Buzulunda Ölçülmüş Geçmiş 420 Bin Yılın Sıcaklığı (mavi) ve Karbondioksit (yeşil) Yoğunluğundaki Değişim

1990 yılında yayınlanan IPCC'nin 1. Değerlendirme Raporu (IPCC, 1990) 1. Çalışma Grubu kısmında 71 yerde antroposen kelimesi kullanılmaktadır. Bilimsel çalışmalar ve özellikle Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) yayınlarında antroposen ifadesini kullanılmaktadır. Ancak antroposen kavramının kullanımının genelleşmesi Nobel ödüllü kimyager Paul Crutzen ve Eugene Stoermer'in 2000 yılında yayınladıkları "The Anthropocene" makalesi ve Crutzen'in 2002 yılında Nature dergisinde yayınladığı "Geology of Mankind: the Anthropocene" ile olmuştur (Crutzen ve Eugene, 2000: 17-18; Crutzen, 2002:). Crutzen ve Eugene göre çağımızın adı artık çağın baskın türü olan insan ile özdeş olarak antroposen (insanlık çağı) olarak tanımlanmalıdır. Çünkü insan artık gezegen üzerindeki her şeye etki etmekte ve değiştirmektedir (Crutzen ve Eugene, 2000: 17-18)¹.

1 William Ruddiman (2003:261-293) göre antroposenin başlangıç tarihi insan etkilerinin kaynağına inilerek daha eskilere 8000 yıl öncesinden başlatılmalıdır. Kavram bağlamında anlamlı bir tartışma olsa da çalışmanın kapsamı bakımından değinmek yeterli görülmüştür.

Antroposen, insanın etki etme ve değiştirme kuvvet ve kudretinin anlaşılması temelinde ele alınmakla beraber sorumluluğu tüm insanlığa yüklemek anlamına da gelmektedir. Bu yaklaşım iklim değişikliğinde gezegen üzerinde yaşayan herkesi aynı derecede sorumlu tutmakta ve sorunun çözümünde sorumluluk yüklemektedir. Öte yandan iklim değişikliğine neden olan ekonomik aktiviteler kaynaklı seragazları salımlarına bakıldığında, Şekil 2’de de görüldüğü gibi ülkeler arası net bir farklılık vardır. Benzer Şekilde ülkeler de öte sınıf, çinsiyet gibi bir dizi boyutunun da bu ayrıma sahip olduğu açıkça tartışılabilecek bir konudur.

Şekil 2- Gelir ve Kişi Başi Karbon Salımı (IPCC, 2001)

İklim değişikliğinin gezegenin genel sorunu olduğu açıktır. Dolayısıyla nicelik-nitelik temelli değerlendirmeden sorumlu olmayanların sorumluluk almamaları anlamı çıkarılmamalıdır. Ancak hem sorumlularla eşit derece sorumlu tutulmaları hem sorumluların Őartlarına/yaşam standartlarına sahip olmadan aynı derecede sorumluluk yüklenmeleri adil görünmemektedir. Ancak bu adaletsiz ve dengesiz durum sadece ülkeler arasında değil bölgesel anlamda ülkeler arasında ve hatta ülkelerdeki sınıflı toplumsal yapıdan kaynaklı olarak ülkelerin kendi içlerinde bile söz konusudur. Dolayısıyla bu eşitsizlik ekolojik bir soruna sebep olurken, sebep olunan ekolojik sorun söz konusu eşitsizliği yeniden üretmektedir. Bu durum her ne kadar henüz anlaşılammış gibi görünse de bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde yeniden tahakküm kurma amacına dönüşmektedir. Bu nedenle antroposeni tanımlarken eşitsiz örgütlenen dünyanın sınıflı yapısını görmezden gelmek bu eşitsizliğe ortak olmak ve yeniden üretilmesini sağlamak anlamına gelmektedir.

1.3 1850’den Sonra Ne Değişti?

İklim değişikliğinin bugünkü noktaya gelmesinde seragazları ve bu seragazlarının değişimini belirleyen ekonomik faaliyetlerin rolü önemli bir yer tutmaktadır. Bu faaliyetler sera gazlarını artmasına yol ačan enerji, sanayi, atık gibi sektörleri ve bu

gazları azaltacak yutaklar ile ilgili politikalardan oluşmaktadır. Bu politikalara afetten ekosistem politikalarına kadar bazı alt başlıklar da eklendiğinde iklim politikasını temel çerçevesi ortaya çıkmaktadır.

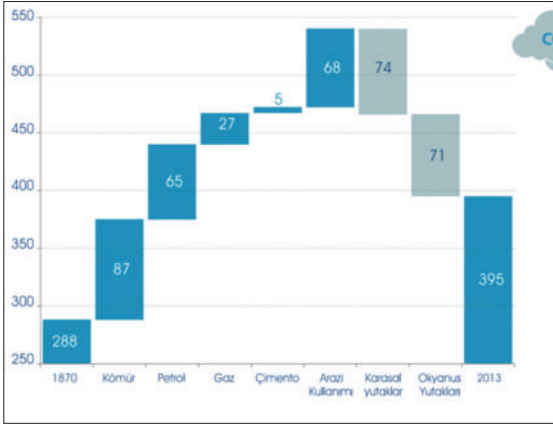
Şekil 3- İklim Politikasının Temel Bileşenleri

Bu bileşenlerden artış politikaları, atmosfere salınan seragazları birikimindeki artış ile ortaya konmaktadır ve sanayileşme sonrası değişim iklim değişikliğinin temel girdisini daha net tanımlamaktadır.

IPCC 5. Değerlendirme raporunda 1870 yılında 288 ppm olan karbondioksit yoğunluğu, kömürün, petrolün ve doğalgazın aşırı kullanımı ile çimento sektöründeki ve arazi kullanımındaki sorunlar nedeniyle arttığını ortaya koymaktadır (Algedik, vd., 2016: 5-6). Karasal ve okyanus yutakları bu artışın sadece bir kısmını tutarak 2013 yılı ortalamasının yaklaşık 395 ppm'de kalmasını sağlamıştır. Şekil 4'den de görüleceği üzere, yutaklar, fosil yakıt ve arazi kullanımı kaynaklı 252 birimlik artışın 145'ini tutmuş ve ortada 107 birimlik bir açık oluşmuştur.

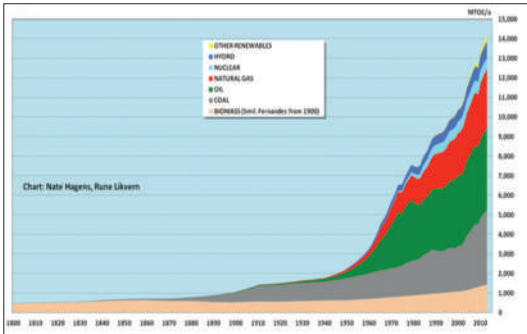
Şekil 4'te de görüldüğü üzere, 2 temel değişim söz konusudur. Birincisi enerji hammaddeleri kaynaklı değişim. İkinci olarak yerleşim alanlarını açısından, toprak alanların statüsünde değişimdir. Enerji alanındaki değişim kömür, petrol ve doğalgaz kullanımı ile sınırlı olup, 179 ppm'lik bir artış ilgilendirmektedir. Geriye kalan 73 ppm orman alanların, çayırların, sulak alanların yapısının değişmesi ve buraların yerleşime açılması ve burada yapılan yapılarda kullanılan çimento ile ilgilidir. Başka bir değişle, enerji sektörü karbondioksit artışının %70'inden sorumlu görünmektedir. Bu sorumluluğun geçmişten geleceğe ele alınması ve sürekli üretim ve büyüme hedefleri

temelinde değerlendirilmesi söz konusu durumun daha doğru okunmasını sağlayacaktır. Bu aynı zamanda kapitalizmin doğa sömürsü ve doğa ile metabolik ilişki içindeki insanın tarihsel sömürsüne denk gelmektedir. Dolayısıyla bu durumdan birinci derece sorumlu olan kapitalizm ve onun üretim kapasitesini ve dağıtımını belirlediği enerji hammaddeleri ve onların kullanılmasıdır. İkinci sırada ise arazi kullanımındaki değişim, yani kapitalizmin yarattığı maden alanları, rant alanları ve üretim alanları için yok ettiği doğa alanlarından oluşmaktadır.

Şekil 4- Küresel Karbon Bütçesi (1870-2013)

Enerji açısından bakıldığında “endüstri devrimi” adı verilen kapitalist aşamaya kadar insanlığın biyokütle ile yaşamını sürdürdüğü görülmektedir. Biyokütle tanımına giren hayvansal ve bitkisel atıklar, odun gibi kaynaklardır. Bu dönemde rüzgar ve güneşin kullanıldığı yadsınamaz bir gerçektir. 1850’den sonra kömür ve buna bağlı buhar makinası, 1900’den sonra petrol ve buna bağlı otomobiller ve 1950’lerden sonra doğalgaz ciddi artış göstermiştir (Bkz. Şekil 5).

Şekil 5- 1880-2013 Yılları Arası Birincil Enerji Kaynaklarının Değişimi

Kaynak:

<https://fractionalflow.com/category/world-energy-consumption/>

2.2. İnsan kaynaklı mı, kapitalizm kaynaklı mı?

İklim değişiminin döngüsel bir durum olması bir yana iklim değişikliğinin 1850'lerden sonra hızlandırılırken, 19yy.'ın sonunda adı telaffuz edilmeye başlamış bir kavramdır. Bu kavramın hem fiziki başlangıcı hem bilimsel telaffuzu insanlık ile değil, sömürünün katlanması ve artı değer artması için geçmiş çağlarda oluşan fosil yakıtların kullanılması ile mümkündür. Böylece karbonifer döneminde oluşmaya başlayan kömür ve diğer yakıtlar daha fazla üretim için kullanılmıştır. Bu yakıtların kullanımı yukarıda da gösterildiği üzere iklim değişikliği üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu belirleyicilik son 200 yıldaki değişimi de açıklamaktadır.

İklim değişikliğinde insan faaliyetlerinin etkili olduğu açıktır. Ancak insan türünün son 200.000 yıldır zaten var olması değişiklikteki sıçramayı sorgulamayı gerektirmektedir. Bununla birlikte öne sürülen bir diğer konu, 1900 ile 2000 arasındaki 100 yılda 1,5 milyar olan nüfusun 6,1 milyara katlandığı (Roser ve Ortiz-Ospina, 2017) düşünüldüğünde nüfusun etkilerini de göz ardı etmemeye dönük telkinlerde dikkate alınmalıdır. Fakat bu artış da yine yukarıda gösterildiği üzere niteliksel değil niceliksel bir artıştır. Nüfus bağlamında nicelik önemli bir faktör olsa da nicelik üzerinden yapılan vurgunun niteliği görünmezleştirmesine de izin verilmemelidir. Çünkü bu nitelik tam olarak sorunun kaynağını ve çözümün nereden geleceğini göstermektedir.

Çok açık ki iklimler tarihi olan bir dünya bugün sıcaklık ve karbondioksit arasındaki ilişkinin kurulduğu doğal iklim değişikliği sürecini insanlık yaşarken de sürdürdü. Kapitalizm ile ortaya çıkan aşırı üretim ve bu üretimin hızlanmasında yer alan makineler, ürünlerin dağıtımında kullanılan taşıma sistemlerinin yakıtları ve buna uygun şekillenen tüketim kapitalizm kaynaklı iklim değişikliğini ortaya çıkarmıştır. Sınıfsal bakılmadığında, iklim değişikliğinin çözümü yeşil patronların iklim değişikliğiyle mücadelesi (Talu, 2015;376) tanımını hak edecektir.

Bu iki değişim aslında kapitalizmin artı değer yaratmada üretimin rolü ve bu artı değer ile bağlantılı arazi rantı ile alakalıdır.

1B OTURUMU
PAYDAŞLAR ARASI DİYALOG I

26 Ekim 2017 Perşembe

Oturum Başkanı: Dr. Ege Yıldırım

Koru ve pazarla: UNESCO Dünya Miras Listesi'nin Politik Coğrafyası

Arş. Gör. Nihan Oya Memlük Çobanoğlu

Arş. Gör. Görsev Argın

Güç İlişkilerinin Bir Ürünü Olarak Kültürel Miras: GEEAYK (1951-1960)

Mesut Dinler

Kültürel Miras Alanlarının Karşılaştığı Riskleri Diyalog(suzluk) Üzerinden

Tanımlamak

Arş. Gör. Aynur Uluç

Yrd. Doç. Dr. Meltem Şenol Balaban

Kültürel Mirasın Korunmasında Sıradışı Örnekler*

Mehmet Gürkan

* Davetli sunuş olması sebebiyle genişletilmiş özet bulunmamaktadır.

Koru ve Pazarla:

UNESCO Dünya Miras Listesi'nin Politik Coğrafyası

Arş. Gör. Nihan Oya Memlük Çobanoğlu

Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
oyamemluk@gmail.com

Arş. Gör. Görsev Argın

Istanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
gorsevargin@gmail.com

Turizm, dünyanın önde gelen, hızla büyüyen ve görece çevre dostu olarak tanımlanan ekonomik sektörlerinden biridir. Dünya Bankası verilerine göre, 2015 yılı içerisinde 1.2 milyar insan turizm amaçlı uluslararası seyahat etmiştir (Dünya Bankası, 2017). Turizm, uluslararası mal ve hizmet ihracatının %7'sini temsil etmektedir ve küresel ihracat kategorisi içerisinde, yakıt ve kimyasallardan sonra üçüncü sırada gelmektedir (Dünya Turizm Örgütü, 2016). Turizm, küresel ekonomiye katkısının yanı sıra küresel istihdama da önemli pay sağlamaktadır. Küresel turizm pazarındaki rekabette, ülkelerin turizm altyapıları, döviz kuru, iklimi, kültürel ve doğal nitelikleri gibi pek çok etmen devreye girmektedir. Ülkeler, büyüyen pazarda öne çıkmak için, sahip oldukları kültürel ve doğal miras alanlarının özgünlük değerinden de faydalanmaktadır. Kültürel ve doğal cazibe alanlarının turizm talebini arttırmasından yola çıkılarak, bu niteliği resmi olarak da kanıtlanmış olan (UNESCO Dünya Miras Listesi gibi) alanların uluslararası turizm açısından görece daha çekici olması kaçınılmazdır (Su ve Lin, 2014). Bu bağlamda, Dünya Koruma Listesinde bulunan alanlar, ev sahibi ülkenin rekabet gücünü arttıracak temel etmenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Su ve Lin (2014), 2000 ve 2009 yılları arasında 66 ülkedeki Dünya Koruma Listesinde yer alan envanter sayıları ile ülkelere gelen uluslararası turist verilerini değerlendirdikleri çalışmalarında, uluslararası turizm talebi ve Dünya Koruma Listesi arasındaki doğrusal ilişkiyi ortaya koymuştur. Araştırmaya göre; turizm yoğunluğu

yaşanan ülkelerin büyük bir kısmı aynı zamanda pek çok kültürel veya doğal dünya miras alanlarına da ev sahipliği yapmaktadır. 2016 yılı verilerine göre (Dünya Turizm Örgütü, 2016), uluslararası turizm sıralamasında en üst sırada yer alan Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, Çin ve İtalya içerisinde Fransa, İspanya, Çin ve İtalya aynı zamanda dünya miras listesinde en çok yer alan ülkelerdir. Ancak, miras alanlarında koruma etkinliği ve turistik faaliyetler arasında iki yönlü bir ilişki söz konusudur. Turizm açısından doğal ve kültürel miras alanları eşli bulunmaz nitelikte bir altyapı görevi üstlenirken, turistik faaliyetler sürdürülebilir korumaya olanak sağlayabilecek finansal destek, yerel istihdam ve kimlik açısından alana katkı sunmaktadır. Buna karşın, artan turizm faaliyetlerinin alana verebileceği sosyal ve fiziksel zararlar ile dejenerasyon tehlikesi bu ilişkinin diğer bir yönünü oluşturmaktadır. Nitekim, Dünya Miras Listesine girmek çoğu kez yalnızca kentsel rekabeti arttıracak bir etiket olarak algılanmakta ve miras alanları turizm altyapısı olarak görülmektedir. Bu yaklaşım sonucunda, kullanım değerini ve yerel halkın çıkarlarını göz ardı eden, ekonomik değeri önceleyen ve alt ölçeklerde eşitsizlikler yaratan uygulamalarla karşılaşmaktadır. Bu noktada, UNESCO'nun koruma ve turizm etkinliklerini dengeleyecek, yaratıcı ve yenilikçi önlemler üretmesi ve miras alanlarında turizm yönetimi konusunda aday ülkelere destek sağlaması gerekmektedir.

Dünya mirasının korunması için önemli araçlardan biri olarak karşımıza çıkan ve uluslararası ölçekte tanınırlığı yüksek olan UNESCO Dünya Mirası Listesi, kültürel ve doğal miras alanlarının sürdürülebilirliğini sağlayan koruma amaçlı etkinliklerin başında gelmektedir. Nitekim, bu etkinlikleri yönlendirmekte yerel ölçekteki kanun ve yönetmeliklerin yanı sıra uluslararası sözleşmeler ve kurumların belirleyici etkisi yadsınamaz niteliktedir. Bu bağlamda Dünya Mirası Listesi evrensel niteliğe sahip kültürel ve doğal değerlerin belirlenmesi, koruma etkinliğinin yönetilmesi ve kaynak aktarımı açısından etkin bir araçtır. Dolayısıyla, listeye dahil olabilmek uluslararası turizm açısından rekabet gücünü arttırıcı bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır.

Dünya kültürel ve doğal mirasın korunmasına ilişkin sözleşme 1972 yılında Paris'teki UNESCO Genel Konferansında kabul edilmiştir. Sözleşme, dünya çapında insanlık için üstün değere sahip olduğu kabul edilen kültürel ve doğal miras alanlarının tanımlanmasını, güvenliğinin sağlanmasını ve korunmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Üstün değer kavramı ise temelde benzersizlik, tarihsel özgünlük ve bütünlük kavramları ile ele alınmakta ve buna ek kriterler ile değerlendirilmektedir (Frey ve Steiner, 2011). 2017 yılı itibarıyla, UNESCO Dünya Mirası Listesi içerisinde 167 ülkede 832 kültürel, 206 doğal ve 35 karma miras alanı olmak üzere toplam 1073 alan tanınmış durumdadır.

Dünya Miras Listesi içerisinde yer almak, ülkelere uluslararası ve ulusal prestij, ekonomik destek için Dünya Miras Fonu'na erişim imkanı, artan kamu bilincinin faydalarından yararlanma olanağı, turizm ve ekonomik gelişme potansiyeli sağlamaktadır (Meskell, 2013). Ayrıca, kültürlerarası diyalogun sağlanması için de bir platform yaratmaktadır. Sağladığı faydalara karşın, Dünya Miras Listesine eklenmenin olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Bu olumsuz yönler arasında; şaibeli seçimler sonucunda (komiteye katılım ve listede temsiliyet arasındaki korelasyon veya Batı merkezlik gibi) yaşanan anlaşmazlıklar, listenin aşırı genişlemesi sonucu oluşan yönetsel ve ekonomik sorunlar, listeye dahil olamayan miras alanlarında sorunlar (bu alanlara yönelik ilgi ve finansal kaynak aktarımı konularında yetersizlikler), yoğun turistik aktivitelerin oluşturacağı tahribat ve savaş dönemlerinde bu alanların hedef haline gelmesi bulunmaktadır (Frey ve Steiner, 2011).

Bu bağlamda, Dünya Mirası Listesi'ne adaylık ve girmeye hak kazanma süreçlerinde evrensel ilke ve kriterler doğrultusunda karar alma mekanizmalarının işletilmesi beklenmektedir; ancak, Dünya Mirası Listesi'nin coğrafi ve niteliksel dağılımına bakıldığında eşitsiz bir coğrafyayla karşı karşıya kalınmaktadır. Gerek kültürel koruma alanlarının doğa koruma alanlarına kıyasla baskınlığı, gerekse Avrupa odaklı belli blokların ağırlığı bu eşitsiz dağılımı vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, listenin politik ve polarize olduğu, belli blokların ağırlığı ve küresel ekonomik ilişkilerin boyunduruğu altında kaldığı ve lobileşme faaliyetlerinden zarar gördüğü söylenebilir. Bu durum, evrensel koruma etkinliğinin küreselleşen dünyanın mekanizmalarına teslim edilme tehdidini ortaya çıkarmaktadır.

Dünya Miras Listesinin politik ve polarize coğrafyasının oluşumunun ardında; paydaşlar arasında ayrışma, bilimsellik ve tarafsızlık ilkelerinden uzaklaşma, koruma etkinliğinden çok listeye dahil olma yarışı içerisine girilmesi, Batı merkezlik ve kültürel miras alanlarının doğal alanlara göre baskınlığı gibi etmenler tanımlanabilir. Bu etmenlerin oluşumunun kaynağında ise, hem ulusal menfaatler çerçevesinde hareket eden siyasetçiler ve bürokratların hem de miras endüstrisinin rant arayışı bulunmaktadır (Frey ve Steiner, 2011).

Dünya Miras Listesi sürecinde dört paydaş yer almaktadır; adaylık başvurusunda bulunan taraf ülkeler, hazırlanma sürecinde aday ülkelere destek sağlayan, belirlenen alanların denetimlerini takip eden, sekreteryaya görevini üstlenen ve fonun yönetiminden sorumlu olan UNESCO merkezi, teknik değerlendirmeyi gerçekleştiren ve öneri listeleri oluşturan danışma organları (ICOMOS, IUCN, ICCROM) ve 21 ülke temsilcisinden oluşan ve resmi karar verici mekanizma olan UNESCO komitesi. Bu bağlamda, Meskell (2013) miras listesine dair karar verme süreçlerinde, ICOMOS ve IUCN tavsiyelerine karşıt alınan komite kararlarının artışı gibi paydaşlar arasındaki

anlaşmazlıkları en önemli problem alanlarından biri olarak tanımlamaktadır. Karar verme sürecinde danışma organlarından ve UNESCO merkezinden çok, yalnızca taraf devletlerin temsilcilerinden oluşan, teknik yetkinlikten çok siyasi figürlerin temsil ettiği komitenin kararlarının belirleyici olması ve komite içerisinde yer alan ülkelerin lobi faaliyetlerinin sonucu etkiliyor olması bu problemin temel nedenidir.

Bunun yanı sıra, bilimsellik ve tarafsızlık ilkelerinden uzaklaşılmasının temel nedenleri ise, üstün evrensel değer niteliğinin göreceli olarak yorumlanması ve karar verme süreçlerinde bilimsel kriterler yerine jeopolitik etmenlerin önceliklendirilmesi olarak sayılabilir. Örneğin, ekonomik politikalara dayalı kurulan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika arasındaki BRICS adıyla bilinen koalisyon veya Filistin'in taraf devlet olarak tanımlanmasının ardından ABD'nin fona para aktarımında kesintiye gitmesi gibi durumlar, komite içerisinde kıtalara dayalı, bölgesel, dini, ekonomik, kolonyal ilişkilere dayalı iş birliklerin karar alma süreçlerine etkisini doğrular niteliktedir. Ayrıca, komite içerisindeki taraf devletlerin lobicilik faaliyetleri ve milli çıkarları korumak adına tarafsızlık ilkesinden uzaklaşması ve ulusal delegasyonlarda teknik uzmanlara yeterli temsiliyet verilmemesi bunun yerine politik atamalarda bulunulması bilimsellik ve tarafsız ilkelerinden uzaklaşmasının diğer nedenleri olarak tanımlanmaktadır. Bunun sonucunda, komite içerisinde temsil edilen devletler ile aday gösterilen alanlar arasında bir korelasyon görülmektedir; 1977'den 2005'e kadar, 314 adaylığın %42'si taraf devletlerin %11'ini oluşturan komite üyesi devletlere aittir, bu oran 2006'da % 16.7, 2008'de % 25, 2010'da %42.9 ve 2012'de %27 olmuştur (Meskell, 2013). Örneğin, 1983 yılından beri sözleşmeye dahil olan Türkiye, Dünya Miras Listesi içerisinde 15 kültürel, 2 karma alana sahiptir. Türkiye 1983-89 ve 2013-2017 yılları arasında Dünya Mirası Komitesinde yer almıştır, dünya miras listesinde yer alan 17 alandan 13'ü bu dönemler içerisinde listeye eklenmiştir.

Dünya Miras Listesi'nin eşitsiz coğrafyası en belirgin olarak bölgesel ölçekte ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar Batı merkezilik yönündeki eleştiriler sıkça dile getirilse de, liste içerisinde batılı ülkeler, başta Avrupa olmak üzere, baskın gelmeye devam etmektedir. Dünya Miras Listesi içerisinde; 1970li yıllarda ilan edilen alanların %56.1, 1980li yıllarda %43.7, 1990li yıllarda %55, 2000li yıllarda %49.1 ve 2010 yılından bu yana %34.6'sı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yer almaktadır. 2017 yılı itibarıyla, listedeki alanların %47'si Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunmaktayken, yalnızca %8'i Arap ülkelerinde ve %9'u Afrika ülkelerinde bulunmaktadır. Tehdit altındaki alanlar içerisinde ise Arap ülkeleri %41'lik bir orana sahipken, Avrupa ve Kuzey Amerika %7'lik bir orana sahiptir (UNESCO, 2017).

Bunun sonucunda, siyasi istikrarsızlık, terörizm, altyapı eksikliği, suç oranı gibi etmenlerden hali hazırda küresel turizm yarışında geride kalan gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler dünya miras alanları içerisindeki temsiliyet yetersizliğinden daha da eşitsiz bir konuma itilmektedir. UNESCO tarafından Avrupa başta olmak üzere batılı ülkelerin baskınlığını kırmak ve temsiliyet oranı yüksek bir envanter oluşturmak adına pek çok önlem alınmaya çalışılmıştır. Örneğin, 2009 yılında bir destek programı oluşturularak (upstreaming process), temsiliyet oranı düşük ülkelere başvuru aşamasında ve kriterlerin belirlenmesinde danışmanlık hizmeti verilmiştir (Meskell, 2013). Ancak, bu önlemler yetersiz kalmaktadır.

Dünya Miras Listesi'ndeki bir diğer eşitsizlik ise, doğal ve kültürel alanların dağılımına yöneliktir. Listede kültürel miras alanlarının baskın olması, listenin tarihsel gelişimi ile (başlangıçta antik anıtlara yoğunlaşılması) ilişkilendirilebilir. Ancak, kültürel miras ve doğal miras alanları arasındaki dengesiz dağılım temelde kültürel alanların daha az kısıtlayıcı önlemler gerektirmesi ve daha yüksek rant arayışından kaynaklanmaktadır (Frey ve Steiner, 2011). Buna ek olarak, kültürel miras alanlarının belirlenmesi süreci doğal alanlara göre nispeten daha fazla zaman alıcı, tartışmalı ve politik olarak kutuplaşma eğilimindedir. Bu eğilim, kültürel miras alanlarının belli etnik gruplar ile ilişkilendirilmelerinden, tartışmalı tarihi bölgeleri içermelerinden (örneğin, uluslararası sınır bölgelerinde konumlanan alanlar; Tayland ve Kamboçya arasındaki Khmer tapınağı), güncel dini ve ulusal gerilimler ve ayrışmalardan ve kültürel değerlere karşı oluşan bireysel ön yargılardan kaynaklanmaktadır (Meskell, 2013).

Sonuç olarak, Dünya Miras Listesinin polarize ve politik coğrafyası, sözleşmenin temelinde var olan evrensellik, tarafsızlık ve bilimsellik ilkelerine aykırı düşmektedir. Listenin güncel durumu temsiliyeti düşük bir envantere sahiptir ve eşitsiz bir coğrafya yaratmaktadır. Bu durumun aşılması amacıyla, UNESCO kentlerin kendini küresel düzende ancak rekabet ederek var edebildiği bir dönemde bu rekabetin bir aracı olarak değil, aksine kültürel ve doğal miras alanlarını bu rekabetten korumanın mekanizması olarak konumlandırılmalıdır. Buna ek olarak, aday devletler ve danışma organları ve taraf ülkeler arasındaki diyalogun oluşturulmasında da aktif rol oynamalıdır.

Bu çerçevede, bildiri kapsamında Dünya Mirası Listesinin oluşturduğu politik coğrafyanın ağ haritalama yöntemi kullanılarak eleştirel olarak irdelenmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda 1977-2017 yılı arasında listeye dahil olmuş alanların ve yine bu süreçte oluşturulan komisyonlarda yer alan ülkelerin haritalandırılarak ilişkilendirilmesi, ağ içerisindeki dağılımın dönemsel ve bölgesel ağırlıklarının ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: UNESCO Dünya Miras Listesi, politik coğrafya, kentsel rekabet.

Kaynakça:

Dünya Bankası. (2017). “International Tourism, Number of Arrivals”, International Tourism Number of Arrivals Data, World Tourism Organization, Yearbook of Tourism Statistics, Compendium of Tourism Statistics and Data Files. 9 Eylül 2017 tarihinde erişilmiştir. <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>

Dünya Turizm Örgütü. (2016). UNWTO Tourism Highlights 2016 Edition. 9 Eylül 2017 tarihinde erişilmiştir.

www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145

Frey, B. S. ve Steiner, L. (2011). World Heritage List: does it make sense? *International Journal of Cultural Policy*, 17(5), 555-573.

Meskill, L. (2013). UNESCO’s World Heritage Convention at 40: Challenging the economic and political order of international heritage conservation. *Current Anthropology*, 54(4), 483-494.

Su, Y. W. ve Lin, H. L. (2014). Analysis of international tourist arrivals worldwide: The role of world heritage sites. *Tourism Management*, 40, 46-58.

UNESCO. (2017). “World Heritage List Statistics.” UNESCO World Heritage Centre, 9 Eylül 2017 tarihinde erişilmiştir. whc.unesco.org/en/list/stat.

Güç İlişkilerinin Bir Ürünü Olarak Kültürel Miras: GEEAYK (1951-1960)

Mesut Dinler

Politecnico di Torino

mesutdinler@gmail.com

Özet

1951’de Ali Saim Ülgen tarafından altyapısı oluşturulan bu Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), kaldırıldığı 1983 yılına Türkiye’de koruma alanında en güçlü karar mekanizması idi. Makalede GEEAYK’ın giderek güçlenmeye başladığı ilk on yıldaki kararlardan örnekler, Menderes dönemi (1950ler) bağlamında anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Bu dönem şu açıdan ilgiye değerdir; merkezi yönetim (Demokrat Parti) çok güçlü, agresif, kutuplaştırıcı ve popülist bir söylem ile büyük çaplı kentsel inşaa faaliyetlerine girişmişken GEEAYK bu güce direnememiş; kurul üyeleri hem kendi kurullarının işlevini anlamaya çalışmış, hem de bürokrasi mekanizmasında kendi gücünü göstermeye çalışmışlardır.

‘Diyalog’ sözcüğü Yunanca’dan Latince’ye aktarılarak güntümüze gelmiş bir sözcüktür. Kökeni *dialegesthai*, ‘konuşmak, konuşma işiyle meşgul olmak’ diye çevrilebilir. Bu sözcük, ‘aracılığıyla’ anlamına gelen *dia* ve ‘konuşmak’ anlamına gelen *legein* kelimelerinin birleşmesiyle *dialogos*’a dönüşmüştür. Yani diyalog kurulması için gerekli olan birden çok kişi olmak değil, konuşmaktır. Konuşmak ise, Frantz Fanon¹’un

1 Fanon, F. (1967). *Black Skins White Masks*. New York: Grove Press, p.17.

da dediği gibi “bir kültüre girmeye çalışmak, bir medeniyetin yükünü kaldırmaya çalışmak”tır. Koruma disiplini geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir diyalog olarak kurgulandığında, konuşan kişinin bugünü şekillendiren güç odakları, konuşulan lisanınsa ‘kültürel miras’ olduğu düşünülebilir.

Bir lisan konuşmak, güç sahibi olan ve olmayan için farklı deneyimlerdir. Siyahi hareketin en önemli entelektüellerinden Fanon, bu farklılığı bir Afro-Karayip’in deneyimi üzerinden anlatır. Fransız sömürgesi olan Antilles’den Fransa’ya giden zenci, Fransızcanın ustası olmak zorundadır. Ne kadar iyi Fransızca konuşursa, o kadar beyaz bir erkeğe benzeyeceğine inanır. Kendisi kadar iyi Fransızca konuşamayan arkadaşlarını küçümser, ve bu küçümseme ile beyaz Fransız erkeğiyle eşitleneceğine inanır; sonuçta ikisi de aynı nesneden rahatsızlık duyarlar. Bu deneyimin kendisi sömürgeciliğin; yani güçlü olanın gücünü sınırsızca kullanmasının bir doğal sonucudur. Çünkü, zenci adamın kendi davranışları üzerinde bir iradesi olması mümkün değildir; o, sömürgeciliğin bir ürünüdür².

Osmanlı devleti hiçbir zaman sömürge olmadı, ancak çok etnik kimlikli bir topluma sahip olması nedeniyle, agresif, yayılmacı Avrupa sömürgeciliğinden en çok etkilenen güç odaklarından bir tanesi oldu. Yirminci yüzyılın başlarında, yani Osmanlı ekonomisinin tamamen Avrupalı güçler elinde olduğu; sürekli krizlerle acı çekilen bir dönemde bile, aslında Osmanlı devleti dünya siyasetinde hala politik bir güçtü³. Ancak, yine de Avrupa sömürgeciliği, Osmanlı Devleti’ni de bir lisan öğrenmeye mecbur kıldı. Bu lisanın adı ‘arkeoloji’ idi ve bu lisan ile girilen ilk diyalog da on dokuzuncu yüz yılda gerçekleşmişti. İlk müzeler, ilk Osmanlı arkeolojik kazıları, buluntuların kaçırılmasını önlemek amacıyla çıkarılan ilk yasal düzenlemeler bu dönemde gerçekleşmişti⁴. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı elitleri ve onların batılılaşma çabaları; Jön Türk Devrimi ile İslamcı ve milliyetçi bir yaklaşımla tekrar ele alınmıştı. İkinci meşrutiyetin özgürlükçü havası; askerlerin dominant olduğu tek partili bir meclisle giderek otokratikleşen bir sisteme evrilmiş, ancak batılılaşma arzusu azalsa da devam etmişti. Balkan Savaşları ve hemen ardından Birinci Dünya Savaşı ile yorgun ve genç nüfusunun çoğunluğunu kaybetmiş bir ulustan; Kurtuluş Savaşı ile Atatürk önderliğinde yeni bir seküler ulus-devlet kurulmuş; batılılaşma yolundaki reformlar ise ivmelenerek devam etmişti. 1951’de Demokrat Parti’nin başa gelmesi ile beraber; tıpkı ikinci meşrutiyet döneminde olduğu gibi; batılılaşma reformlarını hayata geçiren

2 Ibid.

3 Deringil, S. (1999). *The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876–1909*, London: I.B. Taurus. p.3.

4 Shaw, W. M. (2003). *Possessors and Possessed: Museums, Archaeology, and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire*, Berkeley: University of California Press; Cezar, M. (1995) *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı.

Cumhuriyet'in yönetici sınıfı, elitist ve halktan kopuk olmakla suçlanmıştı. Bununla beraber yeni bir siyasi dili de üretmişlerdi.

Koruma alanında ise Osmanlı'dan gelen kurumlar ve yasal düzenlemeler olduğu gibi Cumhuriyet'e aktarılmış, sadece minik düzenlemeler yapılmıştır. Sadece İstanbul'daki anıtlarla ilgili karar vermesi için 1913'te Balkan Savaşı sırasında kurulan Muhafaza-ı Asar-ı Atika Encümeni, savaş bitip de temsili parlamenter sisteme dayanan yeni bir devlet kurulduğunda da aynen devam etmiş; 1925'te bu yeni devlet tarafından varlığı onaylanmıştır. Kemalettin Bey, Celal Esad Arseven, Halil Ethem Eldem gibi geç Osmanlı döneminin en önemli entelektüelleri bu kurumda da görev yapmaya devam etmişlerdi. 1931'de Atatürk'ün Konya'dan çektiği bir telgraf üzerine Başbakan İsmet İnönü'nün harekete geçmesiyle 1933'te Anıtları Koruma Kurulu kurulmuş; bu kurul da sadece İstanbul değil, tüm Anadolu için karar verici bir organ olarak işlev görmüştü⁵. Sadece beş üyeli bu kurulun koruma alanında bütüncül ve tutarlı bir sistem geliştirmek için ne zamanı, ne ekonomik gücü, ne de yeterince otoritesi vardı. Bu bakımdan, 1951 tarihinde kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, ya da korumacıların her tescil kararında karşılaştığı kısaltmasıyla GEEAYK, yönetici sınıfın koruma alanındaki ilk ciddi adım olarak değerlendirilebilir.

GEEAYK, 1983 yılında darbe ile sonlandırılana kadar, yaklaşık otuz yıl boyunca koruma konusunda tek ve en güçlü karar mekanizması olarak işlev gördü. 30 yıllık bir güç gösterisinden sonra kurul, 1980 darbesini takiben dağıtılmıştı; ancak darbeden önceki yıllarda da zaten GEEAYK'ın gücü çoğu kurum tarafından sorgulanmaktaydı. Bu makalede kurulun sadece ilk on yılı irdelenecektir; bu ilk on yıl da aslında kurulun gücünü oluşturması açısından önemlidir. Basitleştirilerek anlatılacak olursa; aktif olduğu 30 yıl boyunca kurul ilk on yıl boyunca diğer kurumlar arasında giderek tanınırlık kazanmaya başlamıştı ancak bu kurumları rahatsız edecek kadar güçlenmesi esas olarak ikinci on yılında gerçekleşmişti. GEEAYK kapılar arkasında toplanıp kararlar veren 'kapalı bir kutu' olarak biliniyordu ve bir yandan da bu gücün tadını çıkarıyordu. Son on yılında ise sit kararları alarak bu rahatsızlığı daha da arttırmış, yerel yönetimlerle çatışmaktan kaçınmamış, en sonunda da kentsel gelişmenin önünde bir engel olarak algılanmış ve kaldırılmıştı. Aslında, Muhafaza-ı Asar-ı Atika Encümeni'nden beri koruma kurulları ve de koruma konusunda karar-verme mekanizmaları hep kentleşme ve ekonomik kalkınma önünde bir engel olarak görünmüştü. Ancak GEEAYK'ın daha fazla rahatsızlık yaratmasının en önemli nedeni merkezi ve çok güçlü bir kurum olarak tasarlanması ve gücünü kullanmaktan da geri çekinmemesiydi.

5 (1935). *Anıtları Koruma Komisyonunun 1933-1935 Yıllarındaki Çalışmaları*. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi; Madran, E. (1986). Cumhuriyetin ilk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 16:1-2, 1966, pp. 59-97.

5805 no.lu yasa ile hayata geçirilen GEEAYK, sekiz maddelik kısa bir yasa idi; maddeler ise üyelerin atanması ile ilgiliydi; kaç üye olacağı, harcırahların nasıl ayarlanacağı, üyelerin hangi branşlardan olacağı gibi konuları belirtiyordu ve ancak istifa ya da vefat ile biten bir üyelik sistemi getiriyordu⁶. Bu yasa Ali Saim Ülgen tarafından tasarlanmıştı. Avrupa’da eğitim gören Ülgen; farklı ülkelerde geliştirilen koruma mekanizmalarından haberdardı⁷. Viollet le-Duc’un ‘usül birliği’ni savunan yaklaşımından etkilenmiş, hatta bazı işlerinde de bu tarz restorasyonlar yapmıştı⁸. Özellikle vakıf eserlerinin restorasyonu konusunda önemli bir tecrübeye sahip olan Ülgen, restorasyon işinin tek bir kişiye bırakılmaması gereken ve bir komite tarafından yürütülmesi gereken bir süreç olması gerektiğini biliyordu ve GEEAYK’ı da bu amaçla oluşturmak istemişti. Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı ancak özerk, yerel ve merkezi otoritenin üzerinde karar-verme gücüne sahip olarak düzenlenmişti. Aslında daha 1940larda, Ülgen’in bu konuda girişimleri olmuştu ancak hayata geçirilmesi ancak seçimlerden sonra mümkün oldu⁹.

İlk toplantısını 27 Ekim 1951’de yapan kurul, ilk başkan olarak Celal Esad Arseven’i seçti¹⁰. Arseven başkanlığında kurulan kurulun ilk üyeleri Ankara Üniversitesi’nde arkeoloji profesörü Ekrem Akurgal, İmar Bakanlığı’nda mimar Orhan Alsaç, Vakıflar Başkanlığı’ndan Orhan Çapçı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar, İstanbul Üniversitesi arkeoloji profesörü Arif Mufit Mansel, eski Topkapı Sarayı müdürü Tahsin Öz, İTÜ Mimarlık profesörü Hayati Söylemezoğlu, Ankara Üniversitesi Ortaçağ profesörü Osman Turan, Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Tarihi profesörü Behçet Ünsal ve İller Bankası Yardımcı Müdürü Mithat Yemen’di. İlk yılları boyunca, yılda üç dört kez toplanan bu erkekler kulübünün varlığından aslında ilk başlarda hiçkimsenin haberi olmamış ve kararlarının bağlayıcılığını çözememişti. Aslında, kurulun kendisi de işlevlerinin çok farkında değillerdi. Daha çok Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün restorasyon işlerinde danışman gibi bir işlevleri vardı ve bazen de diğer kurumların akıl danışmak içtiği yazdığı yazılara cevap verdiler¹¹. İlk önemli işlerinin içinde Kapalıçarşı’nın restorasyonu vardı. Kasım 1954 yangınıyla 1364 dükkanın yandığı Kapalıçarşı’nın restorasyonu için çıkarılan özel bir

6 Resmi Gazete, (2 Temmuz 1951), *Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu teşkiline ve vazifelerine dair Kanun*. T.C. Resmi Gazete No. 7853.

7 Ülgen, A. S. (1943). *Anıtların Korunması ve Onarılması*. Ankara: Maarif Matbaası.

8 Ahunbay, Z. (2013). Koruma Alanının.

9 Ahunbay, Z. (2013). Koruma Alanının Öncülerinden Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen (1913-1963). *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 16, 3-20.

10 Ülgen, A. S. (1956). *Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu ve Bu Teşekkülün Doğuşunu Hazırlayan Akıllar ve Tarihçesi*, Salt Araştırma Online Arşiv.

11 Çeçener, B. H. (2000). *Anıtlar Yüksek Kurulu Yılları*. İstanbul: TMMOB İstanbul Büyükkent Şubesi.

yasada, bütün restorasyonlar için kurul onayı gerekliliğinin altı çiziliyordu¹². Bunun dışında, kurulun çabaları, aslında, Fransız Devrimi sonrasında 1834'te oluşturulan *Comité des travaux historiques et scientifiques*'in çabalarını¹³ anımsatmaktaydı: Bunlar, öncelikli olarak korunması gereken anıtların envanterinin çıkarılması ile ilgiliydi. Bunun için alt komitelerin oluşturulması ve diğer kurumlarla işbirliğine girilmesi¹⁴; restorasyon işlerini yürütecek müelliflerde aranacak özellikler¹⁵, birim/fiyat listelerinin belirlenmesi¹⁶ gibi kararları bu benzerliğe örnek olarak gösterebiliriz.

1953'te kurula iletilen bir dilekçe ise kurumun ilk yıllarını anlamak açısından önemlidir. Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü'nün kurucusu Reşit Saffet Atabinen, Uluslararası Ekonomi Konferansı sırasında yakın arkadaşı Fransa Turing Kulübü başkanı M. Puget'ye şehri gezdirmişti. Türkiye'nin güzelliklerini yabancılara tanıtmak ve turizmi geliştirmek gibi bir misyonu bulunan Turing ve Otomobil Kulübü, aslında 1911'de, ikinci meşrutiyet zamanı kurulan İstanbul Şehri Muhipleri Cemiyeti'nin bir devamıydı. İstanbul'daki eski eserlerin korunması için oluşturulan bu sivil inisiyatif, savaş yıllarının kaosuyla dağılmış, ancak 1940larda tekrar toparlanabilmişti¹⁷. Atabinen'in şehir turu verdiği M. Puget, İstanbul'un tarihi semtlerini gezerken bu alanlarda gördüğü harebe durum karşısında şaşkınlığını gizleyememiş, Atabinen ise arkadaşı karşısında yaşadığı bu mahcubiyet ile harekete geçmiş ve İstanbul'un bu harebe görüntüden kurtarılması için Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne dilekçe yazmıştı. Bu dilekçeyi; Vakıflar, Kültür Bakanlığı'na; Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı'na; nihayet Milli Eğitim Bakanlığı da Kurul'a iletmışti. Kurul ilk önce bahsedilen kötü görüntünün yerini sormuş, ancak Atabinen cevap olarak tüm İstanbul'u işaret edince uzun süren yazışmalar da sonlanmıştı¹⁸. Elbette ki bu dilekçe Atabinen gibi güçlü bir sanayici ve korumacı tarafından değil de daha az 'güç' sahibi biri tarafından verilse bu kadar uzamayabilirdi. Ancak, bu basit durum sadece 1950ler Türkiye'sinde bürokrasinin Kafka-esk karmaşasını değil, aynı zamanda 'Avrupa gözünde Türkiye'nin imajı' sorununun o zamanlarda dahi ne kadar önemli olduğunu da gösterir. Aslında İstanbul'un imajı, Prost planı ile 1930ların sonunda ve 1940larda

12 Resmi Gazete (25 Nisan 1955). *İstanbul Kapalıçarşısı'nın tamir ve ihyası hakkında Kanun*. T.C. Resmi Gazete No. 8989.

13 Choay, F. (2001). *The Invention of Historic Monument*. (L. M. O'Connell, Trans.) Cambridge.

14 *Genel Kurul Arşivleri*, Toplantı no.: 27, Karar no.: 318, Toplantı tarihi: 6 Kasım 1954.

15 *Genel Kurul Arşivleri*, Toplantı no.: 27, Karar no.: 316, Toplantı tarihi: 6 Kasım 1954.

16 *Genel Kurul Arşivleri*, Toplantı no.: 39, Karar no.: 506, Toplantı tarihi: 6 Haziran 1956.

17 Eyice, S. (1994). "İstanbul Şehri Muhipleri Cemiyeti", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 236.

18 Vakıflar, Kültür Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasındaki bir seri yazışma, kurul arşiv defterinde yer almaktadır ancak ne karar numaraları ne de belge tarihleri okunamaz durumdadır.

zaten ‘güzelleştirilmeye’ ve modernleştirilmeye çalışılmıştı¹⁹. Çok da başarılı olamayan ve tam anlamıyla nihayete de erdirilemeyen Prost planı 1951 seçimleri ile rafa kaldırılmış, Prost’un da kontratına son verilmişti. Ancak 1956’da Adnan Menderes başkanlığında Demokrat Parti döneminde başlatılan ‘İmar Hareketi’ ile İstanbul’un dönüştürülmesi çok daha yıkıcı ve hırslı bir seviyeye taşınmıştı. Belirtilmesi gerekir ki 1950lerin ortasında İstanbul’da zaten acil olarak bir kentsel stratejiye, yani imar planına ihtiyaç vardı; şehir Cumhuriyet’in ilk yıllarında zaten ihmal edilmişti. Marshall yardımları ile tarımda sanayi yatırımları yapılmış, işsiz kalan kırsal nüfus kentlere göç etmiş, İstanbul bu göçlerin asıl adresi olmuştu. Bunlara ek olarak, ordu tarafından savaş ihtimaline karşı hazırda bekletilen erkek nüfus, savaşın bitmesi ile zaten işsiz kalmış; köylerinde iş yapma imkanı da kalmayınca İstanbul’a göçmeye başlamışlardı²⁰.

İmar Hareketi, İstanbul’daki kentsel ihtiyaçlara bir cevap olarak gözüke de; aslında popülist bir siyasi dilin kentsel çevreye yansımından başka bir şey değildi. Başbakan Menderes giderek artan bir güç elde ederken, İstanbul odaklı projeler başlatmış, İstanbul Belediye Başkanı’nın görevlerini icra etmişti. Ancak bu projeler bütüncül bir planın parçaları değildiler, aksine kentin rastgele seçilmiş noktalarında yapılan yol genişletmeler ve yıkımlar olarak gerçekleşmişlerdi. Bu yıkımlar popülist bir dil ile halka tanıtılmış, hatta görünürlüğü az olacağı için kentsel altyapı projelerinden bile uzak durulmuştu²¹.

Menderes’in gücü karşısında hem GEEAYK’ın hem de üniversitelerin sessizliği bu makalenin konusu açısından, yani güç ilişkileri açısından ilgi çekicidir. Menderes döneminin baskıcı tutumu her türlü muhalefeti susturmaktaydı, ancak yine de; niçin tek sorumluluğu tarihi çevrenin korunması olan ve bunun için bugün bile hiçbir kurumda olmayan bir yetki verilmiş olan GEEAYK, İstanbul’un tüm tarihi çevrelerinde gerçekleşen bu yıkımlara izin vermişti? Üstelik 1957’de, 6785 sayılı yeni İmar Kanunu’nun 39.maddesi ile GEEAYK’ın gücü daha da artmıştı, herhangi bir tarihi anıtın bitişik nizam olmayan cephelerinin on metre çepherindeki tüm yapılaşmalar için de Kurul onayı gerekli kılınmıştı²². İmar Yasası ile beraber hem GEEAYK diğer

19 Akpınar, İ (2014), The Rebuilding of İstanbul: Foreign Planners in the Early Republican Years, *New Perspectives on Turkey*, 50, 59-92. Bilsel, C. F. (2010), “Henri Prost’s Planning Works in İstanbul (1936-1951): Transforming the Structure of a City through Master Plans and Urban Operations”, Bilsel C. F. ve Pinon, P. (ed.) *From the Imperial Capital to the Republican Modern City: Henri Prost’s Planning of İstanbul* içinde, İstanbul: İstanbul Research Institute Catalogues, 101-165; Gül, M. (2009). *The Emergence of Modern İstanbul: Transformation and Modernisation of a City*. New York: Tauris Academic Studies.

20 Altınyıldız, N. (1997). *Tarihsel Çevreyi Korumanın Türkiye’ye Özgü Koşulları (İstanbul 1923-1973)*. (Doktora tezi, İstanbul Technical University).

21 Kuban, D. (1994). “Menderes ve İstanbul”, *İstanbul Ansiklopedisi*, 5. 389-392.

22 Resmi Gazete (17 Temmuz 1957), *İmar Nizamnamesi*. T.C. Resmi Gazete No. 9657.

kurumlar arasında daha da bilinen bir kuruma dönmüş, hem de iş yükü on katından da fazla artmıştı. Başlarda yılda üç ya da dört kez toplanan kurul, 1950lerin sonlarında her ay üç gün süren toplantılar yapmaya başlamışlardı. Bunun sonucunda GEEAYK, koruma otoritesi olarak gücünü gerçekleştirebilmişti. Ancak bir yandan da dosyalar raflarda beklemeye başlamış, bazı konularda karar verilmesi bazen yıllar sürmüştü, bu bekleme sırasında da sık sık tarihi eserler tescil edilmenin kısıtlamalarından kurtulmak için evlerini kendileri yıkmışlardı. Yani merkezi güç olarak GEEAYK zaten kurduğu mekanizmayla çoğu yapının korunması değil yıkılması konusunda teşvik edici bir kuruma dönmüştü. Çoğu konut yapısı sahipleri tarafından yıkılmaktaydı. Ancak İstanbul'da sadece konut dokusunun değil, Osmanlı anıtsal yapılarının, hatta camilerin bile yıkıldığı bir dönemde GEEAYK sessiz kalmıştı. Bu dönemde yol inşaatları için Beşiktaş'taki Köprübaşı Hamamı; Aksaray Hamamı; Azapkapı'daki sıbyan mektebi yıkılmış²³; onlarca çeşmenin yeri değiştirilmiş; Hasan Paşa Hanı ve Simkeşhane taşlanmıştı. İnşaat mühendislerinin genişlettikleri yol kotu standartlarına ulaşmak için Beyazıt Hamamı'nın ve Fatih külliyesinin Akdeniz Medresesi'nin temelleri açıkta bırakılmış, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi ve Sibyan Mektebi ise toprak altında kalmıştı²⁴. Tüm bunlar olurken GEEAYK bazen belediye ile sürtüşmüş, ancak en sonunda bu yıkımları onaylamıştı. Beyazıt Meydanı'nın yakınlarında bulunan Şimkeşhane'nin yıkılması sırasında belediye ile kurul çatışmış, ancak sonrasında Şimkeşhane'nin de yıkılmasına izin vermişti²⁵. Belki de bu süreçten çıkarılan dersle 1973'te çıkarılan Eski Eserler Kanunu'nda, Cumhuriyet döneminin eski eser konusundaki ilk kanununda, eski eser tanımını yaparken tüm anıt tiplerini bir bir sıralamış, bu listeye “her türlü hayrat, çeşme, sebil, imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane”²⁶yi de katmıştı. Ancak yine de Menderes dönemi yıkımları boyunca bu kuruldan ne güçlü bir tepki belirtilmiş, ne de bir istifa gerçekleşmişti.

Simkeşhane'nin yıkılması aslında ilk olarak Prost'un planında önerilmişti. Bizans Constantinople'inde Forum Tauri'nin bulunduğu bu alanın meydan olarak açılması ve Zafer Tankı'nın ortaya çıkarılmasını amaçlamıştı Prost²⁷. Zaten Bizans eserlerine daha çok önem verip Osmanlı eserlerini umursamamakla eleştirilen Prost'a²⁸ yerel mimarlar

23 (1955). “Çorlu'da Medeniyet Ve Kanun Dışı Bir Olay”, *Arkitekt*, 279, 43-44.

24 (2011). *İstanbul Historic Peninsula Management Plan*.

25 Sayar, Z. (1956). İstanbul'un İmarında Şehirci Mimarın Rolü, *Arkitekt*, 295, 97-98.

26 Resmi Gazete (6 Mayıs 1973), *Eski Eser Kanunu*. T.C. Resmi Gazete No. 14527.

27 Bilsel, C. (2007). “Remodelling the Imperial Capital in the Early Republican Era: the Representation of History in Henri Prost's Planning of Istanbul” Jonathan Osmond (ed.) *Power and Culture: Identity, Ideology, Representation* içinde Pisa: Pisa University Press, 95-115: 111.

28 Altınyıldız, N. (2007). The Architectural Heritage of Istanbul and the Ideology of Preservation, *Muqarnas*, 24, 281-306.

da tepki göstermiş, Eski Eserleri Koruma Encümeni (eski Muhafaza-1 Asar-1 Atika Encümeni)'nin raporu ile de Simkeşhane'nin korunmasına karar verilmişti²⁹. Ancak 1940larda kurtarılan Simkeşhane, İmar Hareketi'ne kurban gitmiş, GEEAYK ise Encümen kadar dirençli olamamıştı. İstanbul'da sessiz kalan GEEAYK, Anadolu'nun diğer şehirlerinde gücünü daha serbestçe kullanabilmişti. Örneğin Çorlu'da yine bir Sinan yapısı olan Osmanlı Hamamı belediye tarafından benzinlik inşası için yıkılmak istenmiş, bu duyumu alan kurul sert bir uyarı ve ceza tehdidi ile yıkımı engelleyebilmişti³⁰. Ne var ki 1959'da belediye yasadışı bir şekilde yine de hamamı yıkmıştı³¹.

1960 darbesi ile İmar Hareketi de bitmiş ve Menderes'in idamı baskıcı bir rejimi götürürde sonlandırmıştı. Dahası, 1961 anayasası ile 50. maddeye “devlet, kültürel ve tarihi öneme sahip tüm anıtların korunmasını sağlar” cümlesi darbe hükümeti tarafından yazılmış, GEEAYK da bir çok ilke kararında 50. maddeye atıf yapmıştı. Ne var ki, bundan 20 yıl kadar sonra başka bir darbe ile GEEAYK ortadan kaldırılmıştı. 12 Eylül darbesinden sonra, o zamanki kurul başkanı Orhan Alsaç, hem Kenan Evren'e hem de hem kültür bakanı Cihat Baban'a mektuplar yazıp kurulu kurtarmaya çabalamışsa da ne mektuplarına cevap alabilmiş, ne de görüşme talepleri dikkate alınmıştı³².

Günümüzden bakıldığında, hem GEEAYK için yargılarda bulunmak hem de ‘tarih bilimi’ne pragmatist bir tutumla yaklaşarak günümüz için dersler çıkarmak mümkün gözükabilir, ancak her iki yaklaşımın da bilimsel olarak geçerliliği sorgulanabilir tutumlardır. Bu makalede bu iki tutumdan da kaçınılmaya çalışılmıştır. Ancak, özellikle 1980'lerden sonra Anglosakson akademik dünyasında ortaya çıkan eleştiril bakış benimsenmeye çalışılmış; ve GEEAYK bu eleştirel bakışla sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, GEEAYK, Menderes, siyaset ve kültürel miras

29 Kotan, P. (2015). *Modernite İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Korumacı Zihniyet: Kurumsallaşma Öncesi Koruma Olgusu*. Doktora tezi, MSGSÜ, İstanbul, s.154; Madran, E., 1986, 82.

30 (1955). “Çorlu'da Medeniyet Ve Kanun Dışı Bir Olay”, *Arkitekt*, 279, 43-44.

31 (1959). *Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu toplantı yazışma ve gündemleri*, Salt Online Arşiv, Belge Kodu: TASUDOC0996.

32 Alsaç, Ü. (2003). *Bir Türk Mimarının Anıları, Etkinlikleri, Yaşamı: Orhan Alsaç*. İstanbul: YEM.

Kültürel Miras Alanlarının Karşılaştığı Riskleri Diyalog(suzluk) Üzerinden Tanımlamak

Arş. Gör. Aynur Uluç

ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama
uluc.aynur@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Meltem Şenol Balaban

ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama
meltemsenol@gmail.com

Son yıllarda küreselleşen dünyanın artan etkisiyle, insan yerleşmeleri yanında kültürel miras alanları da deprem, sel baskını, yangın ve erozyon gibi doğal tehlikeler ile savaş, kentleşme gibi insan kaynaklı faktörlerin ortaya çıkardığı birçok tehlikeye maruz kalmakta ve bu tehlikeler afete dönüştüklerinde ise geri dönüşü olmayan büyük kayıplara sebep olabilmektedir. Bu nedenle, ICOMOS, ICCROM ve UNESCO gibi uluslararası sivil toplum kuruluşları ve hükümetler arası kuruluşlar, Dünya Mirası'nın karşılaştığı farklı riskleri yönetmek amacıyla çeşitli toplantılar düzenlemiş ve bu alanların korunmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunacak yardımcı belgeler yayınlamışlardır. Gerek ulusal gerekse uluslararası mevzuatta, risklerin değerlendirilmesi ve yönetilmesi kritik önemde bir konu haline gelmiş, risklerin azaltılması için ortaya konan stratejileri yönetecek farklı aktörlere farklı roller düşmüş ancak bu stratejilerin uygulanması aşamasında yaşanan çözümsüzlüklerin geri planında aktörler arasında gözlemlenen 'diyologsuzluk' kavramının varolduğu gözlemlenmiştir. Günümüzde bu çözümsüzlükleri aşabilmek üzere bu aktörler arasında etkili diyalogu kuracak ve bunun sağlıklı sürdürülmesini sağlayacak politika arayışları giderek önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin sahip olduğu farklı nitelik ve statüdeki birçok kültürel miras alanı, hem insan kaynaklı hem de doğal kaynaklı risklere maruz bulunmaktadır. Bu konuda birçok kurum ve kuruluşa tanımlanmış görevler olsa da bu riskleri azaltamamış, aksine ortaya

çıkan yetki karmaşası kendinden kaynaklı yeni risklerin çıkmasına neden olmuştur. Halbuki; sözlük anlamıyla *anlaşma, uyum sağlama, bu yolda çalışma* olarak tariflenen “diyalog” her ölçekte, farklı kurum ve kuruluşları aynı zamanda toplumu da içeren farklı paydaşlar arasında kurulabildiğinde ortak karar geliştirme ve bu kararı uygulama konusunda yol alınabilmesi mümkün olmaktadır. Toplumun her kesiminin bu sürecin önemli bir parçası olduğuna çeşitli toplantılarda dikkat çekilerek, özellikle 2005 yılında UNISDR tarafından düzenlenen 2005-2015 Hyogo Çerçevesi’ne göre, risk yönetimine ilişkin farkındalığı artırmak gerektiği, bunun için de öncelikle eğitim ve öğretime yatırım yapmanın zorunluluğu vurgulanmıştır. Risk yönetiminin, örneğin, tüm düzeyler için hazırlanan okul müfredatının ilgili bölümlerine dahil edilmesi ve buna ek olarak diğer resmi ve gayri resmi yollarla ilgili bilginin gençlere ve çocuklara ulaşmasının sağlanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca yine bu belgede, afet risklerinin azaltımına ilişkin eğitim ve öğrenim programlarının, kalkınma planları, acil durum yöneticileri, yerel yöneticiler gibi farklı sektör çalışanları için geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunlara ek olarak, kamu bilincini artırma başlığı altında toplumun her kesimini kapsayan sürekli halk eğitimi kampanyaları ve toplumsal müzakerelerde toplum katılımını teşvik etmek ve felaketler karşısında toplumsal direnç gösterebilmek kültürünü geliştirmek amacıyla medyanın bir araç olarak kullanılması vurgulanan diğer önemli konulardır. Bu noktada, risk yönetiminde gençler, çocuklar, planlar, acil durum yöneticileri, yerel yöneticiler gibi çeşitli yaş gruplarına ve meslek sahiplerine göre çeşitlendirilmiş paydaşlar arasındaki diyalogun kurulmasının önemli olduğu, medya ve eğitimin de kritik önemde birer araç olduğu vurgulanmıştır.

Bu bağlamda, bu bildirinin amacı, Türkiye’deki kültürel miras alanlarının korunması ve risk yönetiminden sorumlu farklı kurum, kuruluş ve toplum arasındaki mevcut diyalog arayışlarını tartışmaktır. Bu kapsamda, bildiri üç ana bölüme oluşacaktır. Birinci bölümde, uluslararası ölçekte risk değerlendirmesi ve yönetiminde çeşitli çalışmaları bulunan UNISDR, UNESCO, ICOMOS, ICCROM’un farklı paydaşlar arasındaki diyalogu geliştirmek için hazırladığı öneri niteliğindeki belgeler incelendikten sonra, her yıl küresel ölçekte faaliyet gösteren kültürel miras ve risk yönetimi konusunda öncü ülkelerden olan Japonya’daki Ritsumekian Üniversitesi, Kentsel Kültürel Miras Afet Zararları Azaltımı Enstitüsü (R-DMUCH) tarafından UNESCO, ICOMOS/ICORP, ICCROM desteğiyle düzenlenen Uluslararası Eğitim Programı çıktıları, farklı aktörler arasında kurduğu diyalog biçimleri açısından incelenecektir. İkinci bölümde, Türkiye’deki kültürel mirası koruma ve risk yönetimine ilişkin yasal ve yönetsel çerçeve incelenerek, sorumlu kurum, kuruluş ve toplumun, risk yönetimindeki mevcut rolü tartışılacaktır. Üçüncü bölümde ise, Türkiye’deki kültürel miras alanlarının korunması için risk yönetimi konusunda farklı paydaşlar

arasındaki mevcut diyalog arayışları, düzenlenmiş sempozyum, çalıştay, haber kaynakları, uygulanmış ve uygulanmakta olan projeler üzerinden incelenecektir. Sonuç kısmında da, Türkiye’deki kültürel miras alanlarının farklı risklere karşı korunmasını, geliştirilmesini ve geleceğe aktarılmasını hedefleyen, kurumlar arası diyaloga ek olarak, bu sürecin önemli bir parçası olan toplumu da kapsayan, farklı paydaşlar arasındaki diyalogu geliştirmekte katkı sağlayacağı düşünülen bir takım politika önerileri tartışmaya açılacaktır.

1. GİRİŞ

Risk yönetimi konusunda yetkili farklı kurum ve kuruluşlar arasındaki diyalog eksikliği, riskleri meydana getiren faktörlerden biri sayılabilir. Bu bağlamda, riskin ulusal sınırlar ötesinde bir olgu olduğu göz önüne alındığında, yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeydeki etkili diyalog ve onun kanalları önemli bir konu haline gelmiş ve tartışılmıştır. Stovel (1998) ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde sempozyumların gerekliliğine dikkat çekerek uzmanlar arasındaki işbirliğini vurgulamıştır. 1990’lı yıllar Birleşmiş Milletler (bundan böyle BM) tarafından *Uluslararası Doğal Afet Zararlarının Azaltılması On Yılı* ilan edilerek bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bu konuda kullanılmasını destekleyen uluslararası işbirliği ve iletişim vurgulanmıştır¹.

Türkiye’deki merkezi yönetim, yerel yönetim, ilgili kurumlar ve toplum arasındaki mevcut diyalogsuzluk kültürel miras alanlarının yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Örneğin, ilk çağlardan itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Hasankeyf’in baraj yapımı sonrasında sular altında kalacak olması insan faktörlü bir risk olarak değerlendirilebilir. Yine, son zamanlarda tarihi kent merkezlerinde modern yöntemlerle inşa edilen ‘geleneksel’ yapılar sahip olunan özgün değerlerin yok olmasına ve değersizleştirilmesine neden olmaktadır. Ayrıca, Türkiye’nin birçok yerindeki ‘restorasyon uygulamaları’ hassas olan kültürel mirasa geri dönüşü olmayan zararlar vermektedir. Bu örnekler, farklı aktörler arasında etkili diyalogun kurulmadığını, bilgi ve farkındalık eksikliğini göstermektedir.

Bu bağlamda, bu araştırma, Türkiye ve küresel ölçekte koruma ve risk konusunda diyalog kurmayı hedefleyen kurum, kuruluş, organizasyonlar ve çıktılarını inceleyerek mevcut diyalog arayışlarını inceleyecektir.

1 Zivralı ve Cabbar, 2015, s.156-157

2. YÖNTEM

Bu araştırmanın **yöntemi**, ilgili alanyazın taraması, ulusal ve uluslararası düzeyde düzenlenen konferans, çalıştay çıktılarının incelenmesine dayanmaktadır. İlk bölümde, küresel düzeyde risk yönetimi konusunda bilgi paylaşımı yoluyla diyalog kurmayı hedefleyen kuruluşlar incelenmiştir. Daha sonra, Kültürel Miras ve Risk Yönetimi konusunda çalışmaları bulunan ICOMOS, UNESCO, ICCROM'un düzenleyici ve yol gösterici çalışmalarına bakılmış; Japonya örneği, küresel ölçekte farklı paydaşlar arasında diyalogu kurması sebebiyle yöntem, içerik bakımından incelenmiştir. Türkiye'deki risk yönetimi ve koruma konusundan sorumlu aktörler incelenerek mevcut diyalog arayışları, düzenlenen çalıştay, sempozyum, ilgili haber taramaları üzerinden değerlendirilmiştir.

3. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Risk yönetimi ve koruma konusunu ele alan **uluslararası kurum, kuruluş ve organizasyonların** diyalog arayışları incelendiğinde; karşımıza BM bünyesinde kurulmuş Afetleri Azaltma Uluslararası Stratejisi çıkmaktadır. 1999 yılında afet riskini azaltmak için oluşturulan **UNISDR**'nin amacı, BM bünyesindeki afet riski azaltma faaliyetleri, bölgesel organizasyonlar, sosyo-ekonomik ve insani faaliyetler arasında eşgüdüm ve sinerjiyi sağlamaktır². UNISDR, Afet Risk Azaltımı için Ulusal Platformlar gibi ulusal eşgüdüm mekanizmalarının kurulmasını organize etmeye ve desteklemeye yardımcı olurken bilim ve teknoloji, özel sektör, yerel yönetimler, sivil toplum, kadınlar ve gençleri içeren çok geniş bir ortaklık ağına sahiptir. UNISDR, örneğin, rehber politika belgeleri geliştirmekte, küresel, bölgesel, ulusal platformlara katılmakta, afet azaltımında bilgi yönetimi ve paylaşımına yönelik bir portal olan PreventionWeb³'e ve iki yılda bir yayınlanan Küresel Değerlendirme Raporlarına katkıda bulunmaktadır⁴. Ayrıca, **Sendai Çerçevesi (2015)**, afet ve risk yönetişiminde ulusal ve uluslararası aktörlerin eşgüdümünü sağlamayı amaçlamaktadır.

ICCROM, ilgili başka kuruluşların da desteğiyle, 1960'lardan itibaren düzenli olarak, riske hazırlık konusunda ilgili kişilere eğitim programları, uluslararası konferans, çalıştaylar düzenlemekte ve destek olmaktadır. Düzenlenen bu toplantıların dikkat çeken konu başlıklarından bazıları şöyledir; afet risk yönetimi, çatışma zamanlarında

2 [http://www.unisdr.org/who-we-are/mandate] Erişim: 06.09.2017

3 PreventionWeb, 2007 yılından beridir kullanımda olan UNISDR'nin hazırladığı bir portaldır. [http://www.preventionweb.net/english/professional/]

4 [http://www.unisdr.org/we/coordinate] Erişim: 06.09.2017

mirasın korunması, risk azaltımı, afet riskine hazırlık gibi. Konu başlıklarındaki değişim, risk azaltma politikalarına olan yönelim ile bazı ülkelerde yaşanan iç savaş dolayısıyla ortaya çıkan çatışma durumlarına yönelik konuların son yıllarda daha fazla ortaya çıkmasıyla izlenebilmektedir.

UNESCO, kültürel mirasa yönelik risklerin yönetimi ve azaltımı konusunda uluslararası konferans, çalıştay düzenlemekte, desteklemekte; düzenleyici ve yol gösterici belgeler yayınlamak tüm dünya ülkeleri arasında eşgüdüm amaçlanmaktadır. UNESCO'nun düzenlediği etkinliklerdeki dikkat çeken konular; risk yönetimi, risk azaltımı, doğal afet ve iklim değişikliğine yönelik kapasite geliştirme, dayanıklılık olarak görülmektedir. Ayrıca oluşturmuş olduğu **'Miras Acil Durum Fonu'** doğal ve kültürel mirası, felaket ve çatışmalardan korumak, acil durumlara etkin bir şekilde hazırlanmak amacıyla üye devletlerin yardımcı faaliyetlerini ve projelerini finanse etmektedir⁵.

ICOMOS'un bilimsel komitelerinden biri olan **'Uluslararası Risk Hazırlık Komitesi' (ICORP)**, deneyimlerin paylaşımı ve profesyonel bir ağı geliştirilmesiyle, ICOMOS ve diğer ulusal ve uluslararası komitelerin kültürel mirasa yönelik afet risk yönetimi faaliyetlerini teşvik etmekte ve desteklemektedir⁶. Ayrıca, **'Miras@Risk Programı'**, her yıl, ICOMOS Ulusal Komiteleri, Uluslararası Bilim Komiteleri ve ICOMOS'un dünya çapındaki profesyonel ağı davet edilerek katılımcılar ülkelerindeki veya uzmanlık alanlarını içeren vaka incelemelerine yönelik kısa raporlar sunmaktadırlar⁷. Buna ek olarak, 1992'de **'Kültürel Mirası Risk Altından [kurtarmak üzere] Kurumlar Arası Görev Gücü'**, 'finansman', 'acil müdahale', 'belgeleme', 'eğitim' ve 'rehberlik', 'duyarlılık' alanlarında çalışmalara odaklanmış, kültür mirası ve risk yönetimi alanındaki kurum ve kuruluşlar arasındaki eşgüdüm vurgulanmıştır⁸.

Mavi Kalkan ağı ise müzeler, arşivler, görsel-işitsel destekler, kütüphaneler, anıtlar ve alanlarla ilgili organizasyonlardan oluşmaktadır. 1996'da kurulan Mavi Kalkan Uluslararası Komitesi, bu alanda çalışan beş STK'nin temsilcilerinden oluşmaktadır. 2008'de kurulan Mavi Kalkan Ulusal Komiteler Birliği (ANCBS), silahlı çatışmalarda veya doğal afetlerde yok olma riski taşıyan kültür varlıklarını koruma amaçlı uluslararası girişimleri koordine etmekte ve desteklemektedir⁹.

5 [http://www.unesco.org/donate/hefi/images/heritage_emergency_fund_en.pdf] Son Erişim Tarihi 5 Eylül 2017

6 [<http://whc.unesco.org/en/news/922/>] Erişim: 05.09.2017

7 [<http://www.icomos.org/risk/>] Erişim: 05.09.2017. Bu rapor serilerinde 2000, 2001, 2002/2003, 2004/2005, 2006/2007, 2008/2010, 2011-2013, 2014-2015 yıllarına it raporlar bulunmaktadır.

8 ([<http://whc.unesco.org/archive/opguide11-en.pdf>] aktaran Dinçer, 2012)

9 [<http://www.icomos.org/en/what-we-do/icomos-observatory-risk-preparedness-and-emergency-response/blue-shield/>] Erişim: 05.09.2017

Japonya'daki Ritsumekian Üniversitesi, Kentsel Kültürel Miras Afet Zararları Azaltımı Enstitüsü, UNESCO, ICOMOS/ICORP, ICCROM'un destekleriyle, risk ve korumaya yönelik uluslararası düzeyde ilk eğitim programını organize etmiştir. Bu organizasyonun hedef kitlesini, hükümet kurumları, ilgili birimler, üniversiteler, STK'ler ve kültürel mirası koruma uzmanları ile afet yönetimi alanında çalışanlar oluşturmaktadır. Bilgi alışverişi sağlaması, araştırmacılar ve uzmanlar arasında işbirlikleri ve ağları oluşturması ve deneyim imkânı sunmasıyla katılımcılar arasında etkili diyalog kanalları kurmaktadır. Ders, çeşitli alan gezileri, tartışmalar, ekip projeleri, bireysel veya grup sunumları, çalıştaylar, sunumlardan oluşan bu eğitim programı, katılımcıların kendi ülkelerindeki miras alanları için hazırladıkları taslak planların sunumuyla son bulmaktadır.

Türkiye'de koruma ve risk yönetimine ilişkin bağımsız yasal ve yönetsel düzenlemelerin olması, kültürel miras alanlarında risk yönetimini zorlaştırmaktadır. Örneğin; 1983'te yürürlüğe giren, koruma kavramları ve yaklaşımı konusunda temel yasa olan 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda risk ve risk yönetimi konusunda değinilmemiştir. 2005'te yürürlüğe giren 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun'da, afet risklerine karşı önlemler alınması gerektiği vurgulanmış, ancak sorumlu aktörlerin kimler olması gerektiği belirtilmemiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Koruma Amaçlı İmar Planı Hazırlanmasına Dair Yönetmeliği'nde ise kültürel mirasın karşılaşılabileceği deprem, sel baskını, heyelan, yangın, kaya düşmesi gibi doğal afetlere karşı strateji, uygulama esasları vurgulanmıştır. Ancak risk yönetimi ve bundan sorumlu aktörlerin yine tanımlanmadığı görülmektedir.

1999 Marmara Depremi'nden sonra afet yönetimine yönelik yetki ve koordinasyonun tek çatı altında toplanması amacıyla İçişlerine bağlı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Bayındırlık ve İskan Bakanlığına bağlı Afet İşleri Genel Müdürlüğü ve Başbakanlığa bağlı Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü kapatılarak 2009'da yürürlüğe giren 5902 Sayılı kuruluş yasasıyla kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) gerekli önlemlerin alınması ve bu çalışmalarını yürütecek kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, politika üretimi ve uygulaması görevlerini üstlenmiştir. Ayrıca bu kanun kapsamında Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi, Afet ve Acil Durum Yüksek Kurulu ve Afet ve Acil Durum Koordinasyon Kurulu kurulması öngörülerek görevleri tanımlanmıştır. Ancak bu düzenlemeye bakıldığında kültürel mirası korumaya yönelik herhangi bir görev tanımına rastlanmamaktadır.

ICOMOS-ICORP ve YTÜ tarafından 15-17 Kasım 2012 tarihinde düzenlenen 'Risk Anında Kültürel Mirasın Korunması: Fırsatlar ve Tehditler' adlı uluslararası

sempozyum önemli bir diyalog arayışıdır¹⁰. Sempozyum, kültürel mirası tehdit eden risklerin tanımlanması ve etkilerinin azaltılmasını hedefleyen çalışmaları, uluslararası platformda paylaşmayı ve çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamıştır¹¹.

15-16 Haziran 2017 tarihinde, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Amerikan İlimi Araştırmalar Enstitüsü, ABD Büyükelçiliği ve T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün işbirliğiyle 'Acil Durumlarda Kültür Varlıklarının Korunması Çalıştayı' düzenlenmiştir. Bu çalıştayda, bakanlıktaki uzmanlar, müzeciler ve araştırmacılar, uluslararası uzmanlar aynı platformda müzelerin ve sit alanlarının acil durumlar karşısında koruma stratejilerini tartışarak diyalog kanalları oluşturmuşlardır.

4. BULGULAR VE SONUÇ

Doğal ve insan faktörlü risklere ek olarak farklı aktörler arasındaki diyalogsuzluk da bir risk olarak değerlendirildiğinde risk yönetimi sürecine, toplum, yerel idare, bölgesel, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların aktif katılımı önemli olmaktadır. Uluslararası ölçekte bu konuda çok fazla girişim varken Türkiye'de bu konuyla ilgili çalışmaların henüz gelişmekte olduğu görülmektedir. Japonya örneğinden hareketle, farklı aktörlerin bir aradalığını sağlayan, uluslararası kuramsal çerçeveyi temel alan **organizasyonlar düzenlenmeli** ve **bilgi alışverişi** sağlanmalıdır. Belirlenen politika ve stratejiler kağıt üstünde kalmanın ötesine geçerek ilgili vakalarda hayata geçirilebilmelidir. Ayrıca risk yönetimi ve koruma konusunda uzman kişilerin yer alacağı, etkin **bir birimin varlığına** ihtiyaç duyulmakta, yapılacak çalışmaların **koruma ve yönetim planlarının bir parçası** olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Uluslararası anlaşmalardan sonucusu ve Türkiye'nin de taahhüt ettiği Sendai Çerçevesi'nde vurgulanan 'uluslararası işbirliği', 'küresel ortaklık', 'paydaşlar ve rolleri' kapsamında etkili diyalog kanallarının kurulması için adımlar atılması gerekmektedir. Sonuç olarak, farklı kurum ve kuruluşlar arasındaki yetersiz diyalogun sebep olduğu risk, yerel, ulusal, küresel düzeyde etkili diyalog kanallarının kurulmasıyla, bu riskin azaltımı ve yönetimi konusunda bir adım atılması mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: kültürel miras alanları, risk, diyalog ve diyalogsuzluk

10 Bu sempozyuma 36 ülkeden 75 kişi katılacağı belirtilmiştir. [<https://www.haberler.com/risk-durumlarında-kültürel-mirasın-korunması-4083551-haber/>] Erişim: 06.09.2017

11 [<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Etkinlik&sıra=3&dil=tr>] Erişim: 06.09.2017

5. Kaynakça

Diğer, İ. (2012). Kültür Mirasının Korunmasında 'Risklere Hazırlık' Kavramının Gelişimi, Mimarlık Dergisi, İstanbul (364), sayfa 59-59

Stovel, H. (1998). Risk Preparedness: A Management Manual for World Cultural Heritage, ICCROM, Rome.

UNISDR (2005). *Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters* [http://www.unisdr.org/files/1037_hyogoframeworkforactionenglish.pdf] Erişim: 07.09.2017

UNISDR (2015). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction* [http://www.unisdr.org/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf] Erişim: 07.09.2017

Zıvrallı İ., Cabbar N. (2015). *Kültür Varlıklarında Risk Yönetimi; Gelişimi, Güncel Durum ve Öneriler*, 5. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu.

İnternet Kaynakları

[<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Etkinlik&sira=3&dil=tr>] Erişim: 06.09.2017

[<http://www.unisdr.org/who-we-are/mandate>] Erişim: 06.09.2017

[<http://www.unisdr.org/we/coordinate>] Erişim: 06.09.2017

[http://www.unesco.org/donate/hef/images/heritage_emergency_fund_en.pdf] Erişim: 05.09.2017

[<http://whc.unesco.org/en/news/922/>] Erişim: 05.09.2017

[<http://www.icomos.org/risk/>] Erişim: 05.09.2017

[<http://www.icomos.org/en/what-we-do/icomos-observatory-risk-preparedness-and-emergency-response/blue-shield>] Erişim: 05.09.2017

2A OTURUMU
TOPLUM VE MEKAN ARASINDAKİ DİYALOG I

27 Ekim 2017 Cuma

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Adile Nuray Bayraktar

Dönüşüm ve Koruma Ekseninde Bir Mahallenin Tarihsel Topografyası:

Ahi Çelebi Sıbyan Mektebi ve Çevresi

Yrd. Doç. Dr. Sibel Gürses Söğüt

Modern Mirasın Korunması ve Sürekliliği Üzerine Bir Tartışma:

TED Üniversitesi Yerleşkesi Örneği

Arş. Gör. Irmak Yavuz

Arş. Gör. Azize Elif Yabancı

Dönüşüm Sürecindeki Tarihi Kent Merkezlerinde Kullanıcı Profilinin

Kültürel Miras Üzerindeki Değerlendirmeleri: İzmir Örneği

Duygu Eral Kavraloğlu

Yrd. Doç. Ayşegül Altınörs Çırak

Dönüşüm ve Koruma Ekseninde Bir Mahallenin Tarihsel Topografyası: Ahi Çelebi Sıbyan Mektebi ve Çevresi

Yrd. Doç. Dr. Sibel Gürses Söğüt

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

sibel.gurses@msgsu.edu.tr

İstanbul'un temel sorunlarından biri, kentin yüzyıllar boyunca geçirdiği dönüşüm süreçlerini okuyan bir koruma anlayışının ortaya çıkmamış olmasıdır. Bu durumun son derece açık bir biçimde görüldüğü yerler arasında Haliç Surları üzerinde yer alan Zindan Kapısı'nın çevresindeki mahalle bulunur. Bu yazıda Zindan Kapısı'nın kimliği altında tanım kazanmış bu mahallenin geçirdiği dönüşümler, mahallenin odak noktalarından biri olan Ahi Çelebi Sıbyan Mektebi üzerinden ele alınacaktır.

Haliç'in güney kıyısında 1984-85'de Yemişçiler Çarşısı'nın nakline yönelik sahilin geçirdiği değişiminin ardından, Fatih dönemi hekimbaşı Ahi Çelebi vakfına (Vakf-ı Câmî-i Merhum Ahi Çelebi bin Kemâl-üt Tabîb, der hâric-i Bâb-ı Meyve) ait caminin karşısında yer alan binanın sıbyan mektebi olduğu iddia edilmişti.¹ Ne var ki dönemin yıkım kararından kurtularak günümüze ulaşan binanın, arşiv belgeleri ile birlikte değerlendirildiğinde, ismi geçen mektep olmadığı anlaşılmıştır. Bu bölge sırasıyla 1848'de Hattapkapısı yangınında²; 1852'de Yemiş ve Unkaparı yangınında³; 1894'de büyük depremde zarar görür.⁴ Yangınlar ve depremden sonra sıbyan mektebi yıkılmış olmalıdır. Örneğin Ahi Çelebi Camisi 1894 depreminde yıkılmıştı. 1906'da Ahi Çelebi Camisi'nin müezzin meşruta hanesinin bitişiğinde yer alan arsaya dönemin Birinci Daire Belediye kalfası Vasil tarafından dükkân inşa edilmesi üzerine, esnaf ve mahalle imamının verdiği itiraz dilekçesi, 20 yıl boyunca boş kalan mektep arsasının gerçek

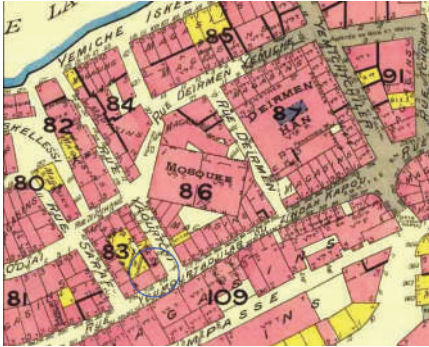
1 Aksoy, 1967, ss.81-82.

2 BOA.İ.MVL.586/26342; BOA.MVL.326/44;BOA.MVL.330/21.

3 Cezar, 1963, s.373.

4 Öztin, 1994, s.114, s.151.

yerini belirlemeye yardımcı olmuştur⁵. Zindankapı’da XIX.yüzyılda inşa edildiği anlaşılan söz konusu binanın, 1940’larda yağ deposu olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kaldı ki bu dönemde vakfa ait yapı topluluğunda kayıtlı bir sıbyan mektebine de rastlanmamıştır⁶. Bu koşullar altında yıkılan gerçek sıbyan mektebi yerine, korunan bir yağ deposudur. Bundan bağımsız olarak yıkımdan kurtulan yağ deposu yerine sıbyan mektebi olsaydı koruma bağlamında üzerine yüklenen değeri taşıyabilecek miydi? Hangisi olursa olsun koruma bağlamında bu binanın söz konusu yıkımlarda yüzlerce yok edilen benzeri tekil öğeleri bir başına temsil etmediği açıktır. Dönemin tahribatının bakiyesi birkaç tekil öğeye, parçası oldukları bütünden bağımsız ve bu nedenle de anlamsız bir değer atfedilmişti. Ne var ki bu türden bir değerle tescillenen birkaç binanın kaybettiği mahalle, kentsel koruma bağlamında korunmayı hak eden gerçek değer nasıl hoyratça yerle bir edildiğine tanıklık etmişti. Bu yazıda bir dönem sıbyan mektebinin de içinde yer aldığı Ahi Çelebi Mahallesi’nin tarihsel topografyası aracılığıyla korumaya dair analizine niyet edilmiştir.

Harita 1 (Goad Haritalarında Ahi Çelebi Sıbyan Mektebi Arsası ve çevresi)

Şehrin kuruluşundan itibaren Alibeyköy ve Kağıthane derelerinin taşıdığı alüvyonlar, yer yer derelerin taşması, kimi zaman kuraklık ve deprem gibi doğal afetler ya da yangınlarla sürekli değişim geçiren Haliç’in güney kıyısında, Bizans dönemi Neorion ve Proosphorion isimli limanlar, Haliç’in bu bölümünün ticaret bölgesi olarak gelişmesini sağlamıştı. Erken dönemde Bizans’ın yağ, şarap, tahıl depoları dışında balık ve et marketlerine *macellum*’lara sahip olan limana yakın yerde forum *Startegion* aracılığıyla da şehrin güneyinde yer alan diğer forumlara *Teodosius-Konstantinus*; bu forumlar arasındaki büyük caddeye *Mese*’ve; buralarda yer alan tüketim mekânlarına ulaşım sağlanmıştı⁷. Haliç’in güney kıyısındaki limanlar ve sahili Marmara sahilindeki

5 BOA.MF.MKT.963/15; BOA.MF.MKT. 975/13; BOA.MF.MKT.981/72; BOA.MF.MKT.1074/3.

6 Kut, 1997, ss.347-374.

7 Kut, 1997, ss.347-374.

diğer önemli limana *Sofia/Kontoskalyon*'a bağlayan önemli eksen *Domninus Portikosu/Makros Embolos Mavrianos* yerleşmenin önemli ticari ve bağlayıcı öğeleriydi.⁸ Geç Bizans Dönemi'nde *Domninus Portikosu* üzerindeki *Bazilike Pazarı*'ndan söz edilir. Buradaki pazarın, ismini kapıdan değil pazardan almış olabileceği belirtilir. Dolayısıyla şimdiye kadar bilinenin tersine *basilike kapısı*'nın ismi pazarla ilişkilendirilir⁹. Bugüne dek şehrin sur kapılarından Zindankapı, imparatorun geçtiği *basilike/vasilike* daha sonra Osmanlılar döneminde *fesleğen kapısı* olarak bilinir. Bu nedenle XVI. yüzyıla dek Zindankapı çevresinin *Mahalle-i Bâb-ı Feslügen* ismi taşıdığı söylenmiştir¹⁰. Bundan başka arşiv belgelerindeki mahalle kayıtlarında *Vasilikos oğlu evleri mahallesi* ismi de geçer. Esasen aynı belgede *Vasiliko Kapısı* ve Zindan kapısı iki ayrı kapı olarak da geçmiştir. Belgedeki Zindan kapısı, zindanın *mahbes* kapısıdır¹¹. Basilike/Feslügen kapısı tahrir defterinde *Bâb-ı Meyve*¹² olarak da geçer. Bizans dönemi ortalarında bu bölgede *Bazilike Pazaryeri*'nden başka *Domninus Portikosu*'nu izleyerek kıyıya doğru hastane, hamam ve hukuk büroları gibi binalar da yer alır¹³. XIX.yüzyıl II. Bayezit Su yolu haritasında görülen Rüstempaşa Camisi bitişiğindeki Ahi Çelebi Mahkemesi, mekândaki işlevsel sürekliliğin bir başka göstergesidir. Osmanlıların şehri almasından sonra Tahtakale Hamamı Bizans dönemi portikosunun üzerinde; bedesten ise eksenini içerecek biçimde inşa edilmişti. Ayasofya Vakfıyesi'ne göre Tahtakale Hamamı'na bitişik, içinde ahçı, baytar, kasap, bakkal, bakırcı gibi zanaatkarların yer aldığı, dört tarafı dükkânla çevrili bir avludan bahsedilir. Sur duvarına dayandığı iddia edilen avlu, günümüzde Uzunçarşı ismini alan Bizans portikosu üzerinde Rüstempaşa camisinin yerindeki Hacı Halil Mescidi'nin karşısında yer alır¹⁴. Osmanlılar şehrin bu ticari mekânına iki yeni bina eklemiştir. Haliç sahilinde artık Bizans dönemi limanları yerine, Yemiş, Limon, Hasır, Çardak ve Yağkapanı iskelelerine gelen malları, surların arkasında depolayan hanlar ve çarşı bölgesine yine aynı düşey eksenden ulaşım sağlandı. Gerçi Bizans döneminde de portiko üzerinde benzer depolama ve geceleme müsait bir yapı *xenodocheion* olduğu belirtilir¹⁵. Söz konusu iskelelerden Yemiş iskelesi portikolu cadde ile olan ilişkisi nedeniyle Venedik yerleşmesinin *Büyük İskele /Scala Maggiore*'si¹⁶ olmalıdır. X.yüzyılda Zindankapı'da sur

8 Köksal, 2009, s.163-170.

9 Mango, 2016, s.113.

10 Köksal, 2009, s.169.

11 BOA.Ali Emiri.70.

12 İVTD.197,957/1544.

13 Magdalino, 2012, s.11.

14 Kafesçioğlu, 2009.

15 Magdalino, 2016, ss.110-111.

16 Ağır, 2009, ss.52-53.

dışındaki ibadethanesiyle *mitaton/mitata*¹⁷ birlikte sur içinde yer alan hanlarıyla Müslüman tüccarların ikametine imkân veren yerleşim yerinde, Venedikliler'in yerleşik olmadan önce de Müslüman Araplarla ticari ilişkisine bağlı olarak sahilde mevcut *mitaton* şaşırtıcı gelmez¹⁸. Latin istilasında şehri Haliç'ten Marmara'ya tahrip eden büyük yangında sur dışındaki bir Müslüman mabedin ateşe verildiği bilinir (Madden, 1991). Bu yazının konusu olan mahallenin mescidi Ahi Çelebi Camisi *mitaton* yerine inşa edilmiş olabilir. XVI. yüzyılda Osmanlı'nın İstanbul'u almasından sonra sur dışında olmasına rağmen tahrir defterinde mevcut vakfın mescidiyle aynı isimli Ahi Çelebi Mahallesi 1958'e kadar varlığını sürdürmüştür.¹⁹ Ahi Çelebi Mahallesi'nin XVI. yüzyıl'da *Vasliko oğlu evleri/Feslügen kapısı mahallesi*'ne komşu olduğu bilinir²⁰. Osmanlı mahalle sınırlarının geçirgenliği ve esnekliği göz önüne alınacak olursa mahalle sınırları hakkında kesin fikir vermek zordur.

Harita 2 (II.Beyazıt Su Yolu Haritalarında Ahi Çelebi Mahkemesi)

XIX.yüzyılın ortalarından itibaren kent bir dizi değişim geçirir. Bunlardan ilki Fatih Sultan Mehmet vakfından *kule-i zemin* arazisinin 1864 tarihinden sonra satış kararıdır²¹. 1865 tarihli Hocapaşa yangınından sonra da Bahçekapı ve Demirkapı/Sirkeci arasındaki surlar yıkılmıştı²². Yemiş çarşısının 1904 tarihli Goad haritası'nda Ayazma kapısına kadar olan bölümde de surların yıkılmış olduğu gözlemlenir. Zindankapı, küçük bir parçası hariç olmak üzere 1891'de yıkılmıştı.²³

17 Wiener, 1998; Magdalino, 2012; Madden, 1991.

18 Magdalino, 2016, s.140.

19 Ayverdi, 1958, s.11.

20 Ağır, 2009, ss.185-191.

21 Ergin, 1995, s.1776.

22 Gürses, 2015.

23 Köksal, 2009, s.169.

1904'de Ayazma kapısı haricinde diğer kapıların da yıkılmış olduğu görülür. Zindankapı çevresinde bu tarihten sonra yıkılan surların yeri, inşa edilen yeni sıra dükkânlarla dolmuştu. Ne var ki bu değişim, Zindankapı çevresinde şehrin kadim ticari hareketliliği ve iç kesimlere ulaşan bağlantıyı ortadan kaldırmamıştı.

Galata köprüsünün inşa edilmesi (1845), modernleşmenin mekâna yansıyan önemli göstergelerinden yangın yeri düzenlemeleri²⁴ ve ulaşımında tramvayın yarattığı hareket sonrasında Eminönü civarı yapısal değişik gösterir. 1890'da Marius Michel (Michel Paşa) ile Haliç'in her iki yakasında (Galata ve Eminönü) rıhtım inşası için anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre denizden doldurulacak alan, imtiyaz sahibine ait olacaktı.²⁵ Ne var ki 1894 tarihli deprem her iki yakada önemli tahribata yol açtığı için inşaatlarda gecikmelere neden oldu ve yeniden düzenleme yapmayı gerektirdi. Ayrıca anlaşma maddelerinden birinde Unkapanı köprüsünün kaldırılması ve Karaköy köprüsünün yerinin değiştirilmesi de yazılıydı. Buna göre 1881 tarihinde hazırlanan çizimde yeri değişecek köprü, Yemiş İskelesi'ni Galata sahilinde Perşembe Pazarında, Maktul İbrahim Paşa camisinin yanına bağlayacaktı.²⁶ Böylelikle Marmara sahilinde Kadırga'dan Zindankapı'ya uzanan eksen Haliç'i aşarak Galata kıyısına ulaşabilecekti. Ancak bundan vazgeçildiği ek bir madde ile anlaşmaya eklenmişti. Bunun üzerine iki köprü arasına rıhtım inşa edildiğinde gemilerin girip çıkması zor olacağından imtiyaz sahibi bundan vazgeçti. Yine de kendisine ait olacak dolgu araziden özveride bulunacağı için bir süre yazışmalar devam etti.²⁷

Harita 3 (Karaköy ve Unkapanı Köprüleri arasındaki dolgu rıhtım projesi)

²⁴ Gürses, 2015, 2016.

²⁵ Bilge, 1949, s.11.

²⁶ BOA.PLK.p.181.

²⁷ Bilge, 1949.

1912’de Zindankapı çevresinde Eminönü’nde Yeni Cami etrafında tramvay güzergâhına engel olan binalar istimlâk edildi.²⁸ Lütfi Kırdar’ın belediye başkanlığı döneminde (1938-49) Eminönü meydanı açılarak,²⁹ Yeni Cami ve Mısır çarşısı, etrafını saran binalar yıkılarak ortaya çıkarıldı. Adnan Menderes’in fahri belediye başkanlığı (1957-60) döneminde Eminönü-Unkapanı arasında 40-50 mt genişlikte sahil yolu açılmış ve burada gümrük de dahil olmak üzere binaların çoğu istimlâk edilmişti³⁰. Bedrettin Dalan’ın belediye başkanlığı döneminde ise Sebze ve Meyve Hali de dahil olmak üzere 1984’de başlatılan Yemişçiler Çarşısı yıkımı, Zindankapı’da Ahi Çelebi Camisi, Ticaret Odası, Değirmen Han, Zindan Han ve Ahi Çelebi Sıbyan Mektebi olduğu iddia edilen yağ deposu dışında, Haliç sahilinde benzer diğer mahalleler gibi bu yazının konusu Ahi Çelebi Mahallesi’ni; ayrıca Bizans döneminden beri kente mal girişinin sağlandığı ticaret merkezini silip süpürmüştür. Eski-yeni, doğal-yapay tüm var olan değerler ve insan arasındaki diyalogu kurabilecek koruma uygulamaları, ne yazık ki tek bir yapıyı “kült”³¹ nesnesi olarak görerek “âme de la cité”yi ihlâl eden zihniyetin kurbanı olmuştur. Oysa Kentsel Koruma mantığına ilişkin reçete çok önceleri yazılmıştır.

Resim 1 (19. yüzyılda Yemiş İskelesi ve civarı-
İAK.krt.015584)

Dilbilimci bakışla Endüstri Devrimi öncesinin başka bir deyişle tarihsel kentin yapısı, doğal dilin taşıdığı özelliklere benzer. “...Kentsel yapı ve onu oluşturan öğeler doğal dil gibi bir dizge “sistem” oluşturur. Bu dizge kentsel yapıyı oluşturan “bütün”ü kavramayı gerektirir...”³² Bir dilin sözcüklerinin dizge sayesinde anlam ifade eden cümleye dönüşmesi gibi kentin tekil öğeleri arasındaki anlamlı ilişki de kentsel yapıyı okumaya ve anlamlandırmaya olanak verecektir.

28 Gürses, 2016a.

29 Ziyaoğlu, 1971, s.344; Pinon, 2010, ss.319-331.

30 Ziyaoğlu, a.g.e, s.466.

31 Riegl, 2015.

32 Köksal, 2009a, ss.96-102.

Prokopius'un deyimiyle deniz, kentin etrafında bir taç oluşturur. Haliç, kentsel yapının doğal yapı kurucu ögesidir ve ögeler arasındaki ilişkileri bağlayıcı bir yapı sergiler. Yemiş İskelesi'nden güneye şehri kuşatan sur kapılarından Zindankapı'dan içeriye yerleşmenin diğer bağlayıcı ögesi Uzunçarşı eksenine ulaşılır. Kent içinde sosyal ve ekonomik tüm ilişkileri düzenleyen bu ögeler 1984'e kadar kentin tarihsel topografyasında süreklilik göstermiştir. Uzunçarşı eksenine ve Yemişçiler çarşısını içeren mahalle kendi aralarındaki olduğu gibi daha büyük ölçekte kentin diğer mahalleriyle de deniz aracılığıyla ilişki içindedir. Bugün Uzunçarşı eksenine mevcut olmasına rağmen sahil ve kent merkeziyle ve karşı kıyıyla ilişki kurduğu mahal yok edilmiştir. Kullanım değeri anıtlara zorunlu bir koruma gerektiriyorsa, anımsatma değeri de toplumsal hafızaya yönelik koruma gerektirir. Dolayısıyla yüzyıllardır işleyen bir mahalle ve çarşı, süreç içinde tarihi değere de sahip olacaktır. Geçmiş zamanın değerini anımsatan mekân, bütünlük içinde toplumsal uzlaşmayı da korur. Ne yazık ki Ahi Çelebi Mahallesi, tarihsel kentin yapısal dizgesinde yitirdiği anlamlı bir sözcüktür.

Resim 2 (1964 Hava Fotoğrafında Ahi Çelebi Mahallesi)

“...Kentsel koruma, ögeler arası ilişkiler düzenini görmediğinde ve korumaya almadığında tekil ögeyi koruması da olanaksızlaşır...”³³ Örneğin 1984 yıkımında korumaya değer görülen Değirmen Han'ın doğu cephesi Ahi Çelebi Camisi'ne bakar. Değirmen Han'ın diğer üç cephesi yıkımdan önce sıra dükkânlarla çevriliydi. Binanın diğer üç cephesindeki sıra dükkânlar yıkıldığında, Yemişçiler sokağına bakan batı cephesinin son derece çirkin bir görüntü sergilemesi nedeniyle camiye bakan cephenin aynısı burada da tekrar edilerek bina restore edilmiştir. Özetle kentsel bağlamından koparılan tekil nesne bir başına hiçbir anlam ifade etmediği gibi estetik olarak da sorun çıkarmaktadır. Sahte bir cephe eklentisiyle sahilde boşaltılan alanı işgal eden bir otoparkın hüznü bekçisi gibidir.

Resim 3 (günümüzde Ahi Çelebi Camisi ve çevresi)

“...Kentsel yapı elbet dönüşümler dizgesiydi. Çünkü dönüşümler farklı biçimde ortaya çıkabilirler. Ögeler “gösterge” olarak nitelendiğinde “gösterge” yani öge başka ögeye dönüşebilir. Örneğin sur bir yola dönüşebilir. Bu dönüşümler dizgeye bağlı dönüşümlerdir...”³. XIX. yüzyılda surlar yıkılmıştı; yine de kentsel yapıya zarar vermemişti. Burada sıra dükkânlara dönüşmüştü. Ancak yakın dönem 1950-80’lerin yıkımları sonucunda Ahi Çelebi Camisi de dahil olmak üzere mahallesiz, sokaksız ve çarşısız ortada bırakılan birkaç binanın korumaya dair anlamsal sorumluluğu kalmamıştır. Korunan anıt eser bile olsa çarşı içinde sahip olduğu yüksek değer, onu yalnızlaştırarak elinden alınmıştır. Söz konusu sıbyan mektebine gelince... XIX. yüzyılda çoktan yıkılmış bir mektep yerine tescillenen eski yağ deposu, bir dönemin gıda çarşısının, olsa olsa, yalnız bir tanığıdır.

Anahtar Sözcükler: sıbyan mektebi, mahalle, parça, bütün, kentsel koruma.

Kısaltmalar

BOA Başbakanlık Osmanlı Arşivi
 İ.MVL Meclisi Vala
 MF.MKT Mektubi Kalemi
 PLK.p. Plan-Proje-Kroki
 İVTD İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri
 İAK İstanbul Atatürk Kitaplığı

Kaynakça

Ağır, A. (2009). *İstanbul’un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü*, İstanbul.
 Aksoy, Ö. (1967). *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul.

- Ayverdi, E. H. (1958). *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, Ankara, s.11.
- Bilge, Z. (1949). *İstanbul Rıhtımlarının Tarihçesi*, İstanbul.
- Cezar, M. (1963). Osmanlı Devrine İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Afetler, *Türk Sanatı Tarih ve İncelemeleri I*, İstanbul, ss.327-414.
- Ergin, O, N. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul, c.4, s.1776.
- Gürses, S, S. (2015). Tarihi Yarımada'da Hocapaşa Yangın Alanının Mekânsal Dönüşümü. (Yayımlanmamış doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- (2015). Yeni Belgelerle 1865 Hocapaşa Yangınının Sınırları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı.263, İstanbul, ss.74-80.
- (2016). Osmanlı Şehir Yönetiminin Modernleşme Sürecinde Yangınların Rolü, *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı.270, İstanbul, ss.50-59.
- (2016). 19. Yüzyılda Modern İmar Uygulamaları: Yangın Yeri Düzenlemeleri, *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı.271, İstanbul, ss.50-62.
- Kafesçioğlu, Ç. (1996). *Constantinopolis/İstanbul*, Pennsylvania.
- Köksal, A. (2009). Kadırga'dan Zindan Kulesine, *Karşı Notlar*, İstanbul, 163-170.
- Köksal, A. (2009a). Kentsel Koruma Bağlamının Tanım Sınırı, *Anlamın Sınırı*, İstanbul, ss.96-102.
- Kut, T. (1997). İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika, *İstanbul Armağanı 3*, İstanbul, ss.47-374.
- Madden. T.F. (1991). The Fires of The Forth Crusade in Constantinople.12031204:A Demage Assesment, *Byzantinische Zeitschrift*, 84-85,ss.72-93.
- Magdalino, P. (2012). *Ortaçağda İstanbul*, İstanbul.
- (2016). Konstantinopolis'te Deniz Kıyısındaki Mahalleler:VI-XII. Yüzyıllardaki Ticari ve Meskûn İşlevleri, *Konstantinopolis: Şehrin Dokusu, Dumbarton Oaks Seminerleri*, İstanbul, ss.120-149.
- Mango, M, M.(2016). Konstantinopolis'in Ticari Haritası, *Konstantinopolis: Şehrin Dokusu, Dumbarton Oaks Seminerleri*, İstanbul, ss.69-119.
- Öztin, F. (1994). *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu*, Ankara.
- Pinon, P. (2010). Kapalıçarşı Çevresi ve Eminönü Meydanı, *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine Henri Prost'un İstanbul Planlaması*, İstanbul, ss.319-331.
- Riegl, A. (2015). *Modern Anıt Kültü*, İstanbul.
- Wiener,W, M.(1998). *Bizanstan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, İstanbul, s.15.
- Ziyaoğlu, R. (1971).*İstanbul Kaduları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi*, İstanbul.

Modern Mirasın Korunması ve Sürekliliği Üzerine Bir Tartışma: TED Üniversitesi Yerleşkesi Örneği

Arş. Gör. Irmak Yavuz

TED Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

irmak.yavuz@tedu.edu.tr

Arş. Gör. Azize Elif Yabacı

TED Üniversitesi Mimarlık Bölümü

elif.sudan@tedu.edu.tr

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1923 yılında kurulmasının ardından yoğun bir modernleşme seferberliği başlatılmış ve meclis bu yöndeki reformları hızla kabul ederek laik modern bir ulus devletin kurulması yönünde çalışmalara başlamıştır. Bu reformlar kapsamında, 1922'de saltanat, 1924'te halifelik kaldırılmış, 1925 yılında ise tekke, türbe ve zaviyeler kaldırılarak eğitimde modernleşme yolunda önemli ve büyük bir adım atılmıştır. Bu atılımın ardından, 1928 yılında ise Arap alfabesi terk edilerek Latin alfabesine geçilmiştir. Ayrıca, bu süreçte kadın hakları konusunda da önemli girişimler olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti 1934 yılında, Avrupa'da kadınlara seçme ve seçilme hakkı veren ilk ülkelerden biri olmuştur.

Cumhuriyet'in yöneticileri için eğitim, Türk toplumun modernleşmesi yolunda en önemli husus olmuştur. Bu nedenle de eğitim sistemi, sadece ilk ve orta öğretim seviyesinde değil, aynı zamanda yüksek öğretim alanında da yenilenerek topyekûn bir dönüşüm geçirmiştir. 1933 yılındaki Üniversite Reformu Türkiye'deki eğitim sisteminin modernleşmesi ve gelişmesi açısından çok önemli bir atılım olmuştur. Bu reform ile, hem Avrupalı akademisyenler eğitim vermek üzere Türkiye'ye davet edilmiş hem de bu kişilerin devlet tarafından finanse edilen kamu projelerinde görevlendirilmeleri mümkün olmuştur. Bu yasanın kabul edilmesiyle, çoğunluğu Alman olmak üzere Avrupa'dan gelen profesörler Cumhuriyet'in modern şehirlerinin

inşasında ve Türk mimarların eğitiminde önemli rol almışlardır. Bu süreçte, hükümet hem toplumsal dönüşüm için esas olan işgücünün yetiştirilmesinde gereken programlara hem de bu programların yer bulacağı modern eğitim yapılarının tasarım ve inşasına özel bir önem göstermiş, yapılar, Cumhuriyet'in modernist fikirlerinin ve aşılana modern hayat tarzının bir yansıması olarak modern mimarinin temsilcileri olarak tasarlanmıştır. Ayrıca, bu eğitim yapıları, şehirdeki konumları ve modern eğitimin gereklerini karşılayan modern tasarımlarıyla Erken Cumhuriyet Dönemi'nin prestij araçları olmuştur (Yabancı ve Dinler, 2017).

Kurtuluş Savaşı süresince, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki yönetimine karşı 23 Nisan 1920'de Atatürk ve silah arkadaşları tarafından Ankara'da kurulan Meclis ile, Ankara alternatif bir başkent olmuştur. Cumhuriyet'in kurulmasıyla da Osmanlı geçmişinden koparılıp yeni modern bir ulus kurmak amacıyla İmparatorluğun başkenti İstanbul terk edilerek, Ankara, yeni Cumhuriyet'in başkenti seçildi. Cumhuriyetin ilanından sonra, yukarıda belirtildiği gibi, Avrupalı planlılar yeni modern cumhuriyeti temsil eden ve ülkenin geri kalanı için öncü ve örnek olabilecek modern bir başkentin tasarlanması için davet edildi. Davet edilen mimarlar ve planlılar, modern ulusun hem mimari anlamda hem de sosyal ve kültürel açıdan gelişmesi için önemli katkılar sağlamanın yanı sıra akademik alanda da eğitim vermeye başladılar.

2. Gelişen Başkentte Bir Yapı: Ankara Yenişehir Ana Mektebi

Cumhuriyetin ütopyası olarak idealleştirilen yeni toplum ve bu yeni toplumun deneyimleyeceği fiziksel çevrenin iz düşümleri yarışmalar aracılığıyla davet edilen mimar ve planlıların çalışmalarında bulunabilir. Yirminci yüzyılın başlangıcında egemen olan şehircilik paradigmatları, bu mimar ve planlıların cumhuriyetin modern başkentini planlama ve çağdaş mekanlarını tasarlanma süreçlerinde de etkili olmuştur. Kolej yerleşkesinin mekansal oluşumu bu süreçlerden kopuk olmamış, aksine yeni kentin üretilmesindeki planlama ve tasarım pratikleriyle şekillenmiş, farklı dönemlerde yeni anlamlar kazanmıştır. Bu alanın kentle nasıl çok katmanlı ilişkiler içerisinde olduğu ve bu birikimi nasıl günümüze taşıyarak geçmiş ile bugün arasında bir diyalog kurduğu tarihsel perspektiften bakılarak mekanın oluşumunu etkileyen plan, çizim, ve fotoğraflar ile açıklanmaya çalışılacaktır.

Cumhuriyetin ütopyasının ilk mekansal temsili Carl Christoph Lörcher tarafından oluşturulmuş 1924-25 yılı İmar Planı'nda görülebilir. Lörcher, tarihi merkez ve yeni kent uzantısı için öncelikli çalışmayı yapmış, sonuç olarak iki çekirdekten ışınal olarak büyüyen bir kent dokusu önermiştir. Bu gelişmenin odak noktalarından biri İstasyon,

diğeri ise birbirine eklenen meydanların bir omurga oluşturduğu Yönetim Şehri: Çankaya olarak anılan, fakat daha sonra Yenişehir olarak kabul görecektir. Yenişehir, idealize edilen modern toplum ve çağdaş yaşam pratiklerinin mekansal düzlemini oluşturmuştur. Pek çok alanda, hızla gerçekleşen reformların gerektirdiği yeni insan kaynağı barınma, çalışma ve sosyalleşme üzerine mekansal ihtiyaçlarını Yenişehir’de karşılamışlardır. Modern neslin üretiminde kilit rol oynayan eğitim öğretim pratiğinin mekansal altyapısı da yine burada temellenmiştir. Bu doğrultuda 1928 yılında kurulan Türk Maarif Cemiyeti ilk atılımlarını dönemin erken kaybedilen Maarif Vekili Mustafa Necati Bey’in¹ Yenişehir Havuzbaşı’ndaki evini burada Talebe Yurdu kurmak üzere satın alarak gerçekleştirmiştir (Şekil 1). Bu yapı, Lörcher Planı’nda önerilen yeni kentin mahallelerini şekillendiren Gazi Mustafa Kemal Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Yapı bir süre yurt hizmeti vermiş, 1931 yılında Ankara Yenişehir Ana Mektebi’ne dönüşerek ileride kurulacak ilkokulun hazırlık evresini oluşturmuştur. (BYEGM, 2014).

Şekil 1. Yenişehir’de kurulan Ana Mektebi Binası

Cumhuriyetin modern ve planlı başkenti: Ankara idealini gerçekleştirmek üzere üzerine açılan yarışmaya “Olabilirliğin Sınırları İçinde” (*Innerhalb der Grenzen des Möglichen*) rumuzuyla katılan Berlin’li mimar Hermann Jansen’in hazırladığı şehir planı, Maarif Cemiyeti’nin gelecekteki atılımları için mekansal altlığı oluşturmuştur. Hermann Jansen, sanayileşme doğrultusunda ortaya çıkan şehirleşmenin olumsuz etkilerine bir tepki olarak doğan Bahçe Şehir modelini (*Garden City Movement*) modern kentin tasarımında bir referans olarak almıştır. Yirminci yüzyılın planlama paradigmasında bir dönüm noktası olan Bahçe Şehir modeli sanayi kentlerindeki sağlıksız yaşama ve çalışma koşullarının düzenlenmesi için çalışma ve konut alanı gibi farklılaşan işlevleri kentin farklı yerlerinde konumlandırmayı (*zoning*), kır ve kent arasındaki gerilimi azaltmak amacıyla açık alanları kademelendirerek kentte

1 Mustafa Necati Bey, daha sonrasında anaokulunun bulunduğu GMK Bulvarı’nı kesen caddeye Necati Bey Caddesi olarak kendi adını verecektir.

rekreasyon ve ulaşım altyapısı oluşturmayı önermektedir. Bu doğrultuda Jansen 1927 tarihli taslak planda, kenti işlevlerine göre segmanlara ayırıp, alt parçalar arasındaki ilişkiyi açık alan örtütüsünü oluşturan ‘serbest yüzeyler’ (*freiflächen*) üzerinden kuran şema sunmuştur (Burat, 2008) (Şekil 2). Lörcher tarafından kuzey ve güney ekseninde büyümesi öngörülen kent, Jansen’in Yenişehir’in uzantıları olarak batıda Endüstri Gelişim Alanı, doğuda Yüksek Mektepler Bölgesi (*Hochschul-Viertel*) önermesiyle ana omurgaya dik doğu ve batı doğrultulu ikinci bir omurga yaratılmıştır. Bu öngörü, bugün Ankara Üniversitesi ve TED Üniversitesi yerleşkelerinin varlığıyla Ankara’da eğitim odağı oluşturan Kolej, Kurtuluş ve Cebeci semtlerinin karakterini biçimlendiren temeli oluşturmuştur.

Şekil 2. Jansen Tarafından hazırlanan 1928 Ankara Planı

Jansen’in 1927 yılında önerdiği taslağı Ankara’nın mekansal referanslarıyla rafine ederek bir temsil ile hazırlamasıyla 1932 Plan’ı oluşmuştur. Yaya etkinliğinin öncelikli olduğu dolaşım kurgusunu planda temel ilke olarak alan Jansen, Yenişehir’i oluşturan mekansal örtütüyü de bu doğrultuda yeniden değerlendirmiştir (Şekil 3). Planda, Yenişehir’in ana eksenini oluşturan Bulvar ve bu eksenin besleyip omurgalaşmasını sağlayan dikey izler okunmaktadır. Bu izlerden ikisi Yüksek Mektepler Bölgesi ve burada önerilen konut alanı ile Yenişehir’in mekansal ilişkisini güçlendirmek adına önem taşıyan Sakarya ve Yüksel Caddesi’dir. Jansen, dönemin Alman şehircilik teorisi ve pratiğindeki bir ilkeyi bu caddelerin karakterini oluşturmak üzere uygulamış, yeşil şeritlerle (*grünstreifen*) kent merkezi ve mahalleler arasında yaya omurgaları oluşturmuştur.

Ayrıca Lörcher Planı’nda belirginleşen Ziya Gökalp Caddesi, Jansen Planı ile damarlaşmış, bahsedilen bölgeler arasındaki ana ulaşım kanalına dönüşmüştür. Öte yandan, Jansen’in kır ve kent arasındaki açık alan koridoru (*grünflächen*) olarak

öngördüğü akarsulardan biri olan İnce Su, hem bu alanın Yenişehir'in kuzeyi ile ilişki kurmasını sağlamış, hem de her iki alanın kullanıcıları için rekreasyon alanı oluşturmayı hedeflemiştir. Buna ek olarak, planda İnce Su'nun sosyal donatı yerleşkelerinin eksenini oluşturduğu görülmektedir. Bu yerleşkelerden biri Hıfzısıhha Enstitü'südür, diğeri ise henüz adı konulmamış bir yapı izi olup, bahsedilen eksenlerin odağında, varlığı bu iz ile temellenen Yenişehir Koleji olacaktır. Sonuç olarak, Jansen'in dönemi etkileyen şehircilik ilkelerini yeni kurulmuş cumhuriyetin ütopyası Ankara üzerinde kurgulama çabasıyla hazırladığı planda bugün TED Üniversitesi yerleşkesinin de bulunduğu Kolej, Kurtuluş ve Cebeci semtlerinin dokusu oluşmuştur.

Şekil 3. 1932 tarihli Ankara Jansen Planları'nda Kolej

Yenişehir'in Kıyısında Bir Kampüs: Türk Maarif Cemiyeti Yenişehir Koleji

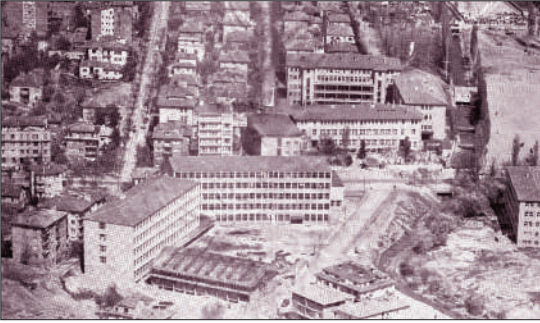
Kurulduğu yıllarda anaokulu, ilkokul ve ortaokul olarak faaliyet gösteren Türk Maarif Cemiyeti Okulu, lise kısmının açılmasının gündeme gelmesiyle artan eğitim kapasitesini karşılayacak yeni bir mekan arayışında girmiştir. 1936 yılında geçici bir süre için ortaokul ve yeni açılan lise kısmı Türk Maarif Cemiyeti Yenişehir Lisesi adıyla Mimar Bedri Bey'in Sıhhiye'de kiralanmış evine taşınmıştır. Yenişehir civarındaki araziler için keşfe gidilmiş, eğitim kampüsü için Lörcher tarafından İnce Su kenarında açık yeşil alan olarak öngörülen Fidanlık alanında, Jansen'in bir sosyal donatı alanı olarak izini koyduğu yerde arazi Belediye ve Evkaf Emaneti'nden satın alınmıştır. Ziya Gökalp Bulvarı'nın kuzeyinde artık Türk Maarif Cemiyeti Yenişehir Koleji olarak anılan yapının inşaatı 1936 yılında başlamıştır (Tanyer, 2011). Mimar Selim tarafından projelendirilen alanın güneyindeki ilk yapı 1937'de kız lisesi olarak açılmıştır (Şekil 4). 1938 yılında alanın batısına ikinci yapının da eklenmesiyle Sıhhiye'deki evde devam eden erkek lisesi ve ortaokul kısmı da Fidanlık'taki kampüse taşınmıştır (Şekil 5-6).

Şekil 4. 1937’de yapılan ilk yapı

Şekil 5. 1938’de yapılan ikinci yapı

Şekil 6. 1952 tarihli Ankara hava fotoğrafı

Kentin gelişimi yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar büyük ölçüde Jansen’in öngördüğü biçimde gelişmiştir. Kurgulanan planlarla ve uygulanan projelerle, Ankara’da başkent yaratma düşüncesi, Yenişehir’de üretilen çevreyle somutlaşmıştır. Bu bağlamda, Yenişehir Koleji yerleşkesi kent merkezine yakın bir konumda, Jansen planında tasarlanan eksenlerin kesişim noktasında modern ve çağdaş toplumun üretilmesinde rol oynayan bir eğitim odağı oluşturmaktadır. Bu durum dikkate alındığında, eğitim hacmi yüksek ve öğrencinin barınma altyapısının oluşturulduğu bir kampüste hizmet

veren Türk Maarif Cemiyeti Okulları yalnızca Ankara'ya değil, çevre şehirlere de hitap eden bir odak haline gelmiştir.

20. yüzyılın ortasında eğitim dilinin İngilizce olarak yeniden yapılandırılması çoğu eğitim kurumunun gündemini oluşturmuş, Türk Maarif Cemiyeti 1949 yılında Fidanlık kampüsünde “kolej” oluşturulması fikrini ileri sürmüştür. Kolej fikri ilk aşamada dönemin önde gelen kolejlerine eş düzeyde yabancı dilde eğitim koşutunu getirmiş, 1951 yılında hazırlık sınıfı eğitime başlamıştır.

Bu noktada “kolej” oluşturma düşüncesi iki açıdan bütünlük kazanmıştır. İlki, eğitimde yabancı dilin kullanılmasının yanında eğitimdeki aktörlerin arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması olmuştur (Tanyer, 2011). İkincisi ise tüm bunların yanında mekansal bir değer taşımaktadır. Eğitim faaliyetlerinin dışında öğrenciler gündelik yaşantısında henüz kapatılmamış olan İncesu Çayı'nı aşarak Fidanlık'ta spor aktiviteleri yapmakta, çevreyi etkin bir şekilde deneyimlemekte ve Yenişehir'in çeperini salt eğitim mekanından yaşayan bir 'yer'e dönüştürmektedir. 1956 yılında caddenin karşısındaki arazinin Hazine Müsteşarlığı'ndan satın alınarak güney uzantısının da kampüse eklenmesiyle öğrencilerin kente kurduğu ilişki güçlenmiştir (Şekil 7). Zamanla yerleşkeyle birlikte mahalle de Kolej adını almış, okul mekanın kimliğini oluşturup kent ve kentlinin belleğinde yer edinmiştir.

Şekil 7. Yerleşkenin kuzey ve güney kısımlarının bütün olarak görünüşü (1960)

Yerleşkenin Yenişehir'le kurduğu ilişkiyi Günay (2015) şöyle açıklamaktadır:

“O dönemdeki Yenişehir Lisesi / Koleji'nin konumu Jansen tarafından düzenlenen iki yaya omurgası ile ilişki içindedir. Yüksel ve Sakarya caddeleri, okula yaya erişimi sağlamaktadırlar ve bu yaklaşım o dönemin şehircilik ilkeleri içinde önemli bir yer

tutmaktadır. Özellikle Sakarya Caddesi, kentin çeşitli yerlerinden Kızılay'a gelen öğrencilerin yaya olarak okula erişimlerini sağlamaktadır. Aynı şekilde, öğle aralıklarında Kızılay'daki merkez işlevlerini kullanma, akşamları da Kızılay gezintilerine katılma fırsatı vermektedir."

20. yüzyılın ikinci yarısında Ankara çevre şehirlerden hızla göç almış, ve kentin geleceği için yeni bir şehir planına ihtiyaç duyulmuştur. Raşit Uybadin ve Nihat Yücel tarafından 1957 yılında bir plan hazırlanmış, fakat kentin nüfusu öngörülenin birkaç misli hızla artmaya devam etmiştir. Yenişehir'de artan yoğunluk ve talep doğrultusunda uygulanan Bölge Kat Nizamı sonrasında, Kolej Yerleşkesi'nin çevresi yüksek yoğunluklu bir yapıda gelişmiştir (Günay, 2015). Ek olarak, kent her yöne planlı ve plansız olarak hızla gelişmiş, buna karşılık Yenişehir Koleji'nin artan eğitim talebini karşılamak üzere mekansal olarak gelişeceği yer kısıtlanmıştır.

İlerleyen yıllarda Yenişehir Koleji, TED Ankara Koleji adını almıştır. Kolej, hem artan nüfus doğrultusunda oluşan her düzeydeki eğitim talebine, hem de gelişen teknolojiyle ihtiyaç duyulan eğitim mekanlarına mevcut konumunda yeterli hizmet verememektedir. Böylece yeni bir yerleşke ihtiyacı doğmuş; ilki 1996, ikincisi 1998 yılında açılan iki yarışma doğrultusunda hem yeni yerleşkenin niteliği hem de konumu belirlenmiştir. Neticede, 1931 yılında Yenişehir'in kalbindeki bir yapıda başlayan arayış, 2003 yılında TED Ankara Koleji'nin İncek'te geniş bir yerleşkeye taşınmasıyla devam etmiştir. Bu noktada asıl soru, yaklaşık bir asırdır ürettiği insan ve mekanla bir kent parçasının karakterini oluşturan Kolej yerleşkesine ne olduğudur.

4. "Kolej'e" Dönüş: TED Üniversitesi

Günümüzde cumhuriyetin idealleri doğrultusunda yeni bir insan, yeni bir toplum modeli oluşturmak adına üretilen çevrenin parçacıl projelerle topyekün dönüşümlerine tanıklık edilmektedir. Bu müdahalelerin odağında çağdaş yaşam pratiklerinin mekanını üreten modern yapılar yer almaktadır. Bu olumsuz durum karşısında kent merkezinde stratejik bir konumda bulunan Yenişehir Yerleşkesi 2009 yılında, yüksek eğitim hizmeti veren TED Üniversitesi'nin mekanı olmuştur. TED Üniversitesi'nin açılmasına kadar geçen süre içinde lise kısmı Fransız Kültür Derneği gibi kurumlara geçici olarak kiraya verilmiş, ilkokul-ortaokul kısmı ise Çankaya Belediyesi'ne kiralanmıştır. Özellikle belediye tarafından kullanıldığı dönemde özgün işlevinden farklı bir işlev üstlendiği için kampüsteki yapılarda hem mekansal hem de malzeme bazında önemli değişiklikler yapılmıştır. Fakat, üniversiteye dönüşüm sürecinde korunan yapılarda yapılan müdahalelilerin geri dönüştürülebilir olduğu görülmüş ve bugün bu yapılarda özgün döşeme ve duvarlar tekrar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca mekansal olarak da dönemin

gerektirdiği teknolojik müdahaleler (asansör vs.) ve üniversitenin ihtiyacı olan özel mekanlar dışında özgün mekansal özelliklerin korunmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu yapılar dışında ise, yeni inşa edilen yapılar ve kampüsün her iki kısmında da oluşturulan tanımlı açık alanlar ile kampüsün eğitim ortamının kalitesi de arttırılmıştır. Yapıların tekrar eğitim işlevi kazandırılmasıyla, yapıların kentle kurduğu, dönüştürdüğü semt ile olan ve bir dönem kesintiye uğrayan ilişki tekrar canlanmış ve bugün ivme kazanarak devam etmektedir.

5. Sonuç

Cumhuriyetle birlikte idealize edilen modern insan ve modern toplum arayışı Ankara'nın başkent seçilmesiyle mekansal karşılığını bulmaya başlamış, davet edilen yabancı mimar ve plancılar kentin geleceğini şekillendirmek üzere çalışmalar yapmışlardır. Oluşturulan yeni kent parçasında bir anaokulu olarak hizmet vermeye başlamış, yıllar içinde Yenışehir'in oluşumuna tanıklık ederek gelişen bu eğitim kurumu son olarak Fidanlık'ta yerleşip köklenmiştir. Kurum 'kolej' kimliği kazanarak mekansal anlamda açılımlar yapmış, Yenışehir'in çeperinde gelişen bölgeye Kolej ismini vermenin yanında semtin karakterinin gelişmesine ve değişmesine katkıda bulunmuştur. Yerleşke, 2003'te artan eğitim talebini karşılamak üzere İncek'e taşınmasından 2012 yılında TED Üniversitesi olarak açılmasına kadar geçen sürede farklı işlevler üstlenmiş olsa da, bugün Kolej semtinde hala bir eğitim odağı oluşturmakta ve çevresinin gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Yerleşkenin tekrar işlevlendirilmesinde özgün işlevine sadık kalınması hem kurum hem semt açısından bir kazanım olmuştur. Kent ve kurum arasındaki bu girift ilişki varlığını korumuş ve geleceğe aktarılmıştır. Bu çalışmayla çağdaşlaşmanın temellerinin atıldığı başkent Ankara'da inşa edilerek günümüze kadar ulaşmış olan TED Koleji yerleşkesinin korunmasının, geçmiş ve günümüz arasındaki diyalogun sürekliliği üzerindeki etkisinin ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Burat, S. (2008), *The Changing Morphology of Urban Greenways, Ankara, 1923-1960*, PhD. Thesis, METU
- Cengizkan, A. (2010), *Türkiye İçin Modern ve Planlı Bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950*, Goethe-Institut Ankara, <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>
- Günay, B. (2015), *TED Ankara Koleji'nin Yeni Yerleşkesinin Öyküsü*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Cep Kitapları Serisi

- Tankut, G. (1994), Erken Cumhuriyet Döneminde Şehir Mimarisi: Ankara, Bir Başkent in Oluşumu: Ankara 1923-1950, Ankara TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını 1994
- Tanyer, T. (2011), Cumhuriyet'in Meşalesi TED Ankara Koleji 80 Yılı n Hikayesi, Türk Eğitim Derneği Ankara Koleji Vakfı, 2011
- Yabancı, A. E. ve Dinler, M. (2017), Egli's Mülkiye: Ankara's Modern Heritage and Its Transformation, ICONARCH-III International Congress of Architecture / Memory of Place in Architecture and Planning Bildiri Kitabı, 2. 422-433, Konya.
- Güzer, A. (2013), Mimarlıkta "Modern Mirasın" Korunması: TEDÜ / Türk Eğitim Derneği Üniversitesi, Mimarlık, 371,
- <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=385&RecID=3148>

Dönüşüm Sürecindeki Tarihi Kent Merkezlerinde Kullanıcı Profiline Kültürel Miras Üzerindeki Değerlendirmeleri: İzmir Örneği

Duygu Eral Kavraloğlu

Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Altınörs Çırak

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

aysegualtinors@hotmail.com

Tarihsel çevre koruma uluslararası alanda anlaşma ve yasalarla çerçevesiyle ilgili olarak sadece fiziki bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal bir eylemdir. Koruma bölgelerindeki sosyal dokuyu oluşturan alan kullanıcılarının sürece istem ve görüşleri ile katılabilmeleri çalışmaların amacına ulaşması adına önem taşımaktadır. Sosyal yapıyı göz ardı eden koruma çalışmalarının başarı şansının düşük olduğu, dünya genelinde ve ülkemizde gözlenen deneyimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu sorunsaldan hareket edilerek, İzmir tarihi kent merkezinde günümüzde yaşayan alan kullanıcılarının profilini, bölgeleri ile ilgili görüşlerini ve koruma konusundaki bilinç durumlarını anlamak üzere bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı; İzmir tarihsel kent merkezinde sosyal yapının değişimini ve bölgenin, alanda yaşayanlar-çalışanlarca nasıl algılanmakta olduğunu anlamaya çalışarak, alanın geleceği üzerine gerçekleştirilen tartışmalara farklı bir bakış açısı sunmaktır.

İzmir tarihsel kent merkezi dönemler içerisinde önemli değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Tarihi Kemeraltı Bölgesi, Cumhuriyet sonrası kentin sosyo-ekonomik yapısının değişiminden ve yaşanan hızlı kentleşme sürecinden etkilenmiş, tarihsel doku bütününde önemli yıpranma ve bozulmalar gerçekleşmiştir. Bu süreçlere paralel olarak Çarşı'nın ticari işlevinde de değişimler yaşanmıştır. Ancak yaşanan tüm değişimlere

rağmen; Tarihi Kemeraltı Çarşısı olarak bilinen bölgenin, kentin geleneksel çarşısı olma özelliği ile merkezi niteliğini günümüzde de korumakta olduğu görülmektedir. Buna karşın, Kemeraltı Çarşı Bölgesine komşu olan tarihi konut bölgelerinde daha farklı bir dönüşümün yaşandığı anlaşılmaktadır. 1950'li yıllardan itibaren bölgede yaşayanların alanı terk etmesi sonrasında; bölgeye, kente göçle gelen yeni kullanıcılar yerleşmiş ve tarihi konut alanlarının sosyal yapısında hızlı bir değişim yaşanmıştır. Bu alanlar süreç içerisinde kente yeni gelen grupların, kente tutunma sürecinde kullandıkları bir barınma mekanına ve buna paralel olarak bakımsız ve ihmal edilen bir yoksulluk bölgesine dönüşmüştür. Bu yapı Kemeraltı Bölgesi gibi bir alanda kullanıcı profili değişimini ve kullanıcı görüşlerini anlamaya yönelik bir çalışmanın, bölgede ticaret ve konut alanlarının farklılaşan dinamiklerini dikkate alması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Alanın ölçeği, araştırmanın örneklem alanlarda gerçekleştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu kapsamda öncelikle tarihi merkezde ticaret ve konut bölgeleri içerisinde temsil gücü yüksek iki örneklem alan belirlenmiş ve bu alanlarda/akslarda yer alan, devlet tarafından kamu yararı adına korunmak üzere tescil edilmiş yapılar araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma kapsamında öncelikle örneklem alanlardaki tescilli parsellerin geçmişten günümüze el değiştirme yılları ve nedenleri, alandaki sosyal yapının değişim dönemleri hakkında bir fikir verebileceği düşüncesi ile tapu kayıtları üzerinden incelenmiştir. Ardından, tescilli yapı kullanıcıları ile Temmuz 2014 döneminde bir anket çalışması gerçekleştirilerek, kullanıcıların tarihsel bölge üzerine değerlendirmeleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Şekil 1 Çalışma alan sınırları ve çevresi (Konak Belediyesi, 2007)

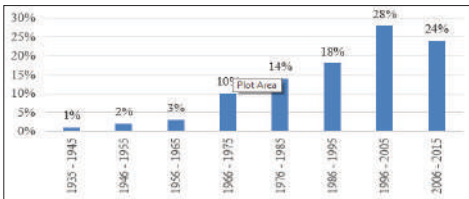
Ticaret bölgesi örneklem alanı olarak, ticari hareketliliğin en yüksek olduğu Anafartalar Caddesi'nin çizdiği yay içerisinde kalan; hanları, küçük esnaf yapısı ve tarihi nitelikleri ile Kemeraltı'nın özgün dokusunu oluşturan akslar belirlenmiştir. Söz konusu akslar Anafartalar Yayını kuzey-güney doğrultusunda kesen 871 Sokak ve bu aksı doğu-batı ekseninde kesen 861, 866, 892 Sokaklardır. Konut bölgesi örneklem alanı ise, İkiçeşmelik Caddesi'nin güneydoğusunda kalan antik Smyrna Agorası'nın doğusunda yer alan bölgedir. Bu alan antik Smyrna Agorası gibi çok önemli bir arkeolojik alana komşu konumda ve Eşrefpaşa Caddesi ve Fevzipaşa Bulvarı gibi ana ulaşım arterlerinin arasında yer almasına karşın, kentin en yoksul bölgelerinden birisi olduğu için örneklem bölge olarak belirlenmiştir.

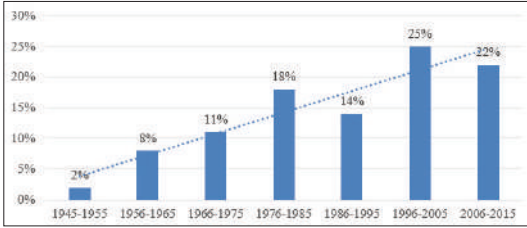
Şekil 2 Araştırma kapsamına giren Kemeraltı ticaret ve konut bölgeleri örneklem alanlarında yer alan tescilli parseller

Örneklem alanlarda yer alan tescilli taşınmazların el değiştirme durumu:

2013 yılı İzmir Konak Tapu Müdürlüğü'nden alınan veriler doğrultusunda örneklem alanlarda yer alan tescilli taşınmazların el değiştirme durumları yıllara göre incelenmiştir. Tarihi Kemeraltı Bölgesi'nde tescilli ticari ve konut taşınmazlarının el değiştirme durumlarına bakıldığında; el değiştirmelerin hem ticaret hem de konut bölgesinde en çok satış ve intikal biçiminde (ticaret alanında satış %75, intikal %13, konut alanında satış %68 intikal %13 olmak üzere) gerçekleştiği görülmektedir. Tescilli ticari ve konut taşınmazlarının her ikisinin de en fazla 3 kez satış gördükleri tespit edilmiştir.

Şekil 3 Tescilli konut taşınmaz toplam satışlarının yıllara göre dağılımı

Şekil 4 Tescilli ticari taşınmaz toplam satışlarının yıllara göre dağılımı

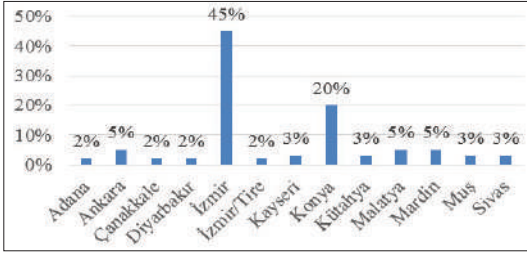
Tescilli ticari yapıların toplam satış yılları incelendiğinde, 1976 – 1985 yıl aralığına kadar artan bir ivmeyle satış yapılmış olduğu ve ardından yaşanan bir sürelik düşüştür sonra 1996 – 2005 aralığında yeniden artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Tescilli konut yapılarında ise 1996 – 2005 yıl aralığına kadar artan bir ivmeyle satış yapılmış olduğu, sonrasında bir düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır. Hem tescilli ticari yapılarda hem de tescilli konut yapılarında tek satış görmüş parsellerin toplam satış yıl aralıklarına bakıldığında birbirine yakın dönemlerde artış ve azalışlar izlenebilmektedir. Ticaret ve konut yapıları için ortaya çıkan bu veriler 1995 yılından sonra alanda el değiştirme hareketliliğinin hızlandığını göstermektedir. Konut bölgesi taşınmazları 1996 – 2005 yıl aralığında diğer dönemlere göre %10 daha fazla oranda satış görmüştür. El değiştirmelerin hızlanmaya başladığı bu dönem aynı zamanda İzmir’de tarihsel kent merkezinin geleceği ve sorunları üzerine tartışmaların yoğunlukla gündeme geldiği, ayakkabıcılar ve tekstilcilerin Kemeraltı Bölgesi’nden taşındıkları sürece karşılık gelmektedir. Bu taşınma sürecinin el değiştirmeleri tetiklemiş olabileceği düşünülebilir.

Örnekleme alanlarda gerçekleştirilen anket çalışması sonuçları:

Temmuz 2014 Döneminde gerçekleştirilen anket çalışmasında; yapı kullanıcılarının nereden geldikleri, ne kadar süredir Kemeraltı’nda yaşadıkları-çalıştıkları, yapıları-bölgeleri ile ilgili düşünceleri ve yaşadıkları çevre konusundaki bilinç durumlarına dair sorular yöneltilmiştir.

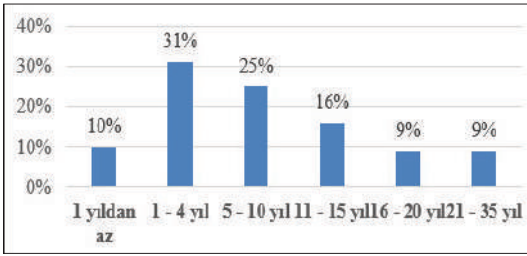
1. Örnekleme Alan Ticaret Bölgesi Tescilli Yapıların Kullanıcılarının Değerlendirmeleri:

Kemeraltı Çarşısı Anafartalar Caddesi yayı içinde seçilen bölgede yapıların boş olması ve yapıyı kullanan kişilerin anket yapmak istememesi gibi nedenler dolayısıyla %48 oranında anket yapılamamış, toplam 77 parselin 40 adedi ile görüşülmüştür.

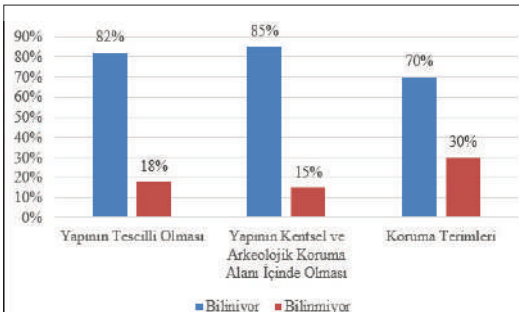
Şekil 5. Tescilli ticari yapılarda yapı sahibinin/kiracının memleketi

Görüşme yapılanların %45'inin İzmir doğumlu olduğu, İzmirli'leri % 20'lik oran ile Konyalıların izlediği, geri kalan oranın da yaklaşık dilimlerle ülkemizin çeşitleri kentlerine dağıldığı görülmektedir. İzmir'li olmayan alan kullanıcılarının %2'sinin 1960 öncesinde, %15'inin 1960-80 arasında, %43'ünün 1981-2000 arasında ve %40'ının 2000 sonrasında bölgeye geldiği anlaşılmaktadır. Bu veri, alanda hızlı bir sosyal hareketlilik ve kullanıcı değişimi olduğunu ortaya koyar niteliktedir.

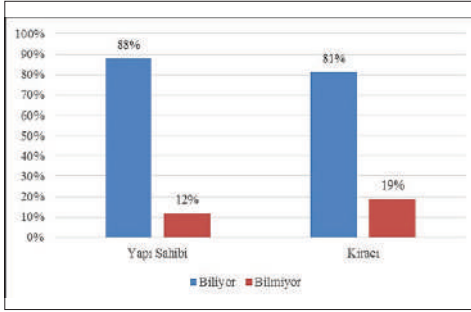
Şekil 6. Tescilli ticari yapı kullanıcılarının kiracılık süreleri

Ticaret bölgesindeki tescilli ticari yapı kullanıcılarının %80 oranında kiracı, %20 oranında mal sahibi oldukları görülmüştür. Kiracı olma süresine bakıldığında en çok %31 oranı ile 1-4 yıl arası, %25 oranı ile 5-10 yıl , %16'sının 11-15 yıl arası olması da alanın kullanıcı profilindeki sürekli değişime işaret etmektedir.

Şekil 7. Tescilli ticari yapılarda kullanıcıların koruma ve kültür varlıklarına ilişkin bilgileri

Esnafın çarşının kentsel ve arkeolojik koruma alanı içinde olduğunu bilme oranı yüksektir. İşyerini 20 yıl ve daha fazla kullanan hem yapı sahibi, hem de kiracı esnafın tümünün yapısının tescilli ve kentsel ve arkeolojik koruma alanı içinde bulunduğunun bilincinde olduğu görülmektedir.

Şekil 8. Yapı sahipliğine göre yapının tescilli olma bilinç durumu

İlgili Belediyelerin veya Bakanlığın Kemeraltı ile ilgili koruma projelerinden haberdar olup olmadıkları sorusuna; % 75 oranında haberdar olmadıkları yanıtı alınmıştır. Bu durum, yerel ve merkezi yönetimin alanla ilgili projelerini alan kullanıcılarından kopuk gerçekleştirdiğini, bilgi ve bilincin artırılmasına yönelik çalışmaların olmadığını ortaya koyan bir gösterge olarak değerlendirilebilecektir.

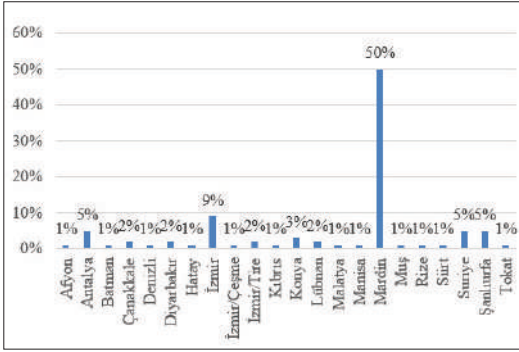
Kemeraltı Çarşısı'nın avantajlı yönleri konusunda yöneltilen sorulara, Çarşı'nın alışveriş ve turist çekim noktası olması ve kentin merkezinde yer alması yoğun olarak verilen cevaplardır. Kemeraltı Çarşısı'nın dezavantajlı yönlerinin ise; yağmurlu havalarda işyerlerini su basması gibi önemli altyapı sorunları olduğu öğrenilmiştir. %83 gibi bir oran altyapı kanalizasyon sorununu vurgulamıştır. Bir diğer problem ise topark sorunudur.

Ticaret alan kullanıcıları çoğunluk olarak yapılarının fiziki koşullarından memnun olduklarını ve yapılarını yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Kullanıcıların %23'lük kısmı yapılarını fiziki olarak yeterli bulmamaktadır Yapıların onarımı ile ilgili olarak yaşanan sorunlara verdikleri yanıtlarda ise; %68'i oranında yapılarının tescilli olmasından dolayı sorun yaşadıklarını, %32'si oranında da kiracı oldukları için sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Çalışma alanı içerisindeki esnaf %60'luk oranla bu bölgede yer almaktan memnun olduklarını, %33'lük oranla orta derecede memnun olduklarını ve %7'lik oranla memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu soruya alınan cevaplarda yaptıkları yorumlardan orta derecede memnun olan kullanıcılar daha önceki dönemlerde elde ettikleri gelirler son dönemlerdeki gelirlerine göre daha yüksek olduğu çıkarımı yapılmıştır.

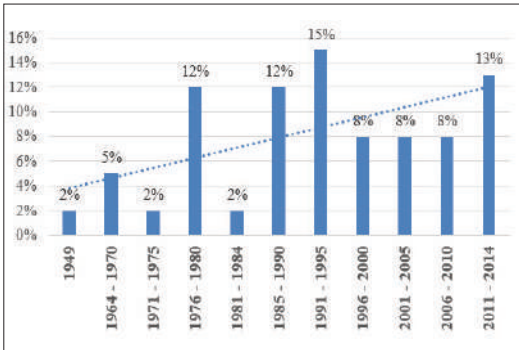
2. Örneklem Alan Konut Bölgesi Tescilli Yapı Kullanıcılarının Değerlendirmeleri:

Kemeraltı örneklem konut alanı tarihsel bir çevre oluşu için 2 katlı yapıların yoğun olduğu bir bölgedir. Bölgede zemin kat arazi kullanışı dağılımının ağırlıklı bölümünü % 57'lik oran ile konut oluştururken % 19'lık kısmını ticaret, % 10'luk kısmını da depo kullanımları oluşturmaktadır.

Şekil 9. Tescilli konut yapılarında yapıyı kullananların memleketi

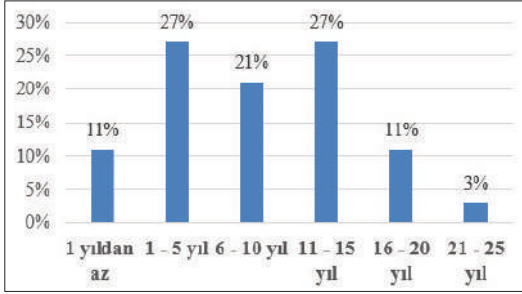
Konut bölgesi örneklem alanda yer alan 229 tescilli yapıdan ancak 143 tanesi ile görüşme yapılabilmesi olanaklı olmuştur. Bölgede iskan edilmeyen yapıların çokluğu dikkat çekici durumdadır. Konut bölgesindeki tescilli yapılarda yapıyı kullananların memleketinin %50 oranı ile Mardin, %9 oranı ile İzmir, %5'er oranlarda da Suriye, Antalya ve Şanlıurfa olduğu ve kalan dilimin çeşitli illere dağıldığı görülmüştür.

Şekil 10. Tescilli konut yapılarında yapı sahiplerinin yapıları aldıkları yıllara göre dağılımı

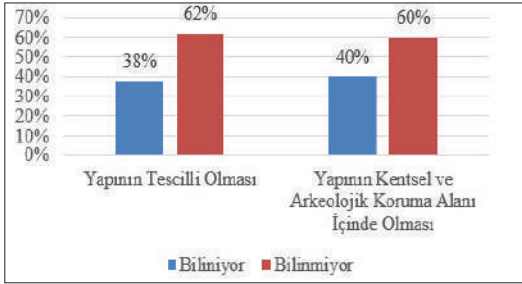
Tescilli konut yapılarında kullanıcılarının İzmir'e taşınma tarih aralıkları en çok %44 ile 1981-2000 dönemi olmakta, bunu % 35 ile 2000 sonrası izlemekte, 1960-80 aralığı %11, 1960 öncesi ise %10 oranında kalmaktadır. Geliş nedenleri ise %65 iş bulma

amacıyla, %10'ar oranda ailevi nedenler ve istemli göç, %8 zorunlu göç, %4 evlilik ve %3 görev ataması dolayısıyla yanıtları alınmıştır.

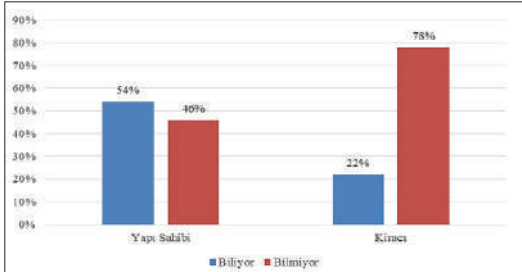

Şekil 11. Tescilli konut yapılarında kiracıların kiracı olma süreleri

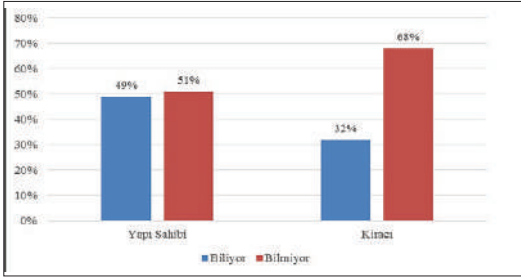
Tescilli konut yapılarında kullanıcılarının % 49'unu mülk sahibi, % 51'inin kiracı olduğu görülmektedir. Yapıyı aldıkları yıllar %15 1991-1995, %13 200-2014, %12'lik eşit oranlarla 1985-1990 ve 1976-1980, %8'lik oranlarla 2006-2010, 2001-2005 ve 1996-2000 ve %5'lik oranlarla 1949 öncesi, 1964-1970 ve 1971-1975 olduğu görülmektedir. Kiracı olma süreleri incelendiğinde; 1-5 yıl ve 1 yıldan az kiracılığın en yüksek oranlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum alandaki sosyal yapı değişiminin hızını ortaya koyan bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Şekil 12. Yapının tescil durumu ve koruma alanında yer alma durumunun bilinmesi

Şekil 13. Yapı sahipliğine göre yapının tescilli olma bilinç durumu

Şekil 14. Yapı sahipliğine göre yapının koruma alanı içinde olması bilincinin durumu

Kemeraltı Bölgesi örneklem konut alanında çalışma sınırı içindeki tescilli konut yapılarında 20 yıl ve daha fazla süre oturan yapı kullanıcılarının neredeyse tamamının yapı sahipleri olduğu görülmüştür. Yapı sahiplerinin %64'ünün yapılarının tescilli yapı olduğunu bilmediklerini söylemeleri oldukça çarpıcıdır. Bu oranın yüksek olması konut sahiplerinin koruma konusunda bilgilerinin olmadığını veya durumdan çekince duyarak saklama gereği duymakta olduklarını düşündürmektedir. Kiracıların da büyük bir çoğunluğunun oturdukları yapıların tescilli olduğunu bilmedikleri ve yapı sahiplerine göre farkındalıklarının daha az olduğu görülmektedir. Bu durum, merkezi ve/veya yerel yönetim örgütlerinin bu kişilerin bilinçlendirilmeleri ya da gereksinimleri konusunda kendileriyle iletişime geçmemiş ve destek olmamış olduklarını, tescil sonrasında yapıların ve yapı kullanıcılarının tamamen kendi kaderine terk edilmiş olduğunu göstermektedir. Örneklem konut alanındaki tescilli yapı sahiplerinin yaklaşık yarısı konutlarının kentsel ve arkeolojik koruma alanı içinde olduğunu bilmektedir. Kiracıların %68 gibi büyük bir çoğunluğununsa ikamet ettikleri konutların kentsel ve arkeolojik koruma alanı içinde olduğunu bilmedikleri tespit edilmiştir. Bu veri, ülkemizde tarihsel çevre koruma konusundaki bilinçlendirme çalışmalarının sınırlılığını ortaya koyan önemli bir gösterge oluşturmaktadır.

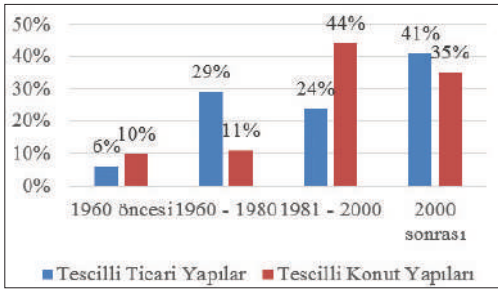
Tescilli konut yapılarında kullanıcıların onarım konusunda sıkıntı yaşama durumu sorulduğunda; %57'si bir sıkıntı yaşamadığını, %43'ü de sorun yaşadığını belirtmiştir. Onarım konusunda sıkıntı yaşayanlar onarım izni almada zorluk yaşadıklarını yoğun olarak belirtmişlerdir. Yine, tescilli konut yapılarında yaşayanların %55'lik bölümü altyapı sorunu yaşamadıklarını, %28'i kanalizasyon konusunda, %18'i ise çöp konusunda sorun olduğunu aktarmışlardır.

Değerlendirme:

Koruma çalışmalarının yetersizliği nedeniyle, pek çok tarihi dokuda mekan ve sosyal yapı arasında kurulan diyalektik ilişki değişmiş, yeni biçimler almıştır. Tarihi mekanlar

yerleşme-oturma alanı olma özelliklerini yitirme ve kalma – barınma alanına veya sermaye açısından yeni yatırım alanlarına dönüşme riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Ülke genelinde gözlenen bu pratik İzmir tarihi merkezini oluşturan Kemeraltı Bölgesi için de geçerli olmuştur. Bu araştırmanın sonuçları, Kemeraltı ticaret ve konut bölgelerinin her ikisinde de, kullanıcı değişiminin yoğun olarak yaşanmış ve yaşanmakta olduğunu göstermektedir. Bölgede yapılacak olan koruma çalışmalarda alanın sosyal dönüşümünün ve bugünkü kullanıcılarının istek ve gereksinimlerinin gözetilmesi önemli bir konudur.

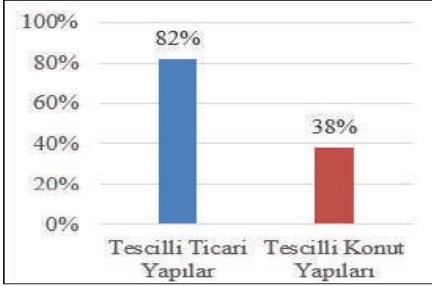
1950 ve 60’larda kat mülkiyeti yasası ve kentin kıyı bölgelerinde yeni imarlı bölgelerin oluşumu, 1990’lardaki sektörel boşaltmalar, üst gelir grubunun Alsancak bölgesine kayması, son 20 yılda oluşan AVM kültürü gibi nedenler süreç içinde Kemeraltı’nın orta ve alt gelir gruplarınınca daha yoğun kullanılmaya başlanmasına yol açmıştır. Değişen ticaret kültürü Kemeraltı Çarşısı’nın da profilinin değişmesine neden olmuştur. Ancak Kemeraltı Çarşısı; züccaciye, hediyelik eşya, ev dekorasyon malzemeleri, spor ekipmanları, yeme-içme mekanları, bebek malzemeleri, giyim, tekstil ve hırdavatçı gibi çok çeşitli ticari faaliyetleri ile halen geleneksel ve çok yönlü çarşı olma niteliğini korumaktadır. Yaşanan sosyo-ekonomik değişimlere rağmen bu ticari çeşitliliği barındırması ve merkez niteliğini taşıması önemli bir avantajdır. Araştırma sonuçları da örneklem ticaret alanının, ticari faaliyetleri bakımından genel anlamda iyi durumda olduğunu göstermektedir. Ancak bunun devamlılığının sağlanabilmesi için, sürdürülebilir koruma politikalarının uygulanması gerekmektedir. Bu noktada küçük esnaf yapısının da korunması önem kazanmaktadır.

Şekil 15. Tescilli ticari ve konut yapı kullanıcılarının İzmir’e taşınma yıl aralıklarının birlikte değerlendirilmesi

Ticaret bölgesinde öncelikli olarak alanın altyapı sorunlarının giderilmesi, esnafın çevre ve tek yapı ölçeğinde koruma konusunda bilinçlendirilmesi ve onarım konusunda destek sağlanması gerekmektedir. Konut bölgesinde ise yoksunluğun ve bilinçsizliğin fazla olması dolayısıyla, herşeyden önce bu konularda bir iyileştirme çalışması

gerçekleştirilmelidir. Buna yönelik çalışmalar, ilgili belediyeler ve kurumlar aracılığıyla yapılabilecektir. Böylelikle alan kullanıcılarının hem Kemeraltı'nın tarihsel önemi ve değerini anlamalarıyla, hem de koruma ve yenileme konusunda bilinçlenmeleriyle bölgenin daha etkin bir biçimde korunması sağlanmış olacaktır.

Şekil 16. Tescilli ticari ve konut yapılarında yapının tescilli olduğunun bilinme oranı

Tescilli ticari ve konut bölgelerinde yapısının tescilli olduğunu bilen kullanıcı oranı görece değerlendirildiğinde; ticaret alanında bilinç durumunun %82'ler dolayında iken, konut yapılarında %38 dolayında olduğu görülmektedir. Özellikle konut bölgesi yapı kullanıcılarının koruma konusunda yetersiz bilince sahip oldukları açıktır. Kültür varlıklarının korunabilmesi için yapı kullanıcılarının bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, onarım ve koruma sorunlarının çözülebilmesine yönelik çalışmalara, öncelikle alan kullanıcılarına eğitim verilerek ve ekonomik durumları düzeltilmeye çalışılarak başlanmalıdır. Yine, Kemeraltı Bölgesi örneklem konut alanında hem yapı sahipleri hem de kiracılar yüksek oranda onarım ihtiyacının olduğunu belirtmişlerdir. Bölgede altyapı ve onarım konusunda eksiklerin çok fazla olduğu ve ivedilikle gidirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

2B OTURUMU
DİSİPLİNLER ARASI DİYALOG

27 Ekim 2017 Cuma

Oturum Başkanı: Ömer Hamdi Kırıl

Arkeolojik Alanların Korunmasında Disiplinlerarası Diyalogun Olanaklılığı:

Yalvaç Pisidia Antiocheia Örneği

Öğr.Gör. Gökçe Kuzey

Yrd Doç. Dr. Pervin Şenol

Korumada Mutlak Konsültasyon Şartı: Diyalog-Hukuk-Bilim

Av. Mustafa Kemal Turan

Av. Selma Turan

Çok Katmanlı Değerler Sistemine Sahip Koruma Alanlarında

Disiplinlerarası Diyalog: Atatürk Orman Çiftliği Deneyimi

Arş. Gör. Dr. Selin Çavdar Sert

Arkeolojik Alanların Korunmasında Disiplinlerarası Diyaloğun Olanaklılığı: Yalvaç Pisidia Antiocheia Örneği

Öğr. Gör. Gökçe Kuzey

Istanbul Arel Üniversitesi, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Mimari Restorasyon Programı

gkckzy@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Pervin Şenol

Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

pesenol@gmail.com

Arkeolojik alanlar İngilizce “Archaeological Site” teriminden yola çıkarak, insanlık tarihindeki aktivitelerin fiziksel kanıtlarının olduğu alanlar (URL 1) veya insanlar tarafından üretilen ya da değiştirilen eserlerin, biyolojik kalıntıların ve yapıların yoğunlaştığı alanlar (URL 2) olarak tanımlanabilirler. Bir başka tanım olarak ise, arkeolojik alanlar, çevresiyle birlikte belirli bir dönemin kentsel ve mimari düzenini ve yapım tekniklerini ortaya koyan birer belge niteliği taşıyan, antik buluntular, dönemlerin mimari özellikleri kadar toplumların sosyal ve kültürel yaşantısı hakkında da bilgiler veren alanlar olarak tanımlanabilmektedirler (URL 3).

Türkiye’de de yasal düzenlemelerde yer alan tanımlar da benzerlik görülmektedir. Arkeolojik alan / sitler “yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent kalıntıları” (2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Yasası’nın, 3386 sayılı yasayla değişik 3 maddesinin (a)), ya da “ insanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her tür kültür varlığının yer aldığı alanlar ve yerleşmeler” (KTVKYK’nın 05.11.1999 gün ve 658 İlke kararı) olarak tanımlanmaktadır (MADRAN & ÖZGÖNÜL, 2005, 16).

Arkeolojik alanlar, tanımlarında da yer alan özellikleri nedeniyle evrensel kültür mirası olarak gelecek nesillere aktarılması gereken varlıklardır. Uluslararası anıtlar ve sitler konseyi (International Council on Monuments and Sites - ICOMOS) kültürel miras hakkını, insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmekte, bu mirasın korunmasında kurumlara, devletlere, toplumlara ve her bir bireye görevler ve sorumluluklar yüklemektedir. ICOMOS Stockholm Bildirgesi'nde, kültürel mirası bilme, mantıklı ve uygun kullanma, bu değerler hakkında alınan kararlara katılma, koruma ve artırma için örgütlenme gibi kültürel miras haklarını kabul etmektedir. (ICOMOS, 1998; aktaran Ayrancı, 2007).

Paris'te imzalanan "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme"de kültürel miras ve doğal miras konusunda, tehdit altında olduğuna da değinilmiş ve yok olmalarının bütün dünya milletlerini ilgilendirdiği vurgulanmıştır. Sözleşmede vurgular arasında şunlar yer almaktadır:

1. Kültürel ve doğal mirasın sadece geleneksel bozulma sebebiyle değil, sosyal ve ekonomik şartların değişmesi ve buna bağlı bozulma ve tahrip olgusuyla gittikçe artan bir yok olma tehdidi altında olduğu,
2. Kültürel miras ve doğal mirasın herhangi bir parçasının bozulması ya da yok olmasının, bütün dünya milletlerinin mirasının yoksullaşması,
3. Kültürel ve doğal miras özel bir öneme sahiptir ve bu nedenle dünya mirasının bir parçası olarak korunması gerekmektedir.

Bu uluslararası sözleşmelerin vurguladığı gibi, arkeolojik alanlar s ulusal uluslararası ve bireysel ölçeklerde koruma sorumluluğu ve koruma hakkı olan alanlar olarak ele alınmakta ve bu yönde yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak bilimsel bilgi üretmek kadar bu bilginin uygulama alanlarına yansımaları da sağlayacak olan bilim alanlarının /disiplinlerin bu sürece dahil olmadığı görülmektedir. Bugün arkeolojik alanların korunmasında yasaklayıcı düzenlemelerin dışında bilim alanlarının ve bireylerin katılımıyla düzenlenecek bir koruma stratejisine gereksinim olduğu açıktır. Bu strateji arkeolojik alanların araştırılmasından başlayarak yüzeye çıkarılması, tescillenmesi, envanterlenmesi, koruma kararlarının alınması ve onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi aşamalarının tamamını içeren, bu süreçlerde disiplinlerarası birlikteliğin sağlanarak koruma kararlarının üretilmesidir. A- Bu bildirinin çıkış noktasını böyle bir stratejinin gerektiği kabulü oluşturmaktadır.

Venedik tüzüğü'nün 2. Maddesinde "Kültür varlığının korunması ve onarımı için, mimari mirasın incelenmesine ve korunmasına yardımcı olabilecek bütün bilim ve tekniklerden yararlanılmalıdır" ifadesi yer almaktadır. Arkeolojik alanların

korunmasının ilk etabını oluşturan ve saptama çalışmalarını gerçekleştiren ve en önemli disiplin Özdoğan'ın ifadeleri ile “geçmiş döneme ait her türlü ize bir operatörün hastayı ameliyat ederken eğildiği gibi eğilen, bulgularını diğer bilim dalları ile ortaklaşa yürüttüğü çalışmalarla değerlendiren arkeoloji disiplini (ÖZDOĞAN, 2001, 50).

Araştırma ve saptama çalışmalarından, arkeolojik yüzey araştırması / arkeolojik survey çalışmaları arkeoloji disiplinin organizasyonu altında ve çok disiplinli bir alan çalışması olarak gerçekleşmektedir. Araştırma ekibinde sanat tarihçileri, jeologlar, antropologlar, numizmatlar, mimarlar gibi birçok disiplinin bir arada yer aldığı bu yüzey araştırmalarında sınırları belirli bir alanda tüm boyutları ve dönemleriyle arkeolojik nitelikli malzeme, kalıntı ve alanların taraması gerçekleştirilmektedir. Disiplinlerarası çalışmalara örnek oluşturabilecek olan arkeoloji ve antropoloji birlikteliğinin bilimsel katkıları Ersoy'un aktarımıyla şöyledir: “...Arkeoloji alanı, kazılardan çıkan objeleri tanımlamak yerine, bazı özel sorulara cevap bulmak için organize etmektedir. Arkeolog bir sosyal sistemi ya da ideolojiyi kazamaz ama maddi örneklerin işlevlerinden yola çıkarak, kültür alt sistemlerindeki davranışsal yapıları ulaşabilir. Her bir insan kültürü, özel çevresel ortamlara göre sürekli değişim gösteren bir adaptasyondur. Bu görüşe göre, aletler ve yapılar, çevresel faktörler göz ardı edildiğinde tek yanlı bir görüş sunmaktadır. Ancak ele geçirilen buluntular kendi başlarına kültürel değerleri oluşturamazlar fakat sistematik bir anlamda onun ürünlerini oluşturup kültürle ilişkilendirirler. Arkeoloji, Antropolojinin amaç ve sorumluluklarını hissedip elindeki geniş malzeme ile kültürel evrim veya sistematik değişimlerinin problemlerine çözüm arayan, hipotezleri test etmeli, kazı yapıp problem bulmak yerine, problemin çözümünü kazı ile aramaktadır. Böylelikle tek başına sadece kazı verisi olarak kalmayan bilgi aynı zamanda antropolojik olarak da beraberinde belli teorileri getirmektedir.”(ERSOY, 2012, 4).

Benzer şekilde Arkeoloji ve İktisat disiplini çalışmaları ile İktisadi Arkeoloji alanı gelişmiş ve bu alan Bakırtaş ve arkadaşları tarafından, “sanayi devrimi öncesi ekonominin doğası ve varlığı üzerine yapılan tartışmaları; ticaretin rolünü, piyasaları ve parayı, toplumun geçim yapısını ve sosyo-politik yapısını; yiyeceklerin, alan kullanımının, bitki ve hayvan yetiştiriciliğinin ve mübadelenin arkeolojik restorasyonunu; avcı- toplayıcıların, göçebelerin ve ziraatçıların antropolojik ve arkeolojik tartışmalarını araştıran disiplinlerarası bir bilim dalı” olarak tanımlanmıştır. (BAKIRTAŞ&TUNCER&YİĞİT, 2014, 47).

Arkeolojik alanların saptanmasına yönelik çok disiplinli çalışmaların işaret ettiği en önemli noktalar araştırmanın çok boyutluluğu ve özellikle araştırma alanının birden çok sorunun yanıtını arayan ve yine birden çok disiplin tarafından araştırılmakta olan bir alan olduğudur. Bu tür alanlara ilişkin alınacak koruma kararlarının “sadece tespit

ve tescil ya da sadece sit alanlarının ilanı” ile gerçekleştirilmesinin ne kadar mümkün olabileceği tartışma konusudur.

Anadolu coğrafyası içinde çok katmanlı yerleşim sistemlerinin, sayıca ve nitelik olarak fazla olması, bu alanda yapılacak çalışmaların her disiplin alanının alana yönelttiği soruların ve bu soruların yanıtı olan objelerinin korunma biçiminin farklı olması, farklı koruma kararlarının ilgili disiplin içinde alınmasını gerektirmektedir. Bu nedenle planlama disiplini “koruma amaçlı planlar” anlayışından daha kapsamlı bir çerçeveye yönelerek farklı bir koruma pratiği geliştirmesi gerektiği bu bildirin vurguları arasındadır.

Arkeolojik nitelik taşıyan alanlarda koruma stratejilerinin disiplinlerarası gerçekleştirilebilirliğinin farklı disiplinlerin sorusu, çalışma metodolojisi, veri kaynakları ile ilgili olarak ele alınması gereken bir noktadır. Bu kapsamda korumanın amacı sadece toprak altındaki ya da üstündeki eseri ortaya çıkarmak, sergilemek değil, onun geçmişin bir parçası olduğunu kabul ederek, geçmişten günümüze hangi bilgileri, izleri, birikimleri bugüne aktarmakta olduğunu anlamak ve günümüzle ilişkisini kurmaktır. Bu yönüyle koruma, sadece korumak değil, aynı zamanda korumaya çalışırken yasal ya da sosyolojik açıdan eksik kalmış bir planlama eylemine maruz kalıp yok olmasını önlemek ve kent bütününe aktarabildiği bütün bilgi birikimlerini halen koruyan bir parça olarak entegre edilebilmesini sağlamaktır.

Bu bildiri kapsamında arkeolojik alanların korunabilmesi için mevcut koruma yaklaşımlarının yerine disiplinlerarası çalışmanın farklılaşan çerçevesi içinde, arkeolojik alan saptama, yüzeyle çıkarma, tescilleme, envanterleme, koruma kararlarını üretme, onaylama, uygulama ve denetleme süreçleri ile bir bütün olarak disiplinlerarası çalışmanın gerekliliğini ve olabilirliğini tartışmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bildirinin örnek alanını oluşturan Isparta ili Yalvaç ilçesi Antiocheia antik kentinin mevcut durumunun tespit edilmesi ve bu alanda tartışmaların derinleştirilmesi söz konusu olacaktır.

Akdeniz bölgesi içinde yer alan Isparta ilinin 105 km uzağındaki ilçesi olan Yalvaç, Sultan Dağları'nın güney eteklerinde, 1415 km²lik bir alan üzerine kurulmuştur ve denizden ortalama yüksekliği 1.100 m.dir (URL 4) 2016 nüfus verilerine göre ilçede 47.604 kişi yaşamaktadır (URL 5). Yalvaç ilçesinin yazılı kaynaklarda adından bahsedilen ilk yerleşim merkezi Antiokheia adını taşımaktadır. Yalvaç ilçesi ve çevresindeki ilçelerde yapılan arkeolojik çalışmalar bölgede insan varlığının tarih öncesi dönemlere denk geldiğini göstermiştir. Yalvaç'taki en eski tarih öncesi döneme ait eserler Tunç çağına (M.Ö. 3000-1000) aittir. Bu çağa ait eserler Yalvaç ve ona bağlı Ağaç Köyü ve Çamharman Köylerinde görülmektedir (KARAMAN, 1991). Tarih

öncesi dönemlerden sonra, Büyük İskender'in MÖ 323 yılında ölümünden sonra bölgede, Seleukos I veya oğlu Antiochos tarafından bir Pisidia Kenti olan Antiokheia kurulmuştur. MÖ 39-36 yılları arasında Galat Kralı Amyntas'ın idaresine giren antik kent, Amyntas'ın ölümüyle Roma İmparatoru Augustus tarafından Galatia Eyaletine dahil edilmiştir. MÖ 25 yılında İmparator Augustus zamanında "Colonia Caesarea Antiokheia" adıyla Roma kolonisine dönüştürülen şehir, bu statüsünü yaklaşık ikiyüz yıl korumuştur. Roma egemenliği MS 395'e kadar sürmüştür, bu tarihten sonra bölge Bizans topraklarına katılmıştır. Selçuklular Dönemi'nde Yalvaç ve çevresine yerleşen Oğuz oymaklarından ilki Yalvaçlar olduğundan dolayı, antik kent o günden sonra "Yalvaç" adını alır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun 1300 yıllarında parçalanması sonucu Yalvaç, Hamitoğulları Beyliği hâkimiyetine, 1380 yılında Osmanlıların egemenliğine girmiştir. (URL 4).

Çalışma alanını oluşturan Psidia Antiokheia kenti Yalvaç İlçesinin 1 km kuzeyinde, yaklaşık 1236 m yüksekliğe ulaşan bir tepenin üzerine kurulmuştur. Şehrin surlarla çevrili olan alanı 47 hektar olduğu bilinmektedir (URL 4). Yalvaç Pisidia Antiocheia Antik Kenti Ören yerinde Kazı çalışmaları ilk kez 1914 yılında Amerikan Michigan Üniversitesi tarafından başlatılmış ve 1924 yılına kadar aralıklarla devam etmiş, 1980'li yıllarda Yalvaç Müze Müdürlüğü Başkanlığında kurtarma kazısı şeklinde başlayan kazı çalışmaları 2005 yılına kadar devam etmiştir (URL 6) . Son yıllarda alandaki çalışmalar Prof. Dr. Mehmet ÖZHANLI tarafından yürütülmektedir.

Bu bildiri kapsamında, Antiokheia antik kenti ve Yalvaç ilçe bütününde yürütülen yüzey araştırma ve kazı çalışmalarından elde edilen bulgular arkeolojik alanların korunmasında disiplinlerarası çalışmanın olanaklılığı tartışmasında temel veriler olarak kullanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Arkeolojik alan, disiplinlerarası çalışma, koruma, Yalvaç, Antiocheia.

Kaynakça

Ayrancı İ., 2007, Koruma Alanlarının Yönetimi ve Yönetim Planı Sürecinin Değerlendirilmesi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Haziran

Bakırtaş İ., Tuncer G., Yiğit Ü., 2014, Disiplinlerarası Bir Saha Olarak İktisadi Arkeoloji: Yöntemi ve Alt Disiplinleri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİB Dergisi, 9(2), 47- 63

Ersoy A., (2012), Arkeoloji ve Antropoloji, İnsanbilim Dergisi, 1(1):1-5.

Karaman D., 1991, Dünden Bugüne Yalvaç Tarihi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri

Madran E. Özgönül N., 2005, Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması, Mimarlar Odası, Ankara

Özdoğan M., (2001), Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları Kanaat Basımevi.

Özdoğan M., (2006), Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Schubert M., Ginolhac A., Thompson J., Al- Rashid K., Willerslev E., Krogh A. and Orlando L. (2012) "Improving ancient DNA read mapping against modern genomes". BMC Genomics: 13:178.

URL 1 <http://www.saa.org/Default.aspx?TabId=1346> (Erişim tarihi: 20.09.2017)

URL 2 <https://archaeologywordsmith.com/lookup.php?terms=archaeological+place> (Erişim tarihi: 20.09.2017)

URL 3 <http://www.hafelegateway.com/2015/10/20/arkeolojik-alanlarda-koruma-yaklasimlari/> (Erişim tarihi: 20.09.2017)

URL 4 <http://www.isparta.gov.tr/yalvac> (Erişim tarihi: 10.09.2017)

URL 5 http://www.yerelnet.org.tr/ilceler/ilce_nufus.php?ilceid=198621 (Erişim tarihi: 20.09.2017)

URL 6 <http://www.yalvac.net/tr/Icerik.ASP?ID=444> (Erişim tarihi: 10.09.2017)

Korumada Mutlak Konsültasyon Şartı: Diyalog-Hukuk-Bilim

Av. Mustafa Kemal Turan

avkemalturan@gmail.com

Av. Selma Turan

s_turan89@hotmail.com

I-GİRİŞ

Sempozyuma katılma gayem belirlenen konuyu aldığım lisans + yüksek lisans eğitimi açısından bir hukukçu olarak anlamlandırmaya çalışarak bulunduğum konum olan cahilliğin vebalinin tarafımdan ziyade Hukuk Fakültelerinin + baro ekseninde meslek içi eğitimin ortak hatası olarak göstermek ve “çözüm adına bir şeyler üretilebilir mi acaba?” sorusuna farklı disiplin mensuplarının önünde (son bir cahil cesareti daha göstererek) sempozyumda sunum yaparak, kendim + benim gibi konumda olan tüm hukukçular için samimi bir çaba sarfetmek adına bu çalışmayı yaptım.

1970’li yıllarda mevzuatımıza giren koruma kavramının Planlama Hukuku anlamında hukukileşmesinin ilk adımı bana göre 1983 yılında biraz da paraşütle olsa “koruma amaçlı imar planı mecburiyeti” anlamındaki yasalasma ile olmuştur¹. 2004 yılı ve sonrasına ait yasalasma çabalarını incelediğimde şu gerçeği anladım ki; en ideal anlamda bir yasalasma dahi olsa bu koruma kavramının asıl önemli konusu sonuç itibarıyla bir idari işlem olan alınan koruma kararlarının veya alınmayan koruma kararları için sarfedilen çabaların yargılama içindeki seviyesi olduğu kanaatindeyim.

Bana göre koruma + korumada diyalog kavramları tüm bilimsel çalışma ve gözlemler somut olarak hukuk içinde herkesin anlayabileceği bir netlikte yer almalıdır. Hukuk içinde anlamlandırmanın başarısı kural + kurala uymamanın yasal sonuçlarının (Ceza Hukuku + Tazminat Hukuku) tek tek sayıcı ve detaycı bir kanun tekniği ile

1 Koruma Sempozyumu 2011 Prof. Dr. Emel Göksu, Çerçeve Sunum s.9 - Şöhret Atasoy, s.19

düzenlenmesine bağlıdır diye düşünmekteyim. Bu yasal düzenlemeye kadar tüm bilimlerden istifade eden oluşum “Koruma Amaçlı İmar Planı” aşamasından sonra artık “Şehir Planlama ve Koruma İmar Hukuku” anlamında gerçek anlamda bir varlık gösterecektir. Bu aşamaya kadar olan tüm süreçler içindeki bilimsel yayınlar + toplumsal veya bireysel aktiviteler + konu hakkında verilen eğitimler vs tamamen bu son aşama için yapılan hazırlık hareketleridir. Bunlarında aynı hukuk şemsiyesi altında anlamlandırılıp etkili olması adına gerekli olan yasal düzenleme de aynı oluşum içinde yer almalıdır. “Şehir Planlama ve Koruma İmar Hukuku” çatısı altında varlık gösteren “diyalog” konusu somut idari işlemlerin öncesinden başlayan ve sonrası hukuki ihtilaflarda da belirleyici olan bir kavramdır diye düşünmekteyim.

Bir cahil cesareti ile bir çırpıda söylediğim bu şeyleri maalesef, “Şehir Planlama ve Koruma İmar Hukuku” eğitimi alma şansı bulamamış bir ümmi olarak ifade ediyorum. Şurası açık bir gerçektir ki; hiçbir hatanın yer almadığı ve adeta kusursuz işleyen bir mekanizmanın olduğu bir “İdeal anlamda bir Şehir Planlama ve Koruma İmar Hukuku” eksenli idare işleyişi, işin doğası gereği hiç bir zaman gerçekleşmeyecektir. Ancak bu manada güçlenmiş bir İdari Yargı² sistemi sonucu, idare en büyük ölçekli projeleri ilgilendiren işlemlerden en küçük bir uygulama işlemine kadar, bir bütün olarak hukukun üstünlüğü çizgisi ve planlama disiplini içinde bir kamu yönetimi anlayışına zorlanacak ve her şeye rağmen oluşan yanlışlıklar da hızlı ve adil işleyen İdari Yargı mekanizması içine taşınacak ve karara bağlanacak ve sistem bu manada rayına oturmuş olmanın neticesinde kendi içinde her geçen gün gelişme gösterecektir.

II-“ŞEHİR PLANLAMA VE KORUMA İMAR HUKUKU” KAPSAMINDA İNCİRALTI-BAHÇELERARASI BÖLGESİ ÖZELİNDE KORUMADA MUTLAK KONSÜLTASYON ŞARTI OLAN: DİYALOG-HUKUK-BİLİM BİRLİKTELİĞİNİN İNCELENMESİ

İzmir kentinde İnciraltı ve Bahçelerarası Bölgesi, yerel basında hep tartışma popülaritesi olan ve herkesin sahiplendiği³ ve bu sahiplenme ile birlikte esasta iki

2 Ünal 2015 “Her türlü idari kararlar gibi, plan kararları da yargısal denetime tabidirler. Ancak, plan kararları aleyhine yargısal denetime başvurmak için, özellikle bu kararların iptalini isteyebilmek için, bu kararların ne amaçla alındığının, teknik usul ve yöntemlere, planlama teknik ve ilkelerine, kamu yararına uygun olarak alınıp alınmadığının bilinmesi gerekir. Bunu bilebilmek için de, bu konuda hiç olmazsa genel anlamda bir şeyler bilmek gerekir. Hukuk fakültelerimiz de plan, planlama ve plan uygulamasının ne olduğu, düzenleyici hukuki işlemler olarak planların nasıl hazırlandıkları, plan kararlarının nasıl verildiği, plan uygulanması ile ilgili işlemlerin neler oldukları ve nasıl tesis edildikleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmemektedir.”

3 GÖKSU,Emel; “Kimsenin Olmayı Bir Türlü Beceremeyen Yer İnciraltı: Bir Yerel Siyaset Öyküsü”, **İzmir Kent Kültürü Dergisi**, S. , Nisan 2000, s. 102 vd..

(ayrıntıda bir çok) kesime bölünen ve bu bölünme ile birlikte iki ana grup olarak taraftar toplayan ve bu taraftarlık içinde her grubun kendilerine göre yüzeysel söylem çözümlerinin dillendirildiği ama gerçek yapıda komplike hukuki sorunların ve çok karmaşık bir yapının oluşturduğu bir bölgedir. Alanın, yerel siyaset ve hatta genel siyaset anlamındaki çeşitli teorik yaklaşımların adeta pratik modelde tasarım ve çarpışma alanı olarak belirlenmesine rağmen, bölge hakkında bilimsel araştırma⁴ sayısının hayli az olduğu bilinmektedir.

Hukukçu olarak bölgenin kentsel-kırsal arası bir durumda çift cinsiyetli yapısı ve İzmir Körfez Geçişi çatısı altındaki Kamu Özel Sektör Ortaklığı imalatının bölgeye olabilecek etkisinin “koruma” çatısı altında tespit ettiğimiz mutlak konsültasyon şartı olan diyalog-hukuk-bilim eksenin bir genelleme ile Ülke geneli içinde bir model oluşturabileceğine inanarak tümevarım yöntemini esas alarak bu çalışma ortaya çıkmıştır.

4 Konu hakkında tarafımdan incelenmiş çalışmalar şunlardır; AGHAZADEGAH Hossein; “İzmir İnciraltı Rekreatiyonel Amaçlı Kıyı Düzenlemesi”, D.E.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Lisans Bitirme Ödevi, İzmir, 1985. **TÜRKMEN, Sevil**; “İnciraltı-Dalyan Turizm ve Rekreatiyon Alanı Düzenleme Çalışması”, D.E.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Lisans Bitirme Projesi, İzmir, 1992. **ARSLAN, Abdullah**; “1980 Sonrası Planlamaya İlişkin Politikaların ve Yasal Yönetmeliklerin Kentel Alanlar Üzerinde Yaratıldığı Rant Baskılarının İncelenmesi Ve Alternatif Plan Önerileri”, D.E.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Lisans Bitirme Projesi, İzmir, 2003. **AYHAN İrem**; “İnciraltı Gelişim Sürecinin Değerlendirilmesi, Potansiyeller, Beklentiler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, D.E.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans 1. Sınıf Proje Çalışması, İzmir, 2005. **ALTINÇEKİÇ, Funda / GÖKSU, Emel / GÖKSU, Sezai**; İletişimsel Eylem, Kamu Alanı ve Planlama, Ege Mimarlık, 1995, sf. 26. **ALTINÇEKİÇ, Funda / GÖKSU, Emel / GÖKSU, Sezai**; İletişimsel Eylem İçin İlk Adım, Ege Mimarlık, 1995, sf. 29-50. **ALTINÇEKİÇ, Funda / GÖKSU, Sezai**; İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı'nın Değerlendirilme Biçimi Üzerine, Ege Mimarlık, 2008., **ÇINARLI, Nilüfer**; İnciraltı'nda Hukuk Dışı Otel İnşaatı Bitmek Üzere, Ege Mimarlık, 2001, sf. 39., **DÜNDAR GÖKÇEN, Şebnem / ÖZKELLE, Deniz**; Yüzyılların Yarısında Son Dönem: “Expo” ve İzmir, Ege Mimarlık, 2007, sf. 14-17., **GEDİZOĞLU, M. Levent**; İnciraltı Doğal Sit Kararı ve Özdilek Otel Ve alışveriş Merkezi, Ege Mimarlık, sf. 302. Aralık 2001., **GÖKSU, A. Emel**; Kimsenin Olmayacağı Bir Türlü Beceremeyen Yer İnciraltı: Bir Yerel Siyaset Öyküsü, İZMİR Kent Kültürü Dergisi, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yayını, Nisan 2000, S:1, sf. 102-131., **KAFTANCI, Güngör**; EXPO İZMİR Çabalarının Düşündürdükleri, Ege Mimarlık, 2007, sf. 20-21., **KAYIN, Emel**; Balçova-Teleferik/İnciraltı-Bahçelerarası Bölgesi için Kentsel Fırsatlar, Ege Mimarlık, 2007, sf. 28-31., **KAYIN, Emel**; İnciraltı Boşluğu İçin Ekolojik-Kentsel Bir Gelecek Modeli: “Kentliler için Bir Kıyı”, Ege Mimarlık, 2012, sf. 38-43., **KAYIN, Emel**; EXPO'yu kaybettik Ama Kenti Kazanabiliriz, Ege Mimarlık, 2008, sf. 25., **SIYAH, Süleyman**; Planlamada Müzakere Süreçleri İzmir İnciraltı Örneği, D.E.Ü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans Tezi, 2009., **TURAN, M. Kemal**; İzmir Büyükşehir Bütünündeki Büyük Ölçekli Yatırımların Kent Yönetimi, Şehir ve Bölge Planlama ve İdari Yargı Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007., **TÜRKMEN, Sevil**; “İnciraltı-Dalyan Turizm ve Rekreatiyon Alanı Düzenleme çalışması”, D.E.Ü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Lisans Bitirme projesi, İzmir, 1992., **TOPAL, Hasan**; Ulaşım Politikaları, Tüp Geçitler ve İzmir Expo 2015, Ege Mimarlık, 2008, sf. 12-15, **TÜRKYILMAZ, Bahar**; Doğal Sitler-İzmir ve Çevresinde İrdelenmesi, TMMOB İzmir Kent Sempozyumu, sf. 269-280.

III-BÖLGEDE KURULAMAYAN DİYALOG-BİLİM-HUKUK EKSEN EKSİKLİĞİ NEDENİ İLE OLUŞAN PARÇACI VE HATTA BİRBİRİNE TEZAT PLAN KARARLARI VE İDARİ İŞLEM YIĞINI VE BUNLARA KARŞI AÇILAN İPTAL DAVALARI KRONOLOJİSİ

Çalışma kapsamı içinde bu alanın 1952’den 2017’ye kadarki geçen süreç içindeki plan yapma ve onama yetkisi kendisinde olan tüm idarelerin (İzmir Büyükşehir Belediyesi, Balçova Belediyesi, Turizm Bakanlığı, Mülga Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Çevre Şehircilik Bakanlığı) işlemlerini (yerel meclis kararı ve encümen kararlarıyla merkezi hükümetin her türlü kararlarını) ayrı ayrı inceleme altına alıp bu idarelerin siyasi dönem aidiyetleri ve illiyet bağı içindeki ilişkileri de incelenmiştir. Aynı dönem sınırları içinde bölge kapsamında yargıya intikal etmiş davaların tüm resmi dokümanın incelemesini de yapılmıştır.

- Yenikale Askeri Bölgesi (Sancak Burnu) ve Mevzi Planlama Süreci
- 1953 Tarihli Kemal Ahmet Aru Planı Kapsamında Bölge Plan Kararları
- 1973 tarihli 1/25000 ölçekli İzmir Metropolitan Nazım İmar Planı Kapsamında Bölge
- İnciraltı Yurtlarının Kaçak Yapımı ve bu fiili duruma uydurulan torba Mevzi Planı
- Üçkuyular Hava Eğitim Komutanlığı Mevzi Planı
- Bakanlar Kurulu’nun Turizm Merkezi Kararları
- Fuar ve Rekreasyon Alanı Mevzi Planı
- Metro Tamir ve Bakım Atölyesi Mevzi Planı
- 1995 yılında Mimarlar Odasının Düzenlediği geniş katılımlı (bölge halkıda dahil)İnciraltı sempozyumu
- Aydın-Çeşme Otoyol ve Yonca Kavşak Mevzi Planı ve ilgili iptal davaları
- İki Yol Arası Mevzi Planı ve ilgili iptal davaları
- Üçkuyular Doğuş a.ş. Mevzi Planı ve ilgili iptal davaları
- Gençlik Merkezi Mevzi Planı ve ilgili iptal davaları
- Özdilek A.Ş. Mevzi Plan ve ilgili iptal davaları
- Bölge İçin Alınan 1. Derece Doğal Sit Kararının ve ilgili iptal davaları
- Birinci Derece Doğal Sit İçin Açılan İptal Davaları Devam Ederken Kurulun Aldığı Bir Karar İle Karargâh Ve Füzyon Merkezi Plan Tadilatına Müsaade Etmesi:

- Bölgede Birinci Derece Doğal Sit Kararının İptal Edilmesi Üzerine Alınan 17.12.2002 Tarih Ve 10168 Sayılı Sit Derecelemesi Kararı ve ilgili iptal davaları
- İzmir 1. Numaralı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.02.2007 Tarihli Ve 2084 Sayılı Kararı ve ilgili iptal davaları
- 16.05.2007 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı EXPO Fuar alanına yönelik 1/25000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı olarak onaylanmıştır.
- 30.06.2007 tarihinde ise 26568 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak İnciraltı Turizm Merkezi Sınır Genişletilmesi ilan ile Balçova Kaplıcaları Kesimi de turizm merkezi sınırlarına genişleyecek şekilde İnciraltı Turizm Merkezi Sınır Genişletilmesi gerçekleştirilmiştir.
- 03.04.2009 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanan İzmir İnciraltı Turizm Merkezi Tevsii 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı revizyonu ve ilgili iptal davaları
- 17.08.2009 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanan İzmir İnciraltı Turizm Merkezi İnciraltı Kesimi 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonu ve ilgili iptal davaları
- İzmir İl Tarım Müdürlüğü'nün 07.07.2008 tarih ve 16723 sayılı yazısıyla 547 hektarlık bölümünün kuru mutlak tarım arazisi olduğu ve tarım dışı kullanımının görülmediğine dair kararı
- Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nın 10.03.2010 tarih ve 17818 sayılı kararı ile İnciraltı Bölgesinde 547 hektarlık alanın turizm merkezi yapılmak üzere tarım dışı amaçla kullanılması kararı ve ilgili iptal davaları
- 21.04.2011 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Revizyonu ve ilgili iptal davaları
- 17.08.2011 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından İzmir İnciraltı Turizm Merkezi İnciraltı Kesimi 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonu ve ilgili iptal davaları
- 02.11.2012 onaylı İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/5000 ölçekli ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları ve ilgili iptal davaları
- 04.03.2013 onaylı İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/5000 ölçekli ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları ve ilgili iptal davaları

-06.08.2013 onaylı Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca yapılan İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/5000 ölçekli ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planları ve ilgili iptal davaları

Görüldüğü gibi Bağlamsal özellik ve dinamiklerden kaynaklı, birbirinden süreçsel olarak kısmen farklılaşan ancak yöntemsel olarak güçlü bir demokratik anlayış zeminine oturtulamayan alandaki sözü edilen uygulamalar, sayısız “kadük” karar üretilmesine vesile olmuştur. Toplumun demokratikleşmesinde en önemli ilk adım ortak gelecek bilgisinin üretilmesi iken ve toplumları değişime götüren ortak atılan adımlar olması gerekirken bu alana yönelik atılmış adımlar hep yanlı ve de yanlı olmuş ve alan kimliksizleştirilmiştir. Alan bir karasızlık yumağı içine itilmiştir. Toplumun farklı kesim ve gruplarından bireyleri bir araya getiren yoğun sosyal süreçler üretilmemiş, planlanamamış ve aralarında hukuksal diyalog/konsültasyon sağlanamamıştır. Çalışmada bunlar konu kapsamı içinde değerlendirilmiştir.

Bölgenin turizm alanı ilan edilmesi ile bölgede yerel yönetimin söz hakkı ortadan kaldırılmıştır. Takiben Bakanlık alan bütününde mevzii plan anlayışı ile iki yapılaşmaya izin vermiştir. Bakanlık, bu amaçla kendisine gelen teklifleri, kendi belirlediği usul ve esaslar çerçevesinde red edebilir veya tekliflerin planlama sınırını değiştirebilir ya da teklifler için ön uygunluk kararı verebilmekte ve monopolistik bir yaklaşımla teklif sahipleri ile “kapalı bir diyalog” içine girebilmektedir. Diyalog içinde yöneticilerin (Bakanlık) karar alma ve stratejik planlamalarında günlük karar alma yerine stratejiyi bir kavram olarak ele alması göz ardı edilmiştir.

Karar vericiler, bugünkü sorunun, dünün çözümlerinden kaynaklandığını fark ederek karar alma mekanizmalarını yeniden gözden geçirme imkanını da bu şekilde oluşturulmuş diyalog eksikliği ile kaybetmişlerdir. Sistem yapısının yeniden şekillendirilmesi olanağı ortadan kalkmış, sistemdeki kişilerin de sistemin yapısına göre davranma olanağı yok olmuştur. Karar vericiler münferit (mevzii planlar) onaylarla turizm tesisi yaptırma yerine temeldeki yapıyı görmeli ve anlık fotoğraflarla değil, değişim süreci terimleri içinde düşünerek bir başlangıç noktasına ulaşmalı idiler. Şu halde etik değerler içinde amaçlara ulaşmada karşılaşılabilecek sorunları, mevzii uygulamalardan önce belirleyip gerekli önlemleri alma imkanı ortadan kalkmıştır.

Tüm bu serüven içinde; demokratik ve katılımcı bir toplumun gelişmesine stratejik yaklaşım ile yürütülen geleceği planlama süreçlerine katkı sağlama yerine stratejik planlamanın geleneksel planlamadan farklılaşan en önemli özelliği olan katılımcı olunmaması ve toplumu, planlama aşamasında gelecekte daha ileri bir yere götürmek yerine stratejik kararlar almamaya yönlendirmesi ve plan ürününden öte spekülatif bir sürece odaklanmadır. Zira alana yönelik alınmış olan her karar farklı rant odaklarının spekülatif karlarına sahne olmuştur.

Ülkemizdeki yönetim sistemleri temsili demokrasi modeline dayanmakta ve bu duruma göre halkın kararlara doğrudan etkisi olmadığı varsayılmaktadır. Bir demokrasi modeli olarak bu durum, bugünün toplumsal biçimlenme sürecindeki karmaşık dinamiklere ve toplumsal yapının çeşitli gereksinmelerine ve beklentilerine cevap verememektedir. Temsil edenlerin etkisi ve etik dışı kararlarındaki diyalog eksikliği de belirli bir karmaşayı ortaya çıkarmaktadır. Vatandaşın diyalog içine girebilme şansı ancak açtığı iptal davası sonrası oluşmakta ama bu davada yeterli donanımı olmadığı için ve idari yargı mekanizmasında ciddi sorunlar olduğu için bu anlamda eşit ama ayrık bir diyalog içinde kalmakta ve burada dahi gerçeğe anlamda kendisini ifade edememektedir.

IV- BİR KAMU ÖZEL SEKTÖR UYGULAMASI OLAN İZMİR KÖRFEZ GEÇİŞ PROJESİNİN DİYALOG-HUKUK-BİLİM EKSENİ İÇİNDE İNCELENMESİ

Neo-liberal küreselleşmeci, ekonomik, politik düzenin ortaya çıkardığı Kamu Özel Ortaklığı (Public Private Partnership) söylemi ile ortak bir tanıma dayanmayan ve ülkeden ülkeye değişiklikler arz eden uygulamalar; devletle özel sektörün birlikte girişimci olarak ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve bunun karşılığında özel sektörün kar elde etmesi şeklinde tariflenmiştir. Son yıllarda bu oluşumun çok ciddi manada kırsal alanları kapsam içine aldığını gözlemliyoruz. Bu kapsamdaki sözleşmelerin çok uzun süreli olması, büyük sermaye oluşumlarının büyük kar elde etmeleri⁵, klasik kamu hizmeti sunumdan daha pahalıya mal olması vb. hususlardan dolayı oluşumun menşei olan İngiltere’de bile konu tartışılır hale gelmiştir. Birleşik Krallık Sayıştay Raporuna göre Londra Metrosu’nun yenileme ve yatırım ihalesini kazanan Metronet Firması’nın iflas etmesi sonucu İngiltere Devleti 1,7 milyar sterlin zararı, sözleşmedeki garanti kapsamı içinde ödemek zorunda kalmıştır⁶.

Bu vahim tablonun Ülkemizde daha vahim hale gelebilme şüphe ve endişesini doğuran; “bize özgü” bir Kamu Özel Sektör Ortaklığı oluşumu ile riski tamamen devletleştiren, karı ise tamamen firma lehine özelleştiren ve her şeyden önemlisi “temel bir kanuna” dayanmadan ve sözleşme değerinin makro manada ülke ekonomisini bile etkileyecek hacimdeki bir işlemin çok kısa bir sözleşme ile düzenlenmeye çalışılması

5 Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014 Selman Sacit Boz, s.289; Erol Esen –Ali Erdem s.103; Erkan Aydoğanlı s.3; Alpaslan Uğur/Mustafa Miyat s.21; Mehmet Şahin/Özge Uysal s.157; Abdullah Uz s.1171; Işıl Canan Yılmaz, S.8; Kim Talus, s.14; Ayhan Sarısuru, s.5

6 KARAHANOGULLARI, Yrd. Doç. Dr. Yiğit, *Kamu Özel Ortaklığı Modelinin Mali Değerlendirmesi*, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 67, No. 2, 2012, s. 112.

ve üstelikte bu sözleşmeyi incelemek isteyen herkese “ticari sır” gerekçesi ile bilgi edinilmesi yolunun kapatılarak bir anlamda şeffaflık sisteminden uzaklaşılmasıdır.

Bu sözleşmelerin Ülkemiz açısından başka bir tehlikesi de insan yaşamı ve doğanın tahribatı yönünde kendisini göstermesidir. Bu tehlikeli modelin “bize özgü” yanlışlıkları sonuç itibariyle ülkemiz kırsal alanları için ciddi bir tehlikedir.

Ülkemizde yaşanan imar yolsuzluklarının çok ciddi boyutlara ulaştığına dair toplumsal bir kanı vardır. Bu kanıyı belgeleyen resmi itiraf, geçtiğimiz günlerde Çevre Ve Şehircilik bakanından gelmiştir. Hürriyet gazetesinin 05.06.2017 tarihli manşetinde bakanın “Tüm hırsızlıklar İmardan Geliyor” başlığı altında yaptığı itiraf + önerdiği “mutlak bakanlık hegemonyası” çözümü konu hakkında duyarlı olan herkesi endişeye sevk etmiştir. Zaten var olan imar yolsuzluk sisteminin temel bir kanuni düzenlemeye dayanmayan ve sözleşmelerin kamuoyu denetiminden kaçırıldığı şeffaf olmayan Kamu Özel Sektör Ortaklıkları ile dayatılan büyük ölçekli projeler ile kent merkezlerinden kırsal alanlara sıçrama tehlikesi kendisini çok bariz olarak hissettirmektedir. Bu tehlikenin kent merkezlerinden kırsal alanlara yayılma istidadı, projelerin çılgınlığı + çılgınlık dürtülerinin çok geniş alanlara yayılabilme imkanı meseleyi çok vahim hale getirmektedir.

Kamu Özel Sektör Ortaklığının yürüttüğü bu manadaki büyük ölçekli yatırımlarda toplumsal bilinç ve yargı denetiminin de aynı şekilde özel sektörün hızına ayak uyduramayacağı gerçeği karşısında durumu düzeltme adına ancak bölge mülk sahiplerinin yaptıkları müdahale mücadelesinin başarı elde etme şansının bulunduğunu gözlemlemekteyiz. Bir bürokratımızın⁷ ifade ettiği gibi: *“Riskler ve sorumluluklar taraflar arasında dengeli dağıtılarak 3P (Public Private Partnership) uygulamalarının, 4P (Public Private Partnership Prosecution) uygulamasına dönüşmesi engellenmelidir. Buradaki dördüncü P=Public Prosecution (savcılık soruşturması) olmamalıdır”*.

Soyut bir kavram olan Kamu Özel Sektör Ortaklığının tümevarım yöntemi ile somut incelemesi olarak koruma hukuku içinde yer alan kentsel-kırsal arası çift cinsiyetli yapı içinde kalmış olan İnciraltı ve Bahçelerarası bölgesini önemli ölçüde etkileyecek olan İzmir Körfez Geçiş Projesi kapsamında ele alırken “Şehir Planlama ve Koruma İmar Hukuku” üst başlığı altında mutlak konsültasyon şartı olarak gördüğüm Diyalog-Hukuk-Bilim üçlemesinin ne kadar zorunlu olduğunu gördüm. Bölgenin İdari Yargı tarafından iptal kararı⁸ verilen planın karar alma aşamasında merkezi hükümetin kentin büyükşehir Belediyesi başkanıyla diyalog eksikliği içinde olduğuna dair şikayeti Şehir

7 Ayhan Sarısu: Kamu Özel Sektör İşbirliği Modeli İle Yatırım, Sunum-16.10.2012 İstanbul.

8 İzmir 5.İdare Mahkemesi 2014/68 E ve 2015/1473 K

Plancıları Odasının o yıl İzmir de düzenlediği 37. Kolokyum'un panel kısmında⁹ bizzat kendisi açıklamıştır. Bazı mülk sahipleri ve meslek odalarının haricinde yerel yönetimin bakanlık planına karşı iptal davası açması sonuç itibariyle bölgenin “Şehir Planlama ve Koruma İmar Hukuku” özelinde Diyalog-bilim-Hukuk eksenin olmadığını açıkça göstermektedir. Merkezi yönetimin, yerel yönetimin açtığı dava ile iptal edilen planların yargılama süreci bitmeden veya iptal kararlarını nazara alarak yeni bir plan kararı almadan bölgeden Kamu Özel Sektör Ortaklığı anlayışı ile İzmir Körfez Geçiş projesi gibi bölgenin tümünü ve hatta tüm kenti etkileyecek bir oluşumu uygulamaya sokması Diyalog-Hukuk-Bilim eksenini tamamen ortadan kaldırmaktadır. Projeye karşı açılan iptal davası¹⁰ bir anlamda bu eksenin mecburi kılacaktır. Davaya her iki taraf yanında müdahale talebinde bulunacak kişi ve kuruluşların¹¹ fazlalığı, örneğin bu davaya 1000 vatandaşın müdahale talebinde bulunması davayı ister istemez bireysel dava kategorisinden çıkarıp soyut olan Diyalog-Hukuk-Bilim ekseninin olmayan yasal düzenlemesi yerine geçecek bir yargısal içtihat oluşumuna imkan verecektir diye düşünmekteyiz.

9 37. Kolokyum “Kent Yönetimi ve Planlama” panel bölümü s.960,961s

10 İzmir 3.İdare Mahkemesi 2017/811 E

11 Davaya müdahale talebinde bulunmaktan kastımız gerek davacı ve gerekse davalı tarafı yanında davaya müdahale talebinde bulunarak dosyanın aktif tarafı olmayı kastediyoruz. Örneğin bu davaya 1000 vatandaşın müdahale talebinde bulunması bu manada Diyalog-Hukuk-Bilim eksenini yargısal içtihad oluşturacak seviyeye getirecektir.

Çok Katmanlı Değerler Sistemine Sahip Koruma Alanlarında Disiplinlerarası Diyalog: Atatürk Orman Çiftliği Deneyimi

Arş. Gör. Dr. Selin Çavdar Sert

Gaziantep Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

selin.cavdar@gmail.com

ÖZ

Çok katmanlı değerler sistemine sahip bir koruma alanı olan Atatürk Orman Çiftliği'ni kendi bakış açıları ile ele alan farklı disiplinlerden pek çok yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlardan bir bölümü, onu bir ekonomik modelin laboratuvarı olarak sunarken; eğitim ve toplumsallaşma mekânı olduğuna da vurgu yapmışlardır. Diğer bir grup bakış açısına göre ise AOÇ, kentlinin rekreasyon ihtiyacını karşılayacak değerli bir açık alandır. Doğal ve tarihi bir değer olduğu tartışmasız kabul edilen AOÇ, son yıllarda kültürel peyzaj olarak da tanımlanmaktadır. Bunlar ve bunlara benzer tüm bakış açıları ve tanımlar, meslek gruplarının uzmanlık ve ilgi alanlarına bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Oysa Erken Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli değerlerinden biri olan ve anlamı giderek artan AOÇ'nin, bu bakış açılarının tümünü içeren bir diyalog zemini üzerinde ele alınması gerekmektedir. Bu bildirinin amacı, başta mimari değerleri ve peyzaj varlığı olmak üzere tüm değerleri yok olma tehlikesi altında olan AOÇ'nin korunarak sürdürülmesinde disiplinlerarası diyalogun önemine vurgu yapmaktır.

AOÇ'nin tüm değerleriyle birlikte anlaşılması, korunması ve sürdürülmesinde başta planlama, mimarlık ve peyzaj mimarlığı olmak üzere hukuk, tarih, mühendislik (ziraat, jeoloji, endüstri ve inşaat), biyoloji, arkeoloji, sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi ve işletme gibi farklı disiplinlerin birlikteliğine ihtiyaç vardır. Aslında, tüm bu meslek grupları Çiftliğin kuruluş aşamasında rol almış ve gelişmesine katkı sağlamıştır.

Bugün sahipsiz ve savunmasız kalan Atatürk Orman Çiftliği'nde yaşanan deneyim göstermiştir ki çok disiplinli bir diyalog zemini olmaksızın yapılan tüm tanımlar ve

alınan tüm kararlar bu çok katmanlı koruma alanının korunması ve sürdürülmesi için yetersiz kalmıştır.

1. Disiplinlerarası İşbirliği içinde AOÇ'nin Kuruluşu

Yeni imar edilmekte olan Ankara'nın güney batısında 1925 yılında kurulan Atatürk Orman Çiftliği, zirai tekniklerin modernleşmesini, modern tarım uygulamalarının köylerde ve kent çeperlerinde eğitim aracılığı ile yaygınlaşmasını ve halkın üretim alanlarını deneyimleyerek kültürlenmesini hedefleyen bir tarım devrimi ve modernleşme modelidir (Keskinok, 2010; Kaçar, 2011). 52.000.000 metrekare alan üzerine tesis edilmiş olan Çiftlik'te, kuruluş hedefleri doğrultusunda üretim, eğitim, çalışma, barınma ve toplumsallaşma mekanları ve Çiftlik'in faaliyet programı 10 yıllık süreçte planlı gelişim ile düzenlenmiştir. Kuruluş aşamasında başta mimar, plancı, inşaat mühendisi, ziraat mühendisi, makine mühendisi olmak üzere halk sağlığı uzmanları, ekonomi uzmanları, iklim bilimci, botanik uzmanı, peyzaj mimarı, arkeolog, teknik uzmanlar rol almışlardır (DZİK, 1939). Planlı müdahale ile 1925 Ankara'sının güneybatısındaki bataklık araziler ıslah edilmiş; alanın gelişimini etkileyen Ankara Çayı'na bağlı su rejimi kullanma ve içme suyu olarak kontrol altına alınmış; tarım, hayvancılık ve ağaçlandırma alanları gerek Çiftliğin tarihi merkezinde ve gerekse Çiftliği oluşturan Çakırlar, Yağmurbaba, Karabasmak, Etimesgut, Tahar, Abidinpaşa, Macun, Güvercinlik ve Balgat çiftliklerinde mevcuda getirilmiştir. Çiftliklerin toprak ve jeomorfolojik potansiyellerine uygun tarım ve kültür bitkilerinin ekimi bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilmiş; bu nedenle kuruluş yıllarında elde edilmiş tarım deseni 1970li yıllarda Ankara'nın güney-batı istikametlerinde gelişimi ile başlayan sürece kadar korunabilmiştir (Çavdar Sert, 2017). Tarihi merkezin başlıca toplumsallaşma mekanı olan Karadeniz Havuzu'nun inşası esnasında bulunan tarihi eserler kurtarma kazısı ile elde edilmiş, böylelikle Ankara Çayı üzerinde ve topoğrafik eşikler arasında uzanan AOÇ alanının arkeolojik potansiyeli hakkında gelecek nesillere bilgi aktarılabilmiştir (Çavdar Sert, 2017). Tarihi merkezin vaziyet planı, kentin üretken/üretim çeperi olarak ortaya çıkışı ve kentle bağlantıları Hermann Jansen'in 1934 tarihli planı ile tanımlanmış, yaya bağlantıları ve silüet etkisine özellikle önem verilmiştir (Çavdar Sert, 2017). Tarihi merkezdeki yapıların ve ortak alanların büyük bir bölümü tasarlayan Ernst Egli, modern ve yalın bir yapı dili kullanarak alanın peyzajı ile bütünleşen bir mekân ağı kurmuştur. Özetle, günümüzde alanın soyut değerlerinin cisimleştiği tüm somut değerler kuruluş dönemi süreci içinde 'bilimsel ve çok disiplinli düzlemde' ve 'alanın değer alanları ile diyalog kurarak' ortaya çıkmış veya geliştirilmiştir.

2. AOÇ Alanı Üzerinde İhtisaslaşma: AOÇ ile İlgili Tanım ve Kavramlaştırmalar

Kenti özellikle kuzey-güney ekseninde geliştiren ve bir üst biçim arayışı sunmayan 1955 Nazım İmar Planı'nda AOÇ alanı 'boş alan' ve 'sanayi-kent arasında bir tampon bölge' olarak tanımlanmaktadır. Bu bakış açısını dışarıda tutarak, AOÇ'nin kent içindeki anlam ve rolüne değinen tanım ve kavramlaştırma arayışlarının 1970li yıllarda başladığı söylenebilir (Tablo I). Ankara Nazım Plan Bürosu'nun kuruluşu sonrasında, Ankara kenti için yapılacak yeni plan alternatifleri içinde AOÇ alanı 'makroform elemanı', demiryolu boyunca uzanan bir 'ayırıcı perde', 'anıt mekan' ve 'deneysel tarım ve rekreasyon alanı' olarak kavramsallaştırılmış ve plan üretim sürecinde bu tanımlar kullanılmıştır. 1970li yıllara kadar Kuzeybatı yönünde plansız gelişen ve AOÇ alanını çevrelemeye başlayan kent parçaları, 1990 Nazım İmar Planı kararları ile kent sistemi ile ilişkilendirilmiştir. Büro'nun AOÇ'yi koruma niyetiyle ürettiği rapor ve alt ölçek planlar -AOÇ'nin doğal, toplumsal ve tarihi değerleri büyük ölçüde anlaşılmış olmasına rağmen- gerek AOÇ yönetiminin talepleri ve gerekse plan kararları ve tasarıma özgü iç tutarsızlıklar nedenleri ile bir koruma planı olabilme özelliğini taşıyamamıştır. AOÇ alanı peyzaj mimarlığı meslek disiplini açısından irdelendiğinde, 1980lerin başına kadar AOÇ'nin kent açık ve yeşil alan sistemi içindeki yeri üzerine muhtelif araştırmalar yapılmış olmasına rağmen; peyzaj mimarları tarafından üretilmiş alt ölçek planlar alanın Ankara Çayı, doğal kaynak yönetimi, tarımsal üretim konusundaki öncü rolü göz ardı edilerek ve fazla tasarlanmış çevreler önererek tamamlanmıştır (Çavdar Sert, 2017). Sözü edilen plan çalışmalarının uygulama planları ise AOÇ yönetimi tarafından hazırlanmamış ve unutturulmuştur. 1990lı yıllarda AOÇ bir koruma statüsüne erişene değin, alandan devir ve kira yoluyla hem arazi hem de somut değer kaybedilmiş, bu duruma engel olacak yasal çerçeve, strateji, karar ve planlama/tasarım rehberi üretilmemiştir. 1980 yılından başlayarak AOÇ alanı, tüm alanın halk tarafından kullanımı ve erişiminin kısıtlanması konusu ile değil de planlı ve plansız arazi kayıpları ile gündeme gelmeye başlamıştır. AOÇ alanının koruma alanı ilan edilmesi olumlu bir karar olarak değerlendirilse bile, alanın korunarak geliştirilmesi yönünde bir adım ne AOÇ yönetimi ne de diğer paydaşlar tarafından atılabilmektedir. Mimari, doğal ve tarihi değeri koruma kararı ile tescil edilen AOÇ alanının, idari organizasyon düzeyinde bir 'koruma, alan yönetimi ve planlama' şubesinin dahi bulunmayışı kurumsal ataletin en dikkat çeken örneğidir. Dolayısıyla, AOÇ alanının planlama yetkisinin 2006 yılında Büyükşehir Belediyesi'ne devri ile başlayan yıkım ve aşındırma sürecinin kökenlerini (gelecek nesillere emanet edilmiş AOÇ'nin nasıl bu kadar sahipsiz ve savunmasız kaldığını) daha önceki plan ve yönetim dönemlerinde aramak yanlış olmayacaktır.

AOÇ'yi ele alan bilimsel araştırmalar meslek disiplini kompozisyonu açısından geniş bir yelpaze sunmakla birlikte, araştırmaların büyük çoğunluğu süreli yayınlardan oluşmaktadır. Araştırmaların geri kalanı ise sırasıyla süresiz yayınlara, tezler ve raporlar olarak derecelenmektedir. Ayrıca, araştırma alanları 1990 yılından itibaren uzmanlık alanları açısından çeşitlenmekte ve sayıca artmaktadır.

Tablo I: Atatürk Orman iftliği' ni Ele Alan Bilimsel Araştırmalar

Bilimsel Araştırma	Meslek Disiplinleri	Tarih/Dönem
TEZLER	Tarih Mimarlık//Koruma Peyzaj Mimarlığı şehir ve Bölge Planlama//Kentsel Tasarım Sosyal evre Bilimleri	2001 – Günümüz
SÜRESİZ YAYINLAR	Tarih Mimarlık//Tarih Peyzaj Mimarlığı şehir ve Bölge Planlama Ziraat Mühendisliği	2000- Günümüz
SÜRELİ YAYINLAR	Tarih Mimarlık//Tarih Peyzaj Mimarlığı şehir ve Bölge Planlama Ziraat Mühendisliği Sosyal evre Bilimleri Veterinerlik	1970- Günümüz
RAPORLAR	Tarih Mimarlık//Tarih Peyzaj Mimarlığı şehir ve Bölge Planlama Ziraat Mühendisliği Biyoloji	1970- Günümüz

Kaynak: Yazarın alışması, ayrıca bkz: www.aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr

Araştırmalarda kullanılan kavram setlerinin ise temelde AOÇ alanının *mekansal-ışlevsel, tarihi, hukuki, ekonomik ve toplumsal* değerlerine vurgu yaptığı görülmektedir (Tablo II). AOÇ’yi ele alan araştırmalar arasında alanın tüm somut ve somut olmayan değerlerini inceleyen, saptayan, haritalandıran kapsamlı bir araştırmanın bulunmayışı ise dikkat çekmektedir (Çavdar Sert, 2017).

Tablo II: Atatürk Orman Çiftliği’ni Tanımlamak için Kullanılan Değer/Kavram Setleri

<i>Mekansal-İşlevsel</i>	“makroform elemanı”, “yeşil alan”, “üretim alanı”, “tarımsal alan”, “deneysel tarım alanı”, “kültür parkı”, “koruma alanı”, “kent çiftliği”, “kent parkı”, “ekosistem elemanı”,
<i>Tarihsel</i>	“Cumhuriyet Mirası”, “Kültür Mirası”, “Kültür Peyzajı”, “Sanayi Mirası”
<i>Hukuki</i>	Kendi kanunu ile korunan “Kamu Arazisi”, Bağış –MİRAS değeri
<i>Ekonomik</i>	İşletme değeri
<i>Toplumsal</i>	“Bellek ve anı mekanı”, “Cumhuriyet değer ve devrimlerinin deney alanı”, “Mustafa Kemal Atatürk’ün mirası”, “kent mücadelesinin bir parçası”

Kaynak: Yazarın çalışması

3. AOÇ Değer Katmanları: Geçmiş ve Gelecek Arasında

AOÇ alanı Mustafa Kemal Atatürk’ün anı, eser ve fikirlerini, Cumhuriyet Devrimleri’ni, Ankara’nın imarını, bilimsel ve kültürel alandaki modernleşme atılımını temsil etmesi nedenleriyle somut olmayan değer sistemlerini içermektedir. AOÇ ile ilgili yapılan araştırmalar ve koruma talepleri incelendiğinde, bu çalışmaların özellikle soyut düzlem veya tarihi bağlam üzerinde temellendirildiği görülmektedir. Öte yandan AOÇ, Atatürk tarafından gelecek nesillere ve çabalara örnek olması, sahiplenilmesi, geliştirilmesi koşulları ile ‘gelecekçi’ bir yaklaşım içinde devredilmiştir. Devir tarihinden başlayarak varılan noktada dahi bu önemde bir alan için sınırlı sayıda stratejik çalışma yapıldığı, bu çalışmaların ise daha çok planlama ve mimarlık derslerinde veya ilgili TMMOB odalarında geliştirildiği izlenmiştir. Gelecekçi çalışmaların, AOÇ alanı üzerindeki merkezi yönetim ve yerel yönetim tasarruflarına (planlar, protokoller, devirler) tepki olarak ortaya çıktığı, diğer bir deyişle AOÇ’nin dönem dönem unutulduğu ve bu alan için sürekli bir mücadelenin örgütlenemediği gerçeğine özellikle değinilmelidir. Diğer bir dikkat çekici konu ise 1925 yılına tariheddiğimiz AOÇ alanının somut ve somut olmayan değerlerini tüm alanı kapsayacak

şekilde tespit eden, tarifleyen ve haritalandıran bilimsel çalışmaların azlığı ve hatta yokluğudur. Oysa somut olmayan değerleri korumanın ve sürdürmenin yolu, bu değerlerin cisimleştiği somut değerleri tespit etmek, sınıflandırmak, ilişkilendirmek, arşivlemek ve strateji üretmekten geçmektedir. Değer tespiti konusunda farklı uzmanlık alanları arasında anlamaya ve eyleme dönük bir diyalog kültürünün gelişmemiş olması ise üzerinde uzlaşılabilir ortak bir senaryonun geliştirilemeyeşinin temel sebebi olmuştur.

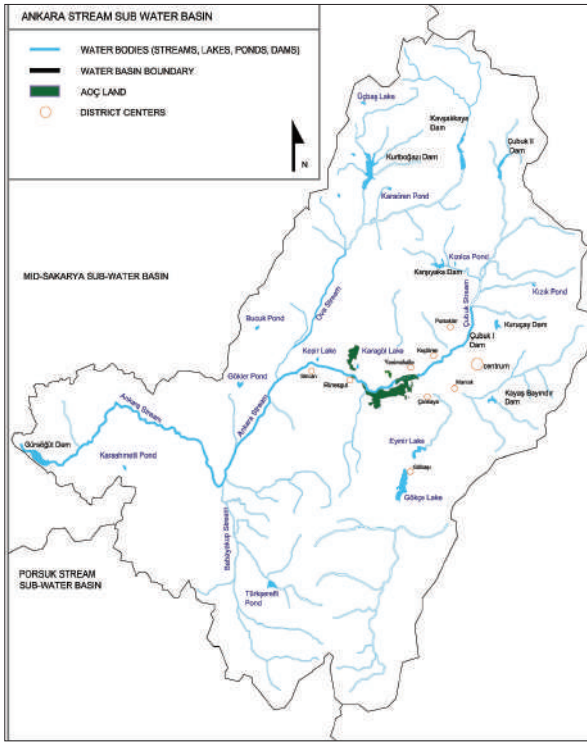
Atatürk Orman Çiftliği (ODTÜ arazisi ile birlikte düşünüldüğünde) tasarlanmış çevreler kadar tasarlanmamış doğal alanları da barındıran bir habitatır (Şekil 1). Fauna bileşenlerinin ihtiyaç duyduğu kadar, insanlar da doğal alanlara (tasarlanmamış bir peyzaja) eğitim, keşif, dinlenme, sağlık bulma amaçlarıyla gereksinim duymaktadır. Tarımsal araştırma ve üretim işlevlerinin yanı sıra, AOÇ alanı toplumun kendini yeniden üretmesi için emanet edilmiş ve çoğu dünya kentinin sahip olmadığı bir değer ve potansiyeldir.

Unutulmamalıdır ki tesis edildikten sonra bize emanet edilen AOÇ alanı, mimari, sanayi, tarım değerlerini içerdiği kadar ve hatta *ağırlıklı olarak 'üretken bir kır imgesini' de kapsamaktadır.* Bu üretken bozkır, her aşamada, Cumhuriyet Ankara'sının siluet elemanı olmuştur. AOÇ'nin vaziyet planını hazırlayan Jansen bu imgenin ve siluet etkisinin korunması gerektiği özellikle vurgulamıştır¹. Bitki örtüsü, alanın su potansiyeli, topoğrafik karakteri ve demiryoluna - kent merkezine yakınlığı Çiftlik'in yer seçimini etkileyen temel etkenler olarak ele alınmalıdır (Çavdar Sert, 2017). Böyle bakıldığında AOÇ, tasarlanmamış (doğal) ile 'modern'in iç içe geçtiği, savaş sonrası Ankara'sında olağanüstü çabalar ile kamuya kazandırılmış bir eserdir.

Şekil 1: Atatürk Orman Çiftliği kır manzarası
Kaynak: panoramio.com, Ahmet Soyak arşivi, 2006

1 Jansen'in 1936 tarihli AOÇ Vaziyet Planı izah notundan alıntılanmıştır. Kaynak : Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Beştepe.

Şekil 2: AOC alanı ve alt havza sistemi

Kaynak: Yazarın çizimi.

Çavdar Sert, S. (2017) Atatürk Forest Farm as a Heritage Asset Within The Context of Turkish Planning Experience 1937-2017 (Türk Planlama Deneyimi Bağlamında Bir Miras Değeri Olarak Atatürk Orman Çiftliği), ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Alandaki mimari değerlerin büyük çoğunluğu kuruluş aşamasında ve devir işleminden önce inşa edilmiştir. Atatürk'ün kaybı sonrasında Bira Fabrikası'nın devri ile başlayan yıpratma süreci günümüzde devam etmekte, tescilli bina ve toplumsallaşma mekânları önce işlevsizleştirilip sonra hukuka aykırı biçimde yıkılmaktadır (hayvanat bahçesi, Marmara Köşkü). Alanın devir, kira, altyapı, yol gereksinimleri ile parçalanması, tarihi odakların birbirinden kopmasına neden olmuştur. Mevcut tescilli binaların çoğunluğu, tarihi merkezi iki parçaya ayıran demiryolunun kuzey ve güneyine ızgara düzende yerleştirilmiştir. Tarihi merkezin güney sınırını biçimlendiren Söğütözü Koruluğu ve Kulübe evi restore edilmiş olmasına rağmen kentsel gelişim ile merkezden koparılmıştır. Tarihi merkez dışında kalan ve tescil edilmemiş Boğaz ve Tahar çiftlik binaları yıkık durumda olsa da planları okunabilmektedir.

Tablo 3: Atatürk Orman Çiftliği'ndeki mevcut mimari değerler

Mimari değerler (kuruluş aşaması)	Yapım yılı	Tescil tarihi	Mimar/Firma	Güncel Kullanım	Mülkiyet	Durum
Alman Elçilik Misafirhanesi	1924 (imported)	02/06/1992, by the decision of A.K.V.T.V.K.K., numbered 2436	Philip Holzmann İnş. Firması	-	AOÇ	Restore edildi
Tarihi aks	1925-1934	Tescilli değil	Herman Jansen, Ernst Egli		AOÇ	Okunur durumda
Gazi Tren İstasyonu	1926	02.06.1992, by A.K.V.T.V.K.K. karar no 2436 *2003,DOCOMO MO	Ahmed B.Tamcı	Restoran	AOÇ	Restore edildi
AOÇ Köprüsü	1926	1997	-	Köprü	Kamu	Yenilendi
AOÇ Müze ve Sergi Binası (Şarap Fabrikası)	1925-1936	*1997	Bilinmiyor	Müze	AOÇ	Restore edildi 1960s
Söğütözü Koruluğu, Atatürk Evi (Koliba evi), Bekçi kulübesi	1926	27.07.2000, A.K.V.T.V.K.K., karar no 6920	-	Müze	Kamu	Yenilendi
Karademiz Yüzme Havuzu	1931	-	Philip Holzmann İnş. Firması	Anıt	Devlet Mezarlığı (land transfer)	Yeniden işlevlendirildi
10. Yıl Okulu	1933	19.03.2004, A.K.V.T.V.K.K. karar no 9033	Ernst Egli	okul	Milli Eğitim Bakanlığı	
Posta Binası	1934	*1997	Bilinmiyor (Ministry of Settlement and Public Works)	Restoran	AOÇ	Yeniden işlevlendirildi
AOÇ Askeri Karakolu	1934		Bilinmiyor (Ministry of Settlement and Public Works)	-	AOÇ	
Hamam	1936-1938	30.09.1988, A.K.T.V.K.K. karar no 463	Ernst Egli		AOÇ	
Tarihi Menfez	1920ler	-	Bilinmiyor		AOÇ	-
Bira Fabrikası	1937	*1998	Ernst Egli		Sümer Holding (devir)	Yeniden işlevlendirildi
İşçi Lojmanları	1937	*1997	Ernst Egli		AOÇ	Yeniden işlevlendirildi - kısmen yıkıldı
AOÇ Yönetim Binası	1937	*1997	Ernst Egli	Yönetim binası	AOÇ	Restore edildi
AOÇ Restoranı	1937-2013		1992	AOÇ	AOÇ	Restore edildi, kirada

Mimari değerler (1937 sonrası)	Yapım yılı	Tescil tarihi	Mimar/Firma	Güncel Kullanım	Mülkiyet	Durum
Süt Fabrikası	1957	*1997	Alman İnşaat Firması	Fabrika	AOÇ	İyi, kullanımda
Mimari değerler (1980 sonrası)	Yapım yılı	Tescil tarihi	Mimar/Firma	Güncel Kullanım	Mülkiyet	Durum
Atatürk Evi Müzesi	1981	02.06.1992, by A.K.V.T.V.K.K., karar no 2436	ATO (Ankara Ticaret Odası)	Müze	Kültür Bakanlığı	İyi, kullanımda
Ziraatçı Atatürk Anıtı	1981	13.07.1994 by A.K.V.T.V.K.K., karar no 3591	Heykeltıraş Burhan Alkar, Peyzaj Mimarı Yüksel Öztan	Anıt	Kültür Bakanlığı	
Devlet Mezarlığı	1988		Mimar Özgür Ecevit, Peyzaj Mimarı Ekrem Gürenli		Kültür Bakanlığı	

Kaynak: Çavdar Sert, S. (2017) *Atatürk Forest Farm as a Heritage Asset Within The Context of Turkish Planning Experience 1937-2017* (Türk Planlama Deneyimi Bağlamında Bir Miras Değeri Olarak Atatürk Orman Çiftliği), ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

4. AOÇ Kimin?

“AOÇ”nin arazileri parça parça harcanmış -parsellenmiş, kurumlara -Askeriye, Orman Bakanlığı, Belediye, vb- tahsis edilmiş, kişilere ya da şirketlere -benzinlikler, otobüs garajları vb) kiralanmış), “çiftlik” işlevleri sanallaştırılmış (bal var arı yok!; şarap var bağ yok!; süt, yoğurt ayran var, inek/koyun yok!; marka var, çiftlik yok!) kültür varlığı olarak tescil edilmiş yapılar ihmal edilmiş (Gazi İstasyonu kapalı!; Tescilli Hamam yıkık!; Bira Fabrikası, battal!), “orman” yerine ise kaçak mezarlar (Devlet Mezarlığı dışında Alparslan Türkeş’in anıt mezarı!), çok katlı yapılar (Atlı Spor, ASKİ, Gençlerbirliği tesisleri!) “bize” açık olmayan kullanım alanları (tarlalar, etrafı dikenli telle çevrili ağaçlıklar) oluşmuştur. ... AOÇ’nin bu işler acısı durumu, Ankara’nın ortasında ne hakkınca kullanabildiğimiz, ne gerektiğince koruyamadığımız bu alan, “bizim” olana sahip çıkmakta ne kadar geç kaldığımızın somut kanıtıdır. **AOÇ ne olmalı, nasıl değerlendirilmelidir? Bu sorunun yanıtını kim, nasıl verecektir?”** Bademli, R. (2004) *AOÇ Kimin?* Planlama, 2004/3, 89-91.

AOÇ'nin kimin olduğu sorusuna mülkiyet, sahiplilik, toplumsal ve kurumsal örgütlenme modeli, yönetim modeli ve kamu yararı ekseninde en kapsayıcı cevabı belki Raci Bademli vermiştir. **AOÇ deneyimine bakıldığında ve “AOÇ kimin” sorusu disiplinlerarası düzleme taşındığında her bir uzmanın kendi alanını şemsiye alan olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Oysa geldiğimiz noktada, geçmişe bakıp AOÇ'nin disiplinlerarası diyalog içinde kurulduğu ve değer alanlarının bu şekilde ortaya çıktığı, gelecekçi bir liderin emaneti olan AOÇ'nin geleceği için disiplinlerarası diyalogun yeniden kurucu bir güç olabileceği, ancak bu şekilde ortak bir vizyon ve senaryo üretilebileceği gözden kaçmamalıdır.**

Anahtar Kelimeler: Atatürk Orman Çiftliği, disiplinlerarası diyalog, koruma

Kaynakça

Jansen, H. (1936). *Orman Çiftliği vaziyet planı izah notu*. Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi (Beştepe), Ankara.

Bademli, R. (2004). AOÇ Kimin? *Planlama*, 2004(3), 89-91.

Çavdar Sert, S. (2017). *Atatürk Forest Farm as a Heritage Asset within The Context of Turkish Planning Experience 1937-2017*, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu, (1939). *Gazi Orman Çiftliği, 5 Mayıs 1925: 5 Mayıs 1930*.

Kaçar, D. (2011). A Unique Spatial Practice for Transforming the Social and Cultural Patterns: Atatürk Forest Farm in Ankara. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 2011 (1), 165-178.

Keskinok, Ç. (2010). Urban Planning Experience of Turkey in the 1930s', *METU Journal of Faculty of Architecture*, 27 (2).

AOÇ ARAŞTIRMALARI. (2014). *AOÇ KİTAPLIĞI* . 09.09.2017 tarihinde erişildi: www.aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr

Ahmet Soyak arşivi (2006). *AOÇ*. 09.09.2017 tarihinde erişildi: www.panoramio.com,

3A OTURUMU
TOPLUM VE MEKAN ARASINDAKİ DİYALOG II

27 Ekim 2017 Cuma

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Aliye Emel Göksu

*Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında
“Korunan” Tarihî Yapıların “Değişen” Adları*

Öğr. Gör. Dr. Esra Özkan Yazgan

Arş. Gör. Fatma Sinem Akbulut

Diyaloğu Kamusal Açık Alanlar Üzerinden Okumak:

Antalya Kaleiçi Örneği

Arş. Gör. Aynur Uluç

Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz

İnsanların Mekanla Kurduğu Diyalogun Ürünü Olarak

“Anı”ları Ortaya Çıkarmak Ve Korumak: Milas Örneği

Esra Nur Usta

Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz

Bütüncül Korumada Bellek ve Yapılı Çevre Arasındaki Diyalog:

Ankara Atatürk Bulvarı Örneği

Günce Uzgören

Dr. Nimet Özgönül

Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında “Korunan” Tarihî Yapıların “Değişen” Adları

Öğr. Gör. Dr. Esra Özkan Yazgan

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

esraozkan@gazi.edu.tr

Arş. Gör. Fatma Sinem Akbulut

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

sinemulusoy@gazi.edu.tr

Giriş

Yaşam pratikleriyle ve sosyal ilişkilerle üretilen toplumsal deneyimlerin somut ürünleri olan tarihî yapılar, kültürler ve nesiller arası diyalogun temel bileşenlerindedir. Tarihî yapılar, zamanın bıraktığı izler ve sabit noktalar olarak bir kenti kültürel bakımdan sembolize eder ve sürekliliğe olanak sağlar (Boyer, 1994). Geçmişten geleceğe uzanan bütüncül bir zaman algısıyla kentlere bakabilmemizi sağlayan bu yapılar, yaşam süreleri boyunca çeşitli fiziksel, mekânsal ve anlamsal dönüşümlere sahne olurlar. Geçmişe yönelik izleri geleceğe aktarmayı amaçlayan koruma disiplini, bu değişimleri yönetmeye yönelik bir pratiktir. Koruma disiplininin en az üstünde durduğu değişimlerden birisi de tarihî yapıların kültürel ve doğal süreçler sonucu edindiği özgün adların çeşitli sebeplerle uğradığı değişikliklerdir. Yapılara ait bu özgün adlandırmalar sadece bir tarif aracı değil aynı zamanda yapıya ait hikâyeyi anımsatan kolektif bellek uyarıcılarıdır. Fakat yapıların adları, yaşam süreleri boyunca çeşitli sebeplerden ötürü bir ya da daha fazla kez değişebilmektedir. Yapılar, adları değiştiğinde kolektif bellekte bir süre daha eski adlarıyla anılsa da özgün adların bir nesilden diğerine geçişi pek mümkün olamamaktadır. Bu bağlamda tarihî yapıların adlarındaki değişimler, kolektif bellek sürekliliğini ve nesiller arası diyalogu kesintiye uğratan bir değişim olarak üzerinde durulması gereken bir konudur.

Bu çalışma, hatırlama öğelerinden biri olan yapı adlarının değişmesi durumunda, –yapılar fiziksel varlıklarını sürdürseler dahi– kolektif bellekteki sürekliliğin zarar göre-

bileceği iddiası üzerine kuruludur. Bu iddia, Ankara’da söz konusu değişimi yaşayan kültür varlıkları üzerinden tartışılmaktadır. Çalışmanın amacı, kentin günümüze ulaşmayı başaran tarihî yapılarının geçirdiği ad değişimlerini, toplumsal ve politik süreçler üzerinden irdeleyerek bu değişimi koruma disiplini bağlamında ele almaktır. Bu çalışmayla tarihî yapıların maruz kaldıkları ad değişikliklerine neden olan süreçleri ortaya koyarak yapı adlarının sürekliliğinin geçmiş ile gelecek arasındaki diyalog açısından önemine dikkat çekilmektedir.

Kolektif Bellekte Tarihî Yapılar ve Adları

Tarihî yapıların kolektif bellek önemini vurgulayan Aldo Rossi, kentlerin bu nitelikteki yapılar aracılığıyla hatırladığını, bu yapıların korunmasının insan zihninde, anıların korunması ile benzerlik taşıdığını savunur (Crimson, 2005). Tarihî yapıların korunması, anıların yeniden canlandırılmasına olanak sağlayarak kolektif belleğin sürekliliğine katkıda bulunur (Bandarin, Oers, 2012). Kentlerin dokusunda neyin, nasıl korunduğu nelerin unutulup nelerin ise nasıl hatırlanacağını belirler ve böylelikle koruma, kentin belleğini biçimlendirir (Crimson, 2005). Bu bağlamda, tarihî yapılara yönelik yapılacak her müdahalenin hem toplumun hem de kentin belleği üzerinde doğrudan etkili olduğu söylenebilir.

Kolektif belleğin mekân ile ilişkisine yönelik çalışmalarda kanonik düşünce, kentsel mekânların imajlarının, kentteki bina ve sokakların fiziksel olarak değişmediği sürece kolektif belleğin sürekliliğinin söz konusu olduğu yönündedir (Halbwachs, 1992, Boyer 1996, Rossi 2006, Bilgin 2013). Oysa mekân fiziksel olarak varlığını sürdürse dahi, özgün adlandırmanın değişimiyle kolektif bellekteki devamlılık kesintiye uğrar. Adlandırma eylemi, tarih boyunca yapı ve doğal çevreye bir anlam ve kimlik kazandırmak amacıyla kültürel değerler veya ideolojiler izleğinde gerçekleşir. Yapılar adlarını, yaptırın kişiden, işlevinden, bir niteliğinden, bulunduğu çevreden, orada cereyan eden ve böylece yapının da tanıklık ettiği bir olaydan alabilirler. Yer adlarının anımsatıcı gücünü vurgulayan Connerton’a göre yer ve mekân adları, sınırları tarifleyen, sosyal etkileşim konumları belirlemek için kullanılan birer gösterge olmanın yanı sıra, bilinen hikâyelerdeki olayları kısa ve öz bir biçimde anlatarak bu hikâyelerin kolektif bellekte canlı kalmasına olanak sağlayan sembollerdir (Connerton, 2014). Gündelik hayatta yapıları birbirinden ayırt etmek için kullandığımız adlandırmaları, tekrarlarla yaşamın bir parçası haline gelir ve kolektif bellekte yer edinirler. Bu bağlamda tarihî yapı adları birer bellek taşıyıcı olarak kolektif belleğin sürekliliğinde önemli rol oynarlar.

Yapı adlarındaki değişimler, kentlerin, toplumların kültürel ve politik dönüşümlerinin izlerini taşır. Althusser, devletin hâkim ideolojiyi korumak ve sürdürmek için “ideolojik

aygıtlardan” yararlandığından söz eder. Bu aygıtlar sayesinde resmî ideolojik söylem ve değerler toplumun zihninde sürekli tekrarlanarak, hatırlatma ve pekiştirme eylemi gerçekleşmektedir (Althusser, 2010). Mekân adlandırmaları, hâkim ideolojinin kendi değerlerini kolektif bellekte kalıcı bir konuma ulaştırmak için kullanabileceği bir aygıt olarak nitelendirilebilir. Yer adlarında olduğu gibi tarihî yapıların adlandırmalarındaki değişiklikler de yapının sahip olduğu anlamların zaman içinde toplumsal ve kültürel açıdan nasıl değiştiğini izlememize imkân verir. Connerton (2014), bu durumu şu cümlelerle ifade eder: “Yer isimleri tarih, olaylar, kişiler ve sosyal faaliyetler hakkında engin bir çağrışım dizisini bünyesinde barındırır. Yer isimleri bölgenin kullanımının zaman içinde nasıl değiştiğini ele veren tarihi olayların oluşturduğu bir saçılım diyagramı meydana getirir”.

Asmann’a göre, bellek, hem geriye hem de ileriye doğru çift yönlü çalışır (Asmann, 2015). Bu bağlamda geçmişin izlerini fiziksel ve anlamsal olarak içinde taşıyan tarihî yapının adlandırmasındaki değişiklik sadece geçmişe yapılan bir müdahale olmakla kalmaz, aynı zamanda yeni kolektif bellek kurgusuyla şimdinin ve geleceğin deneyimlerini organize etme potansiyelini de içinde barındırır. Geçmiş, şimdiki ilişkiler üzerinden seçilerek hatırlanıp yeniden kurgulanabiliyorsa, geçmişin birikimini üzerinde taşıyan tarihî yapı adlarının değiştirilmesi de aynı zamanda bir gelecek zaman tahayyülüdür, denilebilir.

Ankara’nın Tarihî Yapıları ve Değişen Adları

Ankara yaklaşık 3000 yıldır kesintisiz yaşayan bir kenttir. Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin izlerini taşıyan kent, en büyük değişimi küçük bir Anadolu kasabasından Cumhuriyetin başkentine dönüşürken geçirmiştir. Yeni kurulan Cumhuriyetin başkenti olması ile birlikte kent mekânına, yeni kurumlar ve kamu yapıları eklenmiştir. Bu süreçte kentin geçirdiği değişim ve dönüşümlerin tarihi yapı adları üzerinden okunmayı hedeflemektedir.

Ankara’nın kültür mirasının geçirdiği adlandırma değişimleri incelendiğinde söz konusu değişimlerin çoğunlukla işlevsel dönüşümler eşliğinde gerçekleştiği görülmektedir. Korunarak günümüze kadar ulaşmayı başaran tarihî yapıların büyük kısmı zaman içinde farklı işlevlerle kullanılmış ve onları bilinir kılan adları da bu dönüşümle birlikte değişmiştir. Dinî yapıları hariç tutarak söylemek gerekirse Cumhuriyet öncesi kültür mirasının büyük bir kısmı günümüzde özgün işlevlerinden farklı işlevlerle kullanılmaktadır. *Mahmut Paşa Bedesteni* ve *Kurşunlu Han*, bu duruma en önemli örneklerden birini oluşturur. Söz konusu iki yapı, günümüzde *Anadolu Medeniyetleri Müzesi* olarak kullanılmakta ve bu isimle anılmaktadır. 16. yüzyıl yapıları olan *Çengel Han* ve *Safran Han* ise *Rahmi Koç Müzesi* olarak dönüştürülerek bu adı almıştır. Tek bir isimle anılan iki tarihî yapının,

özgün hikâyeleri ve adlandırması ancak iç mekân deneyimleri sırasında takip edilebilir. Hanlar Bölgesinin bir diğer ögesi olan *Çukurhan*'a ise konaklama işletmesi olarak işlev kazandırılmış ve “Divan *Çukurhan*” olarak adlandırılmıştır. Bu yapının özgün kimliğine ait bilginin yeni adlandırmada yer bulması hikâyesini günümüze aktararak kolektif bellekteki sürekliliğine olanak tanımıştır. İşlevsel dönüşümler eşliğinde gerçekleşen bu adlandırma değişikliklerinde tarihî yapının mülkiyet durumunun önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir. Bu noktada, yapının mülkiyet veya kullanım hakkının kamuya ya da özel sektöre ait olması adlandırılmasına etki eden faktörlerden birisidir. Bu bağlamda bir diğer örnek, Ankara'nın Cumhuriyet döneminde yapılan ilk istasyonu olma özelliğini taşıyan Gazi İstasyon Binası'dır. Özel şahsın kullanımında restorana dönüştürülen yapı artık “Karadeniz Lokantası” adıyla anılmaktadır.

Ankara'da, işlev değişimiyle birlikte isimleri de değiştiği için hikâyelerinin kolektif bellekten silinme noktasına gelmiş olduğu diğer yapılar şu şekilde sıralanabilir: Abidin Paşa Semtine adını veren, yıllar içinde Harp Okulu, Zabitan Mektebi işlevleriyle hizmet veren, günümüzde Ankara Kültür, Sanat ve Sergi Evi olarak kullanılan Abidin Paşa Köşkü –Vali Konağı, Mamak Kültür Merkezi olarak kullanılan Musiki Muallim Mektebi, günümüzde Resim Heykel Müzesi olarak kullanılan, bir dönem Halkevi işlevini üstlenmiş Türkocağı Binası, Gazi Üniversitesi Rektörlük Binası olarak kullanılan Gazi İlk Muallim Mektebi, Küçük Tiyatro'ya ev sahipliği yapan 1. Evkaf Apartmanı öne çıkan örneklerdendir.

İşlev değişikliklerinin yanı sıra ülkenin ve kentin, toplumsal ve politik kırılma süreçleri de tarihi yapıların adlandırılmasında etkili olmuştur. Ankara, İmparatorluktan ulus-devletin inşasına, çok partili döneme geçişten özelleştirmelerin hız kazandığı 80'li yıllara, yerel yönetimde farklı bir ideolojik kimliğin ortaya çıktığı 90'ların ikinci yarısından neoliberal politikalarla birlikte kentin bir tüketim nesnesi haline geldiği 2000'li yıllara birçok eşikten geçmiştir. Her dönem kendi kolektif belleğini inşa ederken, kent mekânını bir araç olarak kullanmıştır.

Osmanlı'nın son döneminde başlayan yeni Cumhuriyet ile hız kazanan modernleşme çabaları ile homojen bir ulus–devlet yapısına geçilmesi hedeflenmiştir. Bu iradeyle 1916'da Osmanlı topraklarında Ermenice, Rumca, Bulgarca olan vilayet, sancak, kasaba, köy, mahalle, meydan, anıtsal yapı, köprü gibi yer ve yapılara ait bütün adların Türkçeye çevrilmesi için bir çalışma başlatılmıştır (Özcan, 2006). Bununla birlikte bu süreçte mülkiyeti el değiştiren tarihî yapıların adlandırmalarının yanı sıra kolektif bellekteki yerleri de yeni baştan kurgulanmıştır. 1900'lerin başında nüfusunun üçte birini gayrimüslimlerin oluşturduğu Ankara'da bu duruma en çarpıcı örnek Kasapyan Bağ Evi'nin Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne dönüşümüdür. Aktüre'nin tespitine göre Çankaya surlarında yer alan Ermeni bir aileye ait Kasapyan Bağ Evi'nin mülkiyetinin 1915'te

Bulgurluzadeler ailesine geçmesi ve bu ailenin de evi Atatürk'e hediye etmesiyle birlikte 1923 itibarıyla bağ evi, Cumhurbaşkanlığı köşküne dönüştürülmüştür (Aktüre, 2001).

80'li yıllarla birlikte Türkiye'de yürütülen temel politikalarından biri olan devletin hizmet, üretim ve finans kurumlarının özelleştirilmesi, pek çok devlet kurumunun özel sektöre satılması veya tasfiye edilmesiyle sonuçlanmıştır. Özelleştirilen veya tasfiye edilen kurumların kent mekânında izini sürdüğümüz yapı stokları ise en iyi ihtimalle başka bir kuruluşa satılmış ya da yıkılarak kurumla birlikte belleklerden tamamen silinme noktasına gelmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi siyasi ve ekonomik gelişmelerin izlerini taşıyan bu kurumlar kolektif belleğin önemli taşıyıcıları olmuştur. El değiştiren yapılar değişen üretim ilişkileri ve sermaye sahiplerinin farklılaşan politikalarıyla kent belleğinde yeni adları ve işlevleriyle boy göstermeye başlamış ve kolektif bellekteki süreklilik kesintiye uğramıştır. Cumhuriyet tarihinin ilk kamu kurumlarından olan Sümerbank, bu değişime maruz kalan kamu yapılarından bir tanesidir. Kurum özelleştikten sonra "Sümer Holding" olarak özgün adını korumuştur. Bu özelleştirmeyle birlikte kurumla özdeşleşen yapı zaman içinde farklı işlevlerle kullanılmıştır. Kentlinin uğrak yeri olan Sümerbank satış mağazası bölümü, bir dönem hazır giyim markasının adıyla anılmıştır. Günümüzde ise felsefe ve din bilimleri alanlarında eğitim veren Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi olarak kent hayatına dâhil olmuştur. Etibank Binası'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Ek Hizmet Binası'na, Emlak ve Eytam Bankası'nın PTT Pul Müzesi'ne dönüşümü de özelleştirmeler sonrası gerçekleşen değişimlere örnektir. Özelleştirmelerle birlikte, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin izlerini taşıyan kurumlara ait, onlarla özdeşleşmiş yapıların, özgün adlarıyla birlikte kolektif bellekte yer eden anlamları da tamamen değişmiştir.

2000'li yıllarla birlikte hızlı bir değişime giren Türkiye, kültürel mirasını aynı hızla kaybetmeye başlamıştır. Ayakta kalmayı başaran tarihî yapılar ise hâkim ideolojiyi yansıtmaya ve kolektif belleği şekillendirmeye yönelik müdahalelere maruz kalmaktadır. Bu bağlamda, Gazi ve Latife Okullarının geçirdiği değişim çarpıcıdır. Yapıldığı dönemden bugüne eğitim işlevini sürdürmüş olmasına rağmen defalarca ad değişikliğine maruz kalmış, son değişiklikle birlikte yapının geçmişini çağrıştıracak özgün adından eser kalmamıştır. Yapı önce Gazi Numune Kız Meslek Lisesi olmuş, daha sonra ise Atatürk İlköğretim Okulu olarak hizmet vermiştir. Bugün Ulus İlk Meclis İmam Hatip Ortaokulu olarak anılmaktadır.

Sonsöz

Geçmişin günümüze taşınan somut izleri olarak tarihi yapılar, kentlerin bellek depolarıdır. Gündelik hayatta tekrar edilerek yaşamın bir parçası haline gelen tarihi yapı adları da, birer kolektif sembol niteliği taşır. Bu çalışmada ele alınan, tarihi yapı adla-

rındaki değişimler, kolektif belleğin yeniden üretiminin en kolay yöntemi olarak karşımıza çıkar.

Koruma disiplinin hedefi, kültürel mirasın sürekliliğini sağlayarak, geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki diyaloga katkıda bulunmaktır. Son yıllardaki çalışma ve düzenlemelerde kültür miras, somut ve soyut nitelikleri ile birlikte bir bütün olarak ele alınmaktadır. Yapı, alan, peyzaj, obje gibi somut niteliklerle, anı, anlatı, ritüel, geleneksel bilgi, değerler gibi soyut niteliklerin birlikteliğinin yerin ruhunu oluşturduğu, yere anlam ve değer yükleyen tüm somut ve soyut öğelerin korunmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.¹ Bu bağlamda yapıların inşa edildikleri dönemden itibaren biriktirdikleri hikâyelerinin izlerini taşıyan adları, koruma sürecinde dikkate alınması gereken öğelerden birisidir. Kolektif birer sembol olarak bu adların aktarımı, geçmiş ile gelecek arasındaki diyalogu kuvvetlendirme potansiyelini barındırır.

Anahtar kelimeler: kültürel miras, kolektif bellek, Ankara, yapı adları

Kaynakça

- Aktüre, S. (2001). 1830'dan 1930'a Ankara'da Günlük Yaşam, Y. Yavuz (Ed), *Tarih İçinde Ankara II Aralık 1998 seminer bildirileri* içinde (ss.35-74), Ankara: ODTÜ.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları
- Assman, J. (2015). *Kültürel bellek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bandarin, F., Oers, R. V. (2012). *The historic urban landscape: managing heritage in an urban century*. Wiley-Blackwell.
- Bilgin, İ. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Boyer, M. C. (1994). *The city of collective memory: its historical imagery and architectural entertainments*. Londra: MIT Press.
- Connerton, P. (2014). *Modernite nasıl unutturur*. İstanbul: Sel yayıncılık.
- Crinson, M. (Ed.) (2005). *Urban memory history and amnesia in the modern city*. London: Routledge.
- Çoban, M. (2013). Toplumsal hafıza ve siyasal dönüşümler bağlamında mekân isimlerinin önemi: Türkiye örneği, 7. *Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Muğla: Sıtkı Kocman Üniversitesi.
- Halbwachs, M.(1992). *On collective memory*. Chicago: The University of Chicago Press
- Rossi, A. (2006). *Şehrin mimarisi*. İstanbul:Kanat Kitap.
- Şah, U. (2014). *Dil'in eylemi: Saussure, Austin ve Wittgenstein bağlamında sosyal inşacı bir değerlendirme*. <https://viraverita.org/yazilar/dilin-eylemi-saussure-austin-ve-wittgenstein-baglaminda-sosyal-insaci-bir-degerlendirme> adresinden elde edildi

Diyaloğu Kamusal Açık Alanlar Üzerinden Okumak: Antalya Kaleiçi Örneği

Arş. Gör. Aynur Uluç

ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama

uluc.aynur@gmail.com

Doç. Dr. Ayşe Güiliz Bilgin Altınöz

ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Kültürel Mirası Koruma

bilginaltinoz@gmail.com

Fiziksel çevrenin önemli bir bileşeni olan sokaklar, çıkmaz sokaklar, toplanma noktaları, meydanlar ve parklardan oluşan kamusal açık alanlar, toplumların geçmiş, bugün ve gelecekle diyalog kurmasını sağlamaktadırlar. Kamusal açık alanların sahip olduğu fiziksel, sosyal ve işlevsel değerler, bu diyalogu meydana getiren ve devamlılığını sağlayan önemli unsurlardır. Toplumların fiziksel ve sosyal çevreyle olan ilişkisini kuran ve bağlarını kuvvetlendiren, günlük hayatın da önemli bir parçası olan bu alanların korunması, geliştirilmesi ve geleceğe aktarılması, tarih boyunca inşa edilen ve devam etmekte olan farklı diyalog biçimlerinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

Antalya Kaleiçi, Anadolu'da yer alan birçok tarihi kentsel peyzaj gibi farklı medeniyetlerin yaşayan izlerini barındırmaktadır. Bugün baskın olarak gözlemlenen Osmanlı dönemi kent dokusunun yansımalarını taşıyan kentte, geçmişten günümüze varlığını devam ettirebilmeyi başarabilmiş ve kentin simgesi haline gelmiş kamusal açık alanlar bulunmaktadır. Balıkpazarı Meydanı, Cumhuriyet Meydanı; Karaalioğlan Parkı, Tophane Parkı, Mermerli Parkı, Hıdırlık Kulesi ve yakın çevresi; alanın güneydoğusundaki ızgara şeklinde gelişen ve kuzeyinde de topoğrafyanın etkisiyle organik şekilde biçimlenen sokak dokusu, bugün de varlığını devam ettiren, Kaleiçi ve yakın çevresindeki önemli kamusal açık alanlardır. Ancak özellikle 1980'lerden sonra, plan kararlarının da etkisiyle, Kaleiçi'nin, konutun hakim olduğu bir alandan,

turizm ağırlıklı bir alana dönüşmesi, kimi kamusal açık alanların yok olmasına, kiminin de kullanım şeklinin değişmesine neden olmuştur. Geçmişte Kaleiçi’nde yaşayanların günlük yaşamının önemli bir parçası olan bu alanlar, yerli ve yabancı turistlerin ihtiyaçlarına göre şekil almaya başlamıştır. Bir başka deyişle, Kaleiçi’ndeki kamusal açık alanların toplumla kurduğu somut ve soyut ilişkiler, alanın değişen kullanım biçimlerinin gerektirdiği ihtiyaçları karşılamak amacıyla değişmiş ve değiştirilmiş, böylece değişen ve dönüşen çevre ve kullanıcılarla birlikte deneyimler de değişerek yeni diyalog biçimleri ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda, bu bildirinin amacı, kamusal açık alanların toplumlarla, geçmiş, bugün ve gelecek üzerinden kurduğu, farklı somut ve soyut diyalogları tartışmaktır. Araştırma yöntem olarak ilgili alanyazın araştırması, farklı kullanıcılarla gerçekleştirilen görüşmeler ve saha incelemesine dayanmaktadır. Bu bağlamda, bildiri üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Antalya, Kaleiçi Tarihi Kentsel Peyzajı’ nı oluşturan kamusal açık alanlar, Roma, Bizans, Selçuk ve Osmanlı gibi alanın geçirmiş olduğu farklı tarihsel katmanlar içinde incelenmekte; ikinci bölümde, bu açık alanların yerel halk, ziyaretçi, çalışan gibi çeşitli kullanıcı gruplarıyla kurduğu farklı diyalog biçimleri tartışılmaktadır. Üçüncü kısımda da, Antalya, Kaleiçi’ndeki kamusal açık alanların zamanla değişen diyalog biçimleri üzerinde durularak, bu alanlarla kurulan diyalog kanallarının korunması, geliştirilmesi ve geleceğe aktarılabilmesi için öneriler tartışmaya sunulmaktadır.

1.GİRİŞ

Tarihi kentsel peyzajlardaki kamusal açık alanların değişime maruz kalması, bu alanların da yapılı çevreyle birlikte korunması için gerekli özenin gösterilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden, bu çalışmanın amacı tarihi kentsel peyzajları oluşturan kamusal açık alanların toplumla kurduğu diyalog biçimlerini Antalya Kaleiçi örneği üzerinden incelemek ve alanın geçirmiş olduğu değişim sürecinin bu diyalog kanallarını nasıl dönüştürdüğünü ortaya çıkarmaktır. Araştırma,

- Kaleiçi’nin farklı tarihsel dönemlerdeki kamusal açık alanları nelerdir?
- Kamusal açık alanlar ne tür değişimlere uğramıştır?
- Bu alanların sürdürülebilirliği için ne tür politikalar uygulanabilir?

sorularına yanıt aramaktadır. Çalışma, kamusal açık alanların toplumla kurduğu diyalog kanallarını ortaya çıkarması ve bu alanların tarihi dokuların önemli bir parçası olduğunu vurgulaması açısından önemlidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada **yöntem** olarak ilgili alanyazın taraması ve farklı kullanıcı gruplarıyla gerçekleştirilen sözlü görüşme tekniği kullanılmıştır. Sözlü görüşme için kullanıcıların geçmişte burada yaşamış ya da yaşıyor olmalarına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda 60-75 yaş aralığında 6 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesi alan ve yakın çevresindeki kamusal açık alanlarla ilgili yapılan ön araştırmalara dayanarak belli ana başlıklar belirlenmiş ve soru-cevaptan ziyade sohbetle dayalı bir tutum izlenmiştir. Ayrıca, kamusal açık alanların kullanımı/kullanıcısına yönelik sahada farklı zamanlarda yapılan gözlemlerle de çalışma desteklenmiştir. Bu gözlemlerde notlar alınmış ve fotoğraflar çekilmiştir.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Geçmişten günümüze kamusal açık alanlar, kentlerin önemli bir bileşeni olma özelliğini devam ettirmektedir. Madanipour (1999: 881) kamusal alanları, ‘‘kamu yetkilileri tarafından bir topluluğun tüm üyelerine sunulan ve onlar tarafından kullanılan ve paylaşılan alan’’ olarak tanımlamıştır. Bu alanlar, fiziksel, ekolojik, psikolojik, sosyal, politik, ekonomik, sembolik ve estetik rollere sahiptir.¹ Ancak küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisiyle, kamusal açık alanların kentlerdeki rolü değişmiş, bu alanların günlük hayattaki değişen rolleri, tasarımı alanyazınında birçok araştırmacı tarafından tartışılmaktadır². Ayrıca teknolojik gelişmelere ek olarak yaşam biçimi ve önceliklerindeki değişiklikler de kamusal açık alanların kullanım şekillerinde değişikliklere yol açmıştır.

Bu kapsamda, kendilerini oluşturan yapıları çevre, açık alanlar ve toplumlarla birlikte anlam kazanan tarihi kentsel peyzajlar da bu değişime maruz kalmıştır. Hâlbuki yapıları çevre, açık alan ve toplum arasındaki gelişen ve devam etmekte olan etkileşim, bu alanların varlığına katkıda bulunmaktadır. Tarihi kentsel peyzajlardaki kamusal açık alanlar, geçmiş dönemlerin gerek yaşam biçimlerinin gerekse de kent dokularının yaşayan yansımalarıdır. Calvino (2002:124) Görünmez Kentler kitabında ‘‘...kent meydanına her girdiğinde bir diyalogun ortasında bulur insanı...’’ diye belirtmektedir. Burada bahsettiği diyalog, toplumun meydana birbirleriyle kurduğu diyalogdur. Bu alanların yok olması bu diyalogu da ortadan kaldıracaktır.

1 Akkar Ercan, 2007: 115-116

2 Madanipour, 1999; Madanipour, 2010; Gehl, 2011; Gehl, 2013; Gehl, 2010; Erbaş Gürler, 2013; Akkar Ercan, 2007

Bu alanların yapılı çevreyle birlikte korunması, bu alanlarda gerçekleştirilen diyalogların devam ettirilmesi, bu alanların sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Tarihi kentsel peyzajların kendilerini oluşturan açık alanlarla birlikte korunması birçok bildirmede vurgulanmış³, ayrıca, bu alanların eski önemine ve rollerine kavuşması da tartışılmaktadır⁴. Ancak, bu konuda yeterli çalışma bulunmayışı bu konuda yapılacak olan çalışmalara ihtiyacı arttırmaktadır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Kaleiçi, geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve tarih boyunca yerleşim alanı olma özelliğini devam ettirmiştir. Bugün Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi kalıntıları ve izlerini taşımaktadır. Alanın kuzeydoğusundaki ızgara sistemindeki **sokak dokusu** Roma Dönemi'nin genel kent dokusunu yansıttığı düşünülmektedir. Bundan sonraki dönemlerde de kent bu katman üzerinde gelişerek bu özgün doku günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. O dönemde inşa edilmiş somut miras örnekleri kamusal açık alanlar hakkında da ipuçları vererek, açık alanlar ve yapılı çevre arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Roma Dönemi'nin somut kültürel varlıkları Hesapçı Sokak⁵ üzerinde bulunan Panagia Kilisesi (bugünkü Kesik Minare), Hıdırlık Kulesi ve alanın önemli girişlerinden biri olan Hadrian Kapısı'dır.

Şekil 1. Kaleiçi'ndeki Kamusal Açık Alanlar⁶

Yine alanın önemli bir girişi olan, tarih içinde de yakın çevresiyle önemli olaylara ev sahipliği yapan Saat Kulesi, Kırk Merdiven ve bir kısım sur duvarları ise Bizans Dönemi'ne aittir. **Selçuklu Dönemi'nde** de kent yerleşim alanı olmayı devam ettirerek

3 UNESCO, 2011; ICOMOS, 1987

4 Bolici vd, 2017

5 Hesapçı Sokak, Roma Dönemi'nin dekumanusu olduğu ileri sürülmektedir (Süer, 2006).

6 Uluç, 2014

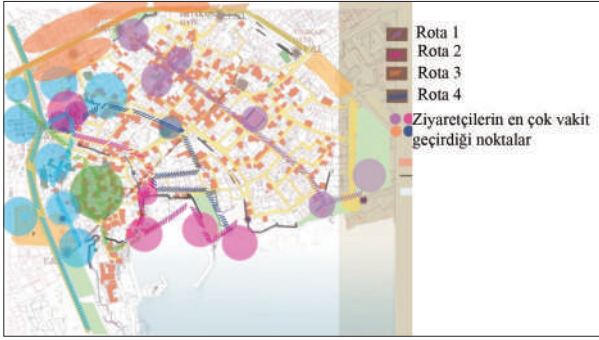
bu döneme ait Mevlevihane, Karatay Medresesi, Selçuklu Medresesi, Gıyaseddin Keyhüsrev Medresesi, Ahi Kızı Mescidi, Ahi Yusuf Mescidi, Zincirkıran Mehmet Bey Türbesi, Karamolla Mescidi, İmaret Mescidi, Yivli Minare Cami, Yeni Kapı Yunan Kilisesi, Kesik Minare Cami ve bu dönemde inşa edilen sur duvarları bulunmaktadır. **Osmanlı Dönemi'ne** ait kültürel varlıklar Tekeli Mehmet Paşa Cami, Nazır Hamamı, Sefa Hamamı, Aya Yorgi Kilisesi, Gâvur Hamamı'dır. Tüm bu kültürel varlıkların mevcut doku üzerinde geliştiği unutulmamalıdır.

Kamusal açık alanların fiziksel olarak sürdürülebilirliğine ek olarak bu alanların taşıdığı soyut değerler de geleceğe aktarılması gereken bileşenlerdendir. **Kamusal açık alan adları**, toplumun bu alanlarla kurduğu önemli diyalog göstergelerinden biridir. Geçmişten günümüze adını korumayı başarabilmiş, alanın tarihsel geçmişiyle ilişkili olarak adlandırılmış birçok sokak, yapı, meydan, park, plaj bulunmaktadır. Kimi zaman adını varolan bir yapıdan, geçmişte orada yaşamış bir kişiden, yaşanan bir olaydan, yer alan işlevsel çeşitlilikten almıştır. Kaleiçi'ndeki kamusal açık alanların adlarına yönelik yapılan araştırmadan örnek verilecek olursa, alanda yer alan Dizdarzade⁷ Hasan Bey Sokağı'nın adı- kaynak taramalarına dayanarak- 1604'ten önce alanda yaşamış olan Kale Muhafızı Hasan Bey ile ilişkilendirilebilir.

Kamusal açık alanların toplumla kurduğu diyaloglar kullanıcı gruplarına göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Alanın, turizm ve turizmin gerektirdiği farklı fonksiyonları bir arada barındırması, bir yandan da konut işlevini devam ettirmesi sebebiyle alanda çeşitli kullanıcı grupları yer almaktadır. Bu kullanıcı grupları yaşayanlar, esnaf ve ziyaretçiler olarak sınıflandırılabilir.

Kaleiçi'ndeki farklı kullanıcılarla yapılan görüşmeler sonucu kamusal açık alanların geçmişten günümüze günlük yaşamın önemli bir parçası olduğu ortaya çıkmıştır. Gerek çocuklar tarafından oyun alanı olarak kullanılan sokaklar, gençler tarafından toplanma alanı olarak kullanılan Parklar ve toplanma noktaları, orta yaş ve üstünün toplandığı sokaklar, parklar örnek olarak verilebilir. **Yaşayanlarla** yapılan görüşmeler sonucu yerel halkın günlük rutinde kullanılan açık alanlar şu şekilde özetlenebilir: Mermerli Plajı, Kıpranos Plajı, Deliktaş Plajı, Karaalioğlu Parkı, Cumhuriyet Meydanı ve Balıkpazarı Meydanı'dır. Günün büyük bir kısmını alanda çalışarak geçiren **esnafın** kullandığı kamusal açık alan olarak sokaklar oluşturmaktadır. Geçmişteki kullanımının aksine bugün sokaklar esnafın ürünlerini sergilediği vitrin görevi görmektedir. Alanının turistik bir alan olması yerli ve yabancı birçok **ziyaretçi** tarafından tercih edilmesini doğurmaktadır. Ziyaretçiler, alanının sunduğu zengin ve çeşitli kültürel ve doğal mirastan yararlanmaktadırlar. Ziyaretçilerin oluşturduğu farklı rotalar aşağıdaki haritadan görülebilmektedir.

7 Dizdar sözlük anlamıyla Kale Muhafızı

Şekil 2. Ziyaretçi Rotaları⁸

Görüşmeler sonucunda kamusal açık alan olan sokaklar, park, plajlar ve meydanların insanların günlük yaşamında önemli bir yer edindiği, bu alanlarla kurulan diyalogların bugün özlemle anıldığı görülmektedir.

Alanın turizm ağırlıklı bir işlev edinmesiyle alandaki konut fonksiyonuna paralel olarak sürekli ikamet eden nüfus da günden güne azalmıştır. Böylece, mekan kullanımları ve kullanıcıları da değişmiştir. Geçmişte günlük aktivitelerin (oturma, eğlenme, sohbet etme) bir parçası olan sokakların bugün eskisi gibi kullanılmadığından yakınılmıştır. Örneğin, geçmişte birçok Kaleiçili'nin yüzmeyi öğrendiği yer olan Mermerli Plajı, bugün belirli bir ücret karşılığında girilen bir alana dönüşmüştür. Halbuki, kamusal açık alanlara ve içindeki aktivitelere erişilebilirlik vurgulanan konulardandır⁹. Yani sıra, Deliktaş da geçmişte yüzmeye faaliyetinin gerçekleştiği bir alanken bugün oraya gidilememektedir.

Kamusal açık alanlarla bir diğer dönüşüm de motorlu trafikten kaynaklanmaktadır. Motorlu trafik koşullarına göre inşa edilmemiş özgün doku bugün motorlu trafiğin baskın olduğu bir alana dönüşmüştür. Temmuz 2017'den beri alan trafiğe kapatılmış olsa da, Eylül 2017'de alanda yapılan gözlemlerde halen motorlu trafiğin baskın olduğu görülmüştür. Fiziksel çevreye verdiği tahribatlara ek olarak, motorlu trafik açık alanların kullanımını da değiştirmiştir. Ayrıca daha önce toprak olan sokaklar bugün alanın iklim koşulları ve topografik özelliklerine uygun olmayan malzemelerle döşenmiştir. Bu da bu alanların kullanımını olumsuz yönde etkilemiştir. Bunlara ek olarak, görüşmeler sonucu elde edilen bir diğer bulgu da kamusal açık alanların fiziksel elemanı olan ve her eve ulaşan arıkların (su kanalları) bugün yok olması ve çok sayıdaki çeşmenin günümüze ulaşamamasıdır.

8 Uluç, 2014

9 Madanipour, 1999: 881

4. SONUÇ

Kamusal alanların niteliği ve karakteri, kentlerin niteliği ve karakterine bağlıdır; kentler değiştikçe buna bağlı olarak kamusal alanlar da değişmektedir. Tarım topluluklarının küçük kasabaları ve şehirlerinde, bazı kamusal alanlar, ticaret, siyaset, kültürel etkinliklerin gerçekleştiği başlıca odak noktaları¹⁰. Bu bağlamda, tarihi kentsel peyzajları oluşturan kamusal açık alanlar, sahip oldukları ekonomik, sosyal, kültürel, anı değerlerine ek olarak bu alanların yapılı çevreyle eşdeğer öneme sahip olduğu ve geleceğe taşınması gerekmektedir. Bu alanların geçmişte sahip olduğu roller ve sürdürülebilirliklerine, yeni plan kararlarında dikkat edilmelidir. Yere özgü olan ve kullanıcıların bu alanlara olan aidiyetini oluşturan işlevlerin devam ettirilmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: kamusal açık alanlar, diyalog, Antalya Kaleiçi

5. Kaynakça

- Akkar Ercan, M. (2007). Public Open Spaces of Post-Industrial Cities and Their Changing Roles, METU JFA, 24:1, pp.115-137.
- Bolici vd, (2017). Regaining of public spaces to enhance historic urban landscape The Journal of Public Space Vol.2, N.1
- Calvino, I. (2002). Görünmez Kentler, Işıl Saatçioğlu (çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul, s:124-125.
- Erbaş Gürler, (2013). Shifts in Public Open Space Notion by New Landscape Contexts, Vol.10, No.2, pp.4-14.
- Gehl, J. (2010). Cities for People, Washington, DC : Island Press.
- Gehl, J., Svarre, B. (2013). How to Study Public Life, translation by Karen Ann Steenhard. Washington: Island Press.
- Gehl, J. (2011). Life between Buildings: Using Public Space, translation by Jo Koch. Washington, DC: Island Press.
- ICOMOS. (1987). Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Charter 1987). Washington, DC.
- Madanipour, A. (1999) Why are the design and development of public spaces significant for cities?, *Environment and Planning B: Planning and Design* (26) 879-891.
- Madanipour, A. (2010). Whose Public Space? International Case Studies in Urban Design and Development, Routledge: London and New York
- Süer, A. (2006). The Analysis of Historical/Cultural Pattern Development and Conservation

¹⁰ Madanipour, 2010

Plans of Antalya Kaleiçi, İzmir: İzmir Institute of Technology

Uluç, A. (2014). A Framework for Sustainable Urban Mobility in Historic Urban Landscapes: A Proposal for Antalya Kaleiçi, Ankara: Middle East Technical University

UNESCO (2011). «Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions.» *UNESCO Web Site*. 10 November 2011. <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=48857&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>

İnsanların Mekanla Kurduğu Diyalogun Ürünü Olarak “Anı”ları Ortaya Çıkarmak ve Korumak: Milas Örneği

Esra Nur Usta

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

esranurusta@gmail.com

Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz

ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Kültürel Mirası Koruma

bilginaltinoz@gmail.com

İnsanın zaman içinde mekanla kurduğu ilişkinin sonucunda oluşmuş olan tarihi alanlar, somut ve somut olmayan birçok değer barındırır. Bu değerlerin bir bütün olarak korunması alanın sürekliliğini ve kimliğini kaybetmemesini sağlar. Tarihi alanları yok eden olabildiği gibi, var eden ve yaşatan en önemli unsur da insandır. İnsanların tarihi alanlarla kurduğu etkileşim ve alana attikleri anlam ve değerler, alanın korunarak güncel yaşamla bütünleşmesini ve sürdürülebilmesini sağlar. Bu noktada, insanların mekanla kurduğu diyalogun ürünü olan “anı”lar, hem tarihi alanların korunmaya değer somut olmayan değerlerinden biri; hem de insanı tarihi alana bağlayan, oraya değer vermesini ve korunmasını sağlayan etkin bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Halbwachs’a göre insan zihninde depolanan anılar çevresel faktörlerin-sosyal ve fiziki çevre- etkisi ile hatırlanırlar (Halbwachs, 1950). İnsan ve mekan arasında bir köprü oluşturan anı; değişen nesiller arasında mekana dair aktarılan bir deneyim olarak varlığını devam ettirir. Hayden tarafından mekan “deneyimler deposu” olarak görülmüştür ve mekanın hatırlatıcı görsel kodlara sahip olduğu vurgulanmıştır (Hayden, 1997). Görsel kodlara sahip ‘anı mekanları’nın işlevleri ve anlamları zamanla dönüşebilir; mekanla kurulan diyaloglar zamanla değişebilir, deneyimler zamanın gerekleriyle birlikte farklılaşabilir. Ancak zamanla değişse ya da dönüşse de anıların mekandaki izlerinin ve hafızalardaki yerinin devamlılığı, alan ve insan arasındaki diyalogu canlı tutar; insanda o alana dair aidiyet ve sahiplik duygularının oluşumuna yol açar. En önemli paydaş ve hak sahipleri olarak tarihi alanlarda yaşayanların o alana

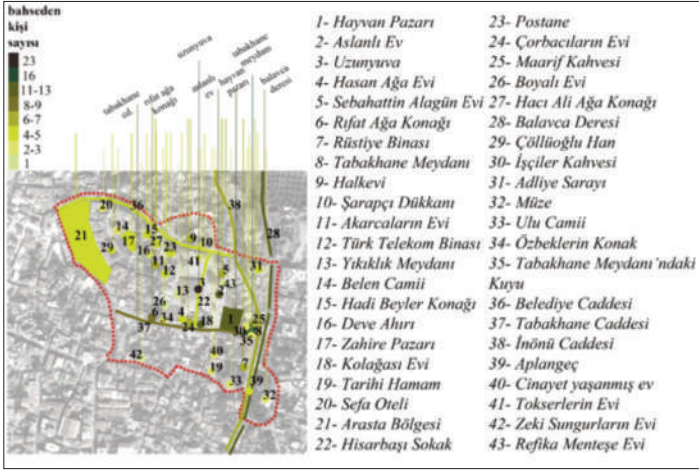
dair anıları ile birlikte koruma sürecine katılması, alanın sadece fiziki yapısının değil, ruhunun da korunduğu bir süreci mümkün kılar. Tarihi alanların fiziki yapılarının korunması kadar, yaşayan yerler olarak sürdürülebilmeleri, insan ve mekan arasındaki diyalogun, yani anıların, canlı tutulması ile mümkündür. Bunun aksine, anıların mekandaki izlerinin bilinçsizce silinmesine neden olan değişim ve dönüşümleri başlatan müdahaleler ise, tarihi alanların insanlarından koparılmasına, insanlarla mekanın diyalogunun kesilmesine ve sonuç olarak insanların yaşadıkları tarihi alana yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Milas, Anadolu'daki tarihsel süreklilik ve katmanlaşma sonucunda oluşmuş farklı dönemlere ait zengin ve çeşitli kültürel mirasa sahip kentlerden biridir. Günümüze kadar sürekli yaşantının devam ettiği kentte, karar vericilerin farklı dönemlerin eserlerine atfettikleri değer, önem ve öncelikler doğrultusunda son dönemde koruma adına yapılan müdahaleler, orada yaşayan insanların anılarının yitirilmesine, mekanla ilişkilerinin sınırlanmasına ve hatta kopmasına neden olmaktadır.

Milas'ın kent merkezinde yer alan Hisarbaşı Mahallesi, antik döneme ait "Uzunyuva" olarak bilinen Menandros Sütunu'nun çevresinde oluşmuş, çoğunlukla 19.-20. yy'a ait büyük ölçekli konaklar ile birlikte daha mütevazı konutları da içeren Osmanlı Dönemi konut dokusunun yanı sıra, Çöllüoğlu Hanı ve Sefa Hanı gibi hanlarla birlikte arastayı da içeren tarihi ticaret merkezini ve Menteseoğulları Dönemi'nde inşa edilmiş Ulu Camii ve Belen Camii gibi önemli dini yapıları barındıran bir mahalledir (Tüfekçi, 2006). Antik dönemlerin fiziki izlerini barındıran arkeolojik katmanın üzerinde oluşmuş olan bu alan, kentte günümüze kadar yaşamın sürekli devam ettiği bölgedir. Ancak, 1970'li yıllar öncesinde bakımsızlık sebebiyle, 1980'li-1990'lı yıllarda gelişme adına yapılan yanlış müdahalelerle tarihi alan bazı nitelik ve değerlerini yitirmeye başlamıştır (Usta, 2017)¹.

Bu soruna karşı, Milas Hisarbaşı Mahallesi'nde insanın mekanla diyalogunu yansıtan ve bağını oluşturan anılar ile birlikte anı mekanlarının izlerini ortaya çıkarmak ve canlandırmak amacıyla bir çalışma başlatılmıştır. Bu doğrultuda, alanın hikayesini ve anılara referans olan mekanları öğrenmek amacıyla, mahallede hala yaşayan ya da Uzunyuva çevresindeki bugün var olmayan konut dokusunda yaşamış olan ancak kazı veya başka sebeplerle taşınmış mahallelilerle ve alanın tarihini bilen Milaslılar ile mülakatlar yapılmıştır.

¹ Milas'ta 15-18.05.2017; 15-19.08.2017 tarihlerinde mahalleli ile yapılan mülakatlar sonucu elde edilmiş bilgidir.

Şekil 1- Milas Hisarbaşı Mahallesi'nde mülakatlara göre anı mekanları ve bahsedilme sıklığı

25 kişi ile yapılan mülakatlar sonucunda, Hisarbaşı Mahallesi'nde belirlenen çalışma alanı sınırı içerisinde 43 adet anı mekanı olduğu saptanmıştır. Çalışmanın devamında mahallenin hafızasını oluşturan bu anı mekanlarının, mülakatlarda hangi sıklıkla değinildiği değerlendirilmiştir (Şekil 1). Uzunyuva Sütunu, mahallede arkeolojik değere sahip olduğu bilinen ve yapısal özelliği sebebiyle nirengi noktası olan bir yer olup mülakatlarda en çok bahsedilen anı mekanı olmuştur. Mahallenin ve hatta Milas'ın tarihi ve en önemli meydanı olarak görülen Tabakhane Meydanı mahallelinin anılarında en çok yer bulan ikinci alandır. Üçüncü grupta yer alan anı mekanları kentin yayılım eksenlerinden biri olan Balavca Deresi, mahallenin zaman içerisinde çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermiş bir açık alanı olan Hayvan Pazarı alanı ve mahallenin büyük ölçekli “bey konakları”dır. Bey konakları mahallenin hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Uzunyuva Sütunu etrafında ve Tabakhane Caddesi üzerinde yoğunlaşmış olan bey konakları hala ismen anılmaktadır. Ancak bey konakları gibi bahsedilen anı mekanlarının bir çoğu zaman içerisinde doğal yollarla veya müdahalelerle dönüşüm geçirmiş hatta bazıları yok olmuştur.

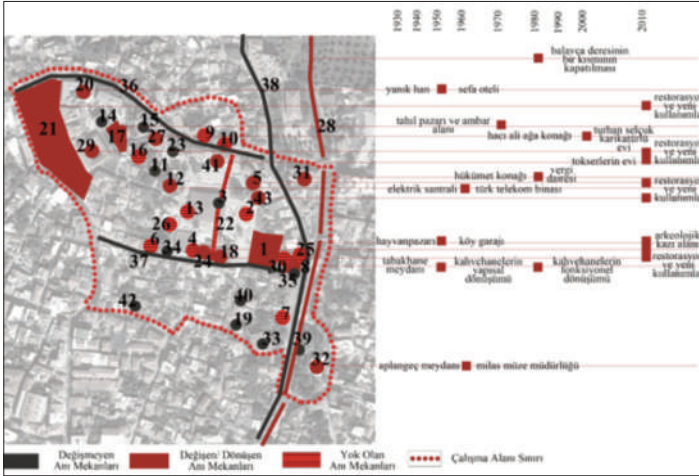
Hisarbaşı Mahallesi'nde anı mekanlarındaki değişim gözlemler, mülakatlar ve yazılı belgeler yoluyla değerlendirilmiştir (Şekil 2). Bu değerlendirmeye göre, 1950'li ve 1960'lı yıllardaki dönüşümlerin dönemin ihtiyaçlarına yönelik olarak yapılan işlevsel değişimler olduğu görülmektedir. Bu dönüşümlerle Sefa Han (Yanık Han), Hayvan Pazarı, Tabakhane Meydanı gibi anı mekanları özgün kullanımlarını kaybetmiştir. Ancak buna rağmen, yeni kullanımların mahallenin ihtiyacına yönelik olarak şekillendirilmiş olmasından dolayı bu dönüşen alanlar “yeni anıların mekanları” olarak

benimsenmiş ve yeni bir anı katmanı oluşturmuştur. 1970’li ve 1980’li yıllardaki dönüşümler ise seçim dönemlerinde sözü verilen vaatlerin mekandaki izi olarak tanımlanabilir. Eski Hükümet Konağı bu süreçte restore edilerek Vergi Dairesi olarak hizmete açılmıştır. Tabakhane Meydanı, İnönü Caddesi’ndeki genişletme çalışmaları sebebiyle düzenlenmiş, çevresindeki kahvehaneler yenilenmiştir. Balavca Deresi’nin bir kısmı ise ıslah çalışmaları gereği kapatılmış ve üzerine tek tip dükkanlar yapılmıştır. Bu dönemde yaşanan anı mekanlarındaki dönüşümler mahallenin hafızasındaki kayıpların başlangıcını oluşturmuştur. Bu dönüşüm ve değişimler, insan-mekan diyalogunu büyük ölçüde zedelemiş; bu süreçte birçok anı mekanları daha niteliksiz bir hale gelmiştir. 2000’li yıllar mahallenin tarihi değer alanlarının keşfi ve dönüşümünün Hacı Ali Ağa Konağı’nın restorasyonu ile başladığı yıllardır. Konak bu yıllarda müzeye dönüştürülmüştür. Mahalleli için hala Hacı Ali Ağa Konağı olarak hatırlanan yapı, mahalle ziyaretçileri için Turhan Selçuk Karikatürlü Evi olarak bilinmektedir. Bu anı mekanları için hem restorasyona bağlı tarihi alan dönüşümünün hem de ziyaretçi/mahalleli ayrımının başlangıcı olmuştur. Mahallede anı mekanlarında yaşanan en güçlü dönüşüm 2010 yılında ve devamındaki süreçte gerçekleşmiştir.

Fotoğraf 1- Tabakhane Meydanı
Fotoğraf 4- Tüfekçi Sokak'ta bulunan
Tüfekçioğulları Konağı

Fotoğraflar 15-18.05.2017 tarihlerinde çekilmiştir.

Şekil 2- Milas Hisarbaşı Mahallesi'nde anı mekanlarının değişimi

Uzunyuva Sütunu altında Hekatomnos Anıt Mezarı'nın keşfi ile arkeolojik kazı sebebiyle mahalle dokusunu oluşturan pek çok yapı yıkılmış, büyük ölçekli konaklar, arasta, han gibi yapılar ise restore edilerek dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm yalnızca anı mekanlarını değil aynı zamanda mahallenin ruhunu da büyük ölçüde yok etmiştir. Restore edilen tarihi mekanların yeni kullanımlarının mahallede yaşayanlara değil, bütünüyle ziyaretçi kitlesine hitap ediyor olması, mahalleden fiziki izi silinen anı mekanlarının yeni anılarla mahalleye entegre olmasına da engel olmuştur. Mahallede tel örgülerle çevrili bir boşluk, mahallede ise kendi yaşamlarına yabancı bir yeni mekan oluşmuştur (Usta, 2017)².

Şekil 3- Milas Hisarbaşı Mahallesi'nin 2004-2017 yılları arasındaki değişimi

² Milas'ta 15-18.05.2017; 15-19.08.2017 tarihlerinde mahalleli ile yapılan mülakatlar sonucu elde edilmiş bilgidir.

Hisarbaşı Mahallesi'nde yok olan/ yok edilen anı mekanlarının yeniden canlandırılması Milas'ın tarihi odaklarından biri olan bu mahallenin koruma süreci açısından oldukça önem taşımaktadır. Çünkü mahalleyi oluşturan ve değerli kılan yapılar ve mekanlarla birlikte yok olan anılar, somut ve somut olmayan değerler bütünüünün oluşturduğu yerin ruhunu da yok etmektedir. Bu doğrultuda, mekanda izi yok olmuş ve geri getirilmesi mümkün olmayan anı mekanları için mahallelinin hafızasını hareketlendirecek ipuçları oluşturulması önerilmektedir. Mekanla diyalog benzer şekilde devam etmese bile geçmişe dair hatırlatıcı öğeler mahallelide oluşan yabancılik hissini engelleyecektir. Örneğin mülakatlarda oldukça yer almış dolayısıyla mahallelinin zihnine kazınmış olduğu anlaşılan "Aslanlı Ev" yeniden inşası söz konusu olan, ancak yeniden inşa ile sahip olduğu özgün özellik ve detayların geri kazandırılması mümkün olmayan bir yapıdır. Mahallelinin çocukluk ve gençlik yıllarından hatırladıkları bu yapıyı anımsatan en önemli unsur anılma şeklinden de anlaşıldığı üzere cephesinde bulunan aslan figürleridir. Yapıyı yeniden inşa etmek yerine, bu figürler "Aslanlı Ev" in bulunduğu parselde hatırlatıcı bir öge olarak kullanılabilir. Alanı ziyarete gelen turistler için anlamlı olmasa da bu figürler mahallelinin zihninde yer alan o görkemli yapıyı canlandıracaktır. Bununla birlikte, mekanın değiştiği ancak geçmiş diyalogun sürdürülebildiği alanlarda, mekanla benzer deneyimlerin devamlılığını sağlamak, aşinalık hissini kaybolmaması açısından yararlı olacaktır. Tabakhane Meydanı, yüzyıllardır çevresinde bulunan kahvehaneleriyle mahallelinin dinlence alanıdır. Aynı zamanda Milas'ın yeni çehresinde önemli bir düğüm noktasıdır. Çevresindeki dükkanlar ve kahvehaneler turizm faaliyetine uygun şekilde işlevsel ve yapısal dönüşüme açıktır. Ancak Tabakhane Meydanı'nı dönüştürmek ziyaretçi kitlesine çınar altı bir alan sunacak olsa da mahallelinin mekanla kurduğu diyalogu tamamen yok edecek ve önemli bir anı mekanının kaybına yol açacaktır. Zamanla eski kahvehaneleri yitirse de alışkanlıklarla aynı diyalogu sürdürebilen bu anı mekanını mevcut işleviyle korumak gerekmektedir. Benzer şekilde Hayvan Pazarı alanı çevre köylere giden araçların durağı olarak özellikle pazarın kurulduğu Salı günleri canlanan bir alan olarak hatırlanmaktadır. Eski ismiyle ve köy garajı işleviyle anılan bu alan, Tabakhane Meydanı'nın da canlanmasına katkı sağlamıştır. Bugün tel örgülerle çevrili ve arkeolojik alana dahil edilen alanın aynı işleviyle olmasa dahi Tabakhane Meydanı'na katkı sağlayacak bir açık alan olarak düzenlenmesi mahallenin korunma sürecine faydalı olacaktır. Bu örneklerde olduğu gibi, verilen kararlar ve yapılan müdahalelerde odak ve önceliğin turist ve dışarıdan gelen ziyaretçiler yerine, bir yerin korunması için en önemli paydaş olan orada yaşayan halk olması koruma sürecini güçlü ve sürdürülebilir kılacaktır. Bu doğrultuda, mahallelinin anılarının ve anı mekanlarının ortaya çıkarılması ve farklı yöntem ve araçlarla yaşatılması, orada yaşayan halkın yeri benimsemesini ve korumaya değer bulmasını, geçmişine sahip çıkma bilinç ve istediği ile koruma sürecine katkıda bulunmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, yüzyıllardır yaşayan tarihi bir mahalle olan Milas Hisarbaşı Mahallesi gibi tarihi alanlarda mekanın ruhunu hiçe sayan yapısal ve mekânsal dönüşümler o alanların anı mekanlarını kaybetmesine ve yalnızca ziyaretçilerle diyalogu kurulan birer tarihi dekora dönüşmesine yol açmaktadır. Anı mekanları, nesiller boyu devam eden insan ve mekan diyalogu sonucu oluşmaktadır. Anı mekanlarının kaybolması ise tarihi alanlarda yaşayan insanların yaşadıkları mekanla diyaloglarının kesilmesine neden olmaktadır. Mekanla diyalog kesildiğinde ya da değiştiğinde insanların alıştığı deneyimler yaşanmamakta ve zamanla insanlar yaşadıkları çevreye yabancılaşmaktadır. Oysa tarihi alanların korunması yalnızca yapıların sağlamlştırılması ile değil aynı zamanda o alanı yaşatan insanların da kendilerini ait oldukları yerde mutlu hissetmeleriyle mümkündür. Bu koruma yaklaşımı insanların yaşadıkları tarihi alanı günümüz ihtiyaçlarına yönelik olarak sağlıklarştırarak, yaşanabilir kılarak ve geçmişten günümüze taşınan anıları mekanlarıyla koruyarak gerçekleştirir. Bu sayede tarihi alanlar fiziki değerlerinin yanı sıra o alanı anlamlandıran insan ögesi ve anıları ile yani ruhuyla korunmuş olur.

Anahtar Kelimeler: anı, tarihi kentsel doku, kentsel arkeoloji, Milas

Kaynakça:

- Adıyeke, N. (1994). 19. Yüzyılda Milas'ın Sosyal, Demografik, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi (Ph.D). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Barthel, D. (1996). Getting in Touch with History: The Role of Historic Preservation in Shaping Collective Memories, *Qualitative Sociology*, 345-364.
- Bean, G. (2000). *Eskiçağ'da Menderes'in Ötesi*, İstanbul: Kurtiş Matbaa.
- Halbwachs, M. (1950). *On Collective Memory*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hamilton, P., Shopes, L. (2008). *Oral History and Public Memories*. Philadelphia: Temple University Press.
- Hayden, D. (1997). *The Power of Place*. Cambridge: The MIT Press.
- Kızıl, A. (2002). *Uygurlıkların Başkenti Mylasa ve Çevresi*, Muğla: Milas Matbaa.
- Milas Müze Müdürlüğü (2010). *Uzunyuva Kazısı 2010 Yılı Çalışma Raporu*, Muğla.
- Usta, E. N. (2017). *Mülakat Çalışması (15-18.05.2017; 15-19.08.2017): Anılar ve Anlatılar ile Milas Hisarbaşı Mahallesi*, yayımlanmamış rapor.
- Tüfekçi, N. Ç. (2006). *Hisarbaşı-Hoca Bedrettin Mahallesi, Yaşadığımız Mekanlar*, Muğla: Anıl Matbaa, 173-200.
- Tumblety, J. (2013). *Memory and History: Understanding Memory as Source and Subject*. Abingdon: Routledge.

Bütüncül Korumada Bellek ve Yapılı Çevre Arasındaki Diyalog: Ankara Atatürk Bulvarı Örneği

Günce Uzgören

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

gunceuzgoren@gmail.com

Dr. Nimet Özgönül

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültürel Mirası Koruma

nimet@metu.edu.tr

Kültürel mirası korumanın amacı bu mirası gelecek nesillere aktarmaktır. Bu miras yapılı çevrede vücut bulmuş olabilir, ancak yapılı çevrenin önemi yalnızca fiziksel verilerinde değil elle tutulamayan, gözle görülemeyen, hissettiğimiz başka değerleriyle birlikte var olur. Bu değerler toplamı ise bir bütün oluşturarak kültür varlığının önemini belirler. Fiziksel veriler üzerinden giden (kültür varlığının yaşı, estetik değeri, mimari özellikleri, vb.) koruma uygulamaları özellikle ülkemizde sıklıkla karşımıza çıkarken, somut olmayan diğer veriler ve değerlerle diyalog içinde ele alınan bütüncül bir koruma mekanizmasında eksiklikler olduğu söylenebilir. Bu durumda, yıllarca bir yapının kabuğu, cephesi, korunması amaçlanan öge haline gelmiştir. Oysa bir yerin ruhu onu çevreleyen diğer öğelerindedir. Üstelik bu ruh, o öğelerle etkileşim içine geçmiş insanların belleklerinde yaşamaktadır.

Bu bağlamda, kent kültürünün de oluşmasındaki ana elemanlardan biri olan bellek, daha da özele inilirse kolektif bellek, bulunduğu yapılı çevreyi kullananların, yani kentlilerin sosyal gruplarının belirleyicileri haline gelir. Halbwachs'a göre, *anılar gidilen yerlerle, toplanan düşünce ve imajların anımsanmasıyla belli zaman periyodları çerçevesinde belirli sosyal gruplara ait şekilde oluşur* (Boyer,2006). *Kolektif bellek bu sosyal grupların sosyal deneyimleri üzerinden mekânsal ve zamansal çerçeveyeyle ilişkilidir ve bu sosyal gruplar var oldukça varlıklarını sürdürür* (Halbwachs,1950). Bu noktada, "mirasın bütüncül korunmasında diyalog halinde olunması gereken unsurlar nelerdir?" sorusunun cevaplarından biri de kolektif bellek olacaktır.

Sosyal grupların ortak belleklerinde yaşayan ortak kültürel değerleri vardır, bu değerler mekânsal pratiklerle gruplar tarafından yaşatılıyorsa gelecek nesillere aktarılabilir. Aynı mekân, farklı sosyal gruplar tarafından farklı pratikler için kullanılabilir, bu onun devamlılığını sağlar ve değerini çeşitlendirir. Yerler, toplumlar ve anılar korumanın süjesi haline gelebilir.

Bu bağlamda Ankara Atatürk Bulvarı örneği üzerinden bellek, kent kültürünün korunması, devamlılığı, fiziki çevre ve sosyokültürel verilerin arasındaki diyalogda ne şekilde kullanılabilir sorusunu anlamak amacıyla, Bulvarın ve başkent merkezlerinden biri, Kızılay Meydanı ve Kızılay binası parseline örnek alan bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Alandaki yapı, açık alan ve anıtlar, kent ve kentlilerin hafızasında yer etmiş olmak üzere, yok olmuş, ya da hala varlığını sürdüren *yerler* olabilir. Bulvarın seçilmesinin sebepleri, Cumhuriyet’le gelen modernleşme ve yeni kentlilerin kolektif bir şekilde oluşturduğu kent yaşamı, yeni yapılarda vücut bulan pratikler ve ortak hafızanın, yeni başkent Ankara’nın kuzey-güney aksında, yani belkemiği Bulvarda kendine yer edinmiş, burada doğmuş ve gelişmiş olmasıdır.

Lynch’e göre hiçbir şey tek başına deneyimlenemez, deneyimlenecek ögenin çevresiyle bağları olmalıdır. Ögenin algılanması için kendisini oluşturan olaylar dizisiyle ve geçmişteki deneyimlerin hatırasıyla ele alınması gerekir. Bir kentin sabit fiziksel öğeleri kadar hareketli öğeleri de, özellikle kentte yaşayan, kentin parçası olan insanlar ve pratikleri de önemlidir. Lynch, kent algısı sürecinde bütüncül bir yaklaşıma sahip olmak için birçok girdinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir ve bütün bileşenlerin toplamının kent imgesini oluşturduğunu ifade eder (1960). Bu noktada, Lynch’in beş kent imgesi meydanadaki öğelerin barındırdığı imgeleri analiz edebilmek için yol gösterici olacaktır. Yollar (*paths*) imgesi, sokak, demir yolu ve kanal gibi öğeleri barındırır ve birçok bireyin imgesinde baskın öğeleri oluşturur. Kişiler hareket halindeyken yolu gözlemler ve çevresel öğeleri algılayarak, bütünle ilişki kurabilirler. Kenarlar imgesi, duvarlar, kıyıları, sınırlar vb. lineer öğelerdir. Söz konusu öğeler, noktasal geçişler veren iki bölgeyi ayırabilir veya birleştiren bağlantı noktaları yaratabilirler. Üçüncü imge bölgeler, kentin orta veya büyük ölçekli bölümlerini oluşturan iki boyutlu alanlar olarak tanımlanabilir. Gözlemci, psikolojik olarak bu alanların içine girdiğini hisseder. Bir diğeri ise düğüm/odak noktaları (*nodes*), gözlemcinin kente girişini sağlayan ve bir bölümünden başkasına geçerken kullandığı stratejik noktalarıdır. Meydanlar, parklar ya da köşe başı faaliyetlerinin toplandığı alanlar olabilir, bu durumda da fiziksel özelliklerin ve kullanımları yoğun olduğu noktalar haline gelirler. Bu odak noktaları, kentte birer semboldür ve neredeyse bütün imgelerde yer alırlar. İnsanların hayatlarının kesiştiği, toplandığı, dağıldığı alanlardır. Sonuncusu, *landmark’lar* ise kolay tanımlanabilen fiziksel öğelerdir. Bu imgeye bina,

dağ, dükkân ya da bir tabela örnek gösterilebilir. Kimi landmark'lar uzaktan ve/veya birçok farklı açıdan seçilebilir, bu durumda sabit bir yönü sembolize ederler. Kimi landmarklar ise daha yereldir ve belirli bölge ve/veya rotalar üzerinde görülebilirler. Bunlar ağaç, kapı kolu, dükkân önü gibi kentsel detaylar olabilir.

Kentin sürekli değişen bir olgu olduğu söylenebilir, kültür devamlıdır ve değişkenliğinin fiziksel ya da sosyal dönüşümlere yol açması normal karşılanmalıdır. Ancak bu değişim içinde **kimliğin korunması** fiziksel çevrenin korunması kadar önemlidir, böylece **yer**, bütüncül bir koruma pratiğine ev sahipliği yaparak kentteki devamlılığını sağlayabilir. Her kentlinin kente dair imajları, kişisel hatıra ve anlamlarla yüklüdür. Bu noktada, kişisel algı ve anıların bir grup tarafından deneyimlenmesi sonucunda kolektif belleğin önemi dahil olur.

Bu bağlamda çalışmada yöntem olarak öncelikle kolektif bellek kavramı ve kent imgesi üzerine yazılı kaynaklar taranmış, bellek için Halbwachs, kent imgesi için ise Lynch ele alınmıştır. Halbwachs'ın kolektif bellek kuramı üzerinden yapılan araştırma doğrultusunda kentlinin ortak değerleriyle belleğinin oluşumu ve yer arasındaki ilişki anlaşılmasına çalışılmış, Lynch'in beş kent imgesinin Kızılay Meydanı'ndaki yansımaları incelenmiştir. Kızılay Meydanı'na dair yazılı kaynaklar yanı sıra, meydanın bugünkü durumunu anlamak üzere fiziksel veriler üzerinden bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu ön çalışma baz alınarak meydan ve Bulvar üzerinden geçmiş ve geleceğin, yapılı çevre ve kentlilerin belleğinin arasındaki diyalogun varlık/yokluğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

Atatürk Bulvarı'na odaklandığımızda, fiziksel oluşumunun Ankara'nın başkent seçilmesi dönemine uzandığını görürüz. Lörcher planıyla 1924'te başlayan ve Yenişehir'le eski merkezi bağlamayı amaçlayan yol, günümüzde Çankaya Köşkünden ilk Meclis binasına kadar uzanmaktadır. Lörcher'i takiben 1928-1932 yılları arasında Jansen planının da devreye sokulmasıyla Bulvar üstünde modern bir başkentin gerektirdiği işlevler ve yapılar hızla yükselmeye devam etmiştir.

Bugün Kızılay Meydanı olarak adlandırdığımız alanın Yenişehir'den önceki adı Tosbağa Yatağı'dır (Batuman, 2000, s.25). Lörcher planıyla bu alan bir prestij meydanı olarak tasarlanmış ve Cumhuriyet Meydanı adını almıştır (Cengizkan, 2004). Ulus'tan gelirken ikiye ayrılan Bulvar ve Milli Müdafaa Caddesi'nin oluşturduğu üçgen alana 1930'larda, devlet mahallesi konumlanmış, bu iki ana hattın kesişimi meydanla bitmiş ve bir *node* oluşturmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bugünkü gibi bir merkez özelliği taşımayan meydana, 1925-1930 yılları arasında Su Perili havuz yerleştirilmiş ve sonrasında park işlevi verilmiştir. Büyükyıldız'a göre, meydan ilerleyen yıllarda da devam edecek olan havuz

başı kültürünün başlangıcı olma görevini üstlenmiştir (2009). Havuzun yerleştirilmesine kadar modern Türkiye Cumhuriyeti'nin ruhunu taşıyan **Cumhuriyet Meydanı** ismi havuzla beraber kentlinin dilinde yerini "**Havuzbaşı**" ismine bırakacaktır, üstelik bu havuz meydana adını verecek ilk yapı öge olmayacaktır. Bu durum, meydanın kullanıcı grubunun ortak bir imge oluşturarak yarattığı kolektif hafızanın Cumhuriyet tarihindeki ilk örneklerinden biridir. Yenişehir'in bölge imgesinin yanı sıra havuz da bir landmark olmuştur. Batılı kent yaşamının bir parçası olan kamusal alanlar ve rekreasyon gereksinimlerini kente tanıtan bu alanda bir de belediyenin batılı müzik yapan orkestrası (Riyaset-i Cumhuriyet Müzikası) hizmet vermektedir. Söz konusu orkestra şöyle anlatılmıştır:

Ankara Belediye Bandasunun Havuzbaşında verdiği akşam konserlerinin veya ilkbahar akşamları Atatürk Bulvarı'nda yürüyüş yapan Ankaralıların Havuzbaşında soluklanmalarının haber ve fotoğrafları dönemin günlük gazetelerinde sıkça yer almaktaydı. Atatürk Bulvarı'nın ortasında akasya ağaçları bulunan geniş refüjü, iki yanında atkestanelerinin gölgesinde uzanan geniş kaldırımları ve bulvar kafeleriyle bilinen ve Ankaralıların 'piyasa yeri' olan, güney kesimindeki yürüyüşlerin bittiği yerdin Havuzbaşı (Çağlar, Uludağ ve Aksu, 2006, s.179).

Bu alanı kesen Maltepe ve Cebeciye doğru iki Bulvarın 1927'de inşa edilmesiyle meydan bir kesişme noktası, kavşak halini almıştır (Batuman, 2000, s.26). Jansen planında Kurtuluş Meydanı olarak adlandırılan Kızılay Meydanı'nda (Batuman, 2002), 1929'a geldiğinde mimar Robert Örlly'nin tasarladığı Kızılay Genel Merkezi binası hizmete girer. Meydan, belki de binanın cephesindeki büyük ayın da etkisiyle Kızılay olarak anılmaya başlar, bu da kentlinin fiziksel bir öğeden meydanın adını değiştirdiği ikinci yapı olarak karşımıza çıkar. Artık meydan bir node, Kızılay binası ise bir landmarktır. Dönemin ulusal dayanışma ruhunun bir ifadesi olarak inşa edilen binayla birlikte, Havuzbaşı; Kızılay Parkı, Yenişehir de Kızılay olarak günlük dilde yerini alır (Sahil, 1990). Su Perili havuz 1929'da kaldırılır, ancak 1933'te tamamlanan Kızılay Parkı bahçe düzenlemesi ve yeni havuzlarla yine halkın buluşma/dinlenme merkezi olmaya devam eder (Türkyılmaz, 2015, s.126). Park, arkasındaki kum bahçesi ve Kızılay maden suyu satan bir büfeyle kentlinin rekreasyon alanı olmaya devam etmiştir.

Çoğunlukla Yenişehir'de yaşayan yeni Ankaralıların kullandığı bu bölgenin kamusal alanları, yapılan piyasa yürüyüşleri ya da batılı bir açık hava mekânsal pratiği olarak orkestrayla havuzbaşı dinlencesi, çocuk parkı Orhan Veli'nin Altındağ şiiirindeki gibi 'kibar' insanların, burjuvanın mekanıdır. Henüz bütün kent gruplarının ortak hafızasına kazınacak kadar geniş gruplar bütününe hitap etmese de, bölge bir kent grubunun ortaklaşa kullandığı mekan haline gelmiş, yeri oluşturan öğeler ise bellekteki görsel çerçevede yerini almıştır.

Modern, batılı kent yaşantısı doğrultusunda Cumhuriyetin izlerinin gözlemlenebildiği meydan ve etrafındaki ögeler (Atatürk Bulvarı, Kızılay Parkı ve Güven Park), çoğunluğu bürokrat olmak üzere yeni Ankaralılar için modern yaşamı deneyimleyebilecekleri sivil kullanımlı bir mekân olmuştur (Bayraktar, 2013, s.25). Bulvar ve meydan bu dönemde gözde bir kamusal alandır. 1950'lere kadar varlığını sürdürecektir yayalarla bisikletlilerin kullanımındaki gezinti yolu ise Bulvarın kamusal mekân özelliğini güçlendiren en önemli açık alanlardır (Bilsel, Atak, Gökçe, Sezgin, Şan ve Şişman, 1997).

1950'li yıllara geldiğimizde Kızılay'da da bir ticari merkez gelişimi başlamıştır. Banka şubelerinin taşınması, yeme-içme ve kültürel faaliyet mekanlarının da artmasıyla Kızılay kültürel ve ekonomik merkez olarak da karşımıza çıkmıştır. Bu çok işlevlilik meydanla Bulvar arasındaki mekânsal ve anlamsal bağı da güçlendirmiştir. Meclisin 1961'de Yenişehir'e taşınması, etrafındaki bakanlıklarla beraber bölgenin bürokratik yapısını güçlendirmiş, hatta politik bir merkez olmasına yol açmıştır (Bayraktar, 2013, s.28). 1960'larda siyasi protestolara sahne olan meydanın adı 'Hürriyet Meydanı' olarak değiştirilmiş (Kızılay Meydanı, 1960), ancak kentliler Kızılay Meydanı ismini kullanmaya devam etmişlerdir. Bugün hala kullandığımız bu ad da aslında bir landmarkın ve kentsel hafızanın kenti ne kadar etkilediğini ve kalıcılığını kanıtlar niteliktedir.

1968 yılında onaylanan Bölge Kat Nizamı, Bulvarda 7-8 katlı yapılara izin vermiş, Yücel-Uybadın planı dönemindeki yol genişletme, ağaç sökmeye, kaldırım daraltma gibi çalışmalar Bulvarın fiziksel yapısını değiştirmiştir. Batuman'a göre, "Cumhuriyet kamusallığının sahnesi olarak tasarlanan Kızılay Parkı, gittikçe küçülerek bir çiçek tarhına dönüşür, ardından 1979 yılında Kızılay binasının yıkılmasıyla otopark olarak kullanılmaya başlanır" (2002, s.68). Sonuçta meydana, kentin bir bölgesine adını verecek kadar kent belleğinde oturmuş bu yapının yok olmasıyla bir kent imgesi de yok olmuştur.

1980'lere geldiğimizde meydan, politiklikten tamamen uzaklaştırılarak (Batuman, 2000, s.107), geçiş ve sirkülasyon ögesi haline gelmiş, Güvenpark yenileme projesi, metro projesi ve yeni Kızılay rant binasıyla da meydanın kesişme noktası/kavşak olarak düzenlenmesi desteklenmiştir.

Böylece oluşumunun ilk günlerinden bu yana yol imgesi olan Bulvar, özellikle metronun gelmesiyle bu niteliğine darbe yemiş olacaktır. Alışveriş merkezinin 2012'de tamamlanmasıyla fiziksel algı oldukça değişmiş, Kızılay Meydanı hatıralarındaki çağrışım ve algıyı başka bir yere taşımıştır.

Son olarak 15 Temmuz darbe girişimi ardından, meydanın adı Temmuz 2016'da '15

Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı' olarak değiştirilmiş, metro ve otobüslerdeki durak adları da bunu takiben düzenlenmiştir. Hürriyet Meydanı isminin verilmesinden sonra ikinci kez kentlilerin dilinde yer almayan bir adlandırma söz konusu olmuştur.

Kent kültürünün ve gruplarının kolektif birikimleri sonucu oluşan kent kimliğinin sürdürülebilirliğinde kolektif belleğin rolü büyüktür. Yukarıda bahsedildiği gibi, değerler mekânsal pratiklerle gruplar tarafından yaşatılıyorsa gelecek nesillere aktarılabilir. Eğer hatırlanacak görsel imaj, mekânsal çerçeve ortadan kalkmışsa, grup bireyleriyle birlikte kolektif bellek de yok olur. Gelecek jenerasyonlara aktarılamayan bellek, kentsel kültürde kopmalara sebep olur. Tarihe tanıklık etmiş, bireysel ve toplumsal anlamları olan bu yerler değiştikçe pratikler ve kullanıcılar değişmiş, gelenekleşmiş davranışları uygulayacak fiziksel mekanlar kalmadıkça o gelenekler ölmüş, yeniden deneyimleyecek nesil içinse fiziksel öğeler bulunamaz olmuştur. Görsel imajlar var olmadıkça belleklerden birkaç kuşak sonra silinecek kent kültürümüzü muhafaza edemediğimiz sürece yeni kültür yaratmaya çalışmanın sağlamlığı da tartışmalıdır.

O halde bunun için ne yapılabilir sorusu karşımıza çıkar. Korumadaki profesyonel ve karar verici/uygulayıcı aktörlerle beraber, kentlilerin ve kullanıcıların da değerlerine sahip çıkması gerekir, grupların birlik kurması ve beraber çalışması etmeni önemlidir. Belediyeler ve kentlinin iletişimiyle, halkın yerel yönetimlere ve karar alma süreçlerine katılımının sağlanmasında ilk adım olan Kent Konseyleri'nin oluşumu oldukça işlevseldir.¹ Özellikle 2013'ten itibaren artan Semt Meclisleri ve mahalle forumları da kolektif belleğe sahip grupların birleşmesi adına bir hayli önem arz eder. Bu oluşumlar Kent Konseyleri bünyesinde belediyelerle diyalog halinde, yasalarla desteklenecek şekilde işlerse, gruplar kolektif değerlerini yapılı çevrenin korunmasında araç olarak kullanabilir, kente ve gruplarına olan aidiyetlerini sağlamlaştırabilirler. Benzer bir uygulama olan '*Asset of Community Value*' (ACV)² ya da 'topluluk değeri varlığı' İngiltere'de Yerellik Yasası bünyesinde yerel topluluklar için önem arz eden arazi ve yapıların -stadyum, park veya İngiliz kent kültürünün ana elemanlarından biri olan publar gibi, korunmasına katkı sağlamaktadır. Gönüllü veya organize topluluklar, grupları için önem taşıyan yerlerin ACV olması için başvurabilmektedirler. Kabul edilmesi durumunda işlev değişikliği veya yıkımlarda kullanıcıların yorum yapmasına ve söz hakkı sahibi olmasına izin verilmektedir.

Sonuç olarak, bizlerin artık dünyanın bir parçası olmayacağı güne geldiğimizde, ileriki nesillere bırakabileceğimiz en anlamlı miras yapılı çevremizdeki değerlerimiz ve bu

1 Konseylerin çalışma usul ve esasları için bkz: Kent Konseyi Yönetmeliği (08 Ekim 2006). *Resmi Gazete*, Sayı 26313

2 ACV ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Localism Act 2011, Asset of community value: policy statement, <https://www.gov.uk/government/publications/assets-of-community-value-policy-statement>—

değerlerle iç içe geçmiş, kolektif kentsel kültürümüz, belleğimiz olacaktır. Unutulmamalıdır ki, önemli olan öncekini yok etmeden üretilen mekânsal izler ve bu mekânsal izleri çerçeve edinmiş şimdiki zamanda yeni izlerin, yeni belleklerin oluşmasını sağlayabilmektir.

Kaynakça

- Batuman, B. (2002). Mekân, kimlik ve sosyal çatışma: Cumhuriyet'in kamusal mekânı olarak Kızılay Meydanı. Güven Arif Sargın (Der.), *Başkent üzerine mekân-politik tezler Ankara'nın kamusal yüzleri* içinde (41-76). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Batuman, B. (2000). *Hegemonic Struggle Within the Reproduction of Public Space: Domination and Appropriation in and of Kızılay Square* (Yayınlanmamış y.lisans tezi). METU.
- Bayraktar, N. (2013). Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanlarının Değişim Süreci. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 20-35.
- Boyer, M. C. *The City of Collective Memory, Its Historical Imagery and Architectural Entertainments*. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.
- Büyükyıldız, F. (2009). *Başka kent Ankara*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bilsel, G., Atak, E., Gökçe, B., Sezgin, D., Şan, H., Şişman, O. (1997). *Ankara'nın öncü-örnek rolü. Ankara Sempozyumu: 13-15 Ekim 1997*, Ankara. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Cengizkan, A. (2004). *Ankara'nın ilk planı 1924-25 Lörcher Planı*. Ankara: Arkadaş Yayıncılık.
- Çağlar, N., Uludağ, Z. ve Aksu, A. (2006). Hürriyet Meydanı: Bir kentsel mekânın yenilik ve dönüşüm öyküsü. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 21(1), 177-182.
- Halbwachs, M. (1950). *La Mémoire Collective*, Paris: Albin Michel.
- Kızılay Meydanı Hürriyet Meydanı oldu [haber]. (1960, 25 Ağustos). Milliyet, s.1. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1960/08/25> adresinden erişildi.
- Lynch, K., (1960). *The image of the city*, The MIT Press.
- Sahil, S. (1990). Başkent Ankara'daki devlet yapılarının kentsel mekânın oluşma sürecindeki yeri. *Gazi Üniversitesi*
- Türkyılmaz, M. (2015). Ankara'da Havuzbaşları: 1923-1950. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 105-136.

3B OTURUMU
PAYDAŞLAR ARASI DİYALOG II

27 Ekim 2017 Cuma

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Deniz Özkut

Bursa'daki Öncü Koruma Faaliyetlerinde Paydaş ve Aktörler

Yrd. Doç. Dr. Sermin Çakıcı Alp

Çatışma ve/veya Katılımcılık?

Novara Tarihi Kentinin Korunması ve

Yeniden Canlandırılması Süreçlerinde Yerel Halk ve Kurumların Değişen Rollerini

Prof. Giuseppe Cinà - Merve Demiröz - Qi Mu

Tarihi Alanların Korunmasının Tartışmalarında Şehir Planlama Alanı İçin

Diyalog Çabalarından Tarihçiriminin Giden Süreç

Doç. Dr. Savaş Zafer Şahin

Küçükyalı ArkeoPark: Mahalle İçinde Bir Arkeolojik Sit Alanı,

Zorluklar Konuşarak Aşılır mı?

Esra Ekşi Balcı

Bursa'daki Öncü Koruma Faaliyetlerinde Paydaş ve Aktörler

Yrd. Doç. Dr. Sermin ÇAKICI ALP

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
sermincakici@gmail.com

1983 tarih ve 2863 sayılı Koruma Yasası ile Türkiye'deki kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile ilgili uygulamalara yönelik karar yetkisi Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'ndan (GEEAYK) bölge kurullarına geçirilmiş; böylece korumada tek merkezîyetçilikten bölgeselliğe doğru bir geçiş sağlanmıştır. Kararın hemen ardından, 1987 yılında kurulan Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun (BKTVKBK) kontrolünde gerçekleşen koruma eylemlerinde, kentteki yerel kurum ve kuruluşlar ile uzman kişiler arasındaki sağlam bir diyalog oluşmaya başlamış ve zamanla kuvvetlenmiştir. Bununla beraber, Mimarlar Odası başta olmak üzere sivil toplum kuruluşları, üniversite ve yerel yönetimlerin birlikteliğinde organize edilen sempozyum ve toplantılar, yetkili Kurul ve uzman kişiler önderliğinde gerçekleştirilen koruma uygulamalarına destek amacı taşırken, aynı zamanda halkın yaşadığı mahalledeki korunması gerekli kültürel mirasın korunmasına yönelik toplumsal bilincinin de artmasına katkı koymuştur. Koruma kültürünün halkın diline indirilmeye çalışılması yanısıra planlama ve kentleşme politikalarında da birtakım öncü faaliyetlerin yapıldığı bu dönem 2004 tarih ve 5366 sayılı Yenileme Yasası ve ilgili yönetmelikler ile başkalaşarak yeni bir sürece girmiştir. Nitekim bu yeni yasal düzenlemeler ile birlikte Türkiye'deki büyükşehirler başta olmak üzere kentlerin tarihi merkezlerindeki imar ve koruma faaliyetlerinde yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları arttırılmıştır.

Son dönem yasal düzenlemelere bağlı olarak gerçekleştirilen sokak sağlıklılaştırma ve kentsel dönüşüm projeleri tarihi alanların sürekliliği açısından güncel tartışma konusudur. Ancak, özellikle yerel yönetimler için faydacı etkileri olan bu uygulamalara

1 Bu çalışma, Prof. Dr. Neriman Şahin Güçhan danışmanlığında ve ODTÜ Mimarlık Fakültesi bünyesinde hazırlanmış olan doktora tez çalışmasının tarihi araştırma kısmından derlenerek hazırlanmıştır.

başlamadan önceki ilk korumacı yaklaşımların da aktarılması gereklidir. Bu bağlamda, bu çalışma, 1983-2003 yılları arasında kırsal ve kentsel koruma konularında henüz yetki sahibi olmaya başlayan yerel yönetimlerin görevlerini aktarmayı ve ilgili mevzuat ile birlikte değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Buna göre, yerel yönetimlerin özellikle koruma faaliyetlerinde 19. yüzyıl sonlarından beri etkili olduğu tarihi kentlerden biri olan Bursa'daki uygulamalar üzerinden bu konuyu işlemek uygundur. Bu nedenle çalışmada, 2014 yılında UNESCO Dünya Miras Alanı listesine kabul edilmiş bu Osmanlı kentinde bu yirmi yıllık süreçte görev yapan belediye başkanlarının 'yerel' ve 'katılımcı' tavırları ve buna bağlı olarak kentin koruma kültürünün ne boyut ve yönde şekillendiği hakkında bilgi verilecektir.

Antik çağlardan bu yana yönetim ve ekonomi alanlarında sürekli bir ilgi kaynağı olan Bursa, çok katmanlı kent kimliğini 1960'lı yıllara kadar korumuştur. Ancak 1970lerin başından itibaren sanayileşme ve göçün de etkisiyle fiziksel yapısında birtakım değişimlere maruz kalmıştır. Bununla birlikte özellikle kent merkezindeki tarihi ve doğal alanlarda hızlı ve düzensiz çok katlı yapılaşma ortaya çıkmaya başlamıştır. 1983 Koruma Yasası'nın kabulü ile birlikte, Bursa'daki taşınmaz kültür varlıklarının korunması için gerçekleştirilen tescil, belgeleme ve restorasyon çalışmaları yanı sıra tarihi çevrelerin sağlıklılaştırılması ve yeniden düzenlenmesini hedefleyen koruma uygulamaları, bu tarihi kente Türkiye'deki kentsel korumada öncü bir rol kazandırmıştır. Dolayısıyla, 1983-2003 yılları arasında görev alan belediye başkanları öncülüğünde ve yerel kuruluşların birlikteliğinde gerçekleştirilen uygulamalar, kentin koruma anlayışında söz sahibi olan paydaş ve aktörleri bize göstermektedir.

1983 Koruma Yasası'nın getirdiği yeni düzenlemelerin ardından Bursa'daki kentsel koruma faaliyetlerinin başlangıcı olabilecek halk katılımlı sempozyum ve uygulamalı projeler ilk olarak **Ekrem Barışık**'ın belediye başkanlığı döneminde (1982-1989) gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Barışık'ın desteği ile Bursa'da 'Tarih İçinde Bursa Sempozyumu' başta olmak üzere 'Kapalıçarşı-Hüdavendigâr Külliyesi arası Tarihi Yaya Aksı Projesi' ve 'Mahalle Evleri Projesi' gibi çalışmaların yanı sıra, **Mimarlar Odası Bursa Şubesi ve Uludağ Üniversitesi**'nden uzman katılımcılarla birlikte 'korumada süreklilik' amacı güden kolektif uygulamalar yapılmıştır. Ayrıca, tarihi kent merkezinde uygulanan ilk sokak sağlıklılaştırma projesi olarak kabul edilen 'Kale Sokak Cephe Belgeleme ve Sağıklaştırma Projesi' (1984-1985) ile birlikte hemen ardından hazırlanan ve halen birçok hükmü geçerliliğini koruyan 'Tophane Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı', hem bölge hem de ülke açısından değer taşımaktadır. Başkanlığının son yıllarında ise henüz kurulmuş olan **Bursa Bölge Koruma Kurulu (BKTVKBK)**'nin da katkı ve onayıyla kentin tarihi alanlarının korunmasına yönelik koruma kapsamlı imar planları da hazırlanmaya başlamıştır.

Özellikle kent merkezindeki taşınmaz kültür varlıkları ve sit alanlarının korunarak sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla hazırlanan koruma amaçlı imar planları;

- Önceden tescillenmemiş yeşil peyzaj alanların 2. ve 3. derece doğal sit ilan edilerek düzenli imar faaliyetlerine açılmasını,
- Önceden tescilli anıtsal yapıların yakın çevresinde yer alan ve çoğunlukla sonradan oluşmuş açık alanların ise meydan ve park olarak düzenlenmesini sağlamıştır.
- Böylece, kentin bakıma muhtaç tarihi mahallelerindeki açık alanlar halkın kullanımına açılırken, kentin tarihine karşı algı ve duyarlılığın artışı ile birlikte bölgenin sosyal durumu da iyileştirilmeye çalışılmıştır.

Bursa'nın kent kimliğini tanıtmı ve korunmasında katılımcı belediye başkanı aktörlerden bir diğeri de 1994-1999 yılları arasında Belediye Başkanlığı yapan **Erdem Saker**'dir. Saker'in göreve başladığı ilk yıllarda Bursa'da kurulan "**Yerel Gündem '21'**"² ile birlikte, Bursa'daki doğal ve kültürel mirasın korunmasında yeni bir süreç başlatılmıştır. 1995-1998 yılları boyunca da kapsamlı olarak devam eden yerel ve örgütlü koruma faaliyetleri, kırsal alanlardaki imar faaliyetlerinin kontrolüne yönelik yerel yönetimlerin bilinçlendirilmesi açısından önem taşımıştır. Bu dönemde, **Bursa Kent Konseyi**³ çalışmalarında aktif rol oynayan "Bursa Yerel Gündem '21 programı"⁴ kapsamında hazırlanan "Cumalıkızık Koruma-Yaşatma '98 Projesi" bünyesinde alınan kararlar ile koruma faaliyetlerine üniversitenin yanı sıra sivil toplum kuruluşları ve halkın yoğun katılımı sağlanmıştır. Bu proje kapsamında hazırlanan bir yıllık çalışma planı ile birlikte ilk defa 'korumada sürdürülebilirlik' kavramı dile getirilmeye başlanmıştır. Böylece, kırsaldaki ekonomik ve sosyal hayatın programlı bir şekilde da korunarak gelecek nesillere aktarımı ve turizme tanıtımında Bursa'nın Cumalıkızık köyü diğer benzer niteliklere sahip köy ve kırsal alanlar için de bir örnek teşkil etmiştir. Çok daha önemlisi yapılan sempozyum ve çalıştay bildirimlerinin seri halinde kayda alınması ve yayımlanması sonucu bir Bursa'ya ait bir Kent Belgeği oluşturulmasına önayak olunmuştur.

2 Bursa Yerel Gündem '21 çalışmalarına, 1994 yılında SEDAM'ların oluşturulması ile başlanmış, 4 Aralık 1995'te Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi kararları ile ICLEI (Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi)'ne üyelik ve Avrupa Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar Kampanyası'na katılımı sağlanmıştır.

3 Bursa Kent Konseyi kapsamında somut olan ve de somut olmayan kültürel mirası korumaya yönelik oluşturulan çalışma grupları: (1) Antik Bursa Çalışma Grubu, (2) Çekirge Çalışma Grubu, (3) Koza Çalışma Grubu, (4) Kültür Sanat Çalışma Grubu, (5) Merinos Çalışma Grubu, (6) Tarihi Kültürel Miras Çalışma Grubu, (7) Turizm Çalışma Grubu.

4 Kent Konseyleri Yönetmeliği'ne (R.G. ilanı: 26313 / 8 Ekim 2006) göre; "... 'Yerel gündem 21' programı: Birleşmiş Milletler Rio Yeryüzü Zirvesi'nde 1992 yılında kabul edilen ve 21. yüzyılın gündemini belirleyen 'Gündem 21' başlıklı Eylem Planının 28 inci bölümü uyarınca, yerel yönetimlerin öncülüğünde, sivil toplumun ve diğer ortakların, birlikte kendi sorunlarını ve önceliklerini belirleyerek, 1997 yılından itibaren uygulanan programdır..." (<http://www.bursakentkonseyi.org.tr/?sayfa=icerik&id=5>).

2014 yılında UNESCO Dünya Miras Lisesi'nde korunması gerekli bir Osmanlı Köyü olarak yerini alan Cumalıkızık⁵, köy halkını ekonomik yönden kalkındıran ve yerli turizmi canlandırıcı faaliyetlere sahne olmasının yanında bugün fiziksel ve sosyal yapısında birtakım değişimlere de maruz kalmaktadır. Öyle ki, yaşadıkları ev ve ürettikleri yerel ürünlere olan ilgi köylünün içinde yaşadığı çevreye bakışının değiştirilip koruma konusunda toplumsal farkındalık yaratılırken, konutların kafe ve pansiyon gibi özgünüyle uyumsuz yeni kullanımlara açılması, köyde fonksiyonel değişimleri de başlatmıştır. Bu durum ise aslında Yerel Gündem '21'in 'sürdürülebilirlik' ilkesine karşı kuşkusuz önemli bir tehdittir. Yine de temeli 1990ların başındaki yerel organize faaliyetlere dayanan ve Bursa ile Cumalıkızık'taki kültürel kimliğin evrenselleşerek dünyaya duyurulmasını sağlayan bilinçli proje ve uygulamalar, bu tehditlerin önüne geçebilecek birer adım olarak kabul edilmektedir.

Saker'in ardından belediye başkanlığına seçilen **Erdoğan Bilenser** döneminde (1999-2004), yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının Bursa'daki koruma uygulamalarındaki katkıları artarken kentteki kültürel mirasın uluslararası çevreye tanıtımı da hızlandırılmıştır. Ekim 1999 tarihinde gerçekleşen Avrupa Tarihi Kentler Birliği toplantısına Türkiye'den gözlemci üye olarak katılmaya hak kazanan **Bursa Büyükşehir Belediyesi**, Türkiye'deki ilk Tarihi Kentler Birliği'nin kuruluş çalışmalarında öncü ve yürütücü bir rol üstlenmiştir⁶. Böylece, Avrupa Konseyi'nin başlattığı "Avrupa Bir Ortak Miras" kampanyası kapsamında tarihi kentler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesini öngören bir birliğin kurulması sağlanmıştır. 2000 yılında **Türkiye Tarihi Kentler Birliği** öncü üyesi olan Bursa, 2001 yılında da Avrupa Kentler Birliği'nin 12. Üyesi olarak kabul edilmiştir. Bu aşamada görevli olan Bilenser ve ekibi, kentin kültürel mirasının korunmasında gereken işbirliği ve örgütlenmeyi sağlayarak hem birlik üyesi diğer yerel yöneticilere örnek olmuş, hem de kentsel koruma olgusunun uluslararası çevrelerden başlayarak ülke bütününe yayılmasına katkı sağlamıştır. Böylece, Bursa Büyükşehir Belediyesi, kültürel mirası korumaya katkı koyan paydaşlar arasındaki diyalogu yakından takip eden ve yeri geldiğinde sağlamlaştıran bir katalizör görevi üstlenilmiştir. 2000-2004 yılları arasına tarihlenen bu çalışmalarda, Bursa'da korunması gerekli taşınmazların güncel yaşam gerekleriyle

5 Bursa Büyükşehir Belediyesi önderliğinde diğer ilçe yerel yönetimler ve ilgili devlet kurumları, STKlar, dernek ve üniversitelerden gelen uzman katılımı ile yürütülen çalışmalar sonucu Bursa'nın 'Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi', Cumalıkızık Köyü' ile birlikte UNESCO Dünya Miras Alanı olarak kabul edilmiştir (<http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/unesco/yonetim-planı/>).

6 İçişleri Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, ÇEKÜL Vakfı ve Mimarlar Odası'nın katkılarıyla tamamlanan kuruluş aşamasında Dışişleri, Orman ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği ve Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği de TKB'nin yanında yer almıştır (<http://www.tarihiKentlerBirligi.org/hakkimizda/tarihce>).

bağdaştırılarak bütüncül korunması hedeflenirken, her türlü somut ve somut olmayan kültürel değerleri kentlinin yaşamına dâhil ederek tanıtmak ve kent kimliğini tanımlamak amaçlanmıştır.

Bu dönemde aynı zamanda yerel yönetim içindeki örgütlenme biçimlerinde de birtakım düzenlemeler olmaya başlamış; önceleri sadece kültür varlıklarının korunmasından sorumlu kişi, meslek odası ve derneklerin gündeminde olan kültürel miras konusu, 21.yy. başından itibaren Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde açılan birimlerin sorumluluğuna girmiştir. Öyle ki, Erdoğan Bilenser'in ardından başkanlığa seçilen Hikmet Şahin (2004-2009) döneminde de halkın katılımının yanı sıra yerel yönetim-uzman kişi ve kuruluşların birlikteliğinde yapılan proje ve uygulamalara devam edilmiştir. Sonuç olarak, Bursa genelinde korumada kamuoyunun bilinçlenmesi yeni yüzyıla girmeden güçlenirken; STK, medya, üniversite ve yerel yönetimlerin ortak sorumluluğunda yapılan müdahalelerin arttığı da görülür.

Sonuç olarak, bu çalışmada, Bursa'nın kültürel mirasına sahip çıkılması ve korunmasına yönelik olarak 1983-2003 yılları arasına tarihlenen ilk organize çalışmaların ortaya çıkması ve uygulanması aşamalarında etkin rol oynayan paydaş ve aktörlerin yerel ve öncü çabaları hakkında bilgilendirme ve değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koruma, Yerel Yönetim, Paydaş ve Aktörler, Bursa

Kaynakça

Bursa Yerel Gündem 21 Cumalıkızık Koruma-Yaşatma '98 Projesi, (Nisan 1999). haz. Erdem Saker, Oya Bozkurt, Zübeyde Kocabay, Vatan Ercan, Esin Şebini, Ayşe Kaya, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayını.

Çimen, B. (1992). Koruyucu Kent Yenilemesi ve Yerel Yönetimler, *Türk- Alman Semineri*, Ankara, 16-19.

Durukan, İ. (2004). *Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Sonrası Kültür Mirası Korumasının Gelişimi ve Uygulama Sorunları*, (Yayılanmamış Doktora Tezi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Programı, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Kuban, D. (1991), *Kent Korumasında Kültürel Sorunlar. Koruyucu Kent Yenilemesi ve Yerel Yönetimler*, Ankara: Ankara Mimarlar Odası Yayını, 29-32.

Madran, E. (1985). *Bursa kale sokak: Bir fotogrametrik belgeleme : A photogrammetric survey*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.

Makas, M. (2004), *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Korumada Yerel Yönetimlerin Yeri ve Önemi*, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Yönetim Bilimi) Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi.

Sezik, M. (2016). Kent Kimliğinin Korunması ve Kentsel Gelişimin Sağlanması Bağlamında Yerel Yönetimin Önemi: Adıyaman Örneği, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6, (2), 43-56. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/264634>

Şahin Güçhan, N. (2002), Yeni Belediyeler Yasası ve Koruma Alanına Etkileri, *Mimarlık*, (305), (6), 57-59.

Tekeli, İ. (1992). *Belediyeçilik Yazıları (1976-1991)*, İstanbul: IULA-EMME Yerel Yönetim Dünyası.

Uğurlu, N. (Haziran 1999). 90 Yıl Önce Bursa'da Belediye, *Bursa Defteri, Üç Aylık Kent Kültürü ve Düşün Dergisi*, 54-60.

Yasal Düzenlemelerde Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler, (2005). Ankara: Ankara Mimarlar Odası Yayını.

Yiğiter Genli, R., Yirmibeşoğlu, F. (2003). Local Agenda 21 and Practices in Turkey, *ERSA (European Regional Science Association) 2003 Congress*. <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa03/cdrom/papers/442.pdf>

2863 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*, 21.07.1983. Resmi Gazete Kabul: 18113 / 23.07.1983. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>

5366 sayılı *Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun*, 16.06.2005. Resmi Gazete Kabul: 25866 / 05.07.2005. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5366.pdf>

5393 sayılı *Belediye Kanunu*, 03.07.2005. Resmi Gazete Kabul: 25874 / 13.07.2005. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>

Çatışma ve/veya Katılımcılık?

Novara Tarihi Kenti'nin Korunması ve Yeniden Canlandırılması

Süreçlerinde Yerel Halk ve Kurumların Değişen Rollerini

Prof. Giuseppe Cina

Şehircilik Bölümü: Politecnico di Torino, İtalya

giuseppe.cina@polito.it

Merve Demiröz

Şehircilik Bölümü: Politecnico di Torino, İtalya

merve.demiroz@polito.it

Qi Mu

Şehircilik Bölümü: Politecnico di Torino, İtalya

Tarih boyunca savunma kenti özellikleri göstermiş Novara, İtalya'nın kuzey kısmında, Piemonte bölgesinde yer alan orta ölçekli bir kenttir. Yavaş ve organik kentsel gelişme süreci, zengin ve incelikli kültürel miras öğelerinin tanımladığı karakteristik bir tarihi doku yaratmıştır. Novara Tarihi Kenti'nin bazı kültürel miras alanlarında yürütülen katılımcı koruma ve yeniden canlandırma pratikleri, ilgili aktörlerin değişen rollerini izlemek açısından ilginçtir. Koruma ve yeniden canlandırma süreçlerinde, katılımcılık olgusunun kuram ve pratiklerde yerini bulması ile kamu-özel iş birlikleri şeklinde ortaya çıkan diyalog ortamı son dönemde yerel halk topluluklarının sürece aktif katılımları ile farklı bir biçim almıştır. Bu topluluklar, süreçte yasal olarak tanınırılık kazanmalarının yanı sıra kültürel mirasın yönetimi ve ortak mülkiyetlerin işletilmesi konularında aktif rol oynayan 'üçüncü aktör' olarak tanımlanmaktadır.

Bu bildiriye hedeflenen, iki kentsel miras alanı özelinde bahsedilen diyalog süreçlerini daha somut bir biçimde örneklemektir. Novara Tarihi Kentini Koruma Kapsamlı Planı'nda tanımlanan öncelikli proje alanlarından Bossi Evi (Casa Bossi) ve Novara

Kalesi (Castello di Novara)'nde yürütülen kültürel mirası koruma ve yeniden canlandırma pratikleri, çeşitli yerel halk topluluklarının sürece aktif katılımının gelişimini incelemek açısından ilginçtir. Bu inceleme, bütüncül plan ve proje raporlarının ayrıntılı analizleri ve değerlendirilmesi; kamu, özel sektör yetkilileri ve yerel halk topluluklarının temsilcileri ile yapılan derinlemesine görüşmeler metodu ile yürütülmüştür.

Bossi Evi ve Novara Kalesi, kendi kendini yöneten yerel halk topluluklarının sürece katılımı ve uygulamaları konusunda koruma alanında yaratılan etkili diyalog ortamlarına örnek oluşturur. Günümüze kadar yürütülen süreci tamamı ile bir başarı olarak nitelendirmek eksik bir değerlendirme olacaktır. Katılımcılık, üçüncü aktörün görev ve yetkileri, kültürel miras alanlarının koruma ve yeniden canlandırma uygulamaları hakkındaki tartışmalar hala geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte; devam eden süreç, zaman zaman çatışan ya da uzlaşan farklı aktörlerin kapsayıcı demokratik yönetim hedefini temel alarak sürdürdüğü pratikler konusunda dersler içerir.

1. Giriş

Novara, 104.000 nüfusu ve 103 km² yüzölçümü ile tipik bir orta ölçekli İtalyan kentidir. Büyük oranda korunmuş tarihi kent merkezi, incelikli mimari özelliklere sahip yapıları ile özgün bir kentsel dokuya sahiptir. Novara Kenti'nin koruma deneyimleri, uluslararası kentsel koruma literatüründe İtalyan yaklaşımı olarak bilinen kavramlar ve pratikler setine paralellik göstermektedir. Bu deneyimlerin başlangıcından bu yana, birbirinden farklı yapıdaki birçok halk örgütlenmesinin süreçlere aktif biçimde katılması, kimi zaman uzlaşma yolu ile çözüme; kimi zaman da karşılıklı taleplerin çatışmasına neden olmuştur. İki durumda da katılımcılık süreçlerinde sosyal ve politik kutupların neden olduğu anlaşmazlıkların nasıl başladığı, evirildiği ve sonuçları konusunda farklı dersler çıkarılabilir. Böylece Novara, sadece kentsel korumanın, planlama kuram ve teknikleri ile ilişkisine değil, çok aktörlü bu sürecin nasıl yönetileceği konusuna da olumlu ya da olumsuz dersler çıkarılabilecek bir örnek oluşturur.

Günümüzde tarihi kentler, küresel dünyanın yönlendirdiği doğrultuda fiziksel ve sosyal dokusunda hızlı değişimler yaşamaktadır. Floransa veya Venedik örneğindeki gibi vahşi olmasa da diğer İtalyan tarihi kentlerindeki gibi Novara da bu dönüşümden etkilenmekte, sürekli daha önemli bir cazibe merkezi haline gelen kent merkezi

kullanımların değişimi, yeniden kullanım ve yoğun turist problemleri ile karşı karşıya gelmektedir. Yerel halk bu dönüşüme tepkisiz kalmaz ve yukarıda da bahsedildiği gibi katılımları iki yolla gerçekleşir: uzlaşma ya da çatışma. Kolektif kentsel mirası kimliğin bir parçası olarak gören Novara halkının bu sebeple koruma ve yeniden canlandırma pratiklerine müdahil olma geleneği vardır ve bu durum farklı çeşitlerdeki halk örgütlenmeleri ile kendini gösterir. Bunun son dönemdeki ilgi çekici iki örneği Bossi Evi ve Novara Kalesi'nin korunması ve yeniden canlandırılmasıdır. Bu iki kamusal yapı kompleksinin koruma ve dönüşüm dinamikleri, korumayı salt fiziksel ve kullanım problemi olarak algılayan geleneksel yaklaşımdan farklı olarak, dönüşümü sosyal yapının da etkilendiği karmaşık bir kent problemi olarak ele alan yönetim ve yerel halkın kapasitelerini örnekleyecektir.

Bu bildiriye ilk olarak koruma ve yeniden canlandırma süreçlerine üçüncü aktör olarak katılan yerel halk toplulukları incelenecektir. Daha sonra değişen trendlere göre Novara Kenti'nin koruma deneyimleri aktarılacak; üçüncü aktör ve sosyal sermaye konuları üzerinden Bossi Evi ve Novara Kalesi örnekleri detaylandırılacaktır. Çalışmanın metodu iki kademeli kaynaklardan yararlanmaktadır. İlk kademe kaynakları Novara Belediyesi Kültürel Mirası Koruma Birimi Çalışanları, aktif yerel halk topluluklarının temsilcileri ve projelendirmeye dahil olan özel şirket çalışanları ile 2017 mart ayında gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler oluşturur. İkinci kademe kaynaklar ise ilgili kamu kuruluşlarında edinilmiş plan ve proje belgelerinin incelenmesidir.

2. Kamu Alanında Planlama: Üçüncü Aktör olarak Yerel Halklar

Yerel halkların planlama süreçlerine katılımı planlama literatüründe uzun süredir katılımcı demokrasi ve işbirlikli planlama kuramları içinde tartışılmaktadır (Healey, 1997). Halkların kültürel mirası koruma ve canlandırma pratiklerine doğrudan katılımı, uluslararası bağlamda ve İtalya'nın ülkesel politikalarında planlamanın ana hedeflerinden biri olarak yer bulmaktadır (Chirikure and Pwiti, 2008; Watson and Waterton, 2010; Cantone, 2014). Kısa bir süre önce, hukuki arenada da yürürlüğe giren kazanımlardan dolayı kendi kendini yöneten yerel halk toplulukları birçok uluslararası, Avrupa ve ülke politikalarının gündemlerine konu olmuştur. Bu topluluklar bir taraftan kentin altyapı, konut ve arazi kullanım yetersizliği sorunlarına odaklanırken, bir taraftan da terkedilmiş kültürel miras öğelerinin, kamu binalarının, kamusal alanların yenileme süreçlerinde de söz sahibi olmuşlardır. İtalyan kentlerinde yaptıkları son araştırmaya göre, Micelli and Mangialardo (2016a) bu yerel halk topluluklarının başarılarını alandaki güçlü bir sosyal sermayenin varlığına ve destekleyici kamu politikalarına dayandırmaktadır. Daha önce salt kamu – özel sermaye ortaklığını teşvik

etmek amacıyla, yerel yönetimler kamu yapılarının -aynı zamanda kültürel miras alanları- dönüşümünde özel sermayenin hareket alanını kolaylaştıracak planlama ve düzenlemeleri yürürlüğe sokmuştur. Avrupa’da, 2000li yılların sonundaki ekonomik krizin de etkisiyle özel sermayenin yatırımını bekleyen çok sayıda kamu yapısı âtil bir biçimde kaderine terk edilmiştir. Kendi kendini yöneten halk toplulukları bu noktada koruma ve yeniden canlandırma pratiklerinde aktif bir aktör rolü ile ivme kazanmıştır.

Aşağıdan-yukarı planlama (bottom-up planning) kavramlarına örnek oluşturacak bu başarılar İtalya’da hukuki olarak da geçerlilik kazanmıştır. 2014 yılında kabul edilen “Sblocca Italia” Kararı- 24.fıkrası, yerel yönetimlerin koruma ve canlandırma pratiklerinde halk tabanından katılım süreçlerinin kolaylaştırılmasını hedefler Micelli and Mangialardo (2016b). Bu karar ile belediyeler; aşağıda yukarı planlama prosedürleri için özel düzenlemeler hazırlayabilecek, kendi kendini yöneten halk topluluklarının kamu yapılarının yönetimini üstlenmesi için resmi olarak kabul edebilecektir.

Bugün nüfusu 50.000 ve üzeri İtalyan kentlerinin hemen hepsinde doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel mirasla ilgilenen en az bir yerel topluluk bulmak mümkündür. Daha çok nüfusa sahip kentlerde bu yerel toplulukların kapsamı ve rolü karmaşıklaşır, bu topluluklar tamamen yerel kaynaklı olabileceği gibi, bazıları da milli kültürel sivil toplum örgütlerine (Italia Nostra, FAI, INU, ANCSA) bağlıdır.

3. Novara Tarihi Kenti

Sosyal Aktörlerin Sürece Katılımı ve Güncel Planlama Araçları

Novara Tarihi Kenti’nin koruma ve yeniden canlandırma çalışmaları 1970 yılında başladı ve bir daha hiç durmadan değişen şekillerde devam etti. Kentsel ölçekteki ilk etkili çalışma 1978 yılında onaylanan detaylı bir analiz (survey) ve bunun sonucunda alınan çerçeve planlama/müdahale kararları olarak sayılabilir. Genel Düzenleme Planı (Piano Regolatore Generale) olarak adlandırılan bu plan 2003 yılında başlayacak değerlendirme çalışmalarına kadar olan süreçte yapılacak müdahalelere yön verecektir. 2008 yılında onaylanan bu kapsamlı, ‘Genel Düzenleme Planının Değerlendirilmesi Planı’ Novara Tarihi Kent Merkezi için hazırlana ilk detaylı teknik plandır (Comune di Novara, 2003). Her bir bina ve parsel için ayrı ayrı tanımlamalar ve müdahale biçimlerinin kararlarını içerir. Bu başarılı planlama aracının doğurduğu sonuçları takip etmek sadece fiziksel planını okumakla yeterli olmaz. Bunun için çok sayıda değişik sosyal grubun sürece nasıl dahil olduklarını da incelemek gerekir.

Novara'da sosyal grupların arasındaki sesi duyulan ilk tartışmalar tekil kültürel miras yapılarının korunması problemleri ile başladı. Parçalı ve birbirinden bağımsız bu örgütler git gide daha bütüncül ve sistemli yapılar haline geldi. Çoğu zaman ekonomik ilgileri ön planda tutan politik ve idari aktörler, kentteki kültürel elit ve sosyal aktivistlerin güçlü örgütlenmesinin etkisini her daim koruma ve canlandırma tartışmalarının gündeminde hissetti. Bu çabaların sonucu 2008 yılında onaylanan detaylı planda somut bir kazanım olarak karşılırlarına çıkmadan önce oyundaki tüm aktörler kendi rol ve vizyonlarını değişen süreçlere göre adapte etti. Sonuçlanan detaylı koruma planı hukuki, idari ve teknik kazanımların amaçlara, standartlara, bölgelemelere, diğer bir deyişle icrai bir rehberine dönüşmesine neden oldu. Fakat bu kazanımın ardından uygulamaların ikinci aşaması başlayacaktı.

İş birliği ve Çatışma Halinde Sosyal Aktörler

Sosyal grupların etkin bir aktör olarak süreç içindeki evrimi iki ayrı dönemde incelenebilir: 1980 öncesi ve sonrası. 1980 yılları ve öncesinin koruma politikalarını, etkin karar verici yetkilerine ve yeterli finansal kaynaklara sahip güçlü kurumsal yapı tanımlar. Sosyal gruplar, karar verme mekanizmalarında yeni bir aktör olarak kendini bu güçlü yapı içinde var etmek zorundadır. 80li yıllar sonrasında karar verici özellikleri giderek zayıflayan, finansal kaynakları eskisi kadar güçlü olmayan kamusal aktörle birlikte üçüncü aktör olarak tanımlanmaya başlanan sosyal gruplar, tezat yaratan marjinal pozisyonunu, kimi zaman konsensüs sağlayan bir sosyal sermaye olarak göstermeye başlamıştır. Bu durum ikinci aktörün süreçteki hedeflerini kolaylaştıran kamu aktörlerinin kültürel miras alanındaki hareket serbestliğini kimi durumlarda kaybetmesine neden olmuştur. Detaylı koruma planının her türlü uygulaması, yerel gazetelerde yayınlanan dilekçe ve açık mektuplarla, kamusal toplantılarla bazı durumlarda ortak bir noktada buluşana kadar tartışılmıştır. Kimi durumlarda üçüncü aktörün istekleri, siyasi ve özel sermaye aktörleri ile çelişir, bu hiçbir zaman uzlaşmaya gelinmeyen bir durum haline dönüşse de üçüncü aktörün kamusal müdahalede baskı unsuru olması önemli bir katkısıdır.

Novara Kenti'nin dönüşümündeki büyük projelerden biri Perrone kışlarının yeniden canlandırılmasıdır. Kışla yapıları iyileştirme çalışmalarından sonra Doğu Piemonte Üniversitesi'nin en büyük alanı haline dönüşen projede Avrupa birliği ve Piemonte Bölgesinin fonlarından yararlanılmıştır. Bu kentsel ölçekteki önemli projede, karar verici ve uygulayıcının ana aktör kamudur. Bu bildiriye daha detaylı olarak incelenecek diğer iki örnek, Bossi Evi ve Novara Kalesi'nin dönüşümünde ise üçüncü aktör koruma ve yeniden canlandırma konularında karar verici konumunda etkindir.

Bu iki yapı kompleksinin nasıl dönüşeceği konusu 1980lerde yapılan Novara'nın Kent Müzeleri sistemi çalışmasında düşünülmüş, iki alan da müzeler sistemi içinde tanımlanmıştır (Gavazzoli, 1987). Novara Kalesi kentin akropolü olarak müzeler sistemi içinde tanımlanırken, Bossi Evi 'Antonelli'nin kenti Novara' vizyonunda önemli yer tutmaktadır (Comune di Novara, 2003).

4. İki Örnek Çalışma

Novara Kalesi

Novara Kalesi'nin inşa aşamaları X. ve XVI. Yüzyılları arasında uzun bir dönemi kapsar. XVI. Yüzyıldan sonra kale olarak kullanımı, kent surlarının inşası ile birlikte azalmıştır. XIX. Yüzyıldan 1970 yılına kadar kışla ve hapishane olarak kullanılmıştır. Uzun süre terk edilmiş olarak bırakılması yoğun tepki çeken kalede bu dönemden yakın günümüze kadar dört ayrı çalışma yürütülmüştür. Bunlar, 1980 yılında Piemonte Arkeolojik ve Anıtsal Miras Otoritesi tarafından gerçekleştirilen analiz (survey) çalışmaları, mülkiyetin devletten belediyeye devredilmesi, 'Kale'yi Temizleyelim' operasyonu ve Novara Kalesi Vakfı'nın kurulması olarak sıralanabilir (Scoppa, 2009).

Bu zaman dilimi içerisinde Kent Konseyi ve Piemonte Bölge kurulu kalenin yeniden kullanımı için bir yarışma başlatmış, yarışma sonucu alınan proje bedelini ARCUS (sanat, kültür ve performansların gelişmesi için kurulmuş bir topluluk, 2004), Kültür Bakanlığı, Novara Bankası, Piemonte Bölgesi ve ROP-ERDF (Avrupa Bölge Gelişim Fonu İşletme Programı) karşılamıştır. Fakat yarışmayı kazanan proje Novara yerel halk topluluklarının itirazları ile karşılanmıştır. Bireysel veya topluluklar aracılığı ile bir çok protesto dilekçesi belediyeye iletilmiştir. Novaralılara göre Kale'nin eski plana göre yeniden inşası, kültürel mirasın orjinal karakterinin yıkımıdır. Bu itirazlara rağmen, değişen politik aktörlerin etkisi ile kale için öngörülen fiziksel proje uygulanmıştır. Süreçte aktif rol oynayan yerel halk topluluğu ASTREA (Saydam ve Etkin Yönetim için Novaralılar Birliği), kalenin restorasyonu için bir çok seminer ve konferanslar düzenlemiş, bunlardan çıkan sonuçlara göre çok sayıda fikir ve geri bildirim üretilmiştir. Buna göre, ilerleyen süreçte restorasyon sonrası dönemde atıl durumda kalan Kale'nin kullanımına yönelik işletme süreçlerinde yerel halk topluluğunun daha aktif olduğu bir süreç uygulanmış ve uygulanmaktadır. Bir diğer halk topluluğu 'Novara Kalesi Vakfı' (Fondazione Castello) idari yönetime daha yakın ve teşvik edici bir rol izlemiştir. Kale'nin restorasyonu sürecinde tamamen çakışan kamu ve üçüncü aktör olarak ASTREA, kalenin gelecekteki kullanımı ve yönetimi için çatışmadan çok uzlaşmacı bir tutumla ortak hedeflerde kamu aktörü ile işbirliği yapmıştır. Kale'nin müze fonksiyonlarının yanında; eğitim kurslarının, birlikte çalışma

ofislerinin ve iş geliştirme alanlarının bulunduğu kullanımları kazanması toplulukların ve belediyenin ortak kararıdır.

Bossi Evi

Bossi Evi, İtalyan Neo-klasik mimarının en önemli örneklerinden ve mimarlık tarihinin önemli isimlerinden Antonelli'nin en takdir gören işlerinden biridir. Kendi devrinin yapılarında genellikle kullanılan beton ve demirin aksine, eski yığma tekniğini yeniden yorumlayan bu eser, yapım tekniği açısından türünün tek örneklerinden biridir. 1950li yıllarda mülteci kampı olarak kullanılmasıyla sonra, uzun bir süre belediye tarafından ihmal edilen bina terk edilmiş ve âtil konumda bırakılmıştır (Bordino, 1981). Bazı fiziksel güçlendirme projelerinin tamamlanıp 1990lı yıllarda halka açılan Bossi Evi, yeniden canlandırmanın daha etkin olduğu zamanlarına 2013 yılında 'hatıra mekânı ve kentsel yenileme merkezi' olarak dönüşüm sürecine başladığında kavuşmuştur. Novara Kentsel-Kültürel Sistemi'nin bir parçası olarak tanımlanan bu projeye, Novara Belediyesi ve üçüncü aktör olarak üç tane yerel halk topluluğu dahildir. Bunlar, 'Bossi Evi için Sevgi Komitesi' (Comitato d'Amore Casa Bossi), 'Tiyatro Coccia Vakfı' (Fondazione Teatro Coccia) ve bir yerel turist ajansı topluluğudur. 2016 yılında tamamlanan restorasyon fiziksel bütünlüğü koruması ile beğeni toplamış ve Bossi Evi kısmi olarak kullanıma açılmıştır. Bu kısmi kullanım, koruma ve yeniden canlandırma işlerinin nihai bir sonuca ulaşmadığını fakat sürmekte olduğunu göstermektedir. Bu durum Bossi Evi koruma ve canlandırma dinamiklerinin vizyonunu yansıtır. Süreç aktörleri, Bossi Evi için tamamı bitmiş bir canlandırma projesi değil, kademeli bir dönüşüm önermiş ve uygulamaya başlamıştır. Bu durumda mekânı geçici olarak kullanan gruplar, zaman zaman ortaya çıkan projeler Bossi Evi için uygun olabilmektedir. Bu vizyon daha çok Comitato d'Amore yerel topluluğu tarafından benimsenmiştir. Komitenin ideali Bossi Evi'ni bir eğitim/yetiştirme alanı olarak her türlü geleneksel/dijital zanaatkarlığın ve kültürel/yaratıcı sektörlerin toplanma alanı olarak görmektedir.

Kendi duyarlılıkları ile bir stratejik rapor hazırlayan bu yerel halk topluluğu, raporu belediyeye onaylatmış ve başvuru yapan portfolyo projelerinin arasından seçtiklerini uygulamaya konulması işlerini yönetmişlerdir. Bu durum, yerel halk topluluğunu salt kritik eden ya da işbirliği yapan rolünden çıkıp, aktif bir biçimde alanın dönüşümünde doğrudan sorumluluk alan bir konuma taşımıştır. Bu üçüncü aktör, etkin sosyal sermayeyi alanı işletmecisi ve karar vericisi konumuna evriltmiştir. Yeni süreçte kendi kendini yöneten yerel halk topluluğu, vizyonunu bir işletmecisi olarak bu zamana kadar çözüme ulaşmamış bir koruma problemini çözmek için ortaya koymuştur.

5. Sonuç Yerine

Yukarıda bahsedilen ayrı kültürel miras alanının dönüşümünde de üçüncü aktör aktif bir biçimde sürece müdahil olmuş ve politik yavaşlıktan atıl konumda kalmış iki alanın yeniden canlanmasında rol oynamıştır. Bu sürecin devamı için kendi kendini yöneten yerel toplulukların sonraki görevleri, kültürel mirasın ekonomisi probleminin detaylı düşünülmesiyle belirlenecektir. Alanların yönetiminin kendi kendini sürdürmesi için sadece fiziksel iyileştirme sebepli fonlar bulmak değil, yaratılacak idari işlerin ve gelirin maliyetleri de hesaplanmalıdır. Bu durumda, bugün üçüncü aktörün süreçteki rolünün rolünün, etkin olarak; Fondazione Castello, ASTREA ve Comitato d'amore, daha önce kamu aktörüne biçilen role benzer olduğu düşünülebilir. Çünkü ilerleyen süreçte, bu topluluklar ikinci aktörün seçiminde ve görevlerini belirlemekte etkin rol oynayacaktır. Bugünün değişen toplum dinamiklerinin ihtiyaçlarına göre şekillenecek servis ve kullanımları üretmek bu toplulukların gelecekteki sorumluluğudur.

İki örnek çalışmada da esas sorun, kamu ve sosyal aktörlerin ikinci aktör olması kaçınılmaz görünen özel sektörle masaya nasıl oturacağıdır. Kamusal alanlar olarak kültürel miras kompleksleri, yeniden çoğu zaman kamu kullanımı kısıtlayan önerileri ile büyük sermayenin eline mi terk edilecek, yoksa daha küçük işletmelere mi bırakacaktır? Görünen o ki; bu sorunun cevabı küresel değişimle birlikte dönüşen kullanım ve tüketim alışkanlıklarının analizindedir. İki örnek de yerel toplulukların sürece katılımını 'maliyetli' ve 'zaman alıcı' olarak tanımlayabilir. Her durumda da uzun vadede sosyal ve ekonomik anlamda etkin maliyetli olduğu, 'kamu alanında planlama'yı (Friedmann, 1987) destekleyip sosyal açıdan sürdürülebilir sonuçlar üreteceği gerçektir. Novara Kalesi ve Bossi Evi'nde koruma ve yeniden canlandırma tartışmaları devam etmektedir ve oyun hala değişime açıktır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi kentlerin Korunması, Yeniden Canlandırma, Katılımcılık, Üçüncü Aktör

Kaynakça

Bordino, F. (1982). Un edificio antonelliano a Novara: Casa Bossi. Problemi di restauro conservativo. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Politecnico di Torino, Facoltà di Architettura, Torino

Cantone, F. (2014). The culture of immanence in the re-use of revival architecture: A new life for Tafuri Castle in Sicily (Portopalo di Capo Passero, Syracuse, Italy). *WIT Transactions on the Built Environment*, 143, 197–207

Chirikure S. & Pwiti G. (2008). Community Involvement in Archaeology and Cultural Heritage Management: An Assessment from Case Studies in Southern Africa and Elsewhere. *Current Anthropology* 49(3), 467-485.

Comune di Novara (2003b). Piano strategico per lo sviluppo del sistema culturale della città di Novara.

Friedmann, J. (1987). *Planning in the public domain: From knowledge to action*. Princeton University Press.

Healey, P. (1997). Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies. UBC Press.

Mangialardo, A., & Micelli, E. (2016a) Social Capital and Public Policies for Commons: Bottom up Processes in Public Real Estate Property Valorization. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 223(10), 175–180.

Mangialardo, A., & Micelli, E (2016b). Riuso urbano e immobili pubblici: la valorizzazione del patrimonio bottom up. Territorio.

Scoppa, E. (2009), Il Recupero del Castello di Novara, Dal restauro e risanamento al danno da depauperamento. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). (tutor: Francesco Florian, Università Cattolica del Sacro Cuore).

Watson, S & Waterton, E. (2010). Heritage and community engagement. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 16, Iss. 1-2.

Tarihi Alanların Korunmasının Tartışmalarında Şehir Planlama Alanı İçin Diyalog Çabalarından Tarih kırımına Giden Süreç

Doç. Dr. Savaş Zafer Şahin

Şehir Plancısı, Atılım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

zafer.sahin@atilim.edu.tr

Özet

Türkiye’de tarihi alanların korunmasına ilişkin akademi çalışmalar ve teknik birikim ile gerçekleştirilen koruma uygulamaları arasındaki ilişkinin son dönemde giderek zayıfladığı görülmektedir. 2000’li yılların başında konuya ilişkin akademik ve sivil toplum çevreleri ile artan bir diyalog ve etkileşim bulunmasına rağmen, 2000’li yılların sonlarından itibaren diyalog kanalları giderek kapanmış, koruma uygulamaları pragmatik, parçacı ve teknik birikime yeterince atıfta bulunmayan bir yörüngeye doğru ilerlemiştir. Hatta korumadaki bu pragmatik yaklaşım, Türkiye’nin tarihi alanların korunmasına ilişkin tüm kurumsal ve ilkesel birikiminin aksine, Ankara gibi kentlerde bu bildiri çerçevesinde “tarihkırım” olarak adlandırılacak bir sürece doğru evrilmiştir. Bu bildiride, akademik ve mesleki çevrelerle iktidar arasında koruma açısından oluşan diyalog ortamının gelişimi örneklerle ele alınarak, bu diyalogun neden ve hangi aşamalarla ortadan kalktığı ortaya konacak, korumada bilimsel olanla diyaloga dayalı yaklaşımların canlandırılabilmesi için önerilerde bulunulacaktır.

1. Giriş

Geçtiğimiz otuz yılda, tarihi alanların korunmasına ilişkin akademik tartışmalarda korumaya ilişkin ilke, varsayım ve esasların belirlenmesine yönelik çabaların yerini daha çok tepkisel değerlendirmelerin aldığı söylenebilir. Bunda, tarihi alanların

korunmasına ve kullanılmasına yönelik uygulamaların giderek daha pragmatik ve araçsal bir yöreğe çizmesinin etkisi bulunmaktadır. Birçok örnekte önce tarihi alanların korunmasına ilişkin olarak ilgili teknik disiplinlerle diyalog ortamı oluşturma çabasına giren iktidarlar daha sonra hukuki yaptırımların etkisini azaltmak için yasal düzenlemeler gerçekleştirerek, tarihi alanlara sermaye akışını sağlamak için tarihi yapılara ve dokulara yer yer hukuk dışı müdahalelerde bulunarak ve belli siyasi ideoloji doğrultusunda otoriter-popülist yeni bir tarihi “altın çağ” algısı yaratacak parçacı uygulamalar yaparak bu yöregeyi belirlemiştirler. Bu değişim, iktidarlar tarafından yerel kalkınma, tarihi alanların canlandırılması, tarihi yapıların ihya edilmesi, kentsel bütünleşme, kent kimliğinin ve kültürünün farkındalığının artırılması gibi kavramlar çerçevesinde meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Ancak, neoliberal politikaların tarihi alanlardaki anlam, imge ve simgelere dayalı kullanım değerini, haz temelli ve geçici turistik deneyimlere dönüştürerek değişim değerine konu etmeye çalışması, ortaya çıkan kaldıraç etkisiyle orta sınıf kentlilerin yeniden tarihi alanlara dönüşünün yolunun açılması ve nihai olarak üretilen kentsel rantın tarihsel alanların dönüşümü için bir araya gelen sermaye koalisyonları tarafından paylaşılması şeklinde bir sürecin bu dönüşümü yönlendirdiği söylenebilir. Sonuçta birçok örnekte, tarihi alanların korunmasına ilişkin diyalog süreçlerinin yerlerini, teknik ve akademik aktörleri dışlayan, pragmatik ve yıkıcı uygulamalarla ilerlediği için tepki gören, ancak koruma ya da yerel kalkınma açısından bekleneni vermeyen müdahalelere bıraktığı görülmektedir.

Türkiye’de de 2000’li yılların ortalarında, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Kanununda yapılan değişikliklerde ilgili teknik ve akademik meslek alanlarıyla AKP Hükümetleri arasında başlatılan diyalog süreçleri önce 5366 Sayılı Kanun ve çeşitli torba kanunlarla yapılan düzenlemeler ile kesintiye uğramaya başlamıştır. 2000’li yılların sonlarından itibaren yerel yönetimlerin tarihi alanların korunmasına ilişkin olarak yaptıkları uygulamaların sonuçları üzerinden ortaya çıkan tartışmalarla bu diyalog süreci teknik disiplin mensuplarının bir kısmını eleştirel, bir kısmını da sermayeye eklemlenen kapalı bir diyalog sürecine itmiştir. Tarihi alanların dönüşümünde sermaye akışının sağlanması bu kesimler arasındaki tartışmaları derinleştirmiştir. Ancak, özellikle son beş yıldır, tarihi alanlara yapılan müdahalelerin bu alanlara sermaye çekme amacını da aşan ideolojik meşruiyet kaygılarıyla temellendirilmesi, tarihi alanlara yapılan seçmeci müdahaleler, hukuk dışı yıkımlar, eklektik ve yeni mekanlar oluşturma uygulamaları korumaya ilişkin teknik ve akademik meslek disiplinlerini tamamen diyalog sürecinin dışına atmış, bu disiplinlerin mensuplarına tepkisel bir pozisyon alma dışında bir olanak bırakmamıştır. Hatta bu bildiride, özellikle Ankara Kentinde tarihi yapıların hukuk dışı yöntemlerle ortadan

kaldırılmasını ifade etmek için “tarihkırım¹” kavramı önerilecektir. Bu sürecin irdelenmesi, tarihi alanların korunmasına ilişkin katılım ve diyalogun olabilirliğini anlama açısından önemli ipuçları sunma potansiyeline sahiptir.

2. Tarihi Alanların Korunmasında Diyalog Çabalarına Bir Örnek: TMMOB Şehir Plancıları Odası Koruma Çalışmaları

2000’li yılların başında Türkiye’de kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusunda yeni yaklaşımların geliştirilmesi ve buna uygun yasal düzenlemelerin yapılması konusunda AKP Hükümetinin önceki dönemlerden daha etkin bir rol oynamaya çalıştığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında siyasi olarak meşruiyet arayışının ve AKP iktidarının siyasal tabanı açısından tarihi alanlarda görünür değişiklikler oluşturulması gerekliliğinin etkili olduğu söylenebilir (Aygün, 2011; Duru, 2006). Bu iki unsurun etkisi altında, özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı içinde konunun uzmanı akademisyenler ve meslek odaları ile ciddi bir temasın başlamıştır. Bunda dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Erkan Mumcu’nun yakın çevresinde bulunan danışman kadrosunun da etkili olduğu söylenebilir. Bu etkileşimin sonucunda koruma alanında planlamadan uygulamaya, denetimden işletmeye ve hatta yönetime kadar çok farklı boyutları içeren bir dizi değişiklik 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda ve ilgili yönetmeliklerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan düzenlemeler korumada özelleştirmenin önünü açtığı gerekçesiyle yer yer eleştirilse de, genel olarak korumada kaynak yaratma, katılımcılık ve koordinasyon gibi konularda önemli açılımlar getirmekteydi. Bu düzenlemelerin yarattığı belli ölçüde pozitif etki, 2000’li yılların sonlarına kadar geçen dönemde koruma bölge kurulları, Bakanlık ve yerel yönetimler ile akademik çevreler ve meslek odaları arasındaki diyalog kanallarını açmıştır. Özellikle korumanın teknik sorunları konusunda bir etkileşim ve derinleşme olduğu görülmektedir. Gerçi aynı dönemde 5366 Sayılı, akademik çevrelerde kısaca tarihi alanlarda yenileme yasası olarak anılan yasal düzenlemenin TBMM’de ele alınması ve yürürlüğe girmesi konusunda çeşitli çekinceler ifade edilmişse de, sonuçta bu tür gelişmeler henüz diyalog kanallarının tamamen kapanmasına sebep olacak düzeye erişmemiştir.

Ancak, özellikle 2011 genel seçimleri sürecinde ve sonrasında bu diyalog ortamında sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunda başta AKP’nin kentleri hedef alan “çılgın projelerinin” çok önemli bir kısmının koruma konusunda ciddi sorunlar yaratacak olması etkili olmuştur. Efes Antik Kanalının yeniden açılması, İstanbul’a üçüncü köprü

1 Tarihkırım (historicide) kavramı, bir kentin tamamen ve bilinçli olarak ortadan kaldırılması anlamına gelen “kentkırım” (urbicide) kavramından hareketle üretilmiş bir kavramdır.

ve Kanal İstanbul gibi projelerin kültür ve tabiat varlıklarına olası zararları bu anlamda ciddi bir kopmaya sebep olmuştur. 2011 sonrasında kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gibi “süper” yetkili Bakanlıkların kuruluş Kanun Hükmündeki Kararnamelerle de bu diyalog süreci fiili olarak sona ermiştir. TMMOB Şehir Plancıları Odası gibi kuruluşların tam da bu noktada korumanın geleceğini ele alan etkinliklerde bulunması boşuna görünmemektedir. Şehir Plancıları Odası yönetimi o dönemde bir dizi çalıştayda korumanın farklı boyutlarını tüm tarafları ile ele almaya ve sonunda bir Sempozyum düzenlemeye karar vermiştir. Bu açıdan, Oda tarafından düzenlenen bu Çalıştaylar koruma konusundaki gelişmeleri izleme ve mesleki çevrelerde paylaşma konusunda bir araç olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan daha ilk çalıştaydan itibaren ortaya konan görüşlerin ve önerilerin daha sonraki yıllarda ortaya çıkan sorunlara ve yanlış uygulamalara ilişkin bir uyarı niteliği taşıdığı söylenebilir.

Bu çalıştayların ilki 2011 yılı sonunda TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından gerçekleştirilen “Kentsel Sit ve Kentsel Arkeolojik Sitlerde Koruma” başlıklı Koruma Sempozyumu 1. Çalıştaydır. Oldukça geniş katılımı gerçekleştirilen bu çalıştayda farklı disiplinlerden uzmanlar ve akademisyenler tarihi alanlardaki koruma sorunlarını farklı boyutlarıyla ortaya koymuşlardır (TMMOB Şehir Plancılar Odası, 2012) Bu çalışmada ilk olarak bu çalıştayın sonuçları niteliksel içerik analizine tabi tutularak korumada diyalog için dikkate alınan temel unsurlar ve başlıklar belirlenmiştir. Belirlenen bu temel başlıklarda daha sonra yapılan çalıştaylarda ortaya konan hususlar ve koruma alanındaki yasal, yönetsel ve siyasal gelişmeler kronolojik olarak değerlendirilerek diyalog sürecinin nasıl otoriter popülist bir müdahale sürecine dönüştüğü ortaya konacaktır. Bu amaçla çalıştay katılımcılarının ifadeleri taranarak, ifade edilen temel görüşler belirlenmiş ve aşağıdaki tabloda sunulmuştur. İfade edilen sorunlar arasında kurumsal yapı ve korumada karşılaşılabilecek sorunlara ilişkin olanlar ayrıca altları çizilerek vurgulanmıştır:

Tablo 1. TMMOB Şehir Plancıları Odası Koruma Sempozyumu 1. Çalıştayı: Kentsel Sit ve Kentsel Arkeolojik Sitlerde Koruma Çalıştayında Ortaya Konan Görüşler

Konuşmacı	Tespit	Sorun	Çözüm Önerisi
Orhan Sarıaltun		2011 Genel Seçimlerinde ortaya çıkan yaklaşımın doğal ve kültürel varlıklar üzerindeki baskıyı arttırması	
Necati Uyar	-2004 Yılında 2863 Sayılı Yasada yapılan değişikliklerin Şehir Plancılarının koruma konusundaki sorumluluğunu arttırması -Korumaya ayrılan kaynakların artması eski koruma planlarının yenilenmesi -Tarihi Kentler Birliği gibi aktörlerin koruma bilincini arttırması	-Şehir plancılarının koruma konusundaki deneyim eksikliği -Koruma amaçlı imar planlarındaki katılım hükümlerinin yürürlükten kaldırılması -Koruma kurullarında yapılan değişiklikler -Korumada ekip çalışmasının bir etkileşim süreci olduğunun farkına varılmaması	TMMOB Şehir Plancıları Odası ve şehir plancılarının koruma konusunda daha aktif görev almaları
Emel Göksu	-Korumada GEYAK (1906-1973), Kurumsal ve Eylemsel Koruma (1973-1983), 1980 sonrası dönem uygulamalarına ilişkin tartışmaların özellikle akademide korumaya ilişkin önemli bir birikim oluşturması -Koruma üzerinde farklı meslek dalları ve disiplinlerinin belli bir uzlaşma içerisinde olması	-2000'li yıllarda koruma mevzuatında yapılan değişikliklerle sermayenin koruma alanını keşfetmesi ve bunun bir yeni yıkım dalgası olarak ortaya çıkması -2004 sonrası dönemde plancıların koruma konusunda yeterince donanımlı kılınmaması -Koruma amaçlı imar planları için yeterli planlama dili geliştirilememiş olması (2-3 lejant maddesiyle plan yapma) -Mevzuatta belirlenmiş 1/1000 ölçekli koruma planlarının dil olarak yetersizliği	-Planlamadaki sosyal araştırmaların mekana yansımalarının derinlemesine irdelenmesi -Tasarıma yön verecek fırsatları işaret eden yeni bir planlama dili oluşturmak -Yapıların salt kitle olarak değil, iç organizasyonları, potansiyel işlevleri ve arkeolojik izlerle birlikte bütün içerisinde değerlendirilmesi -Salt yukarıdan aşağıya değil aşağıdan yukarıya bir planlama yaklaşımının da belirlenmesi ve bunun çok disiplinli bir yaklaşımla ele alınması -Sözlü tarih yaklaşımlarının yurttaşların korumaya sahip çıkmasını sağlaması

<p>Şöhret Atasoy</p>	<p>-Alan ölçeğinde koruma kavramı 1970'lerde koruma amaçlı imar planı 1983'te mevzuata girdi -Kültür ve Turizm Bakanlığının koruma çalışmalarındaki öncü yol gösterici rolü -5226 Sayılı yasa ile birlikte korumanın finansmanı, uygulama araçları ve örgütlenmesi konusunda önemli açılımların ortaya çıkması -Korumada katılımcı toplantı zorunluluğunun kaldırılmasının katılımcı toplantıların yapılması önünde engel oluşturmaması gerekliliği</p>	<p>-Ancak, 2004 yılına kadar koruma amaçlı imar planının mevzuatta açık bir tanımı yapılmadı. -Sit alanları ve KAİP'lere ilişkin sağlıklı bir envanter bulunmaması -Sit alanlarının yaklaşık %50'sinin KAİP'i bulunması -Koruma amaçlı imar planlarının yapımındaki en az iki katılımcı toplantısı yapıma şartının serbest piyasadaki planlıların baskıları sonucunda kaldırılması -Bütüncül planlama sorunu, koruma amaçlı imar planlarının imar planları ile birlikte ele alınmaması sorunu -Koruma planlamasında yetki karmaşası, özellikle kıyılardaki sit alanlarında -Universitelerde planlama eğitiminde koruma derslerinin</p>	<p>-Kültür ve Turizm Bakanlığının doğrudan koruma planlama faaliyetleri yerine politika oluşturucu, denetleyici yol gösterici rolünün öne çıkarılması -Korumada katılımcı toplantıların gerçek amacına uygun yapılması</p>
<p>Omer Kırıl</p>	<p>-5226 Sayılı Koruma Yasası ile korumada niteliksel bir sıçrama yakalanması</p>	<p>-648 Sayılı ÇŞB kuruluş yasası ile koruma konusunda geri gidiş yaşanması -Korumada projelerin (çevre düzenleme, kentsel tasarım, sokak sağlıklaştırma ...) planın yerini alması -Farklı sit türlerine uygun KAİP teknik şartnamelerinin hazırlanmaması -Koruma planlamasında uygulama araçlarının sınırlılığı, koruma yasalarında var olan araçların kullanılır hale getirilmemesi -Arkeolojik sit alanlarının üzerindeki yapılaran arındırılmasının yarattığı soylulaştırma etkisi -KAİP Teknik şartnamesindeki</p>	<p>-II düzeyinde bütünlük kültürel miras ana planı hazırlanması ve bu yolla çok fazla sitin planlanmasına ilişkin genel bir çerçeve oluşturulması -Yerel yönetimlerin stratejik planlama süreci ile koruma amaçlı imar planı uygulamalarının bir arada değerlendirilmesi (etaplama, eylem planları...) -Katma değer yaratma ve toplumsal dönüşüm stratejilerinin koruma ile birlikte bir yerel kalkınma stratejisi olarak ele alınması -Koruma planlamasında yerel</p>

		<p>yönetmelik plan ile yönetim planı arasındaki tutarsızlıklar ve ikilik</p> <p>-Yönetim planlarının planların kademeli birlikteliği içerisinde tanımlanmamış olması</p> <p>-Alan yönetim yapısının örgütsel kurgusunun katılımı olmaması</p>	<p>sahiplik ve katılım modelinin geliştirilmesi</p> <p>-KAİP Uygulamasında yasalarda bulunan uygulama araçlarının kullanılabilir hale getirilmesi</p> <p>-Koruma planlamasında katılımın belediye yasasının 13. Maddesi ve alan yönetimi doğrultusunda sağlanması</p>
Ceyhan Yücel	<p>-Dünyada, korumada 1950'lerde savaş sonrası yeniden yapılanma ve korumaya ilginin artması, 1960'larda Venedik Tüzüğü'nün yürürlüğe girmesi, 1970'lerde bütünlük koruma arayışları, 1980'lerde yerel kalkınma ile korumanın bir arada ele alınması, 1990'larda tarihsel alanların yönetimi ve yeni koruma yaklaşımları, 2000'ler sonrasında soyut miras ve peyzaj korumanın gündeme gelmesi</p> <p>-Kültürel ve doğal miras, kültürel peyzaj alanı, kültürel rotalar, soyut miras kavramlarının önemi</p> <p>-Mirasın somuttan soyuta doğru evrilen doğasının korumanın temelini oluşturması gerekliliği</p>	<p>-Korumada salt fiziksel ve mekânsal planlama yaklaşımlarının ötesine geçen bir kurumsallaşma ihtiyacı</p> <p>-Koruma amaçlı imar planlarının mirası koruyacak bir muhafazakarlık geliştirebilme sorunu</p> <p>-İmar planlama geleneklerinin mirası ele almadaki yetersizlikleri ve tutarsızlıkları</p> <p>-KUDEB gibi yeni koruma örgütlerinin yerelde yetki karmaşasına sebep olması</p> <p>-Koruma kurullarına üyelik ölçüt ve tanımlarının belirsizliği</p> <p>-Salt tescilli yapı ayırımına dayalı planlama sınıflandırmasının yetersizliği</p> <p>-Korumada uygulama inisiyatifinin proje müelliflerinde olması</p>	<p>-Tespit ve tescil kriterlerinin zaman odaklı olmaktan çıkarılıp değer, anlam, yerellik, otantiklik benzeri kriterlerle tanımların hale getirilmesi.</p> <p>-Koruma politikasının tek elden uzmanlık deneyimi ile yürütülmesi</p> <p>-Etkileme geçiş sahası tanımlarının yapılması ve etkinliğinin artırılması</p> <p>-Koruma amaçlı imar planlarının uygulamayı yönlendirecek ayrıntıda unsurlarla bir bütün olarak hazırlanmaları</p>
Melike Gül		<p>-İdarelerin KAİP yapmadan geçiş dönemi yapılanma koşullarıyla, sokak sağıklaştırma projeleri gibi projelerle uygulama yapma konusundaki eğilimleri ve bu uygulamaların KAİP'ten bağımsızlaştırılması</p>	<p>-Kentsel sit alanlarında KAİP süre kısıtlamasının yeniden getirilmesi</p> <p>-Koruma amaçlı imar planlarının uygulayıcılar için açık ve gerekli ayrıntıda hazırlanması</p> <p>-Bakanlık ve ilgili</p>

		<p><u>beklentileri</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Koruma kurullarına sunulan KAİP'lerde özellikle küçük belediyelerde eksik bilgi ve belge eksikliklerinin süreci uzatması -KAİP'lerin üst ölçek planlara ve diğer mevzuata uygunsuz hazırlanması -KAİP'lerde parsel ölçüğünde karar getirilmemiş olması -Sit alanlarının çevresi ile birlikte planlanmaması -Planlamada katılımcı çalışmaların plana yansıtılmaması -Plan müellifi şehir plancısının ekipte bulunan diğer meslek dallarını koordine edici bir rol üstlenmemesi 	<p>kuruluşlar tarafından eğitim seminerleri düzenlenmesi</p>
Güven Bilsel		<p><u>-Plan yaptırın idarelerin plan işini yapan müelliflerle olan ilişkilerindeki baskılar ve sorunlar</u></p>	<ul style="list-style-type: none"> -Koruma planlamasının 1/25000 ölçekten başlayan stratejik katılımcı bir plan olarak ele alınması -Planlama ekiplerinin birlikte çalışma kültürünün geliştirilmesi -Yerel yönetimler, bakanlık ve kurul ilişkisinin yeniden tanımlanması -Korumada mesleki eğitimin geliştirilmesi -Koruma eğitiminin üniversite lisans eğitimi dışında geliştirilmesi
Aysun Öztürk	-KAİP onay sürecine ilişkin belirsizlikle		
Perihan Kiper		<ul style="list-style-type: none"> -5226 Sayılı Yasadaki emlak vergilerinden kesilen katkı payının idareler tarafından kullanılamaması -Miras kavramı konusundaki içerik ve yanlış anlaşılabilir sorunları 	

		<p><u>-Geleneksel yapılar (Kilitbahir, Seddülbahir...) koruma yasalarına göre tanımlanamazken, kıyılarda devasa tesislerin yapılması</u></p> <p>-Koruma önceliklerinin nasıl belirleneceği sorunu</p> <p>-Özgün ve mevzuatta bulunmayan koruma statülerinin belirlenmesi</p>	
Semra Ener			-Koruma ile ilgili tüm çalışmalarda ilgili tüm meslek guruplarının ve kurumların görüşünün alınması
Tamer Cinel			-Koruma kurulları ve kurulların işleyişi ile ilgili düzenlemelerin dikkatle izlenmesi ve gözden geçirilmesi
Özer Bostanoğlu	Koruma ile ilgili çalışmaların ütöpikliği ve Kültür Bakanlığının da sonunun Bayındırlık Bakanlığı gibi olması ihtimali		
Akın Ersoy	Arkeologlarla plançıların birlikte çalışmalarının önemi		
Açalya Alpan	-Korumada yer alan farklı meslek alanlarının farklı doğrularının bulunması	<p>-Güvensiz ve kent yaşamı ile bütünleştirilemeyen kentsel arkeolojik alanların kent içerisinde sorun alanlarına dönüşmeleri</p> <p>-Arkeolojik sit koruma projelerinin uluslararası örneklerde müzeleştirme projelerine dönüşmesi</p>	<p>-Korumada farklı meslek gurplarının bakış açılarını uzaklaştırarak bir uzmanlık bilgisinin oluşturulması</p> <p>-Arkeolojik sit alanlarının kentsel yaşamla bütünleştirilmesi için projeler üretilmesi</p>
Ayşegül Altınörs Çırak	-Arkeolojik değerlerin planlama için envanterlenmesinin önemi	<p>-Arkeolojik sit alanları ile ilgili olarak sistematik bilgi ve görüş paylaşım sorunları</p> <p>-Arkeolojik sit alanlarına ilişkin dil ve temsil sorunları,</p> <p>-Mevcut imar yaklaşımlarının arkeolojik siteleri salt sınır gösterimi olarak ele almaları</p> <p>-Yaratıcı ve özgün</p>	<p>-Coğrafi bilgi sistemleri de kullanılarak eldeki arkeolojik bilgi birikiminin paylaşılabilir hale getirilmesi</p> <p>-Arkeolojik sitlere uygun kentsel tasarım ölçütlerinin ve uygulamalarının geliştirilmesi</p> <p>-Korumanın kadastral izleri</p>

		<p>koruma yöntemlerine olan gereksinim</p> <p>-Arkeolojik sitlere ilişkin terminoloji sorunları</p> <p>-Arkeolojik alanlar üzerindeki afet riskleri ve bunların planlarda ele alınmaması</p> <p>-<u>Arkeolojik katmaların hangisinin tercih edileceği sorunu</u></p> <p>-Koruma kurullarının kentsel arkeolojik sit ilan etmek konusundaki çekingen tavırları</p>	<p>takip eden bir tarihsel peyzaj karakterizasyonu olarak ele alınması</p> <p>-Modern mimari mirasın ve endüstri mirasının da koruma politikasında ele alınması</p>
Evrım Uluşan	<p>-Yönetim planının bir stratejik plan olma niteliği</p> <p>-Türkiye deneyiminde farklı yönetim planı deneyimlerinin ortaya çıkmış olması</p> <p>-</p>	<p>-Koruma sistematiğimizdeki koordinasyon ve izleme eksiklikleri</p> <p>-Yönetim planı deneyiminin yetersizliği</p> <p>-Yönetim planı ve KAİP ilişkisinin belirsizliği</p> <p>-Yönetim planı statüsü, sınırı ile sit sınırı ve statüsü arasındaki ilişkinin belirsizliği</p> <p>-Mevcut koruma örgütlenmesi ile alan yönetim yapısı arasındaki uyumsuzluklar</p> <p>-Yönetim planlarının uygulamaya geçirilememesi</p>	<p>-Yönetim planı yöntemi ve katılımcılık sürecinin tartışmaya açılması</p> <p>-</p>
İclal Dinçer	<p>-İyi bir yönetim planı için planlama, uygulama, izleme, değerlendirme ve geri besleme döngüsünün işletilmesi gerekliliği</p> <p>-Yönetim planının kaynak tahsisi ve kapasite geliştirme ile birlikte düşünülmesi gerekliliği</p>	<p>-Bir stratejik plan olarak yönetim planının tüm paydaşlar tarafından aynı şekilde algılanmaması</p> <p>-Hesap verebilirlik ve şeffaflık sorunu</p> <p>-Yönetim planının paydaşları arasında oluşan gerilimler</p> <p>-<u>Alan yönetim yapısındaki görevlendirmelerin belirsizlikleri ve şeffaf olmayışı</u></p> <p>-Plancıların katılım konusundaki yöntem deneyimsizlikleri</p> <p>-Yönetim planlamasında yerel düzeyde tüm yetkilerin</p>	<p>Yönetim planlarının ilgili belediye meclislerinde onaylanması ve kaynak ayrılması zorunluluğunun getirilmesi</p>

		yerel yönetimde toplanmış olması güçler ayrılığının olmaması -Yönetim planlarının bütçe ile ilişkilendirilmemiş olması	
Sezer Cihan			Koruma uygulamalarında sosyal ve fiziksel dokunun bir arada değerlendirilmesi zorunluluğu
Aysun Öztürk		-KAİP'lerin uygulanmaması sonucunda sit alanlarının çöktüğü -Koruma sürecinde merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki eşgüdüm sorunları -Korumada kültür ve turizm öncelikleri arasındaki dengenin kurulması sorunları	
Mustafa Sinemilliöglü		-Koruma planlamasında kültürel çeşitliliğe hassasiyet gösterilmemesi -Koruma konusundaki karar vericilerin bağımsızlığı	
Serdar Nizamoglu		-Yönetim planı ve koruma uygulamalarıyla ortaya çıkan çözümlerin sosyal içermeci olmaması ve soylulaştırma ile sonuçlanması	

3. Diyalog Sonrası Dönemi Belirleyen Yasal Düzenlemeler ve Ankara Örneğinde Tarihçirım

Birinci Koruma Çalıştayında ortaya konan tespitlerin ve önerilerin büyük bir kısmı aslında takip eden dönemde ve Çalıştayın yapıldığı zamanda ortaya çıkmakta olan belli başlı uygulamalara işaret etmekteydi. Bu uygulamalar, tarihi alanlarda koruma uygulamalarının yerlerini büyük oranda, tarihi alanların sermayenin kar maksimizasyon hedefli dönüşüm projelerine bırakmasına sebep olacak yaklaşımların da habercisi olarak ele alınabilir. Bu anlamda Çalıştayda ortaya konan temel hususlar ve bu hususlara yönelik yapılan yasal düzenlemeler ve müdahaleler de aşağıdaki tabloda izlenebilir:

Değerlendirmeler	Düzenlemeler
2011 Genel Seçimlerinde ortaya çıkan koruma politikalarının daha merkezîyetçi ve pragmatik bir yapısının olması	-648 Sayılı KHK ile kültür ve tabiat varlıklarının birbirinden ayrılması. Tabiat varlıklarının bürokratik bir yapıya devredilmesi -2016 Kanun değişikliği ile alan yönetimi ile ilgili tüm yetkilerin Kültür ve Turizm Bakanlığına devredilmesi -2016 Kanun değişikliği ile kamu düzenini boan hallerde özel mülkiyeteki koruma faaliyetlerinin Kültür ve Turizm Bakanlığına devredilmesi
Korumada bağımsız karar vermenin engellenmesine yönelik yasal düzenlemeler	-648 Sayılı KHK ile Koruma yüksek kurulunda bürokratik temsilin artması -648 Sayılı KHK ile Yüksek Öğretim Kurulunun Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurullarına üye önermesinin sona ermesi -Korumada yasa dışı uygulamaların devlet otoritesi tarafından cezalandırılmaması, kayıtsız kalınması -Tarihi alanlara keyfi bireysel siyasi müdahaleler
Korumada katılımcılığın ortadan kalkması	-648 Sayılı KHK ile Koruma Bölge Kurullarına meslek odalarının katılımının kurul müdürü davetine bağlanması -Koruma planlamasında ilgili yönetmelikte iki katılımcı toplantı şartının kaldırılması
Tarihi alanların yeni bir sermaye birikim aracı olarak görülmesi	-Koruma ve restorasyon projelerinin uygulanacağı yerlerde siyasi kollamacılık ve rant devşirmenin yaygınlaşması -Yenilenen tarihi alanların mülk dönüşümünde iktidara yakın seçmeci ve hülle sivil toplum örgütlerinin kullanılması
Koruma planlamasının bütüncül planlamanın bir unsuru olarak görülmemesi ve parçacı planlama süreci olarak görülmesi	-6306 Sayılı Kentsel Dönüşüm ve 6360 Sayılı Yeni Büyükşehir Sistemi Kanunlarında sit alanlarının korunmasına ilişkin bütüncül hükümlerin yer almaması
Korumada projeciliğin (sokak sağlıklaştırma ve çevre düzenleme projeleri gibi) koruma planlamasına ikame edilmesi	648 Sayılı KHK ile sokak sağlıklaştırma projesi kavramının koruma kanununa tanım olarak girmesi
Korumada istisnai uygulamaların standart hale gelmesi ve pragmatik araçlar olarak kullanılması (geçiş dönemi yapılaşma koşulları)	-Tescil kararlarında 2013 Yılında yapılan kanun değişiklikleriyle getirilen istisnalar -Koruma amaçlı imar planı yapım süreleri ve geçiş dönemi yapılaşma koşullarının belirlenmesine ilişkin 648 Sayılı KHK ile yapılan değişiklikler ve subasman seviyesine kadar tamamlanmış yapıların sit kararları dışı tutulması
Koruma planlamasında liyakat ve ilkesel davranışın ortadan kalkması	-Tescilli yapıları ve sit alanlarını tahrip edenler için öngörülen cezaların düşürülmesi (2013 ve 2016 kanun değişiklikleri) -Belediyelere bağlı KUDEB ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma birimlerinin yaptıkları tarihi çevreyi tahrip eden uygulamaların koruma kurulları tarafından yeterince denetlenmemesi
Koruma planlaması ve projelendirmede idare ve müellif ilişkilerinde idare baskısının artması, korumada bilimsel ve teknik	-Koruma amaçlı imar planı, restorasyon projesi gibi işlerde şartnamelerin tekelleşmeyi teşvik edecek yönde gelişmesi

ölçütlerin dışına çıkılması	-Hatalı plan ve proje uygulamaları yapan ya da yapmaya zorlanan yüklenicilerin piyasada çalışmasına izin verilmemesi hatta teşviki
Koruma alanlarının yakın çevresindeki uygulamaların tarihi alanlara olumsuz etkilerinin artması	648 Sayılı KHK ile "etkileşim geçiş sahası" kavramının daraltılması
Seçmeci, ideolojik bir yaklaşımla korumada "altınçağ" yaratma yaklaşımları (Osmanlı-Selçuklu söylemi)	Korunan alanlarda tarihsel tabakalardan sadece Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinin öne çıkarılması, bunlarda da gerçek dönem değil, "yaratılmış imaj" oluşturulması
Koruma uygulamalarının olumsuz toplumsal sonuçlarının öngörülememiş olması ya da önemsenmemesi (soylulaştırma/çöküntüleşme)	Koruma alanlarının insansızlaşması, işlevsizleştirilmesi

Aslında tarihi alanlarda koruma uygulamalarına ilişkin olarak yapılan yasal değişikliklerin ve müdahalelerin belli bir kısmının verildiği yukarıdaki tablo, çalıştayda ortaya konan hususlarda çok önemli bazı değişikliklerin olduğunu göstermektedir. Bu değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olan siyasi ve toplumsal konjonktür 2011 sonrası dönemde tarihi alanlarda yer yer rövanşist, devlet otoritesinin ortadan kalktığı ve koruma kurumsallaşmasının tamamen etkisizleştiği, bilimsel ve teknik etkileşimden uzaklaştığı bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durumun en çarpıcı bir şekilde izlenebildiği örneklerden birisi Başkent Ankara'dır. Özellikle 2013 yılı ve sonrasında cumhuriyet dönemi mimarlık mirası başta olmak üzere pek çok tarihi yapıda ve alanda, uluslararası koruma standartlarına uymayan, yürürlükteki yasalar açısından bile sorunlu yıkımlar ve yok oluşlar gerçekleşmiştir. Bu anlamda sembolik ilk yıkımlardan birisi 2009 yılında ünlü mimar rahmetli Behruz Çinici'nin TBMM Lojmanlarının yıkımı olmuştur. 2013 yılı ve sonrası ise yıkımlar açısından çok daha çarpıcı bir dönemdir. Önce 1950'li yılların betonarme modernist mimarisinin önemli örneklerinden Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü binası yıkılıp, yerine yeni Adalet Bakanlığı binası yapıldı. Aynı yıl, cumhuriyet dönemi yapılarından olan Atatürk Orman Çiftliği Jandarma Karakolu ve Başkent'in kentsel altyapısının tarihi örneklerinden Su Süzgeci Binası ortadan kaldırılmıştır. Yine cumhuriyet döneminin önemli yapılarından Etibank Binası da aynı yıl kayıplar arasına karışmıştır ve şu anda yeri otopark olarak kullanılmaktadır. 2016 yılı yıkımlar açısından daha sarsıcı bir yıl olmuştur. Özgün bir sivil mimarlık eseri olan 1950'li yılların özgün bir mimari çözümünü sunan Kumrular İkamet Sitesi tüm yasal süreçler devam ederken yıkılmıştır. Ardından her biri birer cumhuriyet dönemi yapısı olan EGO Hangarları, Turgut Reis İlkokulu, Atatürk Orman Çiftliğindeki Marmara Köşkü, Çubuk Barajı Gazinosu yıkılmıştır. Yıkım dalgasının son halkasında, yarışma sonucunda elde edilmiş bir projeye sahip olan ve 1960'ların mimarisini yansıtan Danıştay Binası yıkılmıştır. 15 Temmuz darbe girişiminde ciddi hasar gören TBMM Halkla İlişkiler Binasının ve Behruz Çinici'nin eseri Meclis Binasının akıbeti meçhul görünmektedir. Hacı

Bayram'da da birçok tarihi Ankara evinin restore edilmeden yıkılarak yerlerine betonla taklitleri yapılmaktadır. Alınan haberler, yıkılanlar yanında tehdit altında olan eserlerin sayısının da azımsanamayacak ölçüde olduğunu göstermektedir. Saraçoğlu Mahallesi, Ankara Rüzgâr Tüneli yapısı, TRT Arı ve Orkut Stüdyoları, Milli Kütüphane Binası, Cebeci Stadyumu, TCDD Ankara Gar Binası, Opera Binası ve Sergi Evi, Renda Köşkü, Halide Edip Adıvar Lisesi, Gazi Mustafa Kemal Devlet Hastanesi, Çubuk Barajı Atatürk Evi ve Şeker Fabrikası Yerleşkesi tehdit altında görünmektedir. Bu yıkımlar arasında belki de en sarsıcı olanı Cumhuriyet Döneminin en önemli tarihi yapılarından olan ve tescilli İller Bankası binasının bir gece operasyonu ile Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkılmasıdır. Hergelen meydanına yeni yapılan caminin önünün açılması ve meydan yapılması gerekçesiyle ilgili koruma kurulu tarafından taşınması ve caminin arkasında yeniden yapılması kararı alınan İller Bankası 2017 yılında yıkılmıştır.

Bu yıkım süreçlerinde en ilginç olan durum koruma politikalarında devlet bürokrasisinin etkisinin takdir yetkisinin giderek azalması, uluslararası etkileşimin sınırlandırılması, özellikle de de 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında tamamen ortadan kalmasıdır. Korumada devlet otoritesinin ortadan kalkmasının doğrudan sonucu tarihi yapılara ilişkin tasarrufların doğrudan siyasi pragmatizm tarafından şekillendirilmeye başlamasıdır. Ankara'da İller Bankasının yıkımı örneğinde bu açık bir şekilde görülmektedir. Siyasi rövanşizmin yeni iktidar simgeleri oluşturmak için pragmatik müdahalelerde tarihsel simgelere ve yapılara müdahale etmesi diyalogun ötesinde yeni bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde siyasi kimlik inşası olduğu kadar, müdahalelerin meşrulaştırılması için neoliberal kimlik inşa süreçleri gözlemlenmektedir. Bu tür bir sürece belirli durumlarda "tarihkırımı" (historicide) adı verilmektedir (Hollinshead, 1998). Türkiye'de artık korumanın temel sorunu, farklı toplum kesimleriyle birlikte tarihi alanların korunmasında yeni bir tür diyalogun tarihkırım süreci karşısında inşa edilip edilemeyeceği ile yakından ilgilidir.

4. Sonuç

Türkiye'de tarihi alanların korunması konusunda 2000'li yılların ortalarında bir şekilde temkinli de olsa başlayan akademi ve sivil toplum ile diyalog kurma süreçleri, 2000'li yılların sonuna geldiğinde neoliberal siyasi pragmatizmin ve siyasi konjonktürün değişimi altında sona ermiştir. Katılımcılık, hesap verilebilirlik ve şeffaflık gibi ilkelerin görünürde seslendirildiği bu süreçlerde yapılan yasal düzenlemelerin 2011 genel seçimleri sonrasında hızla değiştirildiği ve tersi müdahalelerde etkisizleştirildiği görülmektedir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası dönemde ise daha da farklı bir

yeni döneme girilmiştir. Bu yeni dönemde, kamunun tarihi mirasa ilişkin birikimi korumada daha da geri plana çekileceği tahmin edilebilir. Bu geri çekilmenin tehdit altındaki yapılara ve çevrelere etkilerinin ne olacağını Ankara gibi örneklerden izlemek mümkün görünmektedir. Fakat bunun yanı sıra toplumda tarihi yapılara şefkat gösterilmesi ve yapılan restorasyon proje uygulamalarında karşılaşılan aykırı durumlara ilişkin gösterilen tepkiler açısından da ilginç bir duyarlılığın yükselmeye başladığı izlenmektedir. Antik tiyatroların basamaklarının göze aykırı görünen malzemelerle restorasyonu, Mimar Sinan Camilerinin cam ve çelikle yeniden yapılması gibi durumlar bir süredir gündem oluşturmaktadır. Kamunun sahiplenmesindeki azalma ile toplumun gösterdiği duyarlılığı da birlikte okumak gerekmektedir.

Bu tür bir okuma tarihi alanların korunması konusunda yeni bir toplumsal diyalogun inşasının gerekli olduğunu göstermektedir. Birinci olarak tarihi alanların bütünü oldukları kentsel alanla birlikte algılandığı yeni tür bir diyalog süreci tanımlanmalıdır. Bu diyalog sürecinde kaybolan yapıların içinde buldukları mekânsal bütünlük açısından kaybedilenlerin ve kaybedenlerin tanımlandığı yeni bir iletişim süreci önemli görünmektedir. Örneğin Ankara'da İller Bankasının yıkılan mimari bir eser değil, Atatürk Bulvarının bir unsuru olarak kavranması önemli bir hedef olabilir. Öte yandan, kamu otoritesinin bilimsel ve teknik yanını yansıtan kurumsal yapı ve pratiklerin meşruiyetini yitirdiği bir ortamda bu tür bir iletişimin ve savununun ihtiyaç duyduğu bilimsel otoritenin kabul ettirilmesi önemli bir konu olarak gündeme gelmektedir. Mevcut haliyle koruma kurullarının artık bilimsel referans kurum olma meşruiyetlerini yitirdikleri düşünüldüğünde kamu dışında sivil akademik referans platformlarının oluşturulması önem kazanmaktadır. Bu platformlar, tarihi alanlar konusundaki izleme ve değerlendirme, vizyon çalışmalarına ön ayak olacak kuluçka işlevini yerine getirebilirler. Son olarak böyle bir referans organının yanı sıra aynı zamanda halkın tarihi yapılara karşı olan şefkat duygularına dayalı bir duyarlılığı da örgütlemek gereklidir. Bu tür bir örgütlenmede de yeni teknolojilerin ve yenilikçi yaklaşımların kullanılması çok önemlidir (Şahin, 2016).

Başkent Ankara'daki ya da Türkiye'nin herhangi bir yerindeki tarihi yapıların korunarak gelecek kuşaklara aktarılabilmesi bu çalkantılı dönemde ciddi bir mücadele ve iletişim süreci gerektirmektedir. Bu mücadele sürecinde toplumdaki farklı duyarlılıkları temsil edebilecek yenilikçi araç ve söylemlerle hareket etmek yaşamsaldır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Alanların Korunması, Şehir Planlama Alanı, Diyalog, Tarihçilik.

Kaynakça

- Aygün, H. M. (2011). Kültürel Mirası Korumada Katılımcılık. *Vakıflar Dergisi*, (35), 191–214. Retrieved from <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/850/Aygün.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Duru, B. (2006). Modern Muhafazakarlık ve Liberal Politikalar Arasında Doğal Varlıklar: AKP'nin Çevre Politikalarına Bir Bakış. *Mülkiye Dergisi*, 30(252), 297–313. Retrieved from https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31178751/duruakpcevre.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1505809699&Signature=CumBEgK0rQ1HVGMTDnqWwFuNxMM%3D&response-content-disposition=inline%3Bfilename%3DModern_Muhafazakarlik_ve_Liberal_Po
- Hollinshead, K. (1998). Disney and Commodity Aesthetics: A Critique of Fjellman's Analysis of 'Distory' and the 'Historicide' of the Past. *Current Issues in Tourism*, 1(1), 58–119. <https://doi.org/10.1080/13683509808667833>
- Şahin, S. Z. (2016). Şehreküstü: MİRASYEDİ BAŞKENT İÇİN BİR KURTULUŞ REÇETESİ. Retrieved 19 September 2017, from <https://sehrekustu.blogspot.com.tr/2016/11/mirasyedi-baskent-icin-bir-kurtulus.html>
- TMMOB Şehir Plancılar Odası. (2012). *Kentsel Sit ve Kentsel Arkeolojik Sitlerde Planlama*.

Küçükyalı ArkeoPark: Mahalle İçinde Bir Arkeolojik Sit Alanı, Zorluklar Konuşarak Aşılır mı?

Esra Ekşi Balcı

Küçükyalı ArkeoPark

esra.eksibalci@gmail.com

Küçükyalı ArkeoPark İstanbul'un Anadolu yakasında, Maltepe İlçesi sınırları içinde bulunan bir kentsel arkeolojik sit alanıdır. 9. yüzyıldan kalan mimari kalıntılar, bir manastır yerleşkesinin; sarnıç, kilise ve kule elemanlarını içinde bulundurmaktadır. 1980'li yıllarda yoğunlaşan şehirleşme süreçlerinden nasibini almış bir bölge içinde kaldığı için etrafında yapılaşma olmasına rağmen, 1. derece sit alanı olarak tescillenmiş kalıntılar 1950'lerdeki sınırlarını büyük ölçüde korumaktadır. Maliye Hazinesine kayıtlı olan alan, Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsisli olarak, il içinde İstanbul Arkeoloji Müzelerinin yetki ve sorumluluğu altındadır.

2000li yıllardan bu yana Dr. Alessandra Ricci tarafından yüzey araştırması veya arkeolojik kazı faaliyetleri ile çalışılmakta olan alanda hem mimari (*taşınmaz*) hem de günlük yaşama ilişkin buluntular (*taşınabilir*) elde edilmektedir.¹ Taşınabilir kültür varlıklarının tümü, belgeleme, koruma ve konservasyon çalışmalarından sonra, kazı sezonu bitiminde İstanbul Arkeoloji Müzelerine teslim edilmektedir. 2016 yılının Temmuz ayında İstanbul Arkeoloji Müzelerinde açılan "İstanbul'un Anadolu Yakasını Katman Katman Kazmak: Aydos, Dragos, Küçükyalı, Samandıra, Pendik" sergisi ile bu buluntular ilgili kişilerin ziyaretine açılmıştır. Sergi ile teknik bir konu olarak görülebilecek arkeoloji ile meraklısı kişiler arasında bir *diyalog* başlatılması ve alanların yerinde görülme taleplerinin dile getirilmesine ön ayak olmak hedeflenmiştir.

1 Alanda yapılan çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayı ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin başkanlığında yürütülmektedir. Koç Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Alessandra Ricci'nin bilimsel danışmanlığında uzman bir ekip tarafından gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, alanın Bizans İmparatoru I. Mihail'in oğlu Patrik Ignatios tarafından, MS 866 – 877 yılları arasında inşa ettirilen Satyros Manastırını olduğunu ortaya koymaktadır.

Manastır yerleşkesine ait sarnıç; biri 28 adet sütun tarafından taşınan çoklu kubbe sistemi, diğeri ise merkezi bir büyük kubbe ile örtülmüş, iki bölümden oluşmaktadır. Çoklu kubbe ile örtülü bölümün ne kubbeleri ne de taşıyıcı sütunları günümüze ulaşmış değildir. Etrafını çevreleyen toprak dolgu alandan onu ayıran geçirimsiz sıvalı duvarları ile üstü açık yanları kapalı bir bahçe görünümündedir. Bu bahçe görünümlü bölümden, bugün sarnıcın kapalı kısmı diye adlandırdığımız tek kubbe ile örtülü mekana geçilmektedir.

Henüz alan Küçükyalı ArkeoPark adını alıp da sarnıcın bahçe görünümlü bölümünde duvarda sonradan açılan delik bir kapı ile sokaktan ayrılmadan önce, mahallenin çocukları “*mağara*” dedikleri bu yerde özgürce oyunlar oynamaktaydılar. İstanbul Kalkınma Ajansı’nın² verdiği destek ile “Çağdaş Yaratıcılık İçin Geçmiş İzleri: Kentsel Arkeoloji ve Küçükyalı ArkeoPark” projesi kapsamında gerçekleştirilen *sözlü tarih* çalışmasında Çınar Mahallesi’nin bugün yaşlı olan sakinleri çocukluk anılarında mağaranın nasıl bir yer tuttuğunu anlatmışlardır. Sarnıca, Başbüyük Tepesinde bulunan kaynaklardan su taşıdığı düşünülen tünelin, sarnıcın çökertme havuzuna girdiği nokta söz konusu anıların yaşandığı o günlerde açıldı. Çocuklar açıklıktan bir su tanesi gibi giriyor, çökertme havuzunu geçip havuzu sarnıcın ana mekanına bağlayan tünelde yol alıp, tünelin sarnıç zeminine göre yüksekte kalan ağzından, sarnıca atlıyorlardı. Bazı çocuklar, ailelerinin sıkı tenbihleri nedeniyle bu macera dolu oyundan her daim mahrum idiler. O gün çocuk olan mahalle sakinleri, Küçükyalı ArkeoPark ekibi ile gerek sosyal medya üzerinden gerekse bire bir *iletişim* haline geçtiklerinde o günleri özlemle anlatıyor ve sarnıcın yeni kapılarını açtırarak mekanı ziyaret etmek istiyorlar. Geçmişte bir oyun alanı olarak kalıntılarla kurdukları *diyalog* bugün çocukluklarının güzel bir hatırası, dahası çocuklarına göstermek, gezdirmek ve korumak istedikleri bir mirasa dönüşmüş olarak karşımıza çıkıyor. Sarnıcın mağara günlerinde orada oyun oynarken bir sikke bulan mahallelinin yıllar sonra bu sikkeyi kazı ekibine teslim etmesi, kazı ekibi açısından mahalle ile kurulmuş sağlam ilişkinin bir göstergesi olmuş ve *diyalog* tarafına artı bir puan eklenmiştir.

Alanın mahalle halkının yaşamında tuttuğu yer, Küçükyalı ArkeoPark ekibinin koruma çalışmalarında merkeze koyduğu bir kavramdır.³ Koruma çalışmalarının hedefi, alanı içine kapatmak değil aksine, üzerinde bulunan “*koruma kalkanı*” ile birlikte, yasa ve

2 İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA) 2009 yılındaki kuruluşunun ardından, 2010 yılından bu yana İstanbul’un stratejik planı doğrultusunda üniversitelere, belediyelere, kamu kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarına, meslek odalarına ve zaman zaman da özel sektöre farklı çerçeve programları kapsamında hibeler sağlamaktadır. Kalkınma ajanslarının işleyişleri 25.01.2006 tarih ve 5449 numaralı kanun ile belirlenmiştir.

3 Ricci, A., Yılmaz, A., Urban Archaeology and Community Engagement. The Küçükyalı ArkeoPark in Istanbul, In: Heritage Tourism Destinations: Preservation, Communication and Development, M. Alvarez, A. Yuksel and F. Go eds. (Oxon 2016), 41-62

yönetmelikler çerçevesinde, etik sorunlar doğurmadan, erişilebilir, deneyimlenebilir bir kent içi mekan olarak yaşatmak üzerinedir. Küçükyalı ArkeoPark sadece Bizans devrinden kalan taşınabilir veya taşınmaz kültür varlıklarına değil, içinde bulunan 300-350 yıllık sakız ağaçları, kirpi ailesi, arılar ve 100'ün üzerinde bitki çeşidine de itina ile yaklaşmaktadır. Onları da koruyarak, çevre halkı ve ziyaretçilerin kültürel ve doğal mirası bir arada deneyimlemesi için fırsatlar üretmeye devam etmektedir. Kirpi ailesinin bir ferdi Küçükyalı ArkeoPark Çocuk Klübünün logosunda yerini almış, alanı ziyarete gelen çocukların görmeyi merakla beklediği bir öğeye dönüşmüştür.

2009-2010 yıllarında İstanbul Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın desteğiyle uygulanan ilköğretim çocukları için kültürel miras farkındalık eğitimi, 2015'de yeniden ele alınarak güncellenmiştir. Küçükyalı ArkeoPark'a gelen 8-12 yaş arası ilköğretim çağı öğrencileri kültürel miras kavramı hakkında interaktif bir sunum sonrasında, alanın doğal ve insan yapımı öğelerini yerinde görerek alan ile ilişkilenebilmektedirler. Aktif kazı zamanlarında gerçekleşen ziyaretlerde alanda çalışan arkeolog ve sanat tarihçiler, çocukların sorularına yanıt verebilmektedir. Alan ziyareti sonrasında çocuklarla, resim veya seramik aracıyla yapılan pekiştirme faaliyeti, her defasında kazı ekibini şaşkın bırakacak düzeyde zenginlik içermektedir. Bu şekilde gerek mahalleden gerekse İstanbul genelinden alana ulaşma şansı yakalamış olan çocuklar ile bir *diyalog* yolu açılmaktadır. Söz konusu eğitim faaliyetinin, alanın korunması gerekli bir kültürel varlık olarak değerinin yanı sıra genç belleklerde oluşturulan anı değerinin, çocukların bu alanı ve benzerlerini sahiplenme ve koruma güdülerine katkı sağlanacağı umut edilmektedir. Eğitim programı bir kitapçık haline getirilerek basılmıştır⁴ ve alanı ziyaret eden çocuklara ücretsiz olarak dağıtılmaktadır.

Alanın kent içinde ve şimdi yeniden dönüşmekte olan bir bölge içindeki varlığı, çeşitli gerilimlere neden olmaktadır. *Diyalog* bu noktada daha önemli bir kavram ve gerilimleri yumuşatmada önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy ve ekibi tarafından hazırlanan ve taslak olarak basımı tamamlanan Küçükyalı ArkeoPark Alan Yönetim Planı çalışması⁵ sırasında paydaş katılım toplantıları gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılar ile yapının üzerinde bulunduğu 1.derece arkeolojik sit alanı niteliğindeki parselin komşuluğunda bulunan 13 adet 3.derece arkeolojik sit alanı parselde imar hakkına sahip mahalle sakinlerinin kendilerini ve alan hakkındaki düşüncelerini ifade etme imkânı yaratılmıştır. Bu şekilde alanın komşuluğunda bulunan bazı kişilerin alan hakkındaki hoşnutsuzlukları anlaşılmış, bazı kişilerin ise alanı hiçbir

4 Ricci, A., Bilgin, I., Polat, B., Metin, A.B. ve Ekşi, E. Geçmişten Geleceğe Miras – Küçükyalı ArkeoPark Kültürel Miras Eğitim Kitapçığı (8–12 yaş), İstanbul 2015

5 Gülersoy, N.Z., Ricci, A., Akarca, H. ve Kargül, O. Küçükyalı ArkeoPark Alan Yönetim Planı (Taslak), İstanbul, 2015

zaman yok olmayacak, zarar görmeyecek bir değer olarak görerek, kendi mülkiyetlerinin de bu değerden pozitif yönde etkileneceğini düşündükleri anlaşmıştır. Bu iki farklı anlayış için, alanın en yakın komşuları ile her iki tarafı da memnun edecek biçimde iletişim kurma çabası, kent içi arkeoloji çalışmalarında özenle yaklaşılması gereken en temel gerçekliktir. Küçükyalı ArkeoPark ekibinin zaman içinde bu konuda edindiği en büyük tecrübe kişi veya kurumlarla **konusurken** öncelikli olarak onları dinlemek ve alandan beklentilerini doğru bir biçimde ifade etmeleri için zemin hazırlamak gerektiği olmuştur. Bu kapsamda mahalle halkına dönük olarak zaman zaman çeşitli anketler düzenlenmektedir. Bu anketlerde yerli halkın alanı nasıl kullanmak istediğine ilişkin sorular açık uçlu veya seçenekli olarak kendilerine yöneltilmektedir.

Küçükyalı ArkeoPark alanında doğal ve kültürel miras yanyana, geçmişten geleceğe bir arayüz olarak çok çeşitli **diyalog** imkanları sunmaktadır. Alanda yasaların gerektirdiği biçimde koruma çalışmaları sürerken, mahalle halkı ve ziyaretçiler için üretilen farklı etkinliklerle, korunmaya çalışılan yapının lisansı, gündelik hayatın lisansına çevrilmeye çalışılmaktadır. 2016 yılının yazında sanatçı Hera Büyüktaşçıyan tarafından sarmıcın açık ve kapalı kısımlarında gerçekleştirilen yerleştirme sergi, bu etkinliklerden biridir. “yerden çıkan hafif bir yükselti” isimli sergide, alanda yürütülen arkeoloji çalışmalarına ve genel olarak arkeoloji tanımına sanatçının yorumu getirilmiştir.⁶ Çağdaş sanat izleyicilerinin sergi ziyareti, alan için yeni tanışıklıklar anlamına gelmiş, yerleştirmenin açığa çıkardığı hayal edilen tarihsel bilgi, kazı ekibi tarafından ortaya konan somut veriler aracılığıyla ziyaretçiler ile paylaşılmıştır.

Geçmiş senelerde yaz akşamları kazı çadırının altında düzenlenen sinema geceleri, sarmıcın açık bölümünde gerçekleştirilen konserler, mahalle kadınlarının el emeği ürünlerini satabilecekleri kermesler ve yılın bazı dönemlerinde randevulu olmak üzere ücretsiz rehberli turlar gerek mahalle halkı gerekse İstanbullular için farklı bir sosyal ortam sağlamaktadır.⁷ 2015 yılında İstanbul Kalkınma Ajansı’ndan alınan destek ile inşa edilen Kazievi Ziyaretçi Merkezi Küçükyalı ArkeoPark alanı için önemli bir sosyal **diyalog** noktası olmuştur. Mahalle kadınları kış boyunca burada çeşitli el işi kursları ile okuma-yazma kursları için bir araya gelmişlerdir. Hafta sonları kazı ekibi olmadığı Kazievinin çevresinde bakılan kedilere mahallenin duyarlı kişileri yemek vermektedir. Aktif kazı sezonunda çay molalarında komşu kadınlar tarafından kazı ekibi için yapılan pasta-börek alana getirilmektedir. Yaşlı mahalleliler alan ile ilgili anılarını kazı ekibi ile paylaşmak konusunda her daim hevesli ve isteklidirler. Zaman içinde

6 <http://www.cornucopia.net/events/rising-a-small-height-from-the-ground/>

7 Ricci, A., Altan, B., Sustainable cultural routes in Istanbul: the Küçükyalı ArkeoPark and its vicinities, In: Proceedings of the Symposium on City Ports from the Aegean to the Black Sea, F. Karagianni, U. Kocabaş eds. (2015), 215-225

tüm bu olumlu örneklerin çoğalmas ve alanın mahalle halkı tarafından tam anlamıyla sahiplenilmesini sağlaması umut edilmektedir.

Alanda yapılan tüm çalışmalar ve çevre halkı ile yaşanan olumlu-olumsuz etkileşimler İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğünün bilgisi ve onayı ile gerçekleşmektedir. Küçükalyalı ArkeoPark kazı ekibi bu hususta İstanbul Arkeoloji Müzelerine gösterdiği işbirliği için her platformda olduğu gibi burada da teşekkür etmeyi bir borç bilir.

Anahtar Kelimeler: Küçükalyalı, ArkeoPark, İstanbul, Maltepe, dialog, koruma, mimari, Bizans

4A OTURUMU
TOPLUMLAR VE KÜLTÜRLER ARASI DİYALOG
27 Ekim 2017 Cuma

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Zeynep Gül Ünal

*“Öteki”nin Mirasına Bakış:
Türkiye’deki Bizans ve Yunanistan’daki Osmanlı Eserlerinin
Korunmasına Yönelik Yaklaşım ve Müdahaleler Üzerine Bazı Gözlemler*
Ceren Özcan

*19. Yüzyıl Ankara’sında Kent Kültürü, Farklı Kültürlerin
Birlikte Yaşaması ve Çokkültürlülük*
Akın Atauz

*Erken Hristiyanlık Dönemi’nden Mübadeleye
Kayseri’de Kültürel Süreklilik:
Develi’nin Çok Katmanlı Kimliğini Oluşturan ‘İzler’ Üzerine Bir İnceleme*
Arş. Gör. Seda Nehir Akgün
Arş. Gör. Özlem Kevseroğlu Durmuş

“Öteki”nin Mirasına Bakış:

Türkiye’deki Bizans ve Yunanistan’daki Osmanlı Eserlerinin Korunmasına Yönelik Yaklaşım ve Müdahaleler Üzerine Bazı Gözlemler

Ceren Özcan

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültürel Mirası Koruma Lisansüstü Programı, Ankara
cernozcan@gmail.com

Kültürel mirasın korunmasında, mirasın nasıl yorumlandığına ve nasıl anlaşıldığına bağlı olarak farklı yaklaşımlar izlenmektedir. Genel olarak, milliyetçi yönelimler kültürel mirasın seçici biçimde yorumlanmasında ve korumaya yönelik tutum ve davranışların belirlenmesinde en etkili olan yaklaşımlardır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki Bizans ve Yunanistan’daki Osmanlı eserleri üzerinden farklı etnik ve dini kökenlere ait kültürel mirasın nasıl algılandığı ve koruma açısından nasıl yöntemler izlendiğini ortaya koymaktır. Bu çalışma özellikle dini yapılar (kilise ve camiler) üzerine odaklanacak ve İstanbul ve Bursa’da bulunan kilise ve manastırların, Atina ve Selanik’te bulunan cami, tekke, medrese ve hamamların günümüzdeki durumu ve kullanımı üzerinden Türkiye ve Yunanistan’ın farklı etnik ve dini kökenlere sahip uygarlıkların kültürel mirasına yönelik yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak irdedecektir.

Kültürel mirasın yorumlanma biçimi, mirasa yönelik tutumun ve yaklaşımın belirlenmesinde başlıca rolü oynamaktadır. Bu noktada yorumun ne olduğuna ve kültürel mirasın nasıl yorumlandığına değinmek gerekmektedir. “Yorum” kelimesinin tüm anlamları bu bildiride ele alınmayacak kadar geniş olsa da, Freeman Tilden’in sıkça atıfta bulunulan ve yaygın olarak kabul görmüş tanımına göre yorum “sadece gerçeklere dayalı bilgiyi aktarmaktan öte, nesnelere özgün kullanımı ve birinci elden

Şekil 1 Cami olarak kullanıldıktan sonra müzeye dönüştürülen Fethiye Cami, İstanbul

Şekil 2 Cami olarak kullanılmaya devam eden Gül Cami, İstanbul

deneyimi ve açıklayıcı araçlarla anlam ve ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan eğitsel bir etkinliktir.” Başka bir ifadeyle “bir gerçeğin arkasında yatan daha büyük bir gerçeğin ortaya çıkarılmasıdır.” Kültürel mirasın yorumlanması ise mirasın anlam ve öneminin, toplumun farklı kesimlerinin nitelikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda sunulması, ortaya çıkarılmasıdır. Yorum, kültürel mirası izleyici bireylerin kişiliği ve deneyimiyle ilişkilendirildiği noktada daha verimli olacaktır. Toplumun bireyleri kendi günlük hayatları, pratikleri ve sosyal yapısıyla ilişkide olan, kendileri için bir anlama sahip kültürel mirasın korunmasında daha olumlu, katılımcı ve etkin bir yaklaşım sergilemektedir. Bunun yanında, yorumcu başarılı bir yoruma ulaşabilmesi için kendi kişisel yargılarından ve yaklaşımlarından uzak durmalı, objektif olmalıdır. Ancak, günümüzde kültürel mirasın yorumlanması farklı bilimsel ve ideolojik yaklaşımlardan etkilenmektedir. İdeolojik yaklaşımlar Trigger’a göre milliyetçi, sömürgeci ve emperyalist yaklaşımlar çerçevesinde toplanmaktadır. 19. 20. ve 21. yüzyıllarda ise etkili olan ideolojik yaklaşım milliyetçilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın doğasından gelmeyen, sonradan öğrenilen “hayali topluluklar” olarak değerlendirilen millet ve milliyet kavramları devamlılık sağlayabilmek için somut ve somut olmayan kültürel mirası, geçmişle ve toprakla bütünlük sağlamaya yönelik kanıtlar olarak ele almaktadır. Modern milliyetçiliğe göre önemli olan toplumsal yapıdır ve kültürel miraslar “kendi” ve “öteki”nin toplumsal yapıları arasındaki farkın kanıtı olarak değerlendirilmektedir. Kültürel mirasın belirli bir kimliğe göre yorumlanması “öteki” kimliklere ait mirasların daha az hoş görülür, daha az önemli olarak ele alınmasına sebep olmaktadır.

Şekil 3 1960 yılında gün yüzüne çıkarılan Hagios Polyuktos Kilisesi kalıntıları, İstanbul

Şekil 4 Restore edilip müzeye dönüştürülen Aya Sofya Kilisesi, İznik

Ortak bir geçmişe sahip Türkiye ve Yunanistan 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına sebep olan milliyetçilik akımının etkisiyle karşılıklı savaşmış ve savaşlar sonucu kendi ulus-devletlerini kurmuşlardır. Bizans ve Osmanlı gibi çok kültürlü, çok dilli ve çok dinli iki imparatorluğun devamında kurulan iki modern ulus-devlet, dilbilimi, fiziksel antropoloji, folklor, tarih ve arkeoloji alanlarını ulusal geçmiş üretiminde kullanmıştır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, kültürel miras uzun ve ihtişamlı ulusal geçmiş üretiminde etkin bir rol oynamıştır. Ulusal kimlik yaratma sürecinde geçmiş ne kadar eskiye dayandırılırsa geleceğin o kadar güvence altında olacağı görüşüyle Türkiye'de "Türk Tarih Tezi", Yunanistan'da ise "Megola İdea" öne sürülmüştür. Türk Tarih Tezi'nin iddiasına göre Türkler antik zamanlarda anayurtları olan Orta Asya'dan tüm dünyaya yayılmıştır. Bu yayılma sürecinde karşılaştıkları Çin, Hindistan, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Balkanlar ve Avrupa Uygarlıklarının erdemlerini kendi kültürlerine katıp yüksek bir uygarlık elde etmişlerdir. Türk Tarih Tezi'ne göre Türkler, Hititler ve Sümerlerin doğrudan atasıdır ve bu iki uygarlık Yunan Medeniyeti gibi Ege Havzasındaki önemli medeniyetlerin oluşmasında katkı sağlamıştır. Hititler ve Sümerler ile ilişkili teori, Türklerin üzerinde bulunduğu topraklarda hak iddiasını meşrulaştırmakta ve toprak-halk, vatan-millet bağlarını güçlendirmektedir. Megola İdea'nın iddiasına göre ise "Modern Yunanlılar, bağımsızlık rejimi ve özgürce yaşamayı ilke edinmiş büyük uygarlığın yaratıcısı olan Antik Yunan Uygarlığının devamıdır." Antik Yunan Uygarlığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve modern Avrupa Devletlerinin atası olarak görülmektedir. Megola İdea anlatısında Rönesans ve Aydınlanma Çağının öncülü olan Antik Yunan Uygarlığı, kültürü ve demokrasisi, modern Yunan halkının kimliğiyle özdeşleşmiştir.

Şekil 5 İşlevlendirilmemiş ve bakımsızlıktan yıkılmış Theotokos Kilisesi, İznik

Şekil 6 Herhangi bir fonksiyonla işlevlendirilmemiş, bakımsız haldeki Hagios Taxiarchoi (Başmelekler) Kilisesi, İznik

Yukarıda kısaca açıklanan Türk Tarih Tezi ve Megola İdea, Türkiye ve Yunanistan'da başta ulusal eğitim politikaları olmak üzere ulusal kimlik yaratma sürecinde etkili olan tüm alanlarda baskın olarak öne çıkmaktadır. Ayanoğlu'nun 2011'de yaptığı Türk ve Yunan tarih kitaplarının karşılaştırılmasına göre ele alınan kronolojik dönemlere bakıldığında Türk tarih kitaplarında "Türk" olarak kabul edilen devletler yer alırken Anadolu'ya yaklaşık 1100 yıl hâkim olan Bizans İmparatorluğu'na değinilmemektedir. Yunan tarih kitaplarında ise Osmanlı dönemi "Osmanlı İdaresinde Yunanlılar" başlığında değerlendirilmiştir. Türk tarih kitapları Bizans ve Yunanlılara ait ayrı bilgiler vermezken Yunan tarih kitaplarında Osmanlı ve Türklere ilişkin bilgi kutucuklarında insafsız, fanatik gibi negatif sıfatlara yer verilmiştir. Bu tutumla, milliyetçi ve "öteki" düşüncesi birinci ve ikinci kademe eğitim kurumlarında bireylerin zihinlerine yerleştirilmektedir. Megola İdea'nın dolaylı yansımaları kültürel mirasın korunmasından sorumlu Yunanistan Kültür ve Spor Bakanlığı'nın yapısında da izlenmektedir. İdari yapılanmaya göre Kültür Sekreterliği'nin altında yer alan Eski Eserler ve Kültürel Miras Genel Müdürlüğü'ne bağlı müdürlükler tarih öncesi ve klasik dönem, Bizans ve Bizans Sonrası, modern ve çağdaş dönemler olarak tarihi dönemlere göre ayrılmıştır. Söz konusu ayırmda sadece "Yunan" olarak kabul ettikleri dönemler bakanlık nezaretinde değerlendirilmektedir. Türkiye'de ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yapılanmasında dönemsel bir ayırım söz konusu değildir ancak Bakanlığın internet sitesinin "Kültür" başlıklı sayfasında yalnızca "Türk Kültürü", "Türk Kültür Tarihi" ve "Halk Kültürü" tanımları yer almaktadır. Zengin ortak tarihlerine rağmen iki ulus-devlet birbirlerini eğitim politikaları ve koruma politikaları gibi kültürel mirası doğrudan etkileyen alanlarda ideolojik yaklaşımla ya yok saymakta ya da kötülemektedir.

İdari açıdan hem Bizans döneminde hem Osmanlı döneminde önem taşıyan İstanbul, Bursa, Atina ve Selanik gibi kentler Türkler ve Yunanlılar arasında yaşanan çekişmeler süresinde birçok kez el değiştirmiştir. İstanbul, 1066 yıl Bizans İmparatorluğu'na, 470 yıl ise Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmıştır. Bursa 1000 yıl Bizans İmparatorluğu'nun önemli bir şehir olarak görülmüş ve yatırımlar yapılmış, Osmanlı hâkimiyetine geçtiğindeyse önemini korumuş ve imar edilmeye devam etmiştir. Bizans İmparatorluğu hâkimiyetindeyken antik dönemdeki önemini yitirse de özellikle 12. yüzyıl sonlarında ikinci altın dönemini yaşamış önemli bir şehir olan Atina 1458 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu'na geçmiştir, ancak önemini yitirerek nüfus kaybetmiş ve küçülmüştür. Selanik ise Bizans İmparatorluğu'nun ilk günlerinden itibaren İstanbul'dan sonra ikinci büyük şehir olarak görülmüştür. 1430 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na geçen Selanik bu dönemde de önemini korumuştur. Bütün bu el değiştirme ve idare süreçlerinde, kenti elinde tutan taraf, kentte kendi kültürüne uygun değişimlere yer vermiştir. Dini yapılar bu değişimden en çok etkilenen yapı türü olarak öne çıkmaktadır.

Bu doğrultuda, İstanbul ve Bursa'daki Bizans kültürel mirasıyla Atina ve Selanik'teki Osmanlı kültürel mirasını yapısal bazda incelemek gerekmektedir. İstanbul'da bulunan ve Osmanlı döneminde camiye çevrilen Ayasofya, Khora (Kariye Müzesi) ve Pammakaristos (Fethiye Cami-Müzesi) Manastırları (şekil 1) günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Yine Osmanlı döneminde camiye çevrilen Ss. Sergios Bacchos (Küçük Ayasofya Cami), Hagia Teodosia (Gül Cami) (şekil 2) Kiliseleri, Myrelaion (Bodrum Cami) ve Pantokrator (Zeyrek Kilise Cami) Manastırları ise günümüzde cami kullanımını sürdürmektedir. Camiye çevrilen Studios (İmrahor Cami) Manastırı ise 1894'de yaşanan deprem sonrasında hasar gördüğü için boşaltılmıştır. Üst örtüsü yıkılan yapı kendi haline terk edilmiştir. Aya İrini Kilisesi İstanbul'un Osmanlılara geçmesi sonrası camiye çevrilmemiş, bir süre kilise ve depo olarak kullanılmış, 1846 yılında ise bir müzeye dönüştürülmüştür. Yapı günümüzde Topkapı Müzesi'ne bağlı olarak ziyarete açılmıştır. Osmanlı döneminde boşaltılan Hagios Poyeuktos Kilisesi'nden günümüze sadece yapı temelleri ulaşmıştır (şekil 3). Yıkılan yapının temellerine 1960 yılında yeraltı geçidi çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmış ve kendi haline bırakılmıştır. Bursa'da bulunan ve Osmanlı döneminde camiye çevrilen Aya Sofya Kilisesi (şekil 4) günümüzde müze olarak, Hagios Stephanos (Fatih Cami) Kilisesi ise cami olarak kullanılmaktadır. Osmanlı döneminde kilise fonksiyonu değiştirilmemiş olan Theotokos (şekil 5) ve Ioannes Theologos Peleteke (Aya Yani) Manastırları günümüzde kullanılmamaktadır ve metruk durumdadır. Hyakinthos Manastırı ise büyük oranda yıkık vaziyette bulunmaktadır. Yine Osmanlı döneminde kilise fonksiyonu devam etmiş olan Hagios Taxiarchoi (Başmelekler) Kilisesi (şekil 6) günümüze sağlam olarak ulaşmıştır ancak herhangi bir amaçla kullanılmamaktadır.

Hagios Tyrphonos Kilisesi Osmanlı döneminde boş kalmış günümüze ise sadece kalıntıları ulaşabilmiştir. Bursa ve İstanbul'da bulunan Bizans dönemi dini yapıların içerisinde camiye çevrilen yapılara minare, mihrap gibi eklemeler yapılmış, yapıların içlerinde bulunan Hristiyanlığa ait mozaik ve süslemeler kapatılmıştır. Bu yapıların sürekli kullanımı söz konusu olduğu için düzenli bakımı yapılmaktadır. Müzeye çevrilen yapılar ise geçirdikleri her dönemi yansıtacak şekilde düzenlenmiştir. Yapılar hem düzenli bakım hem de kapsamlı restorasyonla korunmaktadır. Öte yandan günümüzde işlev verilmemiş Bizans eserlerinden yalnızca Hagios Taxiarchoi (Başmelekler) Kilisesi sağlam durumdadır. Diğer yapılar ise üst örtüsünü kaybetmiş, molozlarla doldurulmuş ya da sadece temelleri kalmıştır.

Şekil 7 Sergi Salonu olarak kullanılan Mustafa Ağa Cami, Atina

Şekil 8 Sergi Salonu Olarak Kullanılan Abid Efendi Hamamı, Atina

Yunanistan'da ise, Atina'da bulunan İç Kale (Parthenon) Cami, Hüseyin Efendi Tekkesi ve Bey Hamamı Akropolis kazıları sırasında ortadan kaldırılmıştır. Yeni Cami, Softa, Direk ve Küçük Camileri ve Hacı Ali Hamamı ise bakımsızlık nedeniyle yok olmuştur. Mustafa Ağa ve Fethiye camileri bir süre boş kalmıştır, daha sonra Mustafa Ağa Cami (şekil 7) dönem dönem sergi salonu olarak kullanılmış, Fethiye Cami tekrar ibadete açılmış, cemaat olmaması nedeniyle tekrar kapatılarak terk edilmiştir. Abid Efendi Hamamı 1965'e kadar işlevini sürdürmüş daha sonra ise müze ve sergi salonu olarak işlevlendirilmiştir (şekil 8). Osmanlı döneminde medrese olarak inşa edilen yapı ise Yunanistan'ın ilk yıllarında hapisane olarak kullanılmış daha sonra cümle kapısı hariç yıkılmış ve harabe olarak bırakılmıştır (şekil 9). Selanik'te bulunan Osmanlı eserlerinden Küçük Cami kiliseye çevrilerek dini amaçlı kullanıma devam edilmiştir. Yeni Cami 1925-1963 yılları arasında arkeoloji müzesi olarak kullanılmış, daha sonra ise sergi salonuna dönüştürülmüştür (şekil 10). Hamza Bey Cami 1989'a kadar sinema olarak kullanıldıktan sonra depremde zarar gördüğü gerekçesiyle boşaltılmıştır. Alaca

İmaret Cami ise işlevlendirilmemiş ve bakımsız bir şekilde yok olmaya terk edilmiştir. Bey Hamamı 1968'e kadar işletilmiş dana sonra bir kısmı sergi salonu bir kısmı ise Kültür Bakanlığı'nın Arkeoloji Müdürlüğü olarak işlevlendirilmiştir. Yeni Hamam 1978'e kadar sinema olarak kullanılmış daha sonra ise restoran-gece kulübüne dönüştürülmüştür (şekil 11). Yahudi Hamamı ise bir süre depo ve imalathane olarak kullanıldıktan sonra kendi haline terk edilmiştir. Selanik'te bulunan Osmanlı eserlerinin müze ve sergi salonu olarak işlevlendirilen bölümü Selanik'in 1997 Avrupa Kültür Başkenti olması nedeniyle onarımdan geçirilmiştir. Atina ve Selanik'te bulunan Osmanlı Dönemi dini yapıların minareleri yıkılarak bir kısmı kilise olarak kullanıma devam etmiştir, bu yapıların sürekli kullanımı düzenli bakımının yapılmasını sağlamıştır. Müzeye yapıların yine düzenli bakımı sağlanırken sergi salonu gibi sürekli olmayan kullanımlara dönüştürülen yapılar kısmen bakımsız kalmıştır. Sinema, restoran gibi kullanımlarla işlevlendirilen yapılar, kullanıma yönelik gerekli düzenlemeler nedeniyle yanlış müdahaleler görmüştür. Bu iki şehirde bulunan Osmanlı eserlerinin bir kısmı kendi hallerinde yok olmaya bırakılırken bir kısmı ise Yunan kültürüne ait eserlere ulaşabilmek adına arkeolojik kazılarda yok edilmiştir.

Şekil 9 Cümle kapısı hariç yıkılıp harabe olarak bırakılan Medrese, Atina

Milliyetçi ideolojiyle ve ulus-devlet yaratma sürecinde üretilen teorilerle de desteklenen kültürel mirasa yönelik müdahaleler bazen yok sayma/görmezden gelme, bazen yıkıp izini tamamen silme bazen ise işlev ve kullanım amacını değiştirerek yeniden kullanım yönünde gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda, İstanbul ve Bursa'da bulunan Bizans kiliselerinin bir kısmı camiye çevrilerek kullanımda kalmış, bir kısmı müzeye dönüştürülerek farklı bir işlev kazandırılarak korunmuş, bir kısmı ise korunmadan kendi halinde yok olmaya bırakılmıştır. Atina ve Selanik'teki Osmanlı camileri de minareleri yıkılarak benzer şekilde ya kiliseye dönüştürülerek kullanılmaya devam etmiş, ya müze, sergi salonu, sinema gibi kültürel işlevlerle korunmuş veya tamamen terkedilmiş ya da arkeolojik kazı gibi gerekçelerle ortadan kaldırılmıştır.

Hamam gibi sivil yapıların ise günümüzde ihtiyaç duyulmadığı için işlevini kaybetmiş, bir kısmı müze, restoran, sinema gibi farklı işlevlerle korunarak günümüze ulaşmış, bir kısmı ise kendi halinde yok olmaya bırakılmıştır.

Şekil 10 Sergi Salonu Olarak İşlevlendirilmiş Yeni Cami, Selanik

Şekil 11 Restoran-Gece Kulübü Olarak Kullanılan Yeni Hamam, kullanıma yönelik gerekli düzenlemeler nedeniyle yanlış müdahaleler görmüş, Selanik

Çalışma sonucunda görülmüştür ki, Türkiye ve Yunanistan gibi ortak geçmiş ve komşuluk ilişkilerine sahip ülkelerde milliyetçi ideolojilerle ulus-devlet yaratma sürecinde genel anlamda “öteki”ni kötüleyen veya yok sayan benzer tutumlar izlenmektedir. “Öteki”ne ait olanın ideolojik yaklaşımlarla görmezden gelinmesi, yok sayılması ya da tamamen ortadan kaldırılması mekânın/kentin ve toplumun geçmişinin ve kültürel mirasının kalıcı olarak yok edilmesine sebep olmaktadır. Öte yandan işlevsel dönüşüm, yeniden işlevlendirme gibi yaklaşımlarla kültürel mirasın geleceğe aktarımı sağlanmakta ve farklı etnik ve dini kökenlerden gelen kültürlerle duyulan saygı ortaya konmaktadır. Türkiye ve Yunanistan gibi geçmişinde farklı uygarlıklara ait kültürleri barındıran ülkelerde, farklı etnik ve dini kökenlere ait kültürlerle yaklaşımın araştırılması ve anlaşılması, kültürel mirasın korunmasında farklı tutum ve yöntemlerin belirlenmesini ve geliştirilmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda arkeologlar, tarihçiler, eğitimciler ve korumacılar farklı alanlarda birlikte çalışarak yanlış yorum ve ön yargıların en aza indirilmesi için çalışmalıdır. Her ne kadar günlük hayatla ve sosyal yapıyla ilişkili kültürel mirasın sahiplenilmesi ve korunması daha mümkün olsa da bu kapsam dışında kalan “öteki”ne ait kültürel mirasın “ortak kültürel miras” kavramı etrafında birleşilerek önyargısız ve objektif bir biçimde yorumlanması gerekmektedir. Kültürel mirasın bu şekilde yorumlanarak aktarılması, anlaşılması, değer verilmesi, böylelikle toplumun farkındalığı artırılarak sahiplenmesi ve mirasın korunarak geleceğe aktarılmasını sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Koruma Yaklaşımları, Türkiye, Yunanistan, Bizans, Osmanlı, Kilise, Camii

Kaynakça

Ayanoğlu, B. (2011). *Türk - Yunan Tarih Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı Öteki, Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Eyice, S. (1954). Yunanistan'da Türk Mimarî Eserleri. *Türkiyat Mecmuası*, 11, 157-182.

Howard, P. (2003). *Heritage. Management, Interpretation, Identity*. Londra&New York: Continuum.

Karacan, E. (2009). *Bursa ve Çevresindeki Bizans Dini Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi*. Van: Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Orbaşlı, A. (2002). Encouraging 'Cultural Identity' in Planning for the Presentation and Promotion of Cultural Heritage Sites. *Atti del VI Colloquio Internazionale Accessibilità ai beni culturali e ambientali*, (s. 72-79). Roma.

Repoussi, M. (2011). History Education in Greece. E. Erdmann, & W. Hasberg içinde, *Facing, Mapping, Bridging Diversity* (s. 329-370). Wochen Schau Wissenschaft: Foundation of a European Discourse on History Education.

Serin, U. (2008). Byzantium - Early Islam and Byzantine Cultural Heritage in Turkey. P. Assimakopoulou-Atzaka, C. Papakyriakou, & A. P. Pliota içinde, *Byzantium - Early Islam. Cultural Heritage Management: Shared Experience Beyond Boundaries* (s. 209-239). Selanik: Hellenic Society for the Protection of the Environment and the Cultural Heritage.

Serin, U. (2017). Kültürel Mirası Yorumlamak: Türkiye'de Arkeolojinin Bizans Çalışmalarına Katkısı. *Toplumsal Tarih*, 278, 68-81.

Tanuğur, F. (2007). *İstanbul Tarihi Yarımadasında Bizans Dönemi Kiliselerindeki İşlev Değişikliklerinin Mimariye Yansıması, Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Tanyeri-Erdemir, T. (2006). Archaeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic. *Journal of Field Archaeology*, 31(4), 381-393.

Trigger, B. G. (1984). Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist. *Man*, 19(3), 355-370.

Hellenic Republic Ministry of Culture and Sport. (2017). *Ministry Structure*. 09 02, 2017 tarihinde Hellenic Republic Ministry of Culture and Sport: <http://www.culture.gr/en/ministry/SitePages/structure.aspx> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017). *Kültür*. 09 02, 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://www.kultur.gov.tr/TR,96254/kultur.html> adresinden alındı

19. Yüzyıl Ankara'sında Kent Kültürü, Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşaması ve Çokkültürlülük On Dokuzuncu Yüzyıl Başından Ankara Yangınına Kadar Kent Kültürü ve Birlikte Yaşamın Bazı Nitelikleri Üzerine Deneme

Akın Atauz

aatauz@yahoo.com

1. Sorunun ve Bu Çalışmanın Amacının ve Ele Alış Biçiminin (Yönteminin) Kısaca Tanımlanması

Ankara'da 19. yüzyılın sonuna kadar, hatta I. Dünya Savaşı'na kadar, hemen hemen pek fazla değişmeden 20. yüzyıla ulaşmış ve oldukça çeşitlenmiş bir kentsel kültürel yaşam olduğu söylenebilir. Bu bildirinin temel hipotezi:

Eğer bu dönemi ve öncesini dikkatli bir biçimde inceleyebilir ve analiz edebilirsek, “Osmanlı kentlerindeki kültürel çeşitlenmelerin ne durumda olduğu ve bu farklı kültürlerin nasıl bir arada yaşayabildikleri, bu bir arada yaşamının özelliklerinin neler olduğu ve bu çok kültürlü beraberlik olarak tanımlayabileceğimiz kentsel yaşamın özelliklerinin neler olduğuna ve bu beraberliğin nasıl başarılı olmuş olduğuna dair bazı ipuçları elde edebileceğimiz”dir.

Bu hipotezi doğrulayabilmek için, 19. yüzyılda, Ankara kentinde farklı kültürlerin varlığının ve bunların yüzyıllardır bir arada, bir birleriyle etkileşim içinde olduğunun ve bu karşılıklı etkileşime ve sentezlenmeye doğru evrilen bir kent kültürünün var olup-olmadığının sınanması gerekecektir.

Gerçekte, farklı kültürlerin kent yaşamındaki beraberliklerinin, bir yandan çeşitlenmeye ve yeni sentezlerin oluşmasına katkıda bulunduğunu, her kültürün diğer kültürlerle ilişki içinde, hem kendini hem de diğer kültürleri beslediğini, ortak başka

ve yepyeni kültürel oluşumlar yaratabileceğini düşünsek bile, bir yandan da, farklılıkları ve yarılmaları derinleştiren, farklılıkların bir içe kapanmaya (veya kendine dönüş) kültürün saflığını ve diğer kültürlerden etkilenmemiş homojenliğini korumaya yönelik içgüdüsel, hatta 19. yüzyılın sonunda, kültürel eklemlemeleri reddetmeye ve etkilenmelerden arındırmayı hedefleyen ideolojik eğilimlerin gelişmesine de neden olduğunu, biliyoruz.

Kentin, farklı kültür grupları/Osmanlı millet sistemindeki topluluklar arasındaki ilişkilerin türlerini/niteliğini tam olarak bilmek mümkün olmasa da, bu ilişki ve varsa etkileşimin niteliklerini anlayabilmek için bazı göstergelerden yararlanılması söz konusu olabilir. Niteliksel teknikler kullanılarak net ve kesin sonuçlar üretebilmesi söz konusu olmayacağından, bu durumda, sadece bazı genel durumlar yorumlanmaya çalışılacaktır.

19. yüzyıl Ankara'sının kentsel yaşamındaki özelliklerini ve farklılıklar arasındaki etkileşimleri incelerken, toplumun, temel toplumsal cinsiyet ve ekonomik sınıf yapısını dikkate alarak, kültürel çeşitlenme ve etkileşim üzerinde düşünmenin oldukça güç bir çaba olduğu açıktır. Üstelik bu etkileşimlerin, hem kentin *kamusal* alanlarında, hem de daha *özel* olan ve bazen daha *mahrem* sayılabilecek alanlarında, yani mahallelerde/sokaklarda ve ev içlerinde olabileceğini de dikkate aldığımızda, sorun daha da karmaşık bir hale gelmektedir.

Bütün bu karmaşık yapıyı ve bu kentsel yapıdaki etkileşimin evrimini, tam olarak bütün boyutlarıyla ve ayrıntılarıyla ele alamayacağımızdan, bazı basit göstergelere bakarak, elde edilebilecek sonuçlar üzerinde düşünmek ve yorum yapmakla yetinilecektir. Bu amaçla, önce mahalle düzeyinde bazı veriler yorumlanmaya çalışılacak, daha sonra da kent düzeyinde gözlemler yapılacak ve bu sunuşun sonuç bölümünde, eğer varsa etkileşimin (birlikte yaşamak ve diyalog ortamlarının) nasıl çöküntüye doğru sürüklenmiş olabileceği hakkında hipotezler formüle edilmeye çalışılacaktır.

2. 19. Yüzyıl Ankara'sının Genel Görünümü (Kentin Kendi Tarihsel Geçmişinde İçinde Erilerek 19. Yüzyılda Ulaştığı Genel Durum)

Ekonomik Durum

Başta liman kentleri olmak üzere, imparatorluğun bütün kentleri için söz konusu olabilecek bu çoğul kentsel kültürel süreçler, kuşkusuz Ankara için de geçerlidir. Ankara, diğer Osmanlı kentleri gibi, birçok farklı kentli kültürü bir arada barındıran ve kendi geçmişinden gelen özellikleri, belirli bir oranda koruyan bir evrim içinde,

Osmanlı toplumunun genel özelliklerine ve özellikle idari/ mali yapısının değişmesine göre biçimlenmiş bir kent olarak, 15. yüzyılın başından beri, oldukça canlı ve önemli kültürel bir yaşama sahiptir.

Ankara (belki Roma Dönemi hariç), hiçbir zaman “büyük” bir kent değildir, ancak coğrafi olarak ve bu coğrafyanın sağladığı stratejik özellikler nedeniyle, her zaman “önemli” bir kenttir. Bu önem, temelde askeri ve ticari bakımdan stratejik öneminden kaynaklanmakla birlikte, bozkırın Ankara civarındaki habitat bakımından sahip olduğu biricik özellikler de, (iklim, flora ve fauna, özellikle kıl keçisi nüfusunun büyüklüğü ve yapağısının özgünlüğü) kente biricik (ekonomik) özellikler ve güçlü karşılaştırmalı üstünlükler sağlamıştır. Ankara, güçlü bir dokumacı kentidir; üretiminin ve (önemli oranda ihracata dayalı ve uluslararası olarak) ticaretinin örgütlenmesi de, Ankaralı tüccarlar tarafından yapılmaktadır.

Müslüman kentli nüfusun, tarımla ve özellikle hayvancılıkla bağı güçlüdür ve kentsel nüfusun geçim kaynağının temelinde de, bu tarımsal faaliyet yer alır. Ermeniler de hayvancılıkla (özellikle keçiyile) ilgilenmekle birlikte, kentsel zanaatlarla ve özellikle ticaret ve ihracat ile de ilişkilidir. Ankaralı Rumlar da, aynı biçimde, ticaret ve zanaatlarla ilgilidir ve bağıcılık yapmaktadır. Yahudi nüfus ise kentsel zanaatlar bakımından, en alt düzeydeki işleri yapan ve tarımla ilgisi olmayan bir gruptur. Müslümanlar ve Yahudiler, kentin görelisi olarak daha yoksul gruplarıdır.

Kent, elde ettiği ekonomik avantajlara göre, zaman zaman ekonomik zenginlikler ve nüfus bakımından gelişmeler elde etmiş ve genişlemiş, bazı zamanlarda da saldırılara uğramış, 19. yüzyıla geldiğimizde, ekonomik avantajlarını kaybetmiş, hastalıklar ve afetler nedeniyle küçülmüş ve nüfusunu kaybetmiştir.

Ankara, 19. yüzyıla gelindiğinde, birçok bakımından, gelişmesi örselenmiş, çevresindeki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yapısı değişmiş ve bu tarım ve hayvancılık türüne güçlü bir biçimde bağlı biçimde kurulmuş olan sanayisi çökmüş ve rekabet üstünlüklerini kaybetmiş bir kenttir. Çöken ekonomiyi en genel olarak açıklayan iki temel özelliğin,

- sanayide kullandığı ve dünya tekeline sahip olduğu ham maddenin yani, tiftik keçisi yapağısının, dünyanın başka bölgelerinde üretilebilir hale gelmesi ve
- dünyanın başka bölgelerinde gelişen ve özellikle ilk önce tekstil sanayinde gelişen buhara dayalı teknoloji karşısında, üretim altyapısının ve üretim örgütlenmesinin “absolute” olması, yani gereken teknolojik atılımı yapamadığından, rekabet edebilir bir üretim gerçekleştirilememesi

olduğu söylenebilir.

Devletin, yüzyılın başından beri yürüttüğü modernleşme ve reform çabaları, bu çabaların Osmanlı hakları üzerinde yarattığı pozitif ve negatif etkiler, Ankara toplumunu ve toplumsal yarılmaları dönüştürmeye başlamıştır. Diğer yandan, Osmanlı (Müslüman/ Türk) milliyetçiliği ve onun örgütü olan İttihat ve Terakki Ankara'ya ulaştığında, yarılmaların kentte daha da güçlü bir biçimde hissedilmesine neden olduğu söylenebilir.

Toplumsal Durum

Ankara'da yaşayan ve farklı kültürel (özellikle etnik/dini ve giderek eğitim ve modernleşme bakımlarından derin yarılmalar gösteren) özelliklere sahip (Osmanlı "millet sistemi"ne göre adlandırılacak olursak) Müslüman nüfus ve Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, bu ekonomik durumdan ve çöküntüden ve değişimlerden, farklı biçimlerde ve düzeyde etkilenmişlerdir.

Demografik yapıya bakıldığında, diğer birçok Anadolu kentinde de olduğu gibi, kentin yaklaşık 1/3'ünün (Osmanlı adlandırmasına göre) "gayrimüslimlerden" ve 2/3'ü de "Müslümanlardan" oluştuğu ve bir etnik/kültürel çeşitliliğin bulunduğu görülmektedir.

Osmanlı millet sistemi içinde yer alan milletler, (devlete çok fazla güvenen Müslümanlar dışında olanlar da denilebilir) görece bir özerklikle, kendi cemaatleri içinde, hem hukuki durumunun, eğitimin ve kültürel düzeyin, hem de ekonomik durumunun gelişmesi için, bütün Osmanlı kırsal ve kent coğrafyasında örgütlü ve belirli bir program bütünlüğü içinde, çaba göstermektedir.

Ankara, yoksullaşmakta ve çökmekte olmasına rağmen, dış dünya ile ilişkilerini sürdürmeyi, değişen koşullara uyarlanarak, başarmaktadır. Ancak, dış dünya ile ilişkileri sürdürebilen gruplar, daha çok, Ankaralı Ermeniler ve Rumlardır. Bu iki etnik grup, hem Anadolu coğrafyasındaki diğer kentlerle, hem de Avrupa ile Müslüman Ankaralılara göre, çok daha yakın ilişki içindedir.

Yüzyılın sonunda demiryolunun Ankara'ya ulaşması, hem devletin ve belediyenin örgütlenmesinde, hem de bankacılık ve ticaretin gelişmesinde ve teknoloji kullanımında, hem de siyasetin örgütlenmesi bakımından, Ankara için önemli bir yenileşme çağının başladığını göstermektedir. Bu gelişmelerin hem Ankara'nın nüfus kompozisyonuna yansımaları, hem de Osmanlı'nın batısıyla kültürel alışverişlerin/ ilişkilerin değişmesi ve yeni bir türde eğlence yaşamının filizlenmesi bakımından, dikkat çekici özellikleri bulunmaktadır.

2.3 Ankara'daki Çok Kültürlü Yaşamın Varlığının/Ögelerininim (Farklı Nitelikteki ve Önem Derecesindeki Yarılmaları Mümkün Olduğunca Dikkate Alarak İncelenmesi/ Analizi

Müslümanlar ve Yahudiler dışındaki Ankaralılar, gelecek kuşakların eğitimine ve modern beceriler kazanmasına/ meslek edinmesine ciddi bir önem vermektedir. Eğitimli ve bu nedenle meslek sahibi ve modern teknolojileri ve bilgiyi kullanmaya daha hazır olan Ankaralıların, genellikle Ermeniler ve Rumlar olması, etkisini, Anadolu'da değişmeye başlayan altyapı mekanlarında ve yüzyılın son günlerinde Ankara'ya ulaşan demiryolu ve gerektirdiği ulaşım/ iletişim ve finans/ ticaret ile ilgili örgütlenmelerde göstermektedir.

Ankara'da varlığına belgelerde rastladığımız ve kültürel yaşamın bir parçası olarak düşünebileceğimiz dini yapılar (kiliseler ve manastırlar ya da sinagog ya da havralar, cami ve mescitler vb) , okullar (özellikle kızlar ve erkekler için ortaokullar) ve diğer (hamamlar gibi) toplumsal mekanlar, oldukça somut birer gündelik toplumsal yaşam göstergesi gibi kabul edilebilirler. Bu mekanların hem varlığı, hem de kentte ve çevresindeki kır/ bağlık alanda dağılımı ile bilgiler, kentsel yaşamın bazı kültürel özellikleri bakımından önemli ipuçları olarak değerlendirilmektedir.

2.4 Mahallelerde (Ve Belki Evlerde) Çok Kültürlü Yaşam ve Gündelik Yaşam

Ankara kışın, kale ve civarında sayıları 102'ye kadar varan mahallelerde yaşamaktadır. Yaz yerleşimi ise daha farklıdır. Kent güneyde ve batıda, Esat ve Çankaya, Ayrancı, Dikmen bağları, kuzey ve kuzeybatıda ise Etlik ve Keçiören bağları ile çevrilidir.

Kışlık düzendeki mahalleler, Osmanlı nüfus (daha önceleri avarız) sayımlarında üç başlık altında ele alınır: Müslüman mahalleleri, Gayrimüslim mahalleleri, karışık mahalleler. Aslında mahalle yaşamı ile ilgili bilgiler oldukça sınırlı olsa bile, kent kültürü ve birlikte yaşamın bazı nitelikleri hakkındaki en geniş bilgi, yine de bu mahalle kompozisyonları ve bu toplumsal/ mekansal dağılımın evriminin incelenmesinde bulunabilir.

Ankara'da hanehalklarının, Osmanlı millet esasına göre ayrılarak veya bazı mahallelerde birlikte olarak yaşayan bir kentli bir nüfusu olduğu ve bu mahalleleri oluşturan aileler bakımından kentte bir hareketlilik olduğu, mahalle tablolarından kesin olarak gözlemlenebilmektedir. Bu gözlemden hareketle, cemaatler/ milletler arasında, ne kesin bir işbirliği ve birlikte yaşama arzusu olduğu, ne de kent yaşamında hiyerarşik bir ayrımcılığın ve bir anlamda gettolaşmanın varlığına dair kesin sonuçlar çıkartmak, elbette mümkün değildir. Ancak, bu toplumsal yaşam özelliklerini çoğaltarak ve

derinleştirerek incelemeye başladığımızda, daha sağlıklı değerlendirme ve yorumlar yapılabilir veya bazı hipotezler, biraz daha ayrıntılı bir yapı oluşturabilir. Bu çalışma da, bu tür bir amaçla hazırlanmaktadır.

Bu sınıflandırmaya göre en olağan dışı olan başlık, kuşkusuz “karışık” mahalledir. Bu mahallelerde Müslüman olan ve diğer dini inançlara sahip olan aileler/ bireyler çocuklar, gençler ve yaşlılar yaşamaktadır. “Habitat içinde diyalog” ve “toplumlar, kültürler arası diyalog” arayışları bakımından en ilginç olanı, kuşkusuz “karışık” mahallerdeki yaşama ait niteliklerdir. Sadece 19. yüzyılı değil, daha önceki yüzyılları da dikkate aldığımızda, mahalle nüfuslarındaki değişim ve aynı mahalle isminin zaman içinde “Müslüman” veya “gayrimüslim”e dönmüş olması bakımından, bazı ilginç toplumsal ilişki varsayıları yapılabilir.

Yine de, bu tür çabalar, yani kentin güncel yaşamının tarihi üzerine bazı varsayımsal tezler geliştirmek, mevcut ya da mekan olarak var olduğunu bildiğimiz yapıların ve (sayısı az olan) belgelerin, kaynakların da bir arada, daha derin ve farklı bir yaklaşımda değerlendirilmesi bakımından yararlı olabilir.

2.5 Gündelik Yaşam Fragmanları Bakımından Bazı Gözlemler (Çarşı-Pazar, Sokaklar, Çocuk Oyunları, Hamamlar, Giyim-Kuşam, Evler/ Evlerin Mekansal-Simgesel Bir Gösterge Olarak Durumu, Yerel Yapı Ustalığı ve Mimarlık, Ev Mobilyaları, Yeme-İçme Biçimleri ve Yerel Mutfaklar, Dini/ Kutsal Günler, Bayramlar, Gündelik Dayanışma Örnekleri, Afet vb Ertesi Daha Güçlü Dayanışmalar vb)

Bu bölüm, daha çok, kentin kendi olağan gündelik yaşamında, kültürel çeşitlenme ve /veya çok kültürlülük, ya da farklı özellikleri olan kültürler arası diyalogun her kentin kültürünü kendine özgü biçimde inşasındaki özellikler bakımından ortamı tanıyabilmek ve çok yakın bir zaman öncesine kadar birlikte yaşayan kültürlerin “azınlıklar” diye tanımlanmadan önceki statüleri ve ortak kent kültürünü yaratma becerileri ile ilgili bir geri plan hazırlamayı amaçlamaktadır.

Toplumlar/kültürler arası bir diyalog olduğunu açıkça görmemize rağmen, bunun kapsamı, çeşitlenişi, gündelik kent yaşamı üzerindeki izdüşümlerinin niteliği hakkında ne yazık ki, sadece “yorum” ya da “anı” niteliğindeki verilerle yetinmek zorundayız. Bununla birlikte, sosyal bilimlerde niteliksel tekniklerin giderek daha fazla kabul edilmesinin, Ankara’nın kültürel ilişki ve diyalog tarihi bakımından, bazı yeni sözlerin tartışmaya açılması ve hipotezlerin üretilmesi olanağını sağlaması umulmaktadır.

3. Sonuç: Ankara'da 19. Yüzyıl'da Çok Kültürlü Bir Yaşamın Gerçekleşmiş Olduğu Düşünülebilirse ve Eğer Böyle Bir Kentsel Kültürün Varlığı Söz Konusu İse, Bu Bilgi Üzerinden Ne Tür Yorumlar Yapabilir ve Nasıl Sonuçlar Çıkartabilir?

19. Yüzyıl boyunca, kentsel bir arada yaşama ve kentsel çoğulculuk yapısında bazı değişimler olmaya başladı ve bu değişimler 20. Yüzyıl başına gelindiğinde, o kadar güçlenmişti ki, beraberlikler daha fazla sürdürülemedi ve çöktü. Bu çöküş, büyük bir katastrofi biçimde gerçekleşti. Ankara'nın büyük bir yangınla nerdeyse yok olması, Müslüman olmayan nüfusunun tehcirle veya mübadele ile bitirilmesi ve yüzyıllardır başarılı olmuş olan beraberliğin, büyük bir öfke, şiddet ve yağma ile sonlandırılması... Bu çöküşün nedenleri bakımından, Ankara kenti için, oldukça kaba düzeyde bazı hipotezler ileri sürülebilir. Bunlardan bir kısmı kent üstü ölçeklerdir:

- Yüzyılın ortasından beri gelişmeye başlayan ve bütün "çok milletli" eski imparatorlukları etkileyen milliyetçilikler ve milli bağımsızlık ideolojileri,
- 19. yüzyılın başından beri imparatorluğun gerçekleştirmeye çalıştığı hukuksal/ anayasal ve idari reformların, kaybeden gruplar üzerindeki olumsuz etkisi ve

Kentsel ölçekte:

- Kentin içinde bulunduğu ekonomik durum ve bundan kaynaklanan sınıfsal durum, toplumsal yarılmaların giderek derinleşmekte oluşu.

Bu hipotezlerin, kuşkusuz, ciddi sınanmaları gereklidir. Ancak bu hipotezler üzerinde düşünürken, hem kent üstü ölçeklere, hem kentsel ölçeklere ilişkin öğelerin, kentteki mevcut yarılmalara [başta toplumsal cinsiyet, sınıf, etni (dil hariç), din, eğitim düzeyleri ve belki mekansal ayrışmalara] göre farklı yeğlilikte (yoğunlukta) ve biçimlerde olabileceği, yapılacak analizde dikkatle ele alınmalıdır. Sonuç olarak Ankara'da oluşmuş bu etkileşim sisteminin verdiği sonucu biliyoruz. Bu, 1915'ten sonra somut olarak ortaya çıkmaya başlayan yeni kentsel durumdur.

Bu çok kültürlü kentsel yaşamın çöküşünden sonra, Ankara'da yeni bir kentsel düzen oluştu ve bu yeni kent yaşamı, kendi geçmişini bütünüyle sildi ve unuttu.

Bu unutuşun bir maliyeti var mı ve varsa, bu çok kültürlülüğün çöküşü ile kaybettiklerimiz ya da yeni kentsel yaşamımızda bir eksiklik ya da boşluk olarak kalan öğelerin neler olduğu/ olabileceği üzerinde düşünce geliştirebilir miyiz? Bu kuşkusuz olmamış ve olamayacak bir toplumsal süreç üzerine spekülasyon yapmak anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, kaybettiklerimizin ne anlama geldiği ve "kaybetmek yerine, geliştirerek ve olgunlaştırarak sürdürülebilirlik ne tür olanaklar ve zenginlikler

sağlardı?” üzerinden düşünmek, belki bir anlamda, kentlerdeki çoklu kültür veya kültürel çoğulculuk üzerine düşünce (proje/ öneri vb) geliştirmek olanağı sağlayabilir. Diğer bir deyişle, gelecek için, kentlerde daha çok kültürlü bir yaşamın gelişebilmesinin koşulları ve olanakları üzerine düşünce üretmek için örnek olarak değerlendirmek, mümkün olabilir.

Bu tartışma elbette, kentsel ölçeklere göre bir yandan kentsel demokrasi, diyalog, diğer yandan da; farklılık, yarılma, etiketleme ve ötekileştirme, ayrımcılıklar ve sonuç olarak şiddet aşamasına varmış bir kent yaşamı ve farklı olanı yaşatmama, linç kültürünün gelişmesi yanı sıra, tek boyutlu ve yalınkalmış, renksiz bir kentsel kültür çölü içinde yaşamak türü riskler bakımından, kendimizi/toplumu daha donanımlı hale getirmek bakımlarından da, yararlı olmayı ummaktadır.

Kaynakça

- Akşit E. E. (2012), Ankara’da Çok Dinli Geçmiş İzleri ve Ziyaretgahlar, Cantek Funda Şenol (Ed.) Cumhuriyet’in Ütopyası Ankara içinde (s. 97-111), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Aktüre S. (1978), 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, Ankara ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Arakelyan S. (2017), Ankara Vukuatı Menfilik Hatıralarım, İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Aydın S. Emiroğlu K. Türkoğlu Ö. Özsoy E. D. (2005), Küçük Asya’nın Bin Yüzü Ankara, Ankara: Dost Kitapevi.
- Bahar B. L. (2003), Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri, (2. Baskı), İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Baskıcı M. M. (2012), XIX. Yüzyıl Sonu ve XX Yüzyıl Başlarında Ankara’nın İktisadi Durumu, Yılmaz Kurt (Ed.), Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu içinde (193-206), Ankara: DTCF Tarih Bölümü.
- Başkal Z. et.al. (2009), Ninelerimizin Komşuları Türk Ermeni İlişkilerinin Barışçı Yönleri, Ankara: Liberte.
- Çadircı M. (2011), Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çadircı M. Armağan L. Bingöl S. Koç B. (2000) 1830 sayımında Ankara, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Eğitim ve Kültür Daire Başkanlığı.
- Çokona A. (2016), 20 Yüzyılın Başlarında Anadolu ve Trakya’daki Rum Yerleşimleri, İstanbul: Literatür.
- Denel S. (1984), 19. Yüzyıl Ankara’nın Kentsel Formu ve Konut Dokusunda Farklılaşmalar, Erdal Yavuz (Ed.), Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri içinde (s. 131-154), Ankara: ODTÜ.

- Eken G. (2012), 19. Yüzyılda Ankaralı Sarraf Esnafına Dair Bazı Bilgiler, Yılmaz Kurt (Ed.), Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu içinde (s. 185-191), Ankara: DTCF Tarih Bölümü.
- Emiroğlu K. Yüksel A. Türkoğlu Ö. Coşkun E. (Ed.) (1995), Ankara Vilayeti Salname-i Resmisi 1327 /1907, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı.
- Erdoğan A. Günel G. (Ed.) (2008), İstiklal Savaşında Ankara: Cilt 3 Ankara Tarihi ve Kültür Dizisi (2. baskı), Ankara Büyükşehir Belediyesi Kültür Ve Sosyal İşler Dairesi.
- Ergenç Ö. (1995), Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Esin T. Etöz Z. (2015) 1916 Ankara Yangını Felaketin Mantiğı, İstanbul: İletişim.
- Etöz Z. (1998), 19. Yüzyıl Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Yaşam, (Yayınlanmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eyice S. (1992), 1859 Yılında Ankara'da Bir Alman Seyyahı, Ankara Dergisi cilt 1 sayı 4, 11-16.
- Faroğhi S. (1993), Osmanlıda Kentler ve Kentliler, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Farouğhi S. (2009), Orta Halli Osmanlılar 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evler, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Georgeon F. (1996), Keçi Kılından Kalpağa Osmanlı İmparatorluğunun Son Yüzyılında Ankara'nın Gelişimi, Dumont P. Georgeon F. (Ed.), Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri içinde (s. 99-115), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Güçhan N. Ş. (2001), 16-19. Yüzyıl Nüfus Tahminlerine Göre Osmanlı Ankara'sında Mahallelerin Değişim Süreçleri Üzerine Bir Deneme, Yıldırım Yavuz (Ed.), Tarih İçinde Ankara II Aralık 1998 Seminer Bildirileri içinde (s. 123-154), Ankara: ODTÜ.
- İzrail N. O. (2013), 24 Nisan 1915 İstanbul Çankırı Ayaş Ankara, İstanbul: İletişim.
- Keklik E. (2012), Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'nın Bazı Sosyal Sorunları, Yılmaz Kurt (Ed.), Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu içinde (s. 723-728), Ankara: DTCF Tarih Bölümü.
- Kevorkian R. (2015), Ermeni Soykırımını, İstanbul: İletişim.
- Kevorkian R. H. Paboudjian P. B. (2012), 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler, İstanbul: Aras.
- Koç B. (2012), Ankara Vilayeti Salnamelerine Göre XIX Yüzyılın Son Çeyreğinde Ankara, Yılmaz Kurt (Ed.), Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu içinde (s. 445-462), Ankara: DTCF Tarih Bölümü.
- Oran B. (2013), 1839'dan Sonra Anadolu Devlet Müslümanlar Gayrimüslimler, Bülent Doğan (Ed.) Diyarbakır Tebliğleri Diyarbakır ve Çevresi Toplumsal Ekonomik Tarihi Konferansı İçinde, İstanbul: Hrant Dink Vakfı.

- Ortaylı İ. (1984), 19. Yüzyıl Ankara'sına Demiryolunun Gelişi Hinterlandının ve Hinterlanttaki Üretim Eylemlerinin Değişimi, Erdal Yavuz (Ed.), Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri içinde (s. 209-222), Ankara: ODTÜ.
- Özdemir R. (1986), XIX Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sakallı B. (1998), Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler ve Teşkilatlanma, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Simeon (1999), Tarihte Ermeniler 1608-1619, İstanbul: Çiviyazıları.
- Şenel Ş. (2012), 19. Yüzyılda Ankara'nın Sosyal ve İdari Durumu Üzerine Değerlendirme, Yılmaz Kurt (Ed.), Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu içinde (s. 489-522), Ankara: DTCF Tarih Bölümü.
- Taş H. (2006), Ankara'nın Bütüncül Tarihine Katkı XVII. Yüzyılda Ankara, Ankara: TTK.
- Yavuz E. (1984), 19. Yüzyıl Ankara'sında Ekonomik Hayatın Örgütlenmesi ve Kent İçi Sosyal Yapı, Erdal Yavuz (Ed.), Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri içinde (s. 209-222), Ankara: ODTÜ.

Erken Hristiyanlık Dönemi'nden Mübadeleye Kayseri'de Kültürel Süreklilik: Develi'nin Çok Katmanlı Kimliğini Oluşturan 'İzler' Üzerine Bir İnceleme

Arş. Gör. Seda Nehir Akgün

Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

nehir.akgun@agu.edu.tr

Arş. Gör. Özlem Kevseroğlu Durmuş

Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

ozlem.kevseroglu@agu.edu.tr

Günümüzde var olan kırsal yerleşimler ya da kentlerin büyük bir kısmı çok kültürlü/çok katmanlı bir sürecin izlenebilir en son durumunu yansıtmaktadır. Geçmişten bugüne yaşayan bütün medeniyetler yaşadıkları çevrede kendi kültürlerinden bir iz, soyut ya da somut bir miras bırakmışlardır. Bu izlerin hepsinin gözle görülür ya da elle tutulur olması mümkün değildir. Özellikle, Cumhuriyet sonra sanayileşme hareketleri ile birlikte, kentlerin hızlı büyümesi ve kırdan göç almasıyla birlikte yapıli çevrede hızlı bir üreme sürecine girmiş ve kentlerin karakteri değişmeye başlamıştır (Ersoy, 2012). Bu akım, somut miras olarak nitelendirebileceğimiz mimari mirasa dair izleri tehdit ettiği gibi, mimari miras varlığını sürdürse dahi değişen kullanıcılar, hayat biçimleri ve yeni bir kültüre ait alışkanlıkların zorladığı değişimlerle kimliğini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmış ya da kaybetmiştir. Bir yerleşiminin kültürel sürekliliği, bu sürekliliği sağlayan izlerin okunurluğu, bölgede yaşayan insanların farkındalığı ve bu 'iz'lerle¹ aralarındaki diyalog ya da diyalogsuzluk söz konusu kültürel katmanların ve sürekliliğin korunması için en önemli dinamiklerden biridir.

1 Bu çalışmada 'iz' olarak kastedilen geçmiş medeniyetlere ve kültürlerine ait her türlü mimari yapı, arkeolojik alan, arkeolojik buluntu ve yaşayış biçim ya da alışkanlıklarına referans veren soyut ve somut temsiller bütünüdür.

Bu çalışmada Kayseri'ye bağlı Develi ilçesinin kültürel katmanları mevcut izler üzerinden araştırılacak, Develi merkezinde ve çevresindeki farklı dönemlere tarihlenen kalıntılar ya da yapıların birbirleri ve Develi'de yaşayan toplum ile fiziksel, sosyal ve kültürel ilişkisi/ilişkisizliği ve iletişimi tartışılacaktır. Develi'nin ismi tarihi kaynaklarda Everek olarak da geçmekte ve geçmişten bugüne Hitit, Frig, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Bu kültürel zenginliğin gözlemlenebileceği Fraktın Kaya Anıtları (Hitit dönemi), Roma Havuzu, Gereme Harabeleri (Bizans dönemi), Sivasi Hatun Camii (Selçuklu dönemi), Hamidiye Medresesi (Osmanlı dönemi), Develi Lisesi (Erken Cumhuriyet dönemi) gibi yapılar ya da yapı kalıntıları Develi ve yakın çevresindeki coğrafyada konumlanmaktadır. Bu çalışmada odaklanılan konu, Develi ve çevresinin kültürel miras katmanları arasında, Roma İmparatorluğu Dönemi, Bizans İmparatorluğu dönemi, 10.-11. Yüzyıllarda bölgeye yerleştirilen Ermeni nüfus ve bölgede bulunan Rum nüfusa dair geçmiş izler, Cumhuriyet dönemi ve mübadeleye kadar var olan kültürel süreklilik ve aralarındaki diyalogun geleceğe dair potansiyelleri ve günümüzdeki 'diyalogsuzluğun' araştırılması olarak sınırlandırılmıştır.

Roma ve Erken Hristiyanlık döneminden, mübadele yıllarına kadar Develi ve çevresinde farklı toplumlar yerleşmiş, kendi gelenek ve yaşama biçimlerini, alışkanlıklarını birbirleriyle iletişim halinde sürdürmüşlerdir. Anadolu'nun Türkleşme süreci, Selçuklu akınları, Beylikler dönemi ve Osmanlı hakimiyeti ile beraber Develi'nin kültürel kimliği de değişmiş ve 20.yüzyılın başlarından itibaren gayrimüslim nüfusun varlığı ve sağladığı kültürel zenginliğin sadece izlerinin kaldığı bir Türk/Müslüman yerleşimine dönüşmüştür. Bu süreçte bölgede yaşayan nüfusun etnik ve kültürel kimliği incelendiğinde; 1881-1893 yılları arasında yapılan nüfus sayımına göre Develi nüfusunun %31.27'sini Ermeniler, %5.25'ini Rumlar, %62.79'unu Müslümanlar ve %0.69'unun Protestanların oluşturduğu görülmektedir (HDV Yayınları, 2016). Ermeni nüfusun Rumlardan daha fazla olması Bizans İmparatorluğu'nun siyasi bir stratejisi olarak göze çarpmaktadır. Bu dönemde Kayseri ve civarında yaklaşık 40.000 Ermeni yaşarken, bunun %25'lik kısmının Develi'de yaşaması, Develi'yi bir gayrimüslim yerleşimi olarak öne çıkarmaktadır. Mevcut iktidarların iskan politikaları ve gayrimüslim nüfustaki değişim 20. yüzyıl başlarına kadar devam etmiş, 1915 yılındaki mübadele ile Develi'de yaşayan nüfus kültürel çeşitliliğini kaybetmiştir (Yörük, 2013). Ancak, yüzyıllar boyunca farklı medeniyetler ve farklı etnik gruplar tarafından yerleşilmiş olan Develi ve çevresinde geçmişe dair 'iz'lerin varlığını sürdürdüğü yapılan analizler ve gözlemlere dayanarak açıktır. Bu izlerin bir kısmı mimari miras olarak gözlenebilir iken, bir kısmı soyut bir biçimde varlığını sürdürmekte, kitabelerde bir el yazısı ya da anlatılarda geçen bir hikaye olarak günümüze kadar gelmektedir (HDV Yayınları, 2016).

Resim 1 Develi genel görünüm (S.N. Akgün, 06.09.2017)

Bu çalışmada ele alınan en eski katman, Develi'nin 10 km. batısında, Erciyes Dağı'nın güney yamacında bulunan Gereme yerleşimi olup, bölgede Roma ve Bizans dönemlerinden kiliseler, saray ve diğer çeşitli yapıların kalıntılarının arkeolojik alanlar mevcuttur. Kayseri-Develi karayoluna bağlanan toprak bir yol ile doğa ile baş başa yapılan kısa bir yolculuktan ulaşılan Gereme Harabeleri'nden günümüze ulaşan kalıntılar oldukça kötü durumdadır (Resim 2). Yakın çevresinde küçük kırsal yerleşimle bulunmakla beraber, arıcılık tesisleri ve konar göçer yerleşimler gözlenmiştir. Anadolu coğrafyasındaki arkeolojik alanlarda sıkça gözleneceği üzere, antik kent kalıntıları hayvanların barınağı olmuş, dönemin nitelikli en eski yerleşimlerinden biri olan Gereme, bugün ile diyalogu doğal bir yok oluş süreci ve hayvanların barınma/dinlenme ihtiyaçlarına cevap vererek kurmaktadır (Resim 3). Alanda gözlenen yapıların mekânsal bütünlüğü kalmamış olmakla beraber, mevcut durumun sürdürülmesi üzerine de hiç bir önlem alınmamıştır. Kilisenin apsisi olduğu düşünülen kemerli pencereleri olan duvar kalıntısı üzerindeki taşlar tahrip edilmiş ya da boyanmıştır (Resim 4). Gereme'de doğal çevrenin verdiği huzur ve dinginlik, yüzyıllar önce orada yaşanan hayata ve yapılı çevreye duyulan merak ile birleştiğinde zamanda yolculuk yaparcasına etrafa saçılmış sütun başlıkları, kaideleri, bezemeli taşlar ve çatı saçağı parçaları arasında yürürken akıldan geçen her düşünce, her görüngü geçmişten bugüne uzanan kültürel birikimin ilk izlerini oluşturmaktadır.

Resim 2 Gereme genel görünüm (S.N. Akgün, 06.09.2017)

Resim 3, 4 Gereme'deki kalıntıların doğa ve hayvanlarla iletişimi / insanlarla iletişimsizliği (S.N. Akgün, 06.09.2017)

Develi kent merkezine gelindiğinde, Elbiz Parkı'nda Roma dönemine tarihlenen bir havuz bulunmaktadır (Gürlek, 1975). Develi'nin genel görünümü Cumhuriyet dönemi kamusal yapıları ve betonarme konutlar ile tanımlansa da eski kent merkezini oluşturan mahallelerde sivil mimarlık eserleri ve dini yapı ölçeğinde Ermeni ve Rum toplumlarına dair kültürel izler bulunmaktadır. Fakat, izler kronolojik olarak takip edildiğinde, Develi kent merkezinden geçerek, Devali Türbesi (Resim 5, 6) ve Sivasi Hatun Cami'nin bulunduğu tepeye çıkmak gerekir. Bu iki yapı da Develi'nin Selçuklu Dönemi'ne tarihlenmekte, ve hatta Develi isminin Devali'den geldiği rivayet edilmektedir. Bölgenin kentleşme politikaları bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte; kent merkezinden uzakta iki önemli Selçuklu dönemi yapısının varlığından yola çıkarak, Selçuklu döneminde yerleşimin kent merkezinden tepeye kaydığı ya da taşıdığı söylenebilir. Bu tepeye tarihi kent merkezinden geçen zorlu bir toprak yoldan ulaşılabileceği gibi, kent dış çeperinden Yahyalı yolundan da ulaşılabilmektedir. Yapıların bulunduğu tepede ve civarında küçük ölçekli bir yerleşim mevcuttur. Develi'ye oldukça hakim bir teras üzerine konumlanan türbe ve cami çevresinde kamusal alanlar oluşturulmuştur. Bu durum insan-yapı ya da insan kültür(kültür mirası) arasında diyalog kurmak için bir potansiyel oluştursa da bu lokasyona gelen insanlar, buradaki Selçuklu yapılarından çok kent ile görsel bir diyalog kurmak amacıyla buraya gelmektedirler (Resim 7).

Resim 5, 6 Devali Türbesi ve kapı üzerindeki kitabe (S. N. Akgün, 06.09.2017)

Resim 7 Devali Türbesi'nin konumlandığı tepeden Erciyes Dağı ve Develi görünümü (S. Nehir Akgün, 06.09.2017)

Selçuklu dönemi izlerini takip edip bu yapıların kent ve kentliyle iletişimini gözlemledikten sonra, tekrar kent merkezine döndüğümüzde, Cumhuriyet Caddesi üzerindeki tarihi Evrek Cami (Fatih Cami) ile karşılaşmaktadır. Caminin kuzeydoğu cephesi İstiklal Ortaokulu ile bitişiktir. (Resim 8). Güney duvarına bitişik, küçük ölçekli ve müdahale görmüş bir yapı daha bulunmaktadır. Kuzeybatı cephesinde çapraz tonozların örttüğü revakta bulunan taç kapıdan içeri girilmekte ve bu noktadan itibaren yapının ziyaretçisiyle iletişime geçtiği ve sahip olduğu geçmişin 19. Yüzyılda yapılmış bir camiden daha geriye gittiği görülmektedir. Yapının güneydoğu duvarında kiliselerde bulunan apsis bulunmakta ve güneybatı duvarında cami işlevi doğrultusunda oluşturulmuş mihrap bulunmaktadır (Resim 9). Caminin iç mekan örtülerindeki strüktürel çeşitlilik içlerindeki bezemelerde de kendini göstermiştir. Ana mekan biri pencere açıklıklı olmak üzere iki kubbe ve bir oval tonoz ile, yan mekanların üzeri ise çapraz tonoz ile örtülmektedir. Mekânsal değişimleri okunur olan caminin mimari ve bezeme karakteristiği de oldukça nitelikli olup, Develi'nin kültür mirası deneyiminin en etkin yaşadığı bir nirengi noktası olduğu söylenebilir (Resim 10).

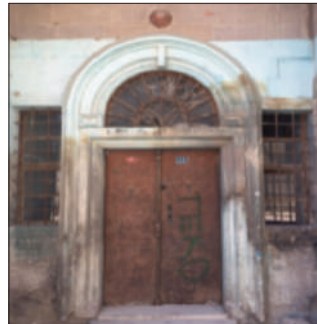

Resim 8 Evrek Cami Kuzeydoğu cephesi/İstiklal Ortaokulu (S.N. Akgün, 06.09.2017)

Resim 9,10 Evrek Cami iç mekan / Revak (S.N. Akgün, 06.09.2017)

Evrek Cami'ne çok yakın bir lokasyonda, Cumhuriyet Caddesi'nden ulaşılan İstiklal sokakta gayrimüslimlere ait sivil mimarlık örneklerine rastlanmaktadır (Resim 11). Kayseri ve civarında görülen geleneksel malzeme ve yapım tekniğinin gözlemlenebildiği nitelikli konutlardan oluşan sokak ve sokaklar Develi kent merkezinin güneydoğu bölgesinde bulunmaktadır. Konutların bir kısmı terkedilmiş, bir kısmı ise halen kullanılmakta olmasına rağmen koruma perspektifinden bakıldığında çok iyi durumda değildir. 19. yüzyılın zengin mimari bezemeleri, ahşap metal ve taş işçiliğinin temsilcisi olan konutlar varlığını sürdürdükçe, bölgenin kültürel zenginliğini simgeleyen izler Develi'nin kültürel katmanlarının bir parçası olacaktır (Resim 12).

Resim 11, 12
Develi
geleneksel
konutlar / giriş
kapısı örneği
(S.N. Akgün,
06.09.2017)

Cumhuriyet Caddesi'nden meydana doğru ilerlendiğinde Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilen Develi Lisesi, özgün mimarisi ile göze çarpmaktadır. Bir bodrum ve iki kattan oluşan okul yapısı, Mimar Süleyman Unutulmaz tarafından inşa edilmiş ve inşaat 1930 yılında tamamlanmıştır. Bölgenin doğal yerel taşı olan Kayseri bazaltı ile kesme taş olarak yapılan bina, Develi'de ki diğer sivil ve dini mimari eserlerden farklı olan mimari üslubuyla göze çarpmaktadır. Cephesindeki mimari detayların, yapının içine girildiğinde özgünlüğünün hissedilememesi ve günümüz iç mekan kullanımı ile uyumsuzluk göstermesi dönemler arasındaki iletişimsizlik kapsamında değerlendirilebilir.

Resim 12, 13, 14 Develi Lisesi Cephe, giriş kapısı ve iç mekanı (Ö. Kevseroğlu, 06.09.2017)

Tarih boyunca ve günümüzde çeşitli uygarlıkların yer değiştirmeleri, yayılmaları ve yerleştikleri alandan etkilenmeleri bağlamında toplumsal ilişkilerin oluşturduğu, geçmişten günümüze kadar gelen iz'leri sadece somut mimari miras ya da kültürel peyzaj olarak değil, yerin ruhunu oluşturan kültürel sürekliliğin bir parçası olarak ele alınması, belgelenmesi ve kültürel birikime referansla yerel bir değerlendirmede bulunulması çalışmanın temelini oluşturmaktadır. İnşa edildikleri ve var oldukları dönemin kültürünü, sosyal yapısını, estetik kaygılarını ve yapım teknolojilerini, çevreyle olan etkileşimini yansıtan bu katmanların her biri, kimi zaman bir öteki katmanı dönüştürerek, kimi zamanda onunla bütünleşip kendisi dönüşerek yeni ve devingen bir bütün ortaya koymaktadır. Tarihsel süreçte Develi'de yaşamış olan kültürlerin izlerini taşıyan bu katmanlar, günlük yaşam biçiminin olduğu bir sahne ve yaşamın temsil alanı olarak değerlendirilebilir. Kültürel mirası tanımlayan mimari katmanların tarihsel süreklilik içinde zamana yayılarak kendiliğinden geliştiği veya önemli kırılmalar esnasında dış dinamiklere bağlı olarak aniden başkalaştığı her evre, kent belleğini oluşturan taşınmaz kültür varlıklarının nesilden nesile doğru aktarımı açısından son derece önemlidir.

Uygarlıklar tarafından defalarca üretilen kentler, ilk kuruluşundan beri gelen tarihi birikimlerini kentsel hafızalarında saklarlar. Geçmişten gelen bu katmanlaşma, kentlerin geleceğini planlama stratejilerine de yön vermektedir. İnsan ve çevre arasındaki diyalogların çeşitliliğini sağlamak ve yaşayan kültürler ile özgün değerlerin kaybolmakta olan 'iz'lerini korumak amacıyla Develi'nin çok katmanlı kimliğini oluşturan 'iz'ler üzerinden, dökümantasyonunun yapılması, katmanlaşmaların çakıştırılarak kültürler arasındaki diyalogun okunması, katmanlaşma üzerinden dönemler arasındaki iletişim/iletişimsizliğin incelenmesi ve bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması için kayıt altına alınmaları gerekmektedir. Bu kapsamda, Kayseri'nin Develi ilçesinde yaşayan toplulukların yerleşkeleri üzerinden göz ardı edilen değerlerin tespitini yapmak bu çalışmanın gelecek etabı olarak öngörülmektedir. Bu veriler ışığında katmanlaşmanın 'iz'ler üzerinden yılların ve kültürler arasındaki diyalogların arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Kayseri gibi çok kültürlü, çeşitli kimlikler ve toplumların yaşadığı, göç verdiği ve aldığı kentlerin tarihi zenginliğini temsil etmek gerekmektedir. Kentlerin geçmişle bağlantısının ortaya çıkarılması ve geleceğin planlanmasında kentsel katmanlaşma incelenerek kentin belgelenmesinin yapılması ve kentsel değişimin kronolojik olarak açıklanmaya çalışılması planlanmaktadır. Kent için elde edilecek her türlü verinin haritalanması ile elde edilecek sonuç ürün bize var olan ve yok olan değerleri, kentin gelişimi, yönlenmesi ve işlevsel değişimi hakkında bilgi vermesi anlamında değerlidir. Bu anlamda yapılacak olan bu çalışma, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü vazifesi yapacak olup kültürler arasındaki diyalogu güçlendirerek Kayseri'nin -Develi'nin-kültürel miras çeşitliliğini içeren yayım ortamına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Develi, Kültürel Miras, Kültür-Mekan Etkileşimi, Kültürel Peyzaj, Kayseri, Kentsel Katmanlaşma, Kültürel Bellek

Kaynakça /Önerilen Okumalar

- BRANDT, O. (2009). The Archaeological Record: Problems of Interpretation. In P.Roussaeu (ed), *A Companion to Late Antiquity* (pp 156-169), Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex.
- CARMAN, J. (2005). *Against Cultural Property: Archaeology, Heritage and Ownership*. Duckworth, London.
- DE LA TORE, M. (ed). (2002). *Assessing the Values of Cultural Heritage* (Research Report). The Getty Conservation Institute, Los Angeles.
- ERSOY, M. (ed) (2012). *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Ninova, İstanbul.
- FEILDEN, B. M. and JOKILEHTO, J. (1998). *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, ICCROM, Rome.

- HOWARD, P. (2003). *Heritage: Management, Interpretation, Identity*. Continuum, London and New York.
- HDV, (2016). “*Ermeni ve Rum Kültür Varlıklarıyla Kayseri*”, Hırant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul.
- JONES, S. (1997). *The Archaeology of Ethnicity: Constructing Identities in the Past and the Present*, Routledge, London and New York.
- GÜRLEK, A. (1975). “*Memleketim Develi*”, Yeni Desen Matbaası, Ankara.
- KUBAN, D. (2014). *Türkiye’de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- NORBERG-SCHULZ, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*, Rizzoli, New York.
- ORBAŞLI, A. (2013). ‘Archaeological Site Management and Local Development’, *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 15, pp.237-253.
- OUSTERHOUT, R. (1995). ‘Ethnic Identity and Cultural Appropriation in Early Ottoman Architecture’, *Muqarnas*, 12, pp.48-62.
- ÖZDOĞAN, M. (2006). *Arkeolojinin Politikası ve politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- ÖZDOĞAN, M. (2008). *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- RYKWERT, J. (1988). *The Idea of a Town*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- TEKELİ, İ. (1988). ‘Kentsel Koruma Üzerine Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler’, *Planlama*, 88/1, pp. 19-22.
- YÖRÜK, D. (2013). “*1843 Tarihli Cizye Defterlerine Göre Kayseri’de Rum ve Ermeniler*”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish*, volume 8/11 Fall 2013, p. 439-466, Ankara.

4B OTURUMU
HABİTAT İÇİNDE DİYALOG II

27 Ekim 2017 Cuma

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İclal Dinçer

*2018 Troia Yılı Öncesi'nde; Troya Tarihi Milli Parkı'nın
Koruma Açısından Güncel Durumu Üzerine Bir Değerlendirme*

Dr. Erdem Salcan

*Paydaşlar-Arası Diyalog Arayışı Olarak Alan Yönetimi:
Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Bütünleşik Miras Alanı Örneği*

Prof. Dr. Koray Özcan

Arş. Gör. Şaziye Bal

*Karmaşık Diyaloglar Ortamı Olarak Kültürel Peyzajlar ve Korunmaları:
Gölyazı (Apolont)/ Bursa Örneği*

Arş. Gör. Gökhan Okumuş

Doç. Dr. Ayşe Güliz Bilgin Altınöz

*Miras Koridorlarının Sürdürülebilir Koruma ve Gelişiminde Kırsal Demografik
Risk Değerlendirmesi- Kapadokya Bölgesi Vadileri Kırsal Yerleşimleri*

Doç. Dr. Seda Çalışır Hovardaoğlu

2018 Troia Yılı Öncesi'nde; Troya Tarihi Milli Parkı'nın Koruma Açısından Güncel Durumu Üzerine Bir Değerlendirme

Dr. Erdem Salcan

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Mimarlık Bölümü
erdemsalcan@comu.edu.tr

1. 2018 Troia Yılı ve Troya Tarihi Milli Parkı

2018 Troia Yılı; evrensel boyutta bilinirliği olan Troia Savaşı ve bu savaşın ünlü epik ozan Homeros tarafından eserleştirildiği İlyada Destanı'nda anlatılan öyküye mekan olan alanın korunması ve gelecek nesillere en iyi şekilde aktarılması açısından tarihi bir fırsat ve dönüm noktasıdır. Bu bağlamda; Troya Tarihi Milli Parkı'na ait değerlerin koruma açısından güncel durumunun belirlenmesi, Milli Park'ı ve onu oluşturan öğeleri tehdit eden koruma sorunlarına çözüm olabilecek bir yaklaşımın ortaya konulması zorunluluk haline gelmiştir.

Bu çalışmada 2014 - 2017 yılları arasında TTMP içinde ve yakın çevresinde yapılan alan çalışmaları sonucunda bölgenin karakterinin belirlenmesinde önemli yeri olan korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının maruz kaldıkları koruma sorunları ortaya konulmuş ve bu sorunların çözümü için izlenebilecek bilimsel bir yaklaşımın temel ilkeleri hakkında bilgiler verilmiştir.

2. Troya Tarihi Milli Parkı - Koruma ve Planlama Geçmişi

09.08.1983 tarih ve 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu'nun 2. Maddesi'nde Milli Park; bilimsel ve estetik bakımından milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçaları olarak tanımlanmıştır. Günümüzde Ülkemizde toplam 8.286.143.15 dekar boyutunda bir alanı

1 Metnin geri kalan kısmında Troya Tarihi Milli Parkı'ndan yerine kısaltılmış olarak TTMP olarak değinilmiştir.

kapsayan 40 adet milli park bulunmaktadır (<http://www.milliparklar.gov.tr/mp/mp.pdf>, 10.09.2017)

TTMP için Milli Parklar Dairesi bünyesinde Türk ve Amerikalı Uzmanlar tarafından hazırlanan UDGP 1971 tarihli Uzun Devreli Gelişme Planı; Ülkemiz Milli Parkları için hazırlanmış olan ilk Uzun Devreli Gelişme Planlarından biridir. Bu planla TTMP'nın günümüzdeki sınırları belirlenmiş ve bu sınırlar içinde kalan alanın milli park olarak ilanı önerilmiştir. Ne yazık ki bu çalışmaların sonuçları ancak 25 yıl sonra alınabilmiş, söz konusu alan T.C. Bakanlar Kurulu'nun 30.09.1996 tarih ve 96/8676 sayılı kararıyla "Milli Park" statüsüne getirilmiştir. TTMP için son olarak 2015 tarihinde bir Uzun Devreli Gelişme Revizyon Planı hazırlanmıştır (Salcan, 2017, s.38) (Harita 1).

3.1 Yasal ve Yönetmelik Çerçeve

TTMP'nda yürütülen koruma ve planlama çalışmaları 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu ile 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunları hükümleri doğrultusunda yürütülmektedir. Bu Kanunlar doğrultusunda T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yetkileri öne çıkmaktadır (Özkan ve Günay, 2007, s.20).

4. TTMP Sahası'nda Süregelen Koruma Sorunları

TTMP Koruma Amaçlı Karar Destek Sistemi² aracılığıyla yapılan analizler sonucunda Troya Tarihi Milli Parkı'nın alansal ve içinde barındırdığı taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması açısından süregelen pek çok sorunla karşı karşıya olduğu değerlendirilmiştir (Harita 2). Bu sorunlar;

- Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Süreçlerinde Benimsenen Yaklaşımın Yetersizliği;
- İmar Faaliyetlerinin Bölge'de Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri;
- Bölge Genelinde ve Özellikle Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Etrafında Süregelen Kirliliğin Olumsuz Etkileri;

2 TTMP Koruma Amaçlı Karar Destek Sistemi, bölgede yer alan ve korumaya konu olan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının mevcut durumlarını kayıt altına alarak, bu kayıtlar doğrultusunda analizler üretmek amacıyla tümüyle sayısal ortamda oluşturulmuştur bir veritabanıdır.

- TTMP Sınırlarının Bölge’de Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Açısından Neden Olduğu Olumsuzluklar;
- TTMP Sahası İçinde Görülen Şahıs Mülkiyeti Oranının Bölgedeki Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri;
- Üretim Tesislerinin TTMP Sahası İçinde ve Yakın Çevresinde Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri;
- Define Arama Faaliyetlerinin TTMP Sahası İçinde ve Yakın Çevresinde Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri;
- Denetimsizliğin TTMP Sahası İçinde ve Yakın Çevresinde Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri;
- Tarımsal faaliyetlerin taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları üzerindeki olumsuz etkileri olarak belirlenmiş ve bu etkiler hakkında açıklamaya yer verilmiştir (Salcan, 2017, s. 95 - 96).

4.1. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Süreçlerinde Benimsenen Yaklaşımın Yetersizliği

Bölge ile ilgili alınmış tescil kararlarının oldukça büyük bir kısmı arkeolojik, doğal ve tarihi sitler ile anıt eserler üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun yanında özellikle sivil mimarlık örnekleri ile ilgili tescil kararlarının oldukça geç kalınarak ancak 2013 yılında Tefikiye ve Halileli Köyü’nde tespit edilen bazı konutlarla sınırlı kalmış olduğu belirlenmiştir (Salcan, 2017, s. 96).

Çalışma kapsamında, TTMP içinde yer alan tüm yerleşmelerde yürütülen incelemede mevcut tescilli öğelerin yanında tescile uygun nitelikte pek çok sivil mimarlık örneği ile çeşme, su kuyusu vb. gibi kırsal öğenin varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Bu öğelerin hiçbirinin henüz koruma altına alınmamış olması, tespit ve tescil süreçleri açısından uygulanan yaklaşımın bölgedeki kültürel zenginliğe ait çeşitliliğin ortaya konulması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından yetersizliğini ortaya koymaktadır (Salcan, 2017, s. 96). (Şekil 1, Harita 2).

4.2. İmar Faaliyetlerinin Bölge’de Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri

TTMP içinde ve yakın çevresinde yapılan incelemede, özellikle arkeolojik ve tarihi sit sınırları içinden geçen ve herhangi bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmeksizin ve ilgili

koruma kurulu onayı alınmadan açılmış olan yollar en önemli tahribat unsurlarından biridir³ (Harita 2). Bu kapsamda Karanlık Liman Yolu olarak adlandırılan yol; Rhoeteum, Aianteion ve Tavolion I. Derece Arkeolojik Sit Alanlarının dozerle tahribi sonucu oluşturulmuş önemli bir örnektir (Salcan, 2017, s. 97) (Şekil 2, Harita 2).

4.3. Bölge Genelinde ve Özellikle Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Etrafında Süregelen Kirliliğin Olumsuz Etkileri

Bölgede yapılan incelemede tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan atıklar ile çevrede yer alan yerleşim alanlarında ortaya çıkan evsel atıkların neden olduğu kirliliğin TTMP'nın korunan öğeleri için acil önlem alınması gereken bir tehdit unsuru haline geldiği değerlendirilmiştir. Bu kapsamda; Araplar Boğazı, Dümrek ve Karamenderes Çayı havzaları kirlilikten yoğun şekilde etkilenen alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Salcan, 2017, s. 99-100). (Harita 2, Şekil 3).

4.4. TTMP Sınırlarının Bölge'de Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Açısından Neden Olduğu Olumsuzluklar

TTMP Sahası'nda gerçekleştirilen incelemeler, tarımsal faaliyetlerin özellikle I. ve III. Derece Arkeolojik Sitlerde, bu tip alanların korunması ile ilgili yasal hükümlere uyum gösterir şekilde yürütüldüğü belirlenmiştir. Bunun yanında söz konusu faaliyetlerin, toprak altında kalan pek çok arkeolojik öğenin toprak yüzeyine çıkararak yok olmasına ve bu alanlardaki peyzaj yapısının değişmesine neden olduğu değerlendirilmiştir (Salcan, 2017, s. 102). (Harita 2).

4.5. TTMP Sahası İçinde Görülen Şahıs Mülkiyeti Oranının Bölgedeki Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Günümüzde TTMP Sahası'nın yaklaşık % 83'lük bir kısmı şahıs mülkiyeti niteliğindedir. Bu durumun, ilgili kurum ve kuruluşlarca TTMP içinde gerçekleştirilmesi öngörülen koruma ve planlama çalışmaları açısından hukuki sorunlara neden olabileceği değerlendirilmiştir (Salcan, 2017, s. 103).

3 Çanakkale Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nde bu yolun oluşturulması sürecinde alınmış herhangi bir izinle ilgili yazışma kaydına ulaşılamamıştır.

4.6. Üretim Tesislerinin TTMP Sahası İçinde ve Yakın Çevresinde Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Günümüzde TTMP Sahası içinde ve yakın çevresinde, maden ve kum ocağı ile bu ocaklardan çıkarılan hammaddenin işlenerek kullanıma hazır hale getirildiği agrega üretim tesisleri bulunmakta ve bu tesislerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu tesisler özellikle Araplar Boğazı I. Derece Doğal sit Alanı'nda süregelen yaban hayatı üzerinde olumsuz etkiler göstermekte ve bölgenin peyzajına zarar vermektedir (Salcan, 2017, s. 104-105). (Harita 2, Şekil 4).

4.7. Define Arama Faaliyetlerinin TTMP Sahası İçinde ve Yakın Çevresinde Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Bölgede yapılan incelemede, Cezayirli Hasan Paşa Köşkü ve Yerkesik Osmanlı Dönemi Köy Yerleşmesi'nin bulunduğu I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ile Kumköy Mezarlığı ve Eski Köy Yerleşmesi'nin bulunduğu I. Derece Arkeolojik Sit Alanları kaçak kazıların yoğun şekilde tahribat yarattığı alanlar olduğu tespit edilmiştir (Salcan, 2017, s. 105). (Harita 2, Şekil 5.)

4.8. Denetimsizliğin TTMP Sahası İçinde ve Yakın Çevresinde Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Bölgede yapılan incelemede, Hanım Değirmeni ve Cezayirli Hasan Paşa Köşkü'ne ait kalıntıların süregelen ilgisizlik ve denetimsizlik sonucu özellikle kaçak kazıların ve bitkilenmenin yoğun tahribat yarattığı taşınmaz kültür varlıkları olarak değerlendirilmiştir (Salcan, 2017, s. 106). (Harita 2, Şekil 6).

4.9. TTMP'nın Güncel Sınırlarının, Bölgede Yer Alan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması Açısından Neden Olduğu Olumsuzluklar

TTMP içinde ve yakın çevresinde yer alan taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tescil kararlarının neredeyse tümü TTMP sınırlarının belirlenmesini izleyen sürece tarihlenmektedir. Bu durum, bölgede yer alan ve Troia ile tarihsel ve kültürel ilişkisi olan pek çok taşınmaz kültür ve tabiat varlığının kısmen veya tümüyle TTMP'nın dışında kalmasının nedenidir (Salcan, 2017, s. 102) (Harita 2).

4.10. Tarımsal Faaliyetlerin Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Üzerindeki Olumsuz Etkileri

TTMP içinde ve yakın çevresinde yürütülen tarımsal faaliyetlerin oldukça büyük bir kısmı bölgedeki I. ve III: derece arkeolojik sit sınırları içinde süregelmektedir. Söz konusu tarımsal faaliyetlerin toprak altında yer alan kültür varlığı niteliğindeki kalan pek çok öğenin toprak yüzeyine çıkararak yok olmasına ve bölgenin peyzaj yapısının değişmesine neden olduğu değerlendirilmiştir (Salcan, 2017, s. 101) (Harita 2, Şekil 7).

Sonuç

Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmede, mevcut yasal ve yönetsel yapının TTMP gibi koruma ve planlama süreçleri açısından oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan TTMP'nın ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığı ve bu durumun bölgenin değerlerini pek çok koruma sorunu ile karşı karşıya bıraktığı değerlendirilmiştir. Bu olumsuz sürecin TTMP Sahası içinde yer alan ve korumaya konu olan tüm taşınır taşınmaz öğeleriyle ele alan yeni bir koruma ve planlama yaklaşımının belirlenmesi ve uygulamaya konulmasıyla üstesinden gelinebileceği öngörülmektedir.

TTMP'nın korunması ve planlanması açısından süregelen bu olumsuz süreci olumlu yönde yeniden şekillendirmek amacıyla ortaya konulan koruma planlama yaklaşımının temel ilkeleri;

TTMP Sahasının sınırları nedeniyle bölgede yer alan pek çok taşınmaz kültür ve tabiat varlığının kısmen TTMP Sahası içinde, kısmen ise TTMP Sahası dışında kalmıştır. Bu durumun söz konusu taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili yürütülmesi planlanan koruma ve planlama süreçlerinde çeşitli sorunlara yol açtığı veya açabileceği değerlendirilmiştir. Bu nedenle TTMP Sahası'nın bölgedeki mevcut tescil durumu da göz önüne alınarak yeniden belirlenmesi (Salcan, 2017, s. 118);

TTMP Sahası için getirilen öneri sınırlar içinde yer alan yerleşme ve korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının Troia Ören Yeri ile bir bütünün ayrılmaz öğeleri olarak aynı önemde ele alınmasını sağlayacak şekilde söz konusu milli park sahası önerisinin dünya mirası niteliğindeki bir kültürel peyzaj alanı⁴ statüsüne kavuşturulması (Salcan, 2017, s. 109);

4 Kültürel peyzaj kavramı; kültürel ve doğal kaynakları ve bu bağlamda yaban hayatı ile evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve etkinlikle birlikte olan yada çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlar olarak tanımlanmıştır (Lennon ve Matthews, 1994, s.4).

- Bu koruma statüsünü destekleyecek yasal ve yönetsel reformların bir an önce gerçekleştirilerek Milli Park İdaresi'nin süreklilik arz edecek şekilde yeni yetkileriyle yeniden şekillendirilmesi ve faal hale geçirilmesi (Salcan, 2017, s. 110);
- “Kırsal Sit” kavramının ilgili yasal çerçevede yerini alması ve bunu takiben TTMP için getirilen yeni sınır önerisi içinde yer alan tüm yerleşmelerin “kırsal sit” statüsü ile koruma altına alınması (Salcan, 2017, s. 111) olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milli Park, 2018 Troia Yılı, Koruma, Taşınmaz Kültür Varlığı, Dünya Mirası

Kaynakça

Plan Çalışmaları

TTMP Uzun Devreli Gelişme Planı ve Plan Hükümleri, 1971.

TTMP Uzun Devreli Gelişme Planı ve Plan Hükümler, 2004 ve 2015.

Resmi Gazeteler

07 Kasım 1996 tarih ve 22810 sayılı Resmi Gazete, say. 13 - 14.

Kanunlar

2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu.

Tezler

Salcan. E. 2017. *Troia Tarihi Milli Parkı Sınırları İçinde Yer Alan Taşınmaz Kültür Varlıklarının Belgelenmesi ve Sürdürülebilirliklerinin Sağlanması Doğrultusunda Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kitaplar

Lennon J. Matthews S.(1996) *Cultural Landscape Management: Guidelines for Identifying, Assessing and Managing Cultural Landscapes in The Australian Alps National Parks* Australia.

Süha Ö. Günay B. (2007). *Troia Müzesi Ön Çalışmaları* Ortadoğu Teknik Üniversitesi Ankara.

İnternet Kaynakları

<http://www.milliparklar.gov.tr/mp/mp.pdf>, 10.09.2017.

ŞEKİL VE HARİTALAR

Şekil 1. TTMP İçinde yer alan bir hazneli çeşme örneği (E. Salcan Arşivi, 2014).

Şekil 2. Karanlık Liman ile Kumkale Balıkçı Barınağı'nı birbirine bağlayan yol (E. Salcan Arşivi, 2014).

Şekil 3. TTMP İçinde ve Yakın Çevresinde Süregelen Kirlilik (E. Salcan Arşivi, 2014).

Şekil 4. TTMP'ni çevreleyen agrega üretim tesislerinden görünüm (E. Salcan Arşivi, 2014).

Şekil 5. Kumköy Osmanlı Dönemi Köy Yerleşmesi'nin bulunduğu alan (E. Salcan Arşivi, 2014).

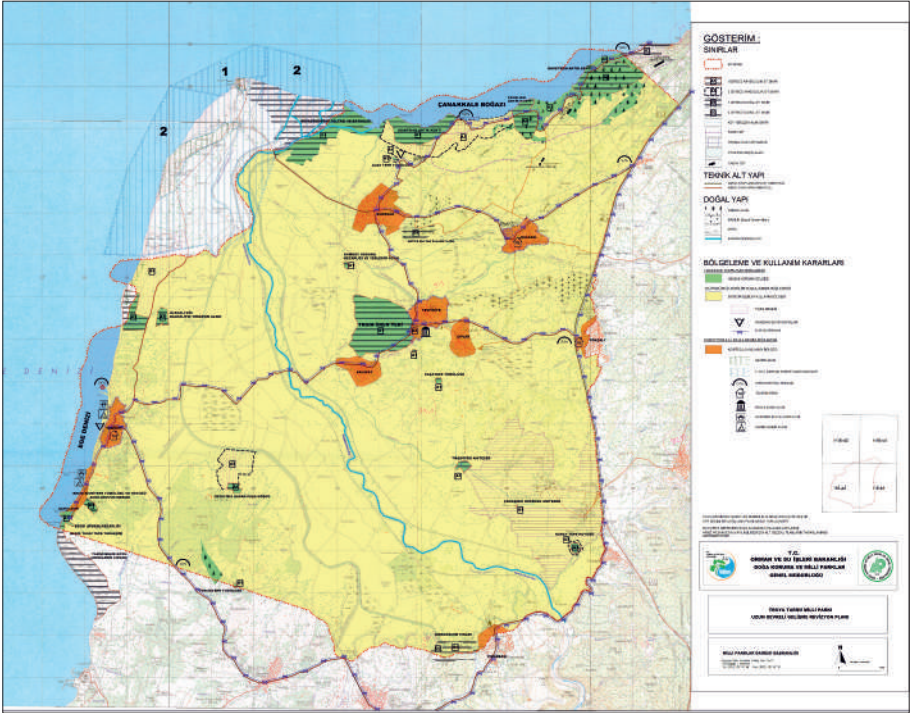

Şekil 6. Hanım Değirmeni'ne ait kalıntılar (E. Salcan Arşivi, 2014).

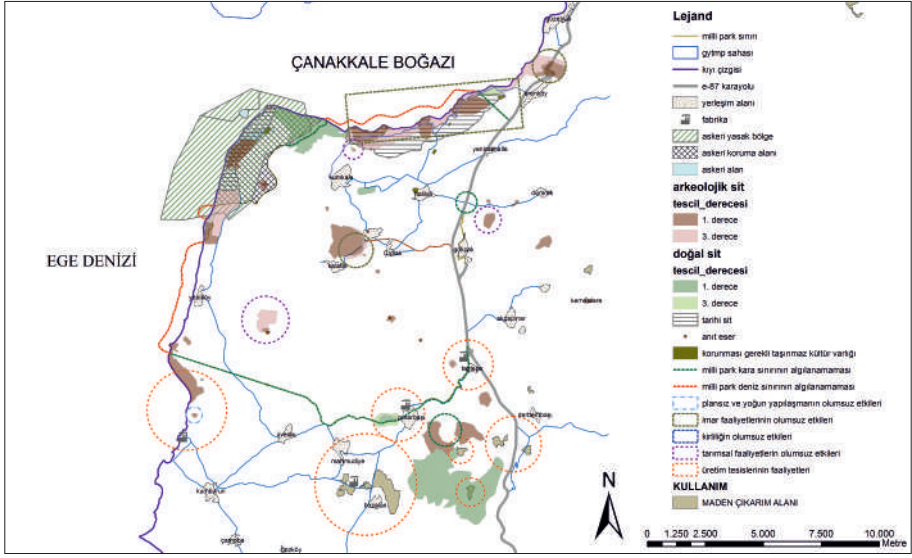

Şekil 7. Ajakstepe Tümülüsü etrafında yürütülen tarımsal faaliyetler nedeniyle ortaya çıkan antik mimari öğeler (E. Salcan Arşivi, 2014).

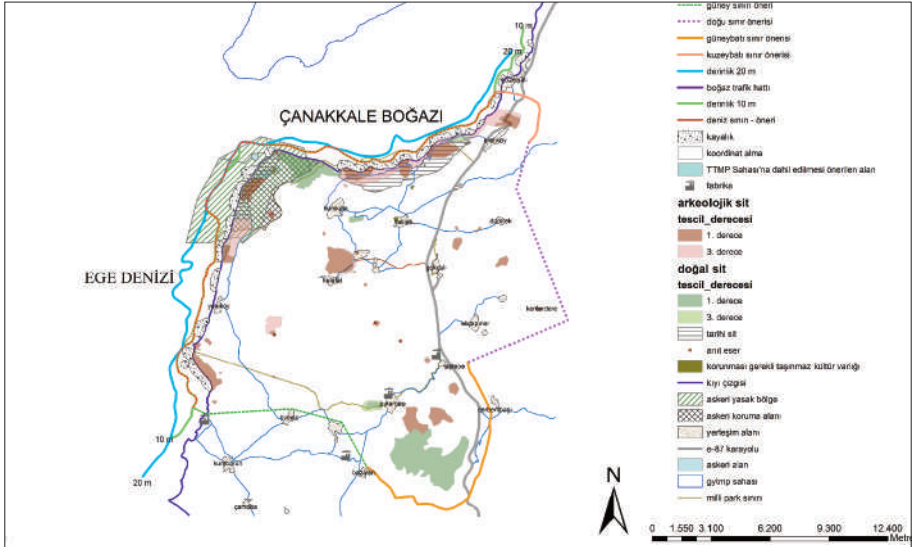
Haritalar

Harita 1: 2015 tarihli TTMP UDGP Hükümlerinin İşlenmiş Olduğu Harita (Salcan, 2017, s. 39)

Harita 2: TTMP Sahası içinde ve yakın çevresinde süregelen koruma sorunlarının görüldüğü alanlar (Salcan, 2017, s. 107).

Harita 3: TTMP İçin Getirilen Sınır Önerisi (Salcan, 2017, s. 123).

Paydaşlar-Arası Diyalog Arayışı Olarak Alan Yönetimi: Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Bütünleşik Miras Alanı Örneği

Prof. Dr. Koray Özcan

Pamukkale Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
korayozcan@pau.edu.tr

Arş. Gör. Şaziye Bal

Pamukkale Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
saziye@pau.edu.tr

1. Giriş: Güncel Arka Plan ve Sorun Tespiti

Kültürel ve doğal mirası koruma çalışmalarının güncel gündeminin; miras kaynaklarının *alan yönetimi* ve *yönetim planı* kavramları eşliğinde korunması-geliştirilmesine yönelik kurumsal-yönetimsel arayışlar üzerine odaklandığı söylenebilir. Bu arayışlar; sürdürülebilirlik ilkesi temelinde bütünleşik ve çok yönlü politika ve stratejilere dayanan geniş katılım ve şeffaflık ilkesini esas alan yönetim modellerinin önem ve gerekliliğine vurgu sayılabilir. Nitekim 2004 tarihli **5226 Değişik 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma (KTVK) Kanunu** kapsamında *alan yönetimi* ve *yönetim planı* kavramlarının ulusal mevzuat içinde ele alınmasının ardından koruma alanları için yeni bir sürecin başladığı görülmektedir.

Ancak, **KTVK Kanunu** esas *Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş Ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik* bağlamında gerçekleştirilen yönetim planı örnek uygulama süreçlerinde paydaşlar-arası diyalog bağlamında gerek kurumsal-yönetimsel kurgu gerekse işbirliği-eşgüdüm, ortak hareket edebilme yeteneği bakımından sorunlar yaşandığı söylenebilir. Bu sorunların temelinde 2 (iki) konu öne çıkmaktadır:

Birincisi; İlgili Mevzuat kapsamında ifade edilen Alan Yönetim Başkanlığı ve alt yönetsel birimlerinin (Danışma Kurulu ve Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu gibi) kurumsal ve finansal bağlamda yetki–sorumluluk paylaşımı ve işbirliği–koordinasyon bakımından ilgili diğer kurum–kuruluşlar (Bakanlık, Belediye, Koruma Bölge Kurulları, Sivil İnisiyatifler gibi) ile ilişkilerinin açık–net olarak tanımlanmamış olmasıdır.

İkincisi ise; *KTVK Kanunu* ile *KTVK Kanunu* kapsamı dışında kalan miras değerlerinin mekânsal birlikteliğinin sözkonusu olduğu durumda, yönetim planı bakımından ilgili Mevzuat esas farklı kurum–kuruluşların yetki–sorumluluklarının çakışmasına dayalı olarak yönetim planı ortaklığı ya da paydaşlar–arası diyalog bağlamında kurumlar–arası eşgüdüm–etkileşimin nasıl sağlanabileceği konusudur.

2. Amaç, Özgün Değer ve Beklenen Katkı

Bu araştırmanın amacı; kültürel ve doğal miras varlıkları bağlamında koruma alanları ve korunan alanlara ilişkin farklı Mevzuatlar esas olmak üzere farklı kapsam ve içerikteki statü alanlarının mekânsal/coğrafi ortaklığının sözkonusu olduğu özgün alanlar için paydaşlar–arası diyalog temelinde ortak–eşgüdüm alan yönetim mekanizmasının olabirliğinin Dilek Yarımadası–Büyük Menderes Deltası Milli Parkı örneğinde tartışılması ve planlama–uygulama çalışmalarının yönetsel altyapısının nasıl eşgüdümsel örgütlenebileceği sorusuna cevap aranmasıdır.

Bu araştırmanın; bütünlük miras alanı niteliğindeki ilgili Mevzuatlar esas farklı statü alanlarına yönelik *araştırma–analiz–sentez–planlama–uygulama–denetim–izleme süreçlerini* paydaşlar–arası diyalog bağlamında yetki–sorumluluk açısından bütüncül ve eşgüdüm örgütlenme modeli içinde ele alabilecek **Alan Yönetim Planı** tartışmalarına özgün örneklem alan düzeyinde katkı sunacağı düşünülmektedir.

3. Ele Alış Biçimi: Konu–Kapsam ve Yöntem

Araştırmanın konusu; yaklaşık 27.000 hektar alanı kaplayan doğal, arkeolojik, kentsel sit alanları ile biyogenetik rezerv alanı ve sulak alanlardan oluşan Dilek Yarımadası–Menderes Deltası Milli Parkıdır¹. Nitekim Milli Park Alanı, lagün ve tuzcul bataklıklar ile kanyon–mağara–vadi–koy gibi su ve kara ekosistemleri içerisinde birçok canlı türünün yanı sıra endemik bitki türleri ve nesli tehdit altında olan Anadolu parsı,

1 Dilek Yarımadası 1966 yılında Milli Park ilan edilmiş, Büyük Menderes Deltası ise 1994 yılında Milli Park Alanına eklenmiştir..

Akdeniz foku, tepeli pelikan, flamingo gibi yabancı kara hayvanlarının yaşam alanı niteliğindedir. Bu nitelikleri ile morfolojik yapı ve yerleşme deseni bakımından farklı ve özgün karakteristik gösteren doğal oluşum ve kültürel değerleri ile kültür ve doğa turizmi ve dalış-sualtı avcılığı-balıkçılık gibi su sporları ağırlıklı faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bir alandır.

Bu araştırmada örneklem alan olarak Dilek Yarımadası–Büyük Menderes Deltasının seçilmesinde Milli **Park Alanı** (Dilek Yarımadası–Büyük Menderes Deltası), **Doğal Sit Alanı**, (Menderes Deltası), **A sınıfı Sulak Alan**(Menderes Deltası içerisinde), **Kentsel Sit Alanı** (Eski Doğanbey), **Arkeolojik Sit Alanları** (Karina, Panionion, Thebai, Priene, Miletos ve kiliseler) olmak üzere farklı-özgün doğal ve kültürel miras değerleri ile su ve kara ekosistemlerine dayanan zengin biyolojik çeşitliğe (flora–fauna) sahip bütünlük miras alanı olması etkili olmuştur. Bununla birlikte içerdiği kaynak değerlere bağlı olarak birden çok yasa-yönetmelik ve uluslararası sözleşmelerle de (Rio Sözleşmesi, Ramsar Sözleşmesi, Bern Sözleşmesi, Barselona Konvansiyonu) koruma altında olmasından dolayı yerelden ulusala pek çok kurum ve kuruluşun yetki alanında olması yönetsel açıdan alanı farklı kılan diğer bir özelliğidir.(Şekil 1)

Şekil 1. Dilek Yarımadası–Büyük Menderes Deltası Milli Parkı, Genel Görünüm

4. Alan Yönetim Planı: Paydaşlar–Arası Diyalog Tartışması

Dilek Yarımadası–Büyük Menderes Deltası Milli Parkı örneklem alanı için Yönetim Planları esas yetkili kurum-kuruluşlar ve *Milli Park, Kentsel Sit, Arkeolojik Sit, Doğal Sit, Sulak Alan ve Menderes Nehri* olmak üzere 6 (altı) farklı statü bağlamında paydaşlar–arası diyalog açısından ele alınarak ayrıntıda sorgulanmıştır:

Şekil 2. Milli Parkın kültürel ve doğal kaynak değerleri (<https://www.google.com.tr/maps> altlığı üzerine işlenmiştir.

4.1. Milli Park

Milli Parklar Kanunu kapsamında ülkemizdeki Milli Park alanları için Orman ve Su İşleri Bakanlığınca Tablo-1 deki kapsam ve içeriğe uygun olarak UDGP hazırlanmaktadır. Fakat bu planların her ne kadar örneklem alanın kaynak değerlerinin devamlılığının sağlanması ve geliştirilmesi için yönetim planı mantığında hazırlanması önerilse de bu planın tek bir merkezi idare tarafından hazırlandığı, yürütüldüğü ve denetlendiği düşünülürse, yerel halkın, sivil inisiyatiflerin, sorumlu ulusal-uluslararası kuruluşların katılım, örgütlenme, karar verme, uygulama ve izleme aşamalarında eksik kalabileceği ve planların alan içerisindeki diğer özgün kaynak değerleri için detayda koruma kararları açısından yüzeysel kalabileceği düşünülmektedir.

4.2.Kentsel, Arkeolojik, Doğal Sit

Ülkemizde tüm sit alanları için Tablo1’de belirtilen yönetim planları Milli Park alanı içerisindeki kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanları için 5226 sayılı Kanun’un Ek Madde 3’ü gereğince uygulanamamaktadır. Bu durumda Dilek Yarımadası Menderes Deltası Milli Park Alanı içerisindeki Kentsel Sit Alanı arkeolojik alanlar ve doğal sit alanı olarak korunmakta olan değerler için alan yönetim başkanlığı ve birimleri kurulamaması sebebiyle bu alanlara ilişkin detayda koruma-kullanma ve yönetim koşullarının, yetki sorumluluk bağlamında paydaşlar arası örgütlenme çalışmalarının yetersiz kalacağı söylenebilir.

4.3. A tipi Sulak Alan

Menderes Deltası Doğal Sit alanı içerisinde yaklaşık 10.000 hektarlık kısmını oluşturan Sulak Alan için Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından Tablo–1 de belirtilen kapsam ve içerikte yönetim planlaması yapılmaktadır. Fakat bu planların da tek bir merkezi idarenin üretim, uygulama, izleme ve denetleme yetkisinde bulunan ve alan bütünü için yapılan UDGP’ından bağımsız olarak üretilen planlar olması sebebiyle yetki-sorumluluk bağlamında eşgüdüm açısından yetersiz kalacağı söylenebilir.

4.4. Havza Yönetim Planı

Milli park sahası içerisinde Menderes Nehri ve havzasının sürdürülebilir koruma-kullanma dengesini sağlamak için Tablo–1 deki kapsam ve içeriğe uygun olarak Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından yönetim planları yapılmaktadır. Bu planlar da Sulak Alan yönetim planları gibi tek bir kurum tarafından alan bütününden bağımsız üretilmesi sebebiyle kurumlar arası eşgüdüm, işbirliği ve yönetim planları arasındaki uyum açısından zayıf kalabilmektedir.

5. Sonuç ve Tartışma

Yukarıda alana ilişkin belirlenen yönetim planları ve yetkili kurum kuruluşlar bağlamında milli park sınırı bütününde Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından yapılan bir UDGP ya da Yönetim Planı içerisinde bu plandan bağımsız iki farklı yönetim planının daha yapıldığı ve bu planların hiçbirinde yetki sorumluluk bağlamında kurumlar arası eşgüdüm açısından bir mekanizma tanımlanmadığı görülmektedir. Bu durumda örneklem alan bağlamında ulusal ve uluslararası mevzuatlar esas olmak üzere

doğal ve kültürel miras varlıklarının mekânsal/coğrafi ortaklığının sözkonusu olduğu özgün statü alanları için ortak-eşgüdüm alan yönetim mekanizmasının olabirliğini sorunlar ve gereklikler açısından sorgulayan bu araştırma sonunda “paydaşlar-arası diyalog” temelinde 2 (iki) başlık altında sonuç-öneriler ortaya konabilmıştır:

(1) Yetki–Sorumluluk Mekanizması Kurgusu bakımından;

Alan içerisinde birbirinden bağımsız yapılan yönetim planlarının yarattığı yetki karmaşasının çözümü, karar alma–verme, planlama–uygulama süreçlerinde yetkili–sorumlu kurumlar arası eşgüdüm ve yerinden yönetim mekanizması olarak farklı statüdeki bu alanlar için ortak 5226 Değişik 2863 Sayılı KTVK Kanunu’ndaki tanımlara uygun olarak Alan Yönetim Başkanlığı kurulması söz konusu olabilmektedir. Fakat söz konusu kanunun Ek MADDE-3’ünde belirtildiği üzere Milli Park Sahası içerisinde Alan Yönetim Başkanlığı kurulamaması nedeniyle yurtiçindeki örnek alan yönetim modelleri göz önüne alınarak alanın Milli Park Statüsü için düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

(2) Kurumlar–arası Eşgüdüm Etkileşim–İletişim–İşbirliği bakımından;

Milli Park Sahası için hazırlanan UDGP’lerinin saha içerisindeki diğer yetkili kurum-kuruluşlar ve yönetim planları arasında eşgüdümünü sağlamak için tek bir merkezi idare yerine yönetim planı mantığına uygun olarak ortak hazırlanması gerekmektedir. Bu planlar Tablo-1’deki yasal-hukuksal temelde yetkili ulusal kurum ve kuruluşlar ile alanın değerlerine göre yukarıda belirtilen sözleşmeler gereği ilgili uluslararası kuruluşların, yöre halkının, üniversitelerin ilgili bölümlerinden eğitimcilerin ve sivil inisiyatiflerin etkin katılımı ile oluşturulan stratejik planlar olmalıdır. Bu planlar oluşturulurken 5226 sayılı kanun ile KTVK Kanuna eklenen alan yönetim birimleri(danışma kurulu, eşgüdüm denetleme kurulu) örnek alınabilir.

Kaynakça

1. 5226 Sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu İle Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
2. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü: <http://www.milliparklar.gov.tr/korunanalanlar/korunanalan1.htm>
3. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı: Hassas Alanlar Daire Başkanlığı: <http://www.milliparklar.gov.tr/AnaSayfa/hassasAlanlarDairesi.aspx?sflang=tr>
4. T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı: Su Yönetimi Genel Müdürlüğü: <http://www.milliparklar.gov.tr/AnaSayfa/hassasAlanlarDairesi.aspx?sflang=tr>

5. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu, Resmi Gazete Tarih ve Sayısı: 11.08.1983 / 18132.6.
6. Resmi Gazete, Milli Parklar Yönetmeliği,19309,1986
7. Resmi Gazete, Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara dair Yönetmelik,28242,2012
8. Resmi Gazete, Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği,28962,2014
9. Cihad. Uzun Devreli Gelişme Planı Hazırlama Süreci Ve Bölgeleme <http://www.muze.gov.tr/tr/muzeler/milet-miletos-orenyeri>
10. Cırık. U. (2007) “Milli Parklar ve Uzun Devreli Gelişme Planları”, *Planlama Dergisi*, 2007, 45-50.
11. Resmi Gazete. Su Havzalarının Korunması Ve Yönetim Planlarının Hazırlanması Hakkında Yönetmelik. 28444,2012
12. Dilek Yarımadası-Menderes Deltası Milli Parkı <http://www.dilekyarimadasi.com/>
- 13.BEKDEMİR, F. Kültürel Peyzaj Değerlendirmesi: Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı Örneği Yüksek Lisans tezi, 2010
14. Taslak Büyük Menderes Havzası Yönetim Planı: Su Çerçeve Direktifi'nin Türkiye'de Uygulanması, 2004

Tablo 1. Ulusal Mevzuatlar esas Farklı ve Özgün Statü Alanlarında Yönetim Planları Analizi

Ozgün Statü	Legand	Yasal-Hukuksal Altyapı	Yetki-Sorumluluk/Denetim-Izleme	Planlama-Uygulama	Kapsam-Icerik
Milli Park		2873 Sayılı Milli Park Kanunu-Yönetmeliği Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Park Müdürlüğü	Uzun Devreli Gelişme Planları veya Yönetim Planları	Korunan alanın sahip olduğu kaynak değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve uzun dönemde devamlılığının sağlanması için teknik, idari, sosyal ve ekonomik seçeneklerin belirlendiği, birbiri ile zaman ve yer ölçeğinde ilişkilendirildiği bütüncül, ekosistem yaklaşımı bir plandır.
Kentsel Sit		5226 Değişik 2863 Sayılı KTVK Kanunu Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulumun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Koruma Yüksek Kurulu Kentsel Sit İlke Kararı	Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın Büyükşehir Belediyesi Söke Belediyesi Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu	Alan Yönetim Planı- KAİP	Sırt alanları, oren yerleri ve etkileşim korunması, yaşatılması, değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, işletme projesini, kazı planı ve çevre düzenleme projesi veya koruma amaçlı imar planını dikkate alarak oluşturulan koruma ve gelişim projesinin, yıllık ve beş yıllık uygulama etaplarını ve bütçesini de gösteren, her beş yılda bir gözden geçirilen planlar. Kentsel Sit ile diğer sit alanlarının (arkeolojik doğal, tarihi) birlikte bulunması halinde ilgili belediye tarafından atanan alan yönetim başkanı eşgüdümünde hazırlanır.*
Arkeolojik Sit		5226 Değişik 2863 Sayılı KTVK Kanunu Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulumun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Koruma Yüksek Kurulu Arkeolojik Sit İlke Kararları	Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın Büyükşehir Belediyesi Söke Belediyesi Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Milet Müze Müdürlüğü	Alan Yönetim Planı- Çevre Düzenleme Projeleri	
Doğal Sit		2872 Sayılı Çevre Kanunu Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik Koruma Yüksek Kurulu Doğal Sit İlke Kararları	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Doğal Sit Alanları Şube Müdürlüğü Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu	Alan Yönetim Planı- KAİP	
A Tipi Sulak Alan (Delta)		2872 Sayılı Çevre Kanunu Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik 4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Sulak Alanlar Şube Müdürlüğü Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Park Müdürlüğü Ulusal Sulak Alan Komisyonu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Sulak Alan Yönetim Planları	Sulak alanların akılcı kullanımını sağlamak üzere koruma, kullanma, araştırma, izleme ve denetim gibi etkinliklerin ve tedbirlerin tümünü bütüncül bir yaklaşımla tanımlayan planlardır.
Menderes Nehri		Su Havzalarının Korunması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması hakkında Yönetmelik	Orman ve Su İşleri Bakanlığı Havza Yönetimi Dairesi Başkanlığı Havza Yönetim Heyeti	Havza Yönetim Planı Taşkın Yönetim Planı	Su havzasındaki su kaynaklarının ve canlı hayatının korunmasını, geliştirilmesini ve bozulmamasını sağlamak üzere su kaynakları için sürdürülebilir bir koruma-kullanma dengesi gözetilerek havzanın bütünü esas alınarak hazırlanan planlardır

* Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un Ek Madde 3'ü gereğince 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ile belirlenen alanlarda ek-2 maddenin (a) fıkrası hükümleri uygulanmaz.

Karmaşık Diyaloglar Ortamı Olarak Kültürel Peyzajlar ve Korunmaları: Gölyazı (Apolıyont)/Bursa Örneği

Arş. Gör. Gökhan Okumuş

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültürel Mirası Koruma Lisansüstü Programı
gokhan.okumus@metu.edu.tr

Doç. Dr. A. Güliz Bilgin Altınöz

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültürel Mirası Koruma Lisansüstü Programı
bilginaltinoz@gmail.com

Kültürel peyzajlar, toplumların ve yerleşimlerin zaman ve mekân içindeki gelişimlerine ve değişimlerine tanıklık eden, fiziksel ve doğal bileşenlerin karmaşık ilişkileri tarafından biçimlendirilmiş, kültürel ve toplumsal değerler kazanmış alanlardır. Kısaca, insan ve doğa arasındaki diyalogun ortak ürünü olan kültürel peyzajlar, birçok bileşen ve bunlar arasındaki ilişkileri barındırır.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren kültürel peyzaj kavramı, coğrafyanın yanında birçok araştırma alanında da kullanılmaya başlanmıştır. Kültürel peyzajın kavram ve bir çalışma alanı olarak koruma bağlamında önem kazanması ise, kültürel peyzaj çalışmalarında bir kırılma noktası niteliğinde olan, 1992 yılında 'Dünya Mirası Komitesinin' kültürel peyzajların 'üstün evrensel değer' kriterlerine uygun nitelikte olduğunun belirtilmesi ve topluluğun kılavuzunda yer almasından sonra gerçekleşmiştir. 1993'ten itibaren Dünya Mirası Listesi'ne kültürel peyzaj alanlarının girmeye başlaması ile bu alanların korunması ve yönetimi sorunu yeni bir konu olarak uluslararası organizasyonların gündemine girmiştir. Kültürel peyzaj kavramının 1992'de Dünya Mirası Sözleşmesi'ne dâhil edilmesi ve 1995 yılında Avrupa

Konseyi'nin, 'Kültürel Peyzaj Alanlarının Bütüncül Korunmasına İlişkin Tavsiye' adıyla kültürel peyzaj alanlarının korunmasına yönelik bir belge yayınlaması, bu bağlamdaki tartışmaların, bütüncül koruma yaklaşımıyla birlikte ele alınması, karmaşık ilişkiler ve etkileşimler ile birlikte diyalog ortamlarının araştırılması sonuçlarını doğurmuştur.

Avrupa Konseyi (CE 1995: 2)'nin bu belgesinde, kültürel peyzajların yapay ve doğal faktörlerle birlikte insan toplumunun evriminin aşamalarının izlerine sahip olmalarını önemli bir unsur olarak belirtirken; daha sonra UNESCO (2003a: 22) tarafından yapılan tanımda kültürel peyzajların doğal ve kültürel unsurların karşılıklı etkileşimi ile şekillendiğini vurgulanmaktadır. Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) ise kültürel peyzajları "kültürel ve doğal kaynaklara ve bu bağlamda yaban hayatı ve evcil hayvanları içeren, tarihi bir olay ve etkinlikte birlikte olan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlar" olarak tanımlamaktadır (WHC 2010; Atik vd 2009). Tüm bu tanım ve açıklamalarda değinilen ortak nokta, bu alanların kendi içinde barındırdıkları bileşenler, değişkenler ve bunlar arasındaki etkileşimler ve diyaloglarla ruh kazanmış olmasına yöneliktir.

Selman ve Knight (2006), kültürel peyzajların barındırdığı bileşenleri doğal, kültürel, sosyal ve ekonomik bileşenler olarak tanımlamaktadırlar. Doğal bileşenler, fiziksel, çevresel, ekolojik değerleri ve kaynakları içermektedir. İnsan etkeni ile oluşmuş fiziksel ve çevresel ilişkiler, gelenekler, kullanımlar ve yapılar kültürel bileşenler arasında yer alırken; bu bağlamdaki ilişkiler ağı ve etkileşimler bütünü sosyal bileşenleri oluşturmaktadır. Üretim ve bu süreçlere ilişkin servislerin yarattığı zenginlik ve işgücü ise kültürel peyzajların ekonomik bileşenleridir (Selman, Knight 2006: 31(3), 295-307).

Sonuç olarak kültürel peyzajlar, birçok bileşene sahip; doğal, tarihi, kentsel, arkeolojik somut, somut olmayan gibi farklı türleri, yasal statülerdeki ve değerleri olan; ve tüm bunların bütünlük içindeki etkileşimlerini ve diyaloglarını barındıran alanlardır. Bu alanların bileşenlerinin ayrı ayrı ele alınması, bir bölümünün ön plana çıkarılması ya da bu karmaşık etkileşim ve diyalogun anlaşılmadan alana dair karar ve müdahalelerin geliştirilmesi, bozulmaları ve yok olmaları da beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra, barındırdıkları zenginlik ve çeşitliliğe bağlı olarak özellikle ekonomik sebeplerin tetiklediği baskı ve tehditler sonucunda da kültürel peyzajlar hızlı bir tüketim, değişim ve dönüşüm süreciyle karşı karşıyadır.

Çok yönlü tehlikeler ve tehditler altında olan kültürel peyzajların barındırdığı somut ve somut olmayan değerleri ile birlikte korunması ve sürdürülmesi gereklidir. Bu koruma ve sürdürülebilirliğin yönetimi çok boyutlu ve bütüncül yaklaşımlarla

mümkündür. Karmaşık diyaloglar bütünü olan kültürel peyzajlarda, tüm bileşenlerin ve karşılıklı etkileşimlerin anlaşılması ve korunması için bütüncül bir yaklaşım, yöntem ve süreç oluşturmak gereklidir.

Bu söz edilen bütüncül koruma ve planlama sürecinin geliştirilebilmesi için disiplinlerarası bilgi ve bu bilgilerin diyalogları da büyük önem taşımaktadır.

Marmara Denizi'nin güneyinde, Bursa'nın 35 km batısında Nilüfer ilçesinde bulunan Gölyazı, yukarıda belirtilen niteliklere, değerler ve sorunlara sahip kültürel peyzajların öne çıkan örneklerinden biridir. Uluabat Gölü'nün bu bölgesindeki 9 adadan biri olan Gölyazı, özellikle gölle bütünleşmiş kıyı kültürü ve bunun yansımaları olarak dönemler boyunca sürekli yerleşimin devam ettiği doğayla bütünleşmiş bir dokuya sahiptir. Alan Uluabat Gölü'nün çevresindeki en eski yerleşim bölgelerinden biridir. Uluabat Gölü ve çevresi, farklı ekolojik işlevleri barındıran bir sulak alandır. 1970'lerde, Bursa ilinin içme suyu kaynaklarından biri olan bu göl, günümüzde, su kalite özelliklerini kaybetmiştir ve çeşitli çevresel riskler altındadır (Salihoğlu, Karaer 2005: 17-28). Alan ekolojik önemi nedeniyle, Türkiye'deki 13 Ramsar alanından biri olarak kabul edilmiştir. Uluabat Gölü ve Gölyazı önemli bir kuş konaklama alanı olmasının yanı sıra, korunması gerekli sulak alan ve yaşayan göller sınıfında bulunmaktadır.

Alan bu doğal peyzaj özellikleri ve ilişkileri dışında tarih boyunca birçok dönem ve kültürün yerle diyalogunun fiziki yansımalarını da barındırmaktadır. Gölyazı, milattan önce ikinci yüzyıldan bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır ve bu yerleşimlere ilişkin birçok izi barındırmaktadır (Yalman, 1987, 37, 7-12).

Yerleşim antik dönemde Mysia bölgesinin kuzeydoğusunda, Apolyont (Uluabat) Gölü'nün üstündeki yarımadadır. Rhyndacus (Karacasu) çayı yakınında olduğu için, Rhyndacus yakınındaki Apollonia anlamına gelen, 'Apollonia ad Rhyndacum' adını aldığı belirtilmektedir (Yalman 1987: 37, 7-12). Yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarına dayanılarak, kente ismini veren Apollon Tapınağı'nın Gölyazı'nın kuzeyinde yer alan Kız Adası üzerinde bulunduğu tahmin edilmektedir (Aybek, Öz 2012: 1-10). Yine bu çalışmalar sonucunda, ada ve yarımada üzerinde antik döneme ilişkin nekropolis, antik yol kutsal alan, stadion, tiyatro, kale ve sur duvarlarına ilişkin kalıntılar belirlenmiştir.

19.yy'da alanı ziyaret etmiş olan seyahatlerin aktarımları, güvenilirliği sorgulanabilir olsa da, bölge ile ilgili önemli bir bilgi kaynağıdır. Gölyazı'ya ilişkin ilk bilgiler, tarihsel bir döküm olarak kabul edilebilecek, P. Le Bas'ın 1843 yılında yazdığı ve Küçük Asya'yı anlattığı, Küçük Asya Seyahati (Voyageen Asie-Mineure) adlı eserinde yer almaktadır. Le Bas, bu kaynakta alana ilişkin ilk plan ve tasvirler yer vermiştir (Le Bas, Reinach, 1888). F.W Hasluck ise, alandaki anıtlar ve kullanımları ile göldeki

yerleşim ve adalar hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır (Hamilton, 1842). Bunlardan çok daha sonra alanı çalışmış olan Mango (1979) ise, Gölyazı 'yı, Uluabat Gölü'nün, kuzeyinde bir yarımada'nın üzerindeki iki tepeden oluşan kent olarak tanımlamaktadır. Bu tepelerden büyük olanı Zambaktepe bölgesidir. Mango'nun ikinci tepe olarak belirttiği yer ise, su seviyesi yükseldiğinde ana karaya yalnızca bir köprüyle bağlanan, duvarlarla çevrili bir adadır.

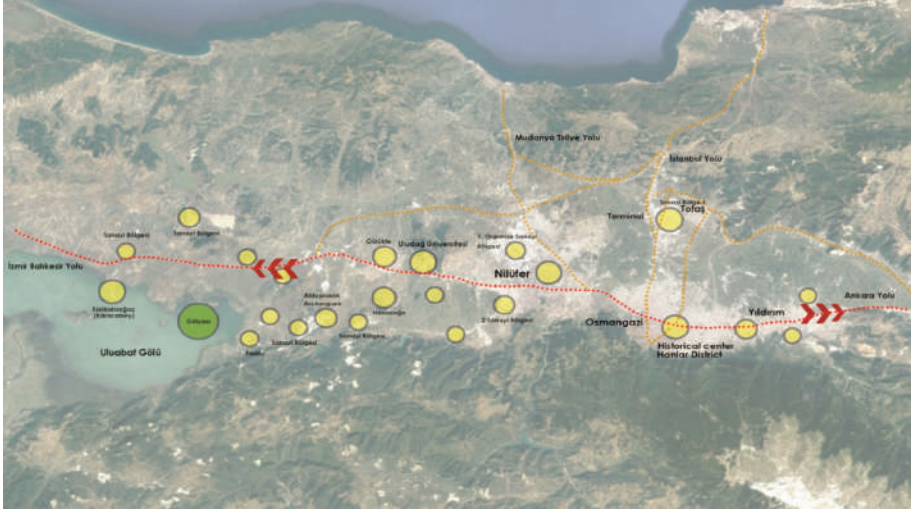
Doğal ve tarihi zenginliği ve çeşitliliği kadar, Osmanlı döneminde etnik ve dini çeşitliliğe de sahip bir yerleşme olan Gölyazı, 1923'teki nüfus mübadelesinden sonra, bu çeşitliliğini yitirmiş, sadece Türk halkının yaşadığı bir alana dönüşmüştür. Gölyazı'nın günümüzdeki dokusunu büyük oranda Osmanlı dönemine ait yapılar oluşturmaktadır. Gölyazı halkı genelde ada kesimindeki 19. ve 20. yy'a tarihlenen ahşap karkas ve tuğla yığma Rum evlerinin oluşturduğu bölgede yaşamaktadır. Antik dönem yerleşim alanının üzerinde oluşmuş, ızgara tipi bir sokak planına sahip olan bu doku, antik dönem ızgara kent planının devamlılığı ve yansımadır. Antik dönemin büyük ölçekli yapılarına ilişkin kalıntılar ise daha çok yarımada'nın karaya bağlantısına yakın bölümündeki Zambaktepe yamaçlarında görülmektedir. Bu tarihsel sürekliliğin sonucu olarak Helenistik, Roma, Bizans, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi izleri, kalıntıları ve yapıları alan ve çevresinde iç içe ve birarada bulunmaktadır.

Bölge barındırdığı bu çeşitli değerler dolayısıyla kentsel arkeolojik, 1. 2. ve 3. derece arkeolojik sit ve doğal sit gibi farklı koruma statülerindeki alanlardan oluşmaktadır. Alan için birçok farklı kurum tarafından farklı ölçek ve bağlamlarda parçacıl koruma kararları alınmıştır. Korunması gerekli tüm yapı ve kalıntıların tespiti ve bunlara ilişkin kararlar 1998 yılına kadar dayanmaktadır. Bu kararda yerleşmenin üzerinde yer alan mevcut izlerin, doku, sokak, sur, mülkiyet, yapı, yapı dizilişleri gibi ipuçların antik döneme ilişkin önemli izlerin bulunması, mevcut dokuda halen var olan ızgara dokunun ve özgün antik sokak kaplamalarının özgün plan anlayışı hakkında bilgi vermesi, mevcut yapı adası formlarıyla bir ritmi içermesi, zaman içinde farklılaşmış konut tiplerine ilişkin bilgiler sunması, Osmanlı dönemine ait yapı sistemlerine ve mekan anlayışına dair bilgi vermesi sebebiyle alan değerli bulunmuş; bu bağlamda 1.derece arkeolojik sit kararı yeterli görülmeyip 1. derece arkeolojik sitten kentsel arkeolojik sit alanına dönüştürülmesine karar verilmiştir. Sur duvarları ve kalıntıları, burçlar, eski köy hamamı, cami, sübyan mektebi, yel değirmeni gibi anıtsal yapılar, 87 adet konut sivil mimarlık örneği, kentsel dokuyu tamamlayan 17 adet çınar ve selvi ağaçları tescillenmiştir. Kentsel arkeolojik sit sınırları dışında kalan bölümün 1. ve 2. derece arkeolojik sit sınırlanırının devamına ve adalara ilişkin ayrıca 1. derece doğal sit kararlarının devamına karar verilmiştir.

Bu süreçte alana ilişkin koruma imar planı da hazırlanmıştır. Ancak, hazırlanan planda kıyı kenar çizgisine ve yapı yaklaşma sınırlarına dair alanın karakterini gözetmeyen hükümlerin bulunması ve planın ‘yaşatarak koruma’ ve ‘kültürel-doğal etkileşimin sürdürülmesi’ ilkeleriyle ters düşen yaklaşımı gerekçe gösterilerek plan iptal edilmiştir. Alanın kendine özgü özelliklerinin ve alana ait bu karmaşık ilişkiler ağının dikkate alınarak sadece bu gibi çok özel ada / yarımada niteliğindeki yerleşmeleri içeren sitlere özgü kıyı kullanımını temel alacak bir ilke kararının üretilmesi kurul tarafından talep edilmiştir. 1998’den bu yana olan devam eden tüm bu süreçlerde, alana dair söz edilen bileşenlerin farklı kurumlarca, farklı bağlamlarda, farklı yönetim ve yasal modellerle parçacıl olarak değerlendirilmesi bütüncül olarak ele alınamaması, diyalogsuzluk ortamını oluşturmuş, kültürel peyzaj olarak alanın korunması ve sürdürülmesini olumsuz etkilemiştir.

Gölyazı bulunduğu coğrafyadan kaynaklanan kısıtlı gelişim alanını ve ulaşım zorluklarını bir avantaj olarak kullanarak, doğal, kültürel, tarihi ve sosyal dinamiklerini bugüne kadar koruyabilmiştir. Ancak günümüzde, plansız turizmin de etkisiyle artan kültürel ve çevresel tehditlerle birlikte artan ekonomik baskılar sebebiyle değerlerin metalaştığı ve tüketim nesnesi haline aldığı bir süreç ile karşı karşıyadır. Gölyazı’nın ruhunu oluşturan bileşenler, ilişkiler ve etkileşimler kültürel habitat bütünlüğünde belirli bir denge içinde yakın geçmişe kadar varlığını sürdürebilmişken, son dönemlerde değişen dinamikler, parçacı kararlar, karar vericiler arasındaki kopukluklar sonucunda bu dengeyi kaybetme riski ile karşı karşıyadır. Bu denge ancak, Gölyazı’nın çevresi ile birlikte bir kültürel peyzaj olarak, Selman ve Knight (2006)’ın da belirttiği gibi, doğal, kültürel, sosyal ve ekonomik bileşenlerin bütünlüğü ve ilişkileri gözönünde bulundurularak ele alınması, korunması gerekli değerlerinin tüm paydaşlarla diyalog içinde ortaklaştırılarak benimsenmesi, sürdürülebilir bir yaşam ve etkin koruma yaklaşımları öngören ve yaratan diyalog kanalları ve süreçleri oluşturularak sağlanabilir.

Bu çalışmada öncelikle, kültürel peyzaj olarak Gölyazı’nın doğal, kültürel, sosyal ve ekonomik bileşenlerinin sunulmakta; bu bileşenlerin bütünlük, etkileşim ve diyaloglarından doğan değer, sorun ve potansiyeller tartışılmaktadır. Bu bağlamda, tarım alanları, peyzaj, sulak alanlar ile göl ve yarımada/ada ilişkisi; tarihsel süreç, çok katmanlılık ve bunun fiziki izleri; alanın geçmişteki ve günümüzdeki sosyo-ekonomik yapısı; yerleşimin bugünkü kullanıcıları ve beklentileri; alana dair gelecek planları, farklı yasal statülerle birlikte farklı kurumların ala yaklaşımları ve kararları ele alınan konular arasındadır. Karmaşık ve çok boyutlu bir kültürel peyzaj olarak Gölyazı’nın korunması ve sürdürülebilmesi, ancak bu değerlendirme ve tartışmaların yapılması ve buna paralel farklı disiplinler, kurumlar, kararlar ve statüler arası etkin diyalog ortamının sağlanmasını ile mümkün olacaktır.

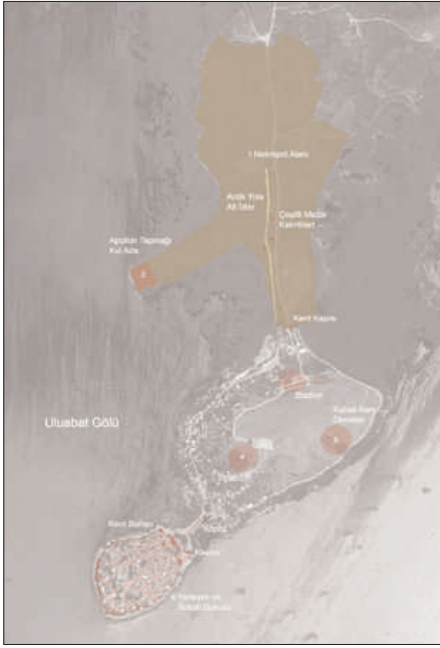
Şekil 1. Gölyazi'nin ve Uluabat Gölü'nün Bursa kenti içindeki konumu (Okumuş, 2017)

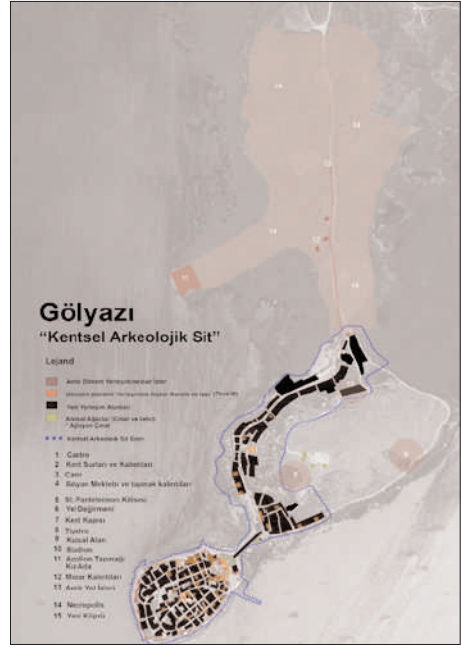
Şekil 2. Karmaşık Diyaloglar ortamı ve kültürel peyzaj olarak Gölyazi'nin bileşenleri ve ilişkileri (Okumuş, 2017)

Şekil 3. Karmaşık Diyaloglar ortamı ve kültürel peyzaj olarak Gölyazı'nın bileşenleri ve ilişkilerini gösteren fotoğraflar (Okumuş, 2017)

Şekil 4. Antik dönem yerleşimi ve bugünkü kalıntılarına ilişkin hazırlanan çalışma (Bu çalışma 2004 hava fotoğrafı kullanılarak hazırlanmıştır.)(Okumuş, 2017)

Şekil 5. Bursa Kültürel Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan bilgiler doğrultusunda hazırlanan Gölyazı Kentsel Arkeolojik Sit Alanı'na ilişkin veriler haritası (Bu çalışma 2004 hava fotoğrafı kullanılarak hazırlanmıştır.)(Okumuş, 2017)

Anahtar Kelimeler: Bütüncül Koruma, Kültürel Peyzaj, Gölyazı (Bursa)

Kaynakça

- Agnoletti, M. (2006). 'Introduction: Framing the Issue - A Transdisciplinary Reflection on Cultural Landscapes', Conservation of Cultural Landscapes (der: M. Agnoletti), CABI Publishing.
- Birnbaum, C. (1994). Protecting Cultural Landscapes: Planning, Treatment and Management of Historic Landscapes, Preservation Briefs, Number 36, Washington D.C.: U.S. Department of the Interior, National Park Service.

- Anderson, B. (1998). 'The Importance of Cultural Meaning in Defining and Preserving Sense of Place', Preservation of what, for whom? A critical look at significance (der: M. Tomlan), Ithaca: National Council for Preservation Education, 127-135.
- Albeverio, S., Andrey, D., Giordano, P., Vancheri, A. (der.) (2008). The Dynamics of Complex Urban Systems: An Interdisciplinary Approach, Heidelberg and New York: Physica-Verlag.
- Allen, P. (2005). Cities and Regions as Self-Organizing Systems Models of Complexity, London: Taylor & Francis.
- Massimiliano M. (2002). Cultural Heritage as Multi-Dimensional, Multi-Value And Multi-Attribute Economic Good: Toward A New Framework For Economic Analysis And Valuation, Journal of Socio-Economics, 31 529-558, Roma: Department of Economics, University of Rome III.
- Selman, P., Knight, M. (2006). On the nature of Virtuous Change in Cultural Landscapes: Exploring Sustainability through Qualitative Models, Landscape Research, 31(3), 295-307.
- Hamilton, W. J. (1842). Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: with some Account of their Antiquities and Geology, Vol 1, Chapter V, London: Murray, 68-90.
- Mango, C. (1979). The Monastery of St. Constantine on Lake Apolyont, Dumbarton Oaks Papers, Vol 33, 329-333.
- Le Bas M. P., Reinach, S. (1888). Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure, (der: S. Reinach), Paris: 38-42.
- Göksu, E. (1998). Gölyazı Kentsel Arkeolojik Sit Alanı Koruma İmar Planı Açıklama Raporu, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Yalman, B. (1987). Apollonia ad Rhyndacum: Gölyazı Köyü, İlgı, no: 37, 7-12.
- Okumuş, G. (2017). Principles and Strategies for Conservation and Management of Complex Multi Layered Cultural Landscape: The Case Study Gölyazı (Apolyont) / Bursa, Unpublished Report, Conservation 504 Seminar in Conservation of Cultural Heritage, METU, Ankara.
- Salıhoğlu, G., Karaer, F. (2005). Uluabat Gölü için Ekolojik Risk Değerlendirmesi. İTÜ Dergisi/E, (15), 1-3, 17-28.
- Öz, A.K., Aybek, S. (2005). Apollonia ad Rhyndacum Antik Kenti Hakkında ilk Gözlemler, 1. Bursa Turizm Sempozyumu (30 Eylül-2 Ekim 2005) Bildiri Kitabı, Bursa, 41-51.
- Aybek, S., Öz, A.K., (2008). Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Uluabat Gölü Çevresi YüzeY Araştırması 2006 Yılı Raporu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: 1, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 285-298.
- Aybek, S., Öz, A.K. (2012). Gölyazı ve Uluabat Gölü Çevresi 2010 Yılı YüzeY Araştırması, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt: 2, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1-10.

Wallach, B. (2005). *Understanding the Cultural Landscape*. New York: Guilford Press.

UNESCO (1992). *Revision of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention: Report of the Expert Group on Cultural Landscapes*, (Doc.No. WHC-92/CONF.202/10), Paris: UNESCO World Heritage Centre.

UNESCO (1972b). *Recommendation Concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage*, Paris: UNESCO.

National Park Service (1990; revised 1992, 1998). *Guidelines for Evaluating and Documenting Traditional Cultural Properties*, National Register Bulletin 38. Washington D.C.: US Department of the Interior, National Park Service.

UNESCO (2003a). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, Paris: UNESCO.

UNESCO (2003b). *Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation*. World Heritage Papers No: 7, Paris: UNESCO World Heritage Centre.

Miras Koridorlarının Sürdürülebilir Koruma ve Gelişiminde Kırsal Demografik Risk Değerlendirmesi: Kapadokya Bölgesi Vadileri Kırsal Yerleşimleri

Doç. Dr. Seda Çalışır Hovardaoğlu

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
sedac@erciyes.edu.tr

Miras koridorları, içinde buldukları coğrafyanın tarihi süreçteki bilimsel, kültürel, sanatsal ve teknolojik açıdan değişim ve gelişmesini ortaya çıkaran en önemli tanıklardan biridir. Bir yandan ticari, idari ve inanç gibi çeşitli aktivitelerin güzergahları ve merkezleri bu koridor sürekliliği içinde yer alırken; diğer yandan doğal çevrenin kendine özgü iklimsel, topografik, jeolojik ve benzeri yapısına ilişkin verileri ve süreklilikleri yine bu koridorlar bütününde bulunmaktadır. Bu açıdan miras koridorları, birbiriyile ilişkili doğal, tarihi ve geleneksel birikimin kilometrelerce devam eden çok katmanlı güzergahlarıdır. UNESCO'nun 2000'lerin ilk yıllarından itibaren dünya mirası sınıflamasında da yeralan miras kanalları ve rotaları konusundaki çalışmaları, bu çok katmanlı mirasın sürdürülebilir belgeleme, koruma ve yönetimi yönündeki bilimsel ilgiyi de arttırmıştır. Aynı dönem, hız kazanan biçimde, tarihi, kültürel ve doğal çevreye duyarlı sürdürülebilirlik bakışında, yerel toplumların yerel kimliğin ve ekonominin canlandırılmasındaki önemini vurgulayan yaklaşımları da gündeme taşımıştır.

Böylesi bir bakışla, miras koridorlarının sürdürülebilirliğinde, koridor üzerinde ve çevresinde konumlanmış farklı büyüklük ve nüfusa sahip kentsel ve kırsal yerleşimleri içine alan yerel aktör temelli yaklaşımların oluşturulması önem kazanmaktadır. Ancak miras koridorları üzerindeki doğal, tarihi ve kültürel olanaklara sahip bu yerleşmelerde demografik yapı değişimi farklılaşan nitelikler göstermektedir. Örneğin kentsel alanlarda nüfusa ilişkin artış öngörülerini ağırlıktayken, kırsal alanlara odaklanan birçok çalışma, dünyada çocuk ve genç nüfusta azalma eğilimi gösteren bir kırsal nüfus yapısını ortaya çıkarmaktadır (Brown ve Fellow, 2010). Benzer biçimde kırsal nüfusu

büyük oranda azalma eğilimi gösteren Türkiye’de de, miras koridorları üzerinde yeralan çoğu kırsal, hem nüfusun yenilenme oranlarının azalması sorunuyla karşı karşıyadır, hem de oldukça sınırlı bir nüfusa sahiptir. Kırsal nüfustaki azalma, özellikle çocuk ve genç nüfus verilerinde belirginleşmekte ve kadın-erkek her iki cinsiyette de benzer sonuçlar göstermektedir. Kırsal mirasın kullanıcı ve aktarımcısı olarak çocuk ve genç nüfusta azalma; yerel kimliğin yaşayan nüfusunun en eski temsilcileri olan yaşlı nüfusta artma eğilimi, kırsal alanlardaki demografik yapı değişimlerinin temel göstergeleri olarak değerlendirilebilir (Hovardaoğlu, 2012; 2014, Çalışır Hovardaoğlu, 2014).

Bu çalışmada, yerel nüfus dinamiklerinin ve özellikle nüfus azalmasının kırsaldaki doğal, tarihi ve kültürel çevrelerin sürdürülebilir koruma ve gelişiminin sağlanmasında oldukça önemli tehditlerden biri olabileceği çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, nüfus artış hızı, cinsiyet ve yaş grupları gibi demografik yapı değişimlerinin oluşturduğu ya da oluşturabileceği demografik risk ve onun beraberinde gelişebilecek yeni risklerin miras koridorlarının sürdürülebilirliğini bölgesel ve yerel ölçekte etkileyebilecek (ekonomik, kültürel, sosyal, yaşam kalitesi, ekolojik gibi) sonuçlar ortaya çıkarabileceği konusunun açıklanması amaçlanmıştır.

Tarihi ve doğal çevreler, doğal ve insan tarafından gerçekleştirilebilen ve çok farklı ölçeklerde yaşam, yaşam kalitesi ve ekonomik sonuçları olan tehlikelerle karşı karşıyalar. Bu nedenle, 1990lı yıllardan itibaren tarihi ve doğal çevrelerin koruma-kullanma ve yönetiminde risk değerlendirmesi artan bir ilgiye konu olmaktadır. 2000li yıllar ise risk önleme ve azaltılmasına yönelik çalışmalarda, riskin tüm boyutları ile değerlendirilmesi ve tehditlerin önlenmesi kadar buna bağlı yeni risklerin oluşmasının da önüne geçilmesi yönünde bir yaklaşıma ve değerlendirmeye ulaşmış düzeydedir. Günümüz risk değerlendirmeleri arasında demografik hareketlilikler de önemli bir yere sahiptir. Özellikle hızlı nüfus artışına bağlı ortaya çıkan tarihi ve doğal çevreye yönelik tehditler üzerinde sıklıkla durulmakta ve bir yandan sürdürülebilir bir gelişme için bütünlük karar ve programlarla önlem alınması gerekliliği ortaya konulurken, diğer yandan bu süreçte yerel aktörlerin önemi vurgulanmaktadır (130th IPU Assembly and related meetings, 2014). Kırsal alanlardaki nüfus hareketliliği, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel sonuçları bağlamında ele alındığında sürdürülebilir kırsal bir yaşam için demografik yapı değişiminin önemli bir yeri olduğu belirtilebilir (Donner ve Rodriguez, 1987). Europe 2020 Stratejisi’nde de belirtildiği gibi, kırsal alanlar özellikle doğal ve kültürel değerleriyle yeni ekonomik aktivitelerden etkilenmesine rağmen, nüfus azalması, yaşlanma ve genç nüfusun kentsel alana hareketliliği gibi sorunlarla da karşı karşıyalardır. Bu stratejiye göre nüfus azalmasının ekonomik sonuçları içinde tarımsal üretim alanlarının terk edilmesinden ve geleneksel üretimin yokolmasından

da söz edilmekte ve bu sonucun aynı zamanda çevresel etkileri olduğu konusunda da vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla kırsaldaki tarihi ve doğal çevrenin belgeleme-koruma ve yönetiminde de demografik risk değerlendirmelerinin yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır (EU Rural development policy briefing, 2015).

Böylesi bir değerlendirmenin sonucunda, miras koridorlarının sürdürülebilir koruma ve gelişiminde demografik yapıdaki değişimleri yereldeki nüfus hareketlilikleri gibi, yerelin etkilediği ve etkilendiği bölgesel düzeyde de ele alabilecek bütünlük bir çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. Sürdürülebilir korumada bütünlük kararlar ve toplumlar arası yerel diyalogların geliştirilmesi, birbirleriyle tarihi, kültürel ve çevresel bağlantıları olan yerleşmelerin gelecekte demografik yapı değişimlerine bağlı ortaya çıkabilecek sonuçların öngörülerini de ortaya koyabilecektir.

Bu çalışmada, Kapadokya Bölgesi vadilerindeki kırsal yerleşim örnekleri bağlamında bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Nevşehir, Kayseri, Niğde ve Kırşehir illerini kapsayan Kapadokya Bölgesi, Kızılırmak ve kolları boyunca Erciyes ve Hasan Dağı'nın püskürttüğü lavların biçimlendirdiği vadiler içinde gelişen ve bilinen en eski tarihiyle Bizans Dönemi'nden itibaren kaya oyma mekanlarıyla tarihi, kültürel ve doğal çevre birlikteliğinin eşsiz örneklerinin yer aldığı yerleşimlere sahiptir. Bölge, hem vadiler silsilesi Nevşehir, Kayseri, Niğde ve Kırşehir illerini kapsayan Kapadokya Bölgesi'nde Kızılırmak ve kolları boyunca Erciyes ve Hasan Dağı'nın püskürttüğü lavların biçimlendirdiği vadiler (Göreme, Zelve, Kızıl, Devrent, Kılıçlar, Güllüdere, Güvercinlik, Bağlıdere, Gürkündere, Zemidere, Pancarlık, Halaçdere Vadileri, Çat Vadisi, Soğanlı ve Erdemli Vadisi gibi) hem de bu vadiler ve çevresindeki Akdeniz'den Anadolu'ya ve Avrupa'ya ulaşan askeri/ticari ve dini güzergahlarıyla önemli miras koridorlarının bir parçasıdır. Bu bölgeyi içeren miras alanının sınırları çok geniş bir alana yayılmasına karşılık, bu çalışmanın demografik yapı değerlendirmelerinin yapılması için örneklem alanı belirlenmiştir. Bu alan, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri'ni kapsayacak alandaki vadilerin kırsal yerleşimlerinden örneklenmiştir. Kırsal yerleşimlerin, 1985-2015 yılları arasındaki nüfus dinamikleri, yaş grupları ve cinsiyet ilişkileri bağlamında istatistikî veriler doğrultusunda analiz edilerek; kırsal servis olanakları (iş, eğitim, sağlık ve benzeri) ile ilişkileri değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, yerleşmelerde yaşayan nüfusla kırsal mirasın korunması konusunda yapılan sözlü görüşme sonuçlarıyla birlikte mirasın sürdürülebilirliği bağlamında açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal demografik risk, sürdürülebilir koruma ve gelişim, Kapadokya.

Kaynakça

- Brown, David L. & Fellow, Honorary, 2010. Rethinking the OECD's New Rural Demography, Center for Rural Economy Discussion Paper Series, No:26.
- Hovardaoğlu, Ozan, 2012. Kırsal Kalkınma, Yaşam Kalitesi ve Yakın Kırsal: Türkiye'de Kırsal Kalkınma Stratejileri için bir Kavramsal Çerçeve Önerisi, TÜCAUM VII Coğrafya Sempozyumu, 288-296.
- Hovardaoğlu, Ozan, 2014. 6360 Sayılı Yasa ve Kırsal Kalkınmanın Yeni Paydaşı Olarak Büyükşehir Belediyeleri, İller ve Belediyeler Dergisi (791-792), 26-33.
- Çalışır Hovardaoğlu, Seda, 2014. Influences of local younger people on sustainable rural tourism in Turkey: the Beypazari experience. International Journal of Academic Research, 6(6), 103-110., Doi: 10.7813/2075-4124.2014/6-6/A.13.
- 130th IPU Assembly and Related Meetings “ Towards Risk-Resilient Development: Taking Into Consideration Demographic Trends and Natural Constraints, Disaster Risk Reduction, Genova, 16-20.03.2014, C-II/130/ DR 31 January 2014, Draft Resolution by the co-Rapporteurs Mr. S.H.Chowdhury (Bangladesh) and Mr. P. Mahoux (Belgium), The 130th Assembly of The Inter-Parliamentary Union).
- Donner, W., Rodriguez, H., 1987. Population Composition, Migration and Inequality: The Influence of Demographic Change on Disaster Risk and Vulnerability (pp.1089-1114). *Social Forces*, Vol.87, No:2. Oxford University Press.
- EU Rural development policy briefing, 2015, EPRS European Parliamentary Research Service, Author: Marie-Laure Augère-Granier, Members' Research Service PE 568.340, European Union.

5A OTURUMU
DİYALOG ARACI OLARAK TASARIM VE UYGULAMALAR I

28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Namık Günay Erkal

Tasarım Koruma Diyalektiğinin Politik Boyutu: Diyarbakır Suriçi Örneği

Didem Türk - Duygu Kalkanlı - Berçem Kaya

Kültürel Miras Yönetiminde İnsan-Odaklı Koruma Politikaları:

Mersin, Yumuktepe Höyüğü Koruma-Geliştirme Projesi

Doç. Dr. Nida Naycı - Yrd.Doç.Dr. Yasemin Sarıkaya Levent

Yrd. Doç. Dr. Ali Cenap Yoloğlu - Yrd. Doç . Dr. Meltem Uçar

Modern Miras ile Yakınlaşmanın Kültürel Ajansı: Müzecilik

Yrd. Doç. Dr. Hikmet Eldek Güner

Tasarım Koruma Diyalektiğinin Politik Boyutu: Diyarbakır Suriçi Örneği

Didem Türk

Şehir Plancısı, ODTÜ Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Öğrencisi
turkddm@gmail.com

Duygu Kalkanlı

Şehir Plancısı, ODTÜ Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Öğrencisi
duygukalkanli@gmail.com

Berçem Kaya

Şehir Plancısı, ODTÜ Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Öğrencisi
brcmkaya@gmail.com

*“Biz canlıların cehennemi gelecekte var olacak bir şey değil, eğer bir cehennem varsa, burada, çoktan aramızda; her gün içinde yaşadığımız, birlikte, yan yana durarak yarattığımız cehennem. İki yolu var acı **çekmemenin**: birincisi pek çok kişiye kolay gelir: cehennemi kabullenmek ve onu görmeyecek kadar onunla bütünleşmek. ikinci yol riskli: sürekli bir dikkat ve eğitim istiyor; cehennemin ortasında cehennem olmayan kim ve ne var, onu aramak ve bulduğunda tanımayı bilmek, onu yaşatmak, ona fırsat vermek.”*

(Calvino, 2002)

Son dönemde ideolojilerin mekana yansıması olarak, kentsel mekan sürekli bir yıkım ve yeniden inşa süreci içinde yer almaktadır. Yerelin kendine özgü sosyal, ekonomik, politik ve mekansal karakteri ile günlük yaşam pratiklerini tehdit eden bu yıkım; kentsel mekanı hakim ideolojinin mekanı haline dönüştürmek ve var olanı başkalaştırmak adına sürekli bir aynılaştırmayı beraberinde getirmektedir. Temelde

rant odaklı gerçekleştirilen, yerelin kendine has sosyo-mekansal örüntüsünü bozan uygulamalarla, iktidar ve kamu otoriteleri tarafından kentsel hafızasızlaştırma süreçleri pekiştirilmekte; mekana aidiyet, kent kimliği ve kentlilik bilinci sürekli olarak dönüşmekte ve aşınmaktadır. Bu noktada, koruma kavramı, salt mimarlık, estetik ve tarihi değerler ekseninde değerlendirilmenin ötesinde, korumada ele alınan unsurların anı-belge-kimlik-sosyal-kültürel değer gibi kavramlarla toplumsal hafızada edindiği yer ile de tartışma konusu olmaktadır.

Koruma kavramı ve pratiği fiziksel korumanın yanı sıra geleneksel yaşamı veya toplumsal pratikleri korumayı da amaç edinmektedir. Ancak özünde ekonomik, politik, toplumsal dinamikleri de barındıran ve ideolojik bir eylem olan korumanın, çoğu zaman ‘neyi’, ‘kimi’, ‘kim için’ koruduğu sorunsalında eklettik bir tutum sergilenmektedir. Günümüzde, politik çıkarların öncelik olarak alındığı koruma pratiğinde, evrensel doğrular göz ardı edilip, rant odaklı ve toplumsal dönüşümü baskılayıcı müdahaleler gerçekleştirilmektedir.

Diyarbakır Suriçi, bu durumun yakın zamanda vücut bulmuş en belirgin örneğidir. Kentsel Sit Alanı olan¹ Suriçi’nde gerçekleştirilen yıkımın, yerleşkenin sahip olduğu özgün değerler yok sayılarak siyasi emeller doğrultusunda şekillendirilmesi, Clausewitz’in “Savaş siyasetin diğer bazı araçlarla sürdürülmesidir” sözünü doğrulamaktadır. Şemsa Özar’ın da değindiği üzere; Stephan Graham’ın Kuşatılan Şehirler: Yeni Askeri Kentçilik kitabında kent, artık savaşın geçtiği herhangi bir alan değil, savaşın ve şiddetin aracı durumundadır. Kent, mekânı, altyapısı ve kültürüyle şiddetin arka planı olmaktan çıkmış, yıkılıp yeniden yapılandırılarak şiddetin öznesi haline dönüşmüştür.² Bu doğrultuda, savaş sonrası Suriçi bölgesinde niteliksiz yapı stoğunun yenilenmesi, yöresel yaşam biçimini yansıtan çevresel değerli yapıların bakım ve onarımının sağlanması amacıyla ilgili kamu idareleri tarafından yapılan uygulamalar³ paradoksal bir biçimde kentin kimliğini ve yerele ait kültürü korumayı ve sürdürmeyi imkansız kılmaktadır.

Bu çalışma ile Suriçi bölgesinin yeniden üretim çalışmaları eleştirel bir biçimde ele almak, yenilikçi çözümlerle yıkım sonrası yeniden üretimi amaçlayan farklı yaklaşımlarda, bir meta olarak sadece mekânın değil, mekân içindeki yaşamın da yıkım sonrası yeniden üretilmesi, ve toplumsal ve kültürel değerleriyle yeniden hayat bulması

1 Suriçi bölgesi 1988 yılında (İçkale dahil) “Diyarbakır Kentsel Sit Alanı” olarak tescillenmiştir.

2 Özar, Ş. (2017), Bu Şehrin Kalbi Suriçi’nde Atar, *Express Dergisi*

3 <https://www.csb.gov.tr/turkce/index.php?Sayfa=faaliyetdetay&Id=1723>

amaçlanmıştır. Bu noktada *Neyi Koruyoruz* sorusu politik, toplumsal ve mekânsal eksenlerde tartışılmıştır. Suriçi gibi birçok tarihi ve kültürel miras unsuruna sahip olan, her sokağının başında, penceresinde ya da kapısında farklı kültürlerle ait izler barındıran bir mekânın, geçmişin yaratıcı kodları kullanılarak nasıl üretilebileceği sorunsalı yeniden ele alınmaya çalışılmıştır.

2015 yılında UNESCO koruması altına giren, 2015 yılının sonbahar döneminde politik nedenlerden dolayı çıkan savaş nedeni ile büyük bir yıkıma uğrayan Suriçi bölgesinde yıkım ve yeniden inşa süreci hala devam etmektedir. Bugün geldiğimiz noktada, Roma döneminden kalan kent formu ve Diyarbakır'a özgü kendi yapılarıyla zenginlik barındıran Suriçi bu değerlerin çoğunu kaybetmiştir. Mekânının yeniden inşası bu noktada büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Suriçi'nde yapılan uygulamalar Lefebvre'nin mekanın üretimi üçlemesinden yola çıkılarak, günlük yaşam pratiklerinin gerçekleştirdiği somut çevreyi ile algılanan mekanla doğrudan ilişkili olan *mekânsal pratikler*, tasarlanmış ve soyut mekanı kapsayan *mekan temsilleri* ve bireylerin günlük yaşamındaki gerçek mekânsal deneyimlerini ifade eden *temsil mekanları* kavramları arasındaki diyalektik ilişki çerçevesinde ele alınacaktır⁴.

Mekânın sadece 4 duvar arasında değil, sokakta, kapı önlerinde, bir kuyunun başında ya da bir ağacın altında; genci, yaşlısı veya çocuğuyla hayat bulduğu Suriçi bölgesinde alanın kendine özgü karakterini, kültürel ve beşeri değerlerini ortaya çıkaracak yeniden inşa sürecinde '*Neyi Koruyoruz*' ve '*Kim için Koruyoruz*' sorusu eleştirel bir bakış açısıyla bir tasarım problemi olarak yeniden ele alınarak tartışılmalıdır. Bu çalışma ile kamusalıklarımızı yok eden, bizi ait olduğumuz yerlerden koparan ve mekanların hafızalarımızdaki anlamlarını değiştiren büyük yıkıma karşı cehennem ortasında cehennem olmayan kim ve ne var, onu aramak ve bulduğunda tanımayı bilmek, onu yaşatmak, ona fırsat vermek⁵ adına nasıl bir tasarım ve koruma sürecinin izlenmesi gerektiği sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, Koruma, Politika, Koruma Polikası, Tasarım Polikası

4 Lefebvre, H. (2014), *Mekânın Üretimi*, Sel Yayıncılık, İstanbul.

5 Calvino, I. (2002), *Görünmez Kentler*, Yapı Kredi Yayınları

Kültürel Miras Yönetiminde İnsan-Odaklı Koruma Politikaları: Mersin, Yumuktepe Höyüğü Koruma-Geliştirme Projesi

Doç.Dr. Nida Naycı

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
nidanayci@mersin.edu.tr

Yrd.Doç.Dr. Yasemin Sarıkaya Levent

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
yaseminlevent@mersin.edu.tr

Yrd.Doç.Dr.Ali Cenap Yoloğlu

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
acyologlu@yahoo.com

Yrd.Doç.Dr.Meltem Uçar

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
mltmucar@hotmail.com

Türk Dil Kurumu'na göre 'diyalog'; "karşılıklı konuşma; anlaşma, uyum sağlama veya bu yolda çalışma" olarak tanımlanmıştırⁱ. Bir başka tanımda ise "iki kişi veya daha fazla sayıda grup arasında özellikle belirli bir konunun açıklığa kavuşması veya bir sorunun çözümü için tartışma" olarak ifade edilmektedirⁱⁱ. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kültürel miras yönetim yaklaşımlarında ortaya çıkan deneyimler; eser odaklı, merkeziyetçi ve tavandan tabana olmakla eleştirilmiştir. Pek çok örnekte,

i http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59cc00185e2680.41886519

ii (<https://en.oxforddictionaries.com/definition/dialogue>)

korunan anıt veya yer ile doğrudan veya dolaylı manevi, kültürel, sosyal veya ekonomik bağı bulunan yerel halkın önceliği göz ardı edilmiştir. 1970'lerden sonra gelişen değerler-temelli (*values-based*) yaklaşımlar ise, koruma alanı ile doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan farklı ilgi gruplarını bir araya getiren, alan yönetimine ilişkin karar verme sürecinde farklı paydaşların beklentilerini ve “ortak değerler”ini ya da değerlere ilişkin çatışmaları saptamayı amaçlarⁱⁱⁱ. Bu değerler ışığında alanın önemi (*significance*) belirlenmekte; ve karar verme sürecinde alan yönetim ilkeleri bu değerlere göre oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak bu modelde, ilgi gruplarının kimler olacağı ve karar verme sürecine nasıl katılacakları alandan sorumlu yetkili idareler tarafından belirlendiği için eser odaklı hassasiyet devam etmekte; dolayısıyla süreç yine tavandan tabana doğru gelişmektedir^{iv}.

1990'lardan sonra “çevre” tanımına insan yaşamı boyutunun özellikle geleneksel ve kültürel değerleri ile birlikte bütüncül olarak eklenmesi; sürdürülebilir gelişmenin sosyal boyutunun önem kazanmasına neden olmuştur. Bu duruma koşut, insan hakları ilkelerinin koruma politikaları ile bütünleştirilmesi önem kazanmaya başlamıştır^v. Doğal ve kültürel koruma alanlarında yaşayan halka ilişkin sosyal adalet (sosyal bütünleşme, katılımçılık, kurumsal gelişme, vb), insanların kendi gelecekleri hakkında fikir verebilme ve kendi kaderini belirleme hakkı, kültürel kimlik ve çeşitlilik (somut ve soyut değerler), ekonomik olarak kendi kendine yetebilme (dengeli dağılım, istihdam, eşitlik, adil rekabet şartı ile), üretim çeşitliliğinin arttırılmasında geleneksel ve kültürel bilgiye dayalı kaynakların yaratılması gibi ilkeler hedeflenmektedir^{vi}. Böylece artık ‘çevre hakkı’ kavramsal olarak sadece yaşama hakkı değil sosyo-ekonomik altyapısı güçlendirilerek kaliteli yaşama hakkına dönüşmüştür^{vii}. Özellikle geleneksel sürekliliğini korumuş kültürel miras alanlarında “insan-hakları” temelli yaklaşımlar; “yaşayan miras alanları” yaklaşımı gibi yerel halk odaklı alan yönetim yaklaşımlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır^{viii}. Bu yaklaşımlarda temel amaç, eser odaklı yerine tavandan tabana (yerelden merkeze) doğru ilerleyen ve tamamen yerel halkı ya da topluluğu merkez alan bir yaklaşımın geliştirilmesidir.

Yukarıda kısaca özetlenen kavramsal tartışmalar ışığında bu yazının amacı; kültürel miras koruma politikalarında insan-odaklı yaklaşımların gerekliliğine dikkat çekmek; yöre halkının yaşadığı kente yönelik aidiyet duygusunun gelişmesi, hemşehrilik

iii Demas 2002; Mason ve Avrami; 2002: 17

iv Mason ve Avrami; 2002: 16; Naycı, 2010.

v Jokilehto,2012:226; Oviedo and Puschkarsky, 2012, 286.

vi Nurse 2006, 38; Hawkes 2001,7.

vii Tekeli 2009,82.

viii Poullos 2010, 181.

duygularının pekişmesi, sosyal çatışmanın giderilmesi ve paydaşlar arasında diyalog kurulması konusundaki potansiyel rolünü tartışmaktadır. Bu kapsamda; “Yumuktepe ve Çevresi Koruma, Sunum ve Turizm Altyapısını Geliştirme Projesi” kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar, süreçleri ve projenin farklı aşamalarında elde edilen deneyimler aktarılacaktır^{ix}. Bu süreç bir anlamda, toplumsal kutuplaşmanın ve ayrışmanın giderek arttığı bir dönemde, farklı dünya görüşüne sahip grupların ortak bir kültürel miras alanını paylaşma ve bununla gurur duyma noktasında hemşehrilik ve aidiyet duyguları ile bir araya gelmesinin mümkün olup olmadığını test etmeyi amaçlayan bir çalışmadır. Konuyu bir adım öteye taşıyarak alanın sorunlarına çözüm bulma konusunda ortak bir diyalog platformu oluşturmayı amaçlar.

Mersin kent merkezinde konumlanmış Yumuktepe Höyüğü, erken Neolitik dönemden Ortaçağ’a, dokuz bin yıl boyunca devam eden tarihsel sürekliliğine koşut farklı yerleşim katmanlarını barındıran önemli bir kültürel miras alanıdır. Mersin’in tarihsel çekirdeği ve bir zamanlar kentlilerin ailecek gittiği mesire alanı olan Yumuktepe, özellikle 1980’lerden sonra artan göç ve kentleşme baskısı nedeniyle zaman içinde çöküntü alanı haline gelmiştir. Terör olayları, güvenlik ve işsizlik gibi nedenlerle Mersine göç eden grupların önemli bir kısmı Yumuktepe etrafındaki bahçelik alanlara yerleşmiş, hisselsi parselasyon ile elde edilen parsellere konut inşa etmiş ve bugünkü mahalleleri kurmuştur. Bu süreç içerisinde yöre halkı, kentin ekonomik-sosyal hayatıyla tam anlamı ile bütünleşememiş; süreç içerisinde kendi içine kapanmış, sorunların derinleşmesine koşut suç ve madde bağımlılığına karışma riski yüksek gençlerin sayısı hızla artmıştır. Sonuç olarak, sahip olduğu tarihsel ve bilimsel önemine karşın, Yumuktepe Höyüğü suç ve asayiş problemleriyle anılan bir yer haline gelmiş; kent içinde gözden düşmüştür. Bu durum, Yumuktepe’ye yönelik geliştirilecek koruma stratejilerinin, salt fiziki koruma müdahaleleriyle değil, kapsamlı ve kapsayıcı sosyal araçlarla ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Yumuktepe Projesinin hedefi, Höyüğün yakın çevresi ile birlikte sosyal, kültürel ve ekonomik altyapısının bütüncül olarak geliştirilmesi, kentin sosyal ve kültürel yaşamına kazandırılması, Yumuktepe’de oluşacak turizm hareketinin başta bölge halkı olmak üzere kentliler için yeni istihdam potansiyelleri yaratmasıdır. Bu hedefler doğrultusunda, bir taraftan alanın kent içindeki erişimini arttırmaya yönelik fiziki düzenlemeler yapılırken; diğer taraftan başta yakın çevre halkı olmak üzere paydaşlar

ix Yumuktepe ve Çevresi Koruma, Sunum ve Turizm Altyapısını Geliştirme Projesi (TR62/14/ÜRÇEP/0065), 2013-2015 yılları arasında Mersin Üniversitesi, Toroslar Belediyesi, Yumuktepe Kazı Başkanlığı ortaklığında; Çukurova Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen gerçekleştirilmiştir. Proje Yürütme Ekibi: Nida Naycı, Yaşemin Sarıkaya Levent, Meltem Uçar, Ali Cenap Yoloğlu, Soner Yurtdaş, Jale Tepe , Ahmet Ata.

arası diyalogu ve işbirliğini geliştirilmeye yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Fiziki düzenlemeler kapsamında öncelikle, alanı gezmeye gelen ziyaretçilere ön bilgi vermesi amacıyla Yumuktepe Höyüğü, Müftü deresi ve kentin farklı noktalarından gelenlerin kolaylıkla erişebileceği bir noktaya ziyaretçi merkezi inşa edilmiştir. Ziyaretçi merkezinin yer seçiminde sadece alana gelen turistlerin erişimi değil yakın çevrede yaşayanların günlük yaşamı ile bütünleşmesi de göz önünde bulundurulmuştur. Bununla birlikte, ziyaretçi merkezi içerisinde sunuma hazır olacak şekilde Yumuktepe Höyüğü ve tarihi katmanlarını anlatan 3B interaktif yazılım ve ilgili donanımları hazırlanmıştır. Höyük sunumuna yönelik fiziki ve teknolojik altyapısını geliştirilmesinin yanısıra; ileride gerçekleştirilecek alan yönetim çalışmalarının sosyal ayağının tanımlanmasına yönelik yöre halkı ile çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, Höyüğün yakın çevresinde konumlanmış Demirtaş ve Alsancak mahallelerinde muhtarlar ile odak grup görüşmeleri ve yöre halkı ile halk toplantısı düzenlenmiştir. Elde edilen veriler ışığında, bölgede yaşayan 389 hanehalkı ve 93 işyeri temsilcisi ile anket çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, bölgedeki ilköğretim okullarında öğrencilere yönelik Yumuktepe hakkında proje ekibi tarafından sunumlar yapılmış, Ziyaretçi Merkezinde farklı zamanlarda etkinlikler düzenlenmiş ve kadınlara yönelik odak grup çalışmaları yürütülmüştür.

Bu çalışmalar, halkın Höyüğün önemi konusundaki farkındalığı, yaşadıkları yerin geleceğine ilişkin beklentileri, ve ileride burada gelişecek turizm faaliyetleri konusundaki katılımlarının anlaşılması anlamında önemli veriler elde edilmesini sağlamıştır. Bölgede yirmi yıldır devam eden arkeolojik kazıların bölge halkı üzerindeki etkisi ilk defa bu kapsamda yapılan bir çalışma ile belgelenmiştir. Bu verilerin bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla alandan sorumlu yetkili kurumlar, yerel yönetimler ve başta turizm sektörü olmak üzere meslek temsilcileri ve ilgili STKlar ile Höyüğün geleceğine ve Mersin turizmüne kazandırılmasına yönelik fikirlerin geliştirildiği paydaş toplantıları ve anket çalışmaları yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, alandan sorumlu kurumların ve yerel yönetimlerin bölgeye yapacakları yatırımlar konusunda önemli veriler sağlaması açısından önemli olmuştur.

Boccardi kültürel miras alan yönetiminin başarısını kısaca “sürdürülebilir bir kültürel miras koruması; gelişmenin sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarını dikkate alır ve bütünleştirir” şeklinde özetlenmektedir^x. Ülkemizde ise her geçen gün yaygınlaşan bir kavram haline gelen “sit alanı yönetimi” deneyimleri hala anıt/eser odaklı hassasiyetlerin öne çıktığını; koruma sürecinin tavandan tabana doğru geliştiğini göstermektedir. Kültürel miras koruma politikalarının başta yöre halkı olmak üzere

X Boccardi, 2007,5.

içinde bulunduğu toplumun sosyal altyapısını güçlendirme ve paydaşlar arasında – farklı dünya görüşlerine rağmen- ortak bir geleceğe yönelik diyalog geliştirme potansiyeli pek çok çalışmada hala geri planda kalmaktadır. Oysa ki, Yumuktepe Höyüğü Koruma-Geliştirme Projesi deneyimlerinde de görüldüğü üzere sosyal gelişmeyi merkeze alan insan-odaklı koruma yaklaşımları doğru kurgulandığı takdirde kültürel miras alanının korunması konusunda geleceğe yönelik daha sürdürülebilir adımlar atılmasını olanaklı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan-Odaklı Koruma, Paydaşlar Arası Diyalog, Yumuktepe Projesi

Kaynakça

Boccardi, G., World Heritage and Sustainability, Concern for social, economic and environmental aspects within the policies and processes of World Heritage Convention, University College London (2007).

Demas, M., “Planning for Conservation and Management of Archaeological Sites: A Values-Based Research”, The Getty Conservation Institute, Management Planning for Archaeological Sites (2002) 27-56.

Hawkes, J., “The Fourth Pillar of Sustainability, Culture’s Essential Role in Public Planning”, for the Cultural Development of Network Victoria (2001).

Jokilehto, J., A History of Architectural Conservation, The Contribution of English, French, German and Italian Thoughts towards an International Approach to the Conservation of Cultural Property, D.Phil Thesis, The University of York, England, 1986 (2005).

Mason, R., Avrami, E., “Heritage Values and Challenges of Conservation Planning”, The Getty Conservation Institute, Management Planning for Archaeological Sites, (2002) 157-162.

Nurse, K., “Culture as the Fourth Pillar of Sustainable Development”, Commonwealth Secretariat, Malborough House, Pall Mall, London, UK, (2006) 32-48.

Oviedo, G., Puschkarsky, T. (2012) World Heritage And Rights-Based Approaches To Nature Conservation, International Journal of Heritage Studies, Vol. 18, No. 3; 285–296

Tekeli, İ. Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak, İlhan Tekeli Toplu Eserleri-5, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

Modern Miras ile Yakınlaşmanın Kültürel Ajansı: Müzecilik

Yrd. Doç. Dr. Hikmet Eldek Güner

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

hikmeteldek@gmail.com

Modern mimari mirasın korunması, nasıl değerlendirileceği, hangi yöntemler ile restore edileceği uzun süredir koruma alanının önde gelen tartışma konularından birisidir (Madran, 2006). Yapı veya yerleşkelerin değerlerinin tespit edilmesi, bu değerler doğrultusunda koruma kararlarının geliştirilmesi, kararlar sonrasında nasıl korunacağını belirlenmesi ve uygulamanın başlamasına kadar olan süreç, Türkiye’de neredeyse yapının yaşı kadar uzun sürmektedir. Yapıların yakın döneme ait olmaları, özgün işlevlerinde kullanılmamaları, zaman içinde arazi değerlerinin oldukça yüksek olduğu kent merkezlerinde kalmaları, modern malzemeler ve yapım teknikleri ile inşa edilmiş olmaları gibi, kimi bakış açılarına göre oldukça değerli, kimilerine göre ise oldukça değersiz yapılar olmaları, modern mimarlık mirasının ve korunmasının günümüzde hala tartışılmasına neden olmaktadır. Zamanın sebep olduğu tahribatın yanı sıra yeniden işlevlendirmek isteyenler, bulunduğu araziye yeni öneriler geliştirilenler veya düzenli bakım ve onarım yapılmadığı için kullanıcıları tarafından da modern mimari miras hızla zarar görmekte hatta yok edilmektedirler (Madran, 2014; Erginoğlu, 1999). Modern mimari mirasın yıkılmaması ve korunabilmesi için uluslararası ve ulusal ölçekte birçok inisiyatif, dernek ve oluşum tarafından eş zamanlı çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar doğrultusunda, atıl duruma gelmiş yapılar yeni işlev önerileri ile yeniden kullanılmakta ve gelecek nesillere aktarılmaları sağlanabilmektedir. Ancak kültür endüstrisinin her türlü nesneyi, mekânı ve deneyimi tüketilebilirliği oranda değerli kılması, yeniden-işlevlendirilmek istenen modern miras kapsamındaki her türlü atıl yapının da hızla bir tüketim mekânına, imge-nesneye, paketlenmiş deneyime dönüşmesi için de olumsuz bir ivme yaratmış durumdadır. Bu sürecin en etkili ve kârlı işletebilir olduğu durumun müzeleşme eğilimi olduğu söylenebilir.

Bu doğrultuda, 19. yüzyıldan beri oldukça yaygın olan müzeleştirme eğiliminin, korunması gerekli modern mimari mirasın yeniden-işlevlendirilmesi konusunda -özgün

işlevinden farklı olarak- “yeni” bir kullanım biçimi olarak giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Son yıllarda “kültürel ajan” olarak da yorumlanan “müzeleştirme” eğilimi ile yapıların bazılarının değerlerini koruyarak, ama büyük bir kısmının da değerlerini yitirerek işlevlendirildiği hem uluslararası, hem de ulusal birçok örnekte sıklıkla görülmektedir (Sandell, 1998). Müze işlevi ile yeniden-canlandırılmak istenen bu yapıların nasıl korundukları, özgün değerlerinin neler olduğu öncelikle “kültürel ajan” olgusunun irdelemesi ile daha net ortaya konulabilir.

Kültürel ajan kavramı, son dönemde sanat dünyası içinde farklı kullanım biçimleri ve anlam çoğulluğu içinde ele alınmaktadır. Öncelikle, resim, fotoğraf, enstalasyon gibi çeşitli sanat işlerinin farklı kültürel ortamlarda, mekanlarda ve ülkelerde sergilenerek, taşıdıkları anlam katmanını ve kültürel mesajı diğer kültürlerle taşıyan, kültürlerarası geçişi sağlayan öncü rolleri nedeniyle birer “kültürel ajan” oldukları ifade edilmektedir. Kültürlerarası etkileşimi sağlayan bu sanat işlerinin yanı sıra sanatçılar, küratörler, koleksiyonerler gibi sanat ve kültür üreticilerinin kendileri de zaman zaman “kültürel ajan” olarak tanımlanmakta, hatta etkin olarak görev aldıkları ajansların oluşturduğu ağlar da (*networks of cultural agencies*), sanat ve kültür dünyasındaki eğilimleri belirleyen öncü oluşumlar olarak görülmektedir (Leitner, 2012). Müzelerin kültürel ajanlar olarak tanımlanması ise son dönemde müzecilik üzerine çalışan uzmanlar ve basılan yayınlar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir (Bolton, 2006). Ayrıca, eserlerin ve sanatçıların yeni ve öncü fikirlerini geniş halk kesimleri ile buluşturdukları, deneysel ve radikal fikirlerini izleyenlere aşıladıkları müze mekânlarının da kültürel ajanlar olarak yorumlanabilecekleri fikrini ortaya çıkarmaktadır. İlk kez kurgulanmaya başladığı 18. yüzyıl sonları için bile oldukça “modern” bir işleve ve kurumsal yapıya sahip olan müze yapıları, geçmişten gelen belki kısmen ölmüş olarak tanımlanan nesnelere ev sahibi olarak görülseler de son dönem müzecilik anlayışı sayesinde yepyeni bir kültürel iletişim aracı olarak görülmeye başlanmışlardır (Ayaokur, Yılmaz, 2014). Özellikle etkileşimli müzeciliğin başlaması, nesnelere yanı sıra yapıların kendilerini de sergilemesi, müze işlevinin yanında sanatçı atölyelerinin, eğitim programlarının, kütüphane ve satış birimlerinin, kafe ve restoranların yer alması mekânsal olarak kapsamı, içeriği ve tipolojisi zenginleşmiş, kent ve toplum ile daha bütünleşik yeni müze yapılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanat müzelerinden tarih müzelerine, bilimsel gelişmelere odaklanan teknik müzelerden toplumsal olguların sergilendiği mekânlara, kişisel müzelerden evlerin müzeleşmesine kadar birçok farklı biçim, içerik, yaklaşım ve görünümlere sahip müze olgusu yeni nesil sergileme mekânları, anlatı ve sunum biçimleri sayesinde çoğullaşan ve çeşitlenen bir semantik yapı kazanmaktadır (Karadeniz, 2015). Dünyanın birçok kentinde görülebilecek farklı konseptlerdeki müzeler, sadece sanatseverlerin değil herkesin gitmek istediği, bilgi transferinin farklı yöntemler ile yapıldığı yeni toplumsal öğrenme

mekânlarına dönüşmektedir. Kültürlerarası etkileşimin mekânsallaştığı yerler olarak da görülen müzeler yalnızca bilginin aktarıldığı değil, yabancı olanın diğer bir kültürel ortamın içine sızmasına, yerleşmesine, hatta istila etmesine imkân veren en önemli görünmez kültürel ajanlardan birisi olarak tarif edilmektedir.

Çalışmanın diğer bir konusu olan modern mimari mirasın korunmasına yönelik ilk girişimler II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında başlamış olup, 1970'lerin sonundan itibaren koruma literatüründe yer bulmaya başlamıştır (Frampton, 2007). Ulusal ve uluslararası ölçekte yok olmaya yüz tutmuş, modern mimari miras olarak tanımlanan işlevini kaybetmiş bu yapılar için yeniden-işlevlendirme söz konusu olduğunda en kolay kabul gören yaklaşım, yapıların müzeleştirilmesi olmuştur. Özellikle sanayi devriminin başlamasında etkin olan endüstri yapılarının birçoğunun, teknolojinin değişmesi veya yetersiz kalması nedeniyle özgün işlevlerini devam ettirememeleri sonucunda kullanım dışı kalmaları, atıl duruma düşmeleri ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Bu yapıların devamlılığının sağlanabilmesi için yeniden-işlevlendirilmeleri gerekliliği ortaya çıkmış, 1980'lerden itibaren değişen üretim rejiminin etkisi, hizmet sektörü ve tüketim ekonomisine geçilmesi nedeniyle çoğu zaman yeni işlev de müze olmuştur. Çağdaş müzecilik anlayışı doğrultusunda, sadece sanatın veya tarihin sergi nesnesi olamayacağı, yapıların, teknolojilerin hatta üretim biçimlerinin bile sergilenebileceğinin kabulü sonrasında büyük hacimlere ve oldukça geniş açıklığa sahip, modern mimari mirasın temel yapılarından olan endüstri yapıları müze işlevi için cazip olmaya başlamıştır.

Endüstri yapıları, yönetim yapıları, garlar, sinemalar gibi modernliğin görünür olduğu kamu yapılarının dışında, modern bireyin zengin ve karmaşık iç dünyasının yansıması olarak da görülen modern konut örnekleri de modern yaşantının sergilendiği ve deneyimlendiği en önemli alanlardan birisidir. Konutlar modern hareketin, farklı üslupsal denemelerinin, yaşam öngörülerinin takip edilebileceği modern yaşamın veçhelerinin en iyi ifade edildiği, tasarımcının kendi dilini ve yaşam anlayışını doğrudan aktardığı, küçük hacimlere sahip ancak tasarım dili oldukça gelişmiş yapılardır (Roth, 2006). Tasarımcısı, tasarım yaklaşımı/teknik, malzemesi, kullanıcıları veya tanık olduğu olaylar nedeni ile mimarlık tarihi literatürüne giren birçok modern konut yapısı 1970'lerden beri modern mimari miras kapsamında değerlendirilmektedir (Prudon, 2008). Bu kapsamdaki konutlar zamana bağlı olarak, kullanıcı değişikliğinden, kullanılmamaktan veya düzenli bakım/onarımı yapılmamaktan ötürü yıpranmakta ve yıkım tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Konut yapıları için de müzeleştirme eğilimi yine devreye girmiş, birçoğunun barınma işlevi değiştirilmiş ve farklı bir kullanımlarla hayatlarına devam etmeleri sağlanmıştır (Mostafavi, Leatherbarrow, 1993).

Müzeler içinde sergilediği nesnelere görünür kılarak bilgi aktarımı sağlarken, konutların müzeleşmesi birçok yeni sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sıra dışı işlev değişikliği tipolojik olduğu kadar ontolojik bir sorunsalı da açığa çıkarır. Bu yapıları gezerken bir müze mi yoksa bir konut mu gezildiği ziyaretçi tarafından algılanamamaktadır. Sergilenenler nesnelere midir, evin yaşantısı mıdır? Özel bir alanda mıyız, yoksa kamusal bir alanda mıyız? Konutun mahremiyetinden söz etmek artık mümkün müdür? Bu benzeri sorular hala güncelliğini korumaktadır. Müzenin her şeyi sabit ve değişmez kılan statikleştiren etkisi, konut yaşamının değişken, dönüşen ve evrilen niteliğini sonsuz bir biçimde sabitler ve dondurur. Bu müzeleşmiş yeni ev türü, yani müze-ev'lerin işlev özgünlüğü tamamen yok sayılmış, yapının en önemli değerlerinden biri kaybedilmiş, banyo, tuvalet, yatak odasında olduğu gibi evin tüm mahremiyeti ortadan kalkmıştır. Bu noktada, “özgünlük değeri” bağlamında koruma kuramı ile yeniden-işlevlendirme birbiri ile çelişmeye başlamıştır.

Müze-ev, sadece modern mimari miras kapsamına giren konutlar için kullanılan bir işlevlendirme biçimi değildir. Dünyanın birçok kentinde ünlü kişilere ait, tarihi olayların geçtiği konutlar ve saraylar müzeye dönüştürülmekte, kullanıcısının sahip olduğu herhangi bir nesne gibi sergilenmektedirler (Butcher-Youngmans, 1993). Ancak bu yaklaşım modern konutlar için farklılaşmakta, kullanıcısı nedeniyle önem atfedilmeye yerine, tasarımcısının ünü veya tasarım yaklaşımı gibi nedenlerle sergilenmeye ve korunmaya değer bulunmakta ve müzeleştirilmektedirler. Bu kriterler bu yapıların aynı zamanda modern miras kapsamında değerlendirilmelerinin de nedenleridir. Yapılar özgün işlevleri yani konut olmaları ile değerlidirler, özgün işlevlerinin ve tasarım niyetlerinin dışında birer sergileme nesnesine dönüştüklerinde ise inşa edilme nedenleri ile tezat oluşturmaktadırlar. Öte taraftan, daha önce mahrem olan bu yapıların artık kamuya açık ve gezilebilir olmaları, modern mirasın “belge değerini” ortaya çıkartmakta, tasarımcısının dünya görüşünün ve mimari iddiasının daha fazla deneyimlenmesine, benimsenmesine ve anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Modern mirasın korunmasındaki en önemli nedenlerden olan “özgünlük değeri” ve “belge değeri” arasında görülen bu çatışma zaman zaman bir değer diğerine tercih edildiği durumları ortaya çıkarmaktadır. Böylesi bir çatışmaya kesin çözüm bulmak kolay görülmemekle birlikte, uygulanmış, yeniden-işlevlendirme örneklerini irdelemek ve bu sorunsalı tartışmaya açmak açısından verimli bir başlangıç olacaktır.

Geçmiş ile geleceği birbirine bağlayan müzelerin, modern mimari mirasın korunmasında aktif olarak nasıl bir kültürel ajan rolü aldığı, kurtarıcı olarak yapıların sadece kabuklarının mı koruduğu, yapıların değerlerinden, özgün işlevlerinden bağımsız birer nesneye mi dönüştürdüğü incelenen birkaç yapı üzerinden değerlendirilecektir. Ancak öncesinde karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılarak,

temel sorunsallar göz önüne serilecektir. İlk olarak, soyut ve somut değerlerin bütüncül korunduğu, özgün mekânsal kurgusu, malzemesi, dekorasyonu ile bir bütün olarak müzeleşen yapıların nasıl dönüştürüldüklerine bakılacaktır. Bir diğer kategoride yer alanlar ise, öncekilerden farklı olarak yapının sadece kabuk olarak korunduğu, soyut değerlerinin, malzemesinin ve dekorasyonunun tamamen değiştiği, yeniden tasarlanan iç mekânları ile nasıl yeniden-işlevlendirildiği ve bir başka yaşantıya dönüştüğü incelenecektir. Son olarak, yapının değerlerini kısmen göstermeye çalışan ama yeni iç mekân tasarımları nedeniyle yeni bir kimliğe bürünen ve ara kesitte yer alan müze örnekleri değerlendirilecektir. Bu üç ayrı kategori kapsamında müzeleştirmenin modern mirasın korunmasında nasıl bir dönüştürücü güç ve kültürel ajan olabileceği tartışmaya açılacaktır.

Ulusal ölçekte müze-ev olarak değerlendirilen büyük bir kısmı geleneksel olan yapıların tamamının kullanıcı nedenli (Atatürk evleri, yazar-şair anı evleri) müzeleştirildikleri görülmektedir. Türkiye’de müze-ev kapsamında korunan modern yapıların tamamı Mustafa Kemal Atatürk ile veya diğer önemli siyasi kişiler ve olaylarla bağlantı yapılarıdır. Bu kapsamda değerlendirilebilecek en önemli iki modern konut yapısı, kullanıcısının Atatürk olası nedeni ile korunan ve müze işlevi verilen Seyfi Arkan’ın Florya Köşkü (1935) ve Sedat Hakkı Eldem’in Yalova Termal Köşkü’dür (1929) (Koral, Ötgün, Dönmez, 2007). Ancak bu yapılar da Atatürk’ün yaşadığı veya geçici süreyle konakladığı diğer yapılar gibi benzer biçimde müzeleştirilmişlerdir. Modern mimari miras olarak değerlendirilen ancak korunmaları için modern miras değerlerinin öne çıkarılmadığı yapılar, birer kabuk olarak görülmüş ve Atatürk’ün kaldığı zamanı anlatacak biçimde baştan düzenlenerek yeniden-işlevlendirilmişlerdir. Türkiye bağlamında, modern mimari miras değerleri ile korunan ve müzeleştirilen başka bir modern konut yapısının olmaması oldukça ilginçtir. Modern mimari miras olarak değerlendirilen, ulusal ölçekte dönemin önemli mimarları tarafından, o yüzyılın yapım sistemi ve teknolojisi ile inşa edilen yapıların büyük bir kısmının ayakta olduğu ve özgün işlevlerinde kullanılmaya devam ettikleri gözlenmektedir.

Müze-ev’lerden farklı olarak, Türkiye’de modern mimari mirasın yeniden-işlevlendirilerek müzeye dönüştürüldüğü en yaygın örnekler arasında çoğunlukla sanayi yapıları bulunmaktadır. Müze işlevi verilen endüstri mirası örneklerinden Bilgi Üniversitesi Santral İstanbul yerleşkesi içerisinde bulunan Çağdaş Sanatlar Müzesi, Bursa Merinos Fabrikası’nın bir bölümünden dönüştürülen Tekstil Müzesi ve Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü’nde yer alan Sümerbank Tekstil Fabrikası’na ait Elektrik Santrali’nden dönüştürülen Cumhurbaşkanlığı Müzesi bu kapsamda değerlendirilecektir.

Büyük hacimlerde kurulan üretim mekânlarının müzeye dönüştürülmeleri, yapıların kullanımının devam etmesi ve gelecek nesillere aktarılıyor olmaları oldukça olumlu bir yaklaşımdır. Santral İstanbul içindeki Bilim Müzesi'nin belirli bir bölümünde mevcut sanayi yapısının önemli bir parçası olan santral canlandırılmış, teknolojik malzeme korunmuş ve sergi elemanı olarak kullanılmıştır (Aksoy, 2007). Müzenin diğer bölümlerinde ise yapı sadece kabuk olarak ele alınmış ve içine bilim müzesinin sergi elemanları yerleştirilerek, özgün kurgusundan farklı bir iç mekân düzenlemesi yapılmıştır. İç düzenlemedeki farklılaşmanın ötesinde yapının giriş bölümüne eklenen Çağdaş Sanatlar Müzesi yapısı ile özgün yapının yerleşke içindeki algısı tamamen değişmiştir. Diğer bir örnek olan Bursa Merinos Fabrikası'nda geçmişten gelen izlerin korunması, tekstil üretiminin canlandırılması, sanayi yapılarının özgün işlevlerinin sergileme anlatisına dâhil edilmiş olması oldukça olumludur; ancak özgün plan şeması ve mekân kurgusu yeni sergileme düzeni ile tamamen kaybolmuş, yeni bir plan şeması ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 2010). Son örnek olarak, Kayseri'de bulunan Cumhurbaşkanlığı Müzesi çağdaş müzecilik anlayışı ile ele alınmış ve iyi tasarlanmış bir müze örneğidir. Ancak müzeleştirme sürecinde, 1935 yılında inşa edilen ve fabrikanın dışında kent için de elektrik üreten, (Eldek, 2007) dönemin teknolojisini en üst düzeyde kullanan ve mimari olarak oldukça yenilikçi olan bir sanayi yapısının neden sadece bir kabuk olarak ele alındığı, yeni başka bir yapı da oldukça iyi sergilenebilecek Cumhurbaşkanlığı eserlerinin neden bu yapının içine yerleştirildiği tasarım ve koruma bağlamında tartışmaya açık bir konudur. Yapı kabuğu ve kısmen patinası korunan sanayi yapısı, ziyaretçisine fabriak geçmişi ile hiçbir bağı olmayan, üretim donanımlarından arındırılmış mekân kurgusu ile yepyeni bir deneyim vaat etmektedir.

Modern mimarlık mirasının korunmasının gerekliliğinin hala tartışıldığı, yapıların hızla yok olduğu bir ülkede korunmuş ve yeniden-işlevlendirilerek kullanıma açılan yapıların, koruma kararlarının tartışılmasına ortam sağlamaları nedeniyle bile bu alanda çalışanlar için oldukça önemli ve değerli bir bilgi birikimi ürettikleri unutulmamalıdır. Uygulama bağlamında, korumanın oldukça meşakkatli olduğu, modern mirasın koruma uygulamasının ise daha da meşakkatli olduğu koruma dünyasında kabul gören bir gerçektir. Bütün bu tespitler ve örnekler sonrasında iki modern olgunun, müzecilik ve modern mimari mirasın yol arkadaşlıklarının 21. yüzyılda da uzun soluklu olacağı, birbirlerini dönüştürmenin yanı sıra kültürel dönüşümlerin öncüsü ve ajanı olma rolünü de daha uzun süre üstlenecekleri aşîkârdır.

Anahtar Kelimeler: Müzecilik, Kültürel Ajan, Modern Mimari Miras, Koruma Uygulaması

Kaynakça

- Aksoy A., (2007). *Silahtarağa Elektrik Santrali / The Silahtarağa Power Plant (1910-2004)*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ayaokur, A., Yılmaz, B., (2014). Bilgi Olarak Müze Nesnesi ve Bilgi Merkezi Olarak Müze, *Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, 17-20 Eylül 2014, Urla, 583-592.
- Bolton, L., (2006). The Museum As Cultural Agent; The Vanuatu Cultural Centre Extension Worker Program, içinde Healy, C., Witcomb, A. (Eds), *South Pacific Museums: Experiments in Culture*, Victoria: Monash University ePress
<http://books.publishing.monash.edu/apps/bookworm/view/South+Pacific+Museums%3A+Experiments+in+Culture/139/xhtml/chapter13.html>
- Bozkurt, C., (2010). Bursa Merinos Kültür Merkezi, <http://cba-ist.com/project/573f1fdf829c1> adresinden elde edildi.
- Butcher-Youngmans, S., (1993). *Historic House Museums; A Practical Handbook for their Care, Preservation, and Management*, New York: Oxford University Press.
- Eldek H., (2007). *Value Assesment for Defining the Conservation Principles for Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eldek, H., (2014). *Kayseri’de 1935-55 Yılları Arasında İnşa Edilmiş Modern Yapıların Korunması Üzerine Yöntem Önerisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erginoğlu, K., (1999). Mallet-Stevens İstanbul’da, Mecidiyeköy Likör Fabrikası, *Arredamento Mimarlık Dergisi*, 74-78.
- Frampton, K., (2007). *Modern Architecture: A Critical History*, 4. Basım, Londra: Thames and Hudson.
- Karadeniz, C., (2015). *Çağdaş Müze ve Kültürel Çeşitlilik: Arkeoloji Müzesi Uzmanlarının Kültürel Çeşitliliğe İlişkin Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koral, B., Ötgün, Ö., Dönmez H., (2007). *Atatürk Evleri*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Leitner, J., (2012). Cultural Agents, *Harvard Political Review Literary Supplement 1*, September 3, 2012. <http://harvardpolitics.com/literary-supplement-1/cultural-agents/> adresinden elde edildi.
- Madran, E., (2006). Modern Mimarlık Ürünlerinin Belgelemesi ve Korunması Süreci için Bazı Notlar, *Mimarlık Dergisi* 332, 56-61.
- Madran, E., (2014). *Namık Kemal (Saraçoğlu) Mahallesi*, <http://gazetesolfasol.com/yazi/271/namik-kemal-saracoglu-mahallesi/> 18 Mayıs 2014, adresinden elde edildi.

Mostafavi, M., Leatherbarrow, D. (1993). *On Weathering: The Life of Buildings in Time*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Prudon, T. H. M., (2008), *Preservation of Modern Architecture*, Hoboken, New Jersey: John Wiley&Sons.

Roth, L. M., (2006) *Mimarlığın Öyküsü*, 3. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sandell, R., (1998). Museums as Agents of Social Inclusion, *Museum Management and Curatorship* 17(4), 401–418.

5B OTURUMU
HABİTAT İÇİNDE DİYALOG III

28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Anlı Ataöv

Bir Ekolojik Müşterek Olarak Mera Alanının Dönüşümü

Arş. Gör. Dalya Hazar

*Doğal Çevre ve Rüzgar Enerjisi Çatışması -
Çatışan Perspektifler ve Diyalog Olasılıkları*

Zeynep Özçam

Tarihi Kırsal Peyzaj Alanlarında 'Habitat'

Emine Çiğdem Asrav

*Tarımsal Üretimde Ölçek Meselesi:
Küçük Ölçekli Üretim Neden Önemli?*

Arş. Gör. Dr. Emel Karakaya

Ekrem Ayalp

Bir Ekolojik Müşterek Olarak Mera Alanının Dönüşümü

Arş. Gör. Dalya Hazar

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü

dalyahazar@iyte.edu.tr

Lefebvre, Kentsel Devrim kitabında (1970), şehrin ağırlığının artmasıyla devrilen kır-kent birlikteliğinden, kırım üzerinde her daim artmakta olan kent baskısından ve toprağına, ürünlerine bağlı yaşayan insanlar üzerinden kurulan çoklu ilişkilerden bahsetmektedir. Modern kentli ile geleneksel köylü arasındaki keskin sınırların yok olup, iç içe geçmesi, kent gerçekliğini ve üretim ilişkilerini dönüşüme uğratmış ve mekan, toplumsal ilişkileri ifade ederken, aynı zamanda da onları etkilemiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte tarımsal üreticiler, tüketicilere ve sanayide ucuz işgücüne dönüşürlerken; kırsal alan, kentin karşıtı olmaktan çıkıp, kentin bir parçasına dönüşmüş; doğal değerler ve özellikle kırsal ve ekolojik müşterekler kent için bir kaynak olarak görülüp, kullanılmaya başlanmıştır.

Doğanın ve müştereklerin metalaşması süreci, 17. yüzyıl İngiltere kırsalında başlayan ilk birikim ve çitleme (çevreleme) hareketlerine dayanır. Marx (1867) bu süreci “sermayenin kırsal müştereklere saldırısı” olarak tarifler. Toprak sahipleri köylülerin toprağına erişimini kısıtlamış ve onları mülksüzleştirerek, gelişmekte olan sanayide ucuz işgücü olmaya mecbur bırakmıştır. Müşterekler, kamu kullanımına ve erişimine açık, kullanım hakkının mülkiyet hakkından üstün olduğu, herkese ait olan ortak zenginliklerdir. Müşterekler, hava, su, ormanlar ve mera alanları gibi “ekolojik müşterekler”; ve yollar, kamusal alanlar, toplu taşıma gibi kamu malı olarak tanımlanabilecek “kentsel müşterekler” olarak ikiye ayrılabilir. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren “ikinci çitleme (çevreleme) hareketleri” olarak ifade edilen, neoliberal politikaların ekolojik müşterekleri baskılama süreci; tarım alanları, ormanlar, meralar ve kıyı alanlarının inşaat, maden ve enerji sektörlerine feda edilmesi üzerinden devam etmektedir (Benlisoy, 2014).

Kaynak kötümserleri, doğal kaynakların, kar maksimizasyonlarını gözetin ve durmaksızın çoğalan insanlar karşısında kısa sürede tükeneceğine dair görüşlerini,

Malthus'un (1789) aşırı nüfus artışı problemine odaklandığı "Nüfus İlkesi Üzerine Bir Makale" adlı çalışması üzerinden temellendirmektedirler. Özellikle 1970'li ve 1990'lı yıllar arasında "Yeni Malthusçular" akımı takipçileri, çevrecilik söylemleri üzerinde baskın bir etkiye sahip olmuşlardır (Castree & Braun, 2001). Yeni Malthusçu ekolojist Hardin (1968), "Müştereklerin Trajedisi" fikrini ortaya attığında, müştereklere sınırlı erişimi olan optimum bir nüfus ihtiyacından bahsetmiş ve aşırı nüfus artışının sınırlı kaynakların sonunu getirmesini engellemenin sadece iki şekilde mümkün olabileceğini söylemiştir: (i) özelleştirme ve (ii) devlet kontrolü (Hardin, 1968; Urdal, 2005). Ancak Hardin, özelleştirmenin ve devlet kontrolünün kaynakların sürdürülebilir kullanımını garanti edemeyeceğine dair ciddi eleştiriler almıştır. Hardin'in önerisi ayrıca müşterekler üzerindeki kapital baskısını, çitleme (çevreleme) ve özelleştirme taleplerini arttırdığı gerekçesiyle de eleştirilmiştir. Politik-ekonomist Ostrom (1990), Hardin'in önerisine karşı, müştereklerin idaresi sorununa kullanıcıların kolektif eylemleri, bilgi aktarımı ve güven ilişkileri üzerinden oluşturulan alternatif bir çözüm önerisi geliştirmiştir (De Angelis & Harvie, 2014; Akbulut, 2014; Adaman et.al, 2017).

Kentleşme baskısı ve çitleme (çevreleme) tehdidi altında bulunan ve ekolojik sürdürülebilirlik ve biyoçeşitlilik için hayati derece önem taşıyan mera alanları, kırsal ve ekolojik müştereklerimizdir. Mera alanları, yanlış hayvancılık faaliyetleri (aşırı otlatma vb.), mera üzerine fidan dikimi, başarısız ıslah çalışmaları ve başka kullanımlara tahsis sonucunda sürekli olarak verim kaybetmekte ve azalmaktadır. Anadolu'ya özgü endemik bitkilerin önemli bir bölümü mera alanlarında yaşamaktadır. Bu sebepten, meraların korunması, sadece kırsal kalkınma ve hayvancılık faaliyetleri açısından değil, "bozkır ekosistemi" açısından da çok önemlidir. Birçok bitki ve böcek türüne ev sahipliği yapan mera alanları ayrıca, toprağa yüksek miktarda karbon gömme potansiyeline sahiptir. Artan kentleşme baskısına karşı mera karakteristiklerinin korunabilmesi için, arazi gasplarının, işgallerin, başka kullanımlara tahsislerin ve benzeri çatışmaların engellenmesi gerekmektedir (Avcioğlu et. al., 2009).

Türkiye'de dört çeşit mera mülkiyeti bulunmaktadır: (i) hazine ve ortak mülkiyet, (ii) köy tüzel kişiliği, (iii) mülhak vakıflar ve (iv) özel mülkiyet. 6360 Sayılı Bütünşehir Yasası ardından köy tüzel kişiliğinin kaldırılmasıyla yetkiler Belediyelere, köy tüzel kişiliğine ait olan meralar ise Maliye'ye devredilmiştir. Özel mülkiyetli meralar 4342 sayılı Mera Kanunu'ndan muaftır ancak başka kullanımlara tahsis öncesi İl Mera Komisyonlarına bilgi vermekle yükümlüdürler. Bu merkezileşme, daha güçsüz yerel yönetimlere ve bugün halen devam etmekte olan uygulama karışıklıklarına sebep olmuş ve kır ve kent arasındaki ayrımı iyice belirsizleştirmiştir. Ancak kırsal ve kentsel alanlar yapıları bakımından farklı ihtiyaçlara sahiptir ve mevcut yasada böyle tariflenmemiş olsa bile, "kırsal mahalleler" ve "kentsel mahalleler" olarak ayrı şekilde

değerlendirilmeleri gerekmektedir. Kırsal ve kentsel alanların ortasında bulunan, kıra ve kente özgü kullanımların karıştığı ve bazen çatıştığı, daha geniş parsellere ihtiyaç duyan kullanımlara sahip (çiftlik, arıtma tesisi, kampüs vb.) bir geçiş bölgesi olarak tanımlanan kır-kent çeperinin de planlama ve tasarım süreçlerinde ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir (Avcioğlu et. al., 2009; M_1, kişisel görüşme, 2016).

Türkiye'deki meralar ve çayırar ülke yüzölçümünün %19'unu (yaklaşık 21 milyon ha. alan) kaplamaktadır ve iki tür mera vardır: (i) kıyı meraları ve (ii) step meraları. Kıyı meraları genellikle Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz ve Trakya bölgelerinde bulunmaktadır ve yılda minimum 600-2800 mm yağışa ihtiyaç duymaktadır (Url-1). Ülkemizdeki meraların %70'ini oluşturan step meraları da flora ve fauna (özellikle böcek faunası) açısından çok önemlidir. Meralarda uygun otlatma koşullarına bağlı olarak buğdaygil ve baklagil yem bitkileri döngüsü devam eder, ancak aşırı otlatma karşısında meraların verimi ve bu türler azalır. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Yem Bitkileri Bölümü'ndeki öğretim üyeleriyle yapılan mülakatlara göre, Türkiye'de mera ıslahı için yeterli altyapı bulunmamaktadır. Ekim, dikim ve hasat için yeterli teknik ekipman bulunmaması ve teknik mühendislik gerektiren yem bitkisi üretiminin çoğunlukla zootechnistler tarafından icra edilmesi mera ıslahının başarıya ulaşması önündeki kısıtlılıklar olarak ifade edilmektedir (M_2, kişisel görüşme, 2016).

Türkiye'de meraların mevcut kalitesinin düşük olmasının öncelikli sebepleri; (i) ekolojik kısıtlar (ör. iklim, step arazisi, kısıtlı su kaynakları), (ii) yanlış uygulamalar (ör. aşırı otlatma, yanlış haritalama); ve (iii) yöneticilerin ilgisizliği ya da konuya dair yeterli teknik bilgiye sahip olmamasıdır. Yeterli tohum stokunun bulunmaması, yeterli makine park yerinin bulunmaması, yeterli su kaynağının bulunmaması, süregelen yanlış uygulamalar ve mera ıslahı için ayrılan fonun doğru değerlendirilmemesi sonucunda ülkemizdeki mera ıslah girişimleri başarılı ve sürdürülebilir sonuçlar vermemektedir. Mera alanları 4342 sayılı Mera Kanunu kapsamında korunuyor olmasına rağmen, uygulamada aksaklıklar bulunmaktadır. Özellikle yasadaki boşluklardan kaynaklı olarak, mera tespit, tahdit ve tahsis süreçleri, artan maden, turizm, enerji ve kamu yatırımı taleplerinin lehine çalışmaktadır (M_2, kişisel görüşme, 2016).

Medya arşiv taramasında mera alanlarına dair ulaşılan haberlere ve uzmanlarla yapılan mülakatlara göre, Türkiye'de yaklaşık 12-13 milyon hektar kaldığı tahmin edilen mera alanları önemli risk altındadır. 1998 yılında yürürlüğe giren 4342 sayılı Mera Kanunu, TEMA Derneği'nin de katkılarıyla mera ıslah sürecinin hızlandırılması için bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, üniversiteler ve ilgili sivil toplum kuruluşları da mera alanlarının korunması ve iyileştirilmesi için dikkat çekmeye çalışmaktadırlar. Ancak, mera alanları üzerinde süregelen çatışmalar öngörülerin

ötesindedir ve kaybedilen alanları yeniden kazanmak için zorunlu ve iyi geliştirilmiş teknik, yasal ve sosyal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Mera varlığı 67 yılda 42 milyon hektardan, 12-13 milyon hektara düşmüştür ki bu son 50 yıl içinde mera alanlarının %70'inin kaybedilmiş olması demektir (Avcioğlu et. al., 2009). Özellikle 4353 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile 1928-1965 yılları arasında 650.000 aileye çoğu verimli mera arazisi olan 10 milyon hektar toprak verilmiştir. Tarımda makineleşme, mera alanlarının tarım alanlarına dönüşümünü hızlandırmış, buna paralel olarak yaklaşık 10 milyon hektar mera alanı 4342 sayılı Mera Kanunu yürürlüğe girmeden önce ormana devredilmiştir. Bu süreçte orman alanları 10.4 milyon hektardan, 21.2 milyon hektara çıkmış ve mera alanlarının gittikçe daralması ve büyükbaş hayvancılık önceliğinde verilen teşvikler (banka kredileri vb.) sonucunda küçükbaş hayvancılık yarı yarıya azalmıştır (Avcioğlu et. al., 2009; M_2, kişisel görüşme, 2016).

Kırsal nüfus toplam nüfusun %70'i iken kentleşme ve kırdan kente göç sonucunda son yıllarda bu oran %30'a düşmüştür. Aynı zamanda nüfus artışıyla birlikte çiftçilerin sayısı da ikiye katlamıştır (yaklaşık 24 milyon kişi). Boş bırakılan tarım alanlarından bazıları mera özellikleri göstermeye başlarken, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'da verilen maaş destekleri tarım alanlarına teşviki arttırmıştır. Fundalık, makilik alanlar ve mera alanları küçükbaş hayvancılık için yem bitkilerine ev sahipliği yapmaktadır ancak otlatma yapılabilecek bu alanların 7 milyon hektarı orman sicilindedir ve kullanılamamaktadır. Orman Bakanlığı, ormanların arasında kalmış olan tarım alanlarını da ormana katmıştır. Bu tür gerekli düzenleme ve yetkiler 6831 sayılı Orman Kanunu'nun aksine, 4342 sayılı Mera Kanunu'nda yetersiz kalmıştır. Bu yüzden mera karakteristiği gösteren birçok alan hala mera özel siciline işlenememiştir. Bunlara ek olarak, kırsal müşterekler olan su kaynakları, sulaklar, panayır alanları ve piknik alanları da mera özel siciline işlenememektedir (Avcioğlu et. al., 2009). Ancak, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına İlişkin Tüzüğünde yer alan "Büyük Ova Yönetmeliği" (2009), büyük ova içinde kalan mera alanlarının korunabilmesi için yeni bir imkan sunmuştur. Bu yönetmeliğe göre, tarımsal üretim potansiyeli yüksek, erozyon, kirlenme, amaç dışı veya yanlış kullanımlar gibi çeşitli nedenlerle toprak kaybı ve arazi bozulmalarının hızlı geliştiği ovalar, Bakanlar Kurulu kararı ile büyük ova olarak belirlenebilmektedir. Büyük ova koruma alanı olarak belirlenen alanlarda, tarımsal alt yapı projeleri ve arazi planlaması yapılır ve tarım arazileri amacı dışında kullanılamaz.

Çalışmada, bir medya ajansı arşivi üzerinden 2012-2016 yılları arasında Türkiye'de mera alanları ile ilgili yapılmış olan haberlere ulaşılmış, özellikle yasalarda meydana gelen değişiklikler, konuya dair uzmanların görüş ve eleştirileri, eylem ve protestolar, seminer ve çalıştaylar ve mera ıslah çalışmaları dahil olmak üzere mera alanları

özelinde olumlu ve olumsuz olarak nitelendirilebilecek tüm haberler kategorize edilmiştir. Haberlerin büyük bölümünün coğrafi olarak belirli bölgeler yerine tüm ülkeyi ilgilendiren yasal düzenlemeler ve torba yasalar hakkında olduğu tespit edilmiştir. 2012-2016 yılları arasındaki 5 yıllık dönemde coğrafi bilgileri olan haberler, olumlu (yeşil) ve olumsuz (kırmızı) olarak görselleştirilmiş ve tematik haritalar oluşturulmuştur.

Yerel ve genel basında “mera alanları” ile ilgili haberler çoğunlukla 6360 sayılı Bütünşehir Yasası’nın muğlaklığı ve köyler ve mera alanlarının da dahil olduğu köy ortak alanları üzerindeki gelecek olası etkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Uzman görüşler, köyden mahalleye geçişin ve köy tüzel kişiliğinin kaldırılmasının yaratacağı kentleşme baskısı ile orman, tarım ve mera alanlarının gittikçe azalacağını öngörmektedirler. Haberlerde torba yasa taslağına muhalif tepkiler ve özellikle mahalle statüsüne geçirilen köylerdeki mera alanlarının yerleşime açılabileceği ve meraların ıslah edilmek yerine başka kullanımlara tahsis edilebileceği yönünde endişeler yer almaktadır. Mera alanlarının azalmasıyla birlikte hayvancılıkta gerilemenin ve dışa bağımlılığın artmaya başlamasıyla et ve süt fiyatlarında artış olacağı ve hatta ithal edilmek durumunda kalılabileceğine dair Ziraat Odaları ve Veteriner Hekimleri Birliğinin görüşlerinin de dahil olduğu haberler yer almaktadır.

4342 sayılı Mera Kanunu Yönetmeliğinin 8’inci maddesine eklenen “kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı” ibaresiyle ve 20 yıllık ot bedeli ödenen verimli mera arazilerinin de yapılaşmaya açılabilir olması, mera alanlarının yerleşim alanı olarak görülme riskini ortaya çıkarmıştır. Hayvancılık giderlerinin %70’ini oluşturan kaba yem, çok pahalıdır. Türkiye’de kaba yem üretimi teşvik edilirken, sıfır maliyetle ulaşılabilecek kaba yeme sahip mera alanlarının iyileştirilmesi ve geri kazanımı için yeterli çaba ya da teşvik gösterilmemekte, aksine mera alanları potansiyel yerleşim alanı olarak görülmekte ya da verimini kaybeden mera alanları meyve bahçesine çevrilmektedir. Bu durum, küçük üretici, kırsal kalkınma ve biyoçeşitlilik alanlarının sürdürülebilirliğinde ciddi riskler meydana getirmektedir. Bunlara ek olarak, yakın zamanda zeytin alanları, kıyı alanları ve mera alanlarıyla ilgili yeni bir torba yasa gündeme gelmiştir (Haziran, 2017) ve bu torba yasaya karşı yapılan açıklamalar ve eylemler, yasanın “şimdilik” geri çekilmesi sağlanmıştır.

Ülkemizde hayvan teşviklerinin büyükbaş hayvanlar (sığır vb.) öncelikli olarak verilmesi, küçükbaş hayvanlar tarafından kullanılmakta olan mera alanlarımızın değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi adına dezavantajlıdır (Özkaya & Özden, 2014). Mera alanlarının korunması ve iyileştirilmesi için dünyada, Savory Enstitüsü ve Anadolu Meraları’nın uyguladığı “Bütüncül Otlatma Yönetimi” gibi başarılı onarıcı tarım ve hayvancılık teknikleri bulunmaktadır (Url-2).

Mera ıslahı için hayvan etkisi gereklidir ancak aşırı otlatma ve mevsim dışı otlatmadan kaçınılması için ‐otlatma planlaması‐ yapılması ve denetlenmesi şarttır. Savory Enstitüsü’nün Türkiye gözesi olan Anadolu Meraları grubunun yaptıkları eğitimler ve uygulamalar sonucundaki çıkarımları göstermektedir ki, sürüleri verimini kaybetmiş meralardan uzak tutmak yerine, kullanarak korumak daha olumlu sonuçlar vermektedir. Bu önerme, Anadolu Meraları tarafından Çanakkale Biga’daki uygulama arazileri üzerinde yapılan ‐bütüncül otlatma yönetimi‐ sırasındaki gözlemleri üzerinden desteklenmektedir. Bu çalışmalarda ‐padoklama‐ denilen hareketli çitler sistemi ile sürülerin arazi üzerinde uyguladığı periyodik etkiler sonucunda toprağa karbon gömülümünde, yeşil miktarında, minerallerde ve toprak veriminde artış olduğu gözlemlenmektedir (Url-2).

Mera alanları, (i) biyoçeşitlilik, flora, fauna (özellikle böcek çeşitliliği ve arıcılık); (ii) kırsal kalkınma; (iii) erozyonun önlenmesi; ve (iv) kırsaldaki müşterek kültür ve geleneğin korunması açılarından çok önemlidir. Çoğunlukla ihmalkarlıklar ve uygulama hataları sebebiyle verimini kaybeden mera alanları, tahsis değişikliği talepleriyle ve kırsal kalkınma önceliğinde diğer tarımsal kullanımlara (tarım alanı, meyve bahçesi vb.), ya da bölgede rezerv alan bulunması halinde enerji ve maden tesislerine dönüştürülmekte ve geri dönülemez bir biçimde kaybedilmektedir. Mera alanlarının korunması ve iyileştirilmesi için yasal düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi ve acilen uygulamadaki yanlışlıkların giderilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mera Alanları, Kırsal Müşterekler, Ekolojik Müşterekler, Çitleme (Çevreleme) Hareketleri

Kaynakça

Adaman, F., Akbulut, B., & Kocagöz, U. (2017). *Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. Metis Yayıncılık, İstanbul.

Akbulut, B. 2014. *Küresel, Özel ve Kamusal Mallar*. Erişim tarihi: 14.04.2015, <http://tr.boell.org/tr/2014/11/05/kuresel-ozel-ve-kamusal-mallar>. 5. Yeşil Ekonomi Konferansı, İstanbul.

Avcıoğlu, R., Soya, H., & Geren, H. (2009). *4342 Sayılı Mera Kanunu Uygulamaları ile Mera Islah ve Amenajmanı Yaz Okulu Eğitim Kitabı*, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Çayır-Mera ve Yembitkileri Bilim Dalı, İzmir.

Benlisoy, S. (2014). *Müşterekler Üzerinde Piyasa Baskısı*. Erişim tarihi: 14.04.2015, <http://tr.boell.org/tr/2014/11/05/musterekler-uzerinde-piyasa-baskisi>. 5. Yeşil Ekonomi Konferansı, İstanbul.

- Castree, N., & Braun, B. (1998). *The construction of nature and the nature of construction*. Remaking reality: nature at the millenium, 3-42.
- De Angelis, M., & Harvie, D. (2014). *The commons*. The Routledge Companion to Alternative Organization, London: Routledge, 280-294.
- Hardin, G. (1968). *The tragedy of the commons*. Science, 162(3859), 1243-1248.
- Lefebvre, H. [1970] (2003). *The urban revolution*. Translated by R. Bonnono. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Malthus, T. R. 1798. *An essay on the principle of population (Vol. 1)*. Cosimo, Inc. 2013.
- Marx, K. [1867] (2011). *Capital, A Critical Analysis of Capitalist Production, volume 1*. Lawrence and Wishart, London 1971; çev. Sol Yayınları, Ankara.
- MTM (2017). *2012-2016 yılları arası mera alanları haber arşivi*.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- Özkaya, T., & Özden, F. (2014). *Başka Bir Hayvancılık Mümkün*. Tarım Ekonomisi Derneği ve EÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, İzmir.
- Urdal, H. (2005). *People vs. Malthus: Population pressure, environmental degradation, and armed conflict revisited*. Journal of Peace Research, 42(4), 417-434.
- Url-1: *İzmir Yıllık Toplam Yağış verileri*, <http://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/yillik-toplam-yagis-verileri.aspx?m=IZMIR#sfB>, Erişim tarihi: 16.06.2016
- Url-2: *Anadolu Meraları*, <http://anadolumeram.com/yeni-egitimler/>, Erişim tarihi: 17.12.2016
- M_1: *Kişisel görüşme*, İzmir İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Kasım, 2016.
- M_2: *Kişisel görüşme*, Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Yem Bitkileri Bölümü, Kasım, 2016.

Doğal Çevre ve Rüzgar Enerjisi Çatışması - Çatışan Perspektifler ve Diyalog Olasılıkları

Zeynep Özçam

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

zeynepozcam@gmail.com

Son yıllarda enerji ve çevre sorunları ile ilgili küresel kaygıların sonucunda yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi büyük önem kazanmıştır. Dünyadaki mevcut enerji üretim teknikleri dünyanın gündemindeki en önemli problemi; yani küresel ısınmayı tetikleyen en önemli etken olarak kabul edilmektedir. Fosil yakıt yakarak enerji elde etmeye dayalı bu geleneksel enerji üretim biçimleri dünyamızda kirlilik, kaynakların tüketilmesi ve en önemlisi yüksek miktarda sera gazı salımı gibi yüksek çevresel etkilere sahiptir. Fakat fosil kaynakların aksine, yenilenebilir enerjiler temiz ve çevre dostu olduklarından fosil kaynaklara alternatif olarak değerlendirilmektedir (Aydın, Kentel, Düzgün, 2013).

İklim değişikliğine çözüm olma potansiyelleri nedeniyle yenilenebilir enerjiler giderek artan küresel bir desteğe sahiptir ve yenilenebilir enerjiler arasında rüzgar enerjisi, uygulanabilir ve karşılanabilir bir seçenek olduğundan son yıllarda giderek daha çok tercih edilen bir enerji üretim biçimi haline gelmiştir (Gipe, 1995; Aydın et al., 2013). Tüm bunların karşılığında, tüm dünyada ve Türkiye’de ulusal ve uluslararası destek mekanizmalarıyla desteklenen rüzgar enerjisi yatırımları büyüyen bir oranla artmaktadır.

Türkiye de, hızla artan nüfus ve kentleşme oranı nedeniyle enerji talebi yüksek bir ülkedir. Artan enerji ihtiyacına yeterli miktarda enerji sağlanması, enerji arzındaki çeşitliliğin artırılması ve enerjiye olan dışa bağımlılığın azaltılması, Türkiye’nin enerji politikalarında önemli birer konudur. Bu enerji hedeflerine ulaşmada en önemli unsurlardan biri, verimli bir yerli kaynak olan rüzgar enerjisidir. Dolayısıyla, yenilenebilir enerjileri destekleyen devlet politikaları ivme kazanmıştır ve devlet

tarafından desteklenen yatırımlar son birkaç yılda hızla artmıştır (Yaniktepe, Savrun, Koroglu, 2013).

Fakat, hızla genişleyen rüzgar enerjisi gelişmeleri, tüm dünyada ve Türkiye’de rüzgar enerjisi ve uygulanması konusunda önemli bir tartışma başlatmıştır. Gelişmeler temiz enerji kaynağı olması ve çevresel krizlere bir çözüm olarak değerlendirilmesine rağmen, büyük ve yapılaşmamış alan gereksinimleri nedeniyle, korunması gereken doğal ve kırsal alanlara nüfuz etmeye başlamış, bu nedenle de farklı aktör grupları arasında temel bir tartışmaya sebep olmuştur; enerji ve çevre sorunlarına bir çözüm olarak rüzgar enerjisi mi yoksa korunması gerekli doğal alanları tehdit eden büyük ölçekli bir yatırım türü mü? Temeline koruma ve kullanma karşıtlığını alan bu tartışma “rüzgar enerjisi çatışması” olarak karşımıza çıkmakta ve hem rüzgar enerjisinin hem de doğal alanların geleceği için çelişkili bir durum yaratmaktadır.

1. Rüzgar Enerjisi Çatışması

Doğal ve kırsal alanlar yaşam kalitesini arttıran değerli doğal varlıklar olarak değer görürken, rüzgar enerjisi de sürdürülebilir bir enerji kaynağı olarak değer kazanmaktadır. Her ikisi de sürdürülebilir yaşam çevreleri için temel bileşen olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla doğal alanlar korunması gereken varlıklar olarak, rüzgar enerjisi de yayılması beklenen bir enerji türü olarak değerlendirilmektedir. Bunun sonucunda, rüzgar enerjisi çatışması çözülmeyi bekleyen önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem teknik hem de sosyal açıdan sorunu değerlendirerek çatışmaların doğasını anlamak, çatışmanın çözümü için temel teşkil etmektedir.

Rüzgar enerjisi çatışmasının nedenleri literatürde birçok farklı şekilde açıklanmaktadır. En genel anlamda rüzgar enerjisine karşı muhalefet kişilerin genelde rüzgar enerjisini desteklerken, kendi yakın çevrelerindeki rüzgar enerjisi gelişmelerine karşı muhalif tutumunu ifade eden NIMBY (Not In My Back Yard – Benim Arka Bahçemde Değil) sendromu olarak açıklanmaktadır (Gipe, 1995; Burningham, 2000). Fakat bu terim, yerel muhalefeti genelleştirdiğinden muhalefeti açıklamada genel olarak yetersiz bulunmaktadır. NIMBY açıklamasına karşılık Wolsink (2007), yerel muhalefeti rüzgar enerjisi yatırımlarının yarattığı dışsallıkların bir sonucu olarak görmektedir. Bu dışsallıklar gürültü kirliliği, görsel kirlilik, doğal alanlara ve türlere verilen zarar gibi negatif etkilerden oluşmaktadır. Rüzgar türbinlerinin peyzaj üzerinde neden olduğu değişim, yerel toplum tarafından olumsuz olarak değerlendirilmekte ve muhalefete yol açmaktadır. Tüm bunların yanında, rüzgar enerjisi çatışmasını kurumsal faktörlerin bir sonucu olarak gören yaklaşımlarda vardır. Planlama ve karar verme süreçleri, özellikle gelişmeler üzerine yukarıdan aşağı ve hiyerarşik karar verme yöntemleri teşkil

ettiğinde, yerel muhalefette önemli rol oynayabilmektedir (Toke, Breukers & Wolsink, 2008).

2. Koruma ve Kullanma Karşılığı

Rüzgar enerjisi gelişmelerine ilişkin çatışmaların nedenleri oldukça farklı olabilir, ancak bir başka önemli neden, koruma ile kullanma arasındaki çatışmaya dayandırılmaktadır. Rüzgâr enerjisi yatırımları ağırlıklı olarak doğal ve kırsal alanlardan yer seçerken koruma ve kullanma arasındaki karşıtlık giderek yükselmeye başlamıştır. Rüzgar enerjisi çatışmasında ana konu, çevre dostu olmalarının yanı sıra, altyapı yatırımı olarak düşünülebilecek rüzgar enerjisi yatırımlarının doğal ve kırsal alanlarda hızla yayılmakta olması ve bu alanların üzerinde değişime sebep olmasıdır. Doğa ve (doğanın bir parçası olarak) kırsalın saf ve değerli mekanlar olarak değerlendirilmesi sonucunda, kullanma/yatırım baskısı getiren rüzgar enerjisinin bu alanların kalitesini bozacağı ile ilgili endişeler artmaktadır (Woods, 2003).

Dolayısıyla, rüzgar enerjisi çatışması esasen doğa ve kırsal üzerine iki farklı algı ve yaklaşıma dayandırılmaktadır. Bunlar saf ve değerli bir varlık olan doğanın veya kırsal alanın olduğu gibi korunması (korumacı yaklaşım) ya da gelişmemiş ve yabani bir varlık olan doğanın veya kırsal alanın kalkınma amacıyla kullanılması (faydacı yaklaşım) şeklindeki iki farklı yaklaşımdır (Woods, 2003). Yenilenebilir enerji gelişmelerini (veya herhangi bir gelişmeyi) gerekli gören faydacı yaklaşım, kırsal alanın yenilenebilir enerjiler de dahil olmak üzere yeni yatırımlar için potansiyel sunan bir üretim alanı olduğunu kabul eder. Buna karşılık, korumacı yaklaşım doğa ve kırsalı çekici özellikler barındıran değerli doğal alanlar olarak kabul ederken, yenilenebilir enerji gelişmelerini (veya herhangi bir gelişmeyi) bu alanların çekiciliğine bir tehdit olarak algılar. Bu bağlamda yeni yatırımlara karşı çıkan yerel halk korumacı, rüzgar enerjisi yatırımcıları ise faydacı olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla, bu iki farklı perspektif yerel grupları ve yatırımcıları iki karşıt grup olarak karşı karşıya getirerek konuyla ilgili çatışmaya neden olmaktadır (Woods, 2003).

Yenilenebilir enerjilere karşı muhalefet koruma/kullanma karşıtlığına dayanan çelişkili bakış açılarının yanısıra, yine çok benzer bir tartışmadan da beslenmektedir. Yeşil yatırımlar üzerine farklı rasyonelitelere dayanan bu tartışma kapitalist/anti-kapitalist karşıtlığını temel almaktadır. Günümüzde çok popüler olan yeşil yatırımlar, farklı perspektiflerden farklı değerlendirilmektedir. Yeşil teknolojilere geçiş, ekolojik sorunların gerçek nedenlerini görmezden geldiği için bazı kesimler tarafından eleştirilmektedir. Bu bakış açısına göre, ekolojik sorunlar ekonomik büyüme, teknoloji

ve pazar temelli yaklaşımlara dayalı mevcut kapitalist düzenin bir sonucudur (Hoedeman, 2012) ve yeşil teknolojiler de mevcut düzenin yeni pazarlar yaratan yeni bir parçasıdır (Matthews & Paterson, 2005). Dolayısıyla, yeşil teknolojiler mevcut kapitalist düzende çevresel sorunlar nedeniyle meşruiyeti olan, doğanın metalaştırılması ve özelleştirilmesi için yeni bir yol olarak görülmektedir (Hoedeman, 2012). Bu bakış açısı temel alındığında, çatışma aynı zamanda koruma ve kullanma arasındaki çatışmayla çok benzer fakat farklı bir tartışmayı temel alan kapitalist/anti-kapitalist karşıtlığına da dayandırılmaktadır.

3. Çatışmanın Çözümü

Tüm bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, rüzgar enerjisi süreçlerinde çatışmaların ortaya çıkmasının birçok nedeni vardır. Çok genel bir şekilde, yerel toplumun bazı kesimleri yaşam alanlarındaki rüzgar enerjisi yatırımlarından olumsuz etkilendiğinde çatışmalar ortaya çıkmakta ve etkinin boyutu yalnızca fiziksel değil aynı zamanda sosyal olmaktadır.

Farklı kültürlere ve deneyimlere sahip her bir aktör grubu yatırım ve çevre arasındaki etkileşimi farklı şekilde yorumlayabilmekte (Toke et al., 2008) ve yatırım süreçlerinde farklı tepkiler verebilmektedir. Muhalefetin sebepleri, aktörlerin sahip olduğu farklı rasyonalitelere ve bu tür yatırımlara olan yaklaşımlarına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Yenilenebilir enerji gelişim süreçlerinde birçok farklı aktör yer almaktadır ve bu aktörlerin hepsi bir yatırıma yaklaşmakta farklı rasyonalitelere sahiptir. Bu nedenle, yenilenebilir enerji yatırım süreçlerinde yaşanan çatışmaların nedenlerini analiz ederken sürece dahil olan tüm aktörlerin bakış açılarını ve süreçteki konumlarını anlamak büyük önem kazanmakta ve süreci tüm boyutları ile değerlendirmek rüzgar enerjisi çatışmasını çözmekte ana konu haline gelmektedir.

Çatışmaların çözümü iki ana temelde ele alınmaktadır. İlk olarak, yasal düzenlemelerle desteklenen hassas planlama pratikleri çatışmaları ortaya çıkmasından önce önleyebilecek gerekli uygulamalar olarak ele alınmaktadır. Çatışmanın ortaya çıkması durumundaki çözüm ise farklı aktör gruplarını bir araya getirerek uzlaşma ortamları sağlayacak katılımcı pratiklerden geçmektedir (Atay Kaya, 2014). Bu aşamada, sürece dahil olmuş tüm aktör gruplarının çatışmadaki pozisyonları irdelenerek uzlaşma olasılıklarını ortaya çıkarmak ve taraflar arasında müzakere ve işbirliği olanakları yaratmak gibi çatışma çözme yöntemleri önem kazanmaktadır. Bu müzakere ve işbirliği yolunda yerel halkın tüm proje ve planlama süreçlerine katılımı ön plana çıkmaktadır (Toke et al., 2008).

4. Karaburun Deneyimi

Bu çalışma da, İzmir, Karaburun ilçesinde yaşanan rüzgar enerjisi çatışması temel alınarak, çatışmaların doğasını anlamak hedeflenmiştir. İzmir'in en batı çeperinde konumlanan ve doğal ve kırsal özelliklerini halen korumakta olan Karaburun ilçesi, son yıllarda yaşanan rüzgar enerjisine karşı güçlü yerel muhalefette ön plana çıkmaktadır. Tüm bu süreci derinlemesine analiz edebilmek için bu çalışmada sürece dahil olan kilit aktör gruplarıyla derinlemesine mülakatlar yapılmış ve bu aktörlerin tartışmadaki söylemlerinin arkasındaki inanç ve mantığı anlayarak, tartışmanın gerekçeleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tüm Türkiye'de ve özellikle Karaburun'da yaşanan muhalefetin sebeplerini daha derinden anlayabilmek için öncelikle süreci anlamak önemlidir. Son yıllarda yenilenebilir enerjiler için artan talep ve destek ile beraber Türkiye'de de yenilenebilir teknolojilerin ve özellikle rüzgar enerjisinin yayılımı hızla artmaktadır ve geniş alanlara ihtiyaç duyan büyük ölçekli rüzgar enerjisi yatırımları, potansiyel teşkil eden kırsal alanlar ve doğal alanlara yatırım baskısı uygulamaktadır. Bu anlamda Karaburun ve Yarımada üzerindeki yatırım baskısı da açıkça görülmektedir. Bu baskının en temel nedeni egemen politiklardır ve özellikle Karaburun verimsiz kırsal alanları ve uygun rüzgar kapasitesi ile yatırımlar için bir potansiyel teşkil etmektedir. Ancak, bugüne dek yatırım baskılarından uzak olmak, Karaburun'un doğal yapısını korumuş ve bu durum çatışma için farklı bir zemin hazırlamıştır. Bozulmamış bir doğal ve kırsal ortamın varlığı, Karaburun'da çevreci aktör gruplarının oluşmasına zemin hazırlamış ve bu gruplar bugün rüzgar enerjisi gelişmelerine karşı güçlü direnç göstermeye başlamıştır (Özçam, 2016).

5. Sonuç olarak

Karaburun'un bozulmamış doğal yapısı, rüzgar enerjisi ile ilgili karşıt görüşlerin ortaya çıkmasında en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda Karaburun'da yaşanan rüzgar enerjisi çatışması, farklı rasyonalite ve bakış açısına sahip birçok farklı aktör grubunun karşı karşıya gelmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Karaburun'da yerel halktan özel şirketlere, kamu kurumlarından sivil toplum örgütlerine kadar pek çok farklı çıkar grubunun bulunması ve bu grupların hepsinin sürece dair farklı bakış açıları çatışmayı farklı bir boyuta taşımaktadır (Özçam, 2016).

Tüm bu aktör grupları arasındaki karşıt görüşleri ve aktörlerin süreçteki pozisyonlarını daha iyi anlamak, destek ve muhalefetin nedenlerini daha derin bir şekilde anlayarak bölgede yaşanan çatışmanın temel nedenlerini ortaya koymak için önem arz etmektedir.

Bu gayretin diğer bir amacı ise, aktörlerin süreçteki pozisyonları dikkate alınarak, aktörlerin arasındaki diyalog olasılıklarını ortaya çıkarmak ve bölgede yaşanan çatışmayı en aza indirecek veya çözebilecek noktaları bulmaktır. Dolayısıyla bu çalışma, aktör pozisyonlarını temel alarak rüzgar enerjisi çatışmasının altında yatan nedenleri ortaya çıkarırken, aynı zamanda çatışmanın çözümüne dair katılımcı çözüm önerilerini de beraberinde ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rüzgar enerjisi, Doğal çevre, Rüzgar enerjisi çatışması, Çatışma çözümü

Kaynakça

- Atay Kaya, İ. (2014). *Conflicts in the planning processes of locally unwanted land uses (LULUs): Case studies in İzmir* (Doktora Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü).
- Aydin, N. Y., Kentel, E., & Duzgun, H. S. (2013). GIS-based site selection methodology for hybrid renewable energy systems: A case study from western Turkey. *Energy Conversion and Management*, 70, 90-106.
- Gipe, P. (1995). *Wind energy comes of age* (Vol. 4). John Wiley & Sons.
- Hoedeman, O. (2012). Rio +20 and the greenwashing of the global economy. *Environmental justice: part of the economic justice programme, Trans National Institute*, (13).
- Matthews, K., & Paterson, M. (2005). Boom or bust? *The economic engine behind the drive for climate change policy. Global Change, Peace & Security*, 17(1), 59-75.
- Özçam, Z. (2016). *Rethinking Wind Energy in Its Social Context: Conflicting Perspectives and Planning Problems – The Karaburun Experience*, (Y. Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi).
- Toke, D., Breukers, S., & Wolsink, M. (2008). Wind power deployment outcomes: How can we account for the differences? *Renewable and sustainable energy reviews*, 12(4), 1129-1147.
- Wolsink, M. (2007). Wind power implementation: the nature of public attitudes: equity and fairness instead of 'backyard motives'. *Renewable and sustainable energy reviews*, 11(6), 1188-1207.
- Woods, M. (2003). Conflicting environmental visions of the rural: windfarm development in Mid Wales. *Sociologia ruralis*, 43(3), 271-288.
- Yaniktepe, B., Savrun, M. M., & Koroglu, T. (2013). Current status of wind energy and wind energy policy in Turkey. *Energy Conversion and Management*, 72, 103-110.

Tarihi Kırsal Peyzaj Alanlarında ‘Habitat’

Emine Çiğdem Asrav

Politecnico di Torino

emineasrav@gmail.com

İnsan doğa ile etkileşime geçmeye başladığı andan itibaren kendine yaşam alanları oluşturmak için doğayı şekillendirmeye başlar. Bunu temel ihtiyaçları ve miras edindiği bilgi, anlamlar, değer atıfları, deneyimler, anılar ve tanıklıkları doğrultusunda gerçekleştirir. Böylelikle sosyo-kültürel pratiklerin ve yerel kimliğin oluşmasına katkı sağlar. Bu esnada doğa ise, insana yerleşmesi ve yaşam alanını oluşturması için mekan ve kaynak sunar. İnsan ile doğa arasındaki bu karşılıklı ilişki sonucunda da ‘yere özgü yapılı çevre’ oluşur. Yaşadığı çevre ile her zaman çeşitli ilişkiler kuran insan, çevresine fiziksel ve sosyo-kültürel katkıda bulunurken yaşadığı çevre de onun sosyo-kültürel ve psikolojik gelişimine katkı sağlar. Sonuç olarak, doğa-insan-yapılı çevre arasında kültürel, tarihsel, politik, ekonomik, ekolojik ve çevresel bağlamda ilişkiler kurulur. Bu ilişkiler ‘habitat’ı oluşturan temel bileşenlerdir. ‘Habitat’ bileşenleri büyük ölçekte karmaşık bir sistemin parçalarıdır. Bu nedenle, koruma ve yönetim planlamaları sürecinde ‘habitat’ bütünü oluşturulan her bir bileşeni anlamak kadar, bileşenler arasındaki ilişkileri tanımlamak, yani bileşenler arasındaki diyolağu anlamak önemlidir. Tarihi kırsal peyzaj alanları barındırdıkları çok boyutlu ilişkiler dolayısıyla ‘habitat’ alanlarına örnek oluşturmaktadır. Bu alanlarda ‘habitat’ bileşenleri arasında doğrudan ilişkiler kurulur ve dolayısıyla yere özgü fiziksel çevre ile sosyo-kültürel çevre ve ekonomik aktiviteler şekillenir. Günümüzde çeşitli tehditlerle karşı karşıya kalan bu alanlarda doğa, insan, yapılı çevre etkileşiminin devamlılığının sağlanması yere özgü değer ve karakteristik özelliklerin sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir.

‘Habitat’ ve Bileşenleri

Habitatın temel bileşenleri, doğa, insan ve bu ikilinin etkileşimi sonucunda oluşan yapıcı çevredir. Doğa, insan ve yapıcı çevre arasındaki devamlı etkileşim sonucunda yere özgü değer ve özellikleri barındıran ‘habitat’ oluşur. ‘Habitat’ bileşenlerinin dinamik yapısı dolayısıyla sürekli değişim ve devinim içinde olan bir olgudur. Bu devimsel süreçte oluşan değerler ve karakteristik özellikler eklentiler, kayıplar ve değişimler ile şekillenerek geçmişten gelecek nesillere aktarılır. Bu özellikleri bakımından ‘habitat’ süreç olarak ele alınabilir.

‘Habitat’ dünya ile olan ilişkilerin bir sonucu ve geçmiş, bugün ve gelecek için bilgi kaynağı oluşturur. Habitata bakarak tarihsel süreçte sosyo-kültürel, ekonomik, politik ve dini yaşama yönelik bilgi edinilebildiği gibi yine tarihsel bağlamda ekolojik ve çevresel döngüler hakkında da bilgi sahibi olunur. Bunun sonucunda, habitattan kültürel aktiviteler, gelenek, görenek, geleneksel bilgi, geçmiş ve bugünkü yaşam ile fiziksel çevre bileşenleri olan mimari özellikler, yapıcı ve açık alan kullanımları, yerleşim özellikleri ile arazi kullanımı hakkında bilgi edinilebilmektedir. Ayrıca, tarihsel süreçte devam eden ve/veya eklenen yeni değerler, kayıplar ve değişimler ile sebepleri hakkında da bilgi edinilebilmektedir. Bu özellikleri ile habitat açık bir arşivdir.

‘Habitat’ işlevsel ve morfolojik mekan organizasyonu ile mimari açıdan da irdelenebilmektedir. Bu durumda, yerel malzeme ile topografya ve iklim gibi çevresel etkilere bir cevap olarak geliştirilen yapıcı teknikleri ve üretilen mekansal organizasyonu yapıcı çevrenin karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Bu özellikleri ile ‘habitat’ yerel malzeme ve yaşam alanı sağlaması bakımından kaynak olarak ele alınabilir.

‘Habitat’ ekolojik ve çevresel döngüler gibi doğal süreçlerden doğrudan etkilenmektedir. Çünkü, bu döngüler sosyo-kültürel ve ekonomik yaşam döngüsü ile fiziksel çevrenin şekillenmesinde rol oynar.

Sürekli devinim halinde değişen ve gelişen fiziksel ve sosyo-kültürel çevrede, ‘habitat’ geçmiş dönemlerin izlerini ve kalıntılarını barındırır. Önceki topluluklara dair bulguları taşır ve insan ile doğa tarihine tanıklık eder. Tarihsel süreçte her bir dönemin özelliklerini kapsamı bakımından ‘habitat’ çok katmanlı kültürel bir yapıya sahiptir. Çok katmanlı ‘habitat’ yapısı, yere özgü sosyal, kültürel, tarihsel, ekonomik, ekolojik, çevresel, politik ve ruhani bileşenleri bünyesinde barındırır. Dolayısıyla, ‘habitat’ çeşitli bileşenleri birarada kapsayan ve bu bileşenler arasında etkileşime izin veren ve bu etkileşim sonucunda şekillenen dinamik bir yapıdır.

Son olarak, ‘habitat’ insanlar tarafından beş duyu organıyla algılanabilen duyumsal bir olgudur. Bu algılama sonucunda ‘habitat’, deneyimleyen üzerinde duygusal izler bırakır. Kültürel ve geleneksel etkiler ile hatıralar, deneyimler ve bilgi süzgecinden

geçerek 'habitat' öznel bir olgu haline gelir. Toplumun her bir bireyi tarafından farklı şekilde algılanır ve dolayısıyla her bir birey tarafından farklı bir 'habitat' inşa edilir.

Tarihi Kırsal Peyzaj Alanlarında 'Habitat' İlişkileri

Kırsal alanlarda doğa ve insan arasındaki karşılıklı ilişkiler ve bu ilişkilerin fiziksel ve sosyo-kültürel çevredeki etkileri açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Kırsal yerleşim alanları ve kır yapıları insan davranışı ile yapı ve doğal çevre arasındaki etkileşimin özgün örneklerini sergiler (Aran, 2000). Bunun sebebi bu alanlarda doğa ve insan arasında doğrudan ilişkiler kurulmuş olması ve tüm yaşam döngüsünün doğa, insan, yapı çevre, sosyo-kültürel ve ekonomik aktiviteler, ekolojik döngüler ile üretim alanları ve dini aktivitelerin etrafında oluşturulmuş olmasıdır.

Tarihi kırsal peyzaj alanları yere özgü ve çok katmanlı somut ve somut olmayan değer ve karakteristikleri bünyesinde barındırır. Geçmişin ve miras edinilen bilginin izlerini taşıyarak yerel ve ulusal kimliğin oluşmasına katkı sağlar ve temsilcisi olur. Tarım ve hayvancılık gibi devam eden yerel üretim aktiviteleri dolayısıyla tarihi kırsal peyzaj alanları besin kaynağı sağlarken, yerin özellikleri ve güçlüklerine göre değişen çevresel ve sosyo-kültürel etkenlere karşı gösterdiği uyum ve adaptasyon sonucu da geleneksel bilgi kaynağı sağlar.

Habitatı oluşturan temel bileşenler fiziksel ve sosyo-kültürel çevrenin oluşmasına katkı sağlar. İklim şartları, coğrafi konum, yeryüzü şekilleri, gelenek ve görenekler, toplum yaşamı, üretim ve tüketim biçimleri ve inançlar tarihi kırsal peyzaj alanlarında yere özgü habitatı oluşturan karakterleri belirleyen ana bileşenlerdir (Sözen, 2012).

Bütüncül bir bakış açısıyla, tarihi kırsal peyzaj alanları mekansal, sosyal, çevresel, tarihsel, duyuşsal, sembolik ve kültürel kriterlere göre tanımlanabilir (Scazzosi, 2002). Buna göre, mekansal kriter insanlar tarafından şekillenen tarımsal ve kırsal yerleşim morfolojisiyle tanımlanır. Ekonomik ve davranışsal etkenlerden sosyal kriterleri oluştururken, çevresel karakteristikler ve kırsal süreçler de çevresel kriteri oluşturur. Zaman içinde gözlemlenen değişimler tarihsel kriteri belirlerken, duyuşlarla algılanan renk, ses, koku gibi özellikler duyuşsal kriterleri oluşturur. Son olarak da insanlar tarafından atfedilen anlam ve yorumlamalar da sembolik ve/veya kültürel kriterleri belirler.

Arazi şekilleri, yeraltı ve yer üstü doğal kaynakları, ulaşım ağ sistemleri, surlar, köprüler, su yolları, ticaret ve kervan yolları tarihi kırsal peyzaj alanların bölgesel ölçekte bağlamsal ilişkilerini kurmasına aracı olur. Konutlar ve avlu ve/veya bahçe içinde yer alan samanlık, ahır, ambar ve servis yapıları gibi yardımcı yapıları ile köy mescidi, cami, depo, köy kahvesi, değirmen, köy odası, köprü, kuyu, kümes, ağıl, ışık

gibi yapılar da yerleşim ve mimari ölçekte fiziksel çevreyi şekillendirir (Sözen, 2012). Bu bağlamsal ilişkiler, yerleşim alanlarının bölgesel, yerleşim ve mimari ölçekte değer ve karakteristiklerinin oluşmasını sağlar. Buna ek olarak, sosyo-kültürel aktiviteler ve ekonomik pratikler ile gelenek, kültür, anılar, tanıklıklar, yerel hikaye ve efsaneler de gündelik yaşam döngüsünü şekillendirir ve somut olmayan değerlerin üretilmesine katkı sağlar.

Bu özellikleri ile tarihi kırsal peyzaj alanları, barındırdıkları çok katmanlı ve çeşitli değer ve özellikleri bakımından korunmaya değer kültürel varlıkları olarak tanımlanabilir. Ancak, günümüzde tarihi kırsal peyzaj alanları çeşitli ölçeklerde tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır.

Bu tehditler sosyo-kültürel, ekonomik, yönetsel, politik etkiler, ekonomik gelir kaygıları, hızla kentleşme ve hızla gelişme sonucu oluşarak ‘habitat’ a zarar vermeye başlamaktadır. Tarihi kırsal peyzaj alanlarında insan ile doğa arasındaki ilişkiye yönelik her bir etken, tüm yaşam döngüsünü doğrudan etkilemekte ve yere özgü değer ve karakteristik özelliklerini hızla kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumlarda, ‘habitat’ın çözümlenmesi yapılarak, karşı karşıya kalınan güçlüklerle karşı çözümler geliştirilmelidir.

Kültürel ve doğal katmanlılığın zengin olduğu Anadolu topraklarında çeşitli ‘habitat’ ilişkilerine rastlanmaktadır. Bunlar yer, iklim, coğrafi özelliklerle şekillendiği gibi sosyal, kültürel, ekonomik ve politik süreçlerden de doğrudan etkilenmektedir. Tarihi kırsal peyzaj alanları antik çağlardan günümüze devam eden çok boyutlu ilişkilerin önemli temsilcileridir. Coğrafi konum, iklim ve topografik özellikler ile her bir coğrafyada çeşitlenen kültür katmanlılığı dolayısıyla Anadolu topraklarında farklı karakteristiklere sahip tarihi kırsal peyzaj örnek arayışlarına gidilebilir. Kültürel katmanlılığın öne çıktığı tarihi kırsal peyzaj alanlarında geçmiş dönemlerden kalan kalıntılar ile güncel yaşam birarada gözlemlenmektedir. Doğanın diğer habitat bileşenlerine göre daha hakim olduğu tarihi kırsal peyzaj alanlarında yerleşim alanlarının ve arazi kullanımının topografik, iklimsel ve doğal kaynakların varlığı gibi etkenlere göre şekillendiği görülmektedir. Yapılı çevrenin diğer habitat bileşenleri arasında öne çıktığı örneklerde malzeme kullanımı ve detay özellikleri belirleyici olmaktadır.

Bu çeşitlilik içinde Anadolu topraklarında yer alan tarihi kırsal peyzaj alanlarını önceden tanımlı kriterlere göre kategorize etmek yerine her bir örnek kapsamında değerlendirme yapılması daha uygun olmaktadır. Tarihi kırsal peyzaj alanları kendi coğrafi, bölgesel, doğal ve yerleşim özellikleri kapsamında yerden üretilen sosyo-kültürel ve ekonomik pratiklere göre tanımlanmalıdır.

Sonuç Yerine

'Habitat' alanları doğa, insan ve yapılı çevre arasında çeşitli ilişkiler sonucunda oluşan dinamik bir olgudur. Tarihi kırsal peyzaj alanları çeşitli ölçeklerde ve bağlamlarda barındırdıkları değer ve karakteristik özellikleri bakımından 'habitat' alanlarına güçlü örnek oluşturmaktadırlar. Bu özellikleri dolayısıyla korunması gereken önemli kültürel miras alanları olarak ele alınması gerekmektedir. Günümüzde yere özgü değer ve karakteristik özelliklerini hızla kaybetme riskiyle karşı karşıya kalan tarihi kırsal peyzaj alanlarında yere özgü 'habitat'ın çözümlenmesi yapılarak, karşı karşıya kalınan güçlüklerle karşı her bir örnek kapsamında çözümler geliştirilmelidir. Bu kapsamda, habitat ilişkileri, insan, doğa, sosyal, kültürel, ekonomik, dini ve politik yaşam ile ekolojik ve çevresel kaygılar çevresinde bütüncül bir şekilde ele alınmalıdır. 'Habitat'ı bilgi kaynağı olarak ele alıp, kırsal alanların karşı karşıya kaldığı çeşitli problemlere yönelik habitattan öğrenilen bilgiler doğrultusunda çözüm arayışlarına gidilmelidir. Bütüncül koruma ve planlama önerilerinin geliştirilebilmesi açısından da disiplinlerarası bilgiye ve habitatın her bir öznesinin -yerel halk, sivil toplum örgütleri, yerel ve ulusal yönetim birimleri- bilgi, deneyim ve görüşlerine başvurularak disiplinler ve çeşitli paydaşlar arası diyalog sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: kırsal yaşam, habitat, koruma

Kaynakça

- Aran, K. (2000). *Barınaktan Öte: Anadolu Kır Yapıları*, Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi, Ofset Yayınevi, İstanbul.
- Asrav, E. Ç. (2015). *Place and Community Driven Conservation and Empowerment in Historic Rural Landscapes: Principles and Strategies For Taşkale Village, Turkey*, Master's Thesis, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Department of Architecture, METU, Ankara.
- Duncan, N., Duncan, J. (2009). *Doing Landscape Interpretation*, The SAGE Handbook of Qualitative Geography, SAGE Publications, London.
- Erzen, J. (2015). *Üç Habitus - Yeryüzü, Kent, Yapı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Scazzosi, L., Laviscio, R. (2015). *Rural Landscape as Heritage: Cultural Approaches towards a World Rural Landscape Recommendation*, 18th ICOMOS General Assembly Symposium, Heritage and Landscape as Human Values, Conference Proceedings (Der. Maurizio Di Stefano), ISBN 9788849530575, Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane.
- Scazzosi, L. (ed.) (2002). *Leggere il Paesaggio. Confronti internazionali/Reading the Landscape*. International comparisons, Gangemi Editore, Roma.
- Sözen, M. (2012). *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*, Çekül Vakfı.

Tarımsal Üretimde Ölçek Meselesi: Küçük Ölçekli Üretim Neden Önemli?

Arş. Gör. Dr. Emel Karakaya

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
emellkarakaya@gmail.com

Ekrem Ayalp

İzmir Kalkınma Ajansı, ODTÜ Şehir Planlama Bölümü Doktora Öğrencisi
ekremayalp@gmail.com

Öz: *Bu çalışmada, mevcut tarımsal yapı ve kırsalın dönüşümü çerçevesinde küçük ölçekli tarımsal üretim; iktisadi, kültürel, mekansal ve ekolojik boyutlarıyla değerlendirilmektedir. Çalışmamız, yeni köylülük modelini ve alternatif tarımsal gıda sistemlerini yerelde kalkınma konusu çerçevesinde ele almakta ve kırsal alanda yaşamın olanaklarını tartışmaya açmaktadır.*

Giriş

Bu çalışma, küçük ölçekli üretimin imkanlarını iktisadi, kültürel, mekansal ve ekolojik bakımdan mevcut tarımsal yapının ve kırsal dönüşümü içerisinde değerlendirmekte, yeni köylülük modelini ve alternatif tarımsal gıda sistemlerini gündeme getirerek yerelde kalkınmayla ve bir özgürlük olarak kırsal yaşamın imkan ve sürekliliğinin sağlanması hususunu tartışmaya açmaktadır.

Uluslararası Tarım ve Gelişim Fonu'nun 2008 yılında açıkladığı rakamlara göre dünyada 2 dekar ve daha küçük arazi büyüklüğüne sahip küçük ölçekli çiftlik sayısı 450 milyon ve bu çiftliklerden yaşamını sürdüren nüfus 2.2 milyardır. Bu rakam

dünyadaki toplam çiftliklerin %85'ini oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde hayvancılığın %70'i topraksızlar tarafından ya da küçük arazi sahipleri tarafından sürdürülmektedir. Türkiye'de ise tarım sektöründe çok küçük arazi sahipliği (1-19 dekar) ile küçük arazi sahipliği (20-49 dekar ile 50-99 dekar) toplam üreticilerin yaklaşık % 80'ini oluşturmaktadır. Açıkça, Türkiye'de kırsal alanda tarımsal üretim küçük ölçekli üretim ve mülkiyet yapısına dayanmaktadır. Küçük ölçekli üretim endüstriyel üretimden farklı olarak büyük arazilerde monokültür tarımsal üretim yerine polikültür üretime dayanır ve biyoçeşitliliğin korunmasında büyük öneme sahiptir. Köylülük, küçük ölçekli ve orta ölçekli tarımsal mülkiyet yapısı içerisinde var olmaktadır. Ekosistem korumasının yerelde en etkin biçimi bilge köylü tarım yöntemleri ile gerçekleştirilmektedir.

Ancak, 1980'li yıllardan bu yana endüstriyel ve büyük ölçekli tarımsal üretimi zorunlu kılan "Küresel Şirketleşmiş Gıda Rejimi"nin Türkiye'ye nüfuz etmesinin koşulları hem ekonomik hem de yasal ve yönetsel olarak desteklenmektedir. Dünya'da tohum, tarımsal kimyasal, çiftlik ekipmanı vb. tarımsal üretim araçları pazarında 1980'lerden bu yana oluşmuş olan oligopol piyasa 2000'li yıllardan bu yana değişmekte olan tarımsal politikalarla Türkiye'de de giderek hakimiyet kurmaktadır. Sadece üretim değil, dağıtım ve pazarlama mekanizmaları da aracıları, borsaları ve süpermarketleşmeyi desteklemektedir. Özellikle 2000'li yıllardan bu yana sistemli olarak neoliberal politikaların tarım sektöründe gerçekleştirdiği dönüşüm kırsal alanda küçük ölçekli üreticileri daha kırılğanlaştırmış, işçileştirmiş ve topraksızlaştırmıştır. Kooperatiflerin ürünleri işleme ve pazarlamasının önüne konulan engeller 1980'lerden bu yana kooperatifleri işlevsizleştirmiştir. TÜİK ve OECD verilerine göre, 1980 yılında tarım sektörünün ekonomiye olan katkısı %50 düzeyinde iken, 2001 yılında %38'e, 2015 yılında ise %20'ye düşmüştür. Çalışmamız küçük ölçekli tarımsal üretimi ele almakta ve mevcut tarımsal yapı içerisinde küçük ölçekli üretimin koşulları ile pazarda kalmaya yönelik stratejilerini yeni köylülük ve alternatif tarımsal gıda sistemleri ekseninde tartışmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde dünyada kırsal alandaki dönüşümü ele alan üç ana yaklaşım çerçevesine yer verilmiştir; (1) tarımsal yapı ve politiklardaki dönüşüm, (2) kır ve kent ilişkisindeki değişim ve (3) küreselleşme çerçevesinde kır ve kent arasındaki hiyerarşik ilişkinin mekansal yakınlığın yerini ağsal ilişkilerin alması ile çözümlüyor olması. Bu tartışmanın sağladığı olanak ve kısıtlılıklar değerlendirilerek ikinci bölümde Türkiye'de tarımsal yapı ve tarımsal-gıda sisteminin mevcut durumu ele alınmıştır. Bu çerçevede, Küresel Şirketleşmiş Gıda Rejimi de bu bölümde tartışılmıştır. Üçüncü bölümde, Türkiye'deki tarımsal yapı içerisinde küçük ölçekli üretim tartışılmakta; üretimde ölçek sorunsalı iktisadi, kültürel, mekansal ve ekolojik bakımdan değerlendirilmektedir. Son bölümde yeni köylülük ve alternatif tarımsal gıda sistemleri alanlarında yaşanan gelişmelere de yer verilmektedir.

Kırsal Alanda Dönüşüm: Üç Temel Yaklaşım

Bu bölümde kırsal alandaki dönüşümü ele alan kuramsal çerçevelere yer verip, bu üst anlatıların kırsal alandaki dönüşümü tariflerken referans verdiği temel niteliklere değinmekteyiz. Mesafelerin fiziksel yerine ilişkisellikler lehine belirleyici olmaya başlaması ile özellikle mekânsal birimler arasındaki kademelenmenin gevşemesiyle karşılıklı bağılıkların (ekonomik, sosyal, siyasal, çevresel, bilgi ve fikir üretimine ilişkin, vb.) değişip dönüşmesine referansla kırdaki yaşanan değişimi açıklamakta kullanılmaktadır (University of the Highlands and Islands, 2011).

İlk olarak, tarım merkezli üst anlatı, tarımsal üretim, pazarlama ve tüketim süreçleri ile uluslararası gıda sisteminde hâkim olan eğilimler içerisinde her bir kırsal alanın karşı karşıya kaldığı durum ile başa çıkma ve yolunu tayin sürecine odaklanmaktadır. Bu bakımdan tarım merkezli üst anlatı kırsal alandaki dönüşümün özünde tarımda meydana gelen dönüşümlere adapte olma eğilimi olduğunu ifade eder.

Diğer taraftan, kır-kent üst anlatısı, kırsal alanlarda yaşanmakta olan değişimi özellikle fiziki uzaklık bağlamında kent ile etkileşim biçimleriyle ilişki içerisinde kırsal alan tipolojileri tanımlayarak açıklamaya çalışmaktadır. Elbette bu farklılaşan ilişkilerde doğal çevre, kültürel, sosyal ve politik gelenek ve yapılar ile demografik farklılıklar ve mevcut beşeri sermaye dokuları gibi birçok değişken nitelik belirleyici olmakla birlikte, önerilen tipolojiler için dayanak oluşturacak belirli ortak örüntüler tespit edilebilmektedir. Periferik nitelikli denilebilecek, mal ve hizmetlere erişimin kısıtlı olup, yığılma ekonomilerinin bulunmadığı yerlerin kalkındırılması problemiği bu açıklama yaklaşımının önemli bir konusunu oluşturmaktadır.

Üçüncü olarak, ekonomik rekabetçilik ve küresel sermaye üst anlatısı, giderek karmaşıklaşan ve bulanıklaşan kapitalist dünya ekonomisi içerisinde kır ve kentin daha çok benzeşmekte olduğu (örn. Neil Brenner'ın bir tek kentsel dünya tezi) önermesi ile üretim ve tüketimin küreselleşmesi dolayımında her bir yerin içerisinde bulunduğu olumsal bağılıklardan sıyrılarak, farklı ilişki bağılıklar kurabilme imkanı yakalayabilmekte olduğu iddiasını sunar. Bir yandan, küreselleşmenin güç ilişkileri içerisinde kendisini kuran bir düzen olduğu ve bu güçten yoksun kırsal bölgelerin kendi geleceklerini inşa etmek bakımından dezavantajlı konumları ile küresel ağlar içerisinde bu eşitsiz güç ilişkilerinin yeniden üretiminde rol oynayacakları eleştirisi yapılırken, diğer taraftan her bir yerelin kendi kaderinin tayini için içerisinde bulunduğu dezavantajlı verili koşullardan sıyrılması için bir olanak olarak da değerlendirilebileceği belirtilmektedir. Bilgiye dayalı dinamik ekonomilerde kendisini gerçekleştirebilmek için bu umutsuz yerlere bir farklı ilişki kanalı vadetmektedir. Tarım dışı iktisadi faaliyetlerin geliştirilmesi özellikle bu eğilim içerisinde gündem olmaktadır.

Türkiye’de Tarımsal Yapı ve Tarımsal-Gıda Sistemi

Özellikle 1980’li yıllardan bu yana tarım ve gıda sektörü geri döndürülemez bir yeniden yapılanma süreci geçirmektedir ve devletin koruması altındaki köylülükten piyasanın değişken koşullarına ayak uydurmak mecburiyetindeki çiftçiye doğru bir dönüşüm gerçekleşmektedir (Keyder ve Yenal, 2013; Işık ve Pınarcıoğlu, 2008). Kuşkusuz bu dönüşümü ve yeniden yapılanmayı ele alabilmek için 1980’li yıllardan bu yana üretim ve tüketim sistemini dönüştürmekte olan Küresel Şirketleşmiş Gıda Rejimi ile Türkiye tarımının dönüşümünü birlikte ele almak gereklidir.

Küresel Şirketleşmiş Gıda Rejimi yazını 1980’lerden bu yana neoliberal politikaların kristalleşmiş yeni bir dönemi olarak (Çakmak ve Akder, 2005; Friedmann ve McMichael, 1989), temelde endüstriyel tarımsal üretim, oligopol tarımsal girdi piyasası ve kitlesel tüketim örgütlenmesine yönelik bir dizi küresel siyaseti ve yeni bir hegemonik güç ilişkileri sistemini ortaya koymaktadır (McMichael, 2014). Ayrıca, neoliberal küreselleşmenin tarım sektörü üzerindeki tezahürü olarak sermayenin baskın biçiminin finansallaştırılmış tarımsal işletme sermayesine dönüşümü, piyasa kuralları ile Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği gibi ulusüstü organizasyonların rollerinin genişlemesini ve yeni bir küresel işbölümü tanımlanmasını esas alır. 1980’li yıllarda gerçekleşmiş olan biyogenetik “devrim” ile tarımsal üretimde niceliksel artışın hedeflendiği ancak tarımsal üretimin niteliğinin görece gölgede kaldığı, bu teknolojik müdahalenin bir dizi ekosistem yıkımının ve sermaye birikimine ilişkin kriz ve tansiyonların sorumlusu olduğu ileri sürülmektedir. McMichael’a göre (2013); bu rejim özellikle küresel güneyde topraksızlaşmanın ve küçük ölçekli üretimin sona ermesinin ana sorumlusudur.

Türkiye’de tarımsal dönüşümün en önemli yasal altyapılarından birisi Dünya Bankası ile müzakereler çerçevesinde ve 2000-2001 ekonomik krizi sonrası yürürlüğe girmiş olan Tarım Reformu Uygulama Projesidir (ARIP). Bu proje çerçevesinde Çiftçi Kayıt Sistemi yürürlüğe girmiş, Tarımsal Satış Kooperatifleri kapatılmış ya da yeniden yapılandırılarak özel sektöre devredilmiş, ihracat temelli- daha kazançlı olan ürünlerin ekimi teşvik edilmiş ve ulusal piyasanın küresel piyasa ile entegre edilmesi hedeflenmiştir. Yüksek verim ve ihracata yönelik üretimin gerektirdiği endüstriyel tarım, üretimde büyük arazilere ihtiyaç duyduğundan Türkiye’de de bu gereksinimin karşılanmasına yönelik müdahaleler teşvik edilmektedir ve bu kapsamda yakın dönemde çeşitli yasal değişikliklere yer verilmiştir¹. Aydın (2017), toprakları

1 Bu konuda verilebilecek örneklerden biri 15 Mayıs 2014 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan “Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”dur. Bir diğeri yine aynı kanunda 2005 tarihinde yapılmış olan değişikliktir.

birleştirmeye yönelik yasal değişiklikler ve üretim bölgeleri oluşturma stratejisi ile atalık tohum kullanımını zorlaştırmaya dayalı tarımsal destek sisteminin amacının Türkiye tarımının ulusaşırı şirketlerin denetimini kolaylaştırıcı bir yapıya dönüştürülmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında “Bütünşehir Yasası” olarak bilinen 6360 sayılı yasa da *köylülüğün tasfiyesini*² köylerin tüzel kişiliklerini ortadan kaldırarak yasa düzeyde gerçekleştirmiştir.

Türkiye’de Küresel Şirketleşmiş Gıda Rejimi’nin uygulamalarının yer bulması 1980’li yıllarda başlamış ancak özellikle seçim dönemlerindeki politika değişiklikleri ve Türkiye tarımının büyük ölçüde devletin korumasındaki köylülüğe dayanan yapısı nedeniyle 2000’li yıllara kadar gerçekleşmemiştir (Karakaya, 2016). Bu durumun bir diğer nedeni de kırsal nüfusun kentlere göç etmesini engellemek üzere bir tür ekonomik destek mekanizmasının işletilmesinin gerekliliğidir (Ayalp, 2007). Üretimde denetimi şirketleştirerek piyasa koşullarına terk edilmesinin önünü açan sertifikasyon sistemleri bile (organik tarım, iyi tarım vb.) 2000’li yıllara kadar nadiren yer bulmuştur. Ancak 2000’li yıllardan bugüne sistematik olarak tarımsal üretime ve kırsal alanlara yönelik çok sayıda yasal değişiklik gerçekleşmiş ve bu değişiklikler hem tarımsal yapıda dönüşümü hem de Küresel Şirketleşmiş Gıda Rejimi’nin Türkiye’de yerleşmesinin koşullarını gerçekleştirmiştir. Dünya piyasasına paralel olarak bugün; tohum, tarımsal kimyasal ve tarımsal ekipman satışı yedi tane ulusaşırı şirketin pazar payının %70’in üzerinde olduğu bir piyasadır. Diğer bir deyişle, üretim girdilerinin tamamı tarımsal destek sisteminin dayatması ile pazarlanabilir metalara dönüşmüştür.

Türkiye’de Küçük Ölçekli Tarımsal Üretim

Kuramsal tartışmalar küçük ölçekli üreticinin topraktan koparak tarımsal üretimi müteşebbislere bıraktığını iddia etse de ampirik gerçeklik gösteriyor ki dünya nüfusunun beşte ikisi küçük arazi sahibi tarımsal üreticilerdir (Van der Ploeg, 2008). Türkiye’de de küçük meta üreticiliği, küçük arazi sahipliği ve geçimlik üretim rakamları dünyaya koşut bir çizgidedir. Türkiye’de tarım sektöründe çok küçük arazi sahipliği (1-19 dekar) ile küçük arazi sahipliği (20-49 dekar ile 50-99 dekar) toplam üreticilerin yaklaşık % 80’ini oluşturmaktadır (İslamoğlu vd., 2008). Öte yandan büyük arazi sahipliği (200 dekar ve üzeri) bölgesel olarak yoğunluk göstermekte, çoğunlukla Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde görülmektedir. Dünyadaki arazi büyüklükleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’de büyük arazi sahipliği olarak sınıflanan 200 dekar ve üzeri arazi büyüklüğü oldukça küçük rakamları temsil etmektedir. Kısaca,

2 Bu kavram Van der Ploeg (2008) tarafından ifade edilen “de-peasantization” ifadesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır.

Türkiye’de tarımsal toprak mülkiyeti yapısı küçük ölçekli topraklardan oluşmaktadır. Yukarıda aktardığımız üzere küçük ölçekli üretim alanları monokültür endüstriyel üretimin gereksinimlerini karşılamamaktadır.

Küçük ölçekli üretim, endüstriyel ya da konvansiyonel üretim tekniklerine dayanmamak kaydıyla, bilge köylü tarımı yöntemleri ya da alternatif tarımsal üretim yöntemleri ile uygulanması durumunda ekosistem korumasında büyük öneme sahiptir. Köylü tarımı olarak da ifade edilen küçük ölçekli bilge köylü üretim biçimi (Van der ploeg, 2008); agroekolojik devrimin gerçekleştirilmesinde, doğanın korunmasında, gıda egemenliğinin başarılmasında ve köylülüğün güçlendirilmesinde büyük role sahiptir (Altieri ve Toledo, 2011). Ancak süregelen tarımsal politikalar ile Küresel Şirketleşmiş Gıda Rejimi kıskacında; eğitim, sağlık vb. hizmetlere erişimde yaşanan yoksunluklar dahilinde kırsal alanda yaşamak ve küçük meta üreticisi, geçimlik tarımsal üretici ya da topraksız köylü olarak tarımsal üretime devam etmenin olanakları gittikçe daralmaktadır. Bu da Türkiye’de Ege Bölgesi’nde Dikili vb. yerleşmelerde görülene benzer biçimde köylünün topraklarını şirketleşmiş tarımsal işletmelere endüstriyel tarım için terk etmesi ya da kendi arazisinde işçileşmesi ile sonuçlanmaktadır (Keyder ve Yenal, 2013). 1980’den bu yana değişen tarımsal destek sistemi ve tohum, kimyasal, sulama vb. gerekliliklerinin girdi piyasasına endekslenmiş olması küçük ölçekli üreticileri daha da kırılanlaştırmıştır (Aysu, 2015). Son on yılda küçük ve orta büyüklükteki tarımsal işletmelerin tarımsal üretimden vazgeçmesi sonucu kaybedilen tarım toprakları toplam tarım topraklarının %8,2’sidir (Tarım alanlarının yüzde 8,2’sini kaybettik, 5 Ağustos 2017).

Yeni Köylülük ve Üretici-Tüketici Müşterekleri Olarak Alternatifler

Küresel Şirketleşmiş Gıda Rejimi’nin özellikle küresel güneydeki çiftçilerin, köylülerin ve üreticilerin üzerinde oluşturduğu baskı, metalaşmaya ve kitlesel tüketime yönelik yeniden yapılanma ve endüstriyel tarımsal gıdaların insan sağlığı ve ekosistem üzerindeki etkilerinin yarattığı kaygı dünyada çeşitlenen karşı toplumsal ve kitlesel örgütlemelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İkinci dünya savaşı sonrası ortaya çıkan tarımsal kimyasal karşıtı örgütlenmeler, 1960’lı yıllarda ortaya çıkan “yeşil devrim karşıtı çevre ve köylü hareketleri ile 1980 sonrası kitlesel tüketim karşıtı ortaya çıkan tüketici hareketleri 1990’lı yıllarda tarımsal gıda sistemi ekseninde bir araya gelerek kitlesel ve toplumsal karşı hareketleri oluşturmuşlardır. Küresel çiftçi örgütü La Via Campesina, Brezilya topraksızlar hareketi MST günümüzde en etkin kitlesel hareketlerdir. Küresel tüketici hareketi SlowFood yerel tatları koruyabilmek üzere yerel tarımsal biyoçeşitliliği ve dolayısıyla köylü tarımını koruma altına almak, üreticilerin

geçimliliğini destekleyici adil fiyat sistemi geliştirmek üzere sistemli çalışmalar yürütmektedir. Üretici-tüketici müşterekliliği ise gıda toplulukları, tüketici kooperatifleri, topluluk destekli tarım, katılımcı onay sistemi gibi alternatif örgütlenme biçimleri ile küçük ölçekli ve agro-ekolojik yöntemlerle üretim yapan üreticilere kırdan yaşam olanakları açmak üzere dayanışma ağları oluşturmaktadır.

Türkiye’de bu örgütlenme biçimi özellikle 2005 yılından sonra ve tarımda neoliberal politikaların en yoğun uygulandığı dönemlerde görece daha hızlı bir örgütlenme ile gelişme göstermiştir. Türkiye’de güncel gıda topluluğu sayısı 55’dir³. Bu bağlamda, bu yeni örgütlenme biçimleri farklı ilişkisel bağlılıklar kurabilme imkanına dayalı ağsal bir örgütlenmeyi ortaya koymaktadır. Öte yandan kır ve kent ilişkisindeki değişime koşut olarak incelediğimiz 42⁴ adet alternatif tarımsal gıda inisiyatifi (Karakaya, 2016; Karakaya ve Ayalp, 2017) göstermektedir ki tarımsal üretimin çeperde devam ettiği metropol kentlerde mekansal yakınlık örgütlenmeyi kolaylaştıran ve geliştiren önemli bir etmendir. Küçük ölçekli üretimin Türkiye’de hala varlığını sürdürmeye devam ediyor olması bu dayanışma ağlarının kurulması ve üretici-tüketici müşterekliliğinin örgütlenmesi ile mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye’de tarımsal yapı, Küçük ölçekli tarımsal üretim, Kır-kent bütünleşmesi/ayrışması, Yeni Köylülük ve Üretici-Tüketici Müşterekleri

Kaynakça

Altieri, M., A., Toledo, V., M. (2011). The agroecological revolution in Latin America: rescuing nature, ensuring food sovereignty and empowering peasants. *The Journal of Peasant Studies*, 38 (3), 587-612.

Ayalp, E. (2007). *Restructuring Agriculture and Adaptive Processes in Rural Areas: The Case of Cotton Sector in Adana-Karataş* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

3 Bu bilgi, yazarlardan Karakaya tarafından 2016 yılında tamamlanmış olan doktora çalışmasına ve her iki yazarın 2017 yılında sürdürdüğü ortak araştırmaya dayanmaktadır. Buradaki sayı sadece gıda topluluklarına (topluluk destekli tarım, gıda topluluğu, katılımcı onay sistemi, tüketim kooperatifi vb.) aittir. Bunun yanında tekil çiftlik ya da birey düzeyinde olup Alternatif Tarımsal Gıda Ağları içerisinde yer alan girişimler araştırma süresince incelenmemiştir. Ek olarak, Türkiye’de faaliyet göstermekte olan 30 adet STÖ, DE Alternatif Tarımsal Gıda Sistemine yönelik örgütlenme ve dayanışma alanında aktif rol oynamaktadır.

4 42 adet tarımsal gıda inisiyatifi yaygın olarak incelenmiştir. Bu incelemeye gıda topluluklarından farklı olarak alternatif üretici örgütlenmeleri ile yeryüzü pazarları vb. oluşumlar da dahildir.

Aydın, Z. (2017, Temmuz). *New forms of agricultural support policies, the new land inheritance law and farmers' reactions in Mediterranean Turkey*. 27. European Society for Rural Sociology Kongresi'nde sunuldu (24-27 Temmuz 2017), Krakov, Polonya.

Aysu, A. (2015). *Gıda krizi: tarım, ekoloji ve egemenlik*. İstanbul: Metis Yayınları.

Çakmak, E., H., Akder, H. (2005). *DTÖ ve AB'deki gelişmeler ışığında 21. Yüzyılda Türkiye tarımı* (Yayın no: TÜSİAD-T/2005-06/397, İstanbul, Haziran 2005). İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Friedmann, H., McMichael, P. (1989). Agriculture and the State System: the rise and decline of national agricultures, 1870 to the present. *Sociologia Ruralis*, 29(2), 93-117.

Işık, O., Pınarcıoğlu, M. (2008). *Türkiye'de Tarımın Yeniden Yapılanma Sürecinde Kırsal Yoksulluk* (TÜBİTAK Proje No: 106K119). Ankara, basılmamış rapor.

İslamoğlu, H., Gülöksüz, E., Kaya, A., Y., Çavdar, A., Karakoç, U., Nizam, D., Yazıcı, G. (2008). *Türkiye'de tarımda dönüşüm ve küresel piyasalarla bütünleşme süreçleri* (Proje No: 106K137, İstanbul, Haziran 2008). İstanbul: Basılmamış report.

Karakaya, E. (2016). *Agro food system transitions? Exploring alternative agro food initiatives in İzmir, Turkey* (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İzmir, Türkiye.

Karakaya, E., Ayalp, E. (2017, Temmuz). *Changing food systems? Towards an alternative*. 27. European Society for Rural Sociology Kongresi'nde sunuldu (24-27 Temmuz 2017), Krakov, Polonya.

Keyder, Ç., Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz tarımın sonu: küresel iktidar ve köylülük*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

McMichael, P. (2013). *Food regimes and agrarian questions*. Halifax: Fernwood.

McMichael, P. (2014). Historicizing food sovereignty. *Journal of Peasant Studies*, 41(6), 933-957.

Tarım alanlarının yüzde 8,2'sini kaybettik. (5 Ağustos 2017). *Dünya Gıda*. <http://www.dunyagida.com.tr/haber/tarim-alanlarinin-yuzde-82sini-kaybettik/7362> adresinden ulaşıldı.

University of the Highlands and Islands (2011). European Development Opportunities in Rural Areas (EDORA). *Report of the EDORA Project*. <https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research/edora-european-development-opportunities-rural-areas> adresinden ulaşıldı.

Van der Ploeg, J.,D. (2008). *The new peasantries: struggles for autonomy and sustainability in an era of empire and globalization*. London: Earthscan.

5C OTURUMU
KORUMADA DİYALOĞUN YENİ ARAÇLARI

28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Dr. Fuat Gökçe

*'Sayısal Kent Tarihi' Yöntemi İle Tarihi Alanlarda Kentsel Dönüşümü Anlamak:
Kentin Bittiği Yer'den Taksim - Maçka Vadisi'ne*

Pelin Bolca

Kültür Mirası Üzerinden Hesaplaşmanın Dayanılmaz Hafifliği

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Önge

*Bir Diyalog Okuması: İktidarın Propaganda Araçları Üzerinden Kentin Gelecek
Tasavvurunun Aktarımı: 1943 Güzelleşen İstanbul Kataloğu'nun Çözümlemesi*

Prof. Dr. Gülşen Özaydın

*Kıyı Kenar Çizgisi: Koruma ve Kentsel Coğrafya Arasında
İstanbul Kıyısının Değişimleri Üzerine Haritalar*

Gökçen Erkilic

Doç. Dr. İpek Akpınar

'Sayısal Kent Tarihi' Yöntemi ile Tarihi Alanlarda Kentsel Dönüşümü Anlamak: Kentin Bittiği Yer'den Taksim - Maçka Vadisi'ne

Pelin Bolca

Politecnico di Torino
pelinbolca@gmail.com

Özet

Tarihi alanlarda kentsel dönüşüm sürecinin anlatılması ve tanımlanması, çok katmanlı karaktere sahip oluşumlarda, dönüşüm dinamiklerini anlayabilmek, gelecek müdahalelerin sonuçlarını öngörebilmek adına önem teşkil etmektedir. 'Sayısal Kent Tarihi' yöntemi Bilişim ve İletişim Teknolojileri'nin getirdiği tasarım araçlarını kullanarak kent araştırmalarına, alanında uzman olan kişilerin yanı sıra bir 'kamusal iletişim' yolu geliştirerek toplumun her kesimine ulaşmayı amaçladığı bir alternatif sunar.

İstanbul gibi tarihi bir şehir için, kent gündeminde her zaman güncel tartışma konusu olan Taksim Meydanı ve Maçka Vadisi çok katmanlı kültürel karakteri ile kentsel dönüşüm sürecinde önemli bir örnek tanımlar. Bu çalışmanın amacı, 'Sayısal Kent Tarihi' yöntemini, çalışma alanının Osmanlı'nın son yıllarından günümüze kadar yaşadığı tarihi kentsel dönüşümü anlatarak örneklemektir. Böylesi bir yaklaşım ile oluşacak veriler göz önüne alınarak, yönteminin avantaj ve dezavantajları, kültür varlıklarının tanımlanması için kamusal iletişim/farkındalık yaratılmasına ve kentlerin kültürel mirasın bir parçası olarak yeniden düşünülmesine bağlı olarak tartışılacaktır.

Giriş

Çok katmanlı alanların mevcut kent dokusunu, farklı kent morfolojileri ve onların birbirleri ile olan ilişkileri oluşturur. Bu ilişkiler ise zamanla değişen politik, ideolojik ve kültürel olgulara bağlı olarak sürekli bir dönüşüm içerisinde. Bu dönüşüme neden olan dinamiklerin irdelenerek tarihi alanlara etkisinin ve sonuçlarının toplumun her kesimine anlatılması, koruma bilincinin yayılabilmesi için önemlidir¹.

Tarihi kent alanlarında etkin araştırmaların yapılması ancak disiplinler arası bir çalışma ile mümkün olabilir. Bilişim Çağı, Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin sunduğu işlemsel tasarım araçları yardımıyla, tarihi kent araştırmalarında geleneksel yaklaşımlara 'Sayısal Kent Tarihi (Bilişim Çağı etkisi altında kent tarihini anlatmak)' yöntemi ile yenilikçi bir alternatif sunar. İşlemsel tasarım araçlarının 'kent tarihi' araştırmalarında kullanımı kültürel değerlerin ilişkisini anlamaya, geçmişini bugün ile birleştirerek geleceği bütünsel bir bakış ile öngörebilmeye ve kentleri Kültürel Miras'ın bir parçası olarak yeniden düşünmeye yardımcı olur².

'Sayısal Kent Tarihi' yöntemi GIS (Coğrafi Bilgi Sistemleri-CBS)'in morfolojik çalışmalarda kullanımını 3D modelleme teknikleri ile birleştirerek, kent anlatımlarına farklı bir bakış açısı getirir. Bu yöntem, disiplinler arası tekniklerin birleşimi sayesinde farklı karakterdeki kullanıcılar ile aynı anda iletişim kurabilmeyi hedefler³. Başka bir deyişle, geleneksel anlatım yöntemlerinin ulaşamadığı kesime ulaşarak kent-algı-tarih ilişkisinin 'kamusal kullanımını' geliştirmeyi amaçlar. Yöntem çerçevesinde, GIS kullanımı ile fiziksel mekan ve sosyal veri katmanları dijital platformda organize edilerek sayısal analizler üretilir. Bu analizler alanında uzman olan kişilerin 'özel kullanımı'na hitap ederken, toplumun kalan kesimine ulaşması açısından zayıftır. Sayısal analizlerin, 3D görselleştirme teknikleri ile geliştirilen etkileşimli tarih anlatımı (animasyonlar, medya kullanımı, interaktif haritalar..) ile birleştirilerek sunulması, alanında uzman olmayan kişilere (hatta çocuklara bile) de ulaşabilmeyi sağlar. Bu sayede, görsel tarih anlatımı, kentin morfolojik dönüşümünü, karakteristik ve kültürel değerlerinin algısını 'kamusal kullanım' a açar ve bir 'kamusal iletişim' yolu oluşturur⁴. Bu birleşim kullanıcıya nitel ve nicel gözlemleri aynı anda sunarak tarih anlatımı için destekleyici bir yaklaşım getirir.

- 1 Tamborrino, R. (2014) *Digital Urban History. Telling the History of the City in the Age of the ICT Revolution*. Roma: Croma
- 2 Warwick, C., Terras, M., & Nyhan, J. (Eds.). (2012). *Digital humanities in practice*. Facet Publishing.
- 3 Bodenhamer, D. J., Corrigan, J., & Harris, T. M. (Eds.). (2010). *The spatial humanities: GIS and the future of humanities scholarship*. Indiana University Press.
- 4 Tamborrino, R. (2014)

Taksim Meydanı ve Maçka Vadisi, İstanbul için çok katmanlı tarihsel karakteri, sürekli bir oluşum/dönüşüm süreci içerisinde olması nedeniyle tartışmalı kent gündeminde güncel kalan yeri ve toplumun her kesimi tarafından yoğun günlük kullanımı ile önemli bir alandır. Bu çalışmanın amacı ise bahsedilen özellikleri ile ‘Sayısal Kent Tarihi’ yönteminin örneklenmesi için ideal bir çalışma alanı oluşturan Taksim-Maçka Vadisi’nin incelenmesidir.

Taksim - Maçka Vadisi’nin Kentsel Oluşum / Dönüşüm Süreci

16.yy’a kadar ‘Kentin Bittiği Yer - Ölüler Alanı’ olarak tanımlanan Taksim-Maçka Vadisi fiziksel değişimine 1732’de Taksim Meydanı’na *Maksem* inşa edilmesi ile başladı. 1839 yılında Tanzimat Fermanı’nın ardından alanın askeri bölge ilan edilmesi bir ‘askeri yapılaşma hareketi’nin başlamasına neden olmuştur⁵. 1800’lerin ikinci yarısında ‘kamusal park’ kavramı ortaya çıktı ve Taksim Bahçesi Osmanlı’nın ilk tasarlanmış kamusal parkı olarak Topçu Kışlası’nın arkasındaki alanda yerini aldı⁶. Bu noktadan sonra alanın kamusal kullanımını artarken, 1900’lerde savaş dönemi ile birlikte askeri yapıların boşaltılması ve kullanımının azalması sonucu, Osmanlı’nın son yıllarında Taksim-Maçka Vadisi kamusal park olarak kent belleğinde yerini aldı.

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ülke genelinde modernleşme çalışmalarının başlangıç noktası oldu. Kentlerin modernleşme yaklaşımına göre biçimlendirilmesi, uzun savaş döneminden sonra yeni ulus-devletin yapılaşması için de önem taşıyordu. İstanbul’un geleneksel Osmanlı hayatına sahip eski imparatorluğun başkenti olması, modern şehri yaşatmak ve yeni rejimin laik karakterini görünür kılmak için mükemmel bir sahne olarak görüldü⁷. Bu doğrultuda 1933 yılında açılan bir yarışma ile alanında uzman yabancı profesyoneller -Henri Prost, Donat Alfred Agache, Hermann Ehlgötz- İstanbul’un planlanması için tekliflerini sunmaya davet edildi. Yarışma sonucunda Ehlgötz’ün planı seçilmiş olsa da İstanbul planı için 1935 yılında Henri Prost görevlendirildi. Prost şehircilik disiplininin oluşmasına önemli katkıları olmuş şehirci-mimardır. Paris’te öncü çalışmaları ile bilinen bir kent araştırmaları merkezi olan *Musée Social*’da aktif görev almıştır⁸. Kuzey Afrika’da Rabat, Casablanca

5 Tekeli, İ. (1996). 19. yüzyılda İstanbul metropol alanının dönüşümü. *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, 2, 19-31.

6 Çelik, Z. (1992). *Displaying the Orient: architecture of Islam at nineteenth-century world's fairs* (Vol. 12). Univ of California Press.

7 Bozdoğan, S. (2001). *Modernism and nation building: Turkish architectural culture in the early republic*. University of Washington Press.

8 Hautecoeur, L., & Prost, H. (1960). *L'Oeuvre de Henri Prost: architecture et urbanisme*. Academie d'Architecture.

ve Fas planları yanı sıra İstanbul'da göreve başlamasından hemen önce yürütmüş olduğu Paris planlaması ile tanınır. 1936 yılında göreve başlayan Prost, İstanbul Şehir Planlama Ofisi'nin şekillenmesinde önemli rol oynar. Fransız-Türk profesyonellerden oluşturarak kurduğu kendi ekibiyle Cumhuriyet Dönemi'nin ilk İstanbul planını hazırlar. 1950 yılında görevine son verilene kadar farklı ölçekte gerçekleştirdiği planlama projeleri ile çalışmalarını sürdürür⁹.

Prost'un İstanbul planlaması Taksim-Maçka Vadisi için dönüm noktası oldu. Çalışmalarında 'serbest sahalar (*espaces libres*)' yaratılmasına geniş ve önemli bir yer ayıran Prost, birçok meydan ve peyzaj tasarımının yanı sıra, İstanbul genelinde üç büyük kamusal park önerdi¹⁰. Bu üç öneri arasında uygulamaya konulabilmiş tek plan, Park No 2 ismini verdiği öneri idi. Henri Prost'un tarihi kent ve modern kent olarak ayırdığı çok çekirdekli İstanbul planında, modernizm ilkeleri doğrultusunda yeni kentin geliştirilmesi için planlanan alanın merkezini Taksim Meydanı oluşturuyordu. Park No 2 ise Taksim Meydanı'ndan başlayarak Maçka Vadisi'ne doğru uzanan alana yerleştirilmişti. Bu özelliği ile dönemin ideolojilerine uygun olarak modernist bir anlayışa hizmet eden bir yapıya sahip olarak planlandı. Bu plan dahilinde, Taksim Meydanı'nın bir Cumhuriyet Meydanı olması (1928 yılında meydana yerleştirilen, İstanbul'un ilk Cumhuriyet Anıtı'nın da etkisiyle) ve ulusal törenlere ev sahipliği yapacak şekilde tasarlanmasına karar verildi¹¹.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Taksim-Maçka Vadisi'nin oluşumunda etkin olan ve Prost Planı ile geliştirilen iki temel dinamik vardır: Yeşil doku ve kamusal işlevler. Henri Prost'un kamusal işlevli yapıları plana yerleştirmesi, alanı sade bir yeşil alan olmaktan çıkarıp, modern şehrin gelişmesine ve o günün ideolojik sosyal yapısının görünür kılınmasına olanak sağlamıştır. Prost, Park No 2 genel planlama kararlarında, alanda bulunan askeri yapıları, kamusal amaçlar doğrultusunda yeniden işlevlendirerek korumacı bir yaklaşım ile ele almış ve topografyaya uyumlu olacak şekilde yol ağları arasında kamusal yapılar eklemiştir¹².

Alanda yıkılması için önerilen tek yapı Taksim Meydanı'nda bulunan Topçu Kışlası'dır. Savaş döneminde terk edilen ve avlusu stadyum olarak kullanılan kışlanın

9 Bilsel, C., & Pinon, P. (2010). From the Imperial Capital to the Republican Modern City: Henri Prost's Planning of Istanbul (1936–1951). *İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul*.

10 Fonds Henri Prost *Expositions Virtuelles-Henri Prost et le plan directeur d'Istanbul* IFA, Centre D'archives D'architecture Du XXe Siècle (http://archiwebture.citechailot.fr/fonds/FRAPN02_PROST/inventaire) erişim 10 Eylül 2017

11 Bilsel, C., & Pinon, P. (2010).

12 Fonds Henri Prost

yıkılması ile yerine bugün Gezi Parkı olarak bilinen İnönü Gezisi önerilmiştir¹³. Bu kararda Taksim Meydanı'nda yapılması planlanan ulusal törenler için daha geniş bir alan yaratma amacı önemlidir. Cumhuriyet Dönemi'nin İstanbul'da ilk tasarlanmış kamusal parkı olan Gezi Parkı 1943'te açılarak, Taksim Meydanı ve Maçka Vadisi arasında bir geçiş niteliği sağlamaya ve Park No 2'nin bütünsel yapısını desteklemeye başlamıştır. Taksim Bahçesi ile Gezi Parkı'nın bütünlük bir bakış açısı ile birleştirilmesi, Osmanlı'nın ve Cumhuriyet'in İstanbul'da ilk tasarlanmış kamusal parklarını yan yana getirerek Park No 2'nin çok katmanlı karakterini vurgular niteliktedir.

Prost planının alanda uygulanması İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılara rağmen devam etmiştir. 1950 yılında çok partili rejime geçilmesi ile değişen ve Türkleşme politikalarını benimseyen hükümet tarafından Henri Prost'un işine son verilmiştir¹⁴. Ancak bu tarihe kadar Park No 2 yapımı tamamlanmıştır.

1950'den sonra alınan planlama kararları ve çıkarılan yasalar Taksim-Maçka Vadisi'nin tarihsel dönüşüm sürecine farklı bir yön verilmesinin başlangıç noktası olmuştur. Bu tarihten sonra İstanbul genelinde hızlanan imar hareketlerinin yansımalarından biri de Park No 2'nin parsellere ayrılarak özelleştirilmeye başlanmasıdır¹⁵. Bu dönemde ülkenin kültürel politikası da 'Avrupa modeli'nden 'Amerikan modeli'ne kaymıştır. 'Küçük Amerika yaratma' sloganıyla başlayan bu politika, imar hareketlerinde de etkisini göstermiştir¹⁶. Bunun ilk yansımalarından biri İstanbul'un ilk Hilton Oteli'nin inşa edilmesidir. Otelin inşası için seçilen yerin Park No 2'nin içinde olması, parkın bütünlüğündeki gelecek bozulmaların ilk adımı olmuştur.

1980'lerde çıkarılan 'Turizm Teşvik Yasası' ve ardından Taksim-Maçka Vadisi'nin 'Turizm Bölgesi' ilan edilmesi ile Park No 2'de tartışmalı otel inşaatları hızlanmıştır¹⁷. Kamusal olmayan yapıların bu şekilde alana yerleşmesi, Park No 2'nin yeşil alan ve kamusal kimlik oranını önemli ölçüde düşürmüştür. Bu inşaatlar ayrıca dikey yapılaşmayı arttırmış ve İstanbul'un ilk gökdelenler bölgesi olarak anılmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde alanın 1800'lerden itibaren sahip olduğu kamusal

13 Özler, Ş., & Prost, H. (2007). *Cumhuriyet dönemi İstanbul planlama raporları 1934-1995*. TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.

14 Akpınar, I. (2000). The Turkification Of Istanbul In The 1950s. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 12(1), 58-59.

15 Gül, M. (2009). *Emergence of modern Istanbul: Transformation and modernisation of a city*. IB Tauris.

16 Gül, M. (2009)

17 Enlil, Z. M. (2011). The neoliberal agenda and the changing urban form of Istanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 5-25.

park karakterini kaybettiği söylenebilir. Cumhuriyetin ilk planlı kamusal parkı olan Park No 2 ise bütünlüğünü kaybederek bölünmüş olarak algılanmaya başlamıştır: Taksim Meydanı ve Maçka Vadisi.

1990'lara gelindiğinde Maçka Vadisi'nin 'Konferans Vadisi' ilan edilmesi ile birlikte kültür işlevli yapılaşmalar gerçekleştirilse de, Park No 2 kimliğini oluşturan dinamiklerin oranı azalmaya devam etmiştir. 1980'lerde başlayan Park No 2'nin ikiye bölünmüş algısı, 1999 yılında T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından alınan karar ile görünür olmuştur. Karara göre Henri Prost planı ile biçimlenen Taksim Meydanı, birbiri ile bütün olan dört öge (Maksem, Gezi Parkı, AKM, Cumhuriyet Anıtı) ile birlikte korunma altına alınmıştır¹⁸.

2011'de 'Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi' ile Taksim Meydanı, Park No 2'ye ait izlerini kaybetmiştir. 2012 yılında onaylanan 'Topçu Kışlası Projesi' ise Gezi Parkı'nın yıkılması ve Topçu Kışlası'nın rekonstrüksiyonunu içermektedir ve günümüze kadar ulaşan bir dava sürecinin başlangıcı olmuştur.

Değerlendirme

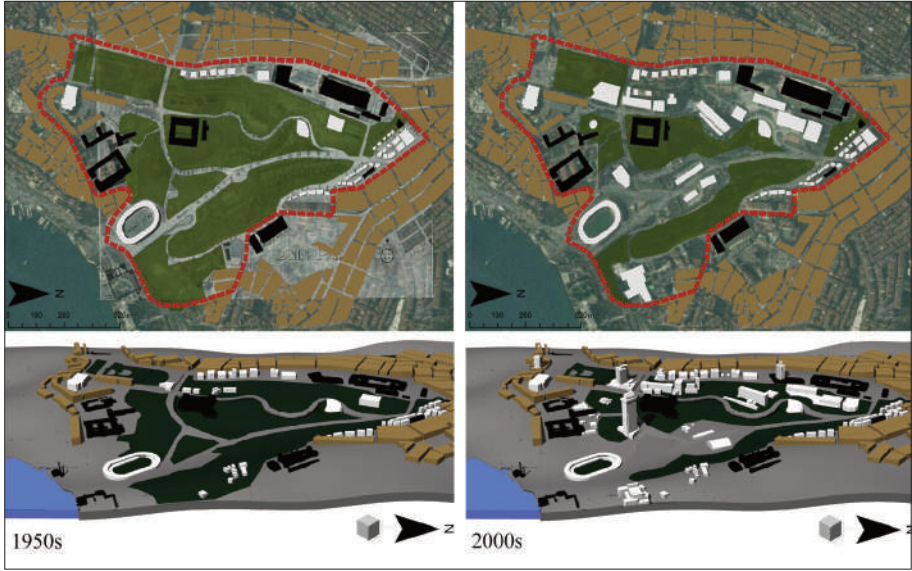
Çalışma kapsamında, GIS kullanımı ile üretilen veri analizleri, bu kentsel peyzaj alanındaki yeşil doku ve kamusal işlev oranlarının sayısal değişimini vererek, nicel sonucu oluşturmuştur. Buna göre Taksim-Maçka Vadisi oluşum/dönüşüm çalışmaları incelenmiş ve yeşil doku-kamusal işlev oran değişimleri Erken Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar belli dönem aralıklarına bölünerek yaklaşık yüzde değerleri ile elde edilmiştir. Buna göre 1950 yılında yaklaşık olarak %76 olan yeşil doku oranı, günümüzde %28 lere kadar düşmüştür. Öte yandan alandaki kamusal yapıların oranı %73 iken bugün %48 olduğu saptanmıştır.

Prost Planı'nın 3D modelleme teknikleri ile planlama kararlarına dayanarak, topografya ve plan ölçülerine uygun olarak görselleştirilmesi ile Henri Prost'un alana yerleşimini anlamak için bütünsel bir bakış açısı getirmesi amaçlanmıştır. 1950 yılından günümüze kadar alandaki fiziksel değişimin tarihsel sürecinin, elde edilen/üretilen sayısal verilere dayanarak görselleştirilmesi ve bir akış dahilinde sunulması ise alandaki noktasal ve dikey yapılaşmayı ortaya koyarak nitel bir gözlem sunar.

'Sayısal Kent Tarihi' yöntemi kapsamında, çalışma alanının sanal platformda oluşturulması, topografya ile olan ilişkilerinin görselleştirilmesi, 3D modelleme

18 TMMOB İstanbul Büyükkent Şubesi Online Arşiv (2014) *Taksim Dayanışması Güncesi* (<http://arsiv.mimarist.org/taksim-gezi-parki-guncesi.html>) erişim 14 Eylül 2017.

teknikleriyle plan yerleşimi ve elde edilen verilerin GIS tarafından işlenmesi, Taksim-Maçka Vadisi'nin tarihsel dönüşüm sonuçlarının temel ilkelerini ve kentsel ölçeğini araştırmaya yardımcı olmuştur (Şekil 1).

Şekil 1: Taksim-Maçka Vadisi'nin 1950ler ve 2000lerde fiziksel görünümü¹⁹

GIS kentsel peyzaj alanının geniş bir zaman diliminde analizlerine erişmeyi sağlarken, 3D görseller, 2D mimari çizimlerin alanında uzman olmayan kişiler tarafından yorumlanmasını zorlaştıran geleneksel yaklaşımı daha anlaşılır kılmaktadır. GIS ve 3D modelleme tekniklerinin sunduğu kaydetme formatları ile (GIS katmanları için shapefile, 3D model için 3Dpdf..) araştırma sırasında elde edilen verilerin açık erişime sunulmasını mümkün kılar. Bu da bir sonraki araştırmacı için verilerin korunarak ulaşılabilir olmasını sağlar. Amaç kent gündeminde anlatılan hem küçük ölçekli hem de kentsel ölçekli hikayelerin, bütünsel bir bakış açısı ile herkes tarafından anlaşılabilir ve kullanılabilir olmasını sağlamaktır. Bu sayede 'Sayısal Kent Tarihi' yöntemi, dünya yeniden düşünerek bugünü anlatmaya ve yarını öngörebilmeye alternatif oluşturur.

Anahtar Kelimeler: sayısal kent tarihi, kamusal iletişim, bilgi ve iletişim teknolojileri, tarihi kentsel peyzaj, Taksim, Maçka Vadisi

19 Haritalar ArcGIS ortamında çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler birleştirilerek oluşturulmuştur. 3D görseller, elde edilen bilgileri topografya verileri ile birleştirilerek Rhinoceros ile üretilmiştir.

Kültür Mirası Üzerinden Hesaplaşmanın Dayanılmaz Hafifliği

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Önge

Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ongec@canakaya.edu.tr

Özet

Basın yayın organlarında, son bir kaç yıl içerisinde, kültür mirasımızın korunması ile ilgili eleştirel içeriğe sahip haberlerin sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Bu haberlerde özellikle bazı önemli anıtlara yönelik müdahaleler eleştiri konusu yapılmakta, özellikle sosyal medyadaki yorumlar ve paylaşımlarla tartışma ortamları büyüyerek gelişmektedir. Bununla beraber pek çok durumda, haberlere konu edilen müdahaleler ile ilgili süreçlerin kapsamlı incelemesi sonucunda, eleştirilen onarımların veya yapıldığı iddia edilen uygulamaların esas itibarıyla hiç uygulanmamış olduğu ya da gösterilmek istenenden çok daha farklı süreçlerde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Sosyal medyada, yazılı ve görsel basında gösterilenler ile gerçek durum arasındaki tutarsızlıklar bazı soruları da beraberinde getirmekte, bahsi geçen haberlerin önemli bir bölümünün kasıtlı olarak çıkarıldığı ve gerçek durumu yansıtmadığı hissini uyandırmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, kültür mirasımızla ilgili bu tartışmaların hangi süreçlerle ortaya çıktığı, nasıl bir mekanizma ile geliştiği, tartışma taraflarının kimler olduğu, tartışmadan umdukları faydanın ne olduğu, tartışmaların kültür mirasımıza ve koruma ile ilgili süreçlere nasıl zarar verdiği araştırılmıştır. Farklı örnekler dikkate alınarak, hesaplaşma süreçlerinin dinamiğini ve mimari mirasa etkisini irdeleyen bir analiz yapılmak istenmiştir. Örnekler seçilirken, kültür varlıklarının doğrudan müdahalelerle yok edilmesi ile sonuçlanan alenî tahribat süreçleri bu çalışma kapsamına alınmamıştır.

Çalışmanın hazırlanmasındaki amaç yapılan tartışmalarda tarafların haklılığını ya da haksızlığını ortaya koymak veya yapılan uygulamaların kusursuzluğunu savunmak değildir. Bunların aksine, kültür varlıklarının korunması ile ilgili yeni bir tehlikenin oluşumuna dikkat çekmek, korumanın bir farkındalık, bilgi ve bilinç sorunu olduğunu, siyasi ve kişisel karşıtıların dışında ele alınması gerektiğini, bilgi zemininde tartışılmasının şart olduğunu hesaplaşmaların kültür mirası üzerinden yapılmasının kültür mirasımıza ve koruma süreçlerine zarar verdiğini vurgulamaktır.

Güntümüze değin onarım ve kullanım müdahaleleri tartışma konusu yapılmış pek çok örnek mevcuttur. Bu çalışma kapsamında ise, yapılan tartışma ile ilgili başlıca örnekler olarak Şile Kalesi, Aspendos Tiyatrosu, İshak Paşa Sarayı, Sivas Gökmedrese, Efes Celsus Kütüphanesi ile ilgili onarım ve kullanım süreçleri seçilmiştir.

Şile Kalesi onarımı, ilk olarak 2015 yılının Ağustos ayı sonunda gündeme getirilmiş, Şile Kalesi'nin onarımını eleştiren bir seri haber sosyal ve görsel medyada yer almıştır. Yayınlanan haberlerde, Şile Kalesi'nin tamamen yenilediği vurgulanmaya çalışılıp Amerikan kaynaklı popüler kültür öğelerinden birine benzetilmiştir. Yapının konumu, işlevi, dönemine ilişkin mimari özellikler, onarım öncesindeki durumu ve onarım kapsamında nelerin değiştiği bilinmeksizin, yapılan onarımın sosyal medyada yer alan rötüslü bir fotoğraf baz alınarak eleştirildiği izlenmektedir. Yapının restorasyon danışmanından konu ile ilgili olarak açıklama gelmiş, bu açıklamada uygulamanın bir bilim kurulu yönetiminde yapıldığı, görsel ve fiziksel olarak uygun malzeme kullanıldığı, sadece bir fotoğraf üzerinden ve uzaktan değerlendirme yaparak eleştirmenin doğru olmadığı belirtilmiş, yurt içi ve dışından benzeri örnekler gösterilerek yapılan müdahale açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamaya sosyal medyada ve basın yayın organlarında sıkça yer verilmemiş olması dikkat çekicidir.

Aspendos Tiyatrosu onarımı 2015 yılının Eylül ayında basının gündemine gelmiştir. Konu medyada “antik tiyatrodaki mutfak mermeri ile onarım yapılması” olarak yer almıştır. Antalya Kent Konseyi üyesi bir turist rehberi tarafından yöneltilen ve medyaya da yansıtılan eleştirilerde yapının onarılan kısımlarının fazla göze çarptığı ifade edilmekte, onarımda “gri mermer yerine beyaz mermer kullanıldığı” iddia edilmektedir. İddialar üzerine Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın konu ile ilgili bir açıklama yaptığı izlenmektedir. Bakanlığın açıklamasında; onarım malzemesi seçilirken özgünü ile uyumlu fiziksel ve kimyasal özelliklere sahip malzemenin belli ölçütler gözetilerek seçildiği ve mermer olmadığı ifade edilmekte, türü belirtilmekte, özgün malzemenin zaman içerisinde uğradığı bozulma süreçleri işaret edilerek esasen renginin gri olmadığı açıkça anlatılmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın konu ile ilgili açıklaması ise bir başka yayın organında tam metin olarak yayınlanmakta,

“skandal” olarak değerlendirilmekte, bununla birlikte açıklamanın nesinin eleştirildiğine dair herhangi bir açıklamaya yer verilmemektedir. Konu ile ilgili benzeri eleştiriler Antalya Sanayi ve Ticaret Odası Başkanı yapılmıştır. Bu eleştirilerde onarım malzemesi hamam mermeri, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın açıklaması ise “garip” olarak nitelendirilmiştir. Bakanlık açıklamasında neyin garip olduğu ve kendisinin konu ile ilgili nasıl bir uzmanlığa sahip olduğu konularında herhangi bir bilgi verilmediği görülmektedir.

İshak Paşa Sarayı onarımı ile ilgili haberler, 2014 yılının Kasım ayı başında gündeme getirilmiş, yapının onarımında özgün üst yapısı yıkılmış olan kesimlerin çelik taşıyıcı lamine cam örtü ile kapatılması sosyal medyada ve basında eleştiri konusu yapılmıştır. Yapının plastik ile kaplandığı iddia edilmekte, onarım sonrası halı seraya benzetilmektedir. Uygulamanın sıra dışı bulunmasına rağmen nedeninin araştırılmaması dikkat çekicidir. Uygulamayı projelendiren mimar ile bu çalışma kapsamında yapılan görüşmede, koruyucu üst örtü uygulamasının yapıda süregelen donma ve çözülmeye bağlı taş bozulmalarının önüne geçmek için yapılmış olduğu, örtü malzemesi olarak çelik ve cam kullanıldığı, eleştirilen durum ile ilgili olarak kendisinden açıklama talep edilmediği anlaşılmıştır.

Sivas Gökmedrese onarımı ile ilgili eleştirel haberler 2017 yılının Mayıs ayı sonlarında medya gündemine getirilmiştir. İddianın sahibinin sanat tarihçisi olduğu ifade edilmekte, yapının çinilerinin restorasyon esnasında asitle temizlenerek yok edildiği ve üzerinin boyandığı iddia edilmektedir. İddialar üzerine Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapılan açıklamada, iddiaların kasıtlı olduğu, yapının onarımında zarar verici yöntemler kullanılmadığı belirtilmiş, yapının onarım süreci ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nün açıklamasının sadece Sivas yerel basınında yer alması dikkat çekicidir. Bu haber kapsamında onarım sürecinin yüklenicisi ile yapılan görüşmede, halen yapının mimari elemanlarına ait taş imalatların sürdüğü, çinilerle ilgili herhangi bir müdahale yapılmadığı, çinilerle ilgili çalışmalara ilgili proje ve raporların koruma kurulu onayından geçmesinden sonra başlanabileceği, kendisi tarafından ifade edilmiştir.

Efes Celsus Kütüphanesi önündeki alanın kullanımı ile ilgili eleştirel haberler 2017 yılının Haziran ayı sonlarında gündeme getirilmiştir. Haberlerde bahis konusu alanın düğün organizasyonları için kullanıldığı, tarihi dokuya zarar verildiği, kiralama ile ilgili bilgilerin belediyenin web sitesinde yer aldığı iddia edilmektedir. Kültür Bakanlığı’ndan konu ile ilgili olarak yapılan açıklamada, bakanlığın Süreli Kullanım Yönergesi kapsamında Efes’in farklı kısımlarında sınırlı kültürel ve turistik etkinlikler düzenlendiği, etkinliklerin müze denetiminde yapıldığı, etkinliğin içeriğinin klasik müzik dinletisi, kokteyl, yemek veya tiyatro oyunu olduğu, tarihi dokuya zarar

verilmediği belirtilmiştir. Kiralama ile ilgili bilgilerin verildiği iddia edilen web sayfasında Celsus Kütüphanesi'nin önündeki alandan bahsedilmediği görülmüştür. Efes'in yıl boyunca pek çok kişi tarafından ziyaret edildiği, tiyatrosunun konserler için kullanılmakta olduğu dikkate alındığında, Bakanlığın Süreli Kullanım yönergesinde eksiklikler bulunduğu görülmekle beraber, sorunun kullanım biçiminin ötesinde, arkeolojik alanın sunumu, ziyaretçi kitlelerinin arkeolojik alanlar içine kabul edilmesi ve yönlendirilmesi ile ilgili olduğu düşüncesi oluşmaktadır.

Örneklerin geneli incelendiğinde, eleştirilerin görsellikle ilgili yüzeysel tespitler üzerinden gelişmekte, benzetmeler ile güçlendirilmekte olduğu görülmektedir. Yapılan tartışmaların konunun özüne ait bilgi içermediği göze çarpmaktadır. Tartışmaların, genelde bir ya da birkaç kişinin konu ile ilgili serzenişte bulunması ile başlamış olduğu görülmekle birlikte, tarafları net olarak algılanamamaktadır. Bununla beraber farklı siyasal eğilimlere sahip basın organlarının olayları farklı dillerle anlatmasına dayanarak çatışmaların çoğunun siyasal nedeni olduğunu düşünmek mümkündür. Pek çok konuda uzman görüşüne başvuran basının tartışılan konular ile ilgili uzman görüşü almadığı, konuyla ilgili olarak devlet yetkilileri veya proje müellifleri tarafından yapılan açıklamaların ciddiye alınmadığı, bu açıklamalar üzerinden tartışmaların derinleştirilemediği, gerçek durumu ortaya çıkarmaya yönelik bir sürecin kurgulanmadığı dikkati çekmektedir. İnternet sitelerinde ve yazılı basındaki haberlerde, daha önce gündeme getirilen benzeri konulara atıf yapılarak bu konulardaki iddialara hakikat muamelesi yapıldığı ve böylece karşıtlığı derinleştirmeye yönelik malzeme elde edildiği görülmektedir. Bu tutum sosyal medyada da benzeri şekilde sürdürülmektedir.

Sorunun nedenleri incelenmeye çalışılırken, ilk etapta toplumun koruma algısı, korumaya yaklaşımı ve bunu biçimlendiren süreçler üzerinde durmak faydalı olacaktır. Koruma olgusunun planlaması ve uygulaması gibi tartışılması da her şeyden önce bir eğitim ve kültür problemidir. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren bu sorunu pek çok sorunla birlikte çözmeye çalıştığı görülmektedir. Türkiye'de kültür mirası bilinci oluşturmaya yönelik ilk girişimler 1932 yılında Halkevleri bünyesindeki çalışma kollarıyla başlatılmıştır. 1951 yılında Halkevlerinin kapatılması ve aynı yıl Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kuruluşu ile tamamen devlet eliyle yürütülen ve halkla bağlantısı giderek zayıflayan bir koruma sistemi oluşturulmuştur. Türkiye'nin yoluna böyle bir koruma sistemiyle devam ettiğinden ve günümüzde de bunun sürdürülmeye çalışıldığından bahsetmek mümkündür. 1920'li yıllardan beri varlıkları bilinen, kültür mirasımızı korumaya yönelik sivil toplum örgütü niteliğindeki sınırlı sayıda oluşumun, özellikle 1951 sonrasında toplumu bilinçlendirme konusunda hayati bileşenler olmalarına rağmen,

büyük oranda izlenen niteliksiz kültür politikaları neticesinde, önemlerini kaybettikleri de fark edilmektedir. Devletin eğitim ve kültür politikalarının, kuruluşundan günümüze, özgün ulusal bir yapıdan, içinde bulunulan dönemlerin siyasal gereksinimlerine uygun olarak adlandırabileceğimiz bir düzene dönüşümü, günümüz toplumundaki kimlik sorununun oluşumuna yardım etmiş, yakın zamanda gelişen iletişim teknolojilerinin oluşturduğu ortam, doğruluğu her zaman sınınamayan bilgilerin sunulup tartışıldığı platformlara kolay ulaşımı, manipülasyonu ve özellikle sosyo-kültürel ve siyasal alanda karşıtlıkların ve karmaşanın oluşumunu beraberinde getirmiştir. Koruma ile ilgili konuların da pek çok başka konu gibi, bilgisizliğin veya yanlış bilgilendirmenin hâkim olduğu bu karşıtlıklar ve karmaşa ortamı içinde topluma sunulduğu görülmektedir.

Kültür ve eğitim politikalarının topluma etkisi dışında, devletin korumaya yönelik yapısal eksiklikleri de pek çok durumda olduğu gibi bu koruma sorununun oluşumunda da etkili olmuştur. Devletin yetkeci koruma sisteminin, yapısı incelendiğinde, halkın katılımına ve halkla paylaşımına kapalı tasarlandığı, güncel koruma sorunlarını çözmekte yetersiz kalan bir mevzuat üzerinden yürütüldüğü fark edilmektedir. Bu kapalılık durumu, eleştirilerle ilgili yapılan açıklamaların toplumda ve basında karşılık bulamamasının ya da ciddiye alınmamasının nedeni olmalıdır.

Karşıtlık, çatışma ve hesaplaşma süreçleri kültür mirasımız üzerinden yapıldığında farklı boyutlarda zararlar meydana gelmektedir. Bilinçsizce yapılan tartışmalar veya kasıtlı olarak yapılan haberlerle kişi ve kurumlar yıpratılmakta, kurumların ve süreçlerin işleyişleri sekteye uğratılmakta ve koruma süreçleri ile ilgili toplumda olumsuz bir önyargı oluşturulmaktadır. Kültür mirasına uygulanan koruma ve kullanım ile ilgili müdahalelerin tartışmaya açık olması bir gerekliliktir. Bununla beraber bu tartışmalar bilgi zemininde, uygun bir üslupla, siyasal ve kişisel çatışmaların dışında yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Arkeolojik Miras, Mimarlık Mirası, Koruma tartışmaları, Koruma ve Sosyal medya,

Kaynakça:

- Akşin, S., (2011), *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Alsaç, Ü., (1992), *Türkiye'de Restorasyon*, İletişim Yayınları, İstanbul
- C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, (1932), Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara

Çavdar, T., (1996), “Halkevleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, s: 876-884.

Güçhan, N. Ş., (2003), “Her Dem Yeşil Yapraklı Bir Ağaç”, *Her Dem Yeşil Yapraklı Bir Ağaç*, (der. N.Ş. Güçhan), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Ankara.

Madran, E., (2002), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kültür Varlıklarının Korunmasına ilişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Ankara

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, <<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>> erişim 08.09.2017.

<<http://www.hurriyet.com.tr/aspensos-restorasyonuna-mutfak-mermeri-estetirisi-30177753>> erişim 05.09.2017.

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/377803/Bakanlik_tan_Aspensos_a_dosenen__mu_tfak_mermerleri__icin_skandal_aciklama.html#> erişim 05.09.2017.

<<http://bianet.org/bianet/toplum/167093-sile-kalesi-restorasyon-danismanindan-yanit>> erişim 08.09.2017.

<<http://www.hurriyet.com.tr/sile-kalesinin-restorasyonu-sosyal-medyada-gunun-konusu-29906789>> erişim 06.09.2017

<<https://onedio.com/haber/ishak-pasa-sarayi-nin-uzeri-musamba-ile-kaplandi-397485>>

<<https://tr.sputniknews.com/yasam/201705241028588446-sivas-medrese-750yillik-cini-asit-maviye-boyandi>> erişim 06.09.2017.

<<http://www.sivasirade.com/haber/asit-yok-kasit-var-15431.html>> erişim 06.09.2017.

<<http://www.karar.com/sivas/gokmedresedeki-cinilerin-asitle-temizlenip-boyandigi-iddiasi-492255>> erişim 06.09.2017.

<<http://listelist.com/efes-antik-kent-sunnet-dugunu/>> erişim 06.09.2017.

<<https://www.birgun.net/haber-detay/efes-harabeleri-sunnet-salonuna-cevrildi-iddiasi-167077.html>> erişim 06.09.2017.

Bir Diyalog Okuması: İktidarın Propaganda Araçları Üzerinden Kentın Gelecek Tasavvurunun Aktarımı: 1943 Güzelleşen İstanbul Kataloğu'nun Çözümlemesi

Prof. Dr. Gülşen Özyayın

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

gulsenozaydin@gmail.com

Merkezi veya yerel iktidarlar hangi dönemde olursa olsun kentın imar edilmesi yoluyla mekâna müdahale ederek gelişmeyi öngörürler. Dönemin kentsel dinamikleri; müdahalenin şiddeti ve ölçeğinin belirlenmesinde etkili olurken iktidarın zihniyet dünyası, müdahalenin ideolojik boyutunu oluşturur. İşte bu noktada çoğu kez iktidarlar tarafından geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir bağ oluşturmak üzere çeşitli çabalar sarf edilir. Geçmişin mekânsal deneyimleri ile oluşmuş somut ve soyut olan kültürel varlıklar ne kadar ve nasıl korunacaktır? Korumada hangi kültürel katmanlar dikkate alınacaktır? Gelecek için yapılacak üretimlerde bunların varlığı nasıl yorumlanacaktır? Bunun gibi temel soruların yanıtları; her dönemin iktidarı tarafından seçmeci bir tavırla verilir ve kentsel mekânda somutlaşarak yerini bulur. Bu bağlamda iktidarlar kendi yaptıkları veya yapacakları icraatlarını, belirli yıldönümlerini vesile ederek hazırlattıkları propaganda yayınları üzerinden kamuoyuna duyururlar. Böylelikle bu yayınlar bir iletişim aracı olarak, dönemin zihniyetinin okunabilmesine olanak tanır.

Bu bildiri cumhuriyetin yirminci yılı münasebetiyle 1943 yılında İstanbul Belediyesi tarafından hazırlanmış olan “Güzelleşen İstanbul” propoganda yayını¹ üzerinden iktidarın zihniyet yapısını anlayabilme amaçlı bir çözümleme yapılmıştır. 1943 yılının

1 Anonim, *Güzelleşen İstanbul, XX. Yıl Propoganda Kataloğu*, İstanbul Belediyesi Yayını, İstanbul, 1943

ait olduğu zaman dilimini diğer olgularla birlikte yorumlayabilmek için, bu tarihe bir dönemselleştirme içinden bakılabilir mi sorusu sorulabilir. Tekeli'nin "*İstanbul'un Planlamasının ve Gelişmesinin Öyküsü*" isimli çalışmasında² 1943 yılı, 1930'larda Türkiye'de kent yönetimi ve imarındaki yeniden yapılanmadan 1950'ye kadar uzanan bir dönem içinde yer almaktadır. Tekeli'nin böyle bir dönemi belirlemesindeki temel olgular; ülke sathında kentle ilgili yasal ve kurumsal yapıda birçok değişimin yaşanması ve en önemlisi Prost'un İstanbul için hazırladığı nazım planının ilk bölümünün tamamlanarak bu dönemde uygulamaya geçilmiş olmasıdır. Bu haklı gerekçelerden yola çıkarak, dönemsel özellikler ile ilgili olgulara bakmak ve bu olgular eşliğinde dönemin kültürel üretiminin hangi paradigma üzerine oturduğunu anlamak gerekir. Bu konuda Köksal'ın "Elliler Modernizmi ve Özgürleşme" isimli çalışmasında³, yüzyıl başından beri egemen olan Yeni-Osmanlı mimarlığının terk edilerek, Erken Cumhuriyet döneminin "modernizm" ile ilişkiye geçecek olmasının habercisi olduğu argümanını ortaya koyar. Köksal, bu modernist çabanın ve açılımın uzun sürmeyeceğini, "bütün Avrupa'da içe kapanmaya neden olan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye'yi etkisi altına alarak genç Cumhuriyet'in içe kapanmasını getirecek, bunun sonucu -yine tüm Avrupa ülkelerinde olduğu gibi- ulusalculuğun yükselmesi olacaktır" diyerek Cumhuriyet'in bu ulusalcı dönemini disiplinlerarası bir çerçevede görmenin altını çizer. Köksal, "İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte tüm dünyada ulusalcı rejimler yenilgiye uğruyor Türkiye'de de buna koşut olarak değişmeye başlıyor, devletin resmi kültür siyaseti adım adım çözülme sürecine giriyor ve sonuçta karşımıza 1950 dönüşümü çıkıyor" diye belirtir. Bildiride ele alınan 1938'lerden 1943 yılına kadar devam eden Güzelleşen İstanbul için yapılan imar faaliyetlerinin kamuya bir yayımla aktarımı, 1950'ler dönüşümünden 7 yıl önce gerçekleşmiş ve bu yayında temsil edilen gösterimler, yakın gelecekte yaşanacak radikal dönüşümlerin adeta habercisi olmaktadır. Üstelik nüfusu küçülen bir kentte yapılan "şenlendirme"⁴ faaliyetlerinin niteliğine bakıldığında; kentle ilgili modernleşmenin birçok alanda gerçekleştiği görülebilir: Trafik sorunu olmayan kentte büyük bulvarların ve yolların yeniden açılması veya genişletilmesi (Atatürk Bulvarı, Refik Saydam Caddesi, Üsküdar-Altunizade Yolu, Çamlıca-Acıbadem Yolu, Kadıköy-Söğütözü Yolu, Rami-Eyüp Yolu, vd.), meydanların genişletilip ve yapısal olarak yeniden ele alınıp yeni bir kimlik oluşturulması (Eminönü, Sirkeci, Beyazıt, Taksim, Şişhane, Beşiktaş, Üsküdar), kentsel açık alanların modernist bir bakışla birlikte

2 İlhan Tekeli, *İstanbul'un Planlamasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013

3 Aykut Köksal, "Elliler Modernizmi ve Özgürleşme", *Kitap-lık Dergisi*, Yıl:24, Sayı:191, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s.82-99.

4 Erken Cumhuriyet döneminde "şenlendirme" kavramsallaştırması yaygın olarak kullanılmaktadır. İmar etme anlamına sadık kalarak, metin içinde de bu anlamda kullanılmıştır.

düzenlenmesi (İnönü Gezgisi, Taksim Belediye Bahçesi, çocuk bahçeleri, parklar, korular; Yıldız Parkı, Mirgün Korusu, Suphi Paşa Korusu, Çubuklu Parkı, plajlar; Florya Plajı, vd.), sağlık, spor, eğitim ve kültürel amaçlı kullanımlarla birlikte modern kamusal binaların yapılması veya mevcutların iyileştirilmesi (Taksim Gazinosu, eğitim yapıları, halk evleri, vd.) modernleşmenin kentte görülen izleridir.

Dönemin bir taraftan ulusalcı çizgisi, öte yandan modern bir kent yaratma yolunda sarfedilen bu çabalarla birlikte ortaya konulan şehircilik-koruma yaklaşım ve pratiklerinin, geçmiş ve gelecek arasında nasıl bir diyalog kurulduğunu anlamak açısından incelenmeye değer bir yanı bulunmaktadır. Ele alına yayının giriş metninde belirtildiği üzere; “ülke olarak tarih içinde gelişen özgün bir şehircilik anlayışına sahip olduğunu, bunun eski İstanbul fotoğraflarına bakılarak anlaşılabilirliğini, ancak cumhuriyet dönemi öncesinde yaşanan zevksiz, üslupsuz, hatta saygısız inşa ve tecavüzlerin sahip olunan orijinal şehirciliğimize zarar verdiği” söylenir ve bunun için Cumhuriyet devrinde başlayan şehircilik çalışmaları içinde şehirlerimizin planlarının yapılması gerektiği ve İstanbul için bu çalışmaların elzem olduğu belirtilir. Bu bağlamda kentin gerek doğal, gerekse kültürel yapısının özgünlüğünün farkında olarak planlama çalışmalarını yapmak üzere, konusunun uzmanı olduğuna inanılan Henri Prost davet edilir. Mimar-plancının 20.yüzyılın ilk yarısında Fransız Şehircilik Okulu’nun peyzaj temelli şehircilik yaklaşım biçimini, farklı kentlerde uyguladığı gibi bu defa İstanbul’a özgü koşullarda da uygulayacaktır⁵.

Bu dönemde plancının modern bir kent oluşturma hedefiyle hazırladığı nazım plan, adım adım uygulanmaya başlar ve yapılan mekânsal müdahaleler; “dün-bugün” karşılaştırmalarının yer aldığı görsel anlatımlar eşliğinde, propoganda yayını içinde açıklanır: Yayında yer alan ilk anlatımın yapıldığı örnek Eminönü Meydanı’dır. İktidarın icraatlarının çarpıcı bir biçimde vurgulandığı bu alandaki mekânsal müdahaleler ile ilgili yaklaşım biçimleri dikkati çekmektedir:

- Anıtsal yapıların etraflarının sonradan eklenmiş yapılardan “temizlenerek” açılması ve böylelikle anıtların ortaya çıkarılması ve buldukları yerlerin düzenlenmesi, o dönemin koruma pratiği olarak gerçekleşmektedir. Bu yaklaşım biçimine eşzamanlı Türkiye-Dünya koruma tarihi içinden bakılarak bir karşılaştırma yapılmış olup, ayrıca tarihi anıtların etrafındaki kentsel dokunun “temizlenerek” anıtın görünür hale getirilmesinin bir koruma yaklaşımı olarak benimsenmesinde nasıl bir mekânsal temsilin kurulduğu irdelenmiştir.

5 Pierre Pinon, “Henri Prost: Paris’ten Roma’ya, Fas’tan İstanbul’a”, *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet’in Modern Kentine: Henri Prost’un İstanbul Planlaması (1936-1951)*, Çev. Cem Aktaş, Esra Özdoğan, Melis Seyhun, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2010, s.15-47.

- Yenicami'nin görünür hale gelmesi amacıyla ve etrafını açarak meydan oluşturmak için yapılan istimlaklarda yıkılan yapıların 19.yüzyıl sonu ile 20.yüzyıl başına ait kâgir yapılar olduğu görülür. Bu dönemde bu sivil mimarlık yapılarına bir koruma nesnesi olarak bakılmamaktadır. Korunması gerekli yapılar abideler olarak görülür ve diğerleri gözden çıkarılabilir. Türlü nedenlerle harabe haline dönüşen anıtsal yapılarda izlenen koruma yaklaşımı da “yapıyı tamir etme” biçiminde gerçekleşir. Nitekim yangınlardan bir harabe haline dönüşen Mısır Çarşısı bu yöntemle “tamir edilerek” yeniden kullanıma açılır.

Söz konusu yayın üzerinden yapılan çözümlemede ortaya çıkan şu sorular da; dönemin hem iktidarının hem de plancının zihniyetini anlayabilmekte ipucu oluşturmaktadır:

- Mahallelerin fiziksel yapısının sağlıklı yaşam koşulları oluşturacak biçimde ıslah edilmesi, dönemin güzel ve sağlıklı şehir oluşturma yaklaşımı ile nasıl örtüşmektedir?
- Kentin nazım planında getirilen zoning planlama ilkeleri ile kentin özellikli bölgelerinin (Boğaziçi, Haliç, Kâğıthane, Çamlıca, Kurbağalıdere, Adalar) kıymetlendirilmesi ve siluet değerlerinin korunması nasıl bir şehircilik yaklaşımına karşılık gelmektedir?

Bildiri kapsamında bu sorulara verilecek yanıtlarla, özneler ve nesnelere arasındaki farklı diyalogların mekânsal ve zamansal içerikleri üzerine bir tartışma geliştirilmiştir.

Kıyı Kenar Çizgisi: Koruma ve Kentsel Coğrafya Arasında İstanbul Kıyısının Değişimleri Üzerine Haritalar

Gökçen Erkilic

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Mimari Tasarım Doktora Programı

erkilicgokcen@gmail.com

Doç. Dr. İpek Akpınar

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü / Abdullah Gül Üniversitesi

akpinari@gmail.com

İstanbul'da kıyının şekledilmesi “meselesi”

İstanbul'un su kıyısı kurgu, gündelik hayat ve kültürel anlamda çeşitli imgelem, söylem ve tartışmalara konu olmuştur. Kara Kitap, “Boğaz'ın suları çekildiği zaman” ortaya çıkan deniz tabanından ve yüzyıllarca burada yaşamış olan imparatorlukların su altına bıraktığı kalıntılardan lirik olduğu kadar ironik bir yorum yapar.

“Besbelli ‘Boğaz’ dediğimiz o cennet yer, kara bir çamurla sıvalı kalyon leşlerinin, parlak dişlerini gösteren hayaletler gibi parladığı zifiri bir bataklığa dönüşecek. Sıcak bir yaz sonunda ise bu bataklığın küçük bir kasabayı sulayan alçakgönüllü bir derenin tabanı gibi yer yer kuruyup çamurlaşacağını, hatta binlerce geniş borudan şelaleler gibi gürül gürül akan lağımaların suladığı yamaçlarda otların ve papatyaların yeşereceğini tahmin etmek zor değil.” Orhan Pamuk, Kara Kitap, 1990

Resmedilen örnekte jeolojik bir doğa olayı nedeni ile geri çekilen sular hayali bir gelecek kurgulasa da bugün İstanbul'da güncel olarak insan eli ile şekillendirilmekte olan bir kıyı hattı gerçeği ağır basmaktadır. “İstanbul boğazı son yıllarda 4 m ile 27 m arasında daraldı” haber başlığı da bu durumu özetler niteliktedir.¹ Aynı haberde bugüne

¹ “İstanbul Boğazı 4 ile 27 metre arasında daraldı” başlığında yayınlanan 23 Haziran 2017 tarihli habere göre. URL: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1540179-istanbul-bogazi-4-ile-27-metre-arasinda-daraldi>

kadar Boğaz kıyılarında yapılan dolguların toplam 266 bin metrekarelik bir alana tekabül etmekte olduğu rapor edilmektedir. Bu örneğin ötesinde 2012’de tarihi yarımadanın Marmara sahillerinde kentin en eski liman bölgelerinden Yenikapı alanında yapılan dolguda 518 bin metrekare “denizden kazanılmış”tır.²

Bu hesaba göre İstanbul’un dolgu alanları toplamı New York Battery Park’ın neredeyse iki katı büyüklüğüne; Cenova limanının 22 km uzunluğundaki dolgu alanına göre ise neredeyse dörtte bir alana tekabül etmektedir. Böyle bakıldığında kıyının deformasyonu konusu tek başına niteliksel olarak problemlili görünmese de kentin kamusal kültürü, ekolojik ve kültürel mirası, gündelik hayat pratikleri üzerinde giderek artan bir “şekletme” baskısının izleri konuyu daha ayrıntılı düşünmeyi ve eleştirel yaklaşımların üzerine gitmeyi değerli kılar. Bu noktada Latour’un dediği gibi “olgular dünyasından meseleler dünyasına geçiş yapmak” (*From matters of fact to matters of concern*) (Latour, 2005) anlamlı olacaktır.

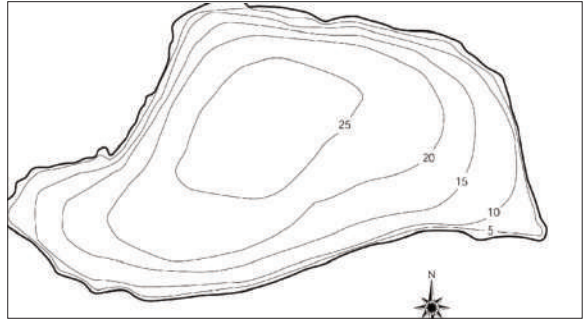
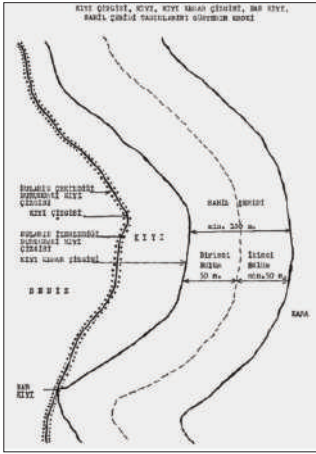
İstanbul’un kıyı “meselesi”ni önemli kılan unsur şimdiye kadar gerçekleşen kıyı operasyonlarında giderek artan ölçek ve hızdır. Bu artan hız ve ölçek mimarlık, planlama, koruma gibi tasarım ile ilgili disiplinlerin sahip olduğu kavramsal ve yöntemsel araçların yeniden sorgulanmasını ve kendini yeniden konumlandırmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda “Kıyı koruma” kavramının İstanbul özelinde uygulanagelen hukuki ve pratik süreçlerin çizdiği çerçevenin sınırlarını yeniden düşünmek önem kazanır. Bu makale kent coğrafyası ve tasarım disiplinlerinin kesiştiği öneri bir çerçeveden yararlanarak bu kesişimin “kıyı koruma” ile paylaşabileceği diyalog üzerine kavramsal bir denemedir. Bu diyalog arayışında ölçek ve zamansal çerçeveler ekseninde bir sorgulama yapılmıştır. İstanbul kent coğrafyası ölçeğinde ve zamana yayılan bir oluşum olarak değerlendirildiğinde kıyının korunmasından bahsedilebilir mi? Bu soru yöntemsel olarak hava fotoğraflarının üzerinden kıyı konturunun haritalanması ile irdelenmektedir.

Disiplinler arası diyaloglar: planlama, mimari, koruma, kent coğrafyası

Başlangıç noktası olarak kıyı tanımı ile neyin kastedildiğini tanımlamak oluşturulacak bakış açısını yeniden tanımlamak adına önemlidir. Kanunen Kıyı, “denizlerin, yapay ve doğal göllerin kıyı çizgisi boyunca uzanan kara parçası” olarak tanımlanır. Kıyı çizgisi ise Türkiye’de yürürlükte bulunan kıyı kanunu gereği “Deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda, taşkın durumları dışında, suyun karaya değdiği noktaların

2 “Tarihi Yarımadanın Şekli Bozmuştu” başlığında yayınlanan 03 Haziran 2016 tarihli habere göre.
URL: <http://www.diken.com.tr/tarihi-yarimadanin-seklini-bozmustu-yenikapı-dolgu-alani-plansiz-kaldi/>

birleşmesinden oluşan çizgi” olarak tanımlanır. Kıyı kenar çizgisi ise “Deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda, kıyı çizgisinden sonraki kara yönünde su hareketlerinin oluşturulduğu kumluk, çakıllık, kayalık, taşlık, sazlık, bataklık ve benzeri alanların doğal sınırını” tanımlar.³ İkinci bir kıyı kenar çizgisi tanımına gerek duyulması, kıyının doğal olarak dinamik bir alan olduğu olgusuna dayanır. Bu hatların yanı sıra dar kıyı, sahil şeridi gibi farklı hatlar hukuken tanımlanmıştır. (Resim 1) Bu hatlara ek olarak parsel sınırları sonucu doğan yapılaşma sınırları da özellikle kentsel kıyılarda yapılaşma sınırlamaları için önemli bir karasal hattı da tanımlar.

Resim 1: Deniz, Kıyı, Kıyı Çizgisi, Dar Kıyı, Kıyı Kenar Çizgisi, Sahil Şeridi, Kara krokisi

Resim 2: Coğrafyada tanımlanan "Kontür Çizgisi"ni gösterir örnek çizim.

Kıyı kenar çizgisi, yine kanun gereği en az bir adet jeoloji mühendisi, harita kadastro mühendisi, ziraat mühendisi, mimar ve şehir plancısı ve inşaat mühendisinden oluşan bir komisyon tarafından tespit edilir. Bu madde ile kıyının disiplinler paydaşları çıkarılabilir. Coğrafyada ise "kontür çizgisi" topografya eş yükseltilerinin morfolojik hattı olan deniz seviyesindeki çizgiye tekabül eder. (Resim 2) Kuşkusuz mekânsal bir tanım bu çizgiyi bütüncül olarak tanımlamanın önünü açar. Kıyı çizgisi "görsel mekân olarak ele alındığında kıyı, denizde ufuk çizgisine, karşı olarak karada siluet çizgisine dayanan ve üçüncü boyutta havaya ve su altına doğru devam eden bir bütündür." (Karabey, 1978). Kıyının konturunun değişimini açıkta bırakan bir alan mevcuttur. Örneğin Yenikapı'nın dolgusunun fasulye tanesi formunda tarihi yarımadanın yanında oluşturduğu yeni alan ancak dolgu işlemleri tamamlandıktan sonra uydu fotoğrafına görüldüğünde ortaya çıkmıştır. Yani kıyı çizgisinin ve görsel mekânının ötesine

3 3621 sayılı Kıyı Kanunu (RG: 17/4/1990 – Sayı: 20495) gereğince yapılan genel tanım. İstanbul özelinde 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planları ve Boğaziçi Kanunu ve kıyı örnekleri için uygulama

geçmiştir. Burada ilginç olan ise dolgu alanı tarihi deniz alanının SİT alanı dışında kalması sebebi gösterilerek önu açılmıştır.⁴

Kentsel koruma alanında kıyı alanlarının “korunamaması” sorunu etraflıca masaya yatırılmış bir konu olarak hukuki süreçler dahilinde irdelenmiştir. “Başta Kıyı Kanunu olmak üzere yapılan değişik yasal düzenlemeler, kıyı alanlarının kendine özgü jeolojik, jeomorfolojik, toprak ve bitki örtüsü, su altı habitatu gibi doğal yapı ve niteliklerini göz ardı eder nitelikte olması nedeniyle, kültürel ve tarihsel varlıklarımızın geri dönüşü olmayan bozulmalarına, yitirilmelerine neden olabileceği de tartışmasıdır.” (Madran, 2006). İstanbul özelinde süregelen kıyı dönüşümleri hakkında da koruma problemleri bilinen bir gerçektir örneğin Galata liman bölgesi tarihi postane ve antrepo yıkımları, Yenikapı’daki dolgu alanı gibi örnekler hukuki sürece taşınmıştır. Boğaziçi’nde ise öngörünüm hattı ve yapılaşma sorunsalı ise 1970’lere dayanır (Salman ve Kuban, 2006).

İstanbul’da Kentsel koruma alanında kıyı çalışmaları yaklaşımlarında çoğunlukla bina bazlı ya da dönüşüm alanı ölçeğinde koruma sorunsalları ele alınır. Kentsel kıyı çalışmalarında endüstriyel miras alanlarının savaş sonrası dönemde Kuzey Amerikan liman şehri dönüşümü tipolojilerinde koruma ve yeniden kullanım (*adaptive re-use* ya da *retrofitting*) yaklaşımları altında örnekler mevcuttur (Douet, J, 2013; Mieg ve Oevermann, 2014). Bu yaklaşımların yapı ya da proje alanı ölçeğinde yaklaşımlarla ele alınması yaygındır. Bu alanlar geçmişe şahitlik eden özgün ve bütünleşik birer miras alanı olmalarının yanı sıra kentsel anıt, kültürel peyzaj, yapılı çevre gibi kategorilerle ele alınırlar. Coğrafi miras kavramı (Rip ve Rodwell, 2016) jeolojik miras gibi kavramlar doğal varlıkların koruması adına ipucu verebilirler. Ancak İstanbul kıyısı örneğinde olduğu gibi kıyı hem doğal hem kültürel bir varlık, hem coğrafi hem mimari bir kent mekanı olarak yeniden ele alınmaya değerdir.

İstanbul özelinde kıyı ve koruma ağırlıklı olarak hukuki bir problem alanı; mimarlık ve endüstriyel miras koruma açısından da çoğunlukla bina ya da kentsel dönüşüm alanı ölçeğinde tartışılmıştır. Disiplin dışından bakacak olursak kıyı, kritik bir coğrafya olarak çok ölçekli bir “mesele” olarak ele alınması da mümkündür. Bu bakışın sağlayabileceği diyalog zemininde kıyı hukuki ve ekonomik sınırlar ile tanımlanmış “alan” olmanın ötesinde coğrafi ölçeklerin önerdiği mekânda faaliyette bulunan bir kent formu olarak okunabilir.

4 “Yenikapı’yı doldurmak için yol bulundu” isimli haber, 19 Temmuz 2013
<http://www.radikal.com.tr/turkiye/yenikapiyi-doldurmak-icin-yol-bulundu-1105021/>

Kıyının haritalanması: Ölçek ve değişim

Ölçek kavramı kent ve coğrafya çalışmalarında son yıllarda giderek artan önemde ve yaygınlıkta masaya yatırılmaktadır. Bunun en önemli öncülü kentlerin büyümesidir., İstanbul kıyısı özelinde mekânsal çerçevesinin genişlemesine paralel olarak giderek artan bir kıyı müdahalesi söz konusudur. Bunun İstanbul'da en açık örneği yakın zamana kadar Haliç, Boğaziçi ve Marmara denizinin boğaz girişi çerçevesinde tanımlanan kent kıyısının kentin merkezinde kalmış olmasıdır. Bu durumun bir başka göstergesi ise Kanal İstanbul projesi gibi ölçeği şaşmış bir tasavvurun kent merkezinin 40 km uzağında açılacak yeni kıyı hatlarına dair bir coğrafi müdahale hayaline erişmiş olmasıdır. Yenikapı ve Maltepe dolgu örnekleri de bu duruma eklenebilir.

Bu bağlamda kıyı koruma yaklaşımlarının ölçek olarak tekil koruma örnekleri üzerinden ele almanın ötesinde bütüncül bir kıyı formu, olarak yaklaşımı önem kazanmaktadır. İstanbul tarihi yarımada, Haliç, Boğaz, Marmara kıyıları ve Karadeniz kıyıları devamlı bir kıyı çizgisiyle birbirine bağlanır. İstanbul için ise bu perspektifle kıyı çizgisini oluşturan hattın bütünüdür. Bu ölçek çerçevesine bir an tutunarak bir kıyı haritası çizersek İstanbul kıyı formu özgün değere sahip coğrafi ve kültürel bir miras olduğu görülür. Calvino'nun İstanbul'u bir bakışta kıyı şeklinden tanıyan yolcusunun ve daha nicelerinin yüzyıllardır kaydettiği üzere İstanbul için kıyı doğal bir coğrafi şekil olarak dahi tanımlanabilir, özgün bir hattır.

Yüce Han'ın bir atlası var: resimleri kıta kıta bütün yeryüzünü, en uzak diyarların sınırlarını, gemi rotalarını, kıyı şeritlerini gösteriyor; içinde en ünlü metropollerin ve en zengin limanların haritaları var. Marco'nun gözleri önünde atlası karıştırıp duruyor Kubilay, niyeti onun bilgisini sınamak. Uç kıyısıyla uzun bir boğazın, incecik bir körfezin, kapalı bir denizin üzerine yayılmış kente İstanbul'u tanıyor yolcu...⁵

Resim 3: İstanbul kıyı çizgisi Marmara Denizi, Adalar, Haliç, Boğaz, Karadeniz'den oluşan deniz mekanını ve karasal hattı tanımlar.

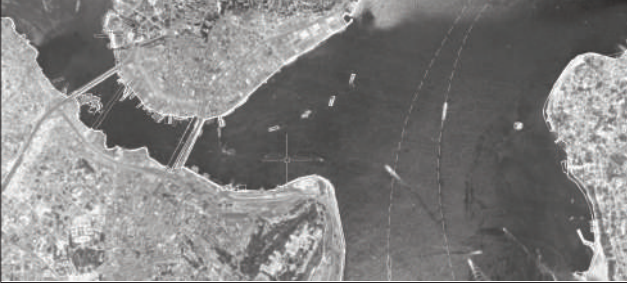
Bu kıyı hattının zaman içinde değişimine odaklandığında ise, İstanbul tarihi yarımadası, Haliç, Boğaz ve Anadolu yakası kıyıları olarak bir merkezde şeklini belirtir. Bu merkez kent tarihinde önemli kıyı değişimlerine şahit olmuştur, bugün gündemi meşgul eden bir konu olsa da uzun süreli bir tarihsel bir sürecin ürünüdür.

İstanbul'un ilk kanal projelerinden Kağıthane deresi üzerinde 17.yy'da yapılan Cetveli Sim örneğinden başlayarak, Dolmabahçe'nin kıyı çizgisinin yapılandırılması süreci de kısmen İstanbul kıyı yapılarının korunması özelinde köklü bir tarihe sahiptir. Theodosius limanının bulunduğu Yenikapı'da liman havuzları kullanılırken inşa edildikten beri limanın çamurlaşarak dolması da "mücadele edilemesi gereken" kadim bir sorunsaldır (Erkal, 2009). Yenikapı bostanları Lykos deresi ile dolmaya başlamış, Laleli Camii'nin yapımından çıkan hafriyatın da buraya döküldüğü bilinmektedir (Müller-Wiener, 1998). 1950'lerden itibaren kentin trafik sorununu çözmek için sahil yollarını denizin sunduğu sonsuz mekânsal kaynağın kullanılması ve 1980'li yılların Haliç kıyısına yapışık gelişen endüstriyel yapıların yıkımlarının kıyının temizlenmesi İstanbul tarihinde önemli bir dönümdür (Akpınar, 2010). Sonrasında Haliç'e yapılan ekolojik temizlikte de deniz tabanından çıkarılan kumların bugün üzerine tema parkı inşa edilen Eyüp'te bulunan taş ocağını doldurmuş olduğu bilinmektedir. Kentin en büyük iki dolgu alanından biri olan Yenikapı ise kent içinde yenilenen anıtların ve kentsel dönüşüm sonucu ortaya çıkan molozun hafriyatının kullanıldığı rapor edilmiştir. Fasulye şeklini andıran bu alan toplanma ve rekreasyon alanı, meydan, miting alanı gibi ihtiyaçlarına şehir merkezinde bulunmaz genişlikte bir alan sunarak kısa sürede gündelik hayatta kullanılmaya başlanmıştır. Dolgu alanlarının oluşumu devam eden bir süreç olsa da kentin içinde tutmak istemediği moloz, sahil yolu, tünel gibi altyapıları özgürce yığabileceği bir arka bahçe gibi kullanılmış olması uzun geçmişe yayılan bir alışkanlık olduğu görülmektedir. Bu durumda kent meydanı adı altında dolgu yapılmış olması da ironiktir.

1990'lı yıllardan itibaren ise kıyı endüstri miras alanları dönüşümleri üzerine yoğunlaşmış bir dönüşüm sorunsalını bünyesine katmıştır. Yakın dönemde şehrin eski liman alanlarından Galata'da yıkılan antrepolar, ve posta binası yıkımları örnek gösterilebilir. Bu yıkımların listesi uzatılabilir. Bugün en son Karaköy'ün gümrük binası yapılan inşaatı kapsamında tamamen yıkılmıştır. Denize doğru kruvaziyer gemilerin yanaşması adına inşa edilen hareketli bir rıhtım projesi ile denize doğru genişlemektedir. Bu tür alanlarda denize doğru büyümenin yanı sıra toprak altı yapılan otopark yapıları gibi servis alanlarının kesitte büyümesinden söz konusudur. Kent merkezindeki sıkışık alan ve yükselen arazi değerleri de buraların her zaman en yoğun yapılaşmayı beraberinde getirmiş olması doğal olsa da kıyı denize doldurulan ve karada kesitte boşaltılan bir alan olarak da şekledilmekten kurtulamaz.

Resim 4: Haydarpaşa Limanı, Haydarpaşa Garı, Kadıköy, Moda, Kurbağalidere, Fenerbahçe kıyı çizgisinin 1945 hava fotoğrafı üzerinden 2017 yılına kadar değişim haritası.

Resim 5: Galata, Eminönü, Salacak kıyı çizgilerinin 1945 hava fotoğrafı üzerinden 2017 yılına kadar değişim haritası.

Resim 6: Zeyrinburnu, Kazlıçeşme, Yenikapı, Sarayburnu kıyı çizgisinin 1945 hava fotoğrafı üzerinden 2017 yılına kadar değişim haritası.

Kıyı'nın korunması, tasarım ve kent

Haritalardan görüldüğü üzere kıyı sabit bir hat ne de bir kıyı koruma alanı üzerinden bütünüyle okunamayacak bir olgu ve bir mesele haline gelmiştir. Kent coğrafyasının sağladığı ölçek ve buna paralel dinamik bir oluşum kıyı için bir disiplinlerarası diyalog zemininin hazırlamasını gerekli kılar. Kıyıyı fiziksel olarak şekledilen bir coğrafi eleman olarak hem korunması gereken bir *kültür* hem de *tabiat* varlığı olarak görmenin öneminin altını çizmek gerekir. Kent mekanının şekledilmesi üzerinde kentlinin kontrolünden uzun süredir çıkmış ve hiperaktif İstanbul kıyısının eleştirel bir mekan olarak tanımlanması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda kıyının korunması adına kıyı çizgisinin hukuki tanımları yapılmış olsa bu çizginin hangi sebeplerle, nasıl bir tasarım sürecinden geçerek şekil aldığı ile ilgili sınırlamaların yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu noktada Lefebvre'in "kent hakkı" olarak ortaya attığı kolektif yaklaşım gibi İstanbul'da kıyı koruma hakkının da tanımının yapılması önem kazanır. Geçmiş-bugün gelecek arasında kaybolmayan bir miras olarak kent kıyısını, coğrafi ölçeğin tanımladığı bütüncül bir hat olarak kabul etmek koruma yaklaşımının da ölçeğini değiştiren bir tartışma alanı açabilir. Kıyı kenar çizgisi üzerinde coğrafi hak ve koruma sınırları üzerine ortak bir zemin kurmanın adımları bu şekilde atılabilir.

Kaynakça

- Akpınar, İ. (2010). İstanbul'u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı, 2000'den kesitler II: Cumhuriyet'in Mekanları/Zamanları/İnsanları, Doktora Araştırmaları sempozyumu kitabı, ed. Elvan Ergut, Bilge İmamoğlu, s.107-124, ODTÜ, Ankara.
- Douet, J. (2013). Industrial Heritage Re-tooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation, Routledge.
- Erkal, N. (2009). Dolgu Zemin. İstanbullaşmak, Pelin Derviş, Uğur Tanyeli, İstanbul Garanti Galeri.
- Selçuk, F. Z., Gülersoy, N. Z. (2004) Boğaziçi'nin ekolojik peyzaj planlaması için bir değerlendirme yöntemi, itü dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, Cilt:3, Sayı:1, s:89-102, İstanbul.
- Karabey, H. (1978). Kıyı Mekanının Tanımı, Ulkesel Kıyı Mekanının Düzenlenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 4 Sayı 3, Ankara.
- Latour, B. (2004). Why has critique run out of steam? From Matters of Fact to Matters of Concern, Critical Inquiry 30, University of Chicago.
- Lefebvre, H. (1996). Writings on cities: Right to the city, ed. Eleonore Kofman, Elizabeth Lebas, Blackwell Publishers, London.

- Madran, E. (2006). Kıyı Kanunu Değişiyor: “Koruma”, Kamu Yararı”, “Meşruiyet” Kavramlarına Yeni Yorumlar, Mimarlık Dergisi, 331.
- Mieg, H. A., Oevermann, H. (2014). Industrial Heritage Sites in Transformation: Clash of Discourses, Routledge.
- Müller-Wiener, W. (1998). Bizans’tan Osmanlı’ya İstanbul Limanları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Naycı, N. (2009). Koruma-Planlama Mevzuatı Bağlamında Kıyı Alanlarında Konumlanan Tarihi Çevrelerin Korunması
- Ripp, M., Rodwell, D. (2016). The Geography of Urban Heritage, The Historic Environment: Policy & Practice, Vol.6, Issue 3.
- Salman, Y, Kuban D. (2006). Boğaziçi tarihi sit alanının yokoluş süreci, itü dergisi/a mimarlık, planlama, tasarım, Cilt:5, Sayı:1, s. 104-114, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2009). Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

6A OTURUMU
DİYALOG ARACI OLARAK TASARIM VE UYGULAMALAR II
28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Dr. Nimet Özgönül

Endüstriyel Miras Alanlarının İnsan Odaklı Mekanlara Dönüşümü

Dilara Hakyemez

Kararsız (K)Alan: Adana Milli Mensucat Fabrikası

Gözde Güldal

Bir Diyalog Olarak Koruma: Politik Öneme Sahip

Cezaevlerinin Yeniden İşlevlendirilmeleri

Arş Gör. Melih Emre Acar

*Bir Diyalogsuzluk Süreci Olarak Rekonstrüksiyon Uygulamaları:
TC Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme*

Yrd. Doç. Dr. Elvan Ebru Omay Polat

Arş. Gör. Elifnaz Durusoy

Endüstriyel Miras Alanlarının İnsan Odaklı Mekanlara Dönüşümü

Dilara Hakyemez

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

dilarahak@gmail.com

Endüstriyel Miras denildiğinde akla ilk olarak endüstriyel gelişimde rol oynamış yapılar, atölyeler, fabrikalar veya döneminde ses getirmiş makinalar gelmekle birlikte, aslında bunlardan çok daha fazlasını da beraberinde taşır. Ekonomik gelişimi gözler önüne sermesinin yanında sosyal ve kültürel değişimlerle ilgili önemli bilgiler verir. Günümüzde endüstriyel alanlara nasıl yaklaşılacağı ile ilgili birbirinden zıt iki belirgin görüş vardır. Bunlardan ilki bir zamanların büyüleyici teknolojik yapılarının değişen ihtiyaçlarla ve gelişen teknolojiyle işlevsizleşip terk edilmesi, şehrin içinde kaldığı için fazlalık olarak görülüp yıkılmasıdır. İkinci yaklaşım ise, endüstriyel tarihi gözler önüne sermesi, döneminin teknolojik gelişmesine ve sosyal - kültürel yaşantısına ışık tutması, değişen ihtiyaçlarla birlikte değişen mekan tasarımlarını göstermesi ve bölgenin ekonomik canlanmasına olanak sağlayabilecek yeni işlevlendirmelere uygun olması gibi nedenlerle önemli bulunup korunmasını destekler. Bu çalışmanın amacı endüstriyel mirasın yeniden işlevlendirilerek korunmasını benimseyen Türkiye ve Almanya'daki 2 örnek üzerinden, endüstriyel miras alanlarına nasıl işlevlerin verilebileceğini irdelemek ve bu alanların kullanıcılarıyla kurduğu ilişkileri Castello (2010)'nun aura, anı ve çoğulluk kavramlarından yola çıkarak incelemektir. İstanbul ve Leipzig şehirlerinde bulunan miras alanlarının seçiminde; döneminde sanayileşmede önem arzemiş, günümüze kadar korunarak gelmiş olması ile üretim yapısı haricinde konaklama ve sosyal yaşam alanlarının bulunduğu bir kompleks olması belirleyici olmuştur.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulurken; öncelikle korunan endüstriyel alanlarda yeniden kullanım, yeni fonksiyonların yüklenmesi ile ilgili TICCİH (Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi)'in 2003 yılında oluşturduğu 'Endüstriyel Miras için Nizhny Tagil Tüzüğü başta olmak üzere konu ile ilgili tüzük, kitap ve makaleler incelenmiştir. Çalışma için seçilmiş olan Santralistanbul (Silahtarağa Elektrik Santrali) ve Leipziger Baumwollspinnerei (Leipzig Pamuk Dokuma Fabrikası) endüstriyel miras alanları ile ilgili özgün kullanımı ile yeni işlevlerin yüklenmesi özelinde literatür taraması yapılmıştır. Alanların çevresi ve kullanıcılarıyla olan ilişkisini incelemede ise Lineu Castello'nun *Rethinking the Meaning of Place* kitabındaki insan-mekan ilişkisini 3 ana başlıkta incelediği kısım bu bölümün omurgasını oluşturmuştur. Bir yerin mekan olarak algılanması için o yerin belirli niteliklere sahip olması ve insanla maddi ve manevi bağ kurması gerekmektedir. Castello (2010) mekanın oluşmasında rol oynayan üç ana uyarandan (stimuli) bahsetmektedir, bunlar; sosyo-kültürel (anlatı, tarih, gelenek), morfolojik-imesel (doğal varlıklar, güzellik, ün) ve keyif-fonksiyonel (servis, olanaklar, duysal keyif, konfor) uyarandır. Üçünün de temeli insan-çevre etkileşimine dayanır. Buradan hareketle Castello insanın mekanla olan ilişkisine göre mekanları üç farklı (ancak birbirini kapsayabilen) temada incelemiştir. *Aura mekanı* (the place of aura); tanımı soyut ya da somut olsun, doğal, peyzaj, duysal niteliklere sahip, mekansal referansları güçlü olan yerlerdir. *Anı/bellek mekanı* (place of memory); insanların kolektif belleğinde yer alan, deneyimleriyle ve yaşamışlıklarıyla bir mekana kendine özgü karakter kazandıran yerlerdir. Son olarak *çoğulluk mekanı* (place of plurality) ise sosyal boyutun önde olduğu insanlararası etkileşimin yoğun olduğu, çeşitliliğin merkezi olan, şeylerin değiş tokuş edildiği çok yönlü mekanlardır. Çoğulluk mekanları heterotopic ve privatopic çoğulluk olarak ikiye ayırmak mümkündür. *Heterotopia* (Foucault(1997)'nin kullandığı şekliyle) alışveriş merkezi, büyük toplu taşıma istasyonları ve müze gibi farklı etnik veya sosyal grupların kullandığı, toplumsal düzeni keskin şekilde yansıtan yerlere denilmektedir. *Privatopias* ise homojen bir insan grubunun oluşturduğu yerlerdir. Buralara örnek olarak konut bölgeleri, üniversite kampüsü ve kapalı siteler verilebilir. Homojenleştirilmiş yaşam alanları çoğunlukla dışlayıcı olup, bariyerler tarafından korunan, gözetlenen ve sonucunda heterotopia'nın tersi olarak "başkaları"na "karşı" tanımlanan alanlar olmaktadır.(Castello, 2010, s.2-17) Bu tanımlardan yola çıkılarak alanı kullananların seçilen örneklerle olan ilişkileri aura, bellek ve çoğulluk kavramlarıyla tartışılmaya çalışılmıştır.

Endüstriyel Mirasın korunması kapsamında alana/yapıya çeşitli fonksiyonlar yüklenerek günlük yaşama yeniden katılımın sağlanması yaygın bir uygulama şeklindedir. Bu yeniden işlevlendirmenin nedenleri tarihsel & kültürel, ekonomik ve çevresel nedenler olarak sıralanabilir.(Altınoluk 1998 ve Kaşlı 2009). Endüstriyel yapılar döneminin kültürel, ekonomik, sosyal, mimari ve teknolojik özelliklerini taşıyan bir

bütün olarak toplumsal belleği yansıttığı için (Kıraç 2001, Kaşlı, 2009); bu yapıların günümüzle bağının tekrar kurulmasıyla yapıyı çevrenin barındırdığı somut özelliklerinin yanında, soyut değerler olan tarihsel ve kültürel varlığının (Firth, 2011) da devam etmesi sağlanır. Varolanın yeni kullanıma adapte edilmesi enerji israfını önlemekte ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktadır (TICCIH, 2003).

Koruma-kullanım dengesinin iyi kurulması çok önemlidir. Cengizkan (2002)'in altını çizdiği üzere, korunması istenen yapının yeniden yorumlanması, tasarlanması ve işlev kazandırılması korunanın taşıyacağı mesaj üzerinde ciddi derecede etkilidir. Üretim mekanı olarak tasarlanan endüstriyel alanlar üretim süreciyle alakalı nesnelere içerdiği için insan merkezli bir mekan tasarımına sahip değildir ve yapılan alışıldık yeniden işlevlendirmeler, yapıların karakteriyle uyumlu olmamaktadır. İnsanlar için yeniden düzenlenen bu mekanlar bir çeşit eskinin kullanım ve tasarımını (üretimle dair olanı) yenininkiyle *yerinden etme (disorientation)* sürecidir. (Cengizkan, 2002)

Birinci örnek Osmanlı'nın modernleşme yolunda yapımına başladığı fakat faaliyete 1914 yılında başlayan İstanbul Silaharağa Elektrik Santrali'dir. Santral ana fabrikası, atölye ve dükkan yapısı, lojmanları, lokantası ile önemli bir endüstriyel mirastır. Santral içinde tescilli 1. Ulusal Mimarlık Dönemi uslubunu taşıyan binalar ve özgün santral yapıları ile bir bütün olarak sit alanıdır (Arolat vd., 2007). Sosyal hayata bakıldığında; yemekhane, dinlenme salonları, revir, mutfak, itfaiye teşkilatı (Kiper, 1956), lojman, misafirhane, cami ve yeşil alan gibi işçilerin ihtiyaçlarına yönelik tesisleriyle kendi kendine yeten bir mekan olmuştur. Sinema, ikinci çayları, bahçe maçları, tavla oyunları gibi çeşitli aktivitelerle dönemine ve bulunduğu alana göre modern bir yaşam tasviri çizmiştir (Topcuoğlu, 2015:547).

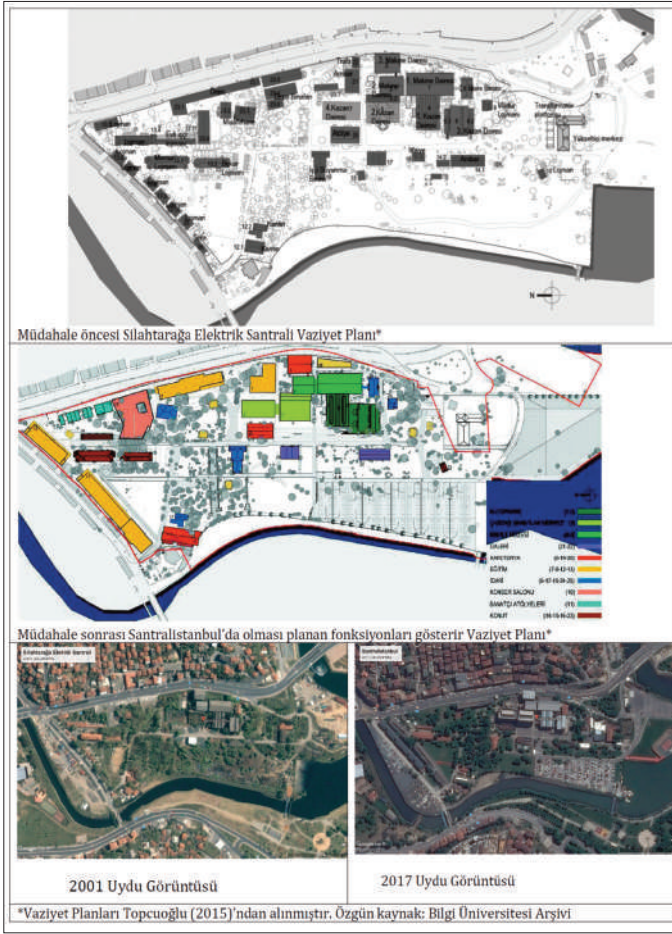
Resim 1: Santralde Sosyal Yaşam (Topcuoğlu, 2015:547)

Santrale, 2007'de Bilgi Üniversitesi kampüsü içinde kültür-sanat mekanına dönüşüm projesiyle yeniden işlev kazandırılmıştır. Söz konusu yeniden işlenlendirmesiyle ilgili projenin mimarları önemli zıtlıklardan şu şekilde bahsetmişlerdir:

“Yerleşmenin yapılaşma amacından tümüyle farklı, hatta zıt bir dönüşüm programı söz konusuydu. Üstelik iki katmanlı bir zıtlık ile karşı karşıyaydık: Birincisi; tek işlevli bir kompleksi, entegre bir çok işlevliliğe dönüştürmek gerekiyordu. İkincisi; dönüşüm projesi, tanımı zaman içinde değişmeyecek teknik işlevlere göre kurulmuş bir programın, yerini karakterini zaman içinde kazanan kültürel ve sosyal işlevlere bırakmasını öngörüyordu. ..., içinde üretim yapan insanları değil, yalnızca iri makinaları ve kazanları barındırmak üzere kurgulanmış binalardı. Kısacası neredeyse insansız bir yüksek teknoloji mekanından, bir kültür ve sosyal ilişki mekanı türetmek gerekiyordu.” (Arolat vd.,2007:52-53)

Resim 2: Santralistanbul (<http://tanitim.bilgi.edu.tr/content/kampusler/>)

Resim 3:
Santralistanbul
öncesi sonrası vaziyet
planı ve uydü
görüntüleri

Başlangıçta vurgulanan kültür-sanat odaklı dönüşüm “iki müze, sanatçı rezidans programı, kamusal sanat pratikleri için bir alan, zanaat sokağı, tasarım odaklı atölyeler” ile desteklenmiştir. 2007 itibarıyla bu vizyonu destekler etkinlikler yapılmakta ve mekanlar işlemekteyken; Bilgi Üniversitesi vakıf üniversitesi olarak bu yatırımı sürdürmekte zorlanıp ABD menşeli Laureate Education Inc. ile işbirliğine gitmiştir. Bunu izleyen süreçte eğitim-kültür-sanat vizyonu yerini giderek mesleki eğitime bırakmış ve sanat ve sosyal bilimler odağından mühendislik, sağlık, gastronomi gibi farklı bölümlerle çeşitlenmeye gitmiştir. (Dervişoğlu Okandan, 2016:43-45)

Resim 4:
 Santralistanbul'un
 kullanımları gösterir
 vaziyet planı ile
 günümüzdeki değişen
 kullanımlar

Silahtarğa Elektrik Santraliyken ve Santralistanbul üniversite yerleşkesi olarak mekanın kullanıcılarıyla olan etkileşimine bakılacak olursa; aura mekanı olarak dışarıdan geçirmen olmayan duvarlarıyla kendi içinde yaşayan bir mekan yaratmıştır. Binaların yapıldığı materyaller ile mimarisinin belli bir döneme işaret etmesi ve günümüzde endüstriyel tarihi yansıması alan için özgün bir aura oluşturmuştur. İçinde bulunan yeşil bant çalışanlara sosyalleşebilecek alanlar yaratmışken şimdi öğrencilere dinlenme ve aktivite olanağı sunmuştur. Bellek mekanı olarak; uzun bir dönem İstanbul şehrine elektrik sağlamış olan bu yapılar şimdi tarihi dokusu ve Enerji Müzesi ile tekrar hatırlanmış ve öğretici bir niteliğe kavuşmuştur. Eskinin elektrik üretimi şimdinin bilgi üretimiyle yer değiştirmiştir. İnsanların kolektif belleğinde yer alan bu yapı yeniden canlanmıştır. Çoğulluk mekanı olarak; eski kullanımında sadece santral çalışanları bölgeyi kullanabilir dışarı kapalı bir yapıdayken; günümüzde ise yerleşke öğrencilerince kullanılan aynı zamanda müzesi ve yapılan etkinlikleriyle dışardan katılıma da açık olan kampüs, son aylarda eklenen kontrollü giriş ile dışarıyla olan bağını zayıflatmıştır. Topcuğlu (2015:543)'na göre yerleşke halkla bütünleşemediğinden içedönük yaşantısını sürdürmekte, insanlar alana girmekte çekinmekte, ve dışardan alan sadece üniversite olarak bilinmektedir. Bu yönden

bakıldığında mekan privatopic çoğulluk olarak öne çıksa da çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi, içinde müzenin bulunması ve sergilerin gerçekleşmesi bakımından heterotopic özelliklere de sahiptir.

İkinci bölge Almanya Leipzig şehrinde yer alan ve Avrupa'nın en büyük pamuk fabrikası olan Leipzig Pamuk Dokuma Fabrikası (Spinnerei)'dir. 1884 yılında kurulan fabrika, 20 fabrika binası ve binlerce çalışanıyla önemli bir üretim mekanıydı. Alanın içinde çalışanlar için evler, çocuk bahçesi ve içinde spor alanı bulunan bir park bulunmaktaydı. Müzik ve dans grupları ile korolar fabrika hayatının parçasıydı. Fabrikanın ölçeğinin yıldan yıla büyümesi nitelikli işçi talebini arttırdı ve Avrupa'nın tekstil bölgelerinden (Saksonya, Bavyera, Polonya, Avusturya ve İsviçre gibi) işçiler geldi. Bu durum çok-dilli(multi-lingual) bir kültürün oluşmasını sağladı.¹ Savaşla birlikte zor duruma giren fabrika savaş sonrası kaldığı yerden devam etse de Almanya'nın 1989'da birleşmesinden sonra sanayisizleşme süreci başlamış, ekonomi zayıflamış ve fabrika terk edilmeye başlanmıştır. 1993'ten sonra Spinnerei satılmış ve 2000 yılına kadar küçük ölçekli olarak araba lastikleri için kablo üretilmiştir.²

1990'ların başında pamuk fabrikası için yeni bir dönem başladı. Boş odalar alternatif projeler için kullanıldı, bunlar; bir yaz akademisi açılması, ilk başta birkaç sanatçının stüdyo kurması ve zamanla mimari firmalar, atölyeler ve sergi odalarının alana taşınması olarak sayılabilir.³ 2001 yılında yeniden el değiştiren alan, bundan sonra kültürel gelişme anlamında büyük bir ivme kazanmıştır. Alanı bütün olarak onarmak için gerekli yatırımın bulunamaması üzerine alana kullanıcıların çekilmesi ve elde edilen gelirle tamiratların yapılması yolu izlenmiştir. Sanatçılar haricinde, müzisyenler, dansçılar, mimarlar, zanaatkarlar, tasarımcılar da bu bölgede stüdyo açmaya teşvik edilmiştir. Günümüzde "*pamuktan kültüre*" sloganıyla anılan bölgede konaklama, sanat stüdyoları, kafeler, sergi alanları, sinema, otel, galeri, sanat kütüphanesi, tiyatro gibi kullanımlar mevcuttur. Fabrika bölgesinde hala kullanılmayan kısımların bulunması sürekli yeni gelenlere açık bir kapı sunmaktadır. Kuruluşunun 120. yılında ilk kez düzenlenen Spinnereifest adlı festivalde alandaki bütün sanatçıların eserleri sergilenmiş ve Spinnerei'in çeşitli kullanıcıları arasında daha iyi bir iletişim kurulması amaçlanmıştır⁴. Yapılan aktiviteler stüdyo alanlarının masraflarını karşılamakta ve sergiler kar amacı gütmeyen yapılmaktadır. Bu alternatif ekonomik aktiviteler alanın ruhunu etkilemiştir. Bu olumlu değişimler Leipzig şehrinin imajını da değiştirmeye

1 <http://www.spinnerei.de/the-heady-early-days.html>

2 <http://www.spinnerei.de/the-end-of-the-industrial-area-and-a-new-beginning.html>

3 <http://www.spinnerei.de/the-end-of-the-industrial-area-and-a-new-beginning.html>

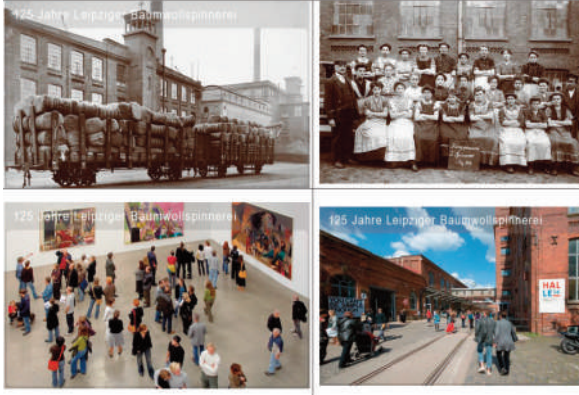
4 <http://www.spinnerei.de/from-cotton-to-culture-150.html>

başlamış ve dışarıdan yeni yaratıcı bir grubu çekmeye başlamıştır. Bu gelişmeler özel sektörün ilgisini çekmekte ve yerel kullanıcıların kiraların artması ve ruhunun bozulmasından endişe etmelerine yol açmaktadır (Power & Herden, 2016).

Spinnerei'in geniş bir alana kurulması ve büyük ölçüde yapıların özgün dokusunu koruyor olması alanın içinde gezen kullanıcı ve turistlerin imgesel olarak o dönemi yaşamasına olanak vermektedir. Pamuk Fabrikasıyken çok-dilli çalışanların olduğu yerleşim alanı günümüzdeyse farklı arkaplandan gelen kullanıcılara ev sahipliği yapmakta ve birçok turisti ağırlamaktadır. Bu anlamda mekana heterotopic çoğulluğu sağlayan bir mekan diyebiliriz.

Spinnerei Pamuk Fabrikasının 1909 yılındaki görünüşü
(http://www.spinnerei.de/tl_files/spinnerei/Presse/presseseki/Historische%20Ansicht_1909.jpg)

Spinnerei Pamuk Fabrikasının eski ve yeni fotoğrafları (<http://www.spinnerei.de/position-plan.html>)

Resim 5: Leipzig Pamuk Dokuma Fabrikasına ait eski ve yeni görseller

Sonuç

Bu çalışmada iki endüstriyel miras alanının yeniden işlevlendirilme süreçleri, yüklenen fonksiyonları ve kullanıcılarıyla ilişkileri incelenmiştir. İki alanın da kendine özgü dinamikleri bulunmaktadır. Spinnerei'nin kültürel fonksiyonları kazanması

Santralistanbul gibi planlanarak değil zamanla gelişen bir süreç olarak işlemiştir. İki alanda da zamanla eklenen fonksiyonlar bulunmaktadır. Santralistanbul'un dönüşümünün ardından alanın sürdürülmesinde sıkıntılar yaşandığı için yeni bir ortak eklenmiş ve zamanla mekanların fonksiyonlarında tekrar bazı değişimler gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, iki alanın da yeniden işlevlendirilmeleri ve bunun sürdürülebilirliği farklı mekanizmalarla yürütülmektedir. İki miras alanının da kendine özgü mimari dili ve materyalleriyle bir aurası bulunmakta ve geçmişten gelen yaşanmışlıklar alanı çekici kılmaktadır. İki alanın da üretim geçmişleri yeni üretim biçimleriyle devam etmektedir. Birinde kapalı bir toplum yapısı görece sürmekteyken diğerindeyse bunun aksine herkese kapılarını açan heteropic çoğulluğa sahip bir mekan dönüşümü gerçekleşmiştir. Bu iki alandaki uygulamalar ve süreçler değişim süreçlerine farklı yaklaşımları ortaya koyması açısından değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden işlevlendirme, dönüşüm, endüstriyel miras, etkileşim, aura, bellek ve çoğulluk

Kaynakça

- Altınoluk, Ü., 1998. Binaların yeniden kullanımı : program-tasarım-uygulama-kullanım, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Arolat, E., Bilgin, İ., Sayın, N., Tümertekin H. (2007). "santralistanbul". Yapı Dergisi: 313, 52-70.
- Castello, L. (2010). Rethinking the Meaning of Place: Conceiving Place in Architecture - Urbanism. Farnham, England: Ashgate.
- Cengizkan, M. N. (2002). Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terkettiği Alanlarda 'Yeniden-Mimari'. *Mimarlık*, no: 308, 40-41.
- Dervişoğlu Okandan, G.(2016). İşletmecilik Tarihinde Modern'den Postmodern'e Bir Yolculuk:Silahtarağa Elektrik Santrali'nden Santralistanbul'a Süreklilik ve Değişim. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* cilt:45, 40-48
- Firth, T. (2011) Tourism as a means to industrial heritage conservation: Achilles heel or saving grace? *Journal of Heritage Tourism* 6 (1), 45–62.
- Foucault, M. 1997. Of other spaces: utopias and heterotopias, in Rethinking Architecture. A Reader in Cultural Theory, edited by N. Leach. London:Routledge, 350-356.
- Kaşlı, B. (2009). *İstanbul'da Yeniden İşlevlendirilen Korumaya Değer Endüstri Yapıları ve İç Mekan Müdahaleleri: Santralistanbul Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Kiper, H. (1956). "İstanbul'a Işık Veren Silahtar Fabrikası". İETT Dergisi, 2: 28-29

Power, A. & Herden, E.(2016) Leipzig City Story. CASereport 107. <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cr/casereport107.pdf> Erişim tarihi 10.09.2017

Robinson, M. (2013). Researching industrial heritage futures: changing contexts –contexts of change. TICCIH Bulletin: Number 59 <http://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/04/ticcih59.pdf> Erişim tarihi 10.09.2017

Spinnerei from Cotton to Culture Website: <http://www.spinnerei.de/>

TICCIH (2003) The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> Erişim tarihi 10.09.2017

Topcuoğlu, G.(2015). Tarihi Mirasın Sosyo-kültürel Sürdürülebilirliği: Santralistanbul Projesi Örneği. 2nd International Sustainable Buildings Symposium, 542-548.

Kararsız (K)Alan: Adana Milli Mensucat Fabrikası

Gözde Güldal

TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi

guldalgozde@gmail.com

Öz

Bu çalışma, günümüzde terkedilmiş olan ve endüstri mirası kapsamına giren endüstri varlıklarının kente yeniden katılımına ilişkin bir mekan sorgulamasını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu sorgulama, endüstri varlıklarının korunması ve geliştirilmesi bağlamında geleceğe dair mekansal bir öneri sunmak için mekanın geçmişte sahip olduğu pratikleri ve bu pratiklerin izlerinin imkanlarını, potansiyellerini okuyabileceğimiz güncel değerlerini birlikte değerlendirme gerekliliğinden doğmuştur. Mekanın günümüze kalabilmiş salt fiziksel değerlerinden başka üretildiği andan günümüze kadar taşımış olduğu temsiller araştırılacak değer yitimi ve değerler bağlamında mekanın içinde bulunduğu kararsızlık irdelenecektir. Lefebvre'in mekânsal triyalektiği buradaki mekan sorgusuna ışık tutacak *kararsız alandaki* altüst olmuş temsil mekanları, bozulmuş mekan temsilleri ve değişen mekan pratikleri irdelenerek değer yanlısı karar sürecinde fiziksel değerlerin yanına toplumsal değerleri de ekleyecektir.

Çevremizde kentsel bağlamdan aykırı duran, terkedilmiş birçok mekan görürüz. Duran inşaat faaliyetleri nedeniyle yarım kalmış bir inşaat, göl kenarında terkedilmiş bir restoran, boşaltılmış bir kamu binası, sokak üzerinde neredeyse yıkılmakta olan tarihi bir bina, işlevini yitirmiş bir fabrika... Kentte

gündelik yaşantımızın bir parçası gibi durmayan bu mekanlar genelde merak ve çeşitli başka hisler uyandırır, bazen de kendiliğinden farklı işlevler yüklenirler. Kimi için bir ölüm sembolü gibi duran, yaklaşılmayan, ortadan kaldırılması beklenen bir şeyken, kimi için bir barınak, oyun alanı, buluşma noktası olurlar. Bu çalışma kapsamında *kararsız alan (terrain vague)* olarak tanımlanacak olan bu türden mekanların kente bir biçimde yeniden eklenme potansiyeli, sunduğu mekânsal pratik ile birlikte tasarımcının ilgisine mazhar olmaktadır.

Birçok teorisyen terkedilmiş/işlevini yitirmiş/boşaltılmış kentsel mekanlar üzerinde düşünmüş ve farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. İspanyol mimar Sola-Morales de 1990lı yılların başında “bir dizi hadisenin gerçekleştiği boş, terk edilmiş alanlar”ı *kararsız alan* tanımıyla birlikte ortaya koymuştur. Morales “terk edilmiş, ekonomik açıdan artık kentin varolamadığı” bu alanları kent dokusundaki sürekliliği kesintiye uğratan negatif alanlar olarak tanımlamakta bununla birlikte kentle yeniden bütünleşmek için yeni kullanımlara fırsat sunduğunu vurgulamaktadır (Morales, 2014). Kavram bu türden alanların dönüşümünde ve kent bağlamına yeniden katılmasına yönelik stratejilerin belirlenmesinde başlangıç noktası olarak ele alınabilecek bir çerçeve sunmaktadır.

Terkedilmiş endüstri alanları da kararsız alan tanımına uymaktadır. Değişen ekonomi-politikalar sonucunda yaşanan sanayisizleşme süreci nedeniyle ya da teknolojik değişimlerle birlikte bir dönemin sanayi hamlesi sonucunda inşaa edilmiş birçok fabrika yerleşkesi boşaltılmış, kent içinde atıl durumda kalmıştır. Elimizde kalan “aykırı” duruşlu bu endüstri varlıkları çoğu zaman değer yitimi nedenleri ile birlikte yıkılmaya, yok olmaya bırakılmaktadır. Diğer yandan ise 20.yyın başlarından itibaren endüstri mirası kavramıyla birlikte değerleri tartışılmış, bu değerlerin göz önünde bulundurulması yapının korunması konusunda çalışmalar başlamıştır.

Kararsız alan, içinde çatışma ve çekişmeleri barındıran bir çerçevedir ve bugünün müdahale çeşitliliklerinin de kaynağını tanımlamaktadır. Bir kentsel alanın kararsız alana dönüşüm süreci bir dizi değer yitimi süreçlerinden kaynaklanmaktadır. Değer yitimi yapısal, çevresel, ekonomik ve yasal yönlerden tanımlanabilecek çok boyutlu bir süreçtir. Carmona bu süreçleri yapısal eskime,

fonksiyon kaybı, yer seçimine ilişkin değersizleşme, yasal değişikliklerden gelen yıpranmalar, imaj değerinin yitirilmesi, ekonomik değer yitimi başlıkları altında ele almakta geriye döndürülebilir ya da döndürülemez değer yitimleri olarak ele alarak bir kentsel politika sergilenebileceğine işaret etmektedir. Sıralanan bu farklı süreçlerin biri veya birkaçı sonucunda karasız alan oluşmakta karasızlığı sonlandıracak müdahale ise seçilen yaklaşıma göre farklılaşmaktadır.

Karasız alan için verilecek olan karar iki ana yaklaşım içinde şekillenmektedir. Çoğunlukla, yapılaşmış, sıkışık, kıt mekanlı kent merkezinde kalan kalıntıların mekandan tamamen silinmesi ile birlikte yerleşkeler yoğun yapılaşma baskısı ile dönüşüme konu edilmektedir. Bu yaklaşımla birlikte söz konusu karasız alanda değer yitimi süreci sonlandırılmakta, endüstri yapısının varlığı ortadan kaldırılmakta sonuç olarak korumanın tam karşısında yıkıcı bir mekan üretim süreci işletilmektedir.

Diğer yanda ise bu türden endüstri varlıkları kentte sunduğu “aykırı” mekânsal duruş ile birlikte dikkat çekmekte, korumanın ve tasarımın konusu olmaktadır. Değer yitiminin karşısına alanın sahip olduğu çeşitli değerler ortaya koyulmakta ve yine söz konusu alanda değer yitimi süreci sonlandırılmakta sonuç olarak ise korumacı bir yaklaşımla kente yeniden eklenenecek bir mekanı üretim süreci işletilmektedir.

İşlevini yitirmiş olması sebebiyle atıl durumda bulunan endüstri varlıklarından fabrika yerleşkesinin kente nasıl yeniden ekleneneceği bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Endüstri varlıklarının mekânsal ve sosyal karmaşıklığı *karasız endüstri alanı* olarak ayrı bir alt başlık açmayı hak etmektedir. Karasız alan olarak kent merkezinde bulunan bir fabrika yerleşkesinin yeniden işlevlendirilerek kent bağlamına yeniden katılımında binanın fiziksel özelliğinden gelen değer ve salt bu değer değerlendirilerek bir koruma politikasının geliştirilmesi fikrinin karşısında/yanında mekânın sahip olduğu değerlerin tarihsel, toplumsal ve fiziksel bağlamda bütüncül bir biçimde yeniden düşünülmesi gerekmektedir.

Üretim biçimini, kenti, kırsalı, insanı değiştiren dolayısıyla yeni bir yaşam biçimi sunan endüstri devrimi ile birlikte ortaya çıkan fabrika yerleşkesi, içinde barındırdığı hem fiziksel hem toplumsal değerlerle aslında bir dönem kurulmuş

sonrasında yıkılmış/ unutulmakta olan bir diyalogu hatırlatmaktadır. Bu çalışma konunun salt “aykırı” mekânsal duruşun ötesinde taşıdığı tüm değerler ile bütüncül bir şekilde ilgilenmektedir. Bu bütüncül bakış açısı unutilan/yok olan diyalogu yeniden hatırlatacak bir kararın temelini oluşturmaktadır.

Bu noktada Lefebvre bizlere toplumsal mekan pratiğini, hissedilir olayların oluşturduğu mekanı, mekan projelerini ve bunların yansımalarını, sembolleri, ütopyaları içeren bir mekan teorisi sunmaktadır (Lefebvre,2014). Tüm bunlarla birlikte bütüncül bir mekan üretim teorisi ortaya koymakta fiziksel mekan, zihinsel mekan ve toplumsal mekan kavramsallaştırmaları ile bu içerikleri açıklamaktadır. Mekanın üretimi açısından toplumsal mekan kavramını derinlemesine açmaktadır. Toplumsal mekan bir dizi olayın sıralı olarak yaşandığı bir mekan ya da birçok maddenin içine doldurulduğu bir paket değildir. Salt olaylara, olgulara ya da formlara da indirgenemez. Lefebvre toplumsal mekanın kodlarını çözmek ve yeniden oluşturmak için üçlü bir mekan okuması yapmaktadır. Ona göre, mekânda anlamlandırılma, tasarlanma (kavramsallaştırılma) ve yaşanma süreçleri iç içe gider. Yaşanan, anlamlandırılan ve tasarlanan mekân üçlüsü arasında diyalektik bir ilişki vardır ve somut bir mekânın analizi biri olmadan eksik kalır (Doğan, 2007). Lefebvre tasarlanan, anlamlandırılan ve yaşanan mekanı ise mekânsal pratik, mekânın temsili ve temsilin mekânı unsurları üzerinden açıklar.

Mekan temsilleri teknokratların teorize ettikleri planlar, çizimler ile elde edilen tasarlanmış mekana karşılık gelmektedir. Temsil mekanları kullanıcılar tarafından yaşanan mekanı tanımlamaktadır ve fiziksel mekan ve tasarlananın sunduklarından ziyade inanç, anı, mitler, ümitler ve korkulara atıfta bulunmaktadır. Mekan pratikleri ise anlamlandırılan mekana denk gelmektedir ve her topluluğun oluşturduğu günlük yaşantıyı, kentsel rutinleri içermektedir.

Karasız alan içerisinde ise bu üçlü yaklaşımın altüst olmuş izleri okunabilmektedir. Yani terkedilmiş fabrika alanları özelinde; zamanında üretimin mekanını tasarlamış olan mekan temsilleri yok olmuş, işçinin yaşadığı mekanın somut temsilleri yitirilmiş, geriye üretim rutininin ve onun günlük yaşantısının dışında bir pratik kalmıştır. Bu altüst olmuş durumu yeniden dizayn etmek, kopan diyalogu yeniden kurmak için ise işlev değişikliği bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada üretim mekanını

eğitim/kültür mekanlarına dönüştürerek hem koruma eyleminin gerçekleştirildiği hem de kente yeniden katılımı öngören uygulamalar ise yepyeni bir mekan temsili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni işlevle birlikte terkedilmiş fabrika yerleşkesi içinde ve çevresinde nasıl bir temsil mekanı oluşturulduğu, yeni işlevin mekânsal pratiği nasıl değiştirdiği, ne ölçüde sürdürdüğü tartışılması gereken bir konudur.

Tüm bu tartışmalar ışığında, Adana Milli Mensucat Fabrikasına bakacak olursak; 1906 yılında kurulan bir yerleşke içinde üretim, depolama, sosyal ve teknik altyapısıyla birlikte tarıma dayalı üretim yapan öncül bir örnek olarak, geçirdiği dönüşüm sürecini günümüzde gözlemlemeye devam edebildiğimiz kararsız alan tanımı özelinde incelenebilecek bir örnek olduğu söylenebilir.

Sanayi devrimi ile birlikte gelişen fabrika yaşantısı içinde pamuğun ve ona dayalı sanayinin yeri devrimin ilk yıllarına dayanmaktadır ve Hobsbawn'a göre sanayi devriminden bahseden pamuktan da bahsediyor demektir (Hobsbawn, 1969). 1733 yılında uçan mekiğin icadıyla başlayan hikaye 1764 yılında J. Hargreaves ve Thomas Highs'ın 'Spinning Jenny'si, 1769'da Richard Arkwright'in 'Water Frame'i, 1779'da Samuel Crompton'ın 'Spinning Mule'u ile devam etmiştir. Nihayetinde 1793'te Eli Whitney'in 'çırçır makine'sini geliştirilmesiyle pamuklu dokuma sanayisi yeni bir boyut kazanmıştır. İngilterenin öncü olduğu pamuklu dokuma sanayisinin hammaddesi ise Amerika kıtasından karşılanmaktadır. 1861 yılında başlayan Amerika İç Savaşı ile birlikte pamuk üretimi için yeni bölgeler aranmış ve 1857 yılında Manchester Pamuk Alım Birliği'ni (Manchester Cotton Suply Association-MCSA) kuran İngilizler Hindistan ve Türkiye'yi pamuk yetiştirilmesi için uygun ülkeler olarak belirlemişlerdir. Buna bağlı olarak Türkiye, Avrupa, Asya ve Afrika'ya özel görevliler gönderen bu birlik, pamuk üretimi yapacak halka ücretsiz tohum verip, pamuk üretimini öğretmeye çalışmışlardır (Varlık vd, 2008). Bedava tohum, tarım araç gereçlerinin düşük fiyatlarla sağlanması, pamuk tarımının yararını ve karlılığını anlatan kampanyalar, pamuk mahsulünün çoğaltılmasına yönelik her türlü teşvik ile birlikte Osmanlı döneminden itibaren Türkiyede dokuma sanayisinde atılım başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile pamuk ve pamuklu sanayinde yeni bir dönem başlamış, tekstil fabrikaları açılmış, Adana, Nazilli ve Antalya'da araştırma enstitüleri, istasyon ve Devlet Üretim Çiftlikleri kurulmuştur.

Fabrika, 1906 yılında Simonoğlu Fabrikası adıyla 5200 iğlik, 150 işçi, 150 ton iplik, 470 bin metre kumaş üretim kapasitesinde kurulmuş, 1927’de Milli Mensucat Fabrikası adını almıştır. Adana’nın bugünkü yeni kent merkezi alanı içerisinde bulunan fabrika yerleşkesi, istasyon meydanının güneybatısında yer almaktadır. Adana’nın ilk imar planı çalışmaları 1936 yılında başlamış, fabrika yerleşkesi Alman Mimar Herman Jansen tarafından tasarlanan, 1940 yılında onaylanan ilk imar planında planlanan iki sanayi bölgesinde biri olan Güney Sanayi bölgesi içerisinde yer almaktadır. Fabrikaların yer aldığı bu bölgenin o yıllarda kent merkezi, konut alanları ve donatı alanları ile ilişkisi güçlendirilmiştir.

Fabrika idari ve üretim kısmı olarak iki bölümde gelişmiştir. Özgün planında iki büyük avlu çevresinde yer alan tekstil atölyelerinden oluşan fabrika yerleşkesi içinde dokuma atölyeleri, boyahane, kaynak atölyeleri, haşıl daireleri, seri çözümlü alanları, ambarlar, idari birimler, misafirhane, yemekhane ve kreş binası bulunmaktadır. İdari kısım iki katlıdır. Üretim kısmı tek katlı ve geniş açıklıklı ve yüksek yapılardır. 2006 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiştir.

Adana kent merkezinde işlevsiz bir biçimde duran ve endüstri mirası kapsamında tescillenmiş olan fabrika için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bir müze ve kültür merkezi projesi öngörülmüştür. İki etapta gerçekleştirilmesi planlanan projenin ilk etabı olarak Arkeoloji Müzesi projesi tamamlanmış ve açılmış diğer etap için ise Bakanlık bünyesinde çalışmalar devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı Adana Milli Mensucat Fabrikasının kurulduğu günden bu yana yaşadığı değişimi tanımlamak ve kent bağlamı içerisinde Lefebvre’in geliştirmiş olduğu mekânsal yaklaşım üzerinden incelemektir.

Anahtar kelimeler: kararsız alan, değer, değer yitimi, terkedilmiş fabrika, mekanın üretimi

Kaynakça:

- de Solà-Morales, I. (2014). *Terrain vague. Terrain vague: interstices at the edge of the pale*, (24-30), New York: Routledge
- Lefebvre, H. (2014), *Mekanın Üretimi*, (I.Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık
- Doğan, A.E., (2007). *Mekân Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim ve Emek Süreçleriyle İlişkisine Kayseri'den Bakmak*, *Praksis*, 16, 91-122
- Hobsbawn, E.J. (1998), *Sanayi ve İmparatorluk*, (A.Ersoy, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi
- Varlık, M.B., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., (2008). *Adana Sanayi Tarihi*, Adana Sanayi Odası
- Özüdoğru, A.A., (2010). *Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana

Bir Diyalog Olarak Koruma: Politik Öneme Sahip Cezaevlerinin Yeniden İşlevlendirilmeleri

Arş. Gör. Melih Emre Acar

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

melihemreacar@gmail.com

Koruma, özellikle somut mirasın korunması, büyük oranda geçmişten geleceğe doğru, tek yönlü ve lineer bir kavram olarak algılanmaktadır. Ruskin'in ortaya koyduğu ve bugün koruma anlayışında halen etkilerini gördüğümüz 'atalarımızdan miras kalan, 'geçmişe ait' bir eserin geleceğe, yani torunlarımıza aktarılması' misyonu koruma anlayışında büyük yer kaplamaktadır. Başka bir deyişle koruma, genellikle geçmişe ait bir ifadeye, bilgiye veya düşünceye bugün yeniden kulak verilmesi olarak düşünülmektedir. Hâkim koruma yaklaşımları, geçmişe konuşma ve anlatma rolünü biçerken, geleceğe ise dinleme ve anlama ödevini vermiştir. Fakat koruma sadece geçmişle geleceği irtibatlandırmak mıdır? Daha da önemlisi korumanın kerameti bir mesajı iletmek midir yoksa bir iletişim medyumu sağlamak mıdır?

Bu çalışma somut kültürel mirasın bir diyalog medyumu olarak nasıl kullanıldığını ve ortaya çıkan diyalog çeşitlerini politik öneme sahip cezaevlerinin korunması ve yeniden kullanımları üzerinden anlamayı amaçlamaktadır. Politik cezaevlerinin içinde barındırdığı çatışan ve çelişen anlamların, güncel sosyal, ekonomik ve politik okumalarla karşılaşmasının oluşturduğu diyalog ortamlarının koruma sürecine paralel dökümanite edilmesi ve koruma-diyalog ilişkisinin farklı modellerinin ortaya konması hedeflenmiştir. Üç farklı coğrafyadan seçilen ve uluslararası öneme sahip; Güney Afrika'dan Robben Island, Kuzey İrlanda'dan MAZE, ve Uruguay'dan Punta Carretas cezaevlerinin koruma ve yeniden işlevlendirme süreçleri incelenip, paydaşlar, toplum ve tarihi yapı arasındaki farklı diyalog modelleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun için medya organları, kurumlar ve farklı akademik disiplinler tarafından ortaya konulan yayınlar incelenecektir. Sonuçta ise korumanın sadece geçmişten geleceğe bir mesaj iletimi olmadığı çok farklı kültürel ve politik arka planlarda, çok yönlü, karşılıklı

ve güncel bir diyalog ortamı imkânı sağlayabildiğinin gösterilmesi beklenmektedir. Özellikle mevcut güncel politikalar ve amaçlar doğrultusunda, cezaevlerinin kültürel bir miras olarak kabul edilmesinin, korunmasının ve yeniden işlevlendirilmesinin, tarihi yapıyı bir karşılıklı iletişim ve mesajlaşma aracına çevirdiği anlatılmak istenmektedir.

Bu çalışma cezaevleri özelinde bir inceleme yapıyor olsa da; sadece cezaevlerinin korunması ve yeniden işlevlendirilmesinde değil, kültürel mirası koruma uygulamalarında, yönetmeliklerinde ve prosedürlerinde diyalog merkezli yaklaşımlar geliştirilmesi konusunda teşvik edici sonuçlar doğurabileceği düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Politik cezaevleri, yeniden işlevlendirme, diyalog, koruma politikaları

Bir Diyaloğsuzluk Süreci Olarak Rekonstrüksiyon Uygulamaları: TC Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme

Yrd. Doç. Dr. Ebru Omay Polat

Yıldız Teknik Üniversitesi

ebruomay@yahoo.com

Arş. Gör. Elifnaz Durusoy

Yıldız Teknik Üniversitesi

elifnazdurusoy@gmail.com

Koruma alanına ait kavramların içeriği ve restorasyon uygulamalarında nasıl karşılık bulduğı, alanın gerek uluslararası gerek ulusal aktörleri ve aralarındaki diyaloğun gelişimde öncül olmuştur. Rekonstrüksiyon, bu kavramlardan biridir. Antik dönem yapılarından modernizmin ikonlarına uzanan örneklerin yöntem, ölçek ve uygulama alanlarının çeşitliliğı, paydaşlar arası tartışmalar açısından dikkat çekicidir.

Özgünlük ve eskilik değeri üzerine kurulu koruma kuramı, rekonstrüksiyon pratiğini reddetme eğilimindedir. Tarihi belge ve eskilik değerinin yitimine neden olması dışında, Batı coğrafyasının tanımladığı biçimiyle “özgünlük” kavramı ile olan çatışması, gerekçelendirilmesi zor bir uygulama biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu genel kabule rağmen, özgünlük konusunda net bir tavır içeren Venedik Tüzüğü’nde “istisnai olarak uygulanabilme” olanağı tanınan rekonstrüksiyon, soyut ve somut imgeleri canlandırmaya yönelik bir koruma anlayışının uygulama biçimi olarak uygulanmaya devam etmektedir.

Malzeme özgünlüğünün temel alındığı çağdaş koruma anlayışının geçerliliğın rağmen;

rekonstrüksiyonun savaş ve yıkımla sonuçlanan keskin politik dönemeçler yaşayan toplumlarda sıkça uygulanması, yeni bir değerın önem kazandığının göstergesidir: Toplumsal hafıza değeri. Çağdaş korumaya ilişkin tüzük ve tavsiye kararlarında, rekonstrüksiyon, toplumsal hafızayı etkileyen koşulların olumsuz etkisinin, yapılı çevredeki maddi ve manevi hasarın yok edilmesinde tercih edilecek bir durumdur.

Rekonstrüksiyon, korumanın temel değeriyle yarattığı çelişki nedeniyle sıklıkla kuramsal tartışmaların, yasal gereklilik ile uygulama yönteminin diyalog arayışının odağında yer almaktadır. Ülkemizde rekonstrüksiyon konusunda paydaşlar arası bir diyalog eksikliği mevcuttur. Tanım olarak rekonstrüksiyon büyük ölçüde ya da tamamen yok olmuş bir yapı ya da alanın yeniden inşasıdır. Ancak, Venedik Tüzüğü'nde ve Dünya Mirası Listesi için hazırlanan uygulama rehberinde de yer aldığı gibi " rekonstrüksiyon ancak, özgüne ait detaylı ve eksiksiz bir belgeleme mevcut ise uygulanabilir. (UNESCO World Heritage Centre, 2012: 22). Türkiye'deki uygulamalarda bu temel yaklaşım göz ardı edilmektedir. Yetersiz verilerle, özgün olanın dışında yeni, daha doğru bir ifadeyle sahte tarihsel yapılar rekonstrüksiyon tanımı altında inşa edilmektedir. Bu uygulamalarda aktörler arası iletişim ve diyalog büyük ölçüde eksik kalmaktadır. Topçu Kışlası örneği; paydaşlararası ilişkilerin ön planda olduğu en çarpıcı örneklerden biridir. Beyoğlu Demiroren Alışveriş Merkezi'nin rekonstrüksiyon olarak adlandırılması ise, bu konunun bilimsel uzmanlıkla diyalog eksikliğinin göstergesidir. Süleymaniye ve Zeyrek Bölgesi'nde kısmi ya da kesin olmayan verilere dayanan uygulamalar, yine temeli kesin belgelere dayalı olması gereken yaklaşımdan uzak uygulamalardır.

Yakın geçmişte ve günümüzde gerçekleştirilen çok sayıdaki uygulamanın analizinin yanı sıra bu uygulamaları meşrulaştırma adına oluşturulan kavramsal altyapı da tartışmaya değerdir. Türkiye'de yok olanın yeniden üretimi ve "yeniden yapım" "yeniden kurma" ya da "ihya" olarak tariflenen kavram, güncel konjonktüre uygun bir seçkiyi canlandırmaya yönelik bir koruma anlayışının uygulama biçimidir. Tarih ve hafızayla kurulan diyalog anakronik bir anlayışla yeniden inşa edilebilir mi? Tarihin belli bir kesitinin canlandırılması, bir başka bir kesitini yok ediyorsa rekonstrüksiyon, bir koruma sorununa dönüşmektedir. Yeniden "ihya" projeleri, kentin hafızasının çoğunlukla politik erk tarafından belirlenen bir kesitini canlandırmayı hedeflemektedir. Tüm Türkiye'de KIP kapsamında birçok anıtsal yapının yeniden ihya projesi kapsamında ele alındığı gözlemlenmektedir. Modern mimarlık mirası ürünleri için de strüktürel yetersizlik nedeniyle yıkım kararının hızla alınıp, rekonstrüksiyon kararı sonrasında başka yapılara dönüşmektedir. İstanbul Talimhane'de Ayhan Apt. bambaşka bir kütle ve cephe ile inşa edilmiştir. Mecidiyeköy Likör Fabrikası ise bağlamından kopuk yeni bir yapı olarak değerlendirilebilir.

2000 tarihli Riga Kartasında, paydaşlararası diyalog ve iletişimin gerekliliği vurgulanmıştır. (ICOMOS Riga Charter, 2000). Kartada, büyük ölçekli kentsel ya da peyzaj alanlarının sahtelerini yaratmadan, mevcut fiziksel dokunun korunması gerekliliğinin üzerinde durulmaktadır. Yerel otoriteler, kamuoyu ve tüm aktörlerin bilgilendirilerek, rekonstrüksiyonun açık bir süreçle gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemektedir. İstanbul'da Süleymaniye'de uygulanan projeler, çok sayıda rekonstrüksiyon uygulamasını içermektedir. Bu projeler her ne kadar internet ortamında kısmen açıklansa da, alanla ilişkili tüm aktörlerle kurulan diyalog ve bilgilendirme süreci yetersizdir. Aynı bölgede kentin modern bir katmanını oluşturan İMÇ kompleksi için ise, yıkım kararı ardından, yerinde bir mahalle rekonstrüksiyonu projesi planlanmıştır. Alanın bu kısmın ait verilerin yetersizliği ve yapılacak uygulamayı rekonstrüksiyon olarak değerlendirmenin de mümkün olmaması, taklit yapıların bölgenin modernist katmanını yok etmenin yanısıra, bölgede taklit yapılarla nitelik kaybı yaratacak olması, kamuoyu ve tüm paydaşlar arasında tartışmalara yol açmıştır.

1974-76 yılında Mehmet Konuralp tarafından Boğaziçi Sit Alanı Gerigörünüm ve Etkilenme Bölgesi'nin '*kritik bir noktası*' olarak tanımlanan Boğaziçi Köprüsü'nün Avrupa kıtasına ayak bastığı alana tasarlanan TC Karayolları 17. Bölge Genel Müdürlüğü yapısı, yukarıda değinilen süreçlerin bir benzerini yaşamış, ülkemiz rekonstrüksiyon uygulamalarındaki diyalogsuzluk konusunda değinilmesi gerekli bir örnektir.

Fotoğraflar: Sol; Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü Kompleksi yerleşim planı (Batur, 2012: 38-57), Orta ve Sağ; Farklı açılardan Genel Müdürlük Binası (Mehmet Konuralp Arşivi)

Bünyesinde İstanbul Çevre Yolları ve Boğaziçi Köprüleri İşletme ve Bakım Müdürlüğü Tesisleri'ni barındıran nitelikli bir kompleks içerisinde yer bulan Karayolları 17. Bölge Genel Müdürlüğü yapısı; dönemi için özgün bir plan şeması tanımlaması ve detay çözümleri getirmesi dolayısıyla *tasarım değeri*, dönemi için yenilikçi bir duruş

sergileyerek sahip olduğu ısıcam teknolojisi ve koyu renkli cephe malzemeleri ile *teknik ve teknolojik değer*, kentteki ilk yüksek yapı olması dolayısıyla *simge değeri*, kentin gelişen finans ve yönetsel merkezi için yarattığı öncülük ile *referans olma değeri*, Türkiye’deki modern mimarlık eğitimine sıklıkla konu olduğu için ise *eğitim değeri* taşımaktadır.

Döneminin mimari anlayışını yansıtan nitelikli bir yerleşke örneği olması dolayısıyla ise *bütüncüllük ve grup değeri* taşıyan Karayolları Kompleksi’nin tümü tescili için önerilmiştir. Fakat 2004 yılında ‘önemli ve etkili kentsel projelerin geliştirilebileceği büyüklükte’ bir araziye sahip olduğu gerekçesiyle Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yerleşkeye dair plan değişikliği önerisi getirilmiş, bölgenin yeni işlevi turizm ve ticaret alanı olacak şekilde değiştirilmiştir. Bu gelişme üzerine, yerleşkedeki yapıların tümünün korunması gerekli bir nitelikte olmadığı gerekçesiyle sadece Genel Müdürlük yapısının tescili onaylanmıştır. 29.12.2004 tarihinde alınan tescil kararı yapıyı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından yakın dönemde inşa edilen yapılar arasında tescillenen nadir örneklerden biri yapmıştır.

Alınan tescil kararının hemen ardından 1970lerin sonunda sınırlı olanaklarla inşa edilen yapının artık ‘eskimiş’ olarak nitelendirilen cephesinin yeni malzemeler ile restore edilmesi düşüncesi 2009 yılında yine kurul kararıyla kabul edilmiştir. Restorasyon projesinin gerçekleştirilmesi ise yapının hayatta olan tasarımcısı Mehmet Konuralp’e verilmiştir. Mehmet Konuralp tarafından uygulama detaylarının güncellendiği fakat özgün tasarım anlayışından ödün verilmeden hazırlanan restorasyon projesi, bu bağlamda, proje müellifinin tescilli bir yapının restorasyonunu gerçekleştireceği çok az sayıda örnekten bir olmuştur.

Sıralanan gelişmelerin ardında, bahsi geçen yerleşke arazisinin tümü 2007 yılında Zorlu Grup’a satılmış, 2008 yılında başlayan çalışmalar ile alanda tescili olmayan yapılar yıkılmış, alanın bütüncüllük değeri kaybedilmiştir. Yıkılan yapıların yerine Emre Arolat öncülüğünde çalışan EAA Mimarlık ofisi tarafından tasarlanan ve yapımına başlanan Zorlu Center ise tescilli olması dolayısıyla arazide kalan tek yapı olan Genel Müdürlük yapısını kullanılmamaktan kaynaklı bir bozulma sürecine sürüklemiştir. Bakımsızlık sürecinin sonucu olarak da Genel Müdürlük binası ‘riskli’ bulunmuş, 02.04.2013 tarihinde İstanbul 3 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan bir karar ile rekonstrüksiyonu yapılmak üzere yıkılmıştır. Konuralp, tasarımını yaptığı yapı için hazırladığı restorasyon projesinin ardından bu defa da yapının rekonstrüksiyonunu yapması için görevlendirilmiştir.

Bu durum, Genel Müdürlük yapısının rekonstrüksiyon hikayesini daha da özel kılmaktadır. Türkiye’de modern mimarlık mirasının rekonstrüksiyon uygulamasının

nadir bir örneğini teşkil edecek olması dolayısıyla da, işleyiş, paydaşlararası tartışmalar ve diyalog yoksunluğu açısından özgün bir örnektir ve Türkiye'nin koruma tarihinde yer alması gereklidir.

2008 yılından itibaren Zorlu Center komşuluğunda bulunan Genel Müdürlük Binası, 2014 yılında Ahmet Zorlu tarafından açılan tescil iptali davası ile yüzleşmiştir. Bu süreçte herhangi bir estetik değer ve niteliğe sahip olmadığı atfedilen ve hatta 'çirkin' sıfatı ile eleştirilen Genel Müdürlük yapısını savunmak adına konunun uzmanı araştırmacılar ile Mimarlar Odası, DOCOMOMO-Türkiye Çalışma Grubu vb. sivil toplum kuruluşları tarafından açıklayıcı metin ve raporlar hazırlanmıştır. Yapının tasarımcısı Mehmet Konuralp ise kişisel eseri olan Genel Müdürlük yapısına 'çirkin' sıfatının yakıştırılması üzerine 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na dayanarak dava açmış, Yargıtay'a intikal eden karar süreci halen sürmektedir.

Fotoğraflar: Üst; TC Karayolları 17. Bölge Genel Müdürlüğü yapısı ile Zorlu Center ilişkisi (URL1), Alt; Yapının yıkımı ve rekonstrüksiyonu süreci (URL1)

Özetle, ülkemizde bulunan tescilli bir modern mimarlık eseri olan TC Karayolları 17. Bölge Genel Müdürlüğü yapısının rekonstrüksiyonu hikayesi, Türkiye'nin güncel koruma tarihi açısından özgün bir örnek teşkil etmesinin yanı sıra çok sayıda paydaş içermesi ve bu paydaşlar arası diyalogsuzluğun farklı aşamalarda deneyimlenmesi sonucunda belirsizliğe sürüklendiği bir örnektir.

TC Karayolları 17. Bölge Genel Müdürlüğü yapısına ait hikayenin farklı aşamalarında kimi zaman sürekli kimi zaman ise kısmi olarak yer alan paydaşları aşağıda sıralanmıştır;

- İstanbul Çevre Yolları ve Boğaziçi Köprüleri İşletme ve Bakım Müdürlüğü
- Karayolları Genel Müdürlüğü & Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü
- Mehmet Konuralp, Y. Mimar
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
- İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
- Ahmet Zorlu, Zorlu Grup
- Emre Arolat, EAA Tasarım Ofisi
- Yargıtay
- DOCOMOMO-Türkiye Çalışma Grubu
- TBMMO Mimarlar Odası İstanbul Şubesi
- Uzman ve Akademisyenler
- Yerel Medya
- Kamuoyu
- Mimarlık Öğrencileri

Sunuşu yapılacak bildiri için Türkiye'nin farklı illerinde yapılmış/yapılmakta olan farklı ölçek, işlev ve özellikteki rekonstrüksiyon örneklerine kısaca değinildikten sonra, İstanbul özelinde detaya inilecek ve TC Karayolları 17. Bölge Genel Müdürlüğü yapısının hikayesi aktarılacaktır. Genel Müdürlük binasının sonucu halen belirsiz olan rekonstrüksiyon hikayesi, sürece dahil olan paydaşlar üzerinden ele alınacaktır. Çalışmanın özgün kılınması ve konferans teması ile direkt ilişkilendirilmesi adına paydaşların birbirleriyle olan ilişkiler ağı kronolojik olarak görselleştirilecek, bu ağın yarattığı olumlu/olumsuz etkiler açıklanacak ve süreci belirsizliğe sürüklenen diyalog eksikliği üzerinde durulacaktır. Bu bildiri aracılığıyla, başarılı bir rekonstrüksiyon süreci için, birincil derecede önem taşıyan özgün niteliklerin aynı şekilde uygulama imkanı verecek bilgi-belgelerin var olması haricinde hiçbir paydaşın dışarıda kalmadan, sürekli bir iletişim ortamının sağlanmasının gerekliliği vurgulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Koruma Yöntemi, Rekonstrüksiyon, Diyalog, Paydaşlar, TC Karayolları 17. Bölge Genel Müdürlüğü

Kaynakça

Batur, A. 2012. “İşlevden Metafora veya Teknolojinin Kavramsal Kullanımı”, Ed.: Konuralp, M. & Güngören, E. Mehmet Konuralp. Mimarlığa Emek Verenler Dizisi Kitapları, No: 5, Mimarlar Odası, Ankara, pp 49-72.

Riga Charter on Authenticity and Historical Reconstruction in Relationship to Cultural Heritage. 2000. <http://conservacion.inah.gob.mx/normativa/wp-content/uploads/Documento66.pdf>, retrieved on 25.09.2016.

UNESCO World Heritage Centre. 2012. “Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention”, <http://whc.unesco.org/archive/opguide12-en.pdf>, retrieved on 25.09.2016.

URL1: http://www.yapi.com.tr/haberler/karayollari-binasi-yenilenecek_104102.html, retrieved on 25.09.2016.

6B OTURUMU
DİYALOG ARAYIŞI OLARAK KORUMA MÜCADELELERİ

28 Ekim 2017 Cumartesi

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Gül Köksal

*Kadıköy Yeldeğirmeni'nde Soylulaşmanın Etkilerine Karşı
Mahalle Kültürünü Koruma Sürecinde:
Paydaşlar Arası Etkileşim ve Örgütlenme Modeli*

Arş. Gör. Büşra Gezer

Kültürel Miras Olarak Bostanlar: Mücadeleden Müzakereye
Yiğit Ozar - Yrd. Doç. Dr. Yıldız Salman

*Mimar-Halk-Meslek Örgütlülükleri Arası Diyalog Arayışları Bağlamında
Bir Kentsel Koruma Fikri: Küçük Armutlu Yarışması Deneyimi*

Yrd. Doç. Dr. Hatice Senem Doyduk

Kadıköy Yeldeğirmeni'nde Soylulaştırmanın Etkilerine Karşı Mahalle Kültürünü Koruma Sürecinde; Paydaşlar Arası Etkileşim ve Örgütlenme Modelleri

Arş. Gör. Büşra Gezer

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı
busra_yagmur_gezer@hotmail.com

Özet

Yeldeğirmeni; konumu, barındırdığı tarihi yapı stoğu, etnik çeşitlilik ile zenginleşen mahalle kültürü ve etrafında gerçekleşen büyük projeler dolayısıyla bugün Kadıköy ilçesindeki Rasimpaşa mahallesinin oldukça değerli bir semtidir. Değerini ifade eden tüm bu özellikler aynı zamanda Yel değirmeni'nde yaşanan soylulaştırma sürecinin tetikleyicileri olmuştur. 2010 yılında başlatılan 'Yel değirmeni Yenileniyor' projesi o zamanlar çöküntü bölgesi olan böylesine değerli yerleşmeyi bir anlamda içinde bulunduğu durumdan (çöküntü halinden) çekip çıkarmayı hedefliyordu. Ancak bu projede yerel yönetimin Yel değirmeni'ni kültür ve sanat semti yapma fikri de egemendi. Bu ideoloji doğrultusunda yerel yönetim İstanbul'un farklı yerlerinden sanatçıların Yel değirmeni'ne gelmesini teşvik etmiş ve desteklemiştir. Yel değirmeni'ne gelen sanatçılar burada soylulaştırmanın öncüleri olmuştur. Böylece Yel değirmeni özellikle 2013-2014 yıllarında ivmelenen bir soylulaştırma sürecine girmiştir. O tarihlerde Kadıköy genelinde kiraların ve mülk değerlerinin artması ve yakın çevrede gerçekleşen büyük projelerin hepsi süreci daha da ateşlemiş ve Yel değirmeni'nde alanı gönüllü ve gönülsüz terketmeler yaşanmıştır. Yerleşmeden gidenlerin çoğunun Yel değirmeni'nin yerlilerinin yani asıl sahiplerinin olduğu 100 anketlik bir pilot çalışma ile tespit edilmiştir. Oysaki soylulaştırma gibi engellenmesi güç bir süreçte Yel değirmeni'ni var edecek ve yerleşmenin sahip olduğu değerler ile birlikte sürdürülebilirliğini sağlayacak olan temel güç başlangıçta da ifade edildiği gibi etnik çeşitliliği ile zenginleşen 'mahalle kültürü'dür. Dolayısıyla bu çalışma öncelikle mahalle kültürünün yapıtaşları olan yerlileri, sahipleri birarada tutmayı bunun içinde

sürecin doğurduğu sorunlara karşı birlikte ve örgütlenerek çözüm bulmayı amaçlamaktadır. Bu amaç yapılan pilot çalışma ile tespit edilen örgütsüzlük ve örgütsüzlükten kaynaklı dirençsizlik haline çözüm bulmayı hedeflemektedir. Bunun için Yel değirmeni'nde temel iki tane örgütlenme modeli önermektedir. Modelin içerdiği paydaşlar, Yel değirmeni kullanıcıları, modellerin amaçları ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

1. Giriş

Yeldeğirmeni, İstanbul ilinin Kadıköy ilçesindeki Rasimpaşa mahallesinin kuzeyinde Haydarpaşa Çayırı; güneyinde semti ilçe merkezine bağlayan Halitağa caddesi; doğusunda Ayrılık Çeşme Mezarlığı ve tren yolu; batısında Rıhtım Caddesi ve Marmara Denizi ile sınırlanmış tepelik alandaki semtidir. Bulunduğu konum dolayısıyla kent merkezine erişebilirliği oldukça yüksek, etrafı ise mahalli ve kentsel fonksiyonlarla çevrilidir. Ulaşım, iletişim, eğitim, sağlık, eğlence, rekreasyon gibi fonksiyonların tümüne kolayca erişebilen, ulaşım modları açısından oldukça zengin bir yerleşmedir. Konumu itibarıyla bu kadar önemli olan yerleşmeyi daha önemli ya da çekici kılan bir diğer özelliği ise barındırdığı etnik farklılıklara rağmen/sayesinde sahip olduğu mahalle kültürüdür. Bu mahalleli Yeldeğirmeni için gerektiğinde sorumluluk almaktan kaçınmayacak, Yel değirmeni'ni oldukça seven, benimseyen ve orada yaşamaktan ne olursa olsun vazgeçmeyecek yaşayanlardan oluşmaktadır. Ancak Yel değirmeni'ni tehdit eden soylulaştırma sürecinin kaçınılması zor etkilerine karşı oldukça örgütsüz, tek başına ve dolayısıyla da güçsüzdür, dirençsizdir. Bu dirençsizliği kırmak için üretilecek çözüm önerilerine geçmeden önce; Yel değirmeni'nin geçirdiği tarihsel süreci, soylulaştırma sürecini başlatan etkenleri ve sürecin yerleşmeye etkisini incelemekte yapılan çalışmayı gerekçelendirmek adına fayda vardır.

2. Tarihsel Süreç

Tarihsel süreci incelendiğinde Yel değirmeni'nin 1950 ile 1980 yılları arasında oldukça olumsuz ve dramatik bir dönüşüm yaşamaya başladığı görülmektedir. Bu yıllar arasında semtin hem sosyal hem de fiziksel yapısı dönüşmeye başlamıştır. Eski ve tarihi yapılar yerine betonarme yapılar yapılmış, azınlık nüfus yerine Anadolu nüfusu gelmiş, semte liman işçileri yerleşmeye başlamış ve sokak dokusu yıpranmalarla birlikte dönüşmeye başlamıştır. 1980 ile 2000 yılları arasında ise Yel değirmeni gözde bir semtten Kadıköy'ün arka mahallesi olarak anılan bir imaja bürünmüştür. Bu tarihler arasında hızlı bir apartmanlaşma süreci başlamış, kamusal açık alan, donatı ve ortak kullanım alanı bulunmayan semtte bütün boş alanlar dolmuş, altyapı köhneleşmiş, eski

köşkler terk edilmiş ve Yel değirmeni güvenliksiz bir alana doğru evrilmiştir. Dolayısıyla emlak bedelle ve kira değerleri düşmüş, ev sahipleri evlerini terk etmiş, Yel değirmeni sahipsizleşmiş böylece de fiziksel doku ile birlikte sosyal dokuda bozulmuştur. 2000'lerin başında ise Yel değirmeni Kadıköy'ün merkezinde ama Kadıköylülerin unuttuğu bir mekan olarak anılmaya başlamıştır.

3. Soylulaştırma Sürecinin Başlangıcı

2010 yılında konumu, barındırdığı tarihi yapı stoğu ve etnik çeşitliliği nedeniyle aslında oldukça değerli olan Yel değirmeni'ni yeniden canlandırmak amacıyla; Kadıköy Belediyesi ve ÇEKÜL Vakfı önderliğinde 'Yel değirmeni Yenileniyor' projesi başlatılmıştır. Proje ile birlikte Yel değirmeni'nin fizik mekanına oldukça soft olduğu ifade edilen çeşitli müdahaleler yapılmış ve Yel değirmeni bugün daha güvenli bir mekan haline gelmiştir. Ancak böylesine değerli bir alanda ne kadar soft olarak adlandırılırsa adlandırılırsın herhangi bir müdahale alanın değerini arttırmaya yeterdi. Fizik mekana yapılan müdahaleler ile belki alan daha güvenli ve yaşanılan bir mekan haline gelmiş olabilir ancak şüphesiz ki semtin 'değeri' de bu projeye birlikte artmıştır. Hepsinden öte yerel yönetim'in İstanbul'un farklı bölgelerinden gelen sanatçıları Yel değirmeni'nde tutma ve Yel değirmeni'ni bir kültür-sanat semti haline getirme ideolojisi Yel değirmeni'nde soylulaştırma sürecini ateşleyen en önemli adım olmuştur. Bu tarihten itibaren Yel değirmeni'ne özellikle Cihangir'de yerinden edilen sanatçılar (ressamlar, heykeltıraşlar, zanaatkarlar) gelmiş ve atölyelerini burada açmaya başlamışlardır. Böylece Yel değirmeni'nde bir yaratıcı-kültürel endüstri kümesi oluşmuş ve Yel değirmeni 'Yaratıcı Sınıfın' mekanı haline gelmiştir. Bu yaratıcı sınıf literatürde pekçok kaynakta Yel değirmeni'nde soylulaştırmanın öncülleri olarak kabul edilmektedir. Yaratıcı sınıfın gelmesiyle birlikte soylulaştırma sürecine giren Yel değirmeni'nde; sonraki yıllarda Anadolu-Ray Metro Hattı Projesi, Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi ve Haydarpaşa Port Projelerinin ilanı ile; 2015'te de Marmaray'ın yapılması ile emlak bedelleri ve kira değerleri oldukça hızlı bir şekilde artmıştır.

4. Soylulaştırmanın Etkileri

Bir önceki bölümde bahsedilen kentsel ölçekteki projelere ek olarak; Yel değirmeni'nde emlak ve kira değerlerinin artışına neden olan bir diğer etmen yaratıcı sınıfın gelmesiyle birlikte, bu sınıfa hizmet edeceği düşüncesiyle alanda hızlı bir şekilde artan yeni nesil, bohem kafelerdir. 100 anketten oluşan pilot çalışmada katılanların %100'ü bu kafelerin 'Yel değirmeni Yenileniyor' projesinin hayata geçirilmesi sürecinde özellikle de 2013-2014 yıllarında arttığını ifade etmiştir.

Resim 1: Yel değirmeni'nin yeni nesil, bohem kafeleri

Bu tür kafelerin artması Yeldeğirmeni'nde emlak ve kira değerlerinin artmasına etki eden faktörlerden biridir. Mülk sahiplerinin talep ettiği yüksek kiralara karşılayabilen bu kafeler nedeniyle, mülk sahiplerinin mülklerini kiraya verme talepleri artmıştır. Yapıların zemin katında konumlanan bu kafeler zamanla aynı konumdaki sanat atölyelerinin yerlerini almaya başlamıştır. Çünkü düşük ve orta gelirli olan Yel değirmeni sanatçısı yüksek kiralara başa çıkamamaktadır. Dolayısıyla atölyelerini kapatmak zorunda kalan sanatçılar ya Yel değirmeni dışına gitmişler ve bir arada bulunmanın faydalarından (küme faydası) yararlanamamışlardır. Ya da mekanda sanatçılar tarafından farklı organize olma biçimlerine gidilmiştir. Atölyelerini kapatan kimi sanatçılar minimum 4-5 sanatçı olacak şekilde aynı atölyede birlikte üretim yapmaya başlamışlardır. Ancak Yeldeğirmeni'ndeki atölye büyüklükleri düşünüldüğünde bu sanatçılar için pek de elverişli olmayan koşulları beraberinde getirmiştir. Bu koşullar anket çalışması ile incelendiğinde Yel değirmeni sanatçıların %57'si atölye büyüklüklerinin yetersiz olduğunu belirtmiş; bu sanatçıların %71'i de özellikle atölyelerin yatay büyüklüklerinin yetersiz olduğunu ifade etmiştir.

Sanatçıların Yel değirmeni'ni terk etmesi yerel yönetimin başlangıçtaki burayı bir kültür ve sanat semti yapma düşüncesiyle örtüşmeyen bir durumdur. Kaldı ki her ne kadar soylulaştırmanın öncüleri olsalarda Yel değirmeni'ndeki güçlü mahalle kültürü sayesinde sanatçılar burada oldukça benimsenmiş, kendileri de bu alanı oldukça sevmişlerdir. Dolayısıyla bu sınıf Yel değirmeni'nde yapılacak herhangi bir proje için gerektiğinde sorumluluk almaktan kaçınmayacak bir sanatçı kitlesi haline gelmiştir. Sanatçılar genellikle mahallede yaşayan her kesim ile oldukça iyi anlaşmaktadır. Dolayısıyla bu semtin sorununu sanatçıların buradan gitmesi çözmeyecektir. Kaldı ki buradan gidecek sanatçılar daha da yalnızlaşacaklar, içerisinde buldukları kümeden uzaklaşacaklar ve zamanla yok olmaya yüz tutacaklardır. Bu semtin en önemli sorunu burada yaşayan sanatçıların kendi aralarında ve yaşayan kesimlerin de birbirleri arasında oldukça örgütsüz olmasıdır. Örgütsüzlük dirençsizliği, dirençsizlik ise sonunda yok olmayı getirecek olumsuz bir durumdur.

5. Anket Çalışması ile Elde Edilen Çalışmayı Destekleyici Sonuçlar

Yukarıda birkaç sonucu ifade edilen pilot anket çalışması bahsedildiği üzere 100 anketten oluşmaktadır. Bu anket çalışması ile Yel değirmeni'ndeki her kesimden kullanıcı dinlenmiş ve hepsinin sorunları ayrı ayrı tespit edilmiştir. Bu anket çalışmasına katılan kullanıcılar hanehalkı, sanatçılar ve zanaatkarlar, ticaret (kafeler ve esnaf) ile turizm tesisi işletmecileridir. Anket sonuçlarına göre zorunlu ya da istekli alanı terk eden bir diğer kesim de hanehalkıdır. Hanehalkının Yel değirmeni'ni terk etmesinin iki türlü sebebi vardır. Bunlardan birincisi Yel değirmeni'nde artan emlak bedelleri nedeniyle mülkünü satıp başka yerlerde daha ucuza mülk satın almak istemeleri ve dolayısıyla da aradaki farkla kar elde etmek istemeleridir. Diğer sebep ise kirada yaşayan hanehalklarının artan kiralari karşılayamayıp Yel değirmeni dışındaki alanlara taşınmalarındadır. Anket sonuçlarına göre mahalleden taşınan hanehalkı özellikle Yel değirmeni mahalle kültürünün yapıtaşları olan Yel değirmeni yerlisidir. Bunun sonucunda da Yel değirmeni'nde tanımadık (yabancı hanehalkı sakinleri) oranı artmıştır. Anket sonuçlarına göre katılanların % 83'ü taşınmalar nedeniyle komşularını tanımadıklarını ifade etmişlerdir.

Anket sonuçlarında elde edilen farklı ve önemli bir bilgide Yel değirmeni'ne kafe açmaya gelen yeni mezun, başlangıç sermayesi düşük küçük girişimcinde zamanla kira artışlarından etkilenmeye başlamasıdır. Tarif edilen girişimciler genellikle ara sokaklarda kafelerini açtıklarından müşteri açısından talep yetersizliği ile karşılaşmışlardır. Talepteki azlık kazancı etkilemiş, kazanç düşüklüğü ise zamanla kiralari karşılayabilmede güçlükler yaşanmasına neden olmuştur. Kiralari karşılayamayan küçük girişimciler de kafelerini kapatmaya başlamışlar ya da kafelerini

büyük girişimcilere devretmek zorunda kalmışlardır. Kaldı ki bu büyük girişimciler Yeldeğirmeni ile alakası olmayan, orayı tanımayan, Yeldeğirmeni'ne yabancı bir kesimi ifade etmektedir.

Sonuç olarak Yeldeğirmeni'nde mahalle kültürünü oluşturan yapıtaşları tek tek dağılmaya başlamıştır. Ancak örgütsüz ve dirençsiz olsada, bu kültürü devam ettirerek bu tarihi ve kültürel semtin sürdürülebilirliğini sağlayacak olan Yel değirmeni'ni oldukça seven mahalleli olacaktır. Dolayısıyla Yel değirmeni'nde bir soylulaştırma kurbanı olmasını önlemek adına kısa vadede üretilcek en faydalı çözüm farklı kesimleri kendileri ve birbirleri arasında örgütlemek olacaktır.

6. Sonuç: Paydaşlar Arası Örgütlenme Modelleri

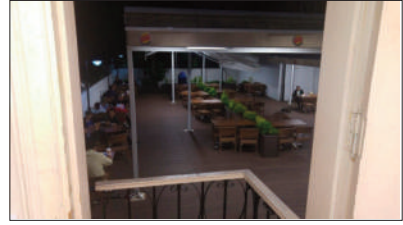
Bu bölümde soylulaştırmanın etkilerine karşı Yeldeğirmeni'nde mahalle kültürünü korumak adına farklı kesimlerden katılımcılardan oluşacak örgütlenmeler önerilecektir. Bunlardan ilki Yel değirmeni sanatçıları için düşünülmüştür. Oldukça bireysel ve örgütsüz olmaları dolayısıyla herhangi bir tehlike ya da tehdit karşısında dirençsiz olan Yel değirmeni sanatçıları arasında bir 'Yeldeğirmeni Sanatçıları Birliği' oluşturulacaktır. Birliğin daha etkin çalışması ve kararlar alması için alan içerisinde bir mekan önerilecektir. İlk etaptaki potansiyel mekan günümüzde 'Burger King' olarak kullanılan ve Yel değirmeni'ni Kadıköy merkeze (Kadıköy Çarşısı olarak isimlendirilen alan) bağlayan ana ticari aks üzerinde yer alan yapıdır. Bu yapının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Bu yapı vakıflardan ilk önce kısa vadede kiralanıp, kurulacak 'Sanatçılar Birliği'ne tahsis edilecektir. Yapının içerisinde aynı zamanda çeşitli sanat atölyeleri, kolektif çalışma alanları ve sergi mekanları da yer alacaktır. Gerekli durumlarda Kadıköy Belediyesi ve Kadıköy Kent Konseyi'nden çeşitli temsilciler bu birliğin faaliyetlerine destek olacaklardır.

Bir diğer örgütlenme de Yeldeğirmeni'ndeki tüm kesimler/ kullanıcılar, yerel yönetim, Kent Konseyi ve ÇEKÜL Vakfı'ndan paydaşlar arasında önerilecektir. Bu örgütte hanehalkından, esnaftan, kafelerden, sanat ve zanaat atölyelerinden, turizm tesis işletmecilerinden temsilcilere ek olarak; Kadıköy Belediyesi'nden, Kadıköy Kent Konseyinden ve ÇEKÜL Vakfı'ndan temsilciler olacaktır. Bu temsilciler ya da paydaşlar gerektiğinde sorumluluk almak üzere biraraya gelecekler ve sorunlara karşı birlikte çözüm üreterek; tehditlerin üzerinden birlikte geleceklerdir. Böylece Yel değirmeni ile ilgili konularda özellikle semt halkı yani mahalleli birlikte karar alacak ve karar alma süreçlerinde aktif rol oynayacaklardır. Bu örgüt için toplanma mekanı olarak Mahalle Evi önerilecektir. Hem sanatçılar arasında önerilen hem de farklı kesimler arasında önerilen örgütlenme modelleri ile de başlangıçta ifade edilen amaca

uygun olarak Yel değirmeni soylulaştırmanın etkilerine karşı yalnız kalmamış olacak ve tüm katılımcılar tarafından birlikte korunacaktır.

Resim 2: 'Yel değirmeni Sanatçılar Birliği' için önerilen yapı: Halitağa Caddesi Burger King binası

Resim 3: Yapının iç ve dış mekan kullanımını

Resim 4: Yel değirmeni Mahalle Evi

Anahtar Kelimeler: soylulaştırma, mahalle kültürü, koruma, örgütlenme, Kadıköy-Yeldeğirmeni.

Kaynakça:

1. Arısoy, A. (2014). Yeldeğirmeni Deneyimi: Kentsel Yenilemeye Farklı Bir Yaklaşım. (1. Baskı). İstanbul: ÇEKÜL Vakfı.
2. Kadıköy Belediyesi. (2010). Yel değirmeni/Rasimpasha Mahalle Yenileme Proje Kitabı. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı.

Kültürel Miras Olarak Bostanlar: Mücadeleden Müzakereye

Yiğit Ozar

Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi

ozaryigit@gmail.com

Yrd. Doç. Dr.Yıldız Salman

İTÜ Mimarlık Fakültesi

yildizsalman@gmail.com

En geniş kapsamıyla koruma eylemleri, var olan çeşitli değerler üzerinden, dün bugün ve yarını aynı anda değerlendirebilme becerisi gerektirir. Bu bağlamda, somut ya da somut olmayan mirasın korunması da, ancak geçmişi bilerek, bugünü katarak, yarını düşünerek planlanan bir süreçle mümkün olabilir. Koruma uygulamalarının hayata geçirilebilmesi, konu ile ilgili uzmanlar, plan yapıcılar ve farklı türden yöneticilerin yanı sıra, korumaya konu olan değerlerin iştirakçilerini de yakından ilgilendirir ve pratikte ancak onların sürece katılımı ile başarıya ulaşılabilir. Koruma planlaması ve koruma çalışmaları bu nedenle tüm boyutlarıyla çok disiplinli ve diyaloga dayalı katılımcı modellere gereksinim duyarlar.

Günümüzde, sahip olunan ortak değerler konusunda, toplumda işbirliği ve duyarlılığın gelişmesine katkıda bulunan toplumsal örgütlerinin, toplumun ve katılımcı kent yönetim modellerinin tanımlayıcı, tamamlayıcı ve vazgeçilmez öğelerinden biri olması gerektiği kabul edilmektedir. Katılımcı kentsel planlama süreçlerinde, toplumsal örgütlerin üretken çabaları, kimi zaman kentsel mücadeleleri müzakere masasına taşıyabilmektedir

Tarım alanı olarak bostanların ekoloji mücadelesine konu olması alışıldık olmakla birlikte kültürel miras ile ilişkilendirilmesi yeni bir konu ve korumaya ilişkin yeni kavramlarla da doğrudan ilişkilidir. Dünyada kentsel tarımın tarihsel örneklerini bulmak mümkündür. Çünkü geçmişin koşullarında nakliyenin zorluğu, ürünlerin bozulma süresi gibi nedenler kentin yakın çevresinde ve içerisinde tarım yapmayı gerektirmiştir. Örneğin Sennet, 12.yy'da kentsel büyüme ve gemi taşımacılığı artana kadar Paris'te sebze yetiştirilen bahçeler olduğunu belirtir (Sennet 2002, 161). İstanbul

bu tip bahçeleri azalarak da olsa uzun yıllar kent dokusu içerisinde barındırabildiği için pek çok benzer tarihsel metropolden farklılaşır.

Tarihi Yarımada içinde var olan bu tarım alanlarından bugün en iyi tanınanları Dünya Mirası olarak kabul edilen Kara Surları çevresindekilerdir. Theodosius dönemindeki bir düzenlemeden, bu devirde antik İstanbul'un çeperinde kalan Kara Surları arazisinin tarımsal amaçlı kullanıldığını öğreniyoruz. 10.yy'da derlenmiş Geoponika isimli metinden de bölgede tarım yapıldığını, ürün çeşitliliği ile ilgili bilgileri öğreniyoruz (Ricci 2008, 66). Aleksander Shopov ve Ayhan Han, Osmanlı arşivlerinde yaptıkları araştırmalarla vakfiye, kefil defteri vb. kayıtlara ulaşarak bostanların Osmanlı kent dokusundaki yerine dair önemli veriler tespit ettiler (Shopov ve Han 2013). Yine çok sayıda tarihi harita, gravür, fotoğraf vb. görsel arşiv malzemesi de bostanları belgeliyor. Bütün bu tarihsel veriler İstanbul Kara Surları çevresindeki arazi kullanımında en az 1500 yıldır tarım amaçlı kullanımın sürekliliğini kanıtıyor.

Bir diğer örnek, Piyale Paşa Camisi Bostanı'dır. Tarihçi Shopov ve Han'ın araştırmalarına 16.yy'da Piyalepaşa Camisi'nin inşa edildiği yerde bostanlar bulunduğunu, cami ve külliyesinin inşa edildikten sonra arazinin kalan bölümünün akar olarak gösterilip, bostan işlevinin devam ettirildiğini ortaya koymaktadır (Shopov ve Han 2015, 1).

İstanbul'un kentsel mücadelelere konu olmuş diğer tarihsel bostanı ise Kuzguncuk'tadır. "İlya'nın Bostanı" olarak da bilinen bu bostan alanı, sivil toplum girişimlerinin 20 yıllık bir mücadelesi sonucunda yapılaşma tehlikesinden kurtarılıp, bir rekreasyon alanı olarak değerlendirilmiştir. Bu bildiriye ise Yedikule ve Piyale Paşa Bostanları incelenecektir.

Günümüzde varlığını sürdüren İstanbul Bostanları, farklı türden değerleri barındırmaktadır. Bu bildirinin konusu gereği daha detaylı değineceğimiz değer, bu kent içi tarım alanlarının kültür varlığı değeridir. Bostanların kültürel miras değerlerinin başında tarihsel süreklilik gelir. Örneğin Yedikule bostanları yaklaşık 1500 yıllık bir arazi kullanım biçiminin devamıdır. Bostancı evi, su kuyusu, havuz, sulama sistemleri, baraka, ahır gibi yapılardan oluşan yapılı çevre "somut kültürel miras" değeri taşıırken, ekim yapılan alanlarda yüzyıllardır, kuşaktan kuşağa taşınan bilgilerle gelenekselleşen bir tarım pratiği olarak bostancılık mesleği ve bu geleneksel ekim metotları ile ortaya çıkan görsel dokusuyla bostanlar "somut olmayan kültürel miras" değerlerine de sahiptirler. Arkeolojik miras değeri ile Dünya Miras listesinde kayıtlı olan İstanbul Kara Surları'na farklı ve biricik bir kültürel peyzaj değeri katan bostanlar, "somut olmayan mirasın somutlaştığı bir alan" olarak çok özel bir öneme sahiptir. Arkeolojik katmanlar üzerinde, anıtsal yapıların çevresinde çoğu zaman tahribata neden olan tarım, bu sefer aynı kültürel mirasın bir parçası olarak karşımıza çıkıyor.

Diğer yandan bostanların, kentsel tarım alanı kimliği sahip olduğu miras değeri yanında ekolojik değerini ortaya koymaktadır. Sürekli kendi yenileyen bir yeşil alan, üretken bir kent peyzajı olmanın dışında doğal gıda sorununa kentin içinden bir alternatif üretim alanı oluşturması da önemlidir.

Bostanlarda var olan değerlerin çeşitliliği, bu alanların korunarak geleceğe aktarılması sürecine katılan aktörlerin de çeşitliliğini beraberinde getirmektedir. Mücadeleye farklı alanlardan dâhil olan uzman bireyler toplumsal hareketler terminolojisinin “köklü kozmopolitler”(Tarrow 2008, 113) tanımının bir örneğidir. Çünkü yerel kaynağı (bostanları) sahip oldukları uzmanlık bilgisi ve içinde oldukları iletişim ağları üzerinden yerel ve uluslararası topluluklarla paylaşmaktadırlar. Bu grubun organik ilişki içerisinde olduğu uzman kurumlar da vardır. Bu kurumlar kendi alanlarından bilimsel bilgiyle ve etki alanları ile mücadeleye katkı vermektedir. Bostanların kültürel değer olması nedeniyle ICOMOS Türkiye, Arkeologlar Derneği, Europa Nostra, Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası; ekolojik, tarımsal değeri üzerinden ise Ziraat Mühendisleri Odası bu kurumlar arasındadır. Fikir Sahibi Damaklar ve Dürtük (Direnen Üretici Tüketici Kolektifi) bostancılar ile bostanlardan ürünün tüketimini örgütlenmek için de ilişkilendirilmektedir.

Diğer bir grup ise yerel aktörlerdir. Bostancıları ve Yedikule semtinin yurttaşlarını bu grupta görüyoruz. 2013 yılında mücadelenin içinde sadece rekreasyon projesi alanında kalan suriçi bostanlarda çalışan bostancılar varken, 2016 yılında sur dışı bostanlardaki barakalarının yıkımı üzerine sur dışındaki bostancılar da sürece dahil olmuşlardır. Hem suriçi hem de sur dışındaki bostancıların kendi temsil aracına sahip olması hedefiyle 2015 yılında bostancılar derneği kurulmuştur.

Bir başka aktör olarak semt yurttaşları incelemek ise sosyolojik-antropolojik bir araştırma gerektirmektedir. Ancak, burada üzerinde durulması gereken önemli konu, yüzlerce yıllık varlığına karşın günümüzde bostanların yakın çevresindeki konut alanları dışında semt genelinde ortak belleğin bir parçası ol(a)maması ve Yedikule’de yaşayan bir kesim için kamusallığın “bostan”da değil bostan yerine yapılması düşünülen “park”ta bulunuyor olmasıdır. 2013 yılında Fatih Belediyesi’nin semt genelinde yaptığı tanıtım çalışmalarının bu algının oluşumunda etkili olduğu söylenebilirse de, Fatih belediyesi tanıtımlarındaki yanıltıcı bilgilerin ifşası semt sakinlerinin bu algısında önemli bir kırılma yaratmıştır (İnce ve Emen 2013) .

Dolayısıyla aktör ve değerler arasında kamusallık ve müştereklik kavramları da önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar bostanlar çit çevrelenmiş bir alan olarak “park”ların kamusallığından uzak bir görünüme sahip olsalar da, bostanların kültürel ve ekolojik değerlerinin ortak zenginliğin bir parçası olması bostanları mülkiyet durumu ne olursa olsun müşterek bir kentsel değer

yapmaktadır. Bu değeri kuşaktan kuşağa aktaran bilgilerle sürdüren bostancıların toprağı işlemekten, emekten gelen kullanım hakları göz ardı edilemez.

Yedikule'deki aktörlerden farklı olarak Piyale Paşa Bostanı'yla ilgili süreçte Beyoğlu Kent Savunması da yer almış, Arkeologlar Derneği ve buradaki bostancı aile ile iletişim kurmuştur. Piyale Paşa bostanıyla ilgili süreçte Dürtük (Direnen Üretici Tüketici Kolektifi) de yer almaktadır.

Mücadele stratejisi değerlerin ve aktörlerin çeşitliliğine bağlı olarak farklı seçimlerin uygulanmasını içermektedir. İlk olarak Yedikule Bostanları'nda Temmuz 2013'de hafriyatın başlaması üzerine yapılan çağrıyla tarihçi, arkeolog, mimar, sanatçı gibi bölgeyle ilgili uzmanlık alanlarından olan kişilerin bir araya gelerek basın açıklaması yapması ve Tarihi Yedikule Bostanlarını Koruma Girişimi kurması bu mücadele alanında ortak anlayışı oluşturmaya yönelik bir adımdı. Girişimin bu kadar hızlı ortaya çıkmasında Gezi'nin hemen ardından kentte oldukça aktif olan direniş kültürünün etkisi olduğunu söylemek yanıltıcı olmaz. Devam eden süreçte de aralıklarla bostan dokusunu bozmaya yönelik müdahalelerin durdurulmasında bu direniş kültürü de etkili olmuştur.

Mücadele stratejisinin ikinci yaklaşımı korumaya dair mevzuatın ve bilimsel ilkelere birlikte kullanıldığı bir tür bilimsel yaklaşımdır. Bu strateji bürokratik kurumları bilimsel ilkelere göre ve mevzuata uygun olarak harekete geçmeye çalışmaktadır. Bostanların kültür varlığı olarak tescillenmesi için yapılan başvurular, "İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı İzleme Raporu"(Kıvılcım, Aksoy ve Ricci 2014), "Bir Kültür Varlığı Olarak Piyale Paşa Camii Bostanı'nın Koruma Koşulları"(2017) tarih araştırması raporları (Han 2016, Shopov ve Han 2015), bilimsel çalışmalarla bostanların kültür varlığı değerlerinin belgelenmeye çalışılması, ve ulusal-uluslararası uzman koruma kuruluşları ile paylaşılarak etkinin güçlendirilmesi, yetkin kurumların yerel yönetime yazdığı ortak mektuplar gibi bilimsel yaklaşımın ürünüdür. Belli aralıklarla bostanlara yapılan fiziki müdahalelerin durdurulmasında direniş kültürü kadar, bu yaklaşımın da etkisi vardır. Müdahalelerin koruma mevzuatında uygunluğu örneğin bir kazının müze denetiminde olup olmadığı sorgulanıp ilgili resmi kurumlara işlemlerin durdurulmasına yönelik başvurular, bildirimler yapılması da bu yaklaşımın uğraşdır. Özetle bilimsel bilgi ve tespitlerin ilgili resmi kurumlara iletilmesi ile mevzuat çerçevesinde işlem yapılmasını talep eden işler üretmektedir.

Müzakereler de mücadelenin alternatifi olarak değil tamamlayıcısı olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Yedikule örneğinde etkin olan müzakere sürecinde mücadele aktörlerinin, "dünya miras alanının" içindeki uygulamalardan ve kurumların koordinasyonundan sorumlu alan başkanlığının konuya dâhil edilmesine yöneliktir.

“İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı İzleme Raporu’nun ardından Alan Başkanlığı koordinasyonunda sorumlu yerel yönetim birimleri ile toplanılarak görüşmeler başlamıştır. Bu açıdan müzakere sürecinin kaynağının bilimsel yaklaşımın üretimlerine dayandığını söyleyebiliriz. Bu müzakere pazarlığı değil koruma yaklaşımı gereği uygulanması gereken süreçleri talep etmektedir.

Ancak bir başka müzakere süreci de bostan alanlarının nasıl korunacağına dairdir. Yedikule örneğinde bostanların bir kültürel değer olarak korunması, bostancılığın devamlılığı taleplerinin karşısında özellikle 2013 yılında yerelden gelen bir itiraz vardı. Bu itiraz, yakın çevresi dışında Yedikule semtinde şu an yaşayan toplulukların belleğinde kuvvetli bir yer etmemiş bostanların korunmasını değil, Kara Surları çevresinde uzun yıllar yerel yönetimlerin ilgisizliğinden kaynaklı “güvenlik” sorununun çözümünü talep ediyordu. Bunun için de bostanları ortadan kaldıracak rekreasyon projesi bir çözüm olarak kabul ediliyordu. Ara çözüm önerisi ise Aslıhan Demirtaş ve öğrencilerinin Bilgi Üniversitesi’ndeki yüksek lisans stüdyosundan geldi. Tasarım farklı katmanların birlikte korunması ve toplumsal taleplerin dikkate alınması için bir araç olarak önerildi, uzmanlar ve kullanıcılar arasındaki müzakerelerle şekillendi (TYBKG 2017, 125). Plankton Project isimli tasarım inisiyatifi de sur dibinde kaçak yapılanma olarak görülen bostancı barakaları sorununun çözümü için aynı yaklaşımla önerilerde bulundu (Plankton Project 2017, 104).

Yapımına karşı çıkılan rekreasyon projesi, suriçindeki tarihi bostanları moloza gömüp, üzerlerinde büyük havuzlar, suni bir peyzaj içine yerleştirilmiş kafe, restoran, otopark vb. birimler inşa edilmesini içermekteydi. Bu proje, bostanları tamamen yok saydığı gibi Dünya Mirası olan kara surları ile de sorunlu bir ilişkisi vardı. O dönemde, Radikal Gazetesi’nde çalışan Elif İnce ve İdris Emen imzalı bir haberle aslında bu önerilen rekreasyon alanı Sulukule ve Tokludedede’de olduğu gibi kara surları çevresinde mutenalaştırılmış yeni bir alan daha oluşturulacağı ortaya çıkarılmıştı. Girişimin gayretleri ile bu öneri, Büyükşehir Belediye başkanı Topbaş tarafından “veto” edilmiş ve bostanların korunarak alanın iyileştirilmesi amacıyla bir çalıştay yapılacağı açıklanmıştır.

2016 yılında ise, İBB’nin Piyale Paşa Camisi Bostanı’nı bir yeraltı otopark projesi için kaldırılmasının gündemde olduğu öğrenildiğinde, Arkeologlar Derneği ve Beyoğlu Kent Savunması diyalog kurmuştur. Piyale Paşa Bostanı’nın bir kültür varlığı olarak tescillenmesi için ilgili koruma kuruluna başvurulmuş, bu başvuru, Piyale Paşa Bostanı’nın kültür varlığı olarak tescil edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu kararla, Piyale Paşa Bostanı kurtulduğu gibi ilk defa bir bostan “taşınmaz kültür varlığı” olarak yasal koruma altına alınmış olmuştur. 2016 yılında bu tescil kararı emsal gösterilerek Yedikule Bostanları için de bir başvuru yapılmış, ancak süreç halen devam etmektedir.

Bununla birlikte yakın zamanda İBB daha önceden moloza gömülen bostanları yeniden açığa çıkaracağını savunduğu bir projeyi açıklamış, İBB iştiraki Ağaç Peyzaj Aş. de Piyale Paşa Bostanı için bir “rehabilitasyon” projesi hazırlamıştır. Bu gelinen nokta, artık bostanların korunması gerektiğini kanıtlamaya değil nasıl korunacağını tartışmaya emek harcayacağımız bir sürece girdiğimizi göstermektedir.

Sonuçta; çağdaş-evrensel koruma ilkeleri, Yedikule bostanları ve Piyale Paşa bostanlarının her birinin kendine özgü fiziksel koşullarının yanı sıra şu ana kadarki tartışmalar neticesinde ortaya çıkan koruma koşulları olduğunu ortaya koymaktadır. Geleneksel tarım yöntemlerinin (ekim-sulama vb.) korunması, bu uygulamalar sayesinde devam eden özgün arazi kullanımının ve yapılı çevrenin oluşturduğu dokunun taşınmaz kültür varlığı olarak korunması, ürün çeşitliliğinin devamı ve geleneksel tarım pratiğinin uygulayıcısı olan bostancıların varlığının sürdürülmesinin sağlanması bu alanlar için üretilen koruma çalışmalarının olmazsa olmazını oluşturmaktadır. Bostanlar için sadece fiziki düzenlemeleri tartışan değil, kendiliğinden günümüze ulaşabilmiş mevcut sistemin varlığını güvence altına alacak bütüncül bir yaklaşım geliştirmeye ihtiyacımız olduğu açıktır.

Bildiride, Kara Surları ve Piyale Paşa Camisi bostanları örnekleri üzerinden bostanların korunması sürecinde disiplinler ve paydaşlar arası ilişkilerin, bostanların kültür varlığı olarak kimliğinin kanıtlanması için yapılan bilimsel çalışmalar, mücadele ve müzakere süreçlerinin aktarılması hedeflenmektedir. Bu süreç bostanların kültür varlığı kimliğinin kanıtlanması (mücadele) ve nasıl korunacağına dair tartışmalar (müzakere) olarak iki evrede ele alınacaktır

Anahtar Kelimeler: Toplumsal örgütler, koruma, bostan, somut olmayan kültürel miras, kültürel peyzaj

Kaynakça

- AKDAL, A.(2017). Market Gardeners of Ottoman Istanbul. Istanbul: Libra Yayınevi.
- HAN, A. (2016). İstanbul Kara Surları ve Hendek Bostanları Üzerine Tarih Araştırması Raporu. İstanbul: Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi.
- İNCE, E. ve EMEN, İ. (2013, 20 Ağustos). “1 Bostan 3 Proje”, Radikal Gazetesi.
- KALDIJAN, P.J. (2000). Urban Food Security and Contemporary Istanbul: Gardens, Bazaars and the Countryside. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Arizona Üniversitesi. 66-67.
- KIVILCIM ÇORAKBAŞ, F., AKSOY, A., RİCCİ, A. (2014). İstanbul Kara Surları Dünya Miras Alanı Koruma Sorunları İzleme Raporu: Tarihi Yedikule Bostanları Üzerine Özel Bir İnceleme. İstanbul.

- RİCCİ, A. (2008). İstanbul'da Manevi Kültürel Miras: Kara Surlarının Bizans Bahçeleri, 3. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu, İstanbul
- SHOPOV, A., HAN, A. (2013). Osmanlı İstanbul'unda Kent İçi Tarımsal Toprak Kullanımı ve Dönüşümleri: Yedikule Bostanları. *Toplumsal Tarih*(236):34-38.
- SHOPOV, A., HAN, A. (2015). Klâsik Dönem Osmanlı Mimarisinin Bir Örneği Olarak Piyale Paşa Camii ve Bostanı. İstanbul: Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi.
- SENNETT, R. (2002). Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, Tuncay Birkan(Çev.). İstanbul: Metis.
- TARROW, S. (2008). "Köklü Kozmopolitler ve Ulusötesi Aktivistler", Doğan Çetinkaya(Derleyen) *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*: s. 113-141. İstanbul: İletişim – Çeviren Galip Doğduaslan
- OZAR, Y. (2016). "Toprağın Tarihi Olur mu?" <http://xxi.com.tr/i/topragin-tarihi-olur-mu>
- WHITE, C., SHOPOV, A., & OSTOVICH, M. (2015). "An Archaeology of Sustenance: The Endangered Market Gardens of Istanbul." *Archaeology for the People: Jukowsky Institute Perspectives*, J.Cherry – F. Rojas (ed.). Jukowsky Institute Publication 7: 29-38. Oxford: Oxbow Books.
- PLANKTON PROJECT (2017). "Plankton Project", E.Torbaoglu, H.Akarca, S. Omacan, Ö.Kırlangıç (Ed.). *Dayanışma Mimarlığı Sergi Kitabı*: s.96-111. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- (TYBKG), Tarihi Yedikule Bostanlarını Koruma Girişimi (2017). "Tarihi Yedikule Bostanlarını Koruma Girişimi". E. Torbaoglu, H. Akarca, S.Omacan, Ö.Kırlangıç(Ed.). *Dayanışma Mimarlığı Sergi Kitabı*: s. 112 – 127. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- (2015) İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 07.09.2015 tarih ve 3719 sayılı kararı.
- (2017) Bir Kültür Varlığı Olarak Piyale Paşa Cami Bostanı'nın Koruma Koşulları (Rapor: Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi 2017.07 sayılı yazı eki).

Mimar-Halk-Meslek Örgütlülükleri Arası

Diyalog Arayışları Bağlamında bir Kentsel Koruma Fikri- Küçük Armutlu Yarışması Deneyimi

Yrd. Doç. Dr. Hatice Senem Doyduk

Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölüm
sdoyduk@sakarya.edu.tr

Küçük Armutlu Mahallesi'nde kentsel dönüşüme karşı düzenlenen ve mahallenin özgün gecekondu niteliklerinin korunması düşüncesine dayalı fikir yarışması, başlı-ğında yer alan –yer- ve –yerli- terimlerine olan vurgudan da anlaşılacağı üzere; mahalleli, akademisyen, mimar ve mimarlık öğrencileri arasında kentsel ve toplumsal koruma olgusu üzerinden bir iletişim-ilişki-bağ kurulmasını hedeflemiştir. Bu mesleki pratik İstanbul'un kentleşme tarihi içerisinde oldukça özgün bir yeri olan -dolayısıyla da kentsel koruma konusu için nadir örneklerden birini teşkil eden- sistem tarafından marjinalleştirilerek yalnızlaştırılmaya çalışılan bir gecekondu bölgesi olan Küçük Armutlu Mahallesi'nde gerçekleştirilmiştir.

Bu sunumda, öncelikle Küçük Armutlu Mahallesi'nin bir kent parçası olarak değerini ve özgünlüğünü dolayısıyla neden kentsel dönüşüm ile yıkılması yerine yerlisini oldukları yerde koruyarak iyileştirme önerisi geliştirildiği anlatılacaktır. İkinci olarak, mimarlık yarışmaları içinde özgün bir yeri olan bu yarışmanın önkolokyum, kolokyum ve postkolokyumlar, ardından iki çalıştay ve bir kolektif inşa atölyesi ile öğrenciler, mahalleli ile yarışmayı düzenleyen sivil bir demokratik meslek topluluğu olan mimar meclisinin ne içerikte ilişkilere geçtiğini, nasıl bağlar kurulduğunu aktarılacaktır. Son olarak da, bu sürecin sonlanmasının hemen ardından, bu mimarlık pratiğinin örgütlü yoksul bir gecekondu mahallesinde geçmesi gerekçe gösterilerek, etkinliklere ait duyuru ve görsellerin birer suç belgesi olarak kullanması ile gerçekleştirilen tutuklama ve yargılama sürecine meslek örgütlerinin ve akademinin nasıl bir reaksiyon verdiğine, ve buradaki diyalog kopukluğuna yer verilecektir.

1. Küçük Armutlu Mahallesi ve Kentsel Koruma İlişkisi

Küçük Armutlu Mahallesi İstanbul'un Sarıyer ilçesinde bulunan ve 1980'lerde kurulmuş bir gecekondulu mahallesidir. İstanbul'un kentleşme tarihi içerisinde bir döneme işaret eden gecekondulaşma hareketinin ilk dalgasını 1950'lere tarihleyen referanslar, ikinci dalgayı 1980'lere işaret eder ve 80'lerdeki yapılaşmayı 50'lerden farklılaştığını ve daha yoğunlaşmış yapılaşmalarla gerçekleştiğini tarif ederler. K. Armutlu ikinci dalgada inşa edilmesine rağmen birinci dalga dönemindeki fiziki karakteristiğe sahiptir. Bunun gerekçesi, hem tek yapı ölçeğindeki yapılaşmaların hem de mahalle dokusunu oluşturan fiziki kurgunun bireyler tarafından değil, iradi olarak devrimci bir yapı olan dev-sol tarafından inşa edilmiş olmasıdır. Bir diğer deyişle, bu mahallenin kurulum aşamasında alınmış bazı kentsel tasarım kuralları bulunmaktadır. Yerel halk, günümüzde bu kuralların çiğnendiğini, mahalle dokusunun bozulduğunu düşünse de, fiziki yapılaşmada, bu tasarım kararları açıkça okunabilmektedir. Yapıların birbirleri ve sokak ile ilişkisi, metrekare ve kat adedi sınırlamaları, bahçe ile yapı oranı gibi konularda alınan tasarım karar ve kuralları, günümüze kadar büyük oranda sözlü kültür, sözlü gelenekler ve halk örgütlenmesinin getirdiği disiplinler yapı sayesinde nesiller arasında aktararak korunmuştur. Gecekondulaşma sürecine ait olan ikinci dalgada devrimciler tarafından kurulmuş olan 1 Mayıs, Çayan, Gülsuyu gibi diğer direngen karakterli gecekondulu mahallelerinden bu mahalleyi ayıran en temel unsur, iradi olarak gerçekleşmiş olan bu özgün korunmuşluk durumudur.

K. Armutlu Mahallesi dışındaki diğer mahalleler, kurulma aşamasındaki tasarım ilke kararları dışında yoğun bir şekilde apartmanlaşmış, ancak K. Armutlu Mahallesi büyük oranda özgün haliyle korunmuştur. Bunun pek çok sebebi olabilir ancak başlıca nedenlerinden biri, diğer gecekondulu mahallelerinde çok sayıda sol siyasetin bulunması, bu mahallede ise, tek bir yapının varlığı olabilir. Ancak, diğer etkenlerin de değerlendirilmesi gerekir, çünkü, örneğin, Çayan Mahallesi'nin bir bölümü de yine aynı siyasete tek başına ait olmakla birlikte, orada bu sıkı kontrol-koruma tavrı alınmamış, Çayan mahallesinde apartmanlaşma faaliyeti gerçekleşmiştir.

Sözü edilen koruma-kontrol tavrı K. Armutlu Mahallesi özelinde gözlemlenen (diğer bazı direngen mahallelerde de geçmişte kurulmuş olsa da günümüzde varlığını yoğun olarak sürdürmeyen) Halk Meclisleri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Kimi zaman halk komisyonları kimi zaman halk meclisleri olarak isimlendirilen bu yerel yönetim modeli mahallenin her türlü sorunu ve ihtiyacı ile ilgilenmekte, üyeleri mahallelilerden oluşup yine onlar tarafından seçilmektedir. İşte bu komisyonlar, mahallelinin sosyal ilişkileri olarak sınıflandırılacak çeşitli anlaşmazlıklar, ailevi sorunlar, yoksunluklar ve ihtiyaçlar olabildiği gibi evlerle ilgili olan yapı sorunları da bu platformda tartışılmakta, hep birlikte karar verilmektedir. Elbette burada belirleyici olan, alınan bu ka-

rarların uygulanıp uygulanmadığına dair denetim mekanizmalarıdır. Mahallede gözleendiği kadarıyla bu (her dönem uygulanamamış olsa da) uygulamanın sıkı bir şekilde gerçekleştiğidir. Halk meclisi tarafından alınan kurallara uyulmaması durumunda, örneğin, fazladan bir kat çıkılmaya başlanması durumunda, bunun yıktırıldığı ve hatta, bu kuralsızlığın, kimi zaman sözlü olarak ifşa edildiği gözlenmiştir.

Mahalledeki örgütlü sosyal yapı, her dönemde iktidar açısından sorun teşkil etmiş, çevresindeki pek çok gecekondu mahallesi içerisinde yerel yönetimlerin zabıta ve kolluk kuvvetlerince yıkımla en sık yüzleşmiş mahalledir. Bu yıkımlara hemen aynı gece ya da ertesi gün kolektif bir şekilde tek katlı ve tek gözlü konutların yeniden inşa edilmesi ile yanıt verilmiştir. Günümüzde ise, yıkımların ardından yeniden yapım ve hatta yıkım molozunun kaldırılması için dahi mahalleliye karşı, kepçe gibi yapım aletlerinin mahalleye girmesi yasaklanmakta, ağır bir baskı uygulanmaktadır. Gerek medya aracılığı ile gerekse diğer algılara etki eden kanallar ile genel olarak tüm gecekondu mahalleleri, özel olarak K. Armutlu mahallesi marjinalleştirilmektedir. Yoksul gecekondu halkının tek katlı evleri, haber sitelerinde “terör inine girildi” başlıklarıyla marjinalleştirilmekte, mahalle dokusunun Boğaziçi’ne birincil derecede öngörünüme ve yüksek ranta açık olan manzaralı alanlarının toptan bir şekilde yıkılmasının ve bu koruma karşıtı hareketle yoksul bir grubun mülksüzleştirilmesinin meşrulaştırılması sağlanmaya çalışılmaktadır.

İstanbul ve diğer Anadolu illerinde gerçekleştirilen, rant geliri yüksek bölgelerdeki toplu yıkım ve yeniden yapım uygulamaları olan kentsel dönüşüm uygulamaları mahalleli tarafından şu şekilde tariflenmektedir: “Kentsel dönüşüm, yani, evinden çık, arkanı dön ve geçmişini hiç düşünmeden gidebildiğin kadar uzağa git.” Koruma alanının kadim sorunu olan, halktan kopukluk sorunsalı bu mahalle için geçerli değildir. Mahalledeki yoksul halk sınıfı, mahallenin yıkılma gerekçelerinin ayırımında, bu bağlamda koruma bilinçleri, yer ile kurdukları ilişki ve yere ait aidiyet bağları kuvvetlidir. Bir Anadolu köyü görünümünde olan mahalledeki gündelik pratikler, yerel kültüre ait tüm izleri taşımaktadır. Mahallede gerçekleştirilen söyleşilerde, mimarların mahallenin bu unsurlarına vurgu yapması ve koruma değerleri bağlamında öne çıkarmasına yerel halkın yanıtı: “Bu mahallede dönülen Tokat Semahı ya da yollarda kurutulan salça tep-sileri için yıkımla tehdit edilmiyor mahallemiz” içeriğinde olmaktadır. Meslek insan-ları ile yerel kullanıcının koruma değerleri her zaman birebir örtüşmesine de, mahalle kentsel koruma ile son derece ilişkilidir.

2. Öğrenci-Mahalleli-Mimar İlişkileri

İstanbul'daki barınma hak ihlaline sebep olmuş pek çok yerinden etme vukuatına, çok sayıda sivil toplum kuruluşu, meslek örgütü karşı çıkmaktadır. Mimarlık meslek alanından da gerek oda yönetimi gerek akademik kuruluşlar, bu uygulamaların ne tür kayıplara sebep olduğunu, çeşitli örnekler üzerinden anlatmıştır. Mimar Meclisi üyeleri de konularında uzman bir grup akademisyen ve mimardan da destek alarak, kentten hafızasını kazıyan, fiziksel ve sosyal kayıplara sebep olan bu yıkımlara yapılan mesleki itirazlara bu mahalle özelinde özgün bir yarışma organizasyonu ile destek vermiştir. Kendi -görece izole- yaşam alanları ile sınırlı kalan ya da üzerine çalıştıkları bölge ile ilişkileri son derece sınırlı olan akademik ve mesleki çalışmalardan farklı olarak, hazırlığının ve organizasyonunun da mahalleli ile birlikte gerçekleştirileceği bir ulusal mimari fikir yarışması organize edilmiştir. Amacı, kentsel dönüşüme karşı, alternatif bir yöntem arayışının zeminini yaratmak olan yarışma, yıkımı değil, bilakis var olan dokunun iyileştirilmesini öngörmekte, bunu da mahallenin yerlisi, yer'e ait olanı ile birlikte yapmayı hedeflemiştir. "Küçük Armutlu Yerinde ve Yerlisiyle İyileştirme Ulusal Mimari Fikir Projesi Yarışması", Türkiye Mühendis Mimarlar Odası yarışma yönetmeliği kapsamında kurgulanmış ve tüm mesleki medya kanalları tarafından duyurulmaya, katılımı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

Dolayısıyla, bu yarışma, bir grup meslek insanının, uzmanın ve akademisyenin bir araya gelerek, bir yere ait aksaklıklara somut çözüm arayan bir proje üretimi yarışması değil, daha çok düşünsel bir bir araya geliş organizasyonu olarak kurgulanmıştır.

Yarışma, katılımcısı, jüri üyesi ve hizmet edeceği kitle olan mahalleli arasındaki sınırları silikleştiren, etkinlikleri ve buluşmaları hiyerarşik pozisyonlardan çıkarıp çoklaştırarak ve çeşitlendiren bir organizasyona dönüşmüştür. Yarışma öncesi farklı illerde gerçekleştirilen ön kolokiyumlara hem jüri üyeleri hem mahalleli hem de o mahallede kentsel dönüşüm ile ilişkili olarak çalışmalar yapmış diğer mesleki topluluklara ait kişiler, örneğin avukatlar müzisyenler katılmıştır. Yarışmaya tam da amaçlandığı gibi, öğrenciler tarafından daha çok ilgi gösterilmiştir. Yer görme zorunluluğu kapsamında mahallede gerçekleştirilen alan gezilerinde gecekondulara ziyaretlerde bulunmuş, mahallenin kurulum hikayeleri ve ihtiyaçlar birebir kullanıcılardan dinlenmiştir. Yarışma kolokiyumu, mahallenin tek toplanma yeri olan cemevi bahçe ve binasında gerçekleştirilmiş, çalışmalar, mahalle olanakları dahilinde yapılmıştır. Yarışma sonrası ödüllerin verildiği kolokiyumda jüri ile yarışmacılar, henüz tamamlanmamış ve kolektif olarak inşa edilen bir cemevi inşaatında ısıtıcıların kurulduğu doğramasız bir salonda bir araya gelmişlerdir. Yarışma öncesinde olduğu gibi sonrasında da postkolokiyumlar, diğer illere taşınmış, yarışmaya katılmayanlar dahi yarışma sürecinin değerlendirilme-

sine dahil edilmiştir. Birkaç ay içerisinde üst üste iki çalıştay düzenlenmiş, yarışma alanları yarışmaya katılmamış olsalar da çalıştay katılımcıları ile tekrar çalışılmış, yani katılımcı sayısı gittikçe artırılmış, bu kez de uygulamaya yönelik olanaklar araştırılmıştır. Bu iki buluşma da yine mahallede gerçekleşmiş ve katılımcılar mahalledeki yoksul gecekondu evlerinde konaklamışlardır.

Çalıştaylar ve bu çalıştaylara ait sunumların ardından yarışma alanları arasından bir tanesi tüm katılımcılar ve yürütücüler tarafından seçilmiş ve yaz sonunda bu alana park yapılması kararlaştırılmıştır. Malzemenin temin edilmesinden parkın bitkilerinin Anadolu'dan toplanmasına kadar tüm ihtiyaçlar birer kampanya ile gerçekleştirilmiş, çok farklı meslek insanı ve akademisyen, hayatında daha önce hiç deneyimlemediği iş çözme yöntemleri ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Tüm bunların son derece öğretici ve bir o kadar da neşelendirici süreçler olduğu söylenebilir.

Son olarak, kolektif inşa atölyesi, ülkedeki darbe girişiminin hemen ardındaki günlere denk gelmesi nedeniyle en az katılımlı organizasyon olarak gerçekleştirilmiş olsa da, çok büyük bir coşku ile, hatta en az sayıda katılımcı olmasına karşın en yüksek oranda iş üretilen, gecelerce sabahlanan bir atölye ile hayata geçirilmiştir.

Mimarlık öğrencilerinden oluşan atölye katılımcıları, mahalleli, mimar meclisi üyeleri ve mahalledeki diğer toplulukların üyeleri tarafından inşa edilen park, kolektif inşa atölyesinin bitiminden kısa bir süre sonra, polis tarafından yıkılmış, yarışma organizasyonunda yer alan üyelerden biri, (aslında bu metnin yazarı olan ben), evi basılarak gözaltına alınmış, bir hafta gözaltında tutulmuş, onun ardındaki bir haftada da tutuklanarak hapishaneye konmuş ve örgüt üyesi olmak ve anayasal düzeni yıkmaya kalkışmak suçlamaları ile ağırlaştırılmış müebbet talebiyle yargılanmıştır.

Soruşturma davasındaki delillerin tamamı, yarışma etkinliklerine ait, mimar meclisi tarafından paylaşılmış olan fotolardan, örneğin jüri değerlendirme raporunda yer alan ifadelerden ve son olarak da mimarlar odasınca düzenlenen bir sergide kullanılmak üzere sözü edilen bir binanın cephesinden söz edilirken sarf edilen “cephe” sözünden oluşmaktadır.

3. Mesleki Yargılamalar İle Meslek Örgütlülüklerinin İlişkisi

Ülkemizin içinde bulunduğu pek de demokratik olmadığı konusunda önemli sayıda insanın uzlaşacağı bu dönemde; yazarların, gazetecilerin, sol siyasetçilerin yargılanmasına aşık hale getirilmişken, bir mimarlık yarışmasının bir suçlama delili olarak sayılması, bir mimar akademisyenin ağırlaştırılmış müebbet ve örgüt üyesi olarak yargılanması “şimdilik” yeni bir uygulama. “gazetecilik suç değildir” hashtaglerinin ar-

dından “halk için mimarlık yapmak suç değildir” dayanışma iletileri Küçük Armutlu yarışması ile hayatlarımıza girmiş oldu. Bu yazı kapsamında, çeşitli farklı oluşumlar arası diyalog arayışları araştırılırken, bu tür dayanışma gerektiren durumlarda meslek örgütüllükleri ile üyelerinin, akademisyenler arasındaki diyalogun içeriğine de değinmek anlamlı olacaktır.

Bu yarışma özelinde yaşanan yargılama örneğinde deneyimlenen, meslek örgütlenmesi olan Mimarlar Odası İstanbul ve Ankara şubelerinin, yargılanan kişinin bir mimar ve akademisyen olmasına rağmen dayanışma içinde olmak için pek de istahlı olmamasına rağmen, yakın çevrenin yoğun baskıları ile bir açıklama yapmak zorunda kalmış olmasıdır. Ancak daha ilginç olan, örneğin, mimarlık akademik ortamında sağlıklı bir duyurunun dahi gerçekleşmemiş olmasıdır. Bu durum ülkenin içinde bulunduğu sıkıştırılmış demokratik ortama temellendirilebilir ancak, aynı ortamda yaşamak zorunda kalan mahalle dernekleri ve toplulukları gerçek birer sahiplenme ve dayanışma örneği göstermişlerdir. Bir diğer sahiplenme örneği gösteren grup da, öğrencilerdir. Sakarya gibi, neredeyse tüm canlıların iktidarı desteklediği düşünülen bir ortamda, Sakarya Üniversitesi mimarlık bölümü öğrencileri desteklerini ve sahiplenmelerini tüm ilde duyulacak biçimde hayata geçirmişlerdir. Bunu yapmalarını sağlayan tek unsur, karşılıklı verilen emektir. Akdemisyenlerin birbirlerine emek vermemesi, tüm üretimlerini bireyselleştirmeleri, kolektif hiçbir üretimin içinde yer almamaları nedeniyle, birbirleri üzerinde bir emeği bulunmamakta, emek içermeyen bir ilişki de sadece duygusal bağlara temellendiğinden politikleşememekte, pratiğe yansıyamamaktadır.

Bu yazıda değinilen tüm diyalog ve ilişkilerdeki güçlü veya yüzeysel bağ, verilen emek ile ilişkilidir. Moda terimleri çığnemek için bir araya gelişler ile türlü “katılımcı”lı çalışmalar yapmak, çokluklar, çoğulculuklar gibi çeşitli insiyatifler içerisinde yer almak, gerçek, samimi ve politik emeği içermediği için, dayanışma gerektiren durumlarda, geliştirilen duygusal bağlar nedeniyle, herkes sadece bireysel olarak kendi kabuğunda üzülmektedir. Sahiplenme ve dayanışma içeren diyaloglar ve ilişkiler geliştirmek için ise, emeğe ancak kolektif bir şekilde üretilmiş emeğe ihtiyaç vardır.

6C OTURUMU
POSTER SUNUMLAR
28 Ekim 2017 Cumartesi

Tuğba Aktuğ Başoğlu, Prof. Dr. Elif Özlem Aydın
Ayşe Demir Ünlü
Feride Öykü Çallı, Ipek Özbek Sönmez
Ar. Gör. İzzettin Kutlu, Ahmet Sever
Yrd. Doç. Dr. Ali Akın Akyol, Prof. Dr. Bekir Eskici
Yrd. Doç. Dr. Öncü Başoğlan Avşar
Mehmet Nazım Özer, Gamze Özer
Yrd. Doç. Dr. Can Karagülle
Samiye Simge Duğa
Yrd. Doç. Dr. Fernaz Öncel
Kübra Yanmaz, Yrd. Doç. Dr. A. Esra Cengiz
Arş. Gör. Başak Kalfa
Bilge Nur Bektaş
Arş. Gör. Dr. Emel Karakaya, Sıla Özkavaf
Kültürel Mirası Koruma Derneği*

* Davetli Poster sunumu

Kız Kulesi'nin Tarihsel Süreçte İncelenmesi ve 2000 Yılı Restorasyonunun Değerlendirilmesi

Tuğba AKTUĞ BAŞOĞLU

Kültür ve Turizm Bakanlığı

tugbaaktug@hotmail.com

Prof. Dr. Elif Özlem AYDIN

Gebze Teknik Üniversitesi

ozlemoral@gtu.edu.tr

Kuleler, Osmanlı ve Bizans mimarisinde gerek anıtsallıkları, gerekse işlevleri ile özel bir yere sahip yapılardır. Kız Kulesi de bu topraklarda bilinen en meşhur kulelerden biridir. Tarihsel süreçte geçirdiği değişiklik ve onarımlarla günümüze ulaşabilen kulelerden olan Kız Kulesi'nin 2000 yılında gerçekleşen restorasyon uygulaması için İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna sunulan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri onaylanmıştır. Bu çalışmada; ülkemizde önemli kültür unsurlarından olan Kız Kulesi'nin konumu, tarihçesi ile ilgili bilgiler verilmiş, kulenin mimari özellikleri, tarihsel süreçte geçirdiği değişiklik ve onarımlar ile 2000 yılı restorasyonunun uygulaması irdelenmiştir.

Çalışmanın amacı; Kız Kulesi'nin 2000 yılı restorasyon çalışmasını mimari yönden değerlendirerek yapıda meydana gelen değişimleri izlemektir. Çalışma, Kız Kulesi'nin geçirdiği tarihsel süreç hakkında bilgi edinmek ve 2000 yılı restorasyon uygulamalarının mimari açıdan eleştirisinin yapılması açısından önemlidir. Çalışma kapsamında; dünyada İstanbul'u simgeleyen önemli mimari miraslardan olan Kız Kulesi'nin konumuna ve çeşitli efsanelere de dayanan tarihçesine değinilmiştir. Literatür taraması yapılarak mimari yapısı, tarihsel süreçte geçirdiği değişiklikler ve onarımlardan bahsedilmiştir. Son olarak; tüm bu literatür araştırması ışığında İstanbul VI Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivinden de yararlanılarak uygulanan restorasyon projesinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi eser, Mimari Miras, Kız Kulesi, Koruma, Restorasyon

Istanbul'un Yükseleni

Beşiktaş 4. Levent Mozaiklerini Koruma Projesi

Ayşe Demir Ünlü

Beşiktaş Belediyesi

ayseunlu@besiktas.bel.tr

Beşiktaş, Osmanlı'nın üç sarayının; Dolmabahçe, Yıldız ve Çırağan saraylarının çevresinde gelişen mahallelerden oluşuyor. Aynı zamanda Beşiktaş, 19. yüzyılda saray çevresinde şekillenen batılılaşma ve demokratikleşme hareketlerinin de merkezinde bulunuyor. Beşiktaş'ın bir başka önemli özelliği ise Boğaziçi'nin geleneksel konut mimarisini koruyabilmiş İstanbul'un ender ilçelerinden biri olması.

Beşiktaş Belediyesi bünyesinde kurulan Koruma Uygulama Denetleme Bürosu (KUDEB), Plan ve Proje Müdürlüğü sayesinde bu eşsiz tarihi miras envanter altına alındı, öncelikler belirlendi. İlk aşamada Ortaköy'de bulunan, İstanbul'da bir elin parmaklarını geçmeyen sıra evler ele alındı. Belediyemizin hazırladığı "16 Akarlar Restorasyon Projesi" III. Numaralı Koruma Kurulu'ndan onaylandı. Önümüzdeki günlerde restorasyona başlanacak.

Bir diğer önemli proje ise "4. Levent Mozaiklerini Koruma Projesi". 1950'li yılların sonlarında altı önemli sanatçı (Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Ercüment Kalmık, Ferruh Başağa, Nurullah Berk, Sabri Berkel) tarafından yapılan 21 duvar mozaığı Beşiktaş Belediyesi'nin başvurusuyla tescil edildi. Tescilin hemen ardından hazırlanan restorasyon projeleri III. Numaralı Koruma Kurulu'nun onayını bekliyor. Belediyemiz 4. Levent'teki bu proje tamamlandığında bu bölgeyi bir açık hava sanat müzesi olarak değerlendirmeyi hedefliyor.

Anahtar kelimeler: Koruma

Kültürpark'ın Koruma ve Yeniden Planlanma Sürecinde Farklı Paydaş Yaklaşımları

Feride Öykü Çallı

Dokuz Eylül Üniversitesi, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı, İzmir

yavasalayku@gmail.com

İpek Özbek Sönmez

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

ipek.sonmez@deu.edu.tr

Küresel ekonomik süreçlere bağlı olarak, kentler sermayenin esnek birikim alanları haline gelmişlerdir. Söz konusu süreçler özellikle bazı kentlerde, kentsel mekanda aşırı birikime ve yoğunlaşmaya neden olmuştur. Sermayenin aşırı birikimi yapı ve nüfus yoğunluklarının artmasına neden olurken, artan nüfus için gerekli olan açık alan gibi sosyal donatı alanları ile kentsel alt yapı hizmetlerinin sunumu güçleşmiştir. Yığılmanın çok fazla olduğu İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük kentlerde var olan kentsel açık alanların, ya da diğer sosyal hizmet alanlarının ticari faaliyetler, ya da karma kullanımlar amacıyla planlama mekanizmaları aracılığıyla dönüştürüldüğü izlenmektedir.

Kent mekânında meydana gelen söz konusu dönüşüm eğilimlerinin bir örneği de İzmir kentinin planlama ve mimarlık gündeminde yer almaktadır. İzmir'in Kültürpark'ı günümüzde bir dönüşüm süreci içerisinde. Aslında İzmir Enternasyonal Fuarı olarak 1936 Yılında inşa edilmiş olan Kültürpark, bünyesindeki Fuar alanının taşınması kararı ile birlikte son yıllarda Kültürpark olarak anılmaya başlanmıştır. Terimsel kullanım olarak Türkiye'ye özgü olan Kültürparklar; doğanın yanısıra spor, sergileme, eğitim, sanat gibi eğitici, eğlendirici, bireysel ya da grup olarak yapılabilecek aktiviteleri de barındıran konulu kent parklarıdır. Kültürparklar doğal, rekreatif, eğitici alanlar olmakla birlikte, cumhuriyet döneminin ilk planlı kent parkları olma özelliğine sahiptir ve bu nedenle tarihsel miras olarak da önemli bir yere sahiptir. Günümüzde kentlileri

psikolojik olarak olumsuz etkileyen, plansız gelişmeler sonucu ortaya çıkan bina ve trafik karmaşasından uzaklaşmasına olanak sağlayan, kentlinin kentsel yaşamın stresinden kendini soyutlamasına yardımcı olan alanlardan biri de Kültürpark'tır. Cumhuriyet tarihimizin de önemli bir simgesi ve mirası olarak; konumları, yeşil alan potansiyeli, kentli hafızasındaki yeri ve kuruluş amacına da hizmet eden işlevleri ile korunması oldukça önemlidir.

Ancak son 20 yıldır Kültürpark'ın dönüştürülmesi çabaları gündemdedir. 1990 Yılında bir yarışma ile Kültürpark için yeni bir plan çalışması oluşturulmuştur. 1993 yılında onaylanan yarışma projesi geçen 23 yılda uygulanmamış ancak, geçtiğimiz yıllarda söz konusu yarışma projesinde yapılan bazı müdahaleler ile Kültürpark'ın dönüştürülmesi yine gündeme gelmiştir. Söz konusu süreçlerde etkili olan ve yetki sahibi kurum ve kuruluşların yanı sıra, İzmir halkı, TMMOB, Mimarlar ve Peyzaj Mimarları Odası ve diğer sivil toplum kuruluşları gibi paydaşlar da Kültürpark'ın dönüştürülme sürecine ilişkin görüşlerini beyan etmişlerdir. Bu çalışmada, Kültürpark hakkında söz sahibi olan veya olması gereken farklı kurum, kuruluş ve örgütlerin mekân hakkındaki görüşleri ve birbirleri arasındaki iletişimi, medyada çıkan haberler kapsamında incelenecek, paydaşların odaklandıkları konular bağlamında aktörler arası iletişimin analizi yapılacak ve farklı kesimler arası müzakerenin olanakları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: kent parkı, kültürpark, koruma, paydaş analizi, uzlaşma

Geçmişten Günümüze Başlı Beladan Kurtulamayan Mimar Sinan'ın Son Eseri: Valide-i Atik Külliyesi

Arş. Gör. İzzettin Kutlu

Avrasya Üniversitesi

izzettinkutlu@gmail.com

Ahmet Sever

Anadolu yakasında, Kocaeli Yarımadası'nın batı kesiminde yer alan, Üsküdar İlçesi; Osmanlı Devletinde gerek ticaret yollarının başlangıç noktası gerek İstanbul Boğazı'na hakimiyeti gerekse birçok önemli tarihi yapıya ev sahipliği yapması sebebiyle önemli bir semt olmuştur. Ticaret yollarının Üsküdar ile ilişkili olması yapılaşmanın orada daha fazla olmasına sebebiyet vermiş, tabhane, imarethane, kervansaray, han gibi yapıların ortaya çıkmasına da vesile olmuştur.

Üsküdar'da, Osmanlı padişahı III. Murat'ın annesi olan Nurbanu Sultan tarafından yapılması istenen ve Mimar Sinan tarafından yapımına başlanan Atik Valide Külliyesinin (Valide-i Atik) 1570 yılında inşaatına başlanmış ve 13 senelik bir sürecin ardından 1583 yılında tamamlanmıştır. Aynı zamanda Mimar Sinan'ın da son eseri olarak bilinen Atik Valide Külliyesi, birçok farklı işlevdeki yapıları bir arada bulundurmasıyla da bilinir. Üsküdar'ın güney kısmında bulunan Atik Valide Külliyesinin; cami, medrese, darüşşifa, imaret, sıbyan mektebi, tabhane, kervansaray, darulhadis, tekke ve hamam bölümleri ele alınmıştır. Üsküdar'ın en tepesinde bulunan bu külliye, boğaz için güzel bir silüet oluştururken aynı zamanda kendi içerisindeki düzeni ile de hayranlık uyandırmaktadır.

Yıllar içerisinde bu düzende bulunan külliye yapılarında birtakım restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları yapılmış; bazı yapıların özgünlüğü bozulmuş bazıların ise günümüze kadar aynı özgünlük ile geldiği görülmüştür. Bu çalışmada bu külliye yapıları ele alınmış, dönem içerisinde geçirmiş oldukları düzenlemeler ve

başlarına gelenlere değinilmiştir. Üsküdar'da bulunan bu denli önemli bir külliye yapılarının; analizleri, günümüze kadar geliş süreçleri ve hangi durumlarla karşı karşıya kaldıkları incelenmiştir. Bu kapsamda Valide-i Atik Külliyesindeki yapıların, geçmişten günümüze yapılı çevre, doğal çevre ve birbirleri arasındaki diyaloglara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mimar Sinan, külliye, restorasyon, yeniden işlevlendirme, diyalog

Sivrihisar Ermeni Kilisesi'nde Kimliksizleşme

Yrd. Doç. Ali Akın Akyol

Gazi Üniversitesi

aliakinakyol@gmail.com

Prof. Dr. Bekir Eskici

Gazi Üniversitesi

bekireskici@gazi.edu.tr

Anadolu'daki en büyük üç kiliseden biri olan Surp Yerortutyun (Ermeni) Kilisesi Eskişehir'in ilçesi Sivrihisar'da bulunmaktadır. 1650'de yıkılında inşa edilen kilise 1876'da geçirdiği yangın sonucu büyük oranda zarar görmüş ve 1881 senesinde Patrik Nerses Varjabedian döneminde mimar Mintes Panoyat tarafından 1400 m²'lik alanda yeniden inşa edilmiştir.

1853-56 Kırım Savaşı'nda, padişah Abdülmecid'in fermanı ile Kırım ve Kafkasya'dan göçmen olarak gelip Sivrihisar'a yerleşen Ermeniler, Sivrihisar kent kültürüne el sanatları ve bağcılık, başta olmak üzere önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Sivrihisar'da, Ermeni mahallesinin orta kısmına, saat kulesinin eteklerine yapılmış olan kilise bütünüyle taştan inşa edilmiştir. Cephelerde moloz taş, kubbe tonoz ve kasnak gibi örtü elemanları ve saçak silmelerinde moloz dolgu üzerine kesme taş kaplama uygulanmıştır. İç mekan bölüntüsünü oluşturan sütunlar da taştandır. Kapı ve pencere kuruluşlarındaki kemer, lento ve söveler ile duvar köşelikleri mermerdendir. Yapıda, pencere korkulukları ve sütun gergileri ile güçlendirme putrelleri dövme demirdendir. Yapının bütün iç mekan duvarları, üst örtü elemanları ve sütun gövdelerinin çeşitli kalınlık ve içeriklerde üç kaç sıva tabakalarıyla kaplı olduğu mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır. En üst katta yer alan gri renkli ince sıva tabakası sonradan yapılmıştır. Kubbe pandantiflerindeki boyalı süslemelere sahip madalyonlar büyük ölçüde bozulmuştur. Bu madalyonlardan birinde kucağında kitap tutan bir insan figürü kısmen seçilebilmektedir. Apsis ve pencere nişlerinin alınlıkları ve çerçeveleri gibi bazı

elemanlarda boyalı şeritler ve süsleme kalıntıları görülmektedir. Duvarlarda, apsis kemerinde ve sütun gövdelerinde siyah ve kırmızı boyalar ile yazılmış çeşitli içeriklerde Ermenice ve Osmanlıca yazılara da rastlanmaktadır.

Uzun yıllar bakımsız halde kalan, ana mekanı bölünerek, depo ve işlik olarak da kullanılmış olan kilise’de Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın ilgili kurullarınca 2001 yılında onaylanan restorasyon projesi 2010 yılında uygulanmaya başlamıştır. Restorasyon sürecinin başında korumaya yönelik olarak gerçekleştirilen incelemeler ile kilisenin özgün malzemeleri belgelenmiş, koruma ve onarım önerilerinde bulunulmuştur. Çatı ve zemin suyundan kaynaklanan sorunlar ile yakın dönemlere ait hatalı restorasyon uygulamaları bozulmaların oluşumlarında rol oynayan ana etkenler olarak belirlenmişse de yapısal nitelikte en büyük tahribat 2010 yılı restorasyon çalışmalarında gerçekleşmiş, Çan Kulesi ve kulenin ana yapısını bağlayan kemerler restorasyonda dikkate alınmamış, iç cepheleri kaplayan kalemışleri ve dinsel tasvirler büyük ölçüde yokolmuştur.

Bu çalışmada, kilisenin yapısal ve dekoratif malzemelerini kapsayan belgeleme çalışmalarından, özgün malzemeler ve onarım uygulamalarından, görsel ve laboratuvar analizlerine dayalı olarak belirlenen bozulma türleri ve nedenlerinden bahsedilerek, malzeme sorunlarına yönelik çözüm önerileri ve uygulama hataları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Koruma, Onarım, Malzeme Analizi, Bozulma, Ermeni Kilisesi

Türkiye’de Koruma Pratiğindeki Açmazlarının Geleneksel Bir Muğla Evi’nin Restorasyon Süreci Üzerinden Tartışılması

Yrd. Doç. Dr. Öncü Başoğlan Avşar

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
oncu.basoglan@gmail.com

Türkiye’de korunması gerekli tarihi yapıların tespit, tescil ve onarım süreçlerinde birçok kurum ve kişi farklı oran ve düzeylerde etkili olmaktadır. Kültür varlıklarını koruma kurulları koruma/onarım sürecinin tüm aşamalarında karar verici olarak bulunurken, tapu birimleri, belediyeler ve içindeki alt birimler, SGK vb. kurumlar uygulama sürecini yönlendiren ve denetleyen konumda yer almaktadırlar. Konunun uzmanı ve uygulamadan sorumlu mimar çoğu zaman eşgüdüm sorunları ile dolu bu süreci yönetmek zorunda kalan aktör, yapıların onarımlarında çalışan usta ve zanaatçılar ise tartışmalarda göz ardı edilen ancak sonuç ürünü belirleyen en önemli aktörler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Bu çalışmada yazarın 2015 yılında onarımını tamamlayarak içinde yaşamaya başladığı Muğla kentsel sit alanında bulunan geleneksel bir Muğla evinin onarım süreci konu edilecektir. Türkiye’de koruma pratiğini belirleyen aktörler arasındaki eşgüdüm sorunu ve bu sorundan kaynaklanan olumsuz sonuçlar yazarın hem uygulamadan sorumlu mimar-mal sahibi hem de kentsel sit alanında yaşayan bir mahalle sakini olarak deneyimlediği onarım süreci üzerinden tartışılacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde tek yapı ölçeğindeki müdahaleleri kapsayan Türkiye’deki koruma mevzuatı (2863 sayılı yasa ve ilgili ilke kararları) uluslararası koruma tüzük ve bildirgeleri ile karşılaştırmalı olarak anlatılacak ve koruma mevzuatına hâkim olan “resmi söylem” tartışmaya açılacaktır. “Resmi söylem” anıtsallığı, büyük ölçeği, zamana bağlı önemi, estetik ve bilimsel uzman görüşünü öne çıkarmakta ve aslında koruma pratiği içinde

bulunan tüm aktörlerin nasıl düşünüp davranacağını belirlemektedir. Dolayısıyla aktörler arasındaki ilişkiyi, uyumu ve/veya uyumsuzluğu da bu söylem belirlemektedir. İkinci bölümde restorasyonu yapılan geleneksel evin onarım süreci, karşılaşılan yasal ve pratik sorunlar ile birlikte detaylı olarak aktarılacaktır. Üçüncü bölümde onarımı yapılan evin içinde bulunduğu mahalle ve kentsel sit alanının mevcut durumu (sit alanında yaşayan halkın ihtiyaçları, evlerine müdahale biçimleri ve koruma olgusuna bakışı vb.) önceki bölümlerde tespit edilen eşgüdüm sorunları ve “resmi söylem” üzerinden tartışmaya açılacaktır. Sonuç bölümünde ise çalışma boyunca ortaya konan sorunlara çözüm üretmek için koruma, kültür ve tarih olgularına olası bakış açıları ortaya konacaktır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de koruma pratiğinde, özellikle tek yapı restorasyonu ölçeğinde, ortaya çıkan aktörler arası ilişki ve sorunları ortaya koymak ve koruma pratiğindeki açmazları tartışmaya açmaktır.

Anahtar Kelimeler: koruma pratiği, koruma mevzuatı, mimari miras, Muğla,

Kent Parklarının Kültürel Bir Miras Olarak Korunmasında Bir Diyalog Aracı Olarak Kentsel Tasarım Yaklaşımı

Mehmet Nazım Özer

mnazimozer@gmail.com

Gamze Özer

Cumhuriyetle birlikte yaratılmak istenen toplumsal vizyon, kent mekânını üreten süreçlerden ve kent planlama etkinliğinden bağımsız düşünülmemiştir. Bu dönemde, Ülke kentlerinin şehircilik ilkelerine göre düzenlenmesi ile modern kentli toplumun yeni yaşam ve sosyalleşme biçimlerini destekleyecek mekân kurgularının yerleştirilmesine yönelik birçok proje çalışması yapılmıştır. Kentlinin boş zamanlarını eğlenme, dinlenme, spor ve toplanma amaçlı olarak değerlendireceği kent parkları / yeşil alanlar oluşturulmuştur.

Memlük (2004); Atatürk'ün bu hususta büyük özverilerde bulunarak, bugüne kadar hiç bahsedilmeyen en büyük devrimi, yani yeşil devrimi yaptığını belirtmekte ve bu devrimi iki temel unsura dayandırmaktadır. Bunlar;

Toplumun sosyalleşmesini ve aydınlanmasını sağlayacak Kültürparklar oluşturmak ve Gençliği aydınlık geleceğe hazırlayacak gençlik parkları yapmaktır.

Çağdaş bir kent imgesi yaratma düşüncesinin 1950 öncesi ülkemiz şehircilik etkinliğinde belirleyici olduğu söylenebilir ve bunun yansımaları birçok kentte görebiliriz. Ancak günümüzde bu alanlar, “kültür içeriğinden soyutlanmış hızlı kentleşmenin” etkisiyle, geçmiş kültürlerle dayalı yaşamsal ve mekânsal kimliklerini kaybetmeye başlamış ve beraberinde çağdaş yeni bir kimlik de kazanamamışlardır.

Aslında bu alanlar, kentlinin hatıralarını ve beklentilerini, tarih ve kolektif bellek ile şekillendirerek kentin kimliğinde önemli yer edinmiştir. Kolektif belleğin zamansal ve mekânsal kullanımları ile kentli parkları; kentsel yaşamın dünü, bugünü ve yarını arasında köprü oluşturarak tarihsel hafızada yer edinir.

Kentlerin gelişimi ve değişimi, morfolojik ve tarihi bağlam kapsamında değerlendirildiğinde yeşil alanlar, fiziksel ve sosyal anlamda değişime uğramış ve kentsel yaşam odağının dışında atıl bir durumda kalmıştır. Ortaya çıkan problemlerin çözümünde kent parklarına ilişkin ortaya konulan projeler yetersiz kalmış ve bazen bu çalışmalar fiziksel ve sosyal anlamda yeni sorunlara da neden olmuştur. Ayrıca parklar için üretilen kentsel projelerin toplum tarafından tartışılmaması sonucu uygulamanın benimsenememesine de neden olmuştur. Aslında bu kentsel parkların, kültürel kimliğe yeniden nasıl kazandırılacağı “bir planlama ve tasarım sorunu” dur.

Tarihsel süreç içerisinde Antalya ve İzmir kentlerine ait kimlik ve yaşam kültürü oluşumlarının her aşamasında doğal ve kültürel bir varlık olarak önemli bir yer tutan Karaalioğlu Parkı¹ ile Kültürpark², kentsel yaşam biçimi ve kültürü ile kolektif kimliğin bir parçası olarak uzun dönem kolektif bellekte yer edinmiştir.

Yakın zaman öncesine kadar, değişimin hızı ve dönüşümü ile uzun yıllar korunamayan ve yeni sosyal ve kültürel değişimler karşısında verimliliğini ve işlevini yitiren Karaalioğlu Parkı ve Kültürpark etkin kullanılmayarak atıl bir duruma düşmüştür.

Bunun en önemli nedeni; kentin veya kentin bir parçasının korunması ve geliştirilmesi için planlama ve kentsel tasarım projeleri ile elde edilme sürecinin katılımcı (seçenekli kentsel tasarım) model / dialog ile üretilmemesidir.

Avrupa ülkelerinde; kolektif belleğin korunması için kentlerin veya kentsel mekânın değişimini kentlilerin katılımıyla daha da zenginleştirecek yöntemler geliştirilmektedir. Bu modelin temelinde kentlinin kentsel mekânı sahiplenmesi ve aidiyet sağlaması temel bir yaklaşımdır.

1 **Karaalioğlu Parkı**; 1923 ve 1950'li yıllar arasında çeşitli kentlerde yapılan kent parkları günümüzde de bu kentlerin kentsel yeşil alan sisteminin önemli parçaları olarak değerlendirilmektedir. Bu alanlar günümüzde taşınmış olduğu yeşil doku varlığı nedeniyle doğal miras alanıdır. Karaalioğlu Parkı, kent içindeki konumu ve belli bir dönemdeki yaşam kültürünü günümüze ulaştıran nitelikleri ile Antalya kentine kişilik kazandıran önemli kent belleği ögesidir. Karaalioğlu Parkı'nın tarihsel özelliklerinin ortaya konulması amacıyla Mimarlar Odası Antalya Şubesinin katkılarıyla 2002 yılında yapılan Kentsel Tasarım Yarışmasında ödül alan projenin uygulamaları devam etmektedir.

2 **Kültürpark** (Kültürpark ve İzmir Enternasyonal Fuarı) Kültürpark'ın İzmir'in kent kimliğinde olduğu kadar toplumsal, kültürel ve ekonomik yaşamında çok önemli yeri vardır. Danger-Prost planında önerilmiş bulunan merkezi yeşil aksın yerinde, 36 hektar büyüklüğünde dairesel bir alan ve daha sonra buna 9 Eylül Meydanı ile park arasında kalan üçgen alanın da eklenmesiyle park alanı 42 hektara ulaşmıştır. Kültürpark fikrinin başından itibaren “Arsiulusal İzmir Panayırı” projesi ile birlikte ele alınarak İzmir Kültür Park Plânı hazırlanmıştır. Ulusal ve bölgesel bir ticari etkinlik olarak 1927 yılında düzenlenen Fuar, 1934'te uluslararası düzeye taşınarak İzmir Enternasyonal Fuarı olmuş ve Kültürpark içerisinde kapılarını ziyaretçilere ilk defa 1936 yılında açmıştır. 2014 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesince yapılan proje çalışmaları ile çeşitli tartışmalar başlamıştır.

Sonuçta kentsel hafızaya ait olanı korumanın temelinde, kentlide, kentsel olanı sahiplenme içgüdüünün oluşmasıdır. Bu eğilim, planlama, tasarım ve kurumsal denetlemelerden çok, birey ve mekân arasındaki bağın kentliliğe olan bir yansımasıdır.

Kentsel proje üretim süreçlerinin, salt planlama ve tasarım projelerinin üretimi ile değil katılımcı süreçler ile elde edilmesi önemlidir. Katılım sürecinde teknik bir değerlendirme, bilgi ve deneyim alışverişi; süreç içerisinde kullanıcıların mekâna karşı farkındalıklarını ve duyarlılıklarını artırmaya yönelik karşılıklı görüş ve tartışma ortamı yaratarak farklı düşüncelerin ve alternatiflerin ortaya konulmasında etkin rol oynayabilir.

Toplumun tüm kesimlerine düşüncelerini açıklama, tartışma ve kabul edilebilir sonuçlara ulaşma fırsatları sunmaya yönelik halka açık kolokyumlar ile katılımcı ortamın oluşturulması ve kolektif belleğin özgün değerlerinin korunarak geleceğe aktarılabilirliği için kentsel tasarım süreçlerinin katılımcı dialoglar / modellerle sahiplenilmesi önemlidir. Bu kapsamda kolektif belleğin korunarak yaşatılması ve kent yaşamına katılımı için bilinç ve duyarlılık yaratmak amacıyla Karaalioğlu Parkı ile Kültürpark örneğinden yola çıkarak katılımcı kentsel proje elde etme süreçleri incelenecek ve *korumada bir diyalog aracı olarak tasarıma* ilişkin bir takım saptamalar ve önermeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel tasarım, Kültürel Miras, Kent Parkları, Dialog, Uzlaşma

Kentsel Peyzaj Değerlerinin Bir Diyalog Aracı Olarak Aidiyet Oluşumuna Etkisi: Bolu Fırka Tepesi

Yrd. Doç. Dr. Can Karagülle

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mimarlık Bölümü
cankaragulle@gmail.com

Yakın bir döneme kadar, (çok bilenen örnekler dışında) kentsel peyzaj değerlerinin bir kültürel miras olarak korunması gerekliliği bir tartışma konusu olarak gündeme gelmiyordu. Ancak 20. YY'ın son çeyreğinde, bütüncül korumanın gerekliliği konusunda UNESCO ve ICOMOS gibi organizasyonların öncülük ettiği uluslararası toplantıların etkisi ile kentsel peyzaj değerlerinin korunması gündeme gelmiş ve bu konuda yapılan kongre ve toplantılar sonunda buna uygun bir takım tavsiyeler açıklanmıştır.

2005 yılında Viyana'da yapılan "Dünya Mirası ve Çağdaş Mimarlık: Tarihi Kentsel Peyzaj Yönetimi" başlıklı konferansta tarihi peyzajın bütünlüğünü korumak için, koruma bağlamındaki tek yapı ve kent ölçeğindeki uyumlu ilişkiye vurgu yapan Viyana Memorandumu kabul edilmiştir. Bu memorandumda tarihi bir niteliğe sahip yerleşmelere ait açık alanlarının, yer üstü ve yer altındaki değerleri, hatta algıları ve sahip oldukları görsel ilişkileri ile korunmaları gerektiğine vurgu vardır.

UNESCO, tarihi şehirlerin artık yeni gelişmelerin öznesi olduğunu vurgularken diğer yandan tarihi kentsel peyzajın korunamadığına işaret etmektedir. ICOMOS da benzer bir şekilde, tarihi kent peyzajlarının yapısal ya da görsel olarak özgünlüklerini ve bütünlüklerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarının tespitini yapmıştır. Bu tespit sonrası, UNESCO nun 2012 yılında kabul ettiği "Tarihi Kentsel Peyzaj ile ilgili Tavsiye Kararı" (Historic Urban Landscape – HUL) önemli bir adım olsa da mevcut koruma sözleşmelerinin yerini almaz. Burada alınan tavsiyeler, kentsel gelişme plan ve kararları ile tarihi çevrelerin korunma kararlarının eş zamanlı ve bütünleşik olarak ele alınmasında kamu politikalarını üretenler aktörlerin kullanacağı bir araç şeklinde işleve sahiptir (İclal 2013).

Avrupa Konseyi'nin 2000 yılında kabul ettiği Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ise (European Landscape Convention) yeni inşaat çalışmaları sırasında bulunan arkeolojik miras öğelerinin, mümkün olan hallerde yerinde korunmasını istemektedir.

Makale ve alan çalışması konusu olan Bolu kent merkezi, Roma, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi şeklinde çok sayıda tarihsel katmanları içerir. Bolu tarihi kent merkezinin bulunduğu bölgenin aynı zamanda antik Claudiapolis kentinin de merkezini oluşturduğu bilinmektedir. İlk olarak 1978 tarihli kazılarla varlığı belgelenen Claudiopolis'te M.S. 2 ve 3 yüzyıllara tarihlenen mimari anlamda birçok eser gün yüzüne çıkarılmıştır. Osmanlı döneminde ise, Bolu kent merkezinde geleneksel konut, arasta, idari binalar, hanlar, hamamlar, medreseler, camiler ve türbeler gibi eserlerin tarihi kent dokusunu oluşturduğu bilinmektedir. Fotoğraflar ve farklı belgelerle varlığı bilinen tarihi kentsel doku, geçen 40-50 yıl içindeki dönemde kat mülkiyeti ile getirilen rant ve plansız kentleşme sonucu insan eliyle önemli ölçüde yok edilmiştir.

Bolu kent merkezinde (somut mimari buluntulara sahip) Roma ve Osmanlı Dönemi katmanları arasındaki tarihsel ve mekansal sürekliliğin sağlanmasına yönelik (benzer çok sayıdaki örneklerde olduğu gibi) herhangi bir bilinç ve çaba gözlenmemektedir. Roma, Osmanlı ve Cumhuriyet gibi farklı dönemlerde bilinen tarihi peyzaj kullanımı ile öne çıkan Bolu kent merkezinde yer alan Fırka Tepesi dönemler arası diyalogu yaşatmak için önemli bir potansiyele sahiptir. Fırka Tepesi bu üç dönemde kalıntı ve belgelerle ortaya çıkarılmış önemli bir kamusal bellek birikimine sahip olarak kentli için önemli bir kültürel bir mirastır. Kent merkezine çok yakın ve hakim bir yükseltide konumlanan Fırka Tepesi, son döneme kadar somut Osmanlı mimari mirasını oluşturan ulu camii, han, hamam, tarihi dükkanları ve irili ufaklı diğer camiilerini üstten gören ve her dönemde seyir amaçlı kullanılan bir rekreasyon alanı olagelmıştır.

Makale ile, dünyada ve Ülkemizdeki önemi oldukça geç dönemde farkına varılan tarihi peyzaj kavramı, Bolu Fırka Tepesi alan çalışması bağlamında incelenecek ve benzer kaygıları yaşayan diğer kentlerdeki benzer tarihi alanlar için bir farkındalık oluşturulması hedeflenmektedir.

Kaynakça:

İclal, A., 2013, <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/3371>

Resim 1: Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Fırka Tepesinin Kullanımı (1930 lar).

Resim 2: Fırka Tepesindeki Roma Dönemi Yapı Kalıntıları

Resim 3: 1959 da Fırka Tepesinin Öne Çıkarıldığı Bolu Posta Pulu.

Resim 4: Furka Tepesinin Kùltür Park İşlevi ile Kullanımı(1970 ler)

Resim 5: Furka Tepesinin çarşı ve yer altı otopark işlevi verilerek pasif yeşil hale dönüştürülmüş günümüz kullanımı.

Yeraltı Yapılarının Korunması

Samiye Simge Duğa

Istanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Yüksek Lisans Programı

OBRUK Mağara Araştırma Grubu

simgeduga.sd@gmail.com

Birer kültürel ve doğal miras olarak yeraltı yapıları, kayalara insan gücü ile oyulmuş yapılardır. Özellikle Kapadokya ve Kayseri bölgelerinde yaygın olarak bulunmaktadır. Belli başlı örnekler düzenlenip turizme açılırken küçük ya da ulaşımı zor olanlar kaderine terkedilmektedir. Buldukları alanda hava şartlarından, define kazılarında, bilinçli ya da bilinçsiz müdahalelerden ötürü zarar görmeye açık durumdadırlar.

Yeraltı yapıları; yapılı çevrede ya da doğal peyzaj içinde, bir arada ya da tek başlarına bulunabilirler. Yapıldıkları dönem, konumları, içinde buldukları peyzaj, yapılış amacı ve zaman içinde üstlendikleri kullanımlar açısından farklılıklar gösterir. Diğer taraftan sahip oldukları kültürel farklılıklarla da öne çıkarlar. Tüm bu özellikler yeraltı yapılarının korunması için gerekli olan ihtiyaçları da farklı kılar.

Aksaray'ın Saratlı Köyü'nde bulunan Aziz Mercurius yeraltı yapısı farklı din ve kültürleri barındıran karakteri ile örnek gösterilebilir. İçinde hem kilise hem de ismi bilinmeyen bir Alevi dedesinin türbesini bulundurur ve farklı dönemlerin izlerini taşır.

Kayseri, Gesi'de bulunan Belağası Köyü'nde kaya yerleşimleri yakınında bir Ermeni kilisesi olan Surp Haç Kilisesi yer alır. Kilisenin bir cephesi kayaya oyulmuşken karşı cephesi taş duvardır. Bu özelliği ile hem kültürel hem doğal mirastır.

Yeraltı yapıları tek başına korunmaktan ziyade yakın çevresindeki diğer arkeolojik yapılar, kırsal ve kültürel peyzaj öğeleri de dikkate alınmalıdır. Bu şekilde aralarındaki bağlantı ifade edilir ve görünür hale gelir. Bütüncül bir koruma yaklaşımı için disiplinler arası çalışma gerektirir.

OBRUK Mağara Araştırma Grubu'nun Kayseri Yeraltı Yapıları Projesi kapsamında; ÇEKÜL Vakfı ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi protokolü ile araştırması yapılan yeraltı yapılarından ve diğer çalışmalarından örnekler ile bir durum değerlendirmesi yapıp ve koruma önerisi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeraltı yapıları, yapısal ve kültürel çeşitlilik, bütüncül koruma

Koruma ve Tasarım Arasındaki Diyaloğun “Kayseri Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni” Üzerinden Değerlendirilmesi

Yrd. Doç. Dr. Fernaz Öncel

Istanbul Ticaret Üniversitesi

fernazoncel@yahoo.com / foncel@ticaret.edu.tr

Kültürler tabakalaşarak oluşur ve olgunlaşır. Tabakalaşma kimi zaman aynı, kimi zaman farklı kültürlerle ait toplulukların yaşadığı alana bıraktığı kalıcı izlerle izlenmektedir. Bu izler uzun zaman diliminde, katmanlaşarak günümüze ulaşmıştır. Geçmişe dair bilgi veren bu izler, belge ve bilgi niteliği taşıdığı için korunmalı ve gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılmalıdır. Ancak bu şekilde bir yaklaşım ile geçmiş, bugün ve gelecek arasında diyalog kurabilmesi mümkündür.

Koruma günümüzde birçok bağlamda ele alınmaktadır. Korumanın sürdürülebilirliği için tasarım önemli etkenlerdendir. Korumada tasarım denilince geçmişin, günümüzün ve geleceğin birbirleriyle ilişkisi önemlidir. Geçmiş reddedilmeden iyi analiz edilerek ve ona saygı duyularak, aynı zamanda çağın istek ve ihtiyaçları karşılanarak yapılacak tasarım ile korumanın sürdürülebilir olması mümkündür.

Bir alan sadece doğal ve yapay fiziksel verileri ile var olmaz. Alandaki somut ve soyut unsurlar ve bu unsurlar arasındaki ilişkilerin tümü bir alanı oluşturur. Bir alandaki yapılar, çevre, canlılar ve bunların birbirleriyle olan diyalogları; alanı ve alanın ruhunu oluşturan verilerdir. Bu verilerin diyalogları arasındaki farklı dinamikler; ilişkiler, doluluklar, boşluklar, hareketler, farklılıklar, benzerlikler, oranlar gibi unsurların tümü alanı tanımlar. Bu dinamikler kendi içerisinde; farklı yaş gruplarının, farklı kullanıcıların diyalogu gibi detaylandırılarak kategorilendirilebilir.

Günümüzde çöküntü alan haline gelen ve yaşamayan tarihi alanlar ve yapılar için yapılacak tasarımlarda öncelikle üç ana değer göz önüne alınmalıdır. Bu değerler; yapının korunması gerekli soyut değerleri (yapının ruhu: kullanıcılar, yaşayanlar, işlevler v.b.), yapının korunması gerekli somut değerleri (yapının fiziksel özellikleri: plan şeması, statik durumu, konumu, v.b.) ve bunlarla birlikte yapının çevresel değerleridir.

Kayseri Kapalı Çarşısı'nın ilk yapısı olan ve 1497 yılında yapılan Kayseri Bedesteni ve yakın çevresi de, şehrin çok işlek ve merkezi bir alanında konumlanmasına rağmen, günümüzde ölü bir alan halini almıştır. Günümüzde farklı kullanıcı kitlelerinin kullandığı ve farklı işlevlerde birçok yapının bulunduğu Bedesten bölgesinde hiçbir şekilde diyalog yoktur. Her kullanıcı kendi amacına odaklanarak diğer kullanıcıları, doğal ve yapay çevreyi yok saymaktadır. Yapı ve çevresi hem işlevsel, hem de fiziksel olarak bozulmuştur. Bu durumu tetikleyen pek çok olumsuz unsur vardır. Tüm bu olumsuz unsurlar tarihi yapının günümüz ve gelecek ile diyalogunu engellemektedir.

Bu çalışmada Bedesten ve çevresinin yeniden canlandırılması için koruma önerileri belirlenirken tasarımın da önemi ve katkıları vurgulanmaya çalışılmıştır. Bedesten ve çevresinin somut ve soyut tüm değerleri göz önüne alınarak, günümüzde sahip olduğu potansiyel değerlendirilerek yeniden işlevlendirme ve çevre tasarımı önerisi ile alanın yeniden yaşanabilir hale getirilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç için öncelikle yapı ve çevresinin yapıldığı tarihten günümüze kadar geçirdiği süreçteki durumu, mevcut durumu ve yakın çevresindeki alanın potansiyeli, zayıf yönleri analiz edilmiştir.

Aslında bu bölge; aynı alanları kullanan farklı kullanıcıları bir araya getiren doğal bir ortak platform vazifesi görmektedir. Bu potansiyel değerlendirilmelidir. Böylece farklı paydaşların aynı paydada toplandığı ortak kamusal bir alan tasarlanması da mümkündür.

Tüm bu analizler değerlendirilerek Kayseri Bedesteni ve yakın çevresinin yeniden canlandırılması için öneriler geliştirilmiştir. Buna göre alanın istek, ihtiyaçları ve potansiyeli değerlendirilerek; Kayseri Bedestenine yeni bir işlev önerilmiştir. Ayrıca yakın çevresi için de bu yeni işlevi destekleyecek düzenleme ve tasarım önerisi geliştirilmiştir. Tüm bu öneriler geliştirilirken, alanın kullanıcılarının da bilinçlendirilerek, korumaya katılmalarının sağlanması gerekliliği de düşünülmektedir. Tüm bu bahsi geçen dinamikler arasındaki diyalogun güçlendirerek, ortak bir platform oluşturulması mümkündür.

Sonuç olarak, Bedesten ve yakın çevresinin yeniden canlandırılması için önerilen bu tasarım ile sürdürülebilir bir korumanın mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu yaklaşım ile hem yapı ve çevresinin günümüz istek ve ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden canlandırılmasının, hem de geçmişin izlerini taşıyan bu yapı ve çevresinin günümüz ihtiyaçlarını karşılayarak ve gelecek nesillere ulaşarak; geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir diyalog kurabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Koruma, Tasarım, Yeniden İşlevlendirme, Kayseri Bedesteni, Sürdürülebilir Koruma

Tarihi Yapılar ve Mekânlarda Kullanım Dönüşümü: Çanakkale Kenti Örneği

Kübra Yanmaz

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

kubisgulden@hotmail.com

Yrd. Doç. Dr. A. Esra Cengiz

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

aesraozel@hotmail.com

Tarihi yapılar ve mekânlar, kentsel alanlarda kent kimliği ile doğrudan ilgili olmakla beraber ait oldukları kentlerdeki kültürel geçmişin de en önemli tanığıdır. Kent kimliğinin korunması ve devam ettirilmesindeki en önemli unsurlardan biri; geçmişe tanıklık eden ve buldukları dönemin izlerini taşıyan tarihi yapı ve mekânlardır. Bu nedenle kentlerde meydana gelen sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler; tarihi yapı ve mekânları, dolayısıyla da kent kimliğini olumlu/olumsuz olarak önemli ölçüde etkilemektedir.

Geçmişten kalan izlerin tümünün gelecek kuşaklara aktarılması ne yazık ki olası değildir. Her şeyden önce ülkelerin ekonomik kaynakları, böyle bir çabayı desteklemek için yeterli olmamaktadır. Bunun yanı sıra; artan kentleşme baskısı, bakımsızlık, doğal afetler, koruma politikalarındaki sorunlar, toplumsal bilinç ve eğitim eksikliği sonucunda tarihi yapıların sayısı sürekli azalmaktadır.

Bu noktada tarihi yapı ve mekânlardaki 'kullanım dönüşümü', üzerinde önemle durulması gereken bir kavramdır. Kullanım dönüşümü ile birlikte, geçmişten günümüze ulaşmış olan tarihi bir yapı veya mekân; ihtiyaç duyulan çağdaş bir kullanıma ev sahipliği yapabilmektedir. Böylelikle eski ve kimliği olan bir yapının

güncel kullanımına kazandırılmakla birlikte tarihi yapı ve mekânlar da kent kimliğinin birer parçası haline gelebilmektedir.

Çanakkale kenti tarihi yapı ve mekânları ile ülkemizin önemli tarihi kentlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kent merkezindeki tarihi yapı ve mekânlara “kullanım dönüşümü” kavramı üzerinden bakıldığında ise kentte bu anlamda önemli ölçüde tarihi yapı ve mekânın dönüşüme uğradığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmada amaç; kullanım dönüşümü kavramının Çanakkale kenti örneği üzerinden ülkemizdeki durumunu değerlendirmektir. Bu kapsamda çalışmada; öncelikle “kullanım dönüşümü” kavramsal olarak incelenmiştir. İkinci olarak; çalışma alanında yapılan gözlem ve incelemelerle birlikte seçilen tarihi yapı ve mekanlar ile ilgili kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu bağlamda, seçilen örnekler üzerinden “kullanım dönüşümü” olgusu detaylı olarak irdelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ise Çanakkale kenti örneğinden hareketle, kavramın ülkemiz tarihi kentlerinde uygulanabilirliği üzerinde değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale kenti, kullanım dönüşümü, tarihi yapı/mekân, kent kimliği, kültür, koruma.

Arkeolojik Miras ve Ziyaretçiler Arasındaki Diyaloğun Yorumlama ve Sunum Yöntemleri ile Sağlanması: Menderes Magnesiası Örneği

Arş. Gör. Başak Kalfa

Çankaya Üniversitesi
kalfa@cankaya.edu.tr

Arkeolojik alanlar kültürel ve sosyolojik tarihimizin en güvenilir belgeleridir. Bu yüzden ki, arkeolojik miras yüzyıllarca süren karanlık ve sessizlikten sonra gün yüzüne çıktı mı, taşıdığı bilgiyi aktarmak için insanlarla diyalog kurmaya çalışır. Akademik olmayan dinleyiciler için bu bağlantı, sunum yöntemleri ile sağlanabilmektedir. İlk arkeolojik kazılardan bugüne kadar, öğretici sunum yöntemlerinden üç boyutlu hologramlı tekniklere kadar birçok yaklaşım kullanılmıştır. Fakat, bu diyaloğun aktive edilmesi için bir katalizöre ihtiyacı vardır, bu katalizör de “yorumlama”dır.

Arkeolojik alanların yorumlanması ve sunumu bu alanların ziyaretçiler ve araştırmacılar tarafından tam olarak algılanması için önemli bir girdidir. Bu sebeple, bir arkeolojik alanın sunumu sahnede bir oyunun sergilenmesinden çok da farklı değildir. Seyircisiz bir oyun nasıl bir aktör için prova demekse, ziyaretçilerle iletişim kuramayan bir arkeolojik alan da sadece akademisyenler için bir bilimsel zemindir.

Bu yüzden, ziyaretçileriyle konuşamayan arkeolojik kalıntılar sessizliğe bürünür. Arkeolojik verinin okunabilir kılınması, bilimsel çalışmalara yardımcı olunması göz ardı edilmeden sağlanan yorum ve sunum yöntemleri, arkeolojik alanların insanlarla iletişime geçmesini sağlar. Bunun sebebi ise bu yöntemlerin geçmişle günümüz arasında bir köprü görevi üstlenmesidir. Neticede eğer arkeolojik miras insanlarla iletişim kuramazsa, bilgi aktarımına sekte vurulmuş olur ve “kültürel miras” miras niceliğini kaybedip belirli bir dönemde takılı kalmış “kültürel bilgi” durumuna gelir.

Bu çalışmada, Aydın’ın Germencik ilçesine bağlı olan Menderes Magnesiası Antik Kenti incelenecek, bu alanın yorumlama ve sunum yöntemleri aracılığıyla ziyaretçilerle diyalog kurabilmesi için gerekli değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: arkeolojik miras, yorumlama ve sunum, Menderes Magnesiası

Koruma Politikaları Açısından Gelibolu Tarihi Alanı'nın Değerlendirilmesi

Bilge Nur Bektaş

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

bilgebektas0@gmail.com

İnsanlık tarihine yön veren doğal afetler, iklim değişiklikleri, teknolojik gelişmeler, buluşlar, icatlar, devrimler, karşı devrimler, savaşlar, zaferler, yenilgiler, katliamlar, sürgünler, göçler gibi olaylar doğrudan ya da dolaylı olarak insan eylemleri ile ilişkilidir. İnsanlığın evrimini etkileyen ve toplumsal bellekte yer eden bu dönüm noktaları, aynı zamanda hadisenin meydana geldiği mekanla ilintilidir. Toplumsal belleği yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla, mekana ilişkin izlerin mekanla birlikte yaşatılması, koruma çalışmalarının konusu olmuştur.

Bu bağlamda Gelibolu Yarımadası, geçmişten günümüze dek toplumların belleğinde yer etmiş önemli bir hafıza mekanıdır. 1980'li yıllardan itibaren üç kez üst ölçekli planlama çalışmasına konu olmuş, 2014 yılında ise UNESCO tarafından Dünya Kültürel Mirası Geçici Listesi'ne alınan Gelibolu Yarımadası ve Çanakkale Boğazı bölgesi tarihsel olarak; Güneydoğu Avrupa (Balkanlar), Ege Denizi Bölgesi ve Anadolu arasında yer alan kültürel bir kesişme bölgesi konumunda olmuştur. Başvuru dosyasında belirtildiği üzere, geçmişte Hititlerin, Mikenlilerin, denizci kavimlerin, Trakyalıların ve Romanların geçişini önlemek; Birinci Dünya Savaşı'nda ise Müttefik Kuvvetlerin geçişini engellemek amacıyla boğaz savunulmuştur. Troya Savaşlarından Çanakkale Savaşlarına dek; uluslar, ordular, liderler, kahramanlar değişiklik gösterse de yarımadayı, boğaz geçişini, bir başka ifadeyle köprü başlangıcını, kontrol etmek temel amaç olmuştur. Bu kapsamda, tarihteki birçok karakterin; I. Serhas (Xerxes), Agamemnon, Priamos, Büyük İskender, Çaka Bey, Fatih Sultan Mehmet, Churchill, Liman Von Sanders, Ian Hamilton, Enver Paşa, Kazım Karabekir ve Mustafa Kemal Atatürk gibi isimlerin; alanda savunma, saldırı, tahkim etme ya da geçme gibi farklı sebeplerle bulunmuş oldukları belirtilmiştir.¹

Yarımadanın korunmasına yönelik 1970’li yıllardan itibaren yasal düzenlemeler geliştirilmiş ve planlama çalışmaları yürütülmüştür. Alana özel statü veren ilk yasal düzenleme 26.05.1973 tarih ve 7/6477 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleşmiş olup, alan 2 Kasım 1973 tarihinde “Milli Park” ilan edilmiştir. 1974 yılında ise Gelibolu Tarihi Milli Park (TMP) Müdürlüğü kurulmuştur. Mülga Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından alana yönelik hazırlanan ilk Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) 1981 yılında onaylanmıştır. Alan genelinde büyük hasara yol açan 1994 yılı orman yangını sırasında, alanın sorunlarına çözüm aramak amacıyla “Uluslararası Fikir ve Tasarım Yarışması” düzenlenmiştir. Yarışma 1998 yılında tamamlansa da uygulanmamış, ancak 2003 yılında onaylanan ikinci UDGP’ye yön vermiştir. Türkiye’de bir milli parka yönelik ilk özel kanun olan 17.02.2000 tarihli ve 4533 sayılı “Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Park Kanunu” yürürlüğe girmiştir. 2013 yılında ise Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Revizyon Planı onaylanmıştır.

Uluslararası düzeyde alan, ilk kez Birleşmiş Milletler Dünya Koruma Örgütü (IUCN) tarafından 1997 yılında “Korunan Alanlar” listesine alınmıştır. 2014 yılına gelindiğinde ise Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından vi. kriter² esas alınarak “Çanakkale ve Gelibolu I. Dünya Savaşı Alanları” adıyla sunulan başvuru dosyası ile, UNESCO tarafından Dünya Kültürel Mirası Geçici Listesi’ne alınmıştır. Aynı yıl, 28.06.2014 tarih ve 29044 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6546 sayılı “Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun” kapsamında Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı kurularak, alan “tarihi alan” ilan edilmiştir.

Geçmişte uygulanana koruma politikalarının etkisi ile, tarihsel miras öğelerinin korunmasında hatalı uygulamalar gözlemlenmiş, alanın kırsal nüfusu önemli ölçüde azalmış, alanda yaşayan yerel toplumun şikayetleri gündeme gelmiştir. Bu çalışma temel olarak, Gelibolu Tarihi Alanı’nda geçmişten günümüze dek uluslararası ve ulusal düzeyde uygulanan koruma politikalarını irdelemeyi, gerçekleştirilen uygulamalarının uluslararası koruma politikalarına uygunluğunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, çalışmanın kapsamı alana yönelik ilk planlama sürecinin ve yasal düzenlemenin gerçekleştiği 1970-1980’li yıllardan günümüze dek geçen zaman dilimi olarak belirlenmiştir.

-
- 1 UNESCO, World Heritage Tentative List, 5911: “Çanakkale (Dardanelles) and Gelibolu (Gallipoli) Battles Zones in the First World War”, 2014
 - 2 Dünya Miras Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler Kılavuzu’nda (2015). Kriter vi: “Üstün evrensel değere sahip yaşayan gelenekler veya etkinliklerle, fikirler veya inançlarla, sanatsal veya edebi çalışmalarla doğrudan veya somut bir şekilde bağlantılı olması”

Müşterekler Olarak Meralar

Arş. Gör. Dr. Emel Karakaya

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

emellkarakaya@gmail.com

Sıla Özkavaf

Ekoloji Kolektifi Derneği, ODTÜ Şehir Planlama Bölümü Doktora Öğrencisi

silaozkavaf@gmail.com

Son otuz yılda tarımda ve kırsal alanda süregelen dönüşüm, sermayenin müştereklere yönelik saldırısını desteklemiş ve bu durum kırdaki yeni işçileşme ve güvencesizleşme koşullarını güçlendirmiştir. Dünyada ve Türkiye’de Küresel Şirketleşmiş Gıda Rejimi’nin gelişiminin desteklenmesi; hem ekolojik krizin derinleşmesi, hem de kırsal alanda üreticilerin ve müştereklerin kırılma ve çöküşü hususunu pekiştirmiştir. Öte yandan iyi, temiz ve adil gıdaya erişim ancak su, toprak, gibi müştereklerin yönetimi ve savunusu ile mümkün olabilir. Mevcut tarımsal yapının dönüşümü ve yeni gıda rejiminin tesisi sürecinde müştereklere yönelik sermayenin çitleme hareketi, Türkiye’de özellikle 2000’li yıllardan bu yana giderek vahşileşmiş ve tarımın piyasalaşması ile kırsal alanın tasfiyesi mülksüzleşmeye yol açarak meralar gibi müştereklerin terk edilmesine neden olmuştur. Bu durum yasal-yönetimsel değişiklikler ve düzenlemeler ile beslenmiştir. Diğer yandan, müştereklere yönelik giderek artan baskı ve itibarsızlaştırma, son zamanlarda Türkiye’de vücut bulan ve güçlenen kent ve ekoloji çerçeveli toplumsal hareketlerin de odağı haline gelmiştir.

Türkiye’de 1930’lu yılların başında 46 milyon hektar olan çayır ve mera varlığı TÜİK 2016 verilerine göre 14.6 milyon hektara; hayvancılığın en yaygın olduğu Doğu Anadolu bölgesinde mera varlığı 1970’li yıllardan bu yana 9 milyondan 3.6 milyon hektara düşmüş durumdadır. Mera Kanunu’nda yapılan 2004 ve 2005 tarihli 5178 ve 5334 sayılı değişiklikler; mera, yaylak ve otlaklarda petrol arama faaliyetine izin verilmesini, bu araziler içindeki yerleşim yerlerinin affa tabi olmasını sağlamıştır. 2010 yılından sonra sıkça başvurulmuş Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK), meraların

amaç dışı kullanımına yönelik düzenlemeler getirmiştir. 17 Ağustos 2011 tarihli KHK ile İmar Kanunu'nun 27. Maddesi değiştirilerek "Köy yerleşik alan sınırı içerisinde 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu hükümleri uygulanmaz" hükmü getirilmiştir. Aynı Kararname mera, yaylak ve kırsakların turizm merkezleri ile kültür ve turizm gelişim bölgeleri kapsamında kalan kısımları, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu çerçevesinde kullanılmak ve değerlendirilmek üzere Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsisini mümkün kılmıştır. 6 Aralık 2012 tarihli ve kamuoyunda "Bütünşehir Yasası" olarak adlandırılan kanun ile meralar köy tüzel kişiliklerinden devlet kurumlarına devredilmiştir. 2014 yılında çıkarılan 6552 Sayılı Torba Yasa ile kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilen yerlerin tahsis amacıyla değişikliğinin yapılabileceği hükmü eklenmiş ve mera alanları kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak yerleşime açılmıştır. 30 Ekim 2015 tarihli Mera Yasası'nda yapılan değişikliklere paralel olarak Mera Yönetmeliği, kentsel dönüşüm ve kentsel gelişme proje alanı olarak ilan edilen mera, yaylak ve kırsaklarda kentsel gelişimin önünü açan bir düzenleme getirmiştir. 2017 yılı Haziran ayında "Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretimin Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" ile meralar yeniden kentleşme baskısı ile karşı karşıya kalmış, örgütlü kamu baskısı tasarıdan meraları tehlikeye sokan maddenin çekilmesini sağlamıştır.

Neredeyse her yıl bir yasa- yönetmelik değişikliği ile gündeme gelen ve çok hızlı bir şekilde nicelik olarak azalan ya da niteliğini yitiren meralar, dünyadaki en yaygın ve en büyük karasal ekosistemdir. Toprak üstü ve toprak altı yaşam çeşitliliği rezervi, biyoçeşitliliğin korunması, yeraltı ve yüzey sularının nitelik ve nicelik olarak çoğaltılması ve iklim değişikliği ile mücadele gibi çok önemli sorunlar karşısında onarıcı kapasite bakımından kilit bir öneme sahiptir. Göçer kültür için yaşam alanı ve yurttuktur. Sürdürülebilir hayvansal gıda üretiminin koşuludur ve kırsal alanda hayvancılıkla uğraşan üreticilerin üretim alanıdır. Kısaca meralar hem ekolojik hem ekonomik hem de kültürel olarak mutlak öneme sahiptir. Öte yandan güncel tarım politikaları ve kırsal alanı konut üretimi ve kentleşme rezervi olarak ele alan siyasalar, üretimi değil ithalatı destekleyen politikalar meraları en kolay gözden çıkarılabilir alanlar olarak görmektedir. Bu çalışma, meraları müşterekler olarak ele almakta ve meraların müşterekler olarak yönetilmesinin koşullarına ve gerekliliklerine değinmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde müşterekler kavramı, müşterekler siyaseti ve direnişi tartışılmıştır. İkinci bölümde Türkiye'de meralar ve hayvancılığın durumuna yer verilmiş, son bölümde "müşterekler olarak meralar" tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müşterekler, Meralar, Müştereklerin Yönetimi

